

kiszánthat fel/megszánthat; a putea ara; ackern/pflügen können. 1693: mely földet az meddig ki szánthatják az erdőig szántsak ki [Gyalu K; SLt AH. 17].

kiszántódik a fi scos prin arat; umgeackert/pflügt werden. 1844: Az őszi vetések gyengék — az also szőlő gödri ki is szántodot zab vetődöt helyébe [Széplak KK; SLt év. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

kiszántott arat (din ceva); umgepflügt/ackert. 1793: ā Tanu Jelen volt é? a' mikor ... Kováts Ferentz ur özvegye ... a' Hideg völgy Torka nevezetű helyben lévő Nagy Lab Földnek also borozdáját kijártatta volna ... a' Föld Borozdáját ki rontotta el s mennyit szántott ki az Exp(one)ns Aszszony Földeből mennyi kárt betűltének az Exp(one)ns Aszszony ki szántott zöld Buzájára [Msz; MbK XII. 94].

kiszappanozás kimosás; spálat, spälare; Auswaschung/spülung. 1797: A Szakatsnak valami Fejér néműinek ki szappanyozasaért Dr. 36 [Szság; IB III. CXLV/22].

kiszappanoztat kimosat; a pune pe cineva să-i spele ceva; auswaschen/spülen lassen. 1783: még a' kaptzáját is ki szappanyoztatván Vántza Tisztartónak, Demetsné-től bé sem vették mangurlatlan [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

kiszar a căca; ausscheißen. 1631: szidais Czonkane rongjos valagu kuruanak hogi mind eltigh az haz eleőt fűtitek kuruak az valagatokat: egik haz ki szar ugy mond az masik be niel ugj mond [Mv; MvLt 290. 233a]. 1711: ü^a nádmézet rág mig az bilit ki szarja [Ks 96 Kornis István feleségéhez. — A gyermek].

kiszárad 1. a se usca; austrocknen. 1670: az aruzek retenetek karokat tesnek ... az buzakban Déuan nekem ot saz kalongiaara ualo buzamat mosta el mind el Jsaplota kys saradat mind [Gyógy H; JHb XXXIX. 51 üdösyk Naduduary Jstvan lev.]. 1717: verés hagyma ne(m) sok lézen, nagyob része ki égét az földből, az fok hagyma ... ki száradot [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1844: Ezen szobának padolatya régi fenyő deszkákból alakitva nyoltz fenyő gerendákon fekszik, mellyből a' régiség miatt sok götsők ki száradtak [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

2. elszárad; a se usca; vertrocknen. 1733: meg volt vagdalva a fa ki akart száradni [Hévíz NK; JHbT]. 1784: A szőlők melyek el fedve voltak azok igen hibások, a melyek pedig a karon maradtak ki száradtak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. | feles élő fákot a' midőn érkezünk ezen helyen fejszével meg kerekítettünk és ki száradott, annak utána azon száraz fákot ... a' Bányászok el hordották [Vormága H; JHb XXXIII/36]. 1804: A' melly helyen állók Dreentye Mitru ... fogta fel nagy Erdőből, egyéb Munkája nem igen volt rajta, hanem hogy fel fogta, Határait körül vagdalta imitt amott meg kerekítette, s' ennél fogva némelyi fák ki is száradtak [F. berekszó Sz; BfR III. R. 12/7 Pogyina Györgyi (40) jb vall.]. 1827: a' három Olosz Nyárfák között kettő ki száradott [Koronka MT; Told. 34]. 1844: egy nagy szél a' gyümölcs fákban sok kárt tett; azokból sokat letörött sok kiis száradott belőle [Abafája MT; TSb 22].

3. el/kiapad; a seca; versiegen. 1592/1593: addig keothek Dees feleől ala az viz mentiben az gatatt az Rethy Malom alol az ulta latom hogy ki zarada az viz ... az porond melleol [Szásznyires SzD; Ks]. 1686: Az kolozsvári határon az Nádas vize Szent Mihály-nap előtt egészen kiszáradott, úgyhogy semmi folyása nem volt eddig [Kv; KvE 219 BP]. 1706: Vagyon az haz alatt valo kertben edgy hal tartó, de a vize ki száradott [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1725: az Kis Olt ki száradott ott [Hévíz NK; JHbT]. 1748: A Hol quondam volt a Huszár toja most — ki száradván vagyon egy derék Rét [Nagyercse MT; EHA]. 1805: mos ... a' miolta a' viz ki száradott nyilak(na)k osztatta fel a Város ezen ... Ergét, mivel ennek előtte Szamos Fenék volt [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. 1824: Varga kutja néha ki Száradni is szokott [Remete Cs; GyHn 49].

4. ~ a/ez világból elhervad (meghal); a răposa/deceda/muri; (da)hinwelken, sterben. 1728: Az Feleségem ... bizony csak nyomoru edgy állapotban vagyon majd ki Szárad a világból [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János apósához, br. Apor Péterhez]. 1767: Kétza Makovej ... száradni kezdé szemlátomást, s esztendő sem telvén, ki is szárad az világból [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 6].

kiszáradás uscare; Austrocknen. 1756: a Hegynek tejetén ... lehessen valami kevés Tavaszt, vagi Török Buzát vetnünk, annak is a Gyakor idein valo Ho harmat mián ... hasznát nem vehettük, vagy szárazságb(an) ki száradása mián [Dumest H; JHb LXX/2. 91].

kiszáradófélben kiszáradóban; (a fi) pe cale de a se usca; im Vertrocknen begriffen. 1756: vagyon egy körösfá ki szarado félben [Branyicska H; JHb LXX/2. 13].

kiszáradt 1. uscat; ausgetrocknet. 1843: ki nem száradott két darabotska marha bőr [Dés; DLt 65]. 1884: Érdelke ne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm — melybe csak néha kavarok egy-egy kicsi vizet [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elszáradt; uscat; vertrocknet. 1748: egy fenn álló ki száradott és meg égett Tölgyfa törsök vagyis tőke találtatott [Esztény SzD; Told. 29]. 1850: A Berekbe vagyon még négy kiszáradott nagy somfák [Gyéressztkirály TA; DE 5]. 1851: 21 kiszáradott szilva fák [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

kiszáraszt 1. kiszárit, szárazzá tesz; a usca; trocken machen. 1853: a' pintzébe vadnak uj kártyák azt előre meg forrázni ki száraztani és ugy belé zsirt szűrni lehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádamosra].

2. (hántolással élőfát) kiaszal, elszárit; a face să se usuce; vertrocknen. 1767: cő Nga makos erdejéből Dupe Ripa nevezetű helyben ki száraztották, s pusztították az Kétzesty familiaja ... 5 szekér szénára valo helyt [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 7]. 1804: Dreentye Mitrunak tsak annyi Munkája volt itt, hogy fel fogta, és imitt amott egynéhány fákot meg kerekített 's ki száraztott [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pintye Vón (56) jb vall. — Az erdőrészt].

A fakiszárasztás módjára nézve 1. az aszal 2., aszalás, aszalgat, aszalhat 2., aszalmány 2., aszal 3., aszalmány 1. al. megadott jel-eket, ill. az ott beiktatott megjegyzéseket.

3. kiéget; a arde/pírjoli; ausbrennen. 1825: tavaszal . a kemény tél után rend kívül valo kemény hideg szelek járván a gyenge gabonákat ki sodorta ki szározotta, s' mintegy elégette . . . Rácz Joseff mp. Ns Fogaras vidéke hűtösse kezével [Kercesora F; IB].

4. átv kb. elfonnyaszt; a ofili; welk machen. 1751: az Ur(na)k emésztő szele e virágot^a érdekelni kezdvén mind addig lankasztá míg . . . az I(sten)nek drága kertében a több szép virágok közül éppen ki száraztá [Szászújfalú⁶; Told. 67. — ^aTi. kisfiút 'A szerk. nem tudja azonosítani a négy ilyen nevű település valamelyikével].

5. vki kezéből tisztiséget ~ vkit vmely tisztiségtől elüt; a inlatura/indepărta (pe cineva) din funcție; entamen, jn um ein Amt bringen. 1699: már penig vgi láttyuk, ki akarják száraztatni a magyarok keziből a tisztégeket [Torda; ApLt Apor István Apor Péterhez].

kiszáraztott 1. szárított; uscat; getrocknet. 1823–1830: herbáriumot hoztam magamnak is, valami 240 ki-szárazított plántákat [FogE 222].

2. aszalt, szárított; uscat; gedörnt. 1823–1830: Legelőcsőbb vacsora volt az hering nevű kiszáraztott tengeri kis hal [i. h. 229].

kiszáritott aszalt, szárított; uscat; gedörnt. 1858: Köteles a bérlő uraság számára még tíz véka aszu szilvát . . . tíz spárga kiszáritott pitonkát adni évenként^a [Kendilóna SzD; TKhf 15. — ^aA Kövári urad-ra von.].

kiszármazandó elszármazandó; care urmează să părăsească locul de baștină; abstammend. 1664/1684: Mely annuentiamnak es Donatiomnak hogy felül megh említett bősületes Lugossi és Karansebessy emberek es egyeb velek mostan ki szarmazot vagy szarmazando rendekis Successive Semper temporibus megh tartassa-(na)k Tisztviselőimnek serio parancholom [VhU 313].

kiszármazás (vhonnan való) elszármazás; părăsirea satului natal; Abstammung. 1793: tudakozottam egy Létzfalvi Székelytől . . . hogy Kaszoni Istvánnak az Attyafiai oda bé Létz falván Nemes emberek . . . Létzfalván Jozsága vagyon az Attyafiai birják ki származások után Székelyek(ne)k tartattak itten [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall. — ^aHsz].

kiszármazik 1. vhonnan elszármazik; a părăsi locul de baștină; entstammen/springen. 1679: alvan előnkben egy Lengiel Gyorgy neuw idegen Ember . . . ő megh künded koraba szarmazua(n) ki Lengyel országhol [Szentgerice MT; Ks 17/LXXXVII]. 1753: az ő Eleje innen Három székről származtak volt oda ki [Hatolyka Hsz; Told. 30/46]. 1769: tudjuk hogy Oprisáék miolta Olah országhol ki Szarmaztak mindenkor oda a' Tisza részre Szolgáló Jobbagiok volta(na)k [Bunyila H; Szer.]. 1777: Etzken Miklos Erdellyben ki származván házassága által, ott meg is halálozott [Albis Hsz; BLev. Mart. Bod (66) lovas kat. vall.]. 1793: idősb Kászoni István ugy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különben székely formát mutatott, Székelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Opriska Ilia (50) jb vall.].

2. ered; a proveni; herrühren. 1657: Ketelyben^a lako Magyar Simon . . . ily dolgot jelent az szent Ecclesia-

nak; felesége ellen . . . Az en feleségem oly bűdös, dohos, mely az orrhabol szarmazik ki, hogy en semmikepen vele nem lakhatom [SzJk 83. — ^aSzD]. 1757: Virágos nevezetű Bányász Czimbora ha . . . ezen Bekecsnek punctumit Observálni nem akarják banyajok nem egészen hanem tsak azan része a honnan azan viz Deriválozik ki szarmazik tilolom alatt hagiatik [Torockó; Bosla].

3. kifolyik; a se scurge; her/hinausfließen/rinnen. 1753: veres Marton Azt vallia hogy Mywlta darochy Ianos asast teot az Eo kertebe az vtan zarmazot ky az Fodor Istwanne towabol az vyz es vgi holtak meg az toba az halak [Kv; TJk III/3. 181].

kiszármazott 1. elszármazott/került; plecat (de unde); entstammt, (irgendwohin) gekommen. 1664/1681: Mely annuentiamnak es Donatiomnak hogy felül megh említett bősületes Lugossi és Karansebessy emberek es egyeb velek mostan ki szarmazot vagy szarmazando rendekis Successive megtartassa(na)k . . . Tiszt viselőimnek serio parancholom [VhU 313]. 1667/1752: Moldvából ki származott János Gergely [Mezőbánd MT; LLt]. 1750: az Exponens Nagy attya, Vaszila Popi Szants . . . az Eleiről Havasalföldiből ide ki származott Boerok lettenek volna [Kucsálata F; Pușcariu, Fragm. IV, 560].

kiszatíráz kigúnyol/pellengérez; a batjocori, a-și bate joc de cineva; verspotten, anprangern. 1823–1830: régen a kollégiumbeli komédiákban kisatyrázták, csúfolták az udvarokat, tanácsot, még az udvari táblát is, tehát mintegy 1780 tájt megtiltatott a komédia [FogE 105].

kiszed 1. kivesz; a scoate; herausnehmen. 1584: a' keozt az eleynel meg bontottak volt es az dezakak ky zettek volt egy Annyera mint ket Ayto helie volna [Kv; TJk IV/1. 374]. 1591: ez en peresem ezt chielekette en rajtam kapoztat akartam plantalny ott farkas lakan^a az pala(n)tott kyszette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [Szu; UstZ. — ^aU]. 1598: Kochis Istua(n) aual iobbította vallását hogi . . . hogi Bach Peter túrbaiabol ki zedte leüleit es az vrahhoz be vitte, es ott irkaltak [Kv; TJk V/1. 210]. 1623: Hallottam aztis fala-bu Kathatol hogy . . . ő harom forintot adott egi Czigannenak Kathusnak, hogi ő teölle es beleölle dara-bonkint szette ki az gyermekest melljet el vesztett [Mv; MvLt 290. 32b]. 1730: Annak utánna látam hogy el romlott fazéknek Cserepit szedé ki Szakács Mátyás, de pénzt hogy szedett volna ki, nem láttam [Altörja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata jb vall.]. 1761: a Ládából sok minden féle Gunyákat kontósódkót ki szedtenek, és szárogatták [Ákosfva MT; Told. 23]. 1794: egy Nagy Ládából a fejer Pénzt marokkal szedé ki Csiszér László-né Aszszony [Eresztevény Hsz; HSzjP Elisabeta Gáspár cons. Samuelis Intze gy. kat. vall.]. 1843: a kikövezett helyeken azon régi borozda köveket ki ásta kisézte [Bodola Hsz; BLt I].

2. kiás; a scoate (din pămînt), a desgrupa; (her)ausgraben. 1604: En . . . hogi ki Jutok wala az bercz fele Elől talalam az Jnast hogi Jö Egi nagi tariznia palantal, meg Rioztam mondek hogi hol wöd te Ezt az sok palantot . . . azt ne(m) olj heljről zöttek ki az houa az maguat

wetöttek [UszT 20/320 gal Janos Zent Ersebeti zabad zekel vall.]. 1606: 7 8bris Szedtek ki az Hasongarti zöleöböl az Veniket ketten, attam d 14 [Kv; Szám. 12a/I. 46]. 1844: Szakmári Ferentz a Cseresnyés Mihály kerttyibe bé ment, a' Veteményező közül valamit hozogatott ki, de nem tudom, hogy hagyományt é vagy egyebet szedett ki, egy késs . . . volt a' kezébe [A. sófva U; DLt 1441].

3. kitép/húz; a smulge; (her)ausreißen/ziehen. 1736: Akkor sok darvakot tartottanak fejedelem, urak, fő emberek udvarában, és mivel az darvak többire szürkék, kiszedték az tollakat szép gyengén, s fa olajat öntötte nek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszedett tollakat, úgy fejezedenek meg [MetTr 347]. 1847: A lovak utoljikon éles patkó ne legyen Sem a patkókat lehúzni, farkikot kiszedni, serényeiket levágni nem szabad [Zalán Hsz; RSzF 204].

4. kivág; a táia; ausschneiden. 1621: Az melj mendicans giermeket, az dinnie pazor artatlanul megh vagot uolt, melj mia az laba bokaia Czontiaitis ki zette Teomeosuari Borbelj Ist(uan) fizett(un)k fl. 3 [Kv; Szám. 15b/IV. 31].

5. összegyűjt/szed; a aduna; (ein)sammeln. 1621: az Beczj Aros Embereknek az Minemw penzek es adossagok it Colosvarat volna, azokat Kamúthj Balas vram eö kglme altal, fel akarna Circaltatni es ereös hwt szerint ki szednj [Kv; TanJk II/1. 324]. 1683 k.: Minden hazas ember ad két két véka buzat. Azt az Egyházfi tartozik ki szedni es az minsternek Zovanyra al(ta)l vinni [Bürgözd Sz; SzVJk 55].

6. kicsen/csempész; a scoate pe furis; herausmausen/schmuggeln. 1637: ez az Székely Istok . . . evel az Bogatj Janos fiával, sok eggiet masat kj szedek Padocz Istvan-nak az ablakon [Mv; MvLt 291. 106b-7a]. 1785 k.: Vargát kérnék^a, de szurkos a körme; Fazakamból ő mindent kiszedne [EM XX, 500 Balás kódex. — ^aA deák gúnyénekbéli vén leány panaszkodik].

7. kirak; a scoate; ausladen. 1797: A Szekes és Butelias Ferslagot a Székér el hozta a mult heten a Szekereket ki szedtem hogy az egér ott egybe ne ragja és be rakattam az Hazba [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

8. kiválaszt/vesz; a alege; auswählen. 1593: Az mi . . . levelek vadnak, kérem az én uramat öcsémet, Forro Jánost az én atyámfiának levelei közzöl szedje ki, legyen nálla [M. gyerőmonostor K; KP. Kemény László végr.]. 1791: Köpetzi Pál Ura(m) egy Instructiot adott volt kezemen mellyel holmi földeket repaltatott, de nem jus-sa után valo földeket repaltatott, hanem valami zálogos földeket . . . mely földeket valami Inquisitoriabol szedett ki [Várfva TA; Borb. II G. Csipkés (42) ns nyil.].

kiszedeget 1. a scoate ceva rind pe rind; nach und nach herausnehmen. 1604: az eon maga palantiat ki zedegette masnak atts a az lopat palantot wlteite helibe hagi az Job wolt [UszT 20/310 Kosa Boldy (16) menessj maroszekben lako vall.]. 1814: ez nagy Sároki miatt éretlen Töröküzáinkat a Vízből és Sárból alig tudtuk ki szedegetni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kiszemelget; a alege bob cu bob; auslesen/klauben. 1787: A szöllőrlő ne gondolkodjék Nsgod hogy talám a jo szemeket ki válogatta(m) volna, hanem minthogy sok szem el rothadtott volt, a rossz szemeket ki szedegettem hogy a többit el ne gajolja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. kiválogat; a alege; aussondern/lesen. 1696: Gjula Fejérvárott a' Szamartaro házban gondviseletlenöl talál-tott executoria hitvan ladabeli Levelek Registruma sokat az egerek égészlen sok(na)k nagy részét öszve rágták megh örlötték . . . a' mellyek felé(en) harmadáb(an) meg maradt(na)k ki szedegettük, porából ki tisztogattuk es ujjólag be rakosgatvá(n), be pecsetel-tük [Gyf; BfR].

4. kb. kilopogat/lopdos; a fura rind pe rind; nach und nach herausstehlen. 1748: azon tyuk . . . az én udvaromon fiakat költvén nem lesz vala szabad azokat hir nélkül titkon, és tsalardul kerte(n) jukan ki szedegetni s, el vinni [BSz; JHb LXVII/3. 202].

kiszedegetett kiszemelgetett/válogatott; selectionat; ausgewählt. 1633: Az Eva(n)geliumbol ki szedegetet locsuk nemetwl [Kv; RDL I. 103]. 1657: Nagyobb részre Szent Dávid és Jób szavai közül kiszedegetett és fellyül megirt raboknak állapotjokra alkalmaztatott azoknak rab atyjokfia Kemény János által [Kemlr. 335].

kiszedegettetik kiválogattatik; a fi selectionat; (her-)ausgewählt werden. 1677: végeztek a' Törvény processuárol írot töb Articulusok pro cassatis et invalidatis tartassanak, úgy hogy valamely Casusok, és azoknak processusi azokból és többekből is kiszedegettetek, és mostan is bé-irattattak, ez módok szerint alkalmaztas-sanak [AC 177].

kiszedelődzik elköltözik; a se muta; wegziehen. 1643: nem bannatok hugaim ha ki uesne innét somzedczagunkbul az bestie lelek kuruafla, Isten ugy segellien, nem ér harmad napott ki zedelődzik innét somzedczagiagunkbul [Nagyölyves MT; RLt I].

kiszedés 1. kivevés; scoatere (din . . .); Herausnahme. 1847: Továbbá azon beszédében a szolgálatra nézve azt mondotta^a az embereknél, hogy tartsák magokat a privilegiumjokba megirt szolgálathoz, s Offenbányára a fáknak vízből való kiszedésére ne menjenek [VKp 223. — ^aVarga Katalin. TA].

2. kihúzás; scoatere; Herausziehung. 1697: a harangláb fedeléről levert zsendelyeknek öszvehordásáért és a szegeknek kiszedéséért adtam két napszámoss-nak ételével együtt két napra (den.) 48 [Kv; ETF 107. 13].

3. kiválogatás; alegere, selectionare; Auswählen. 1662: Az minémű legátumok, collecták az ecclesiához és iskolához naponként esnének, azoknak kiszedésében szorgalmatos gondviselés lévén . . . közönséges tanítás-ra való öreg házak építettek vala [SKr 422].

kiszedet 1. kivetet; a dispune să fie scos; herausnehmen lassen. 1662: A szarvasbőröket az uj keresztények-kel kigyártatván, a szívekben való csontocskát, hogy an-nak a nagy betegség ellen nagy orvossága volna, szor-galmatosan kiszedetvén, azonképpen a vadkanoknak agyarokat bekívánván [SKr 283].

2. kiválogattat; a dispune să fie selectionat; (her-)auswählen lassen. 1664: Az mely berbéceket az ország nekem rendelt, Kegyelmednek megszólalgom, ha kiszedet-i és ide hajtattja [TML III, 104 Veér György Teleki Mi-hályhoz].

3. szöveg kiszedését elvégezteti; a dispune să fie cules; (aus)setzen lassen (Text). 1896: A verset^a kiszedettük, s össze is van állítva, de előbb illendőnek tartom kérni Méltóságodat, ne akadályozza meg a vers kiadását [Plev. 183–4 Petelei István Gyulai Pálhoz. — ^aLongfellow: Morituri salutamus c. versét].

4. (pénzt) behajtat; a dispune să fie strîns; (Geld) ein-treiben/heben lassen. 1671: Kegyelmed tekintetét s hoz-zánk és dolgainkban való nagy jóakarattját elettünk vi-selvén az egy hópénzt a quarta Augusti kezdetvén, öt hétnék elteléséig, valamely nehezen s bajosan lehet, igye-kezzünk kiszedetni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mi-hályhoz].

kiszedett 1. kivett; (care a fost) scos; herausgenom-men. 1656: Vagion ezen vad kertben 3 rakasban bastia-bol ki szedett dirib darab tegla [UF II, 143]. 1657: két tolmács inasok Izsák és Simon, ezek honn maradván, az ládából kiszedett aranyakat az Csáki emberének, Tepesit-nek kezéhez iktatván, mindjárt elment véle [KemÖn. 113].

2. kihúzott; scos (din . . .); herausgezogen. 1839: Az elromlott Hidasból kiszedett szkábák és szeg darabok [Dés; DLt 87/1840].

3. kitépett/húzott; (care a fost) smuls; herausgeris-sen/gezogen. 1736: mivel az darvak többire szürkék, ki-szedték az tollokat szép gyengén, s fá olajat öntötte nek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszedett tolla-kot, úgy fejezédnek meg [MetTr 347].

4. kiválasztott; care a fost selectionat; ausgewählt. 1592: Vtolzor, mikor a' kj zedet leweleket helieyre akar-ja tenni, lassa megh a' lewel hatan az Numerot haniadik cota, es amely lada alat az talaltatik tegye abba [Kv; DiósyInd. 14]. 1710 k.: Második secretuma ennek az: a kiszedett locusoknak mindenik classisának legyen kü-lön-külön jegye, és a bibliában azt a locust jegyezzék meg plajérccal azzal a jeggyel [BÖn. 543].

kiszedhet 1. kivehet; a putea scoate; herausnehmen können. 1570: az tegla Igeteowel Zoltam Mostan Jgetett egy kemenchewel kjth Megys óltóth, Zeredara kj szed-hetj [Nagysajó BN; BeszLt 65 Chywy Lukach Sayoy vd-varbyro Casparus szwch besz-i bíróhoz].

2. (adót) behajthat; a putea percepe; einheben/bei-treiben können. 1663: Ugy is hiszem, eddig s ennyi idő-től fogva s egyetértvén alkalmasint kiszedhettük volna . . . noha azon falukon való adónak . . . felszedésében sok méltó mentségim lehetnének [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kiszegellik kiszögellik; a forma un unghi prominent; vor/auskragen. 1876: hol az étfalvi erdő kiszegellik [Bo-dok Hsz; MkG].

kiszegez 1. a fixa cu cuie; ausnageln. 1846: Paxi István asztalos Czimer Ki lèvén szegezve az utzára az on-nan hire és tudta nélkül el vezett [Kv; ACJk 16].

2. oda/rászegez; a pironi; daraufnageln. 1848: Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák ele-venen, kapujára kiszegszik . . . mind ilyen regényes, de tényleges dolgok, holott a grófok és bárók pazzsurát kap-nak Urbántól . . . mivel alkalmasint nem ellenzői a két-fejű sasnak [Kv; RevRTr III, 206 Czetz őrnagy a honvé-delmi bizottmányhoz].

kiszegődés kialakulás, szerződés; invoială; Ausdin-gung, Vertrag. 1808: a Boltok Padlásai Ajtoji kiszegődé-sekben elő Pénzüi szokotalásig adattatott 8 Rhf. 40 xr [Kvh; HSzjP].

kiszegődi kialakudja; a se învoi/tocmi; ausdingen. 1808: légyen hiretekkel, hogy . . . Nyegerfalvi^a erdeiben a meg tiltott fák(na)k él pusztittássa által tött karokat . . . meg vészi, és véteti . . . azon erdőnek Hasznával, a nélkül, hogy ki szegődtétek volna hatalmasson elni me-részeltetek [BSz; BetLt 7. — ^aNégerfván (SzD) levő].

kiszegzés felszegzés; fixare cu cuie; Aufnagelung. 1816: Vallnérnének a' Mlgs Groff Eszterházi Fabrika-béli 3. vég Fekete Poszto ki szegzésére lett által engedé-séért 60 Rf^a [Kv; Born. IV/41. — Temetési költségek közt].

kiszéled szerteszéled; a se împrăstia/răspîndi; sich zer-streuen. 1614: Ráduly vajda igen megveré Székely Mo-jest Azmely harc után az Ráduly vajda hada kiszéle-de az országba a Marosig [BTN² 54]. 1710: Onnan ki-széledvén az országra . . . Udvarhelyszékig szörnyű praedálást cselekednek [CsH 235. — 1690-re von. feljegyzés].

kiszélesedik kiszélesül; a se lărgi; sich ausbreiten. 1771: Az alá Jároba a szénas ajba egy fél alá járo, a pa-tak felől az also vége a Berek helylin ki szélyesedik (k) [Marosjára MT; EHA].

kiszélesít 1. szélessé tesz; a lărgi/lăji; erweitern. 1662: Várad várának árkat igen nagy munkával, költséggel nagyon kiszélesítvén mind az öt bástyái ellenében kőfallal béliette vala meg [SKr 297].

2. átv kb. kiegészít; a completa; ergänzen. 1823–1830: (A) rendelkezéseket a környüállásokhoz képest ki-szélesíteni, változtatni, az univerzitást commissariusok által vizitáltatni magának tartja a király [FogE 234].

kiszélesítés szélesebbé tétel; lărgire, lăjire; Verbreite-rung. 1826: a' patak kiszélesítése is nem elégsé-ges arra a' hosszu ductus miatt, hogy az ado zo közön-ség földjeit majd minden esztendőben eliszapolo patak vizét ártalom nélkül deriválni lehessen azon kanyargos és hosszu úton [Ms; GyL].

kiszélesíthet átv kb. gyarapíthat; a putea spori; ver-größern/mehren können. 1818: Kibédi^a lako Szűkötske Joszáját pénz által ki szélesíthetné [NkF. — ^aMT].

kiszellőztet a aerisi; aus/durchlüften. 1778: igen ártal-mas veress és hojjasos himlőben fekvő betegeket igen nagyon bé melegített, s' meg rekesztett aerü Házban tartani . . . az ajtot s' az ablakot szükséges ottan ottan meg nyitni . . . és a' házat jól ki szellőztetni [MvÁLt Má-tyus, ConsSan. gub.].

kiszemlélhet ? 1825: ezeken kívül még sokan voltak mások is de a nagy zenebonában, és kétsegeskedő gyil-kosságban név szerént ki nem szemlélhetem őket, mivel én is futásal menekedhetem meg a veszedelem elől [Köte-lesmező SzD; TSb 47].

kiszemzett megjelölt; indicat, desemnat; bezeichnet/stimmt. 1774: A' Fenn ki szemzett Helyre a' M. Goroszlói^a Ref. Eklésia Oskola Mesteri Házat Epítettven, az oskola Mester számára rendelt ilyen fizetést^b [SzVJk 172. — ^aSz. ^bKöv. a fels.].

kiszenved elszenved/tűr; a suporta/indura; erleiden/tragen. 1831: Voltálé meg Rabságba, és hol, mennyi ideig, mi büntetést szenvedtél ki? [Dés; DLt 332. 21].

kiszépít kb. kidíszít; a împodobi/ornamenta; (aus-)schmücken, verzieren. 1811: a' nevesebb fának Tűzivel készülő Téglából építsunk Templomot a' melyet ugyan ki szépítsunk [ÁrÉ 164].

kiszerez 1. megszerez; a obține; verschaffen, erwerben. 1586: Az Lewelet az zyghyn Emberek zabadsag-awl (!) három Eztendeigh zabadsagoth hogy adoth Kyr-al azth Chyaky uramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezel-lyel zerzem ky [BesztLt 31 Lucas Pysthaky de Bongarth^a a beszt-i bíróhoz. — ^aBN]. 1593: istwan vram kepebe aszt fogadak hogi az Chebol az aprod lewelet wgy ky szerzy hogi bele irattyha hogy amynemw dolga es egyenetlensegejk voltak egy masal az Che előtt . . . meg bekeltek es egimast megj kowettek [Kv; TJk V/1. 378a]. 1653: mivel penigh én szerzettem ki Ozdi Uramtol azokat az aranjokat, kere nyavaljás vagy két szoval declarálnám Ngd(na)k, hogy ez gyanoságh alol Urunknál, s Ngodnál is fel szabadulna eő kglme [Kv; CartTr II Casp. Veres Marti past. eccl. orth. lev.] | Annakutánna kényszerítetttem menni Veres Marti Uramhoz, hogy el menne Ozdi Thamashoz, és az penzemet szerezné ki tőle, nagy ügyvel dologgal tutta ki szerezni kezéből ilyen formán, hogy adgyak neki 500 forintára zalogot, mert addig ki nem adgya [i. h. Mich. Csépreghi lev.]. 1715: azon Levelet egy Benedeki Spánja az Fejedelemnek, kezéhez vette, hogy a' más két ember Lovait is velle ki szerezze [Lupsa TA; WH. Kriszta Mojszin (54) vall.]. 1812: egész igyekezettel leszünk és ki Szerezűk az Orgoványi Pénzt abba hiba nem leszen [RLt 0. 1 D. Teleki József lev.].

2. visszaszerez; a recupera/redobindi/reciștiga; zurück-erwerben. 1550: harmadewy wys oda atta volt ökreet az Cyllara monostorj^a embernek őrizny de aztys be haytotak volt az Walkayak^b, es az monostorj paztor szerzötté ky valamikeppen szerzötté [MNy XXIV, 360 Andreas Balas de damos vall. — ^aM. gyerőmonostor (K) lakosai. ^bM. valkó (K) lakosai | tvg'a hog' az kereztes kort szent kyalayak^a sok ökröt vötték volt fel az Cyllara es az walkayak be hoztak volt de nem twgg'a mynth szer zötték ky [i. h. Benedictus vnokaj de damos^b jb vall. — ^aKalotasztkirály K. ^bKalotadamos K]. 1696/1781: olim Néhai Nagy Rápolti Matskasi familiától egy rész Jóságok Kapi familiá kezében esett vólt, az után idők változása alkalmatosságával, más idegen kezében is akadott hanem edes wra(m) Tekentetes Nemzetes Josika Imre Ur forgolodása és sok fáradsága után az idegen kéztől ki szerzette [Branyicska H; JHb LXXI/3.455]. 1744: Sz: Egyeden tserélvén egy Borzási Magyar Ember két ökröt . . . egyik ökör ide haza szalatt, Eltető Uram valahol fel fogta, a' szegény ember eleget Istenkedett érette, de bizony máig sem atta viszsa . . . ki nem szerzette maigis [Szentegyed SzD; WassLt]. 1753: obligályuk arrais ma-

gunkot . . . hogy másoknál Zálogban lévő, és minket concernáló . . . kaszálo és szántó földeket ki szerezzük, és ha el akarjuk adni, nem más(na)k, hanem ő Ng(na)k adgyuk [O.szilvás AF; DobLev. I/254, 2a]. 1818: Kedves Bátyám Wajna István Ur . . . a'mely Jóságokat Ördög-Jusszon Perrel vagy akár mi módon ki-szerzett, vagy ezután ki-szerézne . . . azokban . . . Kedves Bátyámat nem háborgatam [Ördögkeresztúr SzD; BetLt 1].

3. kb. kiakolbolít; a înlătura; ausschiffen/satteln. 1619: Ám lássa az fénys Porta, mit cselekedik, de ez világon magyar fejedelmet az hatalmas császár hűvségre olyant most nem talál, mint az én uram Bethlen Gábor. Ugyanis azért tör az német mindenkor rea, hogy látja az Portához való hűvségét s örömetst kiszerzené Erdélyből, hogy ő oztán oly fejedelmet ültetne belé, azkit mind arra vezetne, azmire ő akarná [BTN^c 179].

4. (vmilyen szolgálat, fogság, büntetés alól) kivált; a rāscumpāra; (von irgendeinem Dienst/einer Gefangenschaft/Strafe) frei/loskaufen. 1574: Wytorlas tywadar harazoson^a Lakozo harynnay Janos Jobbagya . . . ezt walla az erkedyek hogy ot az was kwt mellet talalanak erked felől, Engemet ot meg Kötőzenek es be wwnek erkedre mynd Iwhostwl, Apam holda kelwe wta(n)na(m) Jowe es eg foryton s eg weder boron es eg Jwhon zerze ky az erkedyektwl az Jwhokat s enghemetys [Erked K; LLt Fasc. 29. — ^aK]. 1590: Tudom aztis hogy Dersben lakodalomba(n) megie(n) viza jeoteben Egy kéczyket lop a hatarul vonniak le megh fogaik erette s azuta(n) zerzek ky az Atia fiay [UszT]. 1604: Beszterczen zerze kj az Calikkabul az eő keg iobagiat, Erdeős Janost [Dob.: Ks 42. E]. 1680: Thamás János így val: tudom azt hogi Kovács Istvánt Domokos Thamás szerzé ki az hámorról és Kovács Péter két esztendeig szolgált Domokos Thamást érette [Szenttamás Cs; CsVh 71]. 1723: bizonyosan tudom hogy Luku Vasziit Némásági uram a tömlőczre küldvén Abafájára^a . . . honnan nagy törekedessémmel én szerzettem ki Némásági ur(am)tol [Hodák MT; VGY. — ^aMT]. 1753: Vánka György . . . lopás miat . . . Egeres Várab(an) fogva tartván halálra sententiáztak . . . hanem a Csáki vrak pártját fogván ki szerzették [Dob.: JHb XXX/9 Steph. Rettégi de Kis Budak^a (39) jur. not. com. Dobocensis vall. — ^aBN].

5. vhonnan kikerít vkít/vmit; a scoate de undeva pe cineva/ceva; jn/etw. irgendwoher herausbekommen. 1705: Forgáchot is mondják, hogy irt volna a fejedelem-asszonynak, hogy Vay Lászlónét szerezze ki a generáltól [WIN I, 502]. 1725: kérném alázatosan az Asz(szo)nt ha lehetséges volna méltoztatnék . . . Gottlibet arra a kevés munkára^a Sz. Léleki Vraméktol . . . ki szerezni [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János apósához br. Apor Péterhez. — ^aKápolnaépítésre]. 1731: az juhaknak az ur vege-re menven . . . az Ur ki szerezven az juhakat, Majós Györgj meg ijedett Olah Országban be szökött [Cintos AF; KA. Franciscus Olcsvari de eadem (73) ns vall].

6. *kiszerzi magát* távoltartja magát; a se eschiva; sich von einer Sache fernhalten. 1710 k.: Szent Ágota helyén Fogarasban hirdették a gyűlést, melyből én *ki-szerzém* magamat [BÖN. 708].

7. *kiszerzi magát summára* kb. pénzfizetéssel kiváltkozik a jobbágyi szolgálatból; a se elibera de obligatiij iobágești prin rāscumpāra; durch Zahlung den Fron-dienst abkaufen. 1724: Pajkos Mathe, melyik Possessor Ur idejeb(en) szerzette ki magát Summára ugj hogj ne

szolgáljon mint örökös jobbagi a Többivel együtt [Kiskajon SzD; BK].

8. kb. megtud; a afla; erfahren. 1667: az Olá János dolgarúl Arдай uramtól kiszerezni ne felejtkezzék [TML IV, 186 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

9. *kommissziót* ~ bizottságot összehoz; a cere o comisie; eine Kommission zusammenführen. 1710: Én menék Szebenben, ott szerzém ki a commissiót, Szebenből Görgényben menék, ott az atyámat kivágák a vasból [CsH 152. — 1679-re von. feljegyzés].

kiszerezhet 1. megszerezhet/kaphat; a putea obține; erwerben/erhalten können. 1636: georgine azoniom meg kenaltata hogi ha az tizen ket forintot meg agja Ha ky szerezhetem ky zerzem, ha nem nicz (!) mit tenem ha Oda uesis [Farnas K; KCs IV/131]. 1653/1655: Ezeket midőn Csepreghi T. Mihály Uramtól hallottuk volna, Veres Marti Gáspár Ur(am) igire arra magát, hogy forgodik benne, hogy az aranyokat Ozdi Uramtól ki szerezhesse [Kv; CartTr II. 874 Igaz Kálmán Kolosvári Orthodoxus Schola Mester nyil.]. 1823: akar melly színű titulus alatt el idegenített Javaimat, Jussaimat a maga számára ki kereshesse, szerezhesse [Mocsolya Sz; Somb.].

2. visszaszerezhet; a putea recupera/redobîndi; zurück-erwerben können. 1668: en Aszonyfalván^a laktomban fat akarok vala arol az erdőről vini s az suki Tisztartaja ot kapvan egy fejszemet el veve, kit igen nehezen szerezhetek ki kezéből [Korpád K; SLt D. 13 Demien Peter (35) jb vall. — ^aA Zsuk-ok (K) táján eltűnt település]. 1705: Bánffy Farkas uramnak minden ládait confiscáltak Azt is gondolám hogy járjak dolgában consequenter, ha valamit ki szerezhetnék benne [WIN I, 638].

3. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. 1705: A generális izeni Toroczkaíné asszonyának és Teleki Mihályénak, hogy egy kapitány vagyon fogva Azt izente a generál, hogy most inkább kiszerezhetik ezt a kapitányt, minthogy sem Forgách, sem Pekri itt benn nincsenek Erdélyben [WIN I, 531].

4. ~i magát a. ? ki/megmenekedhetik; a putea scăpa; davon/entkommen können. 1620: az német követek csak hazudnak s tökéletlenkednek, miképpen szerezhessek ki magokat innét [BTN² 389]. — b. ? 1734: Simon Peczer én magamhoz hivatam az Ngod Parancso-lattját meg mondtam nekie De nem szerezhetette ki magát mert Pénteken mene el masod magaval [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.].

kiszereztetik megszereztetik; a fi obținut; erworben werden. 1662: a fejedelem consensusával Mikes Mihály által Stefán vajdánál mindaddig munkálódék, a fejedelem assecuratoriája kiszereztetvén, vele Constandin össze alkudtatott vala [SKR 512].

kiszérít kb. terelget; a mîna; (auseinander)treiben. 1804: a Ménes az erős oldal alatt lévén a Csitkokat az ut-hoz közel ki szeritettem hogy meg láthassam^a [Dés; DLT 82/1810. — ^aA csitkokat].

kiszérés megszerzés; obținere; Erwerbung. 1659: Kegyelmedet kérem felelte, forgolódjék szivesen a kiszerezésében^a, én is nagyobb dologban igyekezem Ke-

gyelmednek szolgálni [TML I, 335 Franciscus Redei Teleki Mihályhoz. — ^aHáromszáznolcvan talléréban]. 1770: láttam, hogy irigyelték sokan és nevezetesen egy Gyöngyösi József nevű hamislelkű procator, aki az apahidai jószágunk kiszerezésében a kolozsvári plébánustól nagy akadály volt [RettE 219]. 1804: Hogy ha valamelyik osztozó Testvér más Atyafitól vagy régi eleitől el Idegenített Jokot váltott és szerzett magának olyakat tudniillik melyek ... más oldalos Atyafiak által idegenítettek el ... a több osztozó Testvérek sem ezek(ne)k szerzésekb(en) fáradozásokb(an) bé nem folyván ezek(ne)k telyes Jussok lévén hasonló el idegenített Joknak ki szerzésebe perlésekre [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a].

kiszerezett ki/megváltott; ráscumpărat; abgelöst, durch Ablösung erworben. 1832: Fiam ... butsut vévén a' Colégyomtól hogy magára valo gondviselésre szoktassam, és a' gazdaságba is utasodgyék, ki adtam használásra, néhai édes Anyya Jussán, általam ki szerzett M. Beldi^a, M. Solymosi^b, és Lodormányi^c Portiokot ... hogy azokba tettése szerint disponállyon, és gazdasággyék [Szentbenédek AF; DobLev. V/1186 Bartok Ádám végr. — ^aAF. ^bH. ^cKK].

kiszid vkit vhonnan kiszidalmaz; a alunga pe cineva de undeva certîndu-l (mereu); jn aus irgendetwas hinausschelten. 1633: Zabo Andras mind anniostol váltigh zidak kj az hazboll Cziaszar Istu(a)nt [Mv; MvLt 290. 135a].

kiszidogat megszigogat; a certa mereu; wiederholt schelten. 1671: úgy lön, az mint Kegyelmetek jövendölle: ki szidogata előle az vezér, az rescriptiora és nehezen ada időt [TML V, 532 Daczó János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

kiszilice cibre; chiselită; Art Pflaumenmus. 1756: határa többire követes Sovány oldalakból álván ... Török Buzát többire és Tavaszt, de kivált zabot szoktak ezek vetni Maléval, és kisziliczével élni [Lungsora H; JHb LXX/2. 104]. — A jel-re l. RK 322 *ptyiszelica* al.

kiszínel 1. kb. vminek a színe-javát kiválogatja; a alege (partea cea mai aleasă); (das Beste von etw.) auswählen. 1782: Városunk határán régtől fogván Verőink gáttaink oltalmára, és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)át és szépít, ki színelvén hatalmasul ... le vágatta [Torockó; Thor. XX/4].

2. *vkít ~ házából* kb. vkit kiforgat házából; a depose-da de casă; jn um sein/ihr Haus bringen. 1584: Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georgy zaiabol Hozzw Martonra, hogy Czigansagot chelekedet az en zegeny feleségemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) így zylene ky az en hazamból [Kv; TJK IV/1. 293].

3. kb. ravaszkodással eltávolít vhonnan; a îndepărta/înlătura prin viclenie; durch Schlaueit von irgend-woher entfernen. 1614: Jöve bé Bocskai István fejedelem az medgyesi gyűlésre^a, és hogy Segesvárat is megholdol-tatá s az németeket, rácokat, lengyeleket kiszínel béle s kiigazítá Erdélyből [BTN² 55. — ^a1605-ben].

kiszínelheti magát ? kb. kiravaszkodhatja vhonnan magát, ravaszkodással meglephet; a putea scăpa de unde prin şiretlicuri; sich mit List freimachen können. 1614: Ekkor én is láttam, hogy olyan rosszul áll az dolog; valóba valék rajta, hogy az fejedlemnek való levéllel engem bocsásson az Általon Havaselfölde felől Erdélybe, hogy hamarabb érhessek az fejedelmet, hogy én is kiszínelhessem magamat innét [BTN² 78].

kiszíp 1. kiszív

kiszisztál törvény(szék) elé állít; a chema în judecată, a cita; vor Gericht vorladen. 1784: (A dézmálás) hogy régen úgy volt azt idegen bizonyságokkal meg bizonyítani készek vagyunk, kiket személyesen sístálván ki instállyuk a Titt. Co(m)missiotól méltóztassék meg esketni s hitek után tejendő fassijókat írásb(a) tenni [Torockó; TLev. 4/9. 16a].

kiszítál megszítál; a cerne; ab/durchsieben. 1789: az meg örlött Gabonának elejét kiszítálván abból kenyeret szoktak sütni [Telekfva (U) és körny.; UszLt XIII. 97].

kiszív 1. fel/beszív; a absorbi; auf/einsaugen. 1574: A cemment Negy allatokra vagon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az aranak az o tekeletessege es allapottira Nem hozhatny: az tegla so hathato allatok annera, hogy valamy ezust az aranban vagon, azt Magokban kyzyak [Nsz; MKsz 1896. 29].

2. **egy pipadohányt** ~ elszív egy pipadohányt; a fuma o pipă; einen Pfeifentabak verrauchen. 1843: a Pásztorok miután egy pipa Dohánt ki szívtak onnan el mentek . mi ketten az ötsémmel a Szekerekhez mentünk a Szekereknél egy pipa Dohánt ki szívtunk [Bágyon TA; KLev. ifj. Bottyán Mihály (38) vall.].

kiszivárgozó kiszivárgó; care se scurge (din ...); aussickernd. 1759: el pusztult Malom to helyéről ki szivárgozó patakocská [Bonyha KK; EHA].

kiszivárog 1. a se scurge; aussickern. 1657: Löcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt . . és curálá^a, lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lön^b [KemÖn. 96. — ^aBethlen Gábort. ^bA fej. 1629-beli halálos betegségével kapcsolatos feljegyzés]. 1727: Csoma Mihálynak adtam két napra hogy a' Szamoson által lévő deszka rekesz allyát töviselte s töltötte . . s dugta, hogy az föld között ki ne szivarogjon a' viz a' több . . d: 48 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1752: a' minapis a' borból elfojt, mert egy donga fa bé hajolván mellette ki szivargott [Szentdemeter U; Ks 83]. 1799. (A) bé foglalt kender földek végeinek nagyobb része forrás és Süllyedékes hely lévén rosz Sánténál egyebet nem termett, mind addig mig sántzal körül vétetvén, a' viz a' Sántzba kezdett belőlle ki szivargani [Gyérnessztkirály TA; Ks 89].

2. **átüt/szivárog; a pátrunde (prin ...); durchschlagen/sickern.** 1823-1830: Hallottam némelykor magyarul éneklést^a . . későre tanulhattam ki hogy az egy szegény huszár katona, kinek a farában golyóbis volt és a sebnak a leve a nadrágián is kiszivárgott [FogE 262. — ^aA dunai hajón Németországból Bécs felé menet].

kiszlandis ? finom posztófajta; un fel de postav fin; Art feines Tuch. 1661: Tudakoztassad meg Bethlen Jánosné asszonyomtól az angliainak, kiszlandisnak, remeknek, kiszniczer mennél alább nem adják singit, mivel mindenik félét kell vétetnem [TML II, 160 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1662: Asszonyom anyámnak az adósságot kérek, küldd meg, édesem, mind az aba, mind az kiszlandis árát [i. h. II, 293 ua. ua-hoz].

A szó föltehetőleg a *kiszniczer* és a *landis* szók összevonásával keletkezett.

kiszniár ? tescheni posztó; postav din Teschen; Teschner Tuch. 1662: A kiszniárból a leánynak és az szolgálónak csináltass mentét, amazt báránybőr bélészel bélesd meg. Az gyermeknek is abból csináltass takarót [TML II, 226 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

Szk: *zöld* ~. 1662: Szakmárról az gyermek számára hoztanak vala züld kiszniárt, ennek fél singéből magadnak csináltass kopcsat [i. h. ua. ua-hoz].

kiszniczer tescheni posztó; postav din Teschen; Teschner Tuch. 1572 k.: Kys Myhal zolgalta barát Istwant zolgalatomert ados mynd Enye ydeigh fl 12 d 50, es 2 nadragh kys nycher [Kv; Tjk III/3. 262f]. 1628/1635: Poztok. Egj uegh kek karasia pozto. Egj uegh zederies kitniczer [BLt]. 1668: vásároltam ökgilyelmektől Jancsinak egy nadrágnak három sing igen rossz kisznicert pro d. 60 [Kv; KvE 201 LJ].

kiszniczer nadrag (tescheni) posztónadrág; nadragi/pantaloni de postav din Teschen; Art Hose aus Teschner Tuch. 1600: Martont az fellaytart fogatta megh David vram^a kesk penzbe f 7 Egy szwr Mentebe. Egy kedmeonbe. Egy kiszniczer Nadragba Veottem . . neki Jeremias szabotul f 1 d 55 Nadragot kysznicert [Kv; Szám. 9/XII. 61 Igyarto Simon isp. m. kezével. — ^aNyreó David az előbbi isp. m.].

kiszokik vmitől elszokik; a se dezobisnui de ceva; sich etw. abgewöhnen. 1896: jobban meg fogom iratni a cikket, mintse én írnám meg, ki már jócskán kiszoktam a kolozsvári viszonyokból [PLev. 187 Petelei István Gyulai Farkashoz].

kiszól 1. a spune ceva unei persoane care nu este în cameră; hinausrufen. 1705: Azután franciául szólván ki Forgách az inasának, neki^a egy fél ejtel tokaji bort töltötenek [WIN I, 384. — ^aKárolyi Sándor kuruc generális emberének].

2. **kimond; a spune/pronunja; aussprechen.** 1849: az igazat kiszollva Kelemen Béni rontott meg, a mit néki szemébe is meg akarok mondani [Kv; Végr. 26].

kiszóllat kimondat; a face să spune; aussprechen lassen. 1710 k.: az imádságot . . akkor, hogy a füled a pap szájából hallja, és a füled után a szád mondja, az a lélek segítsége által mégyen végbe, mert a lélek hallatja meg a fülle és ugyanaz szóllatja ki a nyelvvel [BÖn. 435].

kiszólás kimondás; pronunțare; Aussprechen. 1711: az igazság ki szollasért, avagy még írásért, némely bőcsületes fel csiki szék tagja Uraimek előtt, úgy annyira

rankorba vagyok, <hogy>ha lehetne elvesztené nemé-lyik [Vacsárcsi Cs; BCs].

kiszolgál 1. (időt) szolgálatban eltölt; a fi de serviciu (un anumit timp); (Zeit) im Dienst verbringen. 1596: eő keg(me)k el rendelek, hogi az kapubalj Daraba(n)tokat el kwlgiek, ki zolgalwan, az ho penzbeöl ki akaram tar-tanj [Kv; Szám. 6/XXIX. 178 Bachi Tamás sp kezével]. 1623: az Egez Iozagnak harmadik Rezze vagy keuan-tattnek kelleny az Varb(an) vagy nem de mindenkör be menyen es ott ben az hatt Napott, ky zolgallia [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. nyílik (külső hely felé szolgál); a se deschide (spre . . .); sich öffnen (nach draußen führen). 1656: Ezen haznak 2 (!) eoregh ablakaj, az kettej szolgál ki az belseő var piaczara, az harmadik szolgál ki a czejthazra [Fog.; UF II, 134]. 1677: Az istálló végénél szolgál ki az folyó-víz felé fa sarkon egy fél szer kapucska [Madaras Cs; CsVh 52]. 1680: Ezen Csures kertből szolgál ki, az olt fe-lől valo szakadakra új sendelyes hejázat alatt kötöt tölgy-fa kapu [A.porumbák F; Ált Inv. 34]. 1738: ezen ház-ból az udvar ház háta megett lévő kis virágos kertcskére szolgál ki egy ajtó [Szászvessző NK; Born. XX/12]. 1761: Szolgáltnak ki belőle^a három ablakok . . . kilentz kilentz tzikkelűek [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 42. — ^a „úr háza”-ból].

3. kivezet; a conduce/duce afară; hinausführen. 1656: az pitvarbol szolgál ki egy sővenjel font topaszos, fűsteölő kemenj [Fog.; UF II, 158]. 1677: Az vasverő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevittő koh [Madaras Cs; CsVh 50]. 1756: a . . . kut tetejében kőből kifaragva tanáltatik eg fejér Hattyu és annak száján bocsáttatik a víz . . . szolgál pedig nagy réz cső ki belőle, mellyen a vizet szokták ki bocsát-tani [Déva; Ks 9a. I. 32 kúrialeír.].

4. kb. vhová vezet; a duce (la . . .); irgendwohin füh-ren. 1789: Egy réz Csengettyű, melly(ne)k Droth ránga-toja vagyon, 's ki szolgál az közönséges Uttzára nyilo Ajtoig Rf 2. [Mv; ConscrAp. 20].

5. kivezetődik/távozik; a ieși; hinausgeführt werden. 1732: (A) Kis házból a . . . Konyhára járnak ki, ho-lottis az magosan ki tettő Sővényből font oldalú ta-pasztott Kéményen szolgál ki a füst [Szentjakab SzD; TSb 51].

6. kinyúlik/rúg; a se întinde; (hin)ausragen. 1583: my Az Igaz hatarra Raktuk a' hatar keoweket Amenye-re Alol raita a' theob feoldek ky zolgalnak [Kv; TJk IV/1. 177]. 1746: kerek gödörnél egy vápácska igyenes-sen szolgálván ki, azon vápácskán ment ki az uttza [Al-torja Hsz; HSzJP].

kiszolgáló kivezető; care (con)duce (inspre) afară; hinausführend. 1726: (A napszámások) a' Szamost is a' csatornak előtt által covekelték, s deszka táblákat rak-tak a vizen által; Item a' Szamosra ki szolgáló alsó csa-tornákat be' rakták [Kv; Ks 15. CIII. 4]. 1732: kül, be-lől, tapasztot az haz teteje irant ki szolgáló keményen oszlik el a füst [Nagyida K; Told. 11/70]. 1752: Vagyon a kemény Allya a ki szolgáló kő kéményével együtt [Pó-kafva AF; JHb XXV/73].

kiszolgált szolgálatot letöltött; in retragere, lásat la vatră, eliberat după terminarea serviciului (militar);

(aus)gedient. **Szk:** ~ *baka*. 1881: Mikor a kiszolgált baka hivatalseprő megtudja, hogy Bimbó szeret, azt mondja: disznó szerencséje van magának [PLEv. 86 Pe-telei István Jakab Ödönhöz].

kiszolgált 1. kiad; a preda/da; herausgeben. 1634: az honnet eddigh Sabbatalis iárt vagy papoknak vagy deakoknak, azt igazan ezutanis ky szolgáltatassa [Fog.; UF I, 331]. 1673: az Testamentumról értekezven műdön meg olvastuk volna, az abban specificalt le-gatumokat az Relictanak éppen meg hagyank es ki szol-galtatank [Kv; RDL I. 154]. 1737: Az Ecclesiáknak a hová mit hadtam, adtam, és fogadtam, és hagyok átok alatt hagyom hogy Senki az én maradványim közül el ne vegye, meg ne másolja, s kiszolgáltatni el ne mulassa [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. 1798: Fejér neműt Láb be-lit, asztal, ágy neműt és kontöst a Mlgs Aszszony a szük-seg szerint Szolgáltassa ki [Kövesd NK; RLt]. 1848: Kő-telezé magát . . . Mátyás Simon mi szerént a' Lovas katonaság számára meg kívántató kellekeket a leg-nagyobb pontossággal szolgáltatandja ki [Kv; KLev. 1858: az uraság ki szolgáltatatta . . . a Zsendellyes fede-lek bē dugására szükséges Zsendellyeket [Kendilóna SzD; TKhf 15a Kővárvidéki uradalomra von.].

Szk: *vki porcióját ~ja* vki örökségét kiadja. 1629: My hwteos Diuisorok Colosvárat huiának minket Egy feleöl az mi Becziwlletes vrunk Kiraly Biro vram Toluaj Janos Másfeleol Fodor Janos, Jstuan Deak vrammal, Es Tőkeoly Janos deak vram, Az mustoha lea-nya Nagy Margit Kepeben Hogy . . . kinek, kinek az Eő portiojat ki szolgáltatnak az Eő Jouaibol [Kv; RDL I. 132].

2. (meg)ad; a da; geben. 1679/1681: Az birsagh álla-pattaj(an) tarcza magát eő kgme az Urbariumhoz, abba(n) kit, mi, illet, szolgáltatassa ki [Vh; VhU 679]. 1739: Isten ő kglmét éltesse, erejét és egészségét szolgáltatassa ki, hogy ő kglme a' Tiszt. Ecclának és Collegium(na)k hasz-nosan és ditséreteben szolgálthasson [Kv; SRE 171].

Szk: *testi-lelki békességet ~*. 1765: Uramisten! amiképpen az elmúlt őesztendőben szenvedhető állapot-ban megtartottál minket, testi-lelki békességünket ki-szolgáltattad, szolgáltatd ki azokat az új esztendő-ben is [RettE 195].

3. a szent jegyekben részesíti; a împărtăși sacramen-tele; die Sakramente darreichen. 1710: az szent Sacra-mentumokat az eddigh valo praxis szerint, a' mind ab-ban az Reformata szasz Ecclaeiában szokás volt, szol-galtatom ki [Kv; SRE 118].

4. kifizet; a plăti; aus/bezahlen. 1642: Vitező Kis Pal Balint huiúinknek ott valo Sofialui^a Aknankrol an-nuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcaluan, az többit . . . ki akariuk szolgáltatni neki [Kp I. 56 fej. — ^aSófva (BN)]. 1662: adojakból . . . az két két száz forin-tot . . . ki szolgáltatni el ne mulassa [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1673/1681: könyörgők alaza-tosan Ngd(na)k méltotzassék megh tekénteni az régi rendelt io szokast, es Conventiot, a szerint parancsolvan fizetésemet ki szolgáltatni [Vh; VhU 465].

◇ **Szk:** *diétái/(generális) gyűlést ~* országgyűlést tart; a fine diétă/adunare națională; (General) Sitzung/Diät halten. 1643: teczet . . . hogy az szokot Terminus-nal az Zent György napi Gyűlést eleb Zolgaltnank ki kegetek(ne)k [Thor. fej.]. 1662: mivel . . . Medgyesi va-

rosunkba(n) akarjuk az gyülest ki szolgáltatni, akarjuk Kgltek(ne)k ertesere adni [UzSLt IX. 75. 44 fej.]. (A) diétákat fogyasztás nélkül kiszolgáltatván ... semmit az haza megmaradására, épületire való jó dolgokban hátra nem hágy^a [SKr 143. — ^aI. Rákóczi György]. 1668: Akarván . az Nemes Ország Generalis gyülest hosszas halogatás nélkül kgtek(ne)k kiszolgáltatnunk [UzSLt VIII/70 fej.] * igazságot ~ igazságot tesz; a face dreptate; jm Recht widerfahren lassen. 1668 k.: Köniörgünk az Nemes Tanats(na)k . igassagunkat szolgáltatassa ki [Kv; ACJk 55a]. 1761: Ezen Falu^a Lakosinak akár mely bajok, és Perlekedések iránt, az hét Falunak Tit. ordinarius Provisorio (:vulgo Ispányi:) szokták . az igazságot ki szolgáltatni [BrALt Conscr. Dom. Törtsvár 373. — ^aCsernátfalú (Br). — Binder Pál kijegyzése] * (oktávális) törvényt/terminust ~ nyolcadnapos törvénykezési ülésszakot tart; a fine (obişnuită) zi de judecată din opt în opt zile; oktavale Sitzungsperiode/Tagung halten. 1635: Ez eleőt ualo wdeökbenn is Feiedelmi tisztúknak eleget akaruan tenni; minden rendbeli hűveinknek ... az Octavalis teöruenieket ki szolgáltatni akartuk uolna ... abban halasztást kellett tennünk Immár pedig az minemw egieb uigiazasunknak országunkra kelletet uala lenni, annak az l(ste)n jo ueget engedue(n) ... die 4 Mensis Marty ki akariuk szolgáltatni [WassLt fej.]. 1662: minden esztendőként az ország lakosinak az ő szokott napjokon való oktavális terminusit és diétákat fogyasztás nélkül kiszolgáltatván ... semmit az haza megmaradására, épületire Való jó dolgokban hátra nem hágy^a [SKr 143. — ^aI. Rákóczi György]. 1677: végeztet, hogy a' Fejedelmek a' Terminusokat mindenik Nationak az ő szokott idejékben kiszolgáltatassák [AC 174] * törvényt ~ törvénykezik; a judeca; Recht sprechen. 1582: egyarant való Igassagal akarok Mindennek az teörwenbe lenny es az theorwenth Naponkent zorgalmatoson wgiekeze(m) kj szolgáltatny [Kv; TanJk V/3. 257b]. 1671: Végeztük azt is hogy a' Száz Nation lévő atyánkfiai között ha kik perlekedni kényszerítettnek ... kinek kinek indifferenter minden helyekben igasságos törvént kötelesek legyenek minden tovább való halogatás nélkül ki szolgáltatni [CC 51].

kiszolgáltatandó 1. kiosztandó/adandó; care trebuie distribuit, care urmează să fie distribuit; zu verteilend, auszugebend. 1815: (A város főhadnagya) ide Tordára rendeltetett két Lovas ordinántzok(na)k, mind szállásakrol, mind pedig számokra szükséges, s quietantzia mellett naponként kiszolgáltatandó két két kenyér, és Lo portióikrol provideáltassan [Torda; TVLt rtlen].

2. megtartandó; care urmează să fie ținut; abzuhalten ist. 1662: Második conditió^a: Hogy az öfelsége igazgatásának felvételéig ha mi nehézségek, panaszolkodások történének, azokat . az országnak attól fogva hat holnap alatt kiszolgáltatandó közönséges gyűlésében, mindenestül fogván eligazítja [SKr 120. — A Bethlen Gábor és II. Ferdinánd között 1621. dec. 31-én megkötött nikolsburgi béke egyik pontja].

kiszolgáltatás 1. kiadás/osztás; distribuire; Ausgabe, Verteilung. 1589/XVII. sz. eleje: Az ualasztot Ceh Mesterek penigh az Tanaczbol^a ki kért két eskwt Polgarok eleot megh eskwdgiének, az Ceh Leuel Articulusinak megh tartasara otlamazasara ... öröksegeknek igazan

ualo beöcziwiere es eö keöszteök ... személy válogatas nélkül való ki szolgáltatatasara [Kv; KömCART. 13. — ^aA városi tanács soraiból]. 1615/1616: minket Bükfalvi Imre Papp Uram, akkori Colossj Annya sz. egyhaznak lelkj pasztora, mind az maga és Colossi tanacz neuével ö kgmehez^a intercedalni küldöt volt, az Colossj praedicator souanak ki szolgáltatasa es meg adassa felöl [Kv; RDL I. 100. — ^aNehai Rögör Fenessi Martonne Süuegh Borbara aszszonyhoz]. 1675: Eoröltette(m) megh a' szegenjek számára, heti praebendának ki szolgáltatatasara husz eoregh köből buzat [Kv; Szám. 35/I. 13.]. 1797: estve késötskén a' Falus Birot holmi szükséges dolgoknak ki-Szolgáltatások végett elő Nem vehettem [Kolozs; Told. 42/24].

2. vmiben részesítés; dăruire (cuiva) o parte din ceva; Beteiligung. 1800: Erdemem söt Ertelmem felett való az én Kedves nagy Patron(us) Ur(a)mn(a)k ezen Gra(ti)aja 's enn(e)k ki szolgáltatásában megmutatott azon különös Ügyelése, hogy a' Borból még kostolot is előre küldeni méltoztatot! [Mv; IB. Borosnyai Lukás Simeon ref. pap lev.].

3. kiszolgáltatottság; aservire; Preisgabe, Ausgeliefertsein. 1850: Maroltaka^a ... fel égetés, és rablás, szintugy ... egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak öszve írása [KLev. — ^aK].

4. az úr vatsorájának ~ a împărtășanie, grijanie, cuminecătură; Austeilung des Abendmahls. 1764: A' szent-Lászlói^a Reformata kitsin Ecclesia instantiájára, a' Kolosvári Reformatum Consistorium, egy kitsin 7 lotos ezüst pohárért adott más nagyob 13 lotos ezüst pohárt, és egy on kannát, az vr vatsorájának ki-szolgáltatására [Kv; SRE 210. — ^aTA].

5. tartás; jnere; Abhalten. 1671: A' Gyülések kiszolgáltatásának helye és napja, mind penig a' Fejedelmektől Ország eleiben ki-adando Propositionok ... az Fejedelmek Tanács Ur hiveinek edgyező tetszésekből legyenek és rendeltessenek [CC 25]. 1677: Törvényes Székeknek kiszolgáltatásában ... a' fő Ispánoknak személy szerint való jelen lételek dolgából az eddig invalescalt usus, és effélékről írot Constitutioi az Országnak observaltassanak, mind Erdélyben mind penig a' Partiumban [AC 116].

Szk: szerindár ~ a a halottak lelkiüdvéért való könyörgéstartás; făcutul/datul sărindarului; Beten für das Seelenheil der Toten. 1804: Lá gyálu Mautzi bir egy irtást említett Kádár Kretsunn . ezis tudom hogy Drenyte Mitru fogta, irtotta, és némely résziben használtais, halála után a' Felesége az Vra szerindárja ki szolgáltatásáért adta Kádár Kretsunnak [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Avasan Szimu (60) col. vall.].

6. igazság ~ a igazságszolgáltatás; judecare; Recht sprechen. 1668: Köniörgünk az Nemes Tanats(na)k . ne kellessek mashova confugialnunk igazsagunknak ki szolgáltatassaert [Kv; ACJk 55a]. 1739: minthogy illy készületlenek voltak, a Törvényes idők bé következén 's jobban reá készülvén ökegyelmek, ha Compareáljuk [Dés; Jk 312]. 1826: A Felperesek várják rég az Igasság kiszolgáltatását [Ne; DobLev. V/1114. 11b]. 1840: a' Felperes kéri az igazság ki szolgáltatását [Dob; Somb. II].

7. büntetés ~ a büntetés kiszabása/rovása; aplicare a unei pedepse; Auferlegung der Strafe. 1583: Az korchio-

manak gazdaia Ne merezellyen kenyeret, etket, vagy valamely eledelt semmy zyn alat adny Ha ky penig ez ellen valo chelekedetben talaltatik ... ez bwnetesnek ky Zolgaltatasara, az Biro tartozzek minden Wdeoben ereoth es segitseget Zemelj valogatassal kwl minden engedetlenre adny [Kv; PolgK 1]. 1807: Ezek szerent ... Fitori Péter feleségével együtt tolvajlották az actor csürét, hogy az elorozott búzát megfizesse, a büntetés kiszolgáltatására a concernens tekintetes szolgabíró úrnak általadattassék, ítéltetett [F. rákos U; RSzF 169].

8. a törvény ~ a törvénykezés; procedurá judecatoréască; Gerichtsverfahren. 1609: Simon Istvan ... Eo uolna fel peres s kizen kellett uolna lenni, my minthogy heoteonkbe Jar nekeonkis az teoruinj kizolgotatasa nem keduezhetteonk az másik felnek [Dés; DLt 317]. 1623: tudua(n) azt hogi eo Felge minden huienek, igaz teorueneinek ki zolgatatasat szokta czeleküdni, Keönyeórgoek engemis bocziasson eleő, teorueny szerent ualo dolgomban(n) [Szamosfva K; KCs IV/202 J. Mikola lev.]. 1672: az töruenynek ki zolgaltatassal az maior és Pakular irtozvan azon kérék, és kérték is. Nemzetes Kereszturj Mihaly uratot, hogy . az ő uellek valo vallattatos utan valo torvenykezest haggia le [Mezősámsod MT; Berz. 15.XXI/1.]. 1676: Jnnenis eleb mēvén vagyon jobra az törvények kiszolgáltatására valo filegoria [Fog.; UF II, 698].

kiszolgáltatathat szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *büntetést* ~ büntetést kiszabhat/róhat; a putea aplica o pedeapsă; Strafe verhängen können. 1848: Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanálthatnék . akkor a falusi bírák szoros kötelességnek tartják elsőbben 12 Rft . megbüntetni, aztán pedig a Compagnia-Comondónak bejelenteni, hogy a cselekedetéhez képesti büntetést kiszolgáltatthasza [Jenőfva Cs; RSzF 266].

kiszolgáltatathatás kiadhatás/oszthatás; posibilitate de împărțire/distribuire; Möglichkeit der Austeilung. 1785: Földes vraink a' Kohok, és Verők építésére, ugy Szen Egetésre magok Erdejekből elegendő Fát adhatlak De Idővel Az elegendő Erdő ki nem Szolgáltatathatása miatt, pénzelt kénytelenítettven mű szükséges Erdőt, és fát Vásárolni . nemelynek költsége . a meg határozot p(rae)statiot Szinte mind absorbealta [Torockó, TLv. 9/22].

kiszolgáltatik 1. ki/megadatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. 1677: Varadra ... építő Mester ... rendeltessék, és annak fizetése-is ki-szolgáltatassék^a [AC 246. — ^aHivatkozással az 1591., 1592. és 1593. évi egy-i végzésekre]. 1683: az Sabbathale így szolgáltatassék kj: Egy resze az ministere, második az Fалуie, harmadik az Molnare [Borzás Sz; SzVJk 48]. 1781: illendő ételek és Ruházattyok elegendőleg kiszolgáltatassanak [Told. 27]. 1835: Csont Juon A' mikor irt kötelességeb(en)^a foglalatos leszen elleme Hazamtól fog ki szolgáltatni [Dés; Törzs. Dési taxalisták. — ^aMint kertész és dominális bíró].

2. törvény ~ törvény tétetik; a se da sentința; Recht gesprochen werden. 1585: Borbely Balint vallia, En giogította(m) megh a' pechine fiat, Mert rutul altal vagta valo Danchak leorincz az karyat ... Mikor oztan a'

teorweny ky zolgaltatek, enneke(m) chanady ferencz Danchak leorincz myat az giogitassert husz frtot fizetet [Kv; Tjk IV/1. 510].

3. terminus ~ törvénykezési ülésszak tartatik; a se jine zile de judecată; Sitzungsperiode/Tagung gehalten werden. 1677: Terminusok szokot idejekben mindenik Nationak ki-szolgáltatassanak [AC 271].

kiszolgáltatódik 1. kiadattatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. 1673: Az Fa szerszamok felől penigh így concludalank hogy ő kegyelmek mind őszve hordvan szerezven, hijnak Kadar Mester embert, azzal harom fele rakatvan egyenlőkeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja, es azokbolis igassagossan kinek kinek az ő resze szolgáltatodgyek ki [Kv; RDL I. 154].

2. igazság ~ igazság tétetik; a se face dreptate; Recht gesprochen werden. 1670: De már az rosszat az Sógor Collatovit uramék részéről jól és rendesen kell orvosolnunk, úgy az igazság is kiszolgáltatódik s Bethlen uramék is, sem mások nem panaszkodhatnak ellenünk [TML V, 367 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiszolgáltatattás kifizetés; plătire; Auszahlung. 1664: Egy alázatos supplicationkat is convent társaimmal urunk ő nagyságához kicsin fizetésünknek kiszolgáltatattása dolgába egy patens mandatum felől azon levelemben küldtük vala Kegyelmednek [TML III, 170 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kiszolgáltatattik 1. kiadattatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. 1662: A váradi oskolában egy akadémikus mesternek tartására mindjárt fejedelemségének kezdetiben nagy szép fizetést rendelt vala^a, melly ki is szolgáltatott minden esztendőnként fogyatkozás nélkül [SKr 293. — ^aI. Rákóczi György]. 1776: Az Scolabeli Extraneusoknak a' temetésekről a' fél kenyér és fazék étel ki szolgáltatassék a' Sinatoknak régtől fogván protocolaltatott rendeisei szerent [Torockó; TLv. 16/1]. 1869: Az urbéreseknak szombati fájok járt mely fa hullás és elérett veszendő fákból szolgáltatott ki [Csőb MT; Told. 21].

2. vki igazsága ~ vkinek igazság tétettetik; a se face dreptate; jm Recht gesprochen werden. 1828: az Alperes Özvegy meg kívánja a Testamentum nyomán is, hogy az hibás Processus cassaltassék, és az özvegyi Curiától meg fosztatott Alperesnek igazsága ennyi részenben ki szolgáltatassék [Ne; DobLev. V/1129. 1b].

kiszólhat a putea vorbi cu cei din afară; heraus/hinaussprechen können. 1653: a várba beszólhatott a magyar, és a várból is kiszólhattak a várbeliek [ETA I, 42 NSz].

kiszólit 1. kihív; a chema afară; (her)ausrufen. 1573: Gywlay Benedek, Azt vallia hogi ... fodor Istwan ... alah leo oda az Maiorba es ky zollitia Darochy Ianost Ereossen feddig (!) vele [Kv; Tjk III/3. 181]. 1603: En ot lakom vala ... ki zollitanak az hazból [UszT 17/25 Nagi Peter wyfalvi jb vall.]. 1606: engem ki zollitta az czurbeol ferenczj Geiorgj [i. h. 20/160 Petrus Volalj de Zaldobos vall.]. 1668: ki jeoven Fodor Istuan azonb(an) zollitá ki Lazar pétert mondván^a [Diós K; Ks 65. 43. 10. — ^aKöv. a nyil.]. 1756: láttam ... Molduán Vonyát ...

hogy a' Szász Papot ki szollitá [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.]. 1797: bé mentünk a' Nika Morár Udvarára, a' Falus biro ötett a' házból ki szollította [Sztérzakercsesora F; TL]. 1827: a' tisztelt Tkts Asz-(sz)onyt oda haza nem találvan oda valo Donalis Birája Kingya Atyimat, és szolgáló Emberet ... magam eleiben ki szollítottam [DobLev. V/1126. 2a].

2. *átv* a chema (din lumea celor vii); (aus der Schar der Lebenden) weg/fortrufen. 1642: Anno 1642 esztendőben 2-da Decembris kiszóllitván az Úr őfelsége az én istenfő, tökéletes feleségemet, Tolnai Borbárát [Kv; KvE 174 LJ]. 1677: 16^a Kezdet szegény gyermekem betegeskedni hasmenésben September 8. Hajnalban szollitá ki I(ste)n sok jajos betegségi uta(n) [PatN 13b. — ^aAug.]. 1726: ha Isten maradvá nélkül szollitáná ki, mindgyárt maradgyon az en három Fiamra Apor Joseph, Janos, es Laszlora [ApLt 3 Apor Péter végr.]. 1762: Hoszasz szárasztó és éppen elfogjato nyavalyái Utánn ki szollitá Isten az én világi életem(ne)k hűséges Párját kedves Bonyhai Máriamat [ÁrJk 53-4].

Szk: az árnyékvilágból ~. 1652: ghondolkodvan az mi halando sorsunkrol s állapotunkrol nem tudgyuk melly napon, oraban, avagy szempillantásban, vagy magamat avagy az szegheny Feleségemet Isten kiszollitgya az arnyek vilagból [Kv; RDL I. 139]. 1737: Mltgs Fő-Ispan Urat, Cs. Kereszturi Torma Miklos Urunkat, I(s-te)n Ő Sz: Felsége ez árnyék Vilagból ki-szóllitván . tettzett expediálnunk, Assessor Nztes Lötsei Jóseff és Notarius Böszörményi András Atyánkfiat [Dés; Jk 469a] * az életből ~. 1651: az Ur Isten beölcis tetzesebeöl Gaspar Beúsne Asszonjomatt ki szollította az gyarlo életbeöl [Kv; RDL I. 28]. 1777/1785: Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbára Aszony ... Amely Gyermekenel akarna lakni oda mehesen ha pedig midőn Ist(en) ez életből az Örökké valóságra kj szollitana ha mi Ingo portekái, és Jovacskaí maradnának, a hol, es akinek házánál meg hal, nem tartozik a Tőb Atyafiak(na)k számadoln [Vajdasztiván MT; MbK X. 48] * az élők közül/sorából ~. 1638: ha az szent Vrnak ez az eo akarattia hagi az niaualya alltal, ky szollitczon az elok kozzull, legien az eo szent akarattia [Kv; RDL I. 113]. 1862: Ha ... Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes örökösünket az élők sorából ki szollitnia; azon esetre maradjon ... Tamási Anna a vagyonnak rendelkezője [Kv; Végr.] * a világból ~. 1625: Isten ez vilagból azon Leany Aszont^a ki szollitwan temetese solemnitasara vasaroltattunk . Egy vegh vekony gyolcziot^b [Kv; Szám. XXVII. 9. — ^aA fejedelemasszony udvarnépéből. ^bFolyt. a fels.]. 1644: Miuell az Ur I(ste)n az en Fiamat ez vilagból ki szollitatta, ennekem azonkiüll Cziak Leani Magzatim maradtanak [Fog.; Berz. XII/36] * a világi életből ~. 1652: ha isten jotettzesebol egyikünk(ne)k valamelyiket ez halando vilaghi életből ki szollitana előb az masikunknal ... dolgainkat irasban hadni ... Istenessen akarok tenni (igy!) [Kv; RDL I. 139]. 1767: mivel tettzet Istennek a' maga szabados szent akaratja szerint e Világi Eletből ki szollitani Nehai Tiszt. Deaki Filep Sámuel Ur(ama)t az ő kglme helyeibe ... Tiszt. Verestoi György Vram succedaljon [Kv; SRE 224].

kiszóllittatik 1. kihivatik; a fi chemat afará; ausgerufen werden. 1811: Czáp Alexa ... vette észre hamarabb

a' Tüzett De sem Harang félre verés, sem Tolvaj kiáltás által . az Tüz meg oltására ki nem szollittatunk [Cold K; JHb 5.3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.].

2. *átv* a fi chemat (din lumea celor vii); (aus der Schar der Lebenden) weg/fortgerufen werden. Szk: az élők sorából ~. 1862: Ha én Szentpéteri János az isteni hatalom által hamarabb szollittatnék ki az élők sorából, mint kedves nőm minden ... vagyonom maradjon es szálljon szeretett nőmre [Kv; Végr.] * az élők társaságából ~. 1602: Bornemisza Pál die 25. Octobris az élők társaságából kiszóllittatott vala [Skr 244] * a világból ~. 1632: ieőue mi eleőnkbe Jacabfaluj Baricz Balas megh hagiott eőzuegie Czutak Anna Azzony, . miuel jmmar el esett őregetet leue(n) nem tuggia mely oraban Istenőt ez vilagból kj szollittatik teőn mj eleőtwnk . utolso testamentaria dispositiot^a [Jakabfva Cs; BCs. — ^aKöv. a hagyakozás].

kiszomszédolt kihatárolt/szomszédosított; (care a fost) delimitat; abgegrenzt. Szk: ~ appertinencia kihatárolt földtartozék; anexă delimitată; abgegrenzte Appertinenzien. 1795: Elekesi portziocskáját ... Most ... Rácz Máté el adta ki nevezett és szomszédolt appertinentiával egygyütt ... Szántó Sándor Urnak [Asszony-népe AF; DobLev. IV/747. 1] * ~ kaszáló. 1806: Az Utumban ki szomszédolt kaszálolt most a Néhai Nemeyei István Posteritási birják [Gálfva KK; Kp II. 71 Gergely István (50) lib. vall.]. 1827: ezen Contractusban ki Szomszédalt kaszalo [Bágyon TA; Borb.] * ~ oldalacska. 1807: Dsiszán .. el foglalta a' fellyebb ki szomszédolt oldalacska és magának réa szöllőt épített [Kersec H; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ szántóföld. 1807: ezen ki szomszédalt ket hold szanto földet . unakajak(na)k Székely Julianak testálanak (igy!) [Asz; Borb. II]. 1828: Ezen ki szomszédalt Fel Hold szanto Földnek az Eszak Felől valo vegiből által ad .. Huszan őtt őlott [Asz; h. I Aranyas Rákasi Csipkés István ns nyil.].

kiszomszédosított kihatároltatott/szomszédoltatott; care a fost delimitat; abgegrenzt. Szk: ~ ház hely. 1814: tartazzék ... az ki szomszédosított Haz Hellyet utánna valo tartazmányaival együtt a Zállag Summának le tetele mellet ki botsáttani [Szőkefva KK; Kp II. 89].

kiszop(ik) a suge tot, a deşerta sugind; (her)aussaugen. 1841: őt hat Tehény bornyuzott tejeket a mint a Csűr biro mondgya inkább a bornyuk ki szopják [Bács K; KmULev. 3.].

Sz. 1735: az J . az Exponensre Tolvajt kialtott az Exponens Feleségét Nemes Rudolfus Ersebeth Asszonyt bestelenitette, mocskolta, és fenyegette, hagi tudniillik meg aszt a Tejet is meg sirattyá, kit az Annýából ki szopot [Dés; Jk 176b].

kiszoptat a face să sugă tot; (her)aussaugen lassen. 1584: Jgiarto Thamasne vallia egkor gyermek Agiamba lewen megh Niomnak vala, de cz Sos Ianosne Bant velem ... egkor ugja(n) ebren valek hogy egy fias dizno kepeben leowenek^a ream es a' malaczokal zoptat tak teyemet ky [Kv; TJk IV/1. 244. — ^aÉrtsd: a boszorkányok].

kiszóratik szórással kiszéleltetik; a fi vinturat (manual); geworfelt werden. 1785: Ezen edjik Asztagbol ... próbára két kalongya mi előttünk el tsépettetvén, és ki Szorátván lett az két kalongya Zabból öt Véka és fél Véka [Miklósfva U; Ks 73/55].

kiszóratott (szórással) kiszéleltetett; care a fost vinturat (manual); geworfelt. 1802: az el tsipeltetett, s ki szorított Gabona [Kv; AggmL]. 1803: Valamint az el-tsépettetett s ki-szorított Gabona, ugy szintén a' le-vert Török buza is a' Regius előtt mérettesen-fel [Kv; i. h. A. 117].

kiszorít alunga/goni, a da la o parte; ab/verdrängen. 1643: En az veszedelem^a előtt Laktam 12 Eztendeigh magiar nadason^b Szolga Legeni volta(m). Az veszedelem Szoritta ki jnet, mikor Almas varat vittata Basta Geórgi [Vista K; RLt I Szabo Mihali (80) vall. — ^aA XVII. sz. eleji Bástá-járáásra vonatkozik. ^bK]. 1690: Az makkos erdő arantis panasznak vadnak mert onnanis ki Szorityak keves marhainkot [Fog.; Szád. Boer Thamas és Peterek Postulatuma]. 1735: A kenyersütők difficultalván hogy az Hentesek nem Csak Diszno hust hanem Kenyeretis közöttök árul(na)k, s őket ki szorityák helyekből [Dés; Jk 455b].

kiszorittatás kb. elűzetés; alungare; Vertreibung. 1662: Vajdák kiszorittatások, mazurságok^a [SKr 522. — ^aFejezet-regesztáiban].

kiszorult I kirekesztődik/űzetik; a fi alungat; aus/verdrängt werden. 1635: azonkozbe(n) ra futamodanak Zabo Miklos es Zabo Istvan, latam azt hogy az katona nem szaladhata be az Zilagi Janos hazahoz, hanem ki szóróla [Mv; MvLt 291. 37b]. 1671: Désen egyház helyi Nemese^a és a' Sövágok, capitatim adgyanak, Tall. I. Oda nem értyük^a azon Atyánkfiait, kik hazájokból kiszorultak, és mostan oda akarnak telepedni [CC 98–9. — ^aAz adófizetők közé]. 1772: itt régebben Derék Télben is a' Viz; sebessége miatt bé nem fagyván; a Rétzék mikor másunnan a' Jég miatt ki szorultak; ide jöttek [Désfva KK; JHb XX/27. 21]. 1775: Váradi János uram ... kiszorult volt Erdélyből s odaveszett Törökországban [RettE 336].

Szk: örökségből ~. 1649: ha az penzen vött örökséghből ki szorulna tehát az melly örökséget Góczy Istvan vött os örökséget tehát tartozik az alab megh irt poena alat ki boczatani az penzt le teven [Lukafva MT; DLev. 3. XXXI. A. 5.].

2. vhonnan leszorult; a fi dat la o parte de undeva; von irgendwo verdrängt werden. 1599: az Rwdas legendy Balint vgy vere az lowakat neky hogy mind eoze feo-zeoldcozenek minthogy rezegis vala kiwaltkeppen az negy vtolsó lo, és az vthból kj zorulwan vgy deolenk el [Kv; Tjk VI/1. 379].

3. az időből ~ a. határidőt elmulaszt; a depăși un termen; den Termin versäumen. 1700: az J. tisztit el mulat- ta azért az időből ki szerulva(n) én judicio no(n) datur regress(us) [Dés; Jk 314a]. — b. kifogy/fut az időből; a nu avea timp suficient pentru ceva; es bleibst einem keine Zeit übrig. 1665: Kegyelmed azért találja meg Rottal uramat ... hogy így ne szoruljunk ki az remenség mellett az időből [TML III, 390 a fej. Teleki Mihályhoz].

kiszorult kinnrekedt; care a rămas afară (forjat de im-prejurări); draußen geblieben. 1672: Az kiszorult atyafiak felől való Kegyelmed opinioját még egészen ő kegyelmekkel nem közölhettem [TML VI, 13 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

kiszottyán kipottyán; a cădea; hinausplumpsen. 1760: Az is megesett, hogy az ilyen öröm-mondó lova seggibe tyúktójást dugtak, s mikor a lovára felült s megindult, kiszottyant a lova seggiből, mely nagy nevetséget okozott^a [RettE 99. — ^aLakodalmi tréfa].

kisző belesző; a întrețese; (hin)einweben. 1681: ki folyo virágokkal félig szűtt szoknya az(on) Csipke alatt az ő Nga neve ki van szűve [Uti]. 1760: láttam kétt darab Selljem materiát virágost, olyan szelességűt mint két nagy lapitto, fehér veres és fekete Virágokkal volt ki szőve [Oltsem Hsz; Mk IX. 109].

kiszőgellik I. kiszegellik

kiszőkdös kiugrál; a sări afară; (her)ausspringen. 1754: ketteje a Tolvajoknak a kapun ki akarván menni ki nem mehettek Strásák Lévén ottan, hanem a kerten szőkdöstenek ki [F. gerend TA; TL. St. Bartha (35) jb vall.]. 1770: igyekezem a Czigánynak az Udvarba való bé vitelin, de hirtelen más két Cziganyok az burjánból ki szőkdösvén, oltalmára fel támadának [Mezőpagocsa TA; SzentkGy].

kiszőkell vki elé pattan/ugrik; a sări în fața cuiva; vor jn springen. 1573: Margit Nerges peterne latta hogi lakatos peterne az uchán Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch [Kv; Tjk III/3. 248].

kiszőkés trecerea clandestină a frontierei; Entweichung/springen. 1782: őket Jobbágyi Szolgálatot tévő Jobbágyoknak tudom, ollyaténnek Fattyu Togyert is ... egész addig mig mint egy három esztendőkkal ez előtt Magyar országra lett ki-szőkésével az édes Annya rugodazni kezdett [Újfalú K; Eszt-Mk].

kiszőkhetik kiugorhatik; a reuși să sară (din ...); (her/hin)ausspringen können. 1619: Alig szőkheték ki az szekérből, az kocsisok nyakra-főre úgy menének az árokba, hogy mind magoknak mind lovoknak nyakok szakada [BTN² 221].

kiszőkik I. kiugrik; a sări afară; (her)ausspringen. 1570: porozlo Benedek azt vallia hogy egy Rwth Archul vagot ember ky zeoket zeolebowl vgy vagta agyon az Zanto embert Talam megh hal Beleh [Kv; Tjk III/2. 48]. 1573: Jacob Regeny peter Inassa Azt vallia hogy Mikor Lakatos lerinch ky zeoket volna Lakatos Peterne Eleybe az vchara, Es Egybe veztek volna, hallotta hogy eleosser leorinch meg Zytta [Kv; Tjk III/3. 249]. 1619: En kiszállván ... az szekeret tartom vala s mondám önagyságának, hogy szőkjké ki nagyságod, mert bizony majd mind nyakatok szakad [BTN² 221]. 1742: az eo kglme lova ugi szőkék ki alolla, az mikent nyaka szégék eo kglnek [Mv; Told. 15/24]. 1784: azonnal ki szőkik a kert alul Szejes Josef egy vasvillával s hozzá döffe Csáki Györgyhöz velle [Béta U; IB. Agilis Kisseb Szejes István (32) vall.].

2. átszőkik/ugrik; a sári peste . . . ; (hin/her)über-springen. 1573: Racz ferench Siluassy Imre . . . azt vall-
iak hogy . . . hitta volt eoket kis mihal meg latni hwl es-
set az eo dyznajan az vagas, hagi eok ely Mentek volna
talaltak az veret az Tehenes Miklos zeoles kertenek az
Zeowenyen hwl ky zeoket [Kv; TJK III/3. 148]. 1597:
Keleme(n) el fútamodek, Balinth egy zekercheuel vtan-
(n)a hagita Az vthan ki zeőkék vtan(n)a az kerte(n)
[UszT 12/79 Mart. Nagy de Farkaslaka vall.].

3. el/megszőkik; a fugi; entspringen/weichen. 1562:
A törökök sok ideig vivák Szakmárt, és ugyan meg is
vették volna, ha Balassi belölle ki nem szőkött volna
[ETA I, 18 BS]. 1677: Jobbágyok Erdélyből ki-szőkvén,
az után Erdélyi birodalomban kapattathatván minde-
nekkel arestaltathatnak [AC 260]. 1782: a' Menyecske
. Petrutz Péter Apjával öszve Szűrvén a Levét
Ana, ki-szőknek Magyar országra [M.macsás K; Eszt-
Mk]. 1793: (A Sorbánok) a Jobbágyaság elől szőktenek
volna ki Gentsre^a, de ottis reája tanálván a Néhaj Báro
ötött el fogatván mint szőkött Jobbágyát Kémere^b hoz-
ta, és ottan meg telepitette [Kerestelek Sz; TKhf 13/34
Rácz Simon (80) zs vall. — "Szt. Sz]. 1802: Az ura pedig
míg ötöt agyalták a ház fedelin ki szőkött [Remete TA;
TLt Közig. ir. 1029].

4. a szeme ~ vkinek kifoly a szeme; a i se scourge cuiva
ochii; js Auge läuft aus. 1614: Hauasely Istvan ezt Chya-
ni György creövel teotte Jobbágya, az fejet Istrangal te-
kerete megh, hagi szinte megh akart halnj es az szeme ki
akart szőkni [Etéd U; UszLt VI. 56 Connum. 43]. 1846:
Darvas mondotta hagi békét Latzi! de Virág másodsor
is szemire huzta Darvasnak a sapkat — ekkor Darvas a'
kezibe lévő paltzajával ugy ütötte artzba Virág Lászlót
— hogy azt hittem hogy a' szemei is mind ki szőknek
[Dés; DLt 530/1847. 11].

5. kipottyan/szottyán; a cădea; her/hinausfallen. 1780:
a Bivalosnak pipája a Tszimája szarából ki szőkven siet-
tében fel kapta [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 4].

6. kilövell/ömlik; a se vărsa; her/hinausspritzen, sich
ergießen. 1827: A hordok tsapjai ki huzatalakor zava-
roson szőkven ki a Bor minden hordoból az iljen za-
vart egyben töltegettvén lett 15 veder [Csapó KK;
RLt].

7. átv ~ a fejből elfelejt; a uita; vergessen. 1669: Az
mi, Uram, az közönséges dolgokat illeti, látja az Isten,
sok gondjaim között kiszőktek az fejből [TML IV,
526 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiszőkő meg/elszőkő; care trece clandestin frontiera,
care își părăsește în mod ilegal țara; entspringend/flie-
hend. 1769: a Molduvából és oláh országról tilalmas
utakon ki szőkő embereket duggatok(na)k Kgk között
ki hirdettük vala . . . a kik abba találtat(na)k halállal
büntettet(ne)k [UszLt XIII/97].

kiszőkött meg/elszőkött; care a fugit; entsprungen/
wichen. 1662: az mint az elfogott török és szász, magyar
rabok, onnét^a kiszőkött nemes rendek mondják, az ke-
vés éléshez feles ember volt [TML II, 236 Teleki Mihály
Veér Judithhoz. — "Medgyesből]. 1677: Az Erdélyből ki-
szőkött Jobbágyok . . . ha az Erdélyi birodalomban ka-
pattathatnak, minden javokkal edgyütt szabadossan
arestaltathassanak [AC 105]. 1704: az urak patenecket
írattnak ki a körül való falukra, hogy valamely faluban

innen kiszőkött ember menne, azt senki lappangtatni ne
merészelve [WIN I, 312].

kiszőkötet 1. megszőktet; a înlesni fuga cuiva; jm hin-
aushelfen. 1670: Igyekeztek is benne, hogy kiszőktessek
parasztruhában az hugommal [TML V, 290 Kende Gá-
bor Teleki Mihályhoz]. 1769: senki ő Felsege országából
külső országokra ki menni ne mérészellyen, sem mást ki
szőkötetni [UszLt XIII. 97].

2. kiugraszti; a face să sară afară; (her/hin)ausprin-
gen lassen. 1573: Kadas Matias azt vallia hagi Ez ely
mwlt Ideokbe . . . Latta hagi egy hainalba az Malomból
beh leot volna Molnar Istwan, Az hazból hwl felesége
volt egi rabantot^a zeoktetet ky [Kv; TJK III/3. 86b. —
^aElírás *drabantot* h.]. 1697: monda Peter Deakne Aszo-
nyo(m), Tudgyae kegyelmed Pal Deak uram mikor
uram ki szőkötete vala kegyelmedett az Ablakon Ká-
szonb(an) laktunkb(an) [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sű-
kösd János (23) pp vall.].

kiszten láda; ladă; Kiste. 1847: a' két üveg olajat pe-
dig küldöm egy kisztenbe rakva [Kv; Pk 7]. 1885: Vetem
almának egy kiszten [Etéd U; Nkf].

kiszubtrahál kivon; a scădea; abziehen, subtrahieren.
1599: Az eott Fertaliban egiben computaluan a Dicacat,
egy Summaban tezen Vonast 1067 3/4 Azonkeppen az
Zabadosoknak vonassit mind egyben zamlalvan tezen
Vonast 69 Melyet kj subtrahualuan az felseo derek vonas
Summabol marad ado fizetesre Vonas 998 3/4 [Kv;
Szám. 8/XV. 6].

kiszuplealódik kipótólódik; a se completa; ergänz
werden. 1648/1723: Mivel penigh az Hesdati^a Jobba-
gyok, szammal nem adaequalliak az Lethai Jobbagio-
kat, Letarol^b adnak eo Ngok három Jobbagiokat, hogy
supplealodgyek ki az Jobbágy száam . . . hazokkal
Eorepksegekkel egygywt [O.fenes K; JHbK XLIX/32.
— "TA].

kiszuppeditál kiszolgált; a înmîna/preda; aushändi-
gen/folgen. 1677: ha az én szolgálattommal oly serio kí-
vántak élni, miért nem suppeditalták ki nekem az kívánt
alkalmatosságokat? [TML VII, 496 Teleki Mihály Ab-
solon Dánielhez].

kiszúr 1. kidőf; a scoate; ausstechen. 1657: Szent
Egyedi^a praedikator Szőlösi Gabor Ur(am) poten-
tiose szállasomnak ablaka ala jöven az palcza leven ke-
zeben szurkalt be palczajával az ablakon; ki szurom az
szemedet te ros szaszony [SzJk 82. — "SzD].

2. átv kiszurkol/ad; a scoate bani, a achita; heraus-
rücken. 1879: Megtagadja az ismerős ismerőset, barát
barátját, atyafi az atyafiságot, csakhogy megmenthesse
azt a megrohant (!) pengőforintját, amit egy könyvért ki
kell szűrnia [PLv. 61 Petelei István Jakab Ödönhoz].

3. ~ ja a szemét vmivel a. a încerca să muljumească pe
cineva cu mai puțin decât ce i se cuvenea; jm mit etw. die
Augen auswischen/stechen. 1716: az Nagy Ercsei por-
tionakis egész hasanfele eo kglmét concernallia de
meghis Flitich Peter Ura(m) birja . . . hanem egy ros
ház helyecakével szurta ki az szemét [Kozmatelke K;
Told. 52]. 1806: Kalara néném el adván ős örökös ha-

zunkat 105 forintot adott nekem is ki szurván szemem velle [Dés; DLt 17/1809-hez]. — b. ki/megelégit; a muljumi/satisfice; zufriedenstellen. 1774: mi Jobbagyukul Sem kaphatunk^a, ha Csak ajándékal előbb a Szemeket ki nem Szurtuk a Tiszteknek [Mocs K; KS Consr. 65. — ^aSarjút].

kiszúrás kidőfés; scoatere; Ausstechen. 1825: a Földön le hurtzolták^a egészen a Borbokár Juon lapango barlangjához, s ottis minden kegyetlenséget rajta elkövetvén ki öléssel ki szeme ki szurásával, ki meg lövéssel érdekelvén, s életének tsak ugyan meg kegyelmeztek [Kötesmező SzD; TSb 47. — ^aVaszutz Vaszikát].

kiszúrhat szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: a szemét ~ja vkinek; a putea muljumi pe cineva cu fleacuri; jm mit etw. die Augen auswischen/stechen können. 1816: A' Nagy Laki Jozságnak mivoltáról ... kérem Édes Sogor Vr méltotassék engemet Voltaképpen informálni kik birják? ... egész competens Rátájakat birják é vagy tsak amivel szemeket kiszurhatták? [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

kiszül kb. (ki)szerez; a obține/cîștiga; (heraus)kriegen/bekommen. 1797: A NKendi Com(m)une Terrenum(na)k Conscripțiojara fel menetelem alkalmatosságával udvarlak Ngodnak, talán onnétis ki szűlek valamit mind az Conscripțioikért, és Határ mérésért, mind pedig az Biróságomért, tsak várakozás kelletik [Gogánváralja KK; Ks 94 Vegyes lev.].

kiszülhet vkitől vmi kitelhet; a putea face cineva ceva; imstande/fähig sein können etw. zu tun. 1675: nemely alhatatlan elméjű emberektől ez is ki szülhetne [UF II, 678 Bornemisza Anna kezével].

kiszűr a strecura; ausseihen/filtern. 1584: Keomiwes Antal vallia, Egy gyermekem ige(n) beteges vala, hiuam hozza(m) az Catalin azont, Azt monda hog meg veztetek teoriwnk makot es kenniwnk be a' gyermekket velle es mossuk le a' feredeo vizbe, mert zoorrel teolteottek meg az gyermekket, Az Makot esmeg a vizbeól ki zewrnyk es ot meg lattiuk mit talalunk a' mak keozt [Kv; TJk IV/1. 276].

kiszűret át/megszűret; a dispune să fie strecurat; durchseihen/filtern lassen. 1768: Ezen meg döglött 4 kosár Méhek(ne)k pedig mi kevés Lépek lett, ki szűrettem, és lett belőle 3 fertáj font Viasz [K; DobLev. II/390. 17a].

kita 1. kender- v. lenfőköteg; chitá de cînepă sau de in; Bündel von Hanf od. Flachs. 1594: A Kraznai Maior haznal ... vagion kender kithaua No. 12 [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. 1681: Gerebellet Kender, 34 Kalongiabol valo Kender fejet Nr 850; mely tizenket fejével tenne kitat Nro 70/10 [Vh; VhU 562]. 1797: A magos kendent éppen az estve hozák el lett mind ösze 52 kita 12 fejével számlálván [Szilágysegh; IB. Fogarasi István lev.]. 1843: Harminczhat kita kender Ötven kita len [Kv; EMLt].

A kita a hunyadi régiségben 12, korunkban Kalotaszegen 10–12, ill. 15–16 fej, Szatmárban és a rajta túl eső részeken 20 főből álló kikészített kender- v. lenszálköteg [DolgD. 1. 75; KTsz; SzamSz; MTSz].

2. kenderszösz-köteg; chitá făcută din cîlji de cînepă; Bündel von Hanfwerg. 1699: Szösz Csepű ket kitannji Nro 4. [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

kitábláz (mezőgazdasági területet) táblákra oszt; a parcela (un teren agricol); (Ackerfläche) in Felder/Schläge (auf)teilen. 1801: Geometra ő kegyelme ... kötelezi is arra magát hogy az M. N. Sombori Com(m)une Terrenumokat minden hiba nélkül fel méri, ki táblázza [M.zsombor K; Somb. II.].

kitáblázás táblákra osztás; parcelare; Teilung der Ackerfläche in Schläge/Felder. 1777: az egész Magurai^a Erdők, és Erdős helyek meglátása, és ki táblázása végett exmittáltatván, ki jöttünk [Ks 89. — ^aTA]. 1780: Ezen ... Sessiok négy Táblákra fel osztattatván, azoknak kitáblázása vagy Nyilázása következik a' szerint: az Első Nyilba tétettettek^a [Harasztkerék MT; Told. 86 Consr. 9. — ^aKöv. a részl.]. 1800: az Insineur Ur ... a' nagyobb, és aprobb Faju Erdők ki Táblázására és fel mérésére ebbéli Operatiojátis hova hamarébb végezné bé [Mv; TSb 24].

kitáblázott táblákra osztott; parcelat, împărțit în parcele; in Schläge/Felder geteilt. 1806: a miveletlen fel hagyatt régi Erős oldal nevezetű ki Táblázott helyek [Szentháromság MT; EHA].

kitagad 1. örökségből kizár; a dezmosteni; enterben. 1624/1634: Jobbagi telki marta, minde(n) Attiafiat, az megholt madaras Tamastol maratt fiat Istokot ki tagada belőlle^a [Selye MT/Gyf; EMKt VI. E. 2. 234a. — ^aAz örökségből]. 1629: ne adgia Isten azt neke(m), hofi az en atyamfiat ki tagadjam en abol az jozagbol [Msz; Borb. I.]. 1653: Cheffey László ... sohol gyermekit ki nem tagadta [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1785: Jo Leányom, engemet holtá tévén, és el szökvén, az én keresményembe nem részesülhet; mind magaméból mindenből ki tagadom, és semmi keresetemb(en), fel kelhetőim-b(en) részt ne várjan [Nagyak AF; DobLev. III/600. 1 b Dobolyi József kezével]. 1797: Salatia Gáborné átok alatt meg hagyá nekem a Leányik apja, hogy tellyesség a Leánykát ki ne tagadjam [HszjP].

2. kitilt/zár; a interzice cuiva să mai intre undeva; ausweisen/schließen. 1650: Damasdi Istuan ... privata sua autorit(a)te az halgatojba(n) bön nélkül az Isten hazabol ki tagatta (igy!) ördögk kölykeynek compellalua(n) [SzJk 182].

3. megtagad; a renega; verleugnen/sagen. 1759: Urszuj másodmagával midőn Frincsenben az ott lévő Nemes Pap Familiához ment volna hogy magokat Attyokfiainak recognoscaltatnákn az ott lévő Atyafiak tellyeségel Attyokfiának nem vallották, sőt mindenekben ki tagadták [BSz; Gyl]. 1820: Bása György az mondom hogy bilingvis, mert Karátson előtt nekem kérdéslen azt beszéllette hogy a' Báro kitsi fia iránt nékie azt mondotta ... az enyém az én Udvaromba Született, akár ki mit mondanais Soha ki nem tagadnám [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hites assz. vall.].

4. ~ja magát vmiből a. örökösödési jogát (meg)tagadja; a-si refuza dreptul de moștenire; sein/ihr Erbschaftsrecht verleugnen. 1560: benedek vram ... az ew maga nyelue uallasaua tewt bizonsagot rolla hogy ew

nekik az hazhosz (!) s egyeb ewreksegekhez is semmy kezyk nem volna hanem az Lepsenyeknek Azert azok fizessek vgymond mynd adayat mynd egyeb Gongyat Ewk visellyek Ezzel is ninchy Igassagok ez dologhoz Mert az ky mibel eczer ky tagadya magat az masszor semmyt nem kereset [Kv; SLt ST. 6]. — b. elutasít magától vmit, visszautasít; a refuza ceva; etw. von sich abweisen. 1704: (Azt) izenték, csináljanak magoknak conceptust, amint szeretik és hozzák fel, de amazok kijjedvén belőle, többire mind kitagadák magokat, kivált a százsz és székel, és béizenének, hogy ők minket és a Guberniumot mivélünk együtt authorolják, hogy a conceptust csináljuk meg [WIN I, 202].

kitagadhat örökségből kizárhat; a putea dezmosteni; von der Erbschaft ausschließen können. 1705: hogy tagadhassa édesapja maga édes gyermekét ki mindenéből, akárki megítheti [WIN I, 568]. 1753: az gyenealogiánkból az utrizalt Bélge alias Tatar Vaszilt, Todort, és Kozmát énis ki nem tagadhatam, sőt igaz vér szerént valo Atyamfianak lenni recognoscalam [Dombró TA; Born. XL. 50].

kitágít kiszélesít; a lãrgi; breiter machen. (aus)breiten. 1582: Biro vram az valaztot zemellyek melle agio(n) eo kegmek pogárt ketteot, es azok melle fertalt es valahun bezorult az vt oth tagyhyak ky [Kv; TanJk V/3. 250b].

kitágul kilazul; a se slãbi; lose werden, sich lockern. 1883: A harangláb kötéseiből kitágulva, bomladozni kezdett [M.palatka K; ETF 107. 16].

kitágulás ellazulás; întindere; Ausbreitung, Lockering. 1694: Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk. Láttuk a hashártya kitágulását is, ahol eddigelé még jeles professzorunk, Bidlo uram sem észlelte azt a sérvet [Kv; KvE 231 VBGy].

kitáj kelmefajta; un fel de stofã; Stoff/Tuchart. 1803: fekte Kitaibol készült Nadrag^a [DLt nyomt. kl. — ^aZsidó gyermekén]. 1806: (Vásárolt) veres Cziczet 10 "30 kitáj 9 Veres kanafác 1/54 [Mv; Ks 34. VII].

kitakar 1. ? betakarít; a recoleta; einbringen/ernten. 1594: az peres feoldben Zeoke Matenak volth buzaia, de Frataj Janos engedelmebeol takarta Az buzatth kj beleölle [M. frata K; Told. 27].

2. ~ ja magát a se descoperi/dezveli; sich entblößen/aufdecken. 1762: reggel voltam a szegény bátyám Rettégi István uramnál. . . kitakará magát s lábait megmutatá, és felette elfogytak volt minden tetemei [RettÉ 134].

3. a descoperi/dezveli; frei/blößen. 1777: egy Kisd ember a Tüzet ki takarta es Tüzet vitt onnat [Ludvég K; KLev. Gilley Márton (36) jb vall.].

kitakarhat kihordhat/takaríthat; a putea căra/duce; hin/herausschaffen/ausräumen können. 1552: Zylay Fferench azirth ez iddwkwzbe gyakkorta orakkath hagyoth es nappokat az haz adasnak, de ellweb ellweb halladoth nem egeb okkayrth hanem chak, hogh inkkab mindent ky takkarhassanak bellwele [Torda; LevT I, 94

Bank Pal, Peter Porkolab, Chekor Ferenc lev. Batori Andrass erdélyi vajdához].

kitakarít 1. a face curățenie (în . . .), a curăța; auf/ausräumen, 1823–1830: a deák reggel, ha felkél, otthagya a házát, a szolgáló aztán kitakarítja [FogE 226].

2. ki/megtisztogat; a curăța; sauber machen. 1826 k.: A mint mi Gyalakuti közönség Határunkon két Patakunknak Küküllőbe folyó vizével küsködünk; az árkoknak ki takarításával, ne restellené a kelementelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patajkoknak árkat kitakarítani, és partjait erősíteni [Gyalakuta MT; GyL]. 1843: Hajtják pedig . . . a bucsumiakat a fűrészmalomhoz fát vágni, vecturázni, a malomba folyó viz árkat kitakarítani [VKp 132].

3. gaztól megtakarít; a curăța de mărăcini; entkrauten. 1740/1778: a Szöllő Pusztá volt, és a Fiak . . . magok ipustriájok által építették meg a több atyafiak meg köszönhetik, hogy tövisből és egyebből ki takarították és meg építették [Pókafva AF; JHb XXV/57]. 1804: Vagyon 20. Esztendeje hogy ezen irtás földet Bozintán Kosztán békessegesen éli, birja, és használja, a' miolta az Erdőből és gazból ki takarította [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszili (60) col. vall.]. 1838/1839: Hagyo oldal, 14 esztendős vágott, ki van takariva [M.péterlaka MT; EHA]. 1840: a' Fenyő Farkon a' Csorda déről helyünköt, melyet mi Falustol takarítottunk ki a Marhák kedvéért körül borozdaltatta volt Grof Nemes János, de Grof Miko bé töltette [Bikszád Hsz; MkG].

4. kirotál; a curăța cu ciurul, a ciurui; aussieben/schwingen. 1832: Az igaz, hogy a Ttes Ur több versen irta — hogy a Gabonát takarítsuk meg . . . megis takarítottuk s még sem lett olyanná, hogy hibát benne ne kaphassanak Természet szerint a benne lévő csengekoro — vadborso, kigyohagyma es fü magok — melyeket a legnagyobb utánna való járással sem lehet ki takarítani [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

5. kitisztít/hajt; a purga; vertreiben, ausputzen. XVIII. sz. v.: az mérges ital^a magához szíván a marhák-nak gyomrában lévő rosz nedvességet, ki takarítja [UszLt X. 80. — ^aA megszáritott, porrá tört varasbékából almaecettel készített ital].

6. kb. tetvetlenít; a deparazita; entlausen. 1823–1830: Minthogy Vacatio volt, 's egyedül laktam egy Kamarába, be fogadtam a Hugom minden Gunyátkáját ki takarította, mert tele volt Szegény bogarakkal [FogEK 166].

7. megcsutakol; a bușuma; abreiben/putzen. 1824: Paskutz Samunak meg parantsolám, hogy szépen takarítsa ki, Abrakollia, tanítsa azt a' Kantzát rudas Nyer-gesnek A' Nagyságod Czugiába [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

8. elhord/sodor; a duce/lua cu sine; fort/wegschwemmen. 1772: ha egesz ereje^a a Malomra menne sokkal se-besebb volna, és az mely iszapát a gátrol jövő víz a Malom árka(an) fel szokatt hánni sokkal könnyöbben, és hamarébb ki takaritaná [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 375. — ^aA víz sodrának].

9. kihord/visz; a duce/căra afară; hinaustragen/schaffen. 1664: Véres Laszlo vr(am) szolgálais ā Lovak allyat alkalmatlan helyre ne(m) hán(n)ya, hane(m) az regi szokot helyre ki horgya takaricza [Mv; MbK].

10. elhord/visz; a duce/căra cu sine; weg/fortbringen/tragen, hinaus schaffen. 1662: Nem az országnak, hanem csak mindenben maga hasznát keresvén, valahonnét mit az ország jóvedelméből kaphat, hatalmas császár országából minden kincset magyarországi váraiba takarítana ki [SKr 163]. 1762: Az Itá . . . az Bőjte Judith házából minden fele házi portékát ki takarítat, maga hazához vitetett [Torda; TJKt V. 75]. 1774: Titt. Praefector Botskor Elek Uram minden Tisztartoktul Assessorokkal (:minek utánna holmieket az Udvarból ki takarították:) Számat vet, és Vétetett [Mocs K; KS Conscr. 98]. — L. még CsH 80; WIN I, 437.

kitakarítás 1. curăjare, dereticare; Säuberung. 1829: a' kertbéli Házak kitakarításokra 39 Rf. 14 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1841: A' Házok ki takarításakor semmi Kár nem történt a' Szobák tiszták [Mv; IB. Magyari Anikó nyil.].

2. kitisztítás/tisztogatás; curăjare, curăjat; Reini-gung. 1826 k.: A mint mi Gyalakuti közönség Határunkon két Patakunknak Küküllőbe folyó vizével küsködünk; az árkoknak ki takarításával, ne restellené a kelemetelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patakjoknak árkat kitakarítani, és partjait erősíteni [Gyalakuta MT; GyL]. 1829: az Udvaron lévő kut, és priváta kitakarításokra . . . s' a. t. mert mind öszve 193 Rf. 34 xr. [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

3. kiséprés/kotrás; curăjatul coşurilor; Ausfegen. 1797: A' Dévai Kémény Seprőnek 7. Kéménynek ki takarításáért 2 Rf. 20 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49]. 4. kihordás; vidanjare; Her/Hinaustragen. 1761: Az Arnyék szekek kitakarításokért [KvAkKt Mss 340].

kitakaríthat el/kihordhat; a putea duce/lua cu sine; her/hinausschaffen können. 1665: A költözéskor penig ide törökök ne jüjenek ide . . . kiváltképpen seregestül, hogy mindeneket innét békével ki takaríthassanak, úgy ne járjunk, mint az minapiban Váradban vesze minden jónk [TML III, 367 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

kitakarítottat 1. kitisztítottat; a pune să cureje; ausräumen lassen. 1835: az Exponens Dobolyi Ur a Midőn is Udvara körül Czigánnyival a maga Météiben Sántított akart ki takaríttatni az Urnak mind két fia erő hatalommal előbb Czigánnyait, annakutanna magát az Exponens Urat minekutánna le piszkolták úgy ahogy Szájakra jött magának is Sántz ki hányatásban ellent állottanak [Fejér m; DobLev. V/1212].

2. megtakarított/tisztogatatt; a pune pe cineva să facă curăjenie undeva; sauber machen lassen. 1817: A' Csüres kertet, mely egészen elvult ebedve ki takaríttottam [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1843: Toth Josef, 54 éves . . . így vall . . . a Gyümötsőt egisz mereiben kitakaríttatván ujjból inditotta [Szgy; HSzjP].

3. kihordat; a pune să vidanjeze; (hin/her)austragen lassen. 1794: Az Házakat és egyéb alkalmatosságokat tisztán tartsa az Arendátor, az Arnyék széket Eszten-dönként ki takaríttassa [Kv; SRE 309].

4. elhordat/vitet; a pune să care; weg/forttragen lassen. 1662: A várbul^a . . . mindenféle temérdeki sok gabonát szekerekre rakatván és belőle kitakaríttatván az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546. — ^a Az elfoglalt bihari Pocsaj várából].

kitakaríttatik kitisztíttatik; a fi curăjat; ausgeräumt werden. 1843: a' sikátor mellett volt régi sanc ki takaríttatván, ennek ormoja tetejére egészen a Tiszti lak irányáig alacson sövény kert fonatott addig, míg ide is más épülhet [Zsibó Sz; Wlt Nagy Lázár lev.].

kitakarodás elkotródás; fugă, retragere; Davonkommen/machen. 1657: az mely házban valánk, az ablakról jól láthattam az német táborról az seregeknek kitakarodásokat [KemÖn. 209].

kitakarodik 1. eltávozik; a pleca; von dannen/fort/weggehen. 1582: Zikzay Lakatos Janos, vallia Amikor az Lakatos Gergel Meniegzeze vala Igiartonak ez Mostany felesége hazanalis vala az vendegeken, De mikor onnat ki takarottak volna . . . be Menek egkor, es hat Igiarto Georg ez Mostani feleségewel az Agion eg Mas mellet wlnek vala, De akkor nem vala feleséghe [Kv; TJK IV/1. 73]. 1657: Midőn már néhány napokat eltöltöttünk volna, egykorban látók, hogy vadnak alattomban való készülettel, azután kezdenek takarodni is ki az várasról [KemÖn. 182]. 1764: Murvai Janos az házban öszve veszvén, az Inctusokkal egyik közüllek ugymint Imre György meg tépte, és azután kardott rántván, tsak nem mindnyájon a házbol ki takaradván, ha kiket találhatott halálason sebhettett [Torda; TJKt V. 227]. 1798: Minek utánna mind ki takaradtanak különössön ki mit beszéllett a' sok ember közül meg választani nem tudom [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

2. eltakarodik; a se duce; sich verziehen/fortmachen. 1584: Gazdag Jakabne vallia, Taualy Zentgeorgy hetiben wala hogy valam Barom amy (!) vczankbol ky takarodot vala mind vizza futa Az vcza vegiteöl ez zelesne hazara [Kv; TJK IV/1. 252].

3. elkotródik; a se căra; sich hinauspacken/scheren. 1587: Vegeztek varosul hogy egy hetiglen valaky el Nemy zegheodik, tehagh Az varosbol minde(n) effele zely ky takarog'iek, Mert az kalitka lezen lako helie [Kv; TanJk I/1. 42]. 1631: de hogi megh ertette hogi ezeket az hazasulo szemelieket megh fogtak eois mindgiart ki takarodek az Uarasrol [Mv; MvLt 290. 246a]. 1726: En tegnap ide' jövön Püspök Vr(am) eleibe, ma is itt léssen mulatásunk a szegény obtessa exorciasán, a kiből tégnap 40 takarodott ki [Szentgyörgy Cs; ApLt I gr. Haller János Apor Péterhez]. 1793: az Udvarból szép szerint takarodnék ki [Koronka MT; Told.]. 1826: takaradjék ki a Házbol, mert meg nem Szenvedi a Házba [Somosd MT; CsS].

4. elvonul; a se retrage; ab/weg/fortziehen. 1677: lévén bizonyos számú zászlós hadak öszvegyülve, kiknek már egy része Kővár felé ki is takarodott az elébbeni concludum szerint [TML VII, 410–1 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1704: (A) lovas és gyalog kurucok egy éjszaka kitakarodtanak Enyed felé [WIN I, 224].

5. kikerül; a ieşi; herauskommen, hinausgelangen. 1705: Kinn csak a poltura jár mindenfelé, és minthogy odaki is az a rossz pénz jár, ebből az országból mind ki-takarodik a jó pénz és csak az rézpénzzel maradunk [WIN I, 469].

6. kifolyik; a curge; hin/herausrinnen/fließen. 1597: az foliam az . . . hid wczan ki Takarodig (!) [Kv; Szám. 7/XIV. 107 Th. Masass sp kezével].

7. kiürül; a elimina; sich (ent)leeren. 1705: Hanem Isten barátságából a természet magától munkálkodván, a vizeletemben igen sok materia takarodott ki [WIN I, 615]. 1737: A bal czomomba (!) egy nagy talyu (!) insinualva(n) magát Svinkhauer uram Flastroma, Isten uta(n) kifokaszta, anj (!) materia takarodot ki belőle s maighis takarodik hogj ki ne(m) mondhatom [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.].

kitalál 1. megtalál; a gäsi; finden. 1779: az Sötet völgyben egy földet ír a régi inventariu(m) de ezek az reámbulatorok ki nem tudják találni [Mezőbánd MT; MBK X. 54]. 1814: nem tudván ki tanálni a' kérdett Telek között levő Köz Métát Pávai Sámuelné meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nekünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 29. 799].

2. kieszel; a inventa/náscoci; erdenken/sinnen. 1653: egy főember, kinek Eössi András vala neve, ez — mondom — addig olvasá a bibliát, hogy szépen kitalálá belőle a szombatos vallást [ETA I, 29 NSz]. 1782/1799: Mi még eddig olyas felettebb való ujítást nem tudunk hogy esett volna közöttünk, de a' mi esett Praefectus Dési Sigmond Uram idejében esett, de magától tanaltaé ki, vagy a' Méltóságos Uraság porontsolta nem tudjuk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 373.].

3. rájön vmire; a descoperi ceva; herausbekommen/ finden. 1736: Olyankor az noszolyo-asszony nehezelt hogy kitanálták mesterségit, az vőfélyt pedig mindnyájan megdicsérték [MetTr 391]. 1769: A kik ezen fel tet kérdést Jol ki tanállyák és ki Munkallyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Felségétől [UzslT XIII. 97]. 1784: Semmi írás az Mlts Familia részéről nem exhibiáltatott a Taxa fel alittasa irant, azért azt ha önként vállaltaké az Torotzkoiak vagy a Mlts Uraság erőszakkal vetette reájok, ki nem lehet találni [Torockó; TLev. 4/9. 12a].

4. kb. kisüt; a plásmui; austüfteln/gären/klügeln. 1777: Szelistyei Paszkulész Jánosnak egy tehene el lopatván kaláts pénz által ki tanálta, hogy . . . Muntyán Péter lopta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

kitalál 1. feltálal; a servi mincare; aufischen/tragen. 1823–1830: a gazdaasszony szalonnát aprított, a bográncsba hánnya, megolvasztotta, a légelyből vizet öntött reá. S midőn a tepertyűs, zsíros víz felforrott, egy ruhatarisznyából kockás tésztát vett ki, melyet még otthon, Debrecenben készített, ebből jó bővön hány belé a vasfazékba, azután kitálolta [FogE 265–6].

2. kb. előad; a relata/povesti/expune; vortragen. 1733: én eleve még latván hogj ez uttal Szükségem a' Procuraturra nem lesz, semmit ki nem táltam, és így ez uttal a' Sárگا^a is az Erszénybe marada [Kv; Ks 99 Ferenczi András lev. — ^aÉrtsd: sárگا csikó, azaz az arany]. 1815: Prima Aprilis esmét Neved napja leszen . . . addig sokot eszem 's iszom, hogy az Tiszteletedre való Rittmust jól el készítvén, akkor Neked hogy ki tálolyjom [Kóród KK; Ks 101].

3. ~ja magát kb. kiönti szívét; a-și descărca inima; sein/ihr Herz ausschütten/gießen. 1819: Feleség! te engemet nagyon sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen itatra — de hogy bujja mi lehetett soha magát mi

előttünk ki nem találta^a, hanem Csak magába sinlődött, a' mely nyilvánóságosan is sokszor ábrázattya(n) látható volt [Kv; Pk 2. — ^aCsak tollvétség lehet *tálalta* h.].

kitalálás ' 1766: ezen szörnyű digressiók pedig annak ki találására haszontalanok tsak időt vesztők, és elmét fárasztok [Torda; TJKt V. 325].

kitalálás servirea bucatelor; Anrichtung, Vorlegung. 1680: az konyha Ablakain kívül es az Udvar felől való Tornacz(na)k deszkazattya(n) belől vad(na)k czövekeken ki tálálásra való het deszkani szelessegu padok ket felől, az konyhanak hosszasságához képest [A. porumbák F; ÁLt Inv. 7].

kitalálhat 1. kiválaszthat; a putea alege; auswählen können. 1594: Ertik eo kgmek varosul . . . hogy minden zemelyre huz huz penz Ado zedest kellene tolerálniok, zegheny eozeegieket kwldusokat es zabad Drabantokat ky wewe(n), Mely Adot hogy eo kgmek Isten zerent, zedhessek fel, es az niomorultat ky talalhossak az keossegh Keozzwl ighaz itilletel. Azert varosul eo kmek valztottak ket Wraimat az Ado zedeo vram Melle [Kv; TanJk I/1. 231].

2. kiokoskodhat/fundálhat vmit; a putea inventa ceva; ersinnen/ausdenken können. 1770: Br. Bánffy Mihály úr is hosszasan beszélt elé, hogy járt abban a commissióban, melyben Enzenberggel együtt rendeltetett volt avégre, hogy a Szamoson le Szatmár felé hordandó sónak módját miképpen találhatnák jobban ki [RettE 236].

3. rájöhet; a putea afla; daraufkommen/herausfinden können. 1787: a mostoni törvénykezésnek modja tudálatos, a Birák annál tudálatosobbak, huzzák, vonják minden fele de mégis igaz értelmét ki nem találhatják [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kitaláltat megtaláltat; a gäsi cu ajutorul cuiva; auffinden lassen. 1662: (A) fiscus minden elrejtegetett ezüst, arany marháit Mikes Mihálynak, s mind a többinek minden javokat olly szorgalmasan kikereszte és ki is találtatta vala [SKr 160–1].

kitaláltatik kb. elő/megtaláltatik; a fi gäsit; (hervor) gefunden werden. 1809: N. Köhalm Széki Lakosok Szerfeletti fizetéssel magok helyet Katonai assentatoria fogadnak Személylyeket . . . 9 Székünkbeli Személylyek tanáltattak kik a' fell tett laistrom szerint, rendkívül drága fizetésért engedték magokat conducaltatni . . . ezen Conductusok Jurisdictionkhoz in persona viszsza küdnessenek hogy mivel katonaságra van kedvek Székünk Competentiájába Tyroknak (:ha arra alkalmasok lesznek:) Statuálthassanak és azon törvéntelen Conditio-beli Regiusok ki tanaltatva érdemek szerint corripialthassanak [UzslT ComGub. 1748].

kitámad fellobban, kiüt; a izbucni; aufflammen, emporlodern. 1573: Kowach Istwan Azt vallia hogj co Nem Twgia sem latta my keppen Tamadot ky az tuz az darochy Maiorabol [Kv; TJK III/3. 189].

kitámadás felkelés/lázadás; rebeliune, răzvrătire, revoltă; Aufstand/ruhr. 1662: övele Haller Gábor főkapí-

tánságában az ország neve alatt Rákóczi fejedelem ellen egy közönséges manifestumot íratni kezdett vala, mellynek a fejedelem ellenséges magaviseléséhez képest az országnak ellene való insurgálása, kitámadása előtt kibocsátódní kellett volna [SKr 529].

kitámaszthat kb. kiakaszthat; a putea acăja; aushängen können. 1583: Senky keth fele bort egy czeget alath eg'mas Vtan Ne merezellien ky korchomarlan ham el fogiwan bora be vegie czegetet, és ha mast akar kezdeny, egi ora el thelwen tamazthassa ky Vizontagh Chegereth [Kv; KvLt Vegyes III. 2.].

A boráruló házat jelző cégért a ház elé felvert cégérkaróra akasztották L. cégér 3. al.

kitámposkodik kb. kitámolyog/tántorog; a iesi clatinindu-se; hinaustaumeln. 1775: Polus Uram ki támposkodott s(alvum) s(it) a Budára [Szentkatolna Hsz; HszJP Helena Kajtsa (32) jb vall.].

kitanál 1. kitalál

kitanít elszoktat vkit vhonnan; a se dezvăta/dezobîşnui să mai meargă unde; jn (von) einer Sache ent-wöhnen. 1736: Az öröklökkel pedig jól és embersegesen él, s ki nem tanította őket a' Malombol. sőt a' kit lehet be tanít [HSzj öröl al.].

kitántorodik átvt eltántorodik; a deveni şovăitor, a şovăi, a se clătina; abwendig werden. 1659: kglteket kegh(elve)se(n) intyűk . . . hozzánk tartozó hitinek kötelességének meg felelve(n), abból senki mirges beszidire, intisire ki ne tantorodgyek [UszLt 22 fej.]. 1662: (Pakai Benedek) néha esküvését is és igazságot is hátrahagyván, tisztének egyenes útából kitántorodott [SKr 115].

kitanul 1. kitud; a afla; ausmitteln, erfahren. 1657: Kiből kitanulám, hogy az contractust violálni akarják, s az régi tanács szerint Csákit beférkeztetni Munkácsban [KemÖn. 143]. 1661: ijesztenek bennünket ha felénk azt akarják ki tanulni [Küküllővár KK; KJ. Balasfi Zsigmond lev.]. 1763: En az Hargak után igen Sakat jártattam Harvát Pálhaz mast aszt tanoltam tölle ki hogi a Sz: Margitai Kartsamárasnál Volnának . . . it meg ugi nyamazam haji Dohtar Bandinál Vadnak [Kóród KK; Ks CCH. 19] | kívánván az Nmes Mag(istra)tus az do-lognak valóságát ki tanulni, az It elé hivatta [Torda; TJKt V. 171]. 1783: (A) Bogljósban látam hogi két szer-kér veszőst Gligor és Gergely Bancsi katonak vagtanak vala, alkalmasint ki tanoltam volt, hogi . . . Lázár Imre Ur rész erdejéb(en) vágta [Kissáros KK; JHb XX/8. 4]. 1785: A szegény Gyogyi öreg Papné ma meg érkezék a vejével, de semmi örömet nem találtnak, mert ki azt mondja hogy egy Sellérinek a kanéjáb(an) vagynak leányi fel kontzolva, ki azt hogy a Hamorodi lunkáb(an) ölték meg, és a Marosb(a) hányták, ki egyebet, de minde-nik bizonytalan hanem ha a gyanusokat el fogdossák, hogy töllek ki tanolják hová lételeket [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról].

Szk: ~ja vki elméjét kitudja vki szándékát. 1676: Kegyelmednek azért kegyelmesen, de igen sério parancsoljuk, semmiképpen meg ne induljon, hadd tanuljuk ki az Portai új igazgatóknak elméjeket és ahozképest tudjuk

mi is bátorsággal alkalmaztatni a dolgokat [TML VII, 309–10 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710: Teleki Mihály ráveszi a fejedelmet, hogy küldjön alattomban követet a német udvarban . . . és a ministerek elméjét tanulja ki, Erdély iránt micsoda opinióval vadnak [CsH 165].

2. megért; a înţelege/pricepe; verstehen. 1710 k.: aeternitasnak vagy örökkévalóságnak pedig nemhogy vége volna, de kezdeti sincsen: azért az arról való elmélkedésnek nem az a célja, hogy azt éppen kitanuljuk, megfogjuk hanem más oka, célja és igen nagy egynéhány haszna vagyon, melyeket szükség elébb megértenünk [BÖn 443]. 1774: ezelőtt mintegy húsz esztendővel, akadtott kezembe Székely István Magyar krónikája, melynek elein lévén két levél tiszta papiros, melyekre volt igen homályosan írva holmi dolog, melyet én szerettem volna kitanulni, de időm nem volt, hogy elbaktassak rajta [RettE 327].

3. kitapasztal; a experimenta; erforschen/fahren. 1657: az akkori fővezért, Mehemet pasát, ki Budán is sokat lakék, vezérkedék, s igen kitanulta vala az keresztény világnak állapotját, császár megöleté [KemÖn. 184]. 1659: minden cigansagtokat ravaszagtokat kitanoltak [Kv; MészCLEv.]. 1725: Veselényi udvarházat felverték volt itt valami tot Deakok, az kik két holnapig az Ur mellett laktak és az házat egészen ki tanoltak volt . . . Pesten fogtak el őket [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Kv-ról]. 1786: Énis mint gyenge öregségem engedi, a' ki elnyomattasoknak rendit . . . ki tanultam volt, az Ur hozzájuk mutatando kegyességit 's patrociniatis meg szolgálni igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5].

4. kiismer; a cunoaşte bine; erkennen, mit einer Sache vertraut werden. 1676: Igen kitanultak bennünket; bizony magunknál majd jobban tudják, mi formában vagyunk [TML VII, 240–1 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1704: Hertelen Házsongárd felől eléútván a kurucok éppen a vár alá, az árokból is elhajtották a marhát, mivel az elment rákok itt kitanulván a dolgot, ök jártanak elől és ök is itt voltak [Kv; KvE 291 SzF]. 1722: abban edgjezte(ne)k meg hogy engemet minden módon traducalhassa(na)k és innen eliminalhassa(na)k, a bizonyos, vanis okok réa, mert nem tanolta ugy ki őket, s dolgokat senkiis [Kj Rétyi Péter lev. Fog-ból].

5. megérez; a presimji, a-şi da seama (de ceva); fühlen. 1657: kiválék és marad hátrébb egy jómódú, personatus és köntösös ember, kard oldalán és hosszú puskavállán, az ki ellenben vélem lassan menvén, süveg emel-téssel nékem bötsületet ada, mely egy süvegemelítésből kitanulám, hogy azon ember nem volna hozzánk ellenséges szívvel [KemÖn. 195]. 1710 k.: ő minden gestusi-ból, szava járása és ábrázatjából kitanulta, hogy Nalácsi kuruc és a kuruc világnak örül, mert soha azelőtt olyan vigan nem látta [BÖn. 939].

6. (iskolát) kijár; a-şi termina studiile; ausstudieren/lernen. 1823–1830: többé el nem hagyom a kollégiumot, míg egészen ki nem tanultam | volt egy nagy hoszszu léha Fia, minden Fakultást ki tanult [FogE 95, FogEK 411].

7. elsajátít, megtanul; a învăţa; erlernen. 1748: mint Curiosus ember igen szoktam observálni az olyan hírű embereket . . . töllek néha sokat kitanultam az mellyel sokszor másoknak használtam [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.]. 1849: a főzést kitanultam felszólítottam Kelemen Bénit hogy ottan azon nagy te-

rút tovább nem hordozhatva azon szolgálatból ki kívánok lépni [Kv; Végr. Vall.].

kitanulás 1. kitudás; aflare; Ausmitt(e)lung. 1667: egy szóval sem urgeálná az fejedelmet ő nagyságát az válszának kitanulásáért [TML IV, 12–3 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. 1672: Igyekezem is kitanulni, kik legyenek teljes sinceritással ez ügyében Kegyelmednek, taccite alkalmaztatván magamat kitanulására [TML VI, 341–2 Sárpataki Márton ua-hoz].

2. kitapasztalás; experimentare; Erforschung/fahrung. 1795: abban a Contractusban . . . az is vagyon lekövte világosan, hogy tsak a hasznos és szükséges építések betsű alá jöjjenek (igy!) . . . Már pedig ezeknek ki tanulására el kerülhetetlenül szükséges a Betsű véghez vitessék [JHb LXVI/44].

3. tisztázás; clarificare; Klärung, Klarstellung. 1671: Tetczett az eő Nga Szekinek hogy ez homalynak nap fényre valo hozására, kitanolasara bizonios szemeltyeket bocssáson ki [BLt]. 1747: utánnok fogok állani, vagi igaz emberségek vagi Tolvajságok ki tanolása(na)k [Szi-lágyfőkeresztúr; Ks 96 Dobai Sándor lev.].

4. megismerés; cunoaștere; Erkenntnis, Erkennung. 1710 k.: A természetvizsgálás is szabados és szükséges is az Isten munkáinak kitanulására [BÖn. 456].

5. kibetűzés; descifrare; Entziff(e)rung. 1779: semmire se tudván menni a' pénzen lévő betűnek ki-tanolásáb(an) Ötveshez confugialtam az végett, hogy mind a' pénzt 's mind a' Csatt darabot véle megtisztítottam, és így a' betűket s formáját is jobban ki tanolhassuk [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz].

kitanulhat 1. kitudhat; a putea afla; ausmitteln/kund-schaften können. 1670: Az, elhiszem, zines mesterséges szavaival azon leszen, hogy Nagyságodból holmi dolgokat kitanulhasson [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez]. 1671: Azomban Kegyelmed udvarhoz menvén, jobban kitanulhat mindent, mert Szentpáliné asszonyom is ott levén, lehetetlen, valamit ne sajdítson [TML V, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk. ~ja vki elméjét. 1675: Kegyelmed szerint én is irhatom, jó hogy oly némely uraim elméjét kitanulhattam [TML VII, 24 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: Minnekutána Rákóczi^a Magyarországon az emberek elméjét kitanulhatta, kiindula Lengyelországból s Munkácsra jöve [CsH 332. — ^aII. Rákóczi Ferenc].

2. kiismerhet; a putea cunoaște bine; durchschauen können. 1672: Nem árt Kegyelmednek melléjek ereszkedni, hogy inkább kitanulhassa őket [TML VI, 163–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1763: Mányika Juon a' mint én ötött esmérem igen ravasz ember, s az ő dolgait mig itt Gálfalván Udvari Birotságot viselt ritka ember tanulhatta ki [Gálfva KK; Mk V VII/1. 27 Muntján Má-té (40) zs vall.].

3. megtudhat; a putea constata; erfahren können. 1672: mire Limitaltatott és hagyatott az Falunak pénz-béli Adoja ki ne(m) tanulhattuk, sem hittel tött fassio-jokbul az Emberek(ne)k, sem penigh Irásbol [Kisgoroszló Sz; Born. 6/24]. 1681: nemely jobbagyok M. brettysen a masutt is, szanto földöket, Réteket ighen el szoktak Zalogositani, vagi ugian örök arronis el adni, az Nemes emberek(ne)k honnanis következik gyakorta az el idegenedes; Im azert itt is amit a Connumerator kita-

nulhatot, le iratott [VhU 118]. 1791: Nsgodnál vogjon az Király halmi Joszágnak Invenieruma méltotassék Nsgd elküldeni, tsak azért hogi az erre a részre valo födeket, servitust, Censust kitanulhassak belőlle [Királyhalma NK; Ks Jenei Dániel lev.]. 1809: Mái napon Dersben lévén ottan a Strásak egy Lengyel embert fogtak el, akinél is tanáltatott Arad Vármegyei Főszolga Biro Kovats Janos Ur uttasittása Lengyel ország fele . . . ennek valóságos nemzeti eredetit ki nem tanolhattuk [Derzs U; UszLt ComGub. 1658 Lukátsffi István dullo (szb) kezével]. 1844: minden csergetésre, és ora kiáltásra 8 és 9 ora tájt mind füttyektetést hallottam — de nem tanulhattam ki, hogy azt kik cselekedték [Torda; KLev.].

4. ki/megtudakolhat; a se putea interesa; erkunden/kundigen können. 1826: egy Kupányi Aranyat kapott a' Bihalos . . . a' Bihalossal is ugy bántam és ezután is ugy bánok, hogy az Arany számokot, hol léteket, el tráficalásokat vagy megleteket ki tanulhassam magátólis [Mv; Told. 7].

5. felismerhet; a putea recunoaște; wiedererkennen können. 1779: Ötveshez confugialtam az végett, hogy mind a' pénzt 's mind a' Csatt darabot véle megtisztítottam és így a' betűket s formáját is jobban ki tanolhassuk [SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz].

kitanulható kb. kiderithető; care poate fi descoperit; ermittelbar. 1678–1683: ha ki tanulhatóis az gonos akaró, annak eleit ne bossuság tetellel, es mas ürdezesel igie-kezendő eleit venni, hanem inkab jllendő s, alopotiahoz kepest valo becsületj megh adassal, bekesseges szenved-ssel [Ks Kornis Gáspár kezével].

kitanult 1. kitapasztalt; experimentat; erforscht/fahren. 1670: kötelességemnek s hűségemnek meg igyekezővén felelni az tehetség szerint, alkalmaztatom magamat már az kitanult s megpróbált dolgokhoz és időhöz [TML V, 467 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: nemzetem szolgálatjában adjam inkább akármely formában következhető szerencsétlenségre magamat . . . mintsem valamelyik házamnál nem jo akaróimnak már kitanult gonosz szándékokat s igyekezeteket ártatlanul de gyalázatosan agyon veretetésemmel várjam [TML VIII, 162 Teleki Mihály az ország rendeihez].

2. (mesterséget) tanult; calificat; (Handwerk) erlernt. 1846: Ifj. Székely Márton kérelem Levele — mellyben mint mészáros mesterséget kitanult . . . azt kéri, hogy a Hentesek soraiba vétetessen bé [Torda; TVLt 577].

3. rafinat, frecat cu toate unsorile; gewitzigt, abgefeimt. 1849: engemet amitgatva és szép szavakkal kecsegtetve szűzeségemtől megfosztot . . . mert ő mint ki tanult koros ember igen is jól tudta modgyát annak hogy keljen fejer népet maga hasznára elámitani [Kv; Végr. Vall. 21].

kitanultatik kitudakoltatik; a se informa; ermittelt werden. 1662: a kolosváriak érkezvén a fejedelem eleibe, azoktul valóságosan kitanultaték a töröknek minden állapotja, a megirt módon a Maros mellett lett táborjárása [SKr 661].

kitapod kitapos; a trivi, a distruge călcind; austreten. 1850: mig ezek az esőzések is valának, kárt okozott a' marha az vetésen, ki tépte az Buzát ki tapodta [Nagylak AF; DobLev. V/1300].

kitapodtat (gabonát lovakkal) kinyomtat; a treiera (cereale prin călcare cu caii); (Getreide von Pferden) austreten lassen. 1823–1830: Ide gyűjtik takarmányait, s ott a lovakkal kinyomtatják vagy tapadtatják [FogE 265].

kitapogat körülír, érzékeltet; a parafrasa; umschreiben, jñ etw. veranschaulichen. 1678: Én a Kegyelmed levelét ő nagyságának megadván, valamelyeket Kegyelmed a mellett ő nagyságának izent, talán formaliter szintén azon szókkal meg nem tudtam mondani, mindazonáltal tehetségem szerint ki igyekeztem tapogatni [TML VIII, 157–8 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

kitapot szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion; ~ja a belét kitapodja/tapossa a belét; a scoate mapele cuiva; jñ die Eingeweide heraustreten. 1835: basszom a' szardob lelkedet, ki tapotom a béledet^a [Zsibó Sz; WLT. — ^aKovács József jñ a fiskálisnak].

kitár átv feltár; a dezvălui/destăinui; aufdecken, darlegen. 1843: édes bácsi sajnálkozva panaszomot bácsinak ki tárom — mi szerént az égyik Csikom a Kehe mián ugy meg romlot, hogy az Isten tudója mikor lesz ki épülendősége [Bözödújfal U; Pf Kovács Sándor lev.].

kitart 1. kifelé tart; a ține spre afară; nach außen halten. 1590: Latam hogy mikor ala jeowenek vala kj tartia vala az pwskat s monda a' este (!) lelek Eordeogh kwak bizony megh leolek bennetek [Szu; UszT]. 1598: Chjere Miklosne Anna azzonj vallja ... mikoron haza feli Akarth volna Jeonj Istwan deak Akkor latam hogy zilagy Istwan az puskat kj tartya vala az Ablakon S vgy mongya vala Istwan deak leoj megh esse lelek kurwafia [Kv; Tjk V/1. 233]. 1823–1830: ekkor Máthé László az ablakon kitartotta a pisztolyát, hogy meglője [FogE 82].

2. előre nyújt/tart; a ține spre înainte; nach vorne reichen/halten. 1823–1830: A comunicăció bement a rostélynak egyik végén vagy ajtóján, s a másikon kijött. Hanem a bemenetelben állott egy egyházi, az a tenyerét kitartván, a szombaton estve adatott önpénzt minden annak tenyerébe tette, s úgy bocsátott be [FogE 195].

3. eltart vkit; a întreține; jñ (unt)erhalten. 1583: Magdalena Ricta Ioannis Pentek ... vallia hogy hallottam fekete Iacabnetol hogy mikor el vált Az Vratol Akkor Neg penzenel teob Nem volt, En tartottam azert fekete Iacabnet mind gyermekesteól tulaydon keoltsege(n) egy telen ky [Kv; Tjk IV/1. 113].

4. (állatot) telen át eltart/gondoz; a ierna (vitele); (Tier im Winter) versorgen. 1573: Zaz Balint azt vallia hogy Zanta Imre adot volt veres Tamasnak egy tehernet Borywstol telettetny, mykor ky tartotta volna vgy atta ely penzen Zanta Imrehne Desy Antalnak az Borywt [Kv; Tjk III/3. 243]. 1584: Ilona ferenczy Istwanne vallia. Az en Attiamnak Daroczy Janosnak marada egy haza, ket Thowa, kerty, Zeoleic de Az Adossok beochwitetek ell, Barma tizenketteő maradot vala, Es az en vram tartá ky [Kv; Tjk IV/1. 308]. 1595: Mierthogi penig eo kegmeck varosul veottek ezekbe az mezarosok panazolkodasokat, hogy az minemw teosersegre giwiteot barmokat az el mult eztendeoben ez kemeni telen ki tartottanak, azokat ha le vagnak nagi fogiatkozasokra es

karokra lenne [Kv; TanJk I/1. 257]. 1781: Csikjenőfalvának közönséges végezése az bikák kitartása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találunk aki kitartja, fordítottuk a jövődöbéli kitartásokat: minden ember a faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitartásáért [RSzF 178].

Szk: *télből* ~ kiteleltet. 1711: Hozánk is adtak vala 2 Tulkot, egjik alacs a másik kék vala, olyan forman, hogi a Telből ki tartván, Tavaszszal Száncsunk rajtok, melyeket ugjan Ki is tartottunk, Tavaszszal, mikor hasznát vehettük volna, érték jöve a Lazár Ferencz ur(am) Biraja Györgi Mihály István, és el hajtátá a fiammal [Kilyénfva Cs; WLT Margaretha Fülöp Georgii Pál János cons. (60) pp vall.]. 1722: én is elhajtottam vala két ökröt, hogy e' télből ki tartván száncsak a tartásért rajtok [Újfal U; LLt].

5. kinyúlik, vmeddig tart; a se întinde (pînă la ...); hinausreichen. 1760: (A határ az) utat által kelvén ki tart az Novaji^a erdőig, az holott ismet az Báldi^b határral találkozik [Csehtelke K; BLt. — ^{a,b}Csehtelkével tőszomszédos települések].

6. kb. kiutasít; a îndeapărta/exclude; (hin)ausweisen. 1604: Azert mykor en tegeted Certificaltalak az meg vetelteol akkor kellet volna engem teorwenj zerint ki tartanod beleolle ha valami igazsagodat praetendaltad benne [UszT 18/29].

7. visszatart, lefog; a reține; zurückbehalten. 1599: Kalmanchej Miklos deak vallja Ada ennekem Keozegj valamj talerat es Aranyat ... enys az en adosagomat kj Akaram beleolle tartany [Kv; Tjk V/1. 231]. 1670/1740: Végezzék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen ha Szolga Gazda hire nélkül cselekedi a Szolgának tartsa ki fizetéséből [Homoródsztpál U; WLT].

8. (határt) jelöl; a marca (hotarul); marken. 1628: (A) iozagjanak ... egj felől . Egjenesen az Kylljen vttja tartja kj az hatarat [Uzon Hsz; BLt].

kitartás 1. eltartás; întreținere; Er/Unterhaltung. 1781: Csikjenőfalvának közönséges végezése az bikák kitartása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találunk aki kitartja, fordítottuk a jövődöbéli kitartásokat: minden ember a faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitartásáért [RSzF 178].

2. *diákny* kb. ellátás és kedvezmények; întreținere și beneficii; Verpflegung und Begünstigungen. 1870 k./1914: Bika II. olyan végzett theologus, ki a végzést követő szeptemberre nem kapott valemelyik collegiumnál jurátusságot s így vagy ott, ahol a teológiát végezte, vagy ott, a honnan teológiára jött: kitartás alá jutott. Cipót ... fött ételt, privátitanítványt, legációt kapott s így az évet kihúzta; míg vagy osztálytanítóságot vagy papságot kapott [MvÉrt. 5].

kitartat 1. eltartat; a lăsa să fie întreținut; unterhalten lassen. 1710: a Juhok dolgarol is mi kéves meg maradot mit cselekegyunk, a Gyergyait ki hajtassuk, vagy külön a szekkel ki tartassuk [Kászónújfal; BCs].

Szk: *fával* ~. 1568: Mynd az kyk az eo felsege banyaia(n) Jth welwnk egywth wadnak; Legyen Kegd hazok nepenek Mynden segeczegel, akar csak ez telen tartassa ky kegđ faul hazokat kyt keg(ne)k zolgalhassak meg Jowendobe [Almás^a; BesztLt 67 Martinus Vayda

Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszti-bíróhoz. —^aTalán Keresztényalmás H].

2. ~ja magát eltartatja magát; a se lása intrejinut; sich erhalten lassen. 1575: Az Drabantok feleol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi eo K. Biro vra(m) es az tanacz ollyakat fogadianak kyk Jamborok es Ez varosba Eorekes Emberek legienek, Es Ne(m) chiak ez telen zolgalyanak hogi magokat ky Tartassak, hanem vgian eztendeore zerzeodienek [Kv; TanJk V/3. 110a].

kitartó állhatatos; statornic, constant; beständig, standhaft. 1854: kedves Feleségem ... többszöri huzom ideig tartott terhes betegségekben példatlan hiveséggel, ragaszkodással, éjjeli nappali kitarto nyughatatlankodással s fáradhatatlan gondoskodással viseltetett, ápolott, és dajkált [Kv; Végr.].

kitartott szk-ban; in construcii; in Wortkonstruktion: *télből* ~ kb. télen foglalkoztatott; angajat pentru toată iarna; im Winter beschäftigt. 1808: a' Betsületes Ns Czéh már Tavasz felé, mind eddig 'a Télből nagy költséggel majd ki tartott Legényeimet, mintegy elragadozni, s különös nem is képzelt utokon modokon, s az Igazságtul jól távul járva elvenni szándékozik [Kv; ACLev.].

kitartóztatatik elő/kiállítatik; a fi convocat; vorge stellt werden. 1810: Az Melts Inclita Familia^a poroncsolati mellett az 1808 dik Esztendő Tavaszszán az Torockzai Veröss Kovácsi Communitás, ugy annak minden munkassai, és Verökb(en) lévő vas csinálói, és segítöji ki tartoztattanak vala, az M. Groff Camerarius ur ö Nga akib(e) az ö Nga ál(ta) akkor ki adott Törvény(nek) meghallgatására [Torockó; TLev 9/44. —^aA Thorockzai].

kitaszigál kitaszítgat; a îmbrinci (încetul cu încetul) afară; wiederholt (her/hin)ausstoßen. 1574: Katalin Bala Imrehne Azt vallia ... az Eottwes Ambrus fiay ott valaztig rongalliak zidiak az Sebes legent es vgian ky tazigaltak onnat [Kv; Tjk III/3. 401]. 1592: Paysoy Andras vallia. Tudom hogi orsolia zolgaltatit kerí vala zabo Mihaltol Zabo Mihali ra Indula, es niakon valtigh chappdossa es ki tazigala az Aiton [Kv; Tjk V/1. 263]. 1629: mikor rea ment vala Fekete Kato Boitos Ersokra s kitaszigala az galibabol szidais rutul hogi ki kurua innett vgj mond az utan monda bojtos Ersok hogi te rezeges nem giütöm be az latrokat mint te ugi mond, 's latam hogi ugjan ki taszigala az faval onnet [Mv; MvLt 290. 173b]. 1736: Tisztarto vr(am) ... ki taszigálván a pinczéből egy darab abrants fat kap és jól meg vér véllé [Réce F; JHBt] 1762: Baboczi Mártont ... pofon veré Kaffai János, ott hatalmaskodván rajtunk, az Ajtjot le rontotta; hogy a Házbol ki tasigáltuk [Gegesh MT; IB. Martinus Molnár (18) jb vall.]. 1779: Rosália leányais ezt kiáltozván üsse, üsse Aszszony Anyám az szajha szerkeret, azzal a házbol ki is taszigálák [A. csernáton Hsz; HSzjp Simion Vátsa (20) jb vall.]. 1794: néki álván minyájan ... hogy ki toszigálják [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

kitaszigálás kitaszítgatás; îmbrincire afară; Her/Hin-ausstoßen. 1574: Katalin Bala Imrehne Azt vallia hogy

... az Eottwes Ambrus fiay Nagy zayal ... rongalliak zidiak az Sebes legent es vgian ky tazigalták onnat ... az ky tazigalasba ely Eytette volt^a [Kv; Tjk III/3. 401. —^aA legény a kezében levő kést].

kitaszít 1. kitaszigál; a îmbrinci afară; (her/hin)ausstoßen. 1573: mint az bizonság vallia ha az ajton ky ne(m) tassítottak volna Megis Eoltek volna Azert mint hogi Illel zandekal voltak [Kv; Tjk III/3. 203]. 1585: Borbely Marton ... vallia Ezt latam hogy eg kédmenes hajdut tazitanak ky az varga Lazlo kapüia(n) [Kv; Tjk IV/1. 519]. 1598: Kossa Mihali wallia ... latta(m) aztis mikor niakon chiapa az Posta mester zolgaia Ambrüst es Jakobot azútan vtolzor hogi ki tozítak az Posta mester zolgaiait labokkal rúgdostak tapottak harman woltak raita ... azok tazigalak ki az hazbol [Kv; Tjk V/1. 144]. 1630: Azuta(n) ki taszítak az aiton Zalaj Giörgyott, Eötueös Ferencz penigh ki mene utánna s egi bottal megh üteögete [Mv; MvLt 290. 205a]. 1636: Hallam hogy monda Istvan Uram, Tasziczky ki az szekbol, czio ki, czio ki az Isten házából [Mv; i. h. 67a]. 1738: Nagy Peti Zágrán Nyigult egyszer jól meg csapta pofon annyira hogy az ajto felhez botorkozott ... ez utan öszve fogodzottak s mind az kettőt az ajton ki taszította(m) hogy mind ketten el estenek [Galac BN; WLT Maroson Juon (32) zs vall.]. 1794: nagy nehezen Barátosi Josef Uramat kitaszították a pitvarba ... segítették ki toszítani a pitvarbol, de ki nem toszithatták ki akarták tuszítani a pitvar ajton ... ; de még-is a pitvarbol ki toszítottak [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. kilódt/lök; a împingere afară; her/hinauswerfen. 1586: Takach mihal vallia Igy zola Gazdag Georgnek, Or vagy mert a kertbeol keortwelt loptal es mégh az Czebeol ky tazitunk az Ayton [Kv; Tjk IV/1. 544].

3. (vmit a helyéből) kilök; a scoate afară; (etw. von seiner Stelle) (her/hin)ausstoßen. 1657: maga lovára ülteték, fêkemplöjét lefordítván, annak végét egy német fogta, s három avagy négy előtte; im ez megeszmélvén magát, hogy nem egészségs helyre viszik, az lova kantárárt, az kötőféket az lova fejéből kitaszította [KemÖn. 242].

4. kinyom; a scoate prin apăsare; her/hinausdrücken. 1664: eddig is sok kárt tött Rottel uramnak a kristály üvegekben, mert a míg iszik, addig hajtja, hogy kitaszítja az oldalát az orrával [TML III, 316 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kitaszítás kilökés; împingere afară; Hin/Herausstoßen. 1799: nem láthattam, hogy mi módon esett a' ki taszítás vagy lodittás [Dés; DLt].

kitaszított kilódtat/löket; a pune pe cineva să împingă afară; (her/hin)ausstoßen lassen. 1598: Kossa Miklos ... vallia ... az legény igc(n) rezegh wala en tazította(m) ki hazambol hogi ot garazdalkodik wala [Kv; Tjk V/1. 161].

kitát szk-ban; in construcii; in Wortkonstruktion: ~ja a száját átv kinyitja a száját, megszólal; a-și deschide gura, a începe să vorbească; den Mund auf tun, zu sprechen/reden anfangen. 1882 k.: Sajnálom, ha az az ostobaság a Keletben neked bár egy kellemetlen percet csinált ... ha tudom, hogy te vagy az érdekelt, ki nem

tátom a számat nem olyan apró-cseprő tréfára, de nagyobb dologra is [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödön-höz].

kitátott szk-ban; in construcjii; in Wortkonstruktion: ~ szájjal levő tele szájjal nyelvélő; care vociferează în gura mare; mit vollem Mund keifend. 1702: tudom edes batyam Vr(am) en azt hogy bizony Ngd az elso Indulatnak embere de ha megh gondolkozik azért lelkem batyam Ur(am) . elyunk I(ste)n(ne)k es dugiuk be sok rank ki Tatot szajal leuo gonosz akarojnk szajat [ApLt 2 Apor István Apor Lázárhoz].

kitavasodás desprimăvărare, sosirea primăverii; Frühlingwerden. 1808: költ a Juhok teletetésére, ide véve a ki Tavaszodás ideje közt nyomorúságból tétetett rend kívül való szenabeli Erogatumokotis [Gálfva KK; Ks 99].

kitavasodik 1. tavaszra fordul az idő; a se desprimăvără, a se face primăvară; frühlingen, es wird Frühling. 1805: Láttam, hogy Ki Tavaszodot az után a Ménés pásztor ketskéi is a Turmával együtt jártanak [Libánfva MT; Born. G. XVI. 14]. 1848: ha csakugyan hamar kitavasodnék . . . Husvétra el is jöhetnek [Kv; Pk 7].

Szk: ~ az idő. 1659: ugy veszem eszembe, hogy ha kitavasodik az üdő, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenlenségből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapot, nem leszen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz].

2. vki megéri a tavaszt; a apuca primăvară; jd erlebt den Frühling. 1849: én is szot tettem bizonyos mennyiségű 's vetésre kívántató gabonának számomra leendő adása iránt, mire Kelemen Béni azt mondá hogy csépettet és adni fog, — ezt vártam meg akkor is mikor már kitavasodtunk [Kv; Végr. Vall. 71].

kitégláz kivasal; a călca; ausbügeln. 1842: Jáné Mária, délután Léány Testvéremnek köntösét téglázta ki az báiba készítvén [Dés; DLt 85. 8].

kitehet 1. a putea scoate; aussetzen können. 1598: Kem penigh azon en zerelmes gyermekimet hogy az en szerelmes feleségemet megh ne haborgassatok ezbeol az en hazambo(l) es Eosteol marat eoreoksegembeol, az megh az en neuemet viselj . . . ha penigh az en neuemet le tenne Eot zaz forintot aggiatok nekj es ugj tehessetek ki beleole [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1617: Az meli keőhaz Attioktol marat Abrugbanian az piacon, kertiuel eggiüt ket fele oztatik, igi azért hogy megh bwczülen igaz бүczw szarent More Boldisar az battiat kiteheti, de hasonlokeppen az Bradi haz helli-ről Lazlo az Eöczit ki teheti [Abrudbánya; Törzs].

2. kifejezhet; a putea exprima; ausdrücken können. 1736: Kedves maradváink! ezen régi erdélyi módot és szokást hogy tisztában és értelmesebben az dolgokat kitehessm és a maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarul írjam [MetTr 315].

3. kb. kimutathat; a putea demonstra; bezeigen können. 1826: A Ngod és a Bétsi Tanátossai által ki tett processusbeli hibáimot, tsak ugj tehették volna ki, ha mindenik Pert egészszen megvizsgálták, és az egész fo-

lyamatyokkal esmeretesekek lettek volna s velek edgyütt a Törvényeinkel is [Mv; Told. 7].

4. elbocsáthat; a putea concedia; entlassen können. 1658: Édes Öcsém uram, Sütő György valóban vagyon azon, hogy az malommestert kitehesse [TML I, 154 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

5. elmozdíthat; a putea destitui/înlătura; entsetzen/heben können. 1659: Hozzám nem illik, országot igazgassak, de ha most ő nagyságát^a kitehetik az fejedelemségből, soha bizony többé be nem ül [TML I, 325 Bornemisza Anna ua-hoz. — ^aApafi Mihályt].

kiteker 1. (vki kezéből vmit) kicsavar/facsar; a smulge (ceva din mîna cuiva) răsucind; (js Hand etw.) entringen. 1568: Sophia Rta Simonis Kotang fassus est egy Cigano, pechenyeyet Swth vala, az twznel, az Ciganoth vg Ranta be az twzhelrol az kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala oztan az Cigano egy zyto vasat Ragad, az Kayantay ember ky tekery kezebol [Kv; Tjk III/1. 195]. 1574: Gergel zemet Byro Azt vallia hogy . . . otth leh Nyomyak Adamot az Zarba Es az zekerchet ky Nala volt ky tekeryk kezebeol [Kv; Tjk III/3. 344]. 1592: Zabo Marton vallia Thamasnak elejbe tamada Leorincz, es Thamas vgi tazi-ta hogi haniota essek, az vtan az zekerchet ki tekere valam nehezen az kezebeol [Kv; Tjk V/1. 205]. 1631: utannais ment Varga Jakabne az fianak . . . vaskalannal s fогоval de aztis ki tekertek az kezéből [Mv; MvLt 290. 55b]. 1770: Popán Togyer mint Vármegye Gornykija, látván Pistolyjason Tisztarto Uramat; meg fogá, es a Pistolyt kezéből ki tekeré [Konkolyfva SzD; Ks 20. XII. 10]. 1819: Kretsun Josziv maga is . . . a' fejszét szándékozott mindenként ki kapni azt kezekből ki teker-te [Déva; Ks 126 Vegyes ir.].

2. (vkinek/vminek vmely testrészt) kicsavarja; a răsuci/suci; (irgendeinen Körperteil j/einer Sache) herauswinden/drehen. 1568: Anna szakmáry Jmrene szigia volt, Andras Kato gergel deaknet, hogy a bestye hyres kúrua oth. vagy hath Tykomnak tekerte ky az nyakat [Kv; Tjk III/1. 236]. 1584: Kadar Sigmond vallia feleségének ky tekertek labat, lart hozzá(m) Catalin Azony de bizonnial Nem tudom ha eo dolga [Kv; Tjk IV/1. 280]. 1605: Lakatos Gergelne Ersok azt mo(n)dot-ta volna hogy Zeocz Georgynenek kj tekeri az orra chik-iath [UszT 20/133]. 1630: Mondotta(m) aztis neki hogi ki tekerte az gyermek(ne)k az niakat, de arra azt monda hogi hiszen ha ki tekerte(m) tekeriek ki az en niakamatis, de en nem tekertem vgjmond hanem halva lett [Mv; MvLt 290. 191b].

3. (csavarva/tekerve) kitép; a smulge (răsucind); (drehend/entwindend) herausreißen. 1703: (A szél) az templomról a templom tetején lévő vaskakast is kiteker-vén a tövéből, levetette [Kv; KvE 281 SzF]. 1794: a fűz-fát ki döjtögetik, ki tekerik, a martját pedig le tapodják [Kv; Pk 3].

4. kb. kiszabadít; a elibera; befreien. 1663: Az puskákat kitekerém Opra markábúl, holnap vagy az után haza mennek [TML II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. kimagyaráz vmből vmit; a interpreta ceva; etw. aus einer Sache erklären. 1772: Mely könyv közönséges-tétetvén, ez a mostani püspök úr Bajtay Antal Jó-zsef szörnű dolgokat akart kitekerni belőle [RettE 274].

6. *átv sarkából* ~ félremagyaráz; a rástálmáci; miß-deuten. 1662: e végezést is az ő mesterségökökkel elfordítani és sarkából kitekerni nem veszteglék el, a nyilvánvaló világos beszédet is magyarázván, hogy ... ez országban való lakástól nem rekesztették el, noha jószágoktól megfosztották [SKr 113].

kitekerekedik kicsavarodik/facsarodik, kifordul; a se suci/räsuci; sich nach außen drehen, sich ausschwenken. 1584: az Bizonságok világosok és feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogj Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta . ky miat fel ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadat Accedal ehez Az Takach Ieremias valasa minemeokeppen az giermeknek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda ment, es eordeoghly hatalmawal illen veszet Niaualiat vgj hozot [Kv; TJK IV/1. 259]. 1630: (A csecsemő) niaka czigoliaia mi(n)tha ki tekeredet volna [Mv; MvLt 290. 193b].

kitekérés kicsavarás/facsarás; sucire, räsucire; Ausdrehen. 1812: Sofi Jungfer mondotta nekem, hogy őszve veszvén a' Groffné a Groffal kiszaladt a festett Házbol és a' Grofon boszszuját a' kis Contesznek nyaka kitekérésében akarta kipotolni [Héderfája KK; IB. nemes János Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének vall.].

kitekerhet *átv* kicsavarhat; a putea smulge; (aus)winden können. 1710: a magyarok, ama dicsőséges emlékeztű vitéz fejedelem, Hunyadi János vezérsege alatt nagy haddal rámenvén a császárra, egész Austriát ... rontották, pusztították, mégis soha a koronát keziből ki nem tekerhették [CSH 62].

kitekert ? kisodort; räsucit; (aus)gedreht. 1762: a már megásott és deutralt gödörhez kialtván engemet ... láték ot jo reggel pipából ki hullatt kormot és ki tekért dohánt [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Pap György zs vall.].

kitekertet vkin behajtat vmit; a dispune să fie perceput ceva de la cineva; von jm etw. eintreiben lassen. 1677: Már azon az parázna Pap Dánielen ki tekertettem nagy nehezen az négyezer forintot és az ő nagysága parancsolatja szerint az új fogadott hadaknak megfizettek [TML VII, 454 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

kitekint 1. kinéz; a privi afară, a arunca o privire afară; hinausschauen/sehen. 1570: Cristina Berner peterne, Ezt vallya, hogy az Jweoltest hallotta volna kywn az wchan, Az ayton ky Tekintet, ezt hallotta hogy Zygartho Gèrgnek Mondgya volt hogy chigan [Kv; TJK III/2. 74]. 1573: Margit Rab Balasne Azt valliak hogy Jobagy Peter Immar ely akar volt Indwlny ... Azonba zaygas lezen az vchara ky Tekintnek hat vgj fwt egi legeny odafele [Kv; TJK III/3. 197]. 1584: Balassy Lazlo vallia lata(m) hogy eoazwe zolalkoztak az en hazamnal ky tekintek es lata(m) hogy ... futtaba(n) az Istua(n) deak eoचित(is) le vagha [Kv; TJK IV/1. 311]. 1634: azonban nagjor riazkodast hallek, ki tekintek az pitvarombol az Janos deak udvarara [Mv; MvLt 291. 19a]. 1769: a

melly ejjel a kár esett akkor dörgés vilámás léven viratt felé, amint ki tekintettem volna a Házbol tapasztalá(m) hogy valaki el Sajdula a kapunk felé [Msz; IB. Idősb Boro Joseffné Foszto Maria (49) ns vall.].

2. körülnéz, utánanéz vminek; a avea grijă de ceva; sich um/nach einer Sache schauen. 1676/1681: Udvarbiro Vr(am) minden féle majorkodtatást Tisztí szerint véghez vévén (!) ... Diariumokat tarczon, szamot adhaso(n); de neis bizzek csak ahöz hogy kezéhez adnak s visznek mindent, hanem magais ki tekintse(n) kival keppen szeőlő munkanak s vetesnek idejen, ugi az aratáshoz is, a' szüreten is, minden féle dézmalaso(n) jelen legyen; [Vh; VhU 657]. 1679/1681: Magais a' mikor érkezik a' havasokra ki tekenczen, es a' Gorniyk utan (:kival keppen mikor szeket ül:) legyen szemes [Vh; VhU 673]. 1699: szorgalmatosa(n) Ura otha(n) ne(m) leteb(en) kivaltkepen mind külső s mind belső mu(n)kasimhoz ki tekint, és azokat a munkab(an) szorgalmazottatya [SzJk 315].

kitekel áttekel; a ierna, a petrece iarna; aus/durchwintern. 1711: az juhok . egy télen egy ideig Szalmát is ettek Széna nem lévén, de azon telből vgyan csak kiteleltek, hanem tavasszal kezdettek erőssen halni [Buzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szöcs Janos (40) jő vall.]. 1735: az juhok ... az mi az Madarasi^a es pagocsai^a határon van aval ki telelnének [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev. — ^{a,b}MT]. 1756: tudot Balog uram Csehi Hentes Vejinek két Márháját ki telelni az Uraság szénájával [Durusa Szt; TKI].

kiteelés teletetés; iernare, iernat; Winterung. 1791: Johaikat ... Bojtos Dumitrunak Popa Juonnak és Moldován Lupujnak atták kezek alá a ki telelés véget hogy O. országb(a) hajtsák [F.kápolna KK; SLT évr. Tolán Kosztin (36) col. vall.]. 1831: Az mi az Juhaim ki telelésit illeti Uram Bátyaim atyafiságát tisztelettel köszönöm, nem küldhetem azért, hogy többnyire akaratom ellenére nagyon bárányozok, ezen okokért vélek alkalmatlanokodni nem kívántam [Hagymásbodon MT; PI].

kitelelődhetik kiteleltethetik; a putea fi iernat; überwintern können. 1807: mostan ott lévő minden marhaim ki telelődhessenek sarjuval [Csapó KK; LLt].

kitelelt áttelelt; care a fost iernat; überwintert. 1756: Csolti Jurka Stefánnak adot Balog Uram az Cövári (!) pusztáb(an) Dézma alá Tavasz Zab alá valo egy darab földet melyet Jurka Stefán nehezen ki telelt ökrökkel két nap szántván készen Balog Uram el vette [Csolti Szt; TKI].

kiteleltet átteleltet; a ierna; überwintern lassen. 1617: (A) szenakot ... More Boldisar az battianak oda engede, igi azért hogi ha mi barmoczkaia loua leend azokot ki telettesse [Abrudbánya; Törzs]. 1623: Moldouaboll az Neztar es Prut melleöll, Hawaselfeoldebeöll az Duna melleöll Jgen Jo fele Eoregh zeőke díznotott vetesze(n) 200 tenezteny valokot ... zaporicziaik Eőkeőt ... Ha pedig Mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor Tatarkauall zabbalis ketelen ki teletettny [BKGI]. 1733: (A) teheneket ... szipen ki teletetttem [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristof Apor Péternéhez]. 1760: a' Tul-

kát ó kglmének ki teletette [Bethlen SzD; BK. Emericus Ersek (35) jb vall.]. 1795: Berár Juvont olly Conditiokkal fogadták volt meg itthon az Allperesek az Márhák mellé Pásztornak, hogy négy Tulkamat és 21 Darabokból álló Juhaimat kiteletetik, 's annak felette Sanyaruságáért fizetnek 6 Forintokat [Msz; MbK 104]. 1802: maga is^a kötelez magát arra hogy, juhaimat betsülettal ki teleteti, ő nékie is 12 darab juhát ki teletetni fogom [Koppánd AF; DobLev. III/530. 1b. — ^aA pakulár]. — L. még BGU 121.

kitelettetés áttelettetés; iernat, iernare; Winterung. 1579: az mely barmot mashua viznek tosersegre telbe az zenara be hoggyak (!) óróksegekbe hozny, ky telettesnek okaert [Kv; TanJk V/3. 192a]. 1710: irtam volt uram Kegld(ne)k az juhok ki teletetése felől is [Kászón-újfalú; BCs]. 1791: egy néhány Gazdák(na)k Feles Johokat hajtottak O országb(a) a kitelettetés véget [Széplak KK; SLt évr. Veres György (50) col. vall.]. 1804: Zilahi Igyártó István . . . fizetése^a Két Szekér Széna egy Lovának ki telettetésére [Szentbenedek AF; SLev. 2. — ^aKöv. a fels.].

kitelepdek elköltözik; a se muta; davon/fort/weg/verziehen. 1681/1695: Lengyel János nevű iffiu legény házassága által az Petriyevith Horváth Miklos vr(am) és eo kglme maradéki földökről ki telepednékis, de onnéis eo kglmekhez való kötelességéhez tartja magát [Széplak K; SLt AM. 10].

kitelés betelés, betöltés, vminek betölte; implinire; Vollendung einer Sache | elmúlás; trecere, scurgere; Vergehen. 1559: Walamely Mezaros . . . az Thewsersegeth walaztanga Maganak, és az Mezarlasnak ellene mond Az három ezthendewnek ky thelesenek elewthew (!) ees, Alalttha semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. 1573: Adam Thamas vallia meg ket holnap heya volt az lewelnék ky telesenek, Mondanak Az Thanachba hogi meg kely varny az lewelnék ky Teleset, es az vtan teorwent es Igaztetelt zolgaltnak [Kv; Tjk III/3. 101]. 1592: Az megh holt pwspeoknek Huniadi Demeternek . . . halala zinte eztenyenyek ky telesekor teortenwen, Nem lehet az eo successorinak semmy ighassagok reez vetelek, az vta(n) valo q(ua)rta leowedelemben [Kv; TanJk I/1. 200]. 1763: egy György nevű Béres szolgálja . . . el szöket innen esztendeje ki telése előtt joval [Záh TA; MkG VII/1. 18 Pakulár Lup (30) zs vall.]. 1818: az Istállókat az Árenda ki telesekor nem adta ojan státusba a Mint által vette volt, viszsza hanem mindent hibásan és rongyasan [Mezőbánd MT; TSb 35]. 1856: (A birtokot) pénzert áruba vetem Öt ezer pengő forintért s ezen írásom által ígérem is e szerint egyezkedni a bérleti idő kiteléséig [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

kitelhetik 1. átv kikerülhet; a putea obține; für etw. langen/reichen können. 1672: bár csak háromszáz lovasok lehetne Hadadban. Ha az Úr akarja, csak Somlyóról is kitelhetik, titkon, mintha elszöknének onnan [TML VI, 256 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. 1703: mind az Antiqua Impositio Szerint valo Restantiát mind pedig az Mostani fel vetisb(en) Kgldekre háromlot embereket minden Kesedelem es fogiatkozás né-

kül ide Szebenbe el küldeni el ne mulassa . . . Mint hogy már a dolgozó üdő ad Summum két vagy három hetek alatt expirál(na)k, az alatt az idő alatt a Kgldekre eset ember vagy Nap szám ki telhessék [UszLt IX. 77. 76 a gub. Nsz-ből]. 1789: a' magam Jussomon lett váltások az Elekesi Jozságom proventussából ki telhetett [Ne; DobLev. III/658. 4b]. 1815: hogy maga is pazérollyon más idegeny Szövetséges férfi Barátytatis maga kényén Czirán ruházzon, ez a Jozságai minden jövedelméből is ki nem telhetik [Mv; Berz. 21].

2. futhatja az erejéből, győzhet vmit tenni; a putea face ceva; seine/ihre Kraft ausreichen können, etw. schaffen/bewältigen können. 1664: Én, édes Apám uram, valamiben tudok, tülem kitelhetik, örömmel szolgállok, kiváltképpen az ő felsége dolgaiban [TML III, 32 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1737: mihelyt Istent annyira meg erősít minyárt személy szerént magam Udvarlok Ngodnak, hogy pedig a mi most tölem ki nem telhetett, avagy csak valami Öcsém Uram által potoltatnék ki [Ne; TL. Onadi B. Jozsef gr. Teleki Ádámhoz]. 1750: Pap Mihály ő kglme mint tőle ki telhetett udvarbírói Hivatalát elég serényen folytatta, bennünket^a az hová s mikor kivántatott hajsztok [Száság; Told. 3. — ^aA jb-okat]. 1817: egy Molnár . . . tsak úgy ügyel a' Malomba(n) a' hogy tőle kitelhetik [Héderfája KK; IB. Veress István tt vall.].

3. megvalósulhat; a se putea realiza; verwirklicht/erfüllt werden können. 1663: ez haza keglteke, melinek meg tartasa nem külömben, hanem kegltek(ne)k velünk edgyező értelméből, es igikezetiből télhetik ki [UszLt IX. 75. 48 fej.].

4. elmúlhatik; a putea trece; vergehen können. 1609: Tuggia hogi Kendj Sandor, Ennek az Thorma patakának alias Uyfaluinak Tizenket eztenyeyh ualo zabad-ságot adott uolt. hogi éppewlyyenek es fálut wltessenek ott, De az tizenket eztendeo kj nem telhetik, addigh meg eolek Kendj Sandort [Kv; KvLt Fasc. D. 44 St. Vargha prov. vall. — ^aSzD. ^bAlparétról (SzD) való. — Kiss András kijegyzése].

kitelhető 1. *mn* 1. ami csak vkitől kitelhetik, amit/ami-lyen mértékben vki vmit elvégezhet/megtehet; pe cît e posibil; ausführbar. 1678: valamit Kgd maga személyében velem igaz szolgájával felér s tülem kitelhető s megcselekedhető bizvást parancsoljon hogy tudjak Kgdnek . . . szolgálni [TML VIII, 42 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1737: ő kegyelmeis jo Szivel Acceptala Jgreis mindenekben jo Akaratjat az mi ő kegyelmitől kitelhető hogy jo Szivel Szolgal Nagyságodnak [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez]. 1815: Azt is alaton (:tsak vgyan tőle könnyen kitelhető:) reá fogással erősíti, hogy tsak szem szurásból administraltatok egy két Majorságot, és egy kevés Veteményt [Mv; Berz. 21]. 1854: Kedves fiam Bálint! Ha a Sors ennyire üldözöt kérlek Kedvesen, bár a jövendő csapást mennyire tollunk kitelhető ha lehet kerüljük el [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

2. *minden* ~ *dolgokban* bármely/minden előadódható/felmerülhető dologban/ügyben; în toate problemele posibile; in irgendwelcher/jeder vorkommenden Sache/Angelegenheit. 1784: batorkodom . . . alazatosson instalni . . . meltoztatnak kegyessen ki fizetni. Mely meg

mutando (!) kegyes gratiat, enis minden ki telhető dolgokban igyekezni fogom demereálni [Kv; SLt XXXIX Mauks Tobias patikarius lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: (*minden*) *vkítől ~kben/~kkel* kb. *vkítől* kitelhető teljes mértékben/módon, *vkinek* (*minden*) rendelkezésére álló eszközzel; cu toate mijloacele care stau la dispoziția cuiva; mit (allen) jm zur Verfügung stehenden Mitteln | minden *vkítől* elvégezhető dologban/ügyben; in toate problemele care pot fi rezolvate de cineva; in allen von jm durchführbaren Sachen/Angelegenheiten. 1733: Hugam Aszszonj ő kglme kedveskedeseit mégis köszönöm szepen ő kk, melljet töllem kitelhetőkb(en) kívánok ő kk meg szolgálni [Boros-bocsárd AF; Borb. II Récsei Boér Samuel lev.]. 1749: Batyam Vr(am) Atyafiságot töllem kitelhetőkkal meg szolgálni kívánom [Zsibó Sz; WLt Wesselényi István Wesselényi Ferenchez]. 1792: Fáradtságát töllem ki Telhetőben meg kívánom szolgálni [Vajdasztiván MT; DE 4] | méltóztatassék ... minden töllem kitelhetőben porontsolni [Kv; TSb 10]. 1797: Magam is a' kitelhetőben ügyelni fogok a dolgokra [Brád H; Ks 75. VII. 258]. 1799: én részemről a' Tks Urnak is, és minden Felebarátomnak töllem kitelhetőben szolgálni kívánok [Mv; MvLev.].

kitelhetőképpen amennyire *vkítől* csak kitelhetik; in măsura în care poate fi realizat ceva de cineva; inwieweit etw. von jm nur durchführbar ist. 1764: az D: Szt Mártoni Portionak ... töllem ki telhető képpen viseltemis gondját [Ks 22/XXIa]. 1792: el botsatott követneink a tiszta igaz és jo lelki esméret szerint töllok lehető s ki telhetőképpen munkálodni tartozó Hivatali kötelességek lészen [Zilah; Borb. II hiv.].

kitelik 1. megtelik; a se umple; voll werden, sich füllen. 1618: Emberséges emberek hogy a Ser el fogoth, megh mertek az legelt, zepen es igazan ki teolth [Kovácsna Hsz; HSzjp]. 1674: Brassóbol hosztanak Riskasat egy Kantárral de ki nem tölt, hanem uolt 8 font héya Tölt csak 112 fontra [Uti]. 1718: én bizonj rége(n) mustára fogta(m) az itt való vékakat, de a' mi már hiteles azon formát mingjárt el küldette a' kolcsár Sz:Királjra, es ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. el/letelik *vkinek/vminek* az ideje; a se implini/scurge; die Zeit js/einer Sache ablaufen. 1570: Az Aros ember feleol ... Erthyk hogi .. adoth aggyon, az Ez-tendeo penigh megh zenth Myhal napba Telne ky .. bekesegel legen az Idejlen [Kv; TanJk V/3. 13b]. 1575: Az Negi lato vrainnak dolgat eo K. varosswl Mas gwylesre halasztottak Myert hogi meg Ideiek sem Teolt ky [Kv; i. h. 114a]. 1621: az melj bizonios számü gialogokat, oda fel küldetőtünk volt, azoknak masodik hawakis szinten kj telnek [Kv; i. h. II/1. 329]. 1630: uettek uolt zaloghban az szekj emberek Somborj Laslonak egi darab füuet az szent Egedy hatar szilben ... de az ki tolt uolt es ky teluin ugan Vitez Miklos somborj Tistartaioa szalogositotta megh [Szentegyed SzD; WassLt Nic. Ratonj (65) ns vall.]. 1692: Armas Jstvan nótelen szolgal, ha esztendeje ki telik megh-jü [Mezőgerébenes TA; BK 35]. 1751: Kovács János Uram offerallya magát a' szolgálatra, de még Ferentziné aszszonyomnál ideje kinem tölt [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György

lev.]. 1835: Hamvazo Szeredán ki telik az ideje s akkor ő el fogja kezdeni a maga remek esztendejit [Kv; ACSzám. 106].

3. jut/elég *vmiből vmire*; a fi suficient pentru ceva; aus etw. für eine Sache lang/en/reichen. 1570: Zeles Gërgh Ezt vallja ... palochy Janos ... ezt Monta hogy Im ez chinek gergelnenek attam) ket hordo Bort vgy hogi enneke(m) zwrettbe Mast Teolchen Erette, ha penig egy Iden ky Nem telyk Mas zwretennis teolchen [Kv; TJk III/2. 166h]. 1592: 25. Mar. Az Zent Georgi hegie alat valo paloyat el vitte a' Jegh, Vitettem ket Bokor czeőweknek valo fat, Jaromis kiteolt beleölle f 2 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 139 Eppel Péter sp kezével]. 1610: Vagion Benedekffy Janosnak Kaydichfalwy Chiwr kertiben egy negy szegw buza Aztaga ... ket szaz kalongiat chieplesen maga ky Istwan Vram es ha ky telik a 3 szaz keobeol buza, io. ha pedigh nem, maga ky teolti Benedekfy Janos Vram az magaeol [Szu; UstT 52-höz.]. 1722: a Praedikator a kaszasok(na)k edgy Forint arru Borral tartozik, es a mint ki telik elledellis [Vajdasztiván MT; GörgJk 143]. 1746: Egy kevés maradék Torotzkai Vas, melyből egy pár középszerű Ló patkó ki telik [Borsa K; Told. 49]. 1849: a' Biroi Berekből elegendő vessző, czapka, 's talán csuszatois ki telék [Mv; Mv-Lev. 2].

4. kiegyenlítődik, fedeződik; a se compensa; sich ausgleichen, gedeckt werden. 1570: egy vasarnap hytta volt eoket Boregettew Marton, hogi zamotht vettnenek Zabo Imrehel valamy Zeleonek Arra feleol ... es hogy ky telek az haz ber ely vetthuk azt az Rawast [Kv; TJk III/2. 91 Aztalos Imreh es Hunyadi Estwan vall.]. 1598: Attjamtol maratt haszünk ... Hitesd megh welem mennyiben wagyon, az teobroles kez vagyok megh elegitene(m) mind adigh mignem kj telljk [UstT 11/109]. 1640: Az Ostor adoban mind(en) harom esztendeobe ugy fizetnek mint Marhaia vagion ... Azt Ostor Ado ebbeol telik kj [Gyalu K; GyU 56]. 1681: az Hamorokon, valamelj Colatorok, vagi Muevesek a' vasat addigh el adgiak migh a' D. T. számára valo eghez Suszt ki nem telik [Vh; VhU 63]. 1710: Fogaraszol hordák minden héten Szebenben az fejedelem szekerein s szekeres lovain nagy öreg átalagokban a pénzt, mig a tizenhárom száz-ezer forint kitelek [CsH 205].

5. *vmennyire rüg* (*vmely összeg/vminek a száma*); (suma/numărul) se ridică/urcă ...; (irgendeine Summe/Zahl einer Sache) ausmachen. 1659: nem keues bayal erkezhettünk be ide az Portara; Az ... Kapuczi Bassa Kezde kerdezni menyi lehet az be hozott pénz, mert az Vezerek vgy adtak volt ertesire, hogy száz ezer Tallerra telik ki [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. 1740: az penz ki nem tölt ötven vonás for(intra) hanem csak negyven nyolcz vo(nás) forintra [Kercsesóra F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

Szk: *vmikor a juhok egy esztenára kitelnek* mikor egy esztenányi/esztenára való juh van, mikor a juhok száma egy esztenányira rüg. 1727: Valamikor az Falusi juhok egy esztenára ki telnek senkinek idegen juhot be hozni nem szabad [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33.].

6. futja *vmire anyagi/testi erejéből*; a fi capabil de ceva; zu etw. die materielle/körperliche Lage/Kraft lang/en/reichen. 1736: halottam ... hogy régen az főasszonyok geleznában jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nusztlból való volt, kinek nestből, kinek petymet-

ből, egy szóval az kitől mint tölt ki | Valyon ma hány gróftól, hány bárótól telnék ki az az pompa? | [MetTr 341, 362]. 1772: Az Jobbágyok mind eddig Hetenként, azaz minden Hétfőben Három Napot szoktak szolgálni magok Erejeken kiktől ki tölt, akitől pedig nem lehetett Czimbarában is tartoznak, avagy gyalog szerbe amint az Szükség hozza magával [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1778: Fársági napok imé teldegelnek addig míg el telnek már addig a kitől ki telik Táncczall a' kitől pedig nem lehet üldögel a Tűz mellett, vagy a meleg Házba [Dédacs H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1791: Ennek pompás temetés nem kell, mivel életemben pompás nem voltam, s életemben ki nem töltöttem s most sem marad anyim hogy pompázzanak a temetésemmel [Mikeszása KK; Told. 23].

7. vki vmire képes; a fi în stare/capabil de ceva; zu etw. fähig sein. 1664: Úgy tetszik, hogy neki levelére jobbat most nem írhattam volna, túlletem több ki nem telék [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1801: Az Isten botosása meg emberi gyarlóságomot de én előttem, minthogy tölle perfecté ki telik, az egész dolog ravaszáságnak tették [Koronka MT; BfR Fogarasi János nyil.]. 1840: Illyen gyilkos kit a gyilkolástól csak a Sors mentett meg de czélzata meg volt, a köz társaságnak veszedelmére van 's az ilyentől egyéb rossz is ki telik [Dés; DLt 848a]. 1867: a levél az asztalon volt . . ha tölle ezen indiscretio kitelt, kajtathatott [Vingárd AF; KCsl 11].

8. kiegészül; a se completa/implini; sich ergänzen. 1627: Jühaz Istüan adot huz forintoth^a . . paradi- czo(m) berke eleót valo falü közt valo nilas oszlo kazalo retre az migh az hüz forint summa ky ne(m) tellyk sem nemes ember sem parazt ember ky ne ütethesse belöle [RLt O. 5 Balás Deak közö biro Kidében^b lakó kezével. — ^aKölcson. ^bK]. 1705: látván a' T. Consistorium tagjainak meg fogyatkozását tettezt ő glik(ne)k magok közzé, ezeket a' B. személyeket be vinni, hogy a' secularis személyek, az Ecclesiasticusokonn kívül, huszon- négy számra ki tellyenek [Kv; SRE 91]. 1814: mindenek- négy számat vetvén egy Contractusamat Szentpéteri Lukástól fel tserélt volt, annak interesivel együtt három száz hetven ött Rforint hija volt, hogy az négy ezerre ki teljék, asztat is belé számlalta, olj conditioval, hogy 18 pár papucsat 300 Rforint ára niderlandi Csipkét hoz [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Samuelné, Fekete Klára Bartalis János inspektorhoz].

9. beteljesedik rajta/vkin a mondás; a se adeveri/implini vorba/zicala; der Spruch über jn sich erfüllen. 1668: édes Sógor uram . . . Tégy jól s várj gonoszt; jó tölt helyében jót ne várj. Ha így van, Kegyelmeden tölt ki [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1698/1699: Itt telik ki vert viszen veretlent, eö klme jobbágyi tamottak megh jobbágyimot, az maga(m) földömré rea menvén verték taglaltak, sebhették Jobbágyomot fiaival edgyütt [Cege SzD; WassLt]. 1761: Ugyanezen esztendő kezdetiben holt meg gr. Mikes István úr Fehér várme- gyének főispánja Bezzeg kitölt rajta szegényen, hogy aki másnak vermet ás, idővel maga is beleesik [RettÉ 115].

10. kikerül vhonnan vmi; a procura ceva de undeva; von irgendwoher etw. gelingen. 1674: Az mostani Teme- tesnek alkalmatosságaual eddigh költ s az utan kelendő minde(n) költségek(ne)k kelletik mind az szegény Js-

te)nb(en) el nyugut aszonynak jouaibol ki telni [Szentde- meter U; Ks 90]. 1696: a' mely Typographiat néhai Gi- lányi Jakab Uram vött volt a Colosvari Eccla es Colle- gium számára, aszt Totfalusi Kis Miklos Uram . . kü- lönn tartsa es reparalya a' betüket a' szerint a' mind in compendio egy Typografiacska ki telik belöle [Kv; SRE 47]. 1794: Itt Madarasan a' Veteményes Kertben lévő Törökbuzás Kashoz meg kívántato Matériálék a' Ma- darasi Jozságból tölteneke ki, vagy peniglen azokat az Exponens . . . Gróf Ur . . . máshonnan Szerzette [Me- zőmadaras MT; BKG]. 1795: Hogy ha Valemellyé- künknek . . . része azon Ingatlan Jozságokban találtató Felkelhetökből ki telnek, a mely Jozság résziben jutott, adattassék ott ki [Ádamos KK; JHb XIX/47].

11. kb. sor kerül vmire; a veni rândul pentru ceva; etw. an die Reihe kommen. 1664: az Kegyelmed levelét Vajda Márton megadá, melyből értem az Kegyelmed bortúl való nyavalyáját az részegeskedés Kóvárban is kitelnék egyszer-kétszer és nem kellene oly messze menni [TML III, 11 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihály- hoz].

◇ Szk: csúfság telik ki vmiből csúfság/szégyen kere- kedik ki vmiből; a fi ruşinea cuiva; Schande aus etw. entstehen. 1670: ha az papok kiadását kezdené sollici- tálni valaki az portán, csúfság telnék inkább ki, mint sem valóság [TML V, 263 Bethlen János Teleki Mihály- hoz].

◇ Sz: ~ a levele lejár a becsülete, kikopott a becsüle- téből; a da cinstea pe ruşine; um seine/ihre Ehre kom- men. 1697: Az után ki telék onna(n) leuelem csak hamar hogy jót mondtam neki azért engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2-3 Peter János (37) vall.]. 1748: Azt tudjuk hogy igen vakmerő^a, nagy akaratu, büszke ember volt, 's másunnán is a' mint hallottuk rosszul tölt ki Levele [Marossztkirály AF; Told. 56. — ^aA tt]. — A jel-re I. O. Nagy, MSzól. 77, 434.

kiteljesedés kiegészítés/pótolás; completare; Ergän- zung. 1646: miuel az mi épületünk job lenne annak ki tellyesedesere, bar adnank mi Eotuen forintot is eö kgek(ne)k akkor [Bádok K; JHb III/72 Kézdiopolyani Veres István atyjához].

kiteljesedik 1. kiegészül; a se completa; ergänzt wer- den. 1583: ha penigh ez keoltchyeneözesbeol ky Ne(m) telliesednek az Summa, Tartozzanak az Espan vramis az Erdeo arrat es Zena arrat be Adny [Kv; TanJk V/3. 272b].

2. kb. (teljesen) kifizetődik; a se plăti (în întregime); (völlig) sich auszahlen/lohnern. 1568: Antonius Vacey Laur(entius) Filstich . . . aequaliter fassi sunt, hogy tor- uen zerenet vgy leitek volt hogy az Kalmar Lazlo Jozaga- ba se ozlas se bwchyw adyg ne legyen, meg nem az ados- sag ky tellesedik [Kv; TJk III/1. 186]. 1578: Erre igirik eo keg. egez warassul magokat hogy ha ebbol az adoze- dsbol meg nem fizetek volt, azoknak az Iamboroknak kik- től keolchyleneznek, biro vram aggia ertessere az varas- nak, es mind annie adot wetnek mig ne(m) az ewe kinek kinek ky tellyessedik [Kv; TanJk V/3. 168a].

3. beteljesül; a se implini; sich erfüllen. 1670: ám ha- mar kiteljesedett az hūti szegett embereken Istenünknek büntetése [TML V, 150 Keczer Menyhárt Teleki Mi- hályhoz].

kiteljesít kiegészít/pótol; a completa/intregi; ergänzen. 1573: Bonchiday Gergel, Baniay Eotthwes Ianos. Eotthwes Antal ... valliak, hogi, Az Mynemw ados lewelet adot az Zemlyesiteo^a pechy Matiasnenak az zeolébely Adossag feleol Twgiak hogi Igazan vagion Irwa Noha pecet Ninch rayta ... Es azt a (!) ados lewelet atta Pecine Gergelnek az veuynek (!) azzal tellesitette ky neky az fl. 150 Adossagot [Kv; Tjk III/3. 125. — ^aSt. Zemlyesiteo]. 1582: az Legistrum megh kezwlwe(n) adot vetnek fel, Es abbol ky tellesytik a' mit kölchyzeneznek [Kv; TanJk V/3. 249a]. 1595: Laszlo Biro egy szegen Nyomorult szekeres: volt oda Hauaselföldeben ... vezet mindene oda 3. loa és Jo vasas szekere ... volt 3. holnapig oda, ket hoora meg attak nekj az ho penzt ... Most pedig ö km(ek) egez Tanaczul vegezek hogy az 3 hoora eppen kj tellesyüczem [Kv; Szám. 6/XVIIa. 316 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1620/XVIII. sz. eleje: ha az menyegzőre el kelne azokban az borokban, több boraikból ki tellesyítsék [SLt AI. 11 P. Horváth János végr.].

kiteljesítés kiegészítés; completare, întregire; Ergänzung. 1578: a my nemo adot fel wetet volt eo kegnek az ket ezer forintnak ky tellesyitessere, abba ... zaz forintot ha fel zedhetek volna [Kv; TanJk V/3. 167b]. 1614: megh engettww hogy ott az Zent Pali Határo(n) Negy szaz forint ereő sőt vagatwan, abbol az Bornemizza Diznay Jozaganak valtsagat leülhassa ... Seőt megh paranczioltuk az Sofalui gonduisseőknek (!) Koncz Boldisarnak, hogi ... hites embereket haggio(n) es rendielen, annak az Sonak vagatasara es ki teliesitese-nek vigiazasara [Törzs. a fej. Szentpáli Kornis Ferenc-hez]. 1710 k.: Száva Mihály, amint a societasnak obligatoriát adott volt de fl. hung. 18,000, melynek kiteljesítésére adott volt a societás néki százezer kő sőt [BÖn. 885].

kitelte elmúlt; trecere; Ablauf. 1852: midőn ... Néhai Bartok Ádámnak Jozságt haszonbérben ki vettem akkor az 1848ik évben termett Török buzát és Bort nékem által adták oly feltétel mellett hogy a Haszonbéres évek kiteltével vgyan csak Törökbuzát, és Bort adgyak által annyi mennyiségben [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328 Csiki Elek kezével].

kiteltés kiegészítés; completare; Ergänzung. 1670: Az adónak kiteltésit is tegnap 12 óraker nyherhettük ... abbol ... az rendszerént szokott adón kívül nem sokat kedvezhetünk [TML V, 379 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kitengethet eltengethet; a putea hrăni cît de cît; am Leben erhalten können. 1658: irnod kellene oda^a hogy vennének egy kevés szénát, a kivel ezeket az rossz lovai-mat kitengethessem a telen [TML I, 275 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — ^aPetrelénybe (B)].

kitép 1. kiszaggat; a smulge; her/hinausreißen. 1604: teóruenj keozzel fogiak zembe egymast ... azzal hogy el plantalt palantiant tepte kj [UszT 20/129]. 1775: a két Asztagbol mintegy negyven kalongyáni ősz Gabonát téptünk ki, más helyre hordottuk, Gazlottuk [HSzjP]. 1791: a Tamila mellett fel fogott gyümöl(csőst) újra tsemetékkal (:ki tépvén az el száradtakot:) bé plántáltom

[Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1847: Hogy a bucsu-miak fiatal fenyőket téptek volna ki, arról semmit sem tudok [VKp 170].

2. kicsibál; a smuci; her/hinauszerren/zupfen. 1630: az Szeoke Peter Matkaia haragszik ream hogi az Matkaianak ki teptem az haiat [Mv; MvLt 290.201a]. 1683: ream tamadtanak magamat vertenek toglattanak ... hajamat szakallomat ki téptek [Dés; Jk]. 1688: A Montecuculli Lejttmán kapitány Companiajábul valo szallom a bé szállás után Hajamat szakallomat ki tépte szaggatta [Kv; UtI]. 1772: megis fenyegette ... hogy még a haját is ki tépi [Dés; DLt 321. 78b-9a St. Sárosi (46) ns vall.]. 1783: Babos Antal uramat Báró Apor Péter Urffi meg támadván a haját néki ki tépte [HSzjP].

3. kinyű; a smulge; (her)ausraufen/rupfen. 1779: Kérdi tollők ... hogy ki tépéké a' kendert [Kszeg; BfN Bh-i cs.].

4. (vki kezéből) el/kiragad; a smuci/smulge (din mîna cuiva); (jm aus der Hand) reißen. 1847: temérdek a' kupetz és más, kik a' gabonát egymás markából kitépve Mországra hordják [Kv; Pk 7].

kitépés kiszaggatás; smulgere; Herausreißen. 1847: Varga Katalin szabadságot engedett az embereknek, hogy marhájokat legeltetés végett hajtsák az tiltott erdőbe, de hogy az ültetések kitépésére felszabadítottat volna, azt nem hallottam [VKp 214].

kitépetés kiszaggattatás; smulgere; Herausreißen. 1847: Az erdei új és szép vetések kitépetése. marhák által leendő elprédáltatása [VKp 201].

kitépett kiszaggatott; care a fost smuls; herausgerissen. 1794: meg fogant és ki tépet Füz fát ... találtak 237 szálát [Melegföldvár SzD; SLt].

kitéphet kiszaggathat; a putea smulge; herausreißen können. 1847: (Varga Katalin) azon rendeltést adta ki, hogy ezentúl szabadon vágathják az erdőt, az új jövéseket kitéphetik [VKp 191].

kitér 1. kifordul/jön; a ieşi; (her)auskommen. 1570: Anna Semy (!) Jakabne ... vallya, hogy ... Ment volt Zabo Janos hazahoz es chak ketthen eznek volt Zabo Janosné az Trombitassal egy Aztalnal, es egymast zidiak volt, Ew hogy azt Lattyá azonnal ky Ter onnath | Eppel Janos, azt vallya, hogy ... az Azzon ... hogy ky Ther az hazbol Az annyat Eleol Thalalya es wgy thyltia megh az Annyat hogi az Bort megh Neh kezdye [Kv; Tjk III/2. 32, 140c]. 1573: Orsolya Markos Benedekne ... ezt vallya, hogy ... giermekét ne(m) talallya hon, ky teer esmet hazabol [Kv; Tjk III/3. 86d]. 1583: Janos kowach ... vallya ... Be Mene oda Balas kowachne ... De hog lata Balas kovachne Kendy Janost ky there Mindgiarast onneth [Kv; Tjk IV/1. 158].

2. el/letér; a coti; abweichen/gehen. 1598: Az Tamás Janos kertitol fogua az roka mezővel ment ala az nagy nyr kezepet az kert ... oztan ki tert az szep uiz mele [Pál-fva Cs; BálLt 81]. 1626: az mely uto(n) te el indultal azon el kellett volna menned, ne tertel volna ki s ne zelleztetted volna el Juhaimit [Torda; TjkT III. 216]. 1769: az ország uttya ... a' mostani hidon felyül mint egy két puska lövésnyivel ki tert, és a' Hegy oldalának éppen tő-

viben ment [Apahida K; JHbK XLII/24]. 1800: a' Ptyátra Albán állól már azon nagy árok nem választ Hárt, hanem ki tér az árokból egy ki tettő Domb felé [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa István (70) vall. Vervölgyi Bánya János kezével].

Szk: útból ~. 1619: a dolognak hamarabb voltáért önagsága ne menjen ... Tömösvárra, hanem ... kitervén útból térjen Karánsebes fele [BTN² 293].

3. kifer; a putea iesi (prin ...); durchkönnen/gehen. 1635: Nemeli eőreök falon 6 eokru szekér ... kiteren oly res vagion [Hszj örök-fal al.]. 1772: A' Temető Sika-torba ... ki nem térvén a szekér a Beressek egy karot kivágtok a kert közzül és szekér utat csináltak [Dés; DLt 321. 57a Jos. Getse (60) ns vall.].

Szk: a száján ~. 1603: Bwrkerne ... zidgia vala Ballos Istwant, mondgia vala hogy, im a chonka eretnek bestie kurwa fia le mordalla itt, de mind addegh azt mondo(m) valamigh a' zamo(n) ky ter, hogy a' legien valamigh ram bizonyitia hogy en kurwa Nemzeteo vagyok [Kv; Tjk VI/1. 674].

4. áttér; a se converti; übertreten. 1774: Daniel István úr ... Unitarius vallásban született volt, de abból kitervén, egy tökéletes református ember volt mind holtig [RettE 330].

5. ~ a testiségből 1764: Kemény Gergelynének ... Az istenadta ura, kitért is már a testiségből, holott már az ötven esztendő megahaladta [RettE 168].

kiterés áttérés; convertire; Übertritt. 1710 k.: Bethlen János^a, az ő üdejében erdélyi főcancellarius, tanácsúr, Fejér vármegyei főispán, Udvarhely szék főkapitány. Az erdélyi állapothoz képest tisztességes tudományú ember, melyet, és az unitaria vallásból való kitérést is vett volt árvaságában [BÖn. 487. — ^a Az emlékiró Bethlen Miklós apja].

kiterít 1. (ruhát) felterít; a întinde (rufe); (Wäsche, Kleider) aufhängen/ausbreiten. 1647: Ezen palanko (!) vala ki terítue egy Oonos halo vln. No. 12 [M.királyfva KK; BK 48/16]. 1716: az háló edgjetmássát száraztani ki terítették [Nagyida K; Told. 22]. 1815: Peter Mihály-né ... az el mult Tavaszon ... egy főre való ujj keszkenyöm lévén az ház alatt kiterítve azt is el vitte el lopta [Mezőbánd MT; MbK 983. 4b Tele Maria Szorduj Krátsonné (30) zs vall.].

2. széttereget; a întinde/așterne; auseinanderlegen. 1793: Mai Napon hozának Hadadbol 10 Véka Borsott 2 Veka Faszujkát de azis semmire való Nagyobb része rothadt Penészes, Táblákra ki terítettük száragattjuk [Drág K; JF 36. LevK 175 Tollas György lev.].

3. menyasszonyi kelengyét szemlére kiállít/rak; a expune/așeza la vedere zestrea; Brautgabe zur Schau stellen/(hin)auslegen. 1634: az Menyegzo napian az Biro vra(m) haza előtt ki teritek az ruhát, azt mindenestől az Annya atta uolte uagi nem en azt nem tudom [Mv; MvLt 291. 23a]. 1644: Miklos Deakne elseő el adasakor tudom(m) azt hogi ruhát teriteottek Vala kj Veőlczi lukacz az feleségeul Jeddi Peterneuel edgiwt, s ugj hazasitak kj [Mv; i.h. 437a].

4. (vmilyen iratot) szétnyit; a desface (un act); (irgendein Schreiben) auseinanderfalten. 1619: ada egy patens levelet ... Szkendz pasza kiteritvén explicálá az vezérnek az levelet [BTN² 212].

kitérit 1. elterel; a devia; fort/wegtreiben. 1602: Az J. az A. Aszonj eőkrejt ki teriti az borozdabol, es el mene az eő ekejeul az barazdaban [UzT 16/77 Goro Gergely Janos fflui vall.]. 1608: Nilwan tudom azt hogy minden wdeoben az hiazonak Paztora wolt, az szabadon bochatot marhat, be ne(m) haytottak hane(m) chak ki teritetek^a a feobeol^b Eyel ha talaltak, akkor megy szalogat-tak [UzT 20/357 Barla Salamon kocholadj fogaras feol-den Urunk eo Naga jb vall. — ^aNappal. ^bÉrtsd: fűből, azaz kaszálóból]. 1738: a Nms Város Ménessét és Csor-dájatis hajtsák fel a Szalcsva felé s a Szalcsváb(a) is bé az alatt bizonyos számu emberek rendeltessen(e)k, és ha azon(n) Béressek, vagi marháinkat ki-teritenék, annalis inkább Pásztorainkat meg támadnák, legottan fogdos-sák el őket, és kötözve hozzák bé Hadnagi atyánkfiához [Dés; Jk 418].

2. feltérít; a îndrepta în sus; hinaufenken/führen. 1768: az ut ... a Sz Lászlórol Thordára menő ország uttyába belé megyen ... innen már tovább nem viszik, hanem az ország uttyán ki teritik a Bércz tető felé egye-nesen délre [Asz; JHb XXXVI. 17].

3. áttérít; a converti; bekehren. 1653: az angliai Jakab király, az annya halála után, a régi római igaz val-sábol kitéritette az országot [ETA I, 27 NSz].

kitéritett szétterített; întins/așternut pe jos; auseinandergelegt, ausgebreitet. 1754: Tudgyaé a Tanu ... itt Marokházán az Marosán Laszlo Uram Udvaráb(an) valami ki terített kender vaszon lett volna ... vané hiri-el a Tanunak hogy elveszet volna ... és miképpen vez-szett ell [Dob; Ks 5. IX. 4 vk].

kitérithet kiterelhet; a putea mîna afară; aus/forttrei-ben können. 1638: az migh en oda menek adigh be szeőkdeősenek az lovak a Parton az Uizbe(n) nem teri-tetem ki [Mv; MvLt 291. 134b].

kitérittet kitakartat; a ordona să fie dezvelit; aufdek-ken lassen. 1823–1830: A doktori graduáltatás ilyen móddal megyen véghez^a ... a kandidátus költségére meg vagyon rakva étekkel és itallal az asztal ... az étkek felül be vannak takarva abrosszal, azonban a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásabeli kérdésre száll, a kandidátus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól. Azonban a decanus kitéritteti az asztalt, esznek isznak [FogE 239–40 — ^a1796 táján a göttingai egyetemen].

kiterjed 1. a se întinde; sich (aus)dehnen. 1661: immár Erdélyben is ... egész vármegyét kíván^a, melyben Szamosújvár, Kővár, Bethlen erős várak vadnak és közel Besztercéig terjed ki [Kemlr. 344. — ^aA török]. 1674: az szántó föld(ne)k Czatán felol valo vege <med>digh ter-jedet ki [Désakna; Borb.]. 1685: A ló kert(ne)k ... az harmas hegyre terjed ki az also fele [M.köblös SzD; EHA]. 1721: Vár Erdejinek hivatik mellynek határa egészsen ki terjed a Nagy Kapusi és Egerbegyi határig [Gyalu K; EHA].

2. átv is áttérjed; a se extinde; übergreifen. 1678: re-ménségem kül terjedt ki Isten áldása mind személyem-ben, mind több itt lévő jóakaró uraimra is [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1762: az eőke-

gyelme szénafüviből terjedett az bércre ki az tűz [Torda; TJKt V. 107].

3. kiárad/önt; a se revärsa; über die Ufer treten. 1768: a viz ki terjedett [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. 1772: ha a' Malom fel emeltetik, a' Gátnakis szűkségesképpen magasztalodni kell, é pedig ha fellyebb magasztaltatik, a' Dombai Rétre a' viz bizonyosan ki terjed [Dombó KK; JHb LXVII/2. 308].

4. vmire vonatkozik; a se referi la ceva; sich auf etw. beziehen. 1778: a Condidens Felek ... írásban tett Reflexiojiban ... Szent Benedeken kívül egyebütt lévő helyeken situált Bonumokrais ... ki terjedtek légyenek [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b]. 1797/1799: Tsak annyira lehetvén tehát az Itéletnekis most ki terjedni a' mire az actio intéztetett [Torockó; Lev. 5/16]. 1848: Az előbbi pont alatti kötelezés nevezett szerkesztőre ki terjed még akkor is, ha az irt Katonáság Bonczidáról és Válaszutrol a' megyének bár akár mely más helységébe mozdítottatnékis [K; KLev.]. 1859: a' velek való edgyezés az el maradt tartozásokra is kiterjed [Komolló Hsz; BetLt Sylvester Dávid lev.].

5. vmit felöllel, vmit magában foglal; a cuprinde ceva; umfassen. 1828: A mi az Márko Sára ... Testamentumát illeti, ezen Testamentum három pontokra terjed ki [Mv; DobLev. V/1136. 1b].

6. híre/híre-neve kiterjed vkinek/vminek elterjed vkinek/vminek híre; a i se duce cuiva vestea, a se duce veste de ceva; js guter Ruf verbreitet sich, hochberühmt werden. 1662: Nem terjedett vala-e ki az egész keresztyén-ségben s majd minden nemzetségek között mindenfelé jó híre, neve, méltósága? | Méltóságos nagy jó híre-neve azért már a Rákóczi háznak az egész keresztyénségben mindenfelé kiterjedt vala | Gyulai Ferenc, hogy a híre is táborbanlétének inkább mindenfelé kiterjedne ... azon a Kőrös-félen lakó hajdúságot is ... melléje jönni parancsolta vala [SKr 73, 203, 535–6. — "Erdélynek].

7. terjeszkedik; a se extinde; sich ausbreiten/dehnen. 1618: látom s értem az lengyelek mennyé felé igyekeznek, hogy kiterjedjenek [BTN² 149].

◇ Szk: a gond ~ vmire gondoskodás történik vmire nézve; a avea grijă de ceva; js Fürsorge erstreckt sich auf eine Sache, es wird um etw. Sorge getragen. 1811: a' Gond ki-terjedett arra-is, Hogy ékes légyen a' Falu formája-is^a [ÁrÉ 24. — ^aAz 1803. évi, csaknem az egész falut elhamvasztó tűz után való újjáépítés rendjén].

kiterjedés 1. elterjedés; räspindire; Verbreitung. 1625: mostan mind hogy az Úr Isten megszorított bennünk rendeltünk egy bizonyos Calandost; ... ez világi emberek között jó hírünknek nevünknek kiterjedésére [Kv; EM XI, 289–90 Az öregebb hidelvi kalandos-társulás kiváltságlev.]. 1769: (A) Pestisnek ezen Hazába ki terjedése ellen kívántato vigyázásra nézve szükséges a Militianak ide tova való járása [UjsLt XIII. 97].

2. terjedelem; întindere, extindere; Ausdehnung, Umfang. 1796: Ezen két Telkek ki-terjedése kisebb az Első Nyilban tétetett Curialis Hellynél; de ezen hijánosság ki potoltatik az Appertinentiákkal [Kv; Ks 74/56]. 1797: a' Neveknek el tseréléseket és el-változtatásokat az Erdőknek nagyobb ki terjedése, és derekasabb volta okozta és okozza [Szentgothárd SzD; WassLt]. 1799: a' Curia néha nagyobb néha kisebb ki terjedésben volt bé kertelve, néha nagy darab része kerteletlen pusztán ál-

lott [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1846: Templomunk őss helye vagyon akkora ki terjedésben [Magyaros MT; MvRLt].

3. méret; dimensiune; Ausmaß. 1812: az eő Felsege Veress Follyo viaszra Fejér papiros Boritékba nyomt (!) petsétjével vala meg erőssítve és a maga szokott kiterjedésében készítve [IB].

4. terület; suprafață; Gebiet. 1677: A' Vármegyéknek Tisztei, tisztek és kötelességek szerint, hivatalyokat illető dolgokban ... ki ki Vármegyéje jurisdictionjának ki-terjedéséig ... eljárhasanak [AC 117]. 1794: Molnár János eő Kegyelme ... eő Nga szomszédóságában lévő Telkét ... Báro Bornemisza Anna Maria Aszszony eő Ngá birodalmában örökre által adá egész ki terjedésével Gyümölcsössével és azon tanáltato épületeivel egyetemben [Búrjánosóbuda K; JHb VI/24]. 1796: Az Alparéti mostani Udvarház Helly ... egész kiterjedésével ... hagyatott Mlgs Groff Haller Juliánna Mlgs Groff Teleki Károlyné Aszszony ő Excellentiájának [Kv; Ks 74. 56]. 1810: A malom hely kiterjedésén való több épületek, u.m. Csűr, Pajta, Olaj üttető ... az ott lako Molnár építményei [Doboka; Ks 76 Conscr. 92].

5. 1799: (A föld) Eszaki ki terjedése meg áll a ... G: Lázár Antalné Aszszony ... Majorság orotvány szántó Földében [Jobbágyfa MT; EHA].

6. kiáradás/öntés; revärsare; Überschwemmung. 1772: a' Küküllő árka keskenyebb, Martyai nagjok, foljása tekervényesebb, ... mely szerént olyan ki terjedése nem lehetvén a' viznek, feldugulása sokkal meszszebb szolgál [Ádamos KK; JHb LXVII/294]. 1783: nem tsak az Gátt okozza az viznek ki terjedését, hanem az viznek keskeny Árka, és az Csigollyás, Bokros, és Füz Fáknak vizben való dölések [BLt]. 1795: az egészsz Küküllő viznek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos viszsza nyomtatásával leg kissebb, mértékben lévő árviz idején is szer felett való ki terjedésével ... azon Dombai közönség birtokában ... Szemben Tűnő károkat ... okozott [Ádamos KK; JHb XIX/49].

7. (vmilyen rendeletnek) vkire való vonatkozása; referire (a unui ordin) la cineva; Bezugnahme (einer Verordnung auf jn). 1809: réánk adoza Székelységre és Armalista Nemesekre a' mostani Insurrection ki terjedése betű szerént nintsen ki téve [Asz; Borb. II].

kiterjedésű terjedelmű; cu întindere/extindere; von Umfang/Ausdehnung. 1801: mekora ki terjedésű volt azon hat forintért Zalagb(a) adott föld meg vallani nem tudjuk [Szentimre MT; BalLev.]. 1836: 112. quadrát öl kiterjedésű gazos gyümölcsös, betse Rh fl. 30 [Kv; Pk 3]. 1849: Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra méltó nagy terepej, Tölgyfa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kiterjedett, kiterjedt 1. terjedelmes; întins; umfangreich. 1776: Tudgya é? ... hogy ... Pétsi Simon ... Názánfalván, Kisfaludban, ki terjedett birodalmu Possessor lett volna ... ? [Msz; WassLt vk]. 1795: A nagyobb Földös Urak Birodalmok nagyságához képest ki terjedett Allodialis Erdőket eleitől fogva birnak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7b].

2. nagy kiterjedésű; cu extindere mare; (weit) ausge-dehnt, von weiter Ausdehnung. 1662: annyifelé ágazott s a vizektől is szakgatott nagy kiterjedt város^a lévén,

hogy sohol semmi erősítése, csak egy lépésnyi sánca, egy sorompója nem volna [SKr 449. — "Várad].

3. elterülő; care se întinde; sich erstreckend/ausdehnend. 1663: mindekor keresztény vérében feresztvén kardját ... szerezette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához].

4. terebélyes; cu ramificație întinsă, foarte ramificat; ausgebreitet, weitverzweigt. 1756: Vagyon magossan fel nőtt ki terjedet Ágaival egy Szép Száldokfa lévén Diszére a Curialisnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 13]. 1818: a Kertyéb(en) egy szélesen ki terjedett nagy Eperj Fa vagyon [Kide K; EMLt].

5. elterjedt; ráspíndit; verbreitet. 1662: Török császárnak ... az egész világra kiterjedett hatalmassága meggondolatlik? [SKr 347]. 1710: A szegény Frangepán gróf is ira alázatos levelet a császárnak fogságából, melyben a többi között így könyörög ... amennyiben mind az én dicsőséges eleimnek nagy érdemei, mind az én Felségednek tett személyes szolgálatim elégségesek nem volnának, azt a fogyatkozást pótolja ki a Felséged minden országokon dicsérrel kiterjedett nagy kegyelmessége, és engemet, immár megholtat az életre visszahozni méltóztatnék [CsH 88. — "A 1671-ben összeesküvés vádjával kivégzett Frangepán Ferenc].

kiterjedezik kiterjeszkedik; a se întinde; sich ausbreiten. 1726: ada az Bándi Középső Szőlő hegyben ... egy darab szőlőt ... egy Dio fán kívül, és akkora bongoran kívül, mint az mennyire azon Diofá(na)k ágai kiterjed(ze) vadnak [Mezőbánd MT; MbK].

kiterjedhet 1. kiáradhat/önthet; a se putea revârsa; über die Ufer treten können. 1772: A Küküllő ... Martyai ... igen nagyok; ... olly könnyen ki nem terjedhetvén; egyben szorul; és meszszebb fel dugul [Dicsőszentmárton; JHb XX/27. 23].

2. átv kiterjeszkedhetik; a se putea înălța; sich ausbreiten/dehnen können. 1636: Kinek ajánlyam ... ezt az szép új Graduált ... hanem az Nagyságod méltóságos személyének? Annak kelletik nyilván egyedül az Nagyságod sokféle érdemeire nézve, az melyeknek elől számláltatásokra és meg mutogatattásokra ... tágas mező nyílnak előmben, és kiterjedhetnek az Nagyságod Istenhez, és az ő szent tiszteletéhez való kegyes buzgóságának ... hirdetésekre [ÖGr Aj.].

kiterjedő 1. elterülő; care se întinde; sich erstreckend/ausdehnend. 1681: Vagyo(n) az Erdő ható(n) majd hét mély földnyire ki terjedő havas-is bikkes Erdejével együtt, melye(n) ha mikor makk terem foltos disznokat szoktak rea fogadni és hajtani [VhU 65]. 1747: én^a ... elő kgy(ne)k cedáltam azt a darabot, melljen most a Háza, és udvara fekszik, Napkelet és Dél között a Czarina kertig ki terjedő részével [Asszonynepe AF; DobLev. I/225. — "Borsai István]. 1801: (A) ki terjedő Nagy darab Határt szemesen körül nézvé; azt határozom ... használynak a Grohotiak [Lunka H; Ks 80. XL. 26].

2. messzire terjedő; imens, profund; weit reichend. 1710: Felséged ... leveliben ... ígerte előbbeni kegyelmességének continuálását ... amely bizonyára nagy és igen kiterjedő engedelmisség és minden meglőtt dolgoknak elfelejtése [CsH 83].

kiterjedtség méret, terjedelem; dimensiune; Ausmaß, Umfang. 1677: akar kicsiny quantitasban, akar mentől nagyobb kiterjedésben legyen a' mű ... két-két aranyat extorqueálnak a' mivelhető embereken [AC 219].

kiterjeszkedik 1. elterjeszkedik; a se întinde; sich ausbreiten. 1776: hallottam azt régi emberektől, hogy Pétsi Simon ... el foglalta a lakosoktól a' mit akart, s e szerint igen nagyon ki terjeszkedett volt Mező Bándon [Mezőbánd MT; WassLt]. 1782: ezen erdőkhez semmi Jussok mintsem ingyen usurpalják ... a Torotzkai Lakosok ... e felett más Faluink^a határaitais ki terjeszkednek [Torockó; Thor. XX/2. — "A Thorockzai családét].

2. részletezőn/terjedelmesen beszél/ír; a vorbi/scrie despre ceva cu lux de amănunte; ausführlich/eingehend sprechen/schreiben. 1675: De mi haszon ebben is, hogy én is így kiterjeszkedem írásomban ... ? [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz] | Az Veselényi uram nekem ... sem írt többet ... Alig hiszem, hogy ezután úgy ki terjeszkedjék [i. h. 63 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Nem merek kiterjeszkedni, talán ez is sok volt [BÖN. 927].

3. átv kiter vmire; a se referi la ceva; auf etw. eingehen. 1797/1799: Meg vizsgálván, és fontolóra vévén ezen Törvényes Királyi Tábla, mind azon per folyta és bizonyított Leveleket ... úgy látta ... hogy a Perlekedő Felek olyanokrais ki terjeszkedtenek, melyek a' mostani kereset teljára tellyességgel nem tartoznak [Torockó, TLv 5/16. 411–2].

4. ~ vki ellen áskálódik vki ellen; a unelti împotriva cuiva; stänkern, intrigieren. 1672: Úgy értettem mostani udvarnál lételem alkalmatosságával is, hogy sokan igen ki terjeszkedtenek volt én ellenem. Én már afféléknek hallásabam is elfáradtam; Istenre bízom magamat, igyemet [TML VI, 403 Teleki Mihály Béli Pálhoz].

kiterjeszt 1. ki/szétterít; a întinde; ausbreiten. 1668: az kapu felett való házban az asztalon, az falu felől való ablaknál van kiterjesztve egy Vitnyédi István nekem írt levele; küldd ide, hadd tegyek választ reá [TML IV, 335 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

2. kb. ki/széthúz; a extinde; auseinanderziehen. 1732: ezen házba találtunk ... egy Superlat újító vad kecske szarvas rudacsát, más egy bé csinálót a melljel superlatot ki terjesztik [Kv; Ks XXVIIIc/40 gr. Kornis Zsigmond conscr.].

3. (országhatárt) messzire kitol; a lărgi foarte mult (granițele țării); (Landesgrenze) weit hinausschieben. 1690: már az ő Felsege fegyverét I(ste)n kivaltkeppe(n) boldogította győzedelmét és birodalmát egy nehany országok(na)k bé hodoltatasaval messze Török Országba(n) ki terjesztette (Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instrja). 1710 k.: diadalmas fegyvert adál a kezébe, sok országokat vetél birodalma alá, úgy, hogy egyik tengeről fogva a másikig kiterjesztén az ő ágait [Blm. 1039].

4. elterjeszt; a ráspíndi; verbreiten. 1620: (A török) császár azzal biztatja Ferdinandust, hogy övéle leszen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábornak mind Erdélyből és Magyarországból kiveszti. Kit ha aztán Bécsből az keresztény országokra kiterjesztenek császár szavával ... ki-ki azon leszen, mint békélhessék meg Ferdinandussal [BTN^a 398]. 1662: kényszerítetének ...

hallgatással elmúlatni, hogynem mint országunkban ez előszámlált gonosz akaróinak s maguk hasznát avagy dicséretit keresőknek gonoszságát bővebb beszéddel kiterjeszteni [SKr 109].

5. előterjeszt, kifejt; a presenta/expune; darlegen, unterbreiten. 1662: a vezérnél audientiaja lévén, a tolmács által ... rövideden kiterjeszté ... Bethlen fejedelemnek is az fényes portához való hűségét [SKr 162–3].

6. beterjeszt; a ínainta/presenta; einreichen, unterbreiten. 1780: az ... Decisiót tartozzék Autentice ki adatott Írásban Instantiája mellett ki terjeszteni [Torockó; TLev. 9/19].

7. kb. vonatkoztat; a raporta (la ...); etw. (auf etw.) beziehen. 1780: A Méltóságos Groff A. Vr Sem kívánta ezen Processussát az intravillanumoknak adaequaltatására ki terjeszteni, hanem tsak az indivise' lévő Terrenumoknak fel osztását kérte és nyerte meg a Tekéntetes Táblától [BSz; JHbK LIV/25. 7]. 1804: az actio Sphera-ján tul tett kívánságára egyébként ezen Törvényes K. Táblais maga határozását ki nem terjesztette volna, ha tsak ... peresek ... nem ajánlották volna [Mv; DobLev. IV/872]. 1815: ezen edgyezés ... erejét ... mind két ágon lévő gyermekeikre és azoknak maradékjokra ... is tyesleg kiterjeszt, és ki terjesztve lenni ezenel meg határozzák [Béld AF; DobLev. V/979. 2a].

8. ráirányít vmire; a indrepta/dirija spre ceva; auf etw. richten/hinlenken. 1843: a kérelmes adózók által kijelet azon körülményekre, melyeket helyteleneknek láttam ... a kinyomozást ki nem terjesztettem [VKp 135].

9. kifecseg; a divulga; ausschwatzen. 1574: Ezt halota hogi Eccher hazaba feddy volt Istwan az Azzont Myre teryeztette ky dolgokat hogi Nem halgotot vezteg de Nem halhatta vegik (!) myt zolt rea az azzony [Kv; TJK III/3. 381].

◇ Szk: pennáját igen ~i igen sok mindent kibeszél; a spune prea multe; allzuvielles aussprechen. 1665: Némely ott benn való uraim igen kiterjesztik pennájokat némely helyekre, olyanokkal hízeltedvén, a kiket én soha nem hallottam [TML III, 379 Teleki Mihály a fejéhez].

kiterjesztés szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: szíve ~ével teljes odaadással; cu tragere de inimă, cu devotament; mit völliger Hingabe. 1677: mind uramhoz s mind ő nagysága híveihez ... szívem kiterjesztésével is kész volnék compróbálni [TML VII, 334 Lázár István Teleki Mihályhoz].

kiterjesztethetik vonatkoztathatik; a se putea referi; sich beziehen können. 1796: azon Ítéletek a' mostani Privilegiumra ... ki sem terjesztethetik; de ki sem terjedtek [Mv; TLev 5/16. Transm. 40]. 1809: Azon törvények és Flgs rendelkezések, melyek a Bányászok(na)k, és azok mellett lévő Személyek(ne)k immunitatiojáról Szollanak az arany és ezüst mivelő Bányászokra nézve lévén készítettve azok a' könyörgő Társaságra^a ki nem terjesztethetnek [Torockó; TLev. 9/43. — "A torockai „Metalurgia Társaság”-ra].

kiterjesztetik vonatkoztathatik; a fi extins; auf etw. beziehen. 1662: noha a levelekből a lengyelek ellen való igyekezet, amint az egész keresztyénségre is kiterjeszte-

tett, nyilván kitetszett volna, mindazáltal a fejedelem embere nagy emberséggel a levelekkel visszakésértetett [SKr 361]. 1796: a' Privilegium Generale lévén, és generaliter az egész Torotzkai Vas mivelő Lakosokra ki terjesztvén nékiek további eredetetről bizonyítani nem szükség [Kv; TLev. 5/16 Transm. 66 tábl.]. 1827: N: Dobolyi István Ur ... Rabságát ... több Testvéreiért egyedül szenvedvén azon közben az ide való rész Joszágarais egyedül terjesztetett ki az Ítélet es Executio terhe 5000 Rftokat meg halado Summáig [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 22–3 Ilye Györgye (50) zs vall.]. 1862: ez a' segedelmezés terjesztessék ki, az egész Birodalom minden részeiben árviz károsultak számára [Gyalu K; Rak 70–1].

kiterjesztett 1. nagy ~nagy kiterjedésű; cu extindere mare; von großem Umfang/großer Ausbreitung. 1662: Nagy kiterjesztett városa^a pedig az várat környülvén, azt a Sebes-Körös szép folyó vize ... ketté szakasztja [SKr 416. — "Várad].

2. nyilvánosságra hozott, nyilvánosság elé/elejibe terjesztett; (care a fost) dat publicității; vor die Öffentlichkeit gebracht. 1662: Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemnek világ eleibe bátran kiterjesztett írására [SKr 461]. 1772: Atyai s Anyai meg edgyezett s el intézett rendelkezéseket és Tettzéseket világ eleiben ki terjesztett esketekesekkel kívánnák meg homályosítani [Drág K; TSb 21].

kiterjesztetetés vonatkoztattatás; referire; Bezug. 1847: ezen esketésnek szülötte földére kiterjesztetetések szükségtelennek találtatott [VKp 293].

kiterjeszthet szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ítéletét ~i ítéletét meghozhatja; a putea da sentința; Urteil fällen/sprechen können. 1807: mind a Forum, mind az also Szék által in merito cessalt Zálagos Processus ezen Törvényes Királyi Tábla által megállattatik ... ezen Törvényes Királyi Tábla mostan Ítéletét ki nem terjesztheti; erre nézve egész Per folyás a további folytatás, és a Meritumban hozando Ítélet végett az also Törvényes Székre vissza utasittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b].

kiterő (vmerre) kiforduló/kanyarodó; care face o cotitură; (irgendwohin, in irgendeine Richtung) ausbiegend/sich wendend. 1795: ezen meg irt uttzából az Falu felett lévő ország uttyára ki tőrő keskeny uttzátka [Algyógy H; Ks 74/56 Conscr. 9].

kiterül kiárad/csap, kiönt; a se revărsa; über die Ufer treten. 1647: az Czejdiék ... penigh tartozzanak az reten az vizet el borozdolni hogy az országgy uttyara ki ne terüllyön [Csejd MT; Told. 17a]. 1743: a' viz ki terült a' Sövényfalvi gátt miatt hogi feléje sem mehetünk [Dombó KK; JHbK XXVIII/9].

kitesz 1. át/kirak; a pune/așeza afară; auslegen/stellen. 1568: (A pénzt) Sos Matthe ky totte s latok hogy jó penz [Kv; TJK III/1. 188]. 1585: Keotelweroő Balint vallia, Le tewe(n) Keotelweroo Leorincz Az czech Messterseget ... azt monda hogy ky Ne(m) teze(m) az ladat Az uczara de zobambol ky teze(m) [Kv; TJK IV/1. 441].

teszi [Torda; JHb LIV]. 1737: azon Contractusban vilagson ki van téve hogy usq(ue) ad tempus adatott a Fundus [Torda; TJKt I. 138]. 1772: az előbbeni kérdésekben., mi magunk itéletit bövségesen ki tettük [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 383]. 1785: A' mi a ... Bor és palinka tartást nézi és illeti, a Szentséges Decisionak 5dik punctumaban ... ki vagyon téve, hogy kinek kinek maga házi szükségére szabados légyen tartani [Torockó; TLev 4/11. 2b]. 1840: penna vétségéből a napoknak Számát, voltaképpen ki tenni mindenkor elhibáztom [Görényi MT; Born. G. XXIVc Gaál István szám.].

Szk: *hibául* ~ hibaként ró fel. 1803: hibául ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Füsüs Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hossz-asz ideig [Kv; FésCjk 22]. 1826: az Alp(ere)s ... hibául teszi ki a szoszolójának hogy a testamentumát miért nem adta bé [Ne; DobLev. V/1114. 7b].

14. *kérdést* ~ kérdést tesz fel; a pune o întrebare; Frage stellen. 1813: nagy Furiában lévén, mérgesen elment, azt adván ok, hogy merészelt az Exponens né-mely kérdéseket e' szerint ki tenni [Dés; DLt 56].

15. *vmennyire rúg*; a se ridica (la o anumită sumă); etw. betragen/(aus)machen. 1568: Az Elso kptélvetés pengi ky tqth f. 20 [Kv; TJK III/1. 221]. 1583: Eothweos Mihaly Nog Baniay vallia ... Tudom hog az en feleségem is veot het gira ewst marhat Eothweos Orbantol az elseobik felesége elteben ky teot f. 87 [Kv; TJK IV/1. 118]. 1592: az Palora valo keoltsegh ... Veottem fwrez dezkat allasnak es eggiet masnak 25 ki tezen az arra f 2 d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 152 Eppel Péter sp kezével]. 1602: eó Naga adossa az Halaz Gergely Arwaynak mind Azokal az egyetmassokkal kjt Andras Deak az Arwatol el vitetet volt, eoewe Computalwan az tizen Nioch forinttal kj tezen Negwen forintoth [Dés; GyK]. 1681: Gerebellet Kender, 34 Kalongiabol valo ... Kender fejet Nro 850; mely tizenket fejevel tenne ki ... Nro 70/10 [Vh; VhU 562].

◇ **Szk:** ~ *magáért* remekel; a fi la înălțimea așteptată; sich hervortun. 1767: 16-ik Augusti temettetett gr. Bethlen Adámné asszony őexcellentiája Kolozsváratt a Farkas utcai templomba ... Borosnyai uram vásárhelyi ispotály papja, hatalmas actor, ki is tett magáért való-sággal [RettE 211]. 1770: készül a Fő Biro Ur is ... magáért ki tenni ... Veresdházi Ur ... maga is ki akar tenni magáért [Ne; Told. 5a] * *kellemetlenségnek teszi ki magát* kellemetlenséget kockáztat magára nézve; a se expune la neplăceri; sich einer Unannehmlichkeit aussetzen. 1867: Hivatalosan figyelmeztetnek a' T. Papok ne tegyék ki magokat a' kimutatások^a készítésében hanyagságok által oly komoly kellemetlenségeknek, melyeket elhárítani az Egyházi hatóságoknak nem áll hatalmokban [Gyalu K; Rák 58 esp. kl. — ^aA katonaköteleseké] * *kockára* ~ kockáztat/veszélyeztet vkit/vmit; a periclită pe cineva/ceva; jn/eine Sache gefährden. 1710: Beldi Pál ... látván, hogy már egyedül Teleki Mihályra került a directio, és a fejedelmet ott hordozza, ahol akar ... nem gondola maga veszedelmivel is, hanem inkább akará magát s egész házát kockára kitenni, mint hazáját szemlátomást elveszni megengedni [CsH 133. — 1678-ra von. feljegyzés] * *romlásra teszi ki magát* veszedelmet vállal magára; a se expune la primejdii mari; die Gefahr auf sich nehmen. 1710: A maga szavának az austriai ház mindenkor oly szoros megtartója

volt, hogy inkább akarta gyakorta magát nagy romlásra kitenni, mintsem hitit megszegni [CsH 83] * *vki csúfoltatásnak/gyűlölségnek van kitéve* vki csúfság/gyűlölség (cél)táblája/tárgya; a fi/ajunge de batjocură; jd ist Gegenstand/Zielscheibe der Schmach/des Hasses. 1794: ez a' szegény Nemzet^a ... a' tudatlan parasztság előtt ... iszonyú gyűlölségnek és tsufoltatásnak vagyon kitéve [Mv; Berz. 7/8. — ^aA zsidóság] * *vmi elorzásnak (van) kitéve* vmit ellopás fenyeget; a putea fi furat ușor; der Gefahr der Entwendung ausgesetzt sein. 1842: A' Fűrész malomnak nints sem ajtoja sem kapuja ... ez által a' fűrészhez tartozó vass eszközök, a' kigyártott anyagok az elorzás veszélyének ki tévék [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével] * *vmi az elorvadásnak van kitéve* vmit romlás fenyeget; a fi expus degradării/deteriorării; dem Verderb ausgesetzt sein. 1867: A fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak hacsak az épületeket néhány év alatti elorvadásnak kinem akarja az ember tenni [Búzásbo-csárd AF; DE I] * *vmit vmi végre* ~ vmit vmilyen célra szán; a destina ceva pentru un anumit scop; zu irgendwelchem Zweck bestimmt sein. 1781: azon Summákat mitsoda végekre tettük ki ... azon végekre kell használnatni és hasznának fordittani a' Capitalissának pedig meg tartatni haszon hajtásra, a mely végekre rendeltetek mi töllünk mind életünkben mind holtunk után [MMatr. 486 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata nyil.].

◇ **Sz:** ~ *vkít, mint egy tárgyat/tárgyul vkít* a csúfság céltáblájául tesz ki; a face ca cineva să ajungă de batjocură; jn der Schmach aussetzen. 1704: Miért tettél ki engemet, mint egy tárgyat annyira, hogy életem is nekem terhemre legyen [WIN I. 65]. 1706: egész varosostol idegeny Nemeth nemzet által tüzzel el Pusztított, és masok-nakis hallatlan példajokra mint egj Tárgyul bennünket ki tött [Ne; DobLev 1/60] * *lelkét is* ~ *vkíért/vmiért* mindent megtesz vkíért; a face totul pentru cineva; für jn alles tun. 1678: ha a lelkemet kitenném is, de nem hin-nék ... hogy nem együtt végeztük [TML VIII, 255 Rhé-dei Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1736: Ha penig vagy szegény atyádfiához vagy becsületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan szívvvel látott, hogy örömben talál az lelkit is kietette volna érted [MetTr 355].

kítétel 1. kitűzés; expunere (la vedere); Ausstecken. 1573: senky egy cheger kytetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkediek egyket az Masik vtan, hanem hogi egyik ky fogy chegeret Be vegie, es az Masiknak Masnap tegie ky chegeret [Kv; TanJk V/3. 86].

2. (hivatalból való) kitévés/elmozdítás; destituire, scoatere din funcție; Enthebung (des Amtes). 1847: A királyi uradalmi tiszték általa publicált hivatali körök s hatóságokból kitétele Varga Katalin által [VKp 202].

3. kb. kimutatás; borderou, situație; Ausweis. 1847: Határunkba egy Év alatt prédált fák ára könnyen fel-mehet 300. Rftokba, de abból a Szám adok alig adnak fel 60. vagy 70. Rforintat minek több részivel ha Liqui-daltatnak, ámbár igazságos volt a ki-tétel, megis azt fel-venni bajas, vagy talán soha se lehetett [Torockó; TLev. 10/9].

4. feltétel; condiție; Annahme. 1840: S arról is szoro-son meg lévénk egyezve, hogy senki falusi feleink közül fél bért utoljáig meg ne fizesse, hogy a 4-dik pont alatti

kítétel teljesítésbe hoztathassék [Taploca Cs; RSzF 201].

5. kifejezés; expresie, termen; Ausdruck. 1804: az Exponensnek Égre kiáltólag Istenét, Templomát, Práporát, Urvatsoráját, és azon könyvét melyből Istenének könyörög mind őszve káromolta igen rut kitételekkel [KLev.]. 1807: Az elenyezett 1806dik Esztendőben December(ne)k 8dik Napján Sombori Farkas Ur az Levelek kiadásáért Admoneáltat ... még pedig töllem érzékenyül vett ki tételekkel [F. esküllő K; Somb. II]. 1809: Még lévén már a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövetségesséivel ... kötve ... szükség, hogy ezen Tartományban Sajto alá bocsátando Ujságok ... vagy honapi folyó Irások olly kitételekkel 's irás módjával (:Stylussal:) készítsenek mellyek ... sértegető kepzeteleket ne foglaljanak [Uzsl ComGub. 1670 gub.].

6. kb. kijelentés, nyilatkozat; declaratie; Auserung, Ausspruch. 1802: Meg olvasván, és a Szervadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Bötű alatt a mellé zárt Testimonialist, tsudalatos, és előttem ismételten ki tételeket olvasok azokb(an) a többek között [Torda; TLt Gálffy Joseff viceispány nyil.]. 1818: A' Panaszbá felolvasatott Azonn terhes ki-tételt. hogy a' Krájnnyik Ur vereése miatt Fiam Nyomorékká és Térdén tsuszkálóvá lett volna, én Nem irattam [Körösbánya H; Ks 119c].

kítetét 1. kirakat (vhova vmit); a dispune/ordona să pună afară (ceva); hinaussetzen lassen. 1774: az Ur Venitzje mellett a' lábas olat is a' Falu utzájára tétette ki ... Rosnyai Joseff Urunk, mely miatt oly nagy sár lett, hogy hordás idején kár nélkül nem lehet ott járni [Udvarfva MT; Told. 44a].

2. kítűz; a dispune să înfige/arboreze; (hin)aussteken lassen. 1661: veres zászlót tétettem ki s lőttem hozzájuk [TML II, 155 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1662: fejér zászlót tétetvén ki, az lövést az egész várban megszűntették [SKr 613].

3. kifüggesztet; a ordona să expună la vedere; aushängen lassen. 1600: vasarnapis indifferenter szabad legyen mindennek bort Arwlattnj es chegert ky tetetny [Kv; TanJk I/1. 358]. 1611: Rác Györgyöt Brassóban Radu vajda négyggyé vágatá, és az fejét az falon kítetété [Kv; KvE 143 SB]. 1654: az Thoroczka Sigmund Ur(am) tizartaia Mosa Andras eröuel ki tetette az Ura Boranak Cigeret az Thoroczka Lazlone Azzonio(m) Boranak Czigerere [Torockó; Thor. X/11 Geöndöly Mihály keözepeő (32) vall.].

4. vmit kijebb tétet; a ordona/dispuene să mute ceva mai afară; etw. weiter hinaustun/legen lassen. 1739: De-mai afară; etw. weiter hinaustun/legen lassen. 1739: De-termináltuk, hogi Hadnagy Atyánkfa ő kglme, ez előtt valo Posta kertet augeáltatván 's ki tétetvén éppen Pap Danielné Asz(szo)nyom kerttyéig [Dés; Jk 513b]. 1767: a mely házat epitetett, annak egy ágossát kítetette, mely miatt az uttza szorult, és a szegeleten lévén a sikatorban nagy szekerek(ne)k ... nagy alkalmatlanságot okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29]. 1827: vakmerő bátor-sággal ki téteti azon Czigány Kerteket éppen a' Falu tá-gas uttázja derekába fel menő Sántznak a' Széllére [Körtvélyfája MT; LLt].

5. (erővel) eltávolított/kergettet; a dispune îndepărtarea/izgonirea (cu forță); (durch Gewalt) entfernen/forttreiben lassen. 1716/1759: Kapusiné Aszonymat kéntelenített volt az örökségből, mint potentialiat ki

tétetni, az mint hogy ki tétetvén — elis foglalta volt [Sárd AF: DobLev. III/651. 11b Makai Peter nyil.].

6. (állásából/tiszteből) elmozdított, (állásától/tiszte-től) megfosztat; a face să fie scos/dat afară (din serviciu); (des Amtes) entheben/setzen lassen. 1591: az az Janos pap nem Jghaz Ember, hanem hamis megh kentek az tenereth aiandekkel. De azt Chyelekedem velle, hogy papsagabol ki tetetem minth ollian Emberth [Kv; KvLt 1/60 Math. Albaregiensis vall. Petrus Talliany Enyediensis minister Colosvariensis keze irásában]. 1676: Mi Uram Czako uramtól igen erős reversalist vöttünk. Valóban is megdobbantottuk vala az szívet, hogy az bíróságból kítetettjük [TML VII, 234 Mikos Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1819: a Kozárvári Pap Bátyám meg hot a Feleségit a Batzai Nsgd papja vette el Feleségül; Nsgd p(e)d(ig) ki teteti Batzából a papot vgy hallom elég rossz nekije uj házoknak változni [GyL. Kozárvári Székely István lev. — Baca SzD].

7. (italneműt) kimérésre kiadat; a dispune să dea (băutură) spre vânzare; (Getränke) zum Ausschank ausgeben lassen. 1742: ahoz, a kinek actu korcsomán bora vagyon, az udvarbirot vagy mást valakit el szoktanak küldení és az által notificalttáky hogy az bora el kelése után addig más bort ne tégjen, vagi ne tétessen ki, mig maga is vagy edgy hordo borát ki nem adná [Pálos NK; Ks 10. XL, 19]. 1824: Most esett élytésére a Déési Ns Kö-zönségnek, hogy az Ur^a idegen helyről valami Sert hoztatván bé Déés Várossában a maga által Grof Haller János Urtol ki arendált Fogadoban köz árultatásra ki tétette, 's talán Czégért is tétetett annak [Dés; DLt 206. — Novak Márton árendátor].

◇ Szk: *gyepűt* ~ gypűt emeltet/állítat; a dispune să facă gard viu; Hag aufrichten/stellen lassen. 1722: Mihacs Ferencz ... akkor Fő Biro lévén hatalmas Ember völt, vette el, és mi velünk ültetette bé, s vgi tétette ki a' gypűt [Balavásár KK; Ks 13. XX] * *kauzát* ~ ügyet tárgyalásra kítűz; a dispune fixarea zilei pentru dezbaterea unei chestiuni; Angelegenheit zur Verhandlung aus/ansetzen lassen 1780: Méltosztassanak ezen Causamat avagy tsak a' Sériesben lévő Causaknak végére ki tétetni hogy osztan bá tsak az István király napi Perio-dusban folyását remélhessem [Mv; Told. 30].

kítetetés (hivatalból való) elmozdítottatás; destituire, scoatere din funcție; Enthebung/setzung. 1847: Az tekintetes szolgabíró úr hivatalából lett kítetése Varga Katalin által, köz falusi gyűlésben történt [VKp 202].

kítetett 1. (célpontként) állítottatott; expus (ca)intă; (als Ziel) aufgestellt. 1696: Edes Urfi az én ifiui Gyönyörűség életem nem irigyelhető ... nem tudom kinek lehetne, ilyen szorongattatásnak, szantsaltatásnak (!) — s — bestelenségnek Hegyes Nyilainak löveldezesre, Targyul ki tetet Hazában Gyonyörűség — s — kedves elete [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

2. kimérésre kiadatott (bor); (vin) dat spre vânzare; (Wein) zum Ausschank ausgegeben. 1741: Dioszegi Mihály atyánkfián(a)k ő kglm(e)k maga kocsomájára, ki-tétetett ő bora mely a' Ns varostól elis pecsételtetvén, kocsomárlása inhiheálatott [Dés; Jk 550].

kítetetik 1. kirakatik; a fi așezat/pus afară; (hin)ausgesetzt werden. 1823: az érdeklött Kő Kert egy általlýa-

ban a' Város uttáján volt Santzban tétetett légyen ki [Dés; DLt].

2. kitűzetik; a fi inft/arboret; (hin)ausgesteckt werden. 1662: az fejr zászló mihelyt kitéteték ... egy magyaról tudó üremer bekialta a vár kapuja felől: küldeneinek ... főembereket ki a hatalmas vezérhez [SKr 613-4].

3. kiakasztatik/függesztetik; a fi expus (la vedere); ausgehängt werden. 1662: a vezér Szejdi passa kétrénd-béli hitlevele is kopjára szegeztetvén, a Veres toronybátya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnek, melyet más kopjára szegeztetvén, újban annál fellyebb szinte a torony tetején tétetett vala ki [SKr 598]. 1688: az Varos Korcsomaja fel allitak és az Varos Czegere ki tetetik [Dés; DLt].

4. kilakoltatik; a fi evacuat din locuintă; ausquartiert werden. 1734: el foglalt Házok(na)k ki váltását ... az Tktes Nemes Tanacs és Universitas engedte ez esztendő(ben) esendő Sz:márton napjáig ... Ha penig ... in toto nem exolválnák^a tehát eö kglmek ki tétetnek belölle, és a Városé lészen [Dés; Jk 448b. — "Adósságukat nem fizetnek meg].

5. állásából elmozdítottatik; a fi destituit/scos (din funcție); (des Amtes) entsetzt/hoben werden. 1737: Mind addig a Nehai Petki Samuel ur(am) expeditioji meg allottanak es helyesnek talaltattak valamig a Nms Vár(me)gye Assessorai között ki nem tétetett ugy Nms Város Assessoragabolis [Torda; TJKt I. 138]. 1766: Celebraltatvan Consistorium gyűlése, az Orgonista Dolga iránt concludaltatott ... hogy a' minap bé-állított Czerjék Szabo Ferentz az Orgonistaságból ki tétessék [Kv; SRE 221].

6. kijelölítetik; a fi desemnat; bestimmt werden. 1781: bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomat adtam a Reformata Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állandó Fundusul ki tétetvén mindaddig ennek Interesse Capitallissá tétetessék az Erdő Sz Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtői Filialis Ekklaiban lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanításáért valami rész fizetés ki szakasztassék esztendőnként [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.].

7. feltüntetetik; a fi menționat/specificat; angezeigt werden. 1798: A kotya vetén el adattatott portékáknak az árrak a két szélső rubrikában ki vagynak tétetve [M. igen AF; DobLev. IV/795. 1.]. 1803: a' Const. 2. Rész 3k Articulusában bőven, és világosan ki tétet, az tanulatlan Ujj Verős Kovácsok hogj és miként férhessenek bé az Verőben mesterségek folytatására [Torockó; TLev. 9/35]. 1834: (A) jegyző-könyveket vgy vigyék, h(ogy) a' meg himlősödött és ne talán a himlő mia meg holt személyek száma ki tétessék [Nagykapus K; RAK 8 esp. kl].

8. (ár) megállapítatik; a fi stabilít (prețul); (Preis) festgesetzt werden. 1789: A felyebb emlegetett Pintzében lévő Belső ajtott és az ottan lévő Deszka rekeszt is Nehai Vladár Adám tsináltatta, mely minthogy mikor a' Pintzébe találtatott objektumok leírása alkalmatossá-gával el maradtott a' a' mi tudunkra is tsak most esett ide kellett fel tenni mélynek árra tétetett ki in 3 [Mv; ConsrAp. 92].

9. kitetszik/tudódik; a reiesi; bekanntwerden. 1838: így egyezvén meg titkon együtt, hogy midőn szoros rá-

mára huzatnak vgy feleljenek, hogy ne tetessek ki az hogy tölle vette volna a' Lovakat [K; KLev.].

◇ Szk: *diffikultásnak/diffikultásul* ~ kb. a kifogásolt tételek sorába iktattatik; a fi inclus/inșirat între poziții găsita în neregulă/incriminate; unter die beanstandeten Sätze/Posten eingereiht werden. 1802: A' mely Borbély költséget tettek a' Számadók a' Szám vevő Exactorokra, nem vétethetik fel, mivel ezen költségnek a' birságból kellett volna a' Norma szerént ki telni, ennel fogva ki is tétetik difficultasnak Mfor 1 Pénz 50 [Torockó; TLev. 5]. 1834: a' kupa rubricában az egyes Szám nyoltzasnak van Corrigálva ... difficultásul ki tétetik 1 veder 4 1/2 kupa pálinkának az ára [Somb. II] * a szegyenpolcra ~ pellengérré állitattik; a fi pus la stîlpul infamiei; an den Pranger gestellt werden. 1840: ha Csatoné és Gyurka nem keritgette volna^a a' Szegyen polcra ki nem tétetett volna [Dés; DLt 277. — "Asszonyra von.].

kitétetődik 1. (teleltetésről) kitétetik; a fi scos (de la iernat); (nach dem Winter) ausgesetzt werden. 1829: Mikor a Méhek ki tétetődtek el dögölve találtatott 7 az után kevés Idővel el dögölt 2 kosár [Hosszúaszo KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

2. *árviznek ki van tétetődve* árvízveszélynek van kitéve; a fi expus la inundatii; es ist der Gefahr einer Überschwemmung ausgesetzt. 1820: Vagynak olyan helyek is, amelyek az ár viznek nagyon ki vadnak tétetődve, 's nevezetesen a Rétek éppen olyanok [Bács K; KmULev. 2].

kitétetetik kirakatik/tétetik; a fi scos/dat afară; ausgesetzt/gebootet werden. 1797: ha néhai Tekintetes Demeterfalvi Nagy Sándor Ur el Maradat Özvegye ... Kováts Agnes Aszony reménség kívül a mostani birtakában livó kedves férje Versége Jussán Váltat Jozságból ki tétetettnek ... az mostani egész Jozság kétfelé osztatván annak fele újra az két Árva testvérek között subdividáltassék [Mezőbánd MT; MbK 109].

kitetszés kb. kiderítés; descoperire, scoatere la iveală; Aufdeckung, Ermitt(e)lung. 1574: eo kegek Illen tēwent (pro)nuncianak hogy myrt Nem directe zol orban, hane(m) chyak az hallomast vetette az Teorwennek, Es az vtan Rea felelne keresetire, Azert az dolognak Nyilwaban valo ky teccesere Mynt leot volna az hallo-mas, Byzonichon es az vtan meg latya az Teorweny ha Illike orbannak az vicey Ianos feleletyt ely venny Az wagy Orban Rayta Maradot az vicey Janos tereh keo-wetessen [Kv; TJK III/3. 413].

kitetsző kitetsző, nyilvánvaló; evident; hervor-leuchtend/gehend, offensichtlich. 1804: a feleletekből és az Itéletekből is tétetző hogy ezen Summából Jablan-tzai Samuelnek kezénél maradtanak 100 Forintok [Szentimre AF; DobLev. IV/847. 14b].

kitetszhetik 1. kitűnhetik; a putea reiesi; hervor-gehen/leuchten können. 1798: minden Ref. Szt Ekkle-siák(na)k papjai olyan Tabellát készitesenek a' mely-ből világosan ki tetzhessék, hogy ki mikor, mennyit, s mi végre fundált légyen? azon fundus kinél, s micsoda securitással légyen elocalva [M. bikal K; RAK 24 esp. kl].

2. nyilvánosságra juthat; a putea iesi la iveală/lumină; an die Öffentlichkeit gelangen können. 1762: hogy az igazság inkább ki tetszhessék ... a Parsok Communis Inquisitoria exmittaltatnak [Torda; TJKt V. 72].

kitetszhető 1. feltetsző, kilátszó; care se vede; sichtbar werdend, zum Vorschein kommend. 1805: a Ductus ... A Dimba Médrirol egyenesen a ki tetszhető torkon bé ereszkedvén az úgy nevezett Válye Sztrunga Pottingárol le folyo Patakba [Brád H; Ks 116 Vegyes ir.].

2. látható; vizibil; sichtbar. 1797: Ezen Szent Egyedi Portioban ... sem Szerzeménnyének vagy Investitúrájának sem valami ollyas Építményének vagy valami különös Javításának a' Méltóságos Aszszony özvegyiségének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találtatik [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 151].

kitetszhetőképpen kb. jól láthatóan; in mod vizibil; gut sichtbar. 1772: Tuddyaé ... a Tanu aztis világosan, hogy mind kisebb, mind nagyobb állapattýában a Víznek az ... Adamosi Malom árkában a Víz olly sebességgel foly hogy midőn a Kuküllő derekába érkezik, ki tetszhető képpen keresztül által Lövődik a tulso martig? [Kük.; JHb LXVII/2. 371 vk].

kitetszhetőleg jól kivehetően; foarte clar; gut wahrnehmbar. 1808: azon meredek Határ borozdának jele még most is ki-tetszhetőleg látczik [Felőr SzD; BetLt Mich. Süket (30) col. vall.].

kitetszik 1. kitűnik/világlik; a reiesi; hervorleuchten, aus einer Sache hervorgehen. 1565: Mykor az peres feold az kett fel keozot meg igazodik, az az valamellyk fele lezen, vgyan akkor ky techyk hogy ha feyerwary Ambrus az w feolden, awagy az kyraly feolden fogta az Malom aroky embert [Kv; BesztLt 42]. 1598: myert hogy még az teorueny el ne(m) valt keoztink, sem(m)y-be megh Artatlansagod ki ne(m) techik [UszT 13/104]. 1628 u.: hirem s akaratom ellen ot iart a' hol kedve tartotta; Melibol ki tetszik minden ellenem valo hiteőtlen czielekedete es praktikaja [SzJk 32]. 1691/XVIII. sz. eleje: Minden Poszto csináló az ki az becsületes és Nemes Czébe akar álani ... az maga Nemzetseg es tanolo levelet tartozzék hozni és be mutatni az kibul ki tessék ha tiszta Ágyból és jo Nemzetsegbol valo, ha jobágy avagy nem és etzersmind natiojarolis producaljon [Kv; Poszt-Cart. 2]. 1734: mivel én meg tudvan hogy az A ő Kglme szenajat hozattam el mingyart requiraltam az A ő Kgl-mét hogy ő Kglme hozassa el azon két boglya szénát a mely ott vagon ... a melyből ki tetszik az en méltatlanul valo vexaltatásom [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. 1766: ki tetszik nyilvános jáczodtatása az Anak, melyel kívánnyia az Magistratuális végezéseket is eludalni, peres társát költetni, hurczalni [Torda; TJKt V. 338]. 1799: hogy ... annál jobban a' dolog valósága ki tessék hanap az az Hctfün magad a Birákokkal edgikünk G. Torotzkoi Pálhoz jere ki s tégy a' dolog mivoltáról tudositát [Torockósztyörgy TA; TLev. 10/7 gr. Torotzkai Pál kézévell].

Szk: a bizonságokból ~. 1568: az bizonságokból nylua(n) ky tetcik, mikepe(n) qtués gergel, qtués orbant az egez ceh elot, hamisnak chyalard(n)ak ... mondota volt [Kv; TJK III/1. 178]. 1569: Nyerges Istuan Mezaros

Simon, A my keppen Nyluan ky tceccik az bizonságokból, hogy Nyerges Istuanenak, mynden Rezet ky attak az hazboly [Kv; i. h. 255] * a circumstanciákól ~. 1620: Ezt az practicát, minden circumstantiából kitetszik, hogy ... Báthori fejedelem idejében ... kezdék forralni, noha akkor véghez nem vihették [BTN² 392] * a kontraktusból ~. 1719: Eczken Istvan joszagat vettem meg Örökösön, meljik(ne)k onussa Contractusombol ki fog tedzeni [Imecsfa Hsz; Borb. I] * osztozó/perfolyta levélből ~. 1603: Leanyomnak Ersebettnek Annja vtan az mj Joszagot birtam ... az battjajtol ... sok keoltsegmel hoszu perrel aquiralta(m), kj kj teczky az perfolta lewelekbeol [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1747: Hallottuk hogy meg osztoztanak, de mellyiknek mik jutott(a)nak mi nem tudjuk az osztozo levelből ki tetszik [Aranysrákos TA; Borb. II] * a parancsolatból ~. 1621: ezt az Eótt Lovatis Váradigh vittek, az mint az Paranchiolatbol ki teczik [Kv; Szám. 15b/XI. 220] * a testamentumból ~. 1595: Az felperesnek pedig neü zarent a' mit hagiott ki teczik a' testamentumból elegendiek megh velle [Szu; UszT 9/50] * az urbariumból ~. 1680: Jeszka Mattjásné al(ia)s Many Kenduliaszeané, az mint az Urbariumakbol ki tetszik producalta volt Lorantfi Susanna Fejedelem Asz(szony) levelét mellyből ki tetszik hogy ... maga Many Kendulecz in persona lova hátán szolgáljon [F. porumbák F; ÁLt Urb. 57] * a vallásokból ~. 1640: Malomban lako Kathona Marthon mostanis tolle el futot hitőtlen feleségetől el valast kiua(n) ... az Ecclia intese szerent faradot, kereste sok helieken tudakozta is, vallatot is feleölle, az meli vallasokból nilua(n) valo paraznasaga ki teczik az Azzonnak [SzJk 49] * vki feleletéből ~. 1591: En orban ferench azt mondom Im ertem hogy az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendedessegen (!) mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki teci ez krachion mihaly vram feleletibeol [UszT 13/68]. 1606: ha ezeket tagadnad hogy nem Igi volna, kj teczik az tennen feleletdbwl ... hogy te Annakelötte azokat az Jobagiokoth nem birtad [i. h. 20/162].

2. kilátszik; a se vedea; sichtbar/zu sehen sein. 1594: Zechi Marton vallia ... latam hogy az Giulai Mihali kesi ky tceccik az hwueliebeol [Kv; TJK V/1. 457]. 1732: (Az erdőt) jo magyaro, és gyertyán vessző sűrűn vette fel ... de inkább nagy vastag élő gyertyán fak tettzenek ki belölle [Szászsztyjakab SzD; EHA]. 1772: száraz időben valami Nagy Köveki a' Küküllő Fenekébe meszsze le; a' vízből nagyon ki tettzetek [Ádamos KK; JHb XX/27. 39].

3. (meg)látszik; a se vedea; wahrnehmbar/zu sehen sein. 1755: az utolso metát hánták a' Légeni Csere között, az melly meták mostis ki teczzenek [Nagygyeke K; Ks 80]. 1779: ezen Harsos nevezetű Erdőnek ... Metait ... az Örög emberekis otton mutatták, amint nos is kiteczzenek [Szék SzD; WassLt Mich. Bárdos (64) civis vall.]. 1802: a fejsze, mellyel a fát le vágta tsorbás lévén, mind a levágott fánn, mind a Tökén a tsorba sinor formálag tökéletesen ki tetszett [Udvarfva MT; Told. 42].

◇ Sz. 1618: Az szolgáltnak penig tudását Nagyságod úgy értse, hogy azmit ő ott mondott, az itt immár az Portán ugyan tritum; vagy ki szépití, vagy ki nem, jó pokrócot csináltak volt neki itt, igen ki kezdett az farka tetszeni [BTN² 161].

kitetszö 1. kiemelkedő/magasló; care se înalță; emporragend. 1725: egy régi ki dült odvas fának a' tőrsöke, és ki tecző vastag töve mutatya jobb(an) meg ezen nap Kelet felől valo Vicinitassát, es Metalissat az erdőnek [Ménés MT; BK]. 1732: A Kis házból, a Kémény allyában, vagy Konyhára járnak ki, holottis az magossan ki tettzö Sövényből font oldalú tapasztott Kéményen szolgál ki a füst [Szászszjtakab SzD; Tsb 51]. 1800: a' Ptyát-ra álbától Kőöd felé nézve, láttzik az árkon túl egy ki tettzö magos Domb és Bértzes Helly [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Fodor Vaszili (67) col. vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1805: a Ductus ... fel mégyen két Csukok között ki tettzö hajlason a Vuvu Tyiszikor nevezetű magos hegyre [Brad H; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kilátzó; care se vede; wahrnehmbar, was zu sehen ist. 1767: az nevezett Törökbuza földnek also véGINEK határát ... nyomozák, és nyomák ki ... a Törökbuza földek között ki tettzö vak utig [Nagylak AF; DobLev. 11/374]. 1807: Kotsis Todornak az első fogaiba az alsó rendben egy foga tisorbája ki-tettzö [DLt 582 nyomt. kl].

3. látható; vizibil; sichtbar. 1819: bizon György Uram ... hogy busult meg ütödvé a' valoban az ábrázdatyából ki tettzö vala [Kv; Pk 2].

4. átv kivilágító; care rezultă; hervorleuchtend/gehend. 1808: a Contractusbol ki tettzö hátra lévő Summátskát is ki fizetendi [Majos MT; Told. 35]. 1814: mi ... pénzünket el nem veszthetjük, ha Nságodis a' kezünknel lévő leveleinkből Contractusainkból ki tettzö summát akár kész pénzben(en) akár valami kezünk ügyéb(e) eshető Jóságotskával recompensálni méltoztatik [Dés; Borb. I].

5. érezhető; perceptibil; merk/fühlbar. 1844 k.: Valamennyire tisztult édes.^a Jól formálódik: de még eddig aszszu-üre nem igen ki-tettszö [Csekelaka AF; KCsl 6. —^a Bor].

kitetszöleg kifejezetten; in mod expres; ausdrücklich. 1797: hogy ki tettzöleg valami illetlenséggel illetve vagy fenyegette volna én legalább azt észre nem vettem [Náznánfva MT; Berz. 3/21].

kitett 1. kirakott; pus/aszczat afará; ausgesetzt/getellt. 1824/1825: mind a Piatzon mind pedig a Kolosvári uttzán a' Jozszágok előtt csoportos kövek, Fák vagnak le-rakva ... Végzés: Ajánltatik Interimalis Fő Hadnagy aty(á)nkfiának, hogy ... a' kinek Jozzága előtt ... vagy kövei, vagy fái volnának le-rakva ... in-tesse meg, amazoknak el-hordattatása, — a' Fel állított, s az uttzára kitett Czövekek(ne)k a' Földből kivettettetése iránt [Torda; TLt Közíg. ir. 252/1825 mell.].

2. kijebbb helyezett; mutat mai afará; weiter nach außen gesetzt. 1741: vonassék le, azon patakon tul ki tett kertye; melyre ö kglmek facultálatnakis [Dés; Jk 554a]. 1851: a' borozda követ tsak nem a' Pityi által ki-tett kert mellé ásatá föl [Héjjasfva NK; Pk Nagy Károly lev.].

3. (eladás céljából) közszemlére tett; expus la vedere (cu scopul vânzării); (zwecks Verkauf) öffentlich zur Schau gestellt. 1800: a Vásárok alkalmatosságával ... minden vásárra ki tett Jokot, a mik Czéhos árruk nem voltak bátorágoson árultattam [HSzj céhes áru al.]. 1844: Szép Ferentz mestertársunk ... midőn hites kötelességből kifojolag az árulás véget kitett edényeket vis-

gálta, akkor több darabokat talált hasatokat hibásokatt [Zilah; ZFaz.].

4. kifüggesztett; expus la vedere, atírnat; ausgehängt. 1787: Ribiczei Ádamné Aszony az egész mostani sokadalmon mosikással és ki tett czégerrel árrultatta borát [Déva; Ks 65. 44. 13].

5. áruba bocsátott; pus in vânzare; zum Verkauf gestellt. 1796: It a Kopándi Fogadoban pálinka elég vagnyan Baris vagnyan még a Tavaszí osztály előtt ki tett Barbalis (!) vagnyan még [Koppánd TA; GyL. Csia Mózés lev.]. 1843: kéntelenek a kamarai haszonbérliők által kitett rossz és drága italokat venni [VKp 130].

6. megjelölt/nevezett; indicat; genannt, bezeichnet. 1777: A kérdőb(en) ki tett Néhai Nemes Etzken András értem és jól ismértem Ugy hasonlókeppen ennek édes Fiat Etzken Miklost [Albis Hsz; BLev. Vall. 8]. 1797: a' Kérdésben ki-tett Személyek soha rosszsz hírű nevű Emberek nem voltanak [Koronka MT; Told.]. 1798: En az keresdesben ki tett Erdőt nem tudom azt sem hogy kik invadalhattak volna aztott [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1803: Magamis jelen voltam a' Czitz Hegyin fuszujka szedni a' kérdésben ki tett napon [Dés; DLt 82/1810].

7. feltüntetett; indicat; angegeben/geführt. 1789: in Sum(m)a Rf 146. Xr 44 Es így ezt ki vevén a' felyebb ki tett 147Rf. és 21 Xr. marad a Cassáb(an) Kész Pénz 37 Xr [Mv; ConscrAp. 92]. 1796: ha a' káré vallott Portékát ... elő nem adhatná, a' böcsü szerént ki tett árrával kész pénzü defalcáltassék [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 420]. 1820: az originalis Kontraktsba kitett 114 Magyar főrintokott és 70ven penzeketis computálván, maradunk még adosok a Méltos(ágos) Udvarnak 204 Magyar forinta<1> [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

8. foglalt; inclus; abgefaßt, enthalten. 1762: kikre relegálnak az Inquisitiob(a) ki tett fassiók, ki tettzik, azon fassióknak hasontalan beszédekből lett eredése [Torda; TJkt V. 131]. 1792: azt Kivánom hogy az egész Instantiában ki tett minden Vádokot, aztott illető Bizonyosságokkal meg bizonyítcsa [Roskány H; Ks XLVIII/7 All Torjai Kiss Lukács Dobra vidéki krajnik nyil.].

9. átv lefektetett; stabilit; nieder/festgelegt. 1770: hova lesz a mi törvényünk s azon fundált nemesi szabadságunk ... hát a diplomatica historiában kitett conditiók hová lesznek [RettE 224].

10. kimutatott, menzionat; dargestellt/getan, bewiesen. 1794: Ha valakik ... az ennekelötte meg visgált Számadásaikra ki tett Difficultásokra még nem feleltek, azon Feleleteket azokról bé vevén examinálja [Kv; SRE 311]. 1800: bé gyűjtöttük Exaktor Ö kglmeket az Kriza Ferentz Botár András, és Sako Mihály ö kglmek Számadásakra ki tett Difficultasoknak fel olvasása, és ki adása végett [Torockó; TLev. 5]. 1846: ellenem véghez vitett investigatioból ki tett terhelő pontokra mentő feleletemet ezekbe tészem [Dés; DLt 530/1847. 27].

11. átv kitűzött; fixat, stabilit; ausgesetzt. 1823–1830: Szent György-napkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra írott munkákra kitett jutalmak^a [FogE 239. —^a 1796 tájt a göttingai egyetemen].

◇ Szk: a víz prédájára ~ a víz prédájául hagyott; lásatá pradá apei; dem Wasser preisgegeben. 1842: a' töl-tés ... nem egyebb, mint a' víz építési mesterség — és tudomány gyalázatára — s haladó korunk czégeresztése-

re mindenfelől öszve hánt, 's a' viz praedájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2. László János mérnök nyil.]

kitevés kidobás/lökés; aruncare/îmbrîncire afară; Auswerfung/stoßung. 1603: Boldis Jakabne Martha Azzonj ... vallia ... az ket borbely legenj az Nemetet ky akarak tenny az ayton, az eggik az darakat fogta vala, az masik pedegh az vallat Az Nemetnel pedegh ky vont zablia vala, azt el vewek elseobe teolle, az utan vgy tewek ky az ayton ... az ky tewes vtan, vtanna vetek az zabliatis [Kv; TJK VI/1. 707].

kitevődik feltüntetődik/tüntettetik; a fi menționat/indicat; angezeigt werden. 1834: a' Kiadásban ... ezen 1 1/2 véka apadás difficultásul ki tevődik [Somb. II].

kitilol megtilol; a melija; (Hanf) brechen. 1726: az kender már ki tiltották az Asz(sz)onyi ō Nga fonalat is erősen fonnyák [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1749: Kender Erogatioja ... Midőn ki tiltottak szakadozvan az Viragos Kender, a mely fejek kicsindek voltak, Kettőtis egyben tettéven, apadott el belőle 2 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. 1844: Kenderünk Széplakon ... kiis van tilolva, Nyárádtőn^a még nints ki tilolva, zölden volt 15 kalangya [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez. — "MTJ]. 1855: A jobbagy felesége a kender kinyövi, eláztatja, kivetí, megszáritja, kitilólja^a [ÚjFE 181. — "Folyt. a kendermunka egyes műveleteinek fels.].

kitilolt megtilolt; meliját; (Hanf) gebrochen. 1730: Ki tinolt (!) kender Gel 36 [Szentlászó TA; JHbK XLIX/4]. 1748: 5 ... Kitilolt régi héheletlen Len Gel 5 [Szászsztyakab SzD; Told. 11/95] | kitilolt kender Gelin 08 | Regi kitilolt avatag kender [Nagyida K; i. h.].

kitiloltatás kitilolás; melijare; Hanfbrechen. 1820: Kender ... 53 Kalongya ki nyötetéskor ... a' ki tiltoltatásakor csak 40. kalongyára maradt [Dés; Ks 105].

kitilt 1. az interzice cuiva să intre (undeva); ausweisen. 1620: 2 die Februarii tiltának ki mind az császár és vezér divánjából minden követeknek keresztyén tolmácsokat, kapitihákat és megparancsolák, hogy csak török csau-szok járjanak bé a divánba, s ezek agálják minden követnek dolgát [BTN² 396]. 1629: Említette Zabo Mihály aztis hogy meczeskor ki tiltotta az zeolőből pechytel az It [Kv; TanJk II/1. 46]. 1702: Sebastian János nevű Bánysz Ur ... köztünk létiért rebelliseknek vádoltanak a' Mlgs R. Gubernium előtt ... sőt köztünk létibe reá jöttek 's tiltották ki völgyünkéből, hogy ott ne kereskedgyék [Torockó; TLev. 4/3.1a]. 1769: annot ... az ökör Tsortat ki tiltsa [Nyárádsztylászó MT; Sár.].

2. jog (örökségből való) tilalmat nyilvánít ki; a pronunja interdicție (asupra unei moșteniri); Erbschaftsverbot aussprechen. 1588: az falüba ug hallani hogy bezillik üala az wton az wayda Emberi hogy am ky Tiltok az Tomoriakat az iozagbul, reays hiwk wket Jrette [Kövesd NK; SLt V. 14 Szandor Georgy tt nyil.]. 1591 k.: Az én megholt Attiamffia tellyesseggel deficialt, maraduia ninnen eggys, Annak az megh nevezett megh holt Adorian Gergelnek Eőrekegeből tiltottam en ki ez

Alperesseketh [Szu; UszT]. 1592: Cúm p(ro)testatione tilalmat tette(m) az J ellen tiltotta(m) kj eősteől maratt Vduarhely zekben valokból, mind pedig a' nyl feőldek-ből [i. h. 10/79]. 1604: Az mynt azzal forgatod hogi az teoruenj zabaditot teged el benne, Engem ki sem tiltottal beleolle, hane(m) mykor engem ezert teoruenihez hittal, meg talala(m) akkory tisztartonkot Nyutody Georgy vramot ... az tyztarto engem meg zabaditot benne [i. h. 18/29].

kitiltás excludere; Ausweisung. 1736: az Falu Gornykja az Egyház fival az Petru Popa pecsetivel házról házra járván mindeneket Cogált tizenkét forint bírság és Templomból való ki tiltás allatt hogi egibe gyülyenek az egész falusiak [Algyógy H; BK].

kitiltat 1. a dispune ca să fie interzis/oprit; aus einer Sache ausweisen/schließen lassen. 1592: az ell mult 1591 niarba(n) Zent Jstwan kiraly nap^a tajban ... Hodgiaj Janos chioualtatta vala megh minekeonk harom kalongia Arpankat, az melj feoldeonkbe(n) azt megh chioualtatta vala vgia(n) azon fele feoldbeol ... kj tiltatta az en Ekemet [Szu; UszT. — "Aug. 20.]. 1604: tilalmat tetetem az Alperes azzonj ellen, tiltattam kj az Heasfalui^a rez eoreoksigbeol melj vagion Lengiel faluan Vduarhely zekben [i. h. 18/69. — "Héjasfalva NK]. 1805: Fogyeri Disunitus Diaconus Avram Déak panazoll a' Fogyeri Disunitus Papra, hogy holmi hamis fel adasokat téven ellene nagyon üldözöbe vette, 's a' Templomból is ki tiltatta [H; JF 36].

Szk: pecséttel ~. 1617: Mikor zanthot volna kj tiltatta pechettel az Inctust Thorvenyre kellett fel Bochuznom [HSzj szánt al.].

2. kiközösített; a dispune ca să fie excommunicat; exkommunizieren lassen. 1772: Megbetegedvén leánya lett ... Rózi ismét leányi módon viselvén magát ... A plebánus megtudván, az ecclesiából kitiltatta [RettE 271].

kitiltatik a fi oprit să intre; ausgewiesen werden. 1649: Nemegiei Panit (!) Istuan feleségehez ütven szekerczevel az gyermeket talallia felesége öleben es kette hasat az feie es megh holt, kiert az jsanak megh bontették az embert es az Templomból gyermeke gilkossagaert ki tiltatot [Szjk 68]. 1705: Dés(en) lako Békési János ... Felesége Galacsi Kata ... O^a szerint Rettegen eső Sz: Péter napi sokadalomból jöven ... Istent s — Felebarátit megbántó utálatos szitkok(na)k neuével szitkozott ... az I(sten)n(e)k Házabolis ki tiltatott [Dés; Jk II. 275b. — "Az ó naptár. Jún. 29]. 1746: A' szántó ökrök járjanak a' Kenderesben a' honnatis a' ménés és tulok tsorda tiltas-sék ki [Torda; TJKT III. 37]. 1814: Timár Ujvari Samuelné ... nyilván valo Talp Lopásért a Czéhből ki tiltatott mig magát ki tisztittyta [Dés; DLt 56. 22]. 1817: (Az erdőből) a' Marhák egy átalýában kiiltatnak [F. árpás F; TSb 46].

kitilthat a putea interzice/opri; ausweisen können. 1746: Ha az dongosiak(na)k mostan adott viz uttya meg bomlik, az Istályosokat az Dongosiak az felső bányából ki ne tilthassák [Torockó; Bosla]. 1783: a Szabo Mihallyné leányát miért nem tiltyák ki a Templomból, melyre Tiszteletes Uram ... felele tsak mondára ki nem

tilthatyuk [Uzon Hsz; HSzjP Fr. Szabo de Felső Csernáton (42) Ludi magister vall.]. 1792: tsak siessen Ngd a Plenipotentiával, hogy előre ki tilthassam Imets Sigmond Uramat a Iozagból [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.].

kitiltódik kitiltatik; a fi oprit sã intre, a fi expulsat; ausgewiesen werden. 1842: Az el követett parázñaságért pedig mind a két fél, a Sz. Egyházból 4 hétig ki tiltodott [Nagykapus K; RAK 22].

kitisztál kitisztáz; a clarifica; klären. 1840: nem tzélja ... birtokát ki tisztálni, birtokos szolgáját szent jussai-ba élni hagyni [Dés; DLt 974].

kitisztálódik kitisztázódik/derül; a se clarifica/lämurir; sich klären. 1840: a' Házamot fel motoztatta, s engemet le tartoztatott, s azután ... ugy tisztálódott ki, hogy én ártatlan voltam abbais [Szu; KLev.].

kitisztált tisztázott; clarificat; geklärt, klargestellt. 1852: az idő így haladott míg bé következtek a Forradalmas idők, 's abba hogy az Jozság Météi ki nem Tisztáltak nagyon sok károm volt, mert Komáromi László is használgatott belőle [Nagylak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezévl].

kitisztázás tisztázás; clarificare, lämurire; Klärung, Klarstellung. 1874: a magtári számadás ... a valóság-gal meg nem egyezik, nyilvánítja, hogy mihelyt a hiba ki-tisztázására időt nyerhet, a számadást rendbe hozza [M. bikal K; RAK 307].

kitisztít 1. megtisztít; a curăja; sauber machen. A. Helyre von.; referitor la locuri; in bezug auf einen Ort. 1570: Taligas Thamas fya Gërgh ... valya hogy ew az Barom Alliat Thyztitya volt ky az Lowas Balint paytayaba [Kv; IJk III/2. 187]. 1677: Utak sohul ne hagyattassanak, mindenüt bé-vágattassanak, ... senki azokon ne járjon, s' ki ne tisztítsa [AC 110]. 1762: azon helyet, melyet ... bővébb(en) ki tisztított, tudniillik ezen Arkan tul lévő kaszállot [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1772: Nádas Tos helyi vala töbnyire még mais nadas hely egy része, egy Reszit kitisztították a' Nádból széna fünek [Bibarcfa U; EHA]. — B. Tárgyra von.; referitor la obiecte; in bezug auf einen Gegenstand. 1592: A waros ket pincze tokbeli palaczkokat meg foldoztattam ... az bwdeössegebeölis ki tisztítottam [Kv; Szám. 5/XIV. 165]. 1807: El-tsépelvén Gabonáját, visgallya-meg, a' mag között nintsen-é Bolond-buza? ha lé-szen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztította, ki, melyet mosás által-is meg-tehet, leg-bizonyosabb tisztítás mindazonáltal a Szemelés [DLt 73 hiv. nyomt.]. — C. Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf den Menschen. 1629: Az Gjermek tartasatis mondja hogy egi keues ideigh tartak mindenik meg közsosult rühe-sült-vala s en tiztita(m) ki [Mv; MvLt 290. 158a]. 1710 k.: a himlő az embernek az anyja méhéből hozott anyai rossz vérnek maradéka ... azt a természetnek vagy egy-szer, vagy másszor ki kell a himlő által tisztítani [BÖn. 524].

2. kitakarít; a curăja/curăji; ausräumen, säubern. 1593: Mikor az plebanos hazat az sok gazból ki tiztítat-

tak az Cloaca a' hol be zakadot volt, hogi be dezkaztat-tam, vettem lecz zeget ... d 7 [Kv; Szám. 5/XX. 132]. 1598: Hogy az zapor esseo az homlito vermetek mind hantta izzopal Attanak 2 embernek kik ki tiztították f—/24 [Kv; i. h. 7/XVI. 60]. 1666: két napszamos(na)k adtunk napjára két napszamoto, ezek az árnyék székebeöl tisztították ki az rutságot, adtunk nekik f—d 30 [Kv; SzCLev.]. 1681: a' Fejer Bastya^a ... Ez Kásamata vol-na, de többire ganajjal teli, kár hogi ki nem tisztították [Vh; VhU 519. — ^aA várban]. 1810: Leg Szükségesebb a Silipeket egészszen reparálni, mivel szakadozásban Vadnak, és az alatt a Malmón alol a Malom Árkát ki tisztítani mivel a Viz egészen mostis az Also Kerék alá fel van Tojulva [Sóakna MT; Born. G. IX. 5].

3. (irtással) megtisztít; a curăja (prin extirpare/defri-sare); (durch Rodung) säubern. 1625: az az puzta szeo-leo hely Benczy Ferenczye vala ... keornywile igen sok twuis vala Az J: orotta tisztította kj vgy kezdé szantani [Uzst 49a]. 1684: a To mellet ... egészenen megien fel az fold ... majd hason felinel nagjeb lehet az bokrossá-ga ha ki tisztították száz vekanal töb bele mehet [Gyula-telke K; SLt AM. 24]. 1753: mint hogy azon helyet az Erdő és bokor fel nőtte, ő Kglmek ki irtották, 's a' szer-ént mint magokét birják [Szováta MT; Told. 3a]. 1777: Ezen utrizált helyet ... falu Erdeiből ... Kretson Triff kezdette föl fogni ... annak halála után az Exponentst láttam, hogy ezen helyet ki tisztította, es haszon vehetőe tette [Dupapiatra H; GyK. Mikle Petru (45) jb vall.]. 1810: Felső határban a Pojána nevezetű Helyben ... bi-zonyos részt rendre fel fogván ki borozdálván és a Gyü-kerekből Bokrokból kitisztítván [Felőr SzD; BetLt 6]. 1840: A' Fenyő Farkon egy részt ki borozdaltatott volt Grof Nemes János ... a' Cselédgyei tisztították volt ki ökör déllő ma [Bikszád Hsz; MkG I].

4. bány, őtv tisztál, megtisztít; a purifica; reinigen, säubern. 1592: Gal Marton fia, Janchi, vgmint 14 ezten-deos ... vallia; ... lattam hogi ot hazanal ... arani-müiet kraczott es az daika eoet ketten tiztítottak kj [Kv; Tjk V/1. 244]. 1655: küldöt hozzáam Csepreghi Mihály egyszer valami arany porból ol(v)asztot aranyat, kit nem tultak tisztítani engem kért rá tisztítsam ki, verjem fel aranyul neki [Kv; CartTr II Rázmány István (36) őtvös vall.]. 1780: valakik ezután rosszsz Metallumu Bányákat colalni, vagy a' Vaskő közüll az Érczet jól ki nem tisztítani, 's e' miatt rosszsz. Vasat tsinálni comperiál-tatnak poena flor. 12 büntetessenek, és a' rosszsz Metal-lumú Bányákból ki tiltassanak [Torockó; TLev. 2a].

5. eltávolít; a indepărta; entfernen. 1588: sok gonoz bew(n)ben eleöket erteken ez varosban ... Legien gon-giok Zorgalmatoson hogy ez illien zemelieket ky tizti-chak, minden zemely valogatas nelkwl ... Az Capita-noknak gongiok legien [Kv; TanJk I/1. 60]. 1622: Pau-lus Göcs ... oly igazságszerető volt és bálványgyűlölő, hogy az bálványt Kolozsvárból kitisztítá Thoroczka-i Mátéval [Kv; KvE 153 SB].

6. ~ja magát (vmiből) vmi alól/vmiből tisztázza ma-gát; a se dezvinováji; sich reinwaschen. 1586: En penig ez zo halwa(n) megh monda(m) Thamasnak eochemnek hogy Minemeeo zo volna a' leany feleol, es kerem hogy Adegh el Ne vegie megh ebbeol ky Ne tiztittia magát a' leany [Kv; Tjk IV/1. 598]. 1612: mikor ... Ombozi Martha azzoni el hatta volna ... Gaspar vram ... hi-vata haza, de ő kegmee azzoniom protestala, s azt mon-

da, nem megiek, mert tudgia kegd hogi ez előttis az Ispanokkalis mint voltlt dolga, akkoris ugi szerzenek hazu hogy megh tiszticza magat, abbol sem tisztita ki magat [Szentandrás SzD; KJ]. 1639: maga szajabol hallam Gergely kőuacznak ... hogy szekely Istua(n) hamis hitűe akarya tenni, s azirt iot haza hogi ki tiszticza magat belőle [Mv; MvLt 291. 173b]. 1850: nékem Több kárt okoztak ... 25 ezer ftnál, s még ők akarnak hamis vádakkal Terhelni, de Isten nem hágy el 's ki Tisztított én azoktol magamat ha igaz hogy méltatlanul fel adtak [Nagyak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kerv.]. — L. még RSzF 257.

Szk: *gyalázatból* ~. 1811: én Kudor Pál ... a' feleségemet el is küldöttem a' Házomtol hogy tisztítsa ki magat e gyalázatból [M.bikal K; RAK 86. — ^aA paráznság vádjá alól] * *gyanú alól/gyanúból* ~. 1749: kérésire el bocsátottam kezességem hogy magat azon gianobol ki tisztítsa [Veresegyháza AF; Told. 3]. 1765: Két versben Falusi Biránk által 8tza napozattuk Gruja alias Letskus Dregant ... hogy magokat magok mellé szerzendő jámbor betsületes emberek hűtekel tisztítsak ki gyanunk alól [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben. — ^aFolyt. a gyanúsítottak fels.] * *(rút) hírből/hirnévből* ~. 1570: ky Tyzticcha Magat az hirbeol myt feleole hirdetnek [Kv; TJK III/2. 107]. 1639: monda Gergely kovacz hogi eő azirt iot haza hogi azt hallotta oda ki magyar orszagba(n) hogy eőtet hami(!) hitűe (!) akarjak tenni, de eő az eő hiti melle iot haza, hogi ki akarja magat tisztítani belőle abbol az rut hírből [Mv; MvLt 291. 173b]. 1649/1650: megh Ertuen Cehwl eo kglmek vezettek ilyen czelekedetiért^a Tablat hozzaia ne bocziassanak mighlen magat ilyen rut hir nevbeol ki nem tisztította [Kv; ÖCJk. — ^aElloptott disznó levágásáért] * *mocsokból* ~. 1846: Ifjabb Imre Mihály T: Dosáne asz(sz)onyt Kurvának kiáltotta volna ... mellyért én a' Curátorral édjütt mind T: Dosa Imréné aszszonyt, mind pedig a' mást admonealtam is, hogy magokat 8ad napok alatt a' motsokbol kitisztítsák [Kakasd MT; DE 2] * *zitokból* ~ 1585: Keoteles Balint vallia ... hogy zamot Ada ... eotet az czehebeliek keozwl meg zittak volt, es rutolta (!) volt ... Azert Im en le teze(m) az czeh Mesterget, es Addeg en Ne(m) viselem, Amégh az zitokbol magamat ky Ne(m) tisztitom [Kv; TJK IV/1. 439] * *szuszpióból* ~ gyanú alól tisztázza magát. 1659: Kegyelmed felől való suspicióból magat ő nagysága előtt kitisztítsa [TML I, 420–I Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *vád alól* ~. 1781: ígérék arra magokat hogy a Vád alól ... kitisztítják magokat s ártatlanságokat meg-fogják bizonyítani [Koronka MT; Told. 23/9].

kitisztítás 1. megtisztítás; curăţare, curăţire; Reini-gung. 1797: A Grof Puskájának igazittásáért pistolyinak ki tisztításért Hung. fl. 1 Dr. 68 [Szság; IB III. R. CXLV/22]. 1800: A Vass Ládák ki tisztítások aránt valo fáratságra tsupán tsak azért nem kértem volt Tiszteletes Profesor Uramat hogy gyenge egésségével sajnállottam farsztani [Gerend TA; DE 4].

2. kitakarítás; curăţat, curăţit; Ausräumung, Säuberung. 1673 k.: A' Cymeterium fedelezése a' jobbagyoké ... A' Praedikator csűr kertinek a' mi hulladék gaz esik benne ki tisztítása, a' kertnek meg szántásais [Nyárádtó MT; MMatr. 7]. 1734: a Malom árka toroklattyáb(an) az arviz nagi es sok jeget hanyván melly az arokrol el

vőtte a vizet ... minden Emberséges Ember azon Jeg-nek ki tisztítására ... egy egy Embert adni tartozik [Dés; Jk 443b]. 1827: azon árok gyakori kitisztítására sok költség, és nap Számasak kívántatnak [Cege SzD; WassLt Conscr. 13].

3. *átv* (vmi alól) tisztázás; clarificare, lămurire; Klärung, Klarlegung. 1802: ő Nékies nemis adatott idő a maga vádoltatása alól valo kitisztításra, azért a maga bűnéből valo kitisztításra 15 napokból álló idő adattas-sék [M. bikal; RAK 85. — ^aA paráznsággal vádolt nőnek].

kitisztítatlanul kitakarítatlanul; necurăţat; ungesău-bert. 1826: azon árka ductussa és meatussa ... a' két fa-luknak conterminalando határaik között volt (: ... a' Kelementelkieknek incuriájok mián nagyon ruinalodva, beiszapoltatva és kitisztítatlanul :) fennáll ... tisztittas-sék 's hanyattassék ki [Ms; GyL].

kitisztítgatás kitakarítgatás; curăţare, curăţat; wie-derholte Säuberung. 1826: a' panaszo Kelementelki Communitas — még nagyobbban valo betelését s beiszapoltatását^a szánt szándékosan igyekezte eszközölni tsak a' végett: hogy azt egészen a' Gyalakuti határba vettet-tesse, s ne kellessék annak kitisztítgatásaival továbbra is bajoskodnia [Ms; GyL. — ^aA Csulakáj völgyéből lejő-vő patak árkaét].

kitisztíthat 1. (erdőt) kiirthat; a putea defrişa; ausro-den können. 1745: szakasztatott ki egy darab erdő ... a mi búkk es gyertyán es egyéb féle fa van benne azt a Falu ki tisztíthatya belőle magok szükségekre [Nagyadorján MT; MMatr. 162]. 1748: Ezen Tanorokban feles jo féle Gyümölcs fak vadnak, de nagyob részt ... az erdő erőssen fel fogta, ugy hogy sok munka kívántatik mig ki tisztíthatni [Koronka MT; EHA].

2. ~ja magát (vmi alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinováţi; sich reinwaschen können. 1618: látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen, és magát azzal kitisztíthassa [BTN-92].

kitisztítódik kitakaríttatik; a fi curăţat; ausgeräumt/gesäubert werden. 1681: Pisztrangos Tócska ... Ezen Tócska két reszben vagyon; Vize ighen csekély ha aláb ásnak bár csak egi singnyire, hogy az sok sár, szemét ki tisztítodnek, es vizeis melyebb lenne, alkalmasabb volna a hal tartásra [Vh; VhU 574].

kitisztított 1. kitakarított; a dispune să fie curăţat; ausräumen/säubern lassen. 1592: A waros ket pincze tokbeli palaczkokat ... az bwdeösssegből is ki tisztítat-tam, fizettem erette Kannagiarto Matiasnak f 5. d 15 [Kv; Szám. 5/XIV. 165 Eppel Péter sp kezével]. 1593: Az plebanos hazanak eget mast chinaltattam ... Az kertet hogi meg kapaltattam es a' gaszbol ki tisztítottam Attam 2 embernek f—d 24 [Kv; i. h. 5/XX. 131]. 1602: Adgya-nak penzt kezekhez, es az ket natiobol fogadgyanak negy legent ... minden ondokasgot ki tisztíttassanak [Kv; TanJk I/1. 424]. 1726: Mind a' Pitvar, mind a' nagyház, mind penig a két bót földé teli lévén Tele-vénnyel vastagon, sok bé omlott kövel ... Téglával, mind azon televényt ki kellett Tisztíttatni [Ne; DobLev.

I/124]. 1769: az Mely Sántzok bé tölték azokat ki kell tisztíttatni [UszLt XIII. 97]. 1782: sok helyeken az Stomp árkan fellyül az iszop vgy meg töltötte az árkot, hogy ha ki nem tisztíttatnyuk vizet adván hamarab az rétek fele ki omlik [Déva; Ks 84. 24. 4].

2. (irtással) megtisztíttat; a dispune să fie curăjat (prin defrişare); (durch Rodung) säubern lassen. 1740: ezen Controversiaban forgó Rét, Szamos hely fenék, és erdős berek vólt, melyet nagy kölcséggemmel, färatsággommal, irtogattam, tisztíttattam ki [Dés; Jk]. 1761: (A) szölő helyetis néhai üdösb B. Bánffí László vr a tövis bokorbol ki tisztíttatvan ide Régenb(e) a Polgár Mesternek hirt tétetett ... hogj Szölövel bé ültetetti [Szászrégen; JHBK LXVIII/1. 33].

kitisztíttatás kitakaríttatás; curăjat, curăjit; Ausputzen/räumen. 1837: (a Tanács intézkedik) a Kolozsvár felé járó Országos utat keresztül vago ugy nevezett Kövesd Pataka Árkának ... ki tisztíttatása ... új Arok ki hányásával leendő elvitele aránt [Dés; EHA].

kitisztíttatik 1. kitakaríttatik; a fi curăjat; ausgeräumt/gesäubert werden. 1737: Sok incommodumok lévén Nms Városunk Szena Réttinn, az Aknáról^a kifolyó Sós patak miatt, tettzett azért azon patak árkanak szabad fojása végett, hogj árka ki tisztíttassék [Dés; Jk 478b. — ^aA tőszomszédos Désaknáról]. 1826: azért: hogy ez az árka annak a viznek^a minden emberi emlékezetet felyül mulo időktől fogva állott ... és most is ha jó moddal kitisztíttatik ... a vizet minden nevezetes kártétel nélkül ... ezután is bé fogja vinni a' Küküllőbe [Msz; GyL. — ^aA Csulakáj völgye patakának].

2. megtisztíttatik; a fi curăjat/purificat; gereinigt werden. 1775/1781: egy kalongya kender ki tisztíttatván könnyen el két két Márjason [Algyógy H; JHB LXXI/3. 409]. 1780: Ollyan Bányák lévén, melyekből roszsz Metallum hordattatik, vagy a' Vas kövel egybe elegyedvén az Ércz ki nem tisztíttatik, melly miatt roszsz Vas készülvén, mind a' Mlgs Familiának, mind az Hellységnek kára és kissebsége tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2a].

3. eltávolíttatik; a fi îndepărtat; entfernt werden. 1710: mint hogj az Rátz Kattonak ellen igen sok az panasza ... Kgl(e)k publicállya mindenüt, hogy ... afféle kőborlok ki tisztíttatván annál jobban folyhasson az eő Felsége szolgálattya [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből].

kitisztogat 1. kitakaríttat; a curăja rînd pe rînd; nach und nach reinigen/säubern. 1682: Az Malomba(n) ... Az Arkat ki kellene^a Tysztogatni erössitenj kellene^a az sylipjet [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. 1696: Gjula Fejérvárott a' Szamtarto házban gondviseletlenöl taláttott exactoria hitvá(n) ladabeli Levelek Registruma ... az egerek ... őrszve rágták megh őrlötték ... a' mellyek ... meg maradtat(na)k ki szedegettük porából ki tisztogattuk [Gyf; BfR].

2. (irtással) megtisztogat; a curăja rînd pe rînd (prin defrişare); (durch Rodung) nach und nach säubern. 1821: igen szükséges volna a ki irtás, tisztítás ... parantsollya meg hogy az őszön, Télen, Tavaszon irtogassa, tisztogassa ki az Írotványnt [Somkerék SzD; Berz. 11. Fasc. 75].

kitisztogatatt (irtással) megtisztíttat; a dispune să fie curăjat (prin defrişare); (durch Rodung) säubern lassen. 1728: Itattam marhakat ez Controversias széna helyen tudom annakutánna berek nőtte fel, Pristiny Joanos kitisztogatattván kaszálta s birta bekességgel mind holtáig [Algyógy H; JHB XXXII. 41].

kitisztul 1. megtisztul; a se curăja; rein/sauber werden. 1749: az itt Valo Buzákban a buza fereg miat feles kár vagon ... abbol bizony soha ki nem tisztul jól, mig nem Consumaltatik [O. csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. 1789: Oláh-ser. A vajnak ki-vert édes téj savója, ha minek előtte magában meg-savanyodnék, sajtos részétől főzés által ki tisztul, és jól meg-szürettetik [MNY XVII, 48].

2. (az idő) felderül; a se însenina; (das Wetter) aufhebern. 1879: Most veszett esős idők vannak. Ha kitisztul ... — úgy, lehet, ki megyünk Czakóval Madarasra^a [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aMezőmadaras MT].

3. ~ a feje; a se limpezi la minte; einen klaren Kopf bekommen. 1846: nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segített ki, mert meglátogatván ... anyit beszélt bajairól ... hogy rögtön kitisztult fejem [KZsN 157].

4. elfolyik/apad; a se scurge; wegfließen, versiegen. 1772: a I. Groffné Malma Gátja ei szakadván, leg ottan az én malmamrol a' Viz egészszen kitisztult [Kük.; JHB LXVII. 224].

5. kb. véget ér; a lua sfîrşit; aufhören, ein Ende nehmen. 1662: De ami nagyobb, az Isten törvénye ellen valo élet is ugyan megszűnt és kitisztult vala, hogy mindkét esztendő alatt is csak egy gyilkosság is nem esett [SKr 421].

6. kitakarodik; a se vindeca de catar; rein werden. 1730: én a melj nap Gyekeből^a meg indulta(m) azon napon kezdődöt a Catarus rajtam, s máig se tisztult ki jól [Kapjon SzD; Ks 99 Gyulafi László lev. — ^aK].

7. ~ vmből kigyógyul; a se vindeca (de o boală); genesen, gesunden. 1591: mind a hideg lelte az giermeket, de azutan ki kezdett beleölle tiztulni [Kv; Tjk V/1. 55 Kerekes István vall.] 1600: Borbely Illyes ... vallya ... az sebyz zepen megh tiztult vala ... hanem az fia raggatott valamj iros rwhat rea Annak vthanna vgy esset az rothadas az sebre ... vgy fogtam esmet hozza, es az rothadasbol ky tiztult vala [Kv; Tjk VI/1. 482]. 1765: egészen ki nem tisztultam nyavalyámból, s talán ki sem tisztulok [RettE 195]. 1800: ugy tudom azon Nyavallyájából ki nem Tisztult, ámbár Vásárhellyt magát sokat orvosaltatta [Makfva MT; DLev. 3. XXXV/6].

8. tisztázza magát; a se dezvinováji; sich klären. 1617: Elegge sokzor hallottam, hogi zidalmazta rutolta az Jambort ez az Antalfi Tamasne ... az toruenibol zokbol ki tiztullion mint bestie hires kurvafia [Kobátíva U; Pf Zaz Giorgine Kata kobatfalui vall.]. 1672: jm eztis jrtam mind en s mind Kastal Ferencz U(r)a(m) Nzetes Lazar Jstu(an) Ur(na)k. ha azért el nem uegezodot, a' uagi ki nem tiztult Peter Deák azon karuallasokbol mind az en, s mind kastal Ferencz U(r)a(m) rezerol, ercen egiet Christoff Georgi Kastal Andrassal [CsÁLt F. 27 I/38 Georgiffy Mihali Nit. Can. és Pleb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. 1752: Tiszteletes Madarasi Ur(am) is az egi haz fit reá küldötte Furu Gyórnére, hogi a Teheninek a

tejit vigye vissza, még ez alol nem tisztult ki [Diósd Sz; Wlt Kis Márton jun. (36) ns vall.].

9. eltűnik/hordja magát; a se căra; sich davonmachen. 1570: Az Molnar azt Monta neky hogy ky tyztwllion onnath, Mert senkynek Nem eorlenę az nap [Kv; Tjk III/2. 104]. 1600: biro Vram kenzerittchye rea es az Jdegen chalard kwldusokat ... hogy az kwldusok az hazak Alol ky tiztulyanak [Kv; TanJk I/1. 366]. 1704: Akik a kurucok közé kimentek, azoknak feleségeket ki akarván üzetni a commendáns, az a parancsolata, hogy ma 4 órákorig a várból mind kitisztuljanak [Kv; KvE 291 SzF].

kitisztulhat kb. vmitől megszabadulhat; a putea scăpa de ceva; sich von einer Sache losmachen können. 1662: a népnék ... állapotja ha gondviselésbe vitetődhetett volna, eddig jó rend és eszközök által a nagy dura barbariesből excolálódhattak, nagy részint kitisztulhattak volna [SKr 348]. 1710 k.: Aristoteles, a Socrates és Platón tanítatott az embereket minden virtusra vezető filozófiát vitte az elmefuttató ... veszedelmes argutiákra, agyarkodásra ... mely által az ördög még az igaz keresztényen vallást és minden jó tudományt annyira megvesztegetett, hogy ma sem tisztulhat ki belőle [BÖN. 421–2].

kitli 1. zubbony; bluză, veston militar; Uniformrock, Kittel. 1801: Kádár János ... önként állott Katonának ... el-vitt magával, egy Köppenyeg, Kitlit, Nadrágot, Csizmát, és Süveget [DLt nyomt. kl]. 1843: ki bontotta az általvetött 's találtam ben(n)e 6. lábravalot ... egy nyári kitlit és nadrágot [uo.; i. h.].

Szk: nyári ~. 1843: ki bontottam az általvetött 's találtam ben(n)e 6. lábravalot ... egy nyári kitlit és nadrágot [uo.; i. h.].

2. munkaköpeny; halat (de lucru); Arbeitskittel. 1803: Kolozs megye: ... szabadsággal elbocsátott személy kitlyivel együtt [TLt 763]. 1832: Több nyüstös vászon Kitlinek valo [Dés; DLt 678].

Szk: komisz ~. 1805: vitt-el ... egy avatag elszakadozott Komiz Kitlit [DLt nyomt. kl].

kitnicer 1. kisznicer

kitoj csúf világra hoz; a naște; in die Welt setzen. 1633: Felej Gasparne terhes leuin az gyermek születben giötrődik vala en oda megjek hagi az miben tudok segítegel legjek nekj ... az mikor penigh Isten az gyermeket ez vilagra ada, azt mo(n)da Koczis Jonasne hizem hamar ki tojta az gyermeket [Mv; MvLt 290. 140a].

kitol 1. kitaszit; a îmbrînci afară; hinausdrängen/stoßen. 1567: Magdalena dictu(m) hoc fecisset En Maid Meg fogom az foltos gereznath raytad Es ky tollak Thalam chak Morgani Jottel ide [Kv; Tjk III/1. 94 Anna Rita Pauli Eothwos vall.]. 1568: lattam hogy az zabo balint aytayan ki tolyak az leant es Jaygat vala hogy meg zektek a labat [Kv; Tjk III/2. 198 Elena St.ni Kalmar Rta vall.]. 1583: Kalmar Janos es Trausner Lukach valliak ... Iuhos miklos Nem futot ky hane(m) Mas toltta es vitte ky [Kv; Tjk IV/1. 171]. 1630: Latta(m) az Nagj veszekedéseket, riualkodásokat, s rut vagdalkozásokat

... az ot ben leveő katonak mind ki vagak s ki toliak az harom legent az kapun [Mv; MvLt 290. 216a].

2. vhová kiszorít/nyom; a împinge/scoate afară undeva; etw. irgendwohin hinausdrücken/drängen. 1672: az miolta az Ur Bethlen Janos Ura(m) eo kigjelme kezében juta ez az felseo malo(m) ... megh czyak kerti uetemenye(m) sem maradhat megh miuel eo kigjelme igen magossa(n) keöttette fel az gátott, s az derekasabba(n) ki tolja az vizet [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1746: midőn meg árad a' viz ki tolyla a' vizet a' Dombai széna füvekre [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. 1765: mihelyt pedig a viz ujulása vagyon ki tolyla, és a Szegény portiot fizető emberek(ne)k drága és nagy hejen fekvő Török búza földet el borította [Náznánfa MT; Berz. 13. V/13. — "A vizet]. 1772: ezen Malom ... ha annyira fel emeltetnék, mint a' többi vadnak, mikor a' többi forganának ezis forgana, mikor meg állának meg állana, mikor pedig a' többinek Gáttja a Vizet ki vetné, az ezé is ki tolná [Mikefva KK; JHb LXVII/2. 305].

3. vkit vhová kiszorít; a împinge undeva pe cineva; jn irgendwohin (hin)aus/verdrängen. 1653: Ebben az esztendőben szent Márton nap után Báthori Gábor fejedelem Szeben városát megvév, és ... Szebenből kitolyta vala a százságot [ETA I, 103 NSz].

4. kinyom; a scoate; ausdrücken. 1570: Julia Thèmeswary Gergelne ezt vallya ... Latta hogy ez Kowach Kalara otth wl volt veztegh es Jgen Jaygat volt, Latta aztis hogy az Laba chontya vgian ky Tolta volt az Béréth [Kv; Tjk III/2. 57]. 1584: Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' varganę Anna Az Apamra ... Masod eyel illj dologh esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az varganę Annia Ream leowe es a' hiwelket A' Zememnek vete es ky tolia a zememet [Kv; Tjk IV/1. 281]. 1662: az alamizna kéregető szegényeknek szemeket kitolván, orrokat ... kezeket elmetélni nem szánnák [SKr 362]. 1710: minden rossz dologra az urak vették rá, de az neki semmit nem használa, csak kitolják a szemet, s úgy hala meg rabságban [CsH 192].

5. kijebb visz; a muta mai afară/încolo; weiter hinausbringen/schaffen. 1816: a' ... 'Sellérek a' Gyepüt ki-tojták 's rendes határából elfoglaltak [Nyomat MT; UnVJk 103].

6. szk-ban átv haszn-ban; în construcții, la figurat; in Wortkonstruktion in übertragenem Sinne: ~ja a bor a lelkét kb. vkiből kiöli a bor a jó érzést; vinul face să piară simțul din cineva; der Wein ertötet das gute Gefühl in jm. 1635: mondgia uálá Aztalos Marthonne, hogy otot a' hozzu bajuzú Zuczy Istvan torkon ragatta volt és megh akarta foytani, megh hizot az sok szegenye(n) es el hitte magat ... mert ki toltá válá az bór a lelkét [Mv; MvLt 291. 53b] * ~ja a lelkét megöli; a omorî/ucide pe cineva; jn töten. 1591: Kúruas beste ne haychj el az en marhamot, mert negied napig ha ki nem toliod az en lelkemet en kj toliom az te lelkedeth [Szentegyházasoláhfalu U; UszT]. XVII. sz. e. f.: Ettcezer ha oly helyen kap-hattjuk ki tolyuk a lelkyyt az derekabol [uo.; OfLev.] * vmivel ~ja a szemét kiszúrja a szemét vmivel; a încerca să mușumească pe cineva cu mai pușin deșit ce i se cu-veneá, a-i scoate ochii cuiva cu ceva; er sticht/wischt einem damit die Augen aus. 1631: eo latta szemuel hogj ennek az görbe Istuannanak eczer megh tette volt szalontaj s eo neki egi dinniet adtak s aual toltak ki az sze-

mett [Mv; MvLt 290. 238a]. 1710: a százszok alattomban egynehány ezer forinttal kitolják Telekinek^a s más református uraknak a szemit [CsH 309. — ^aTeleki Mihály-nak].

kitolat kidobát/löket; a pune să dea afară pe cineva; hinaus-schieben/drücken lassen. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi ... Tamas deak ... egy nehanzor Ingerly^a ... Mond paxy tamas Menny el bestie kurwafy Mert mayd ky tolylatlak az legeniekkel [Kv; TJK III/3. 143. — ^aPaksi Tamást].

kitolattat kinyomattat; a pune să cară afară; hinaus-schieben/drücken lassen. 1592: Az scholaban valo Cloacabol es annak folymabolis (!) hog a rütsagot ki toliattattuk az Waros falan Attunk ... f 2 [Kv; Szám. 5/XIV 25 Eppel Péter sp kezével].

kitold 1. kiegészít/pótol; a completa/întregi; ergänzen. 1600: ha az vršten ez uilagbol ki uezenis ... ha miuel en töbet attam uolna io fiam Razmani Palnak hizem marad e nekem marham s tölgiatok ki azt es öztözzatok egi arant egi massal [Kv; TJK VI/1. 381b Feies Janosne Orsolia vall.]. 1692: egy tinot adok el aval ki toldom az arat [Kercsed TA; Borb.]. 1770: az is el híhető hogy azon Adamosi utrizált malom régisége mian Le nyomult, mivel már a talp fákis ugy el rodhattanak alatta, hogy helyenként massokkal kellet ki toldani [Sövényfva KK; JHb LXVII/115].

2. megtold; a adăuga o bucată, a înnădi; anstücken. 1777: Fel Csinaltom Nro 10 Otska Strofakot negyinek az Srofjat meg vágom Srofházával edgyüt ~ kiis todtam őket az magam vasabul Rh. f 1 dr. 12 ... Csináltom egy Lapos fejű Tengej vég szeget ujjat ... dr 30 ... mas háromnak az szárait ki todtam az magam Vasabul ... dr. 18 [Szászváros; BK]. 1779: Egi derég (!) szegnek a' feit ki töttam dr. 3 [uo.; BK. Kováts Mátyás kovácsmester számlája]. 1808: A' kisebbik Karabély az Ágyát ki todtani Rfr. 2. xr. 33 [Kv; TKhf pműv. számla]. 1815: A haslot is ki toldottam [Kv; Pk 6]. 1842/1845: Egy Kötő-feket szíjjuval ki todtam és javítottam 36 xr [Ne; Dob-Lev. V/1254]. 1843: Egy kengyel szíjat kitottam, egyet östetottam, egy nyereg párnát meg fottam 45 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó jel.].

kitoldat kifoldoztat; a pune să repare; ausflicken lassen. 1744: mind a malom haz oldalait füresz deszkakkal jol ki toldatta, mind pengig az fedelit Sendellyes fedellel Corigaltatta [Ádamos KK; JHbK XVII/11].

kitoldatik kijavittatik/egészítettetik; a fi reparat; ergänzt werden. 1662: a kasamátá^a lövőablaki gerendákbul ugyan jó móddal kifaragtatván s nagy erős vas kapcsokkal erősen öszvefogaltatván, kitoldatott [SKr 600. — ^aA váradi várban].

kitoldatlan ki nem toldott; necompletat, neîntregit; nicht ergänzt. 1768: Ki todatlan ágyra valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

kitoldattat kitoldat; a dispune să fie completat; ver-längern lassen. 1805: ezen istálotskát ki toldattatta [Lompérd K; KLev.].

kitoldott megtoldott/hosszabbított; completat, prelungit; verlängert. 1662: Es noha a kitoldott kasamátáról eléggé lesik, vigyázzák vala őket ... nekik nem árt-nak [SKr 609].

kitoldoztatott kiegészítettetik; completat, întregit; ergänzt. 1662: az Aranyas-bástyán is ... minekutána elsőben is az gerendákbul kitoldoztatott és megnyittatott kasamátáról közkösfalon levő törésre rohant sokaságba kartá-csokkal ... való lövések miatt nem kevesen elveszvéen, nagy sok kárral hátraállának és szaladnának [SKr 607].

kitoló kijáró/húzó; care se poate scoate; Ausschiebe-/zieh-. 1752: Vak Ablakokba tsinált festékes Almarium vagyon háram ... a Harmadik ... ki s bé tojo fiokos, mely(ne)k négy Tojokái hyja [Szászvezzsöd NK; JHb XXIII/27].

kitolul 1. kiárad; a se revărsa; über die Ufer treten. 1672: le jeuouen az aruiz itt Adamoson, fellyül szakad edgj patak, azon toljul uagi uet ki az aruiz [Ádamos KK; XXI/6]. 1746: a' felső gátnál hamarébb ki tolyul a' szé-na füvekre a' Küküllő [Dombó KK; JHb XIX/8]. 1753: ki tolyulván a' Viz a' Tő helyn rétre a' rétnek káros volt [Apanagyfalu SzD; EHA].

2. kidülled/guvad; a ieși din orbita; hervortreten. 1823–1830: bábákat kellett hivatnom ... Egyik gyermeknek a fejét egy bábaasszony úgy kezdette volt szorongatni, hogy a szeme is toltul ki, mert nekik az a boldogtalan szokások vagyon, hogy kerekébb fejet formáljanak, azt minden módon szorongatni szokták [FogE 227].

kitolulás kiáradás; revársare; Überströmung. 1795: a közelebb múlt szörnűy vastag Jegek Nagy erővel valo szakadások alkalmatosságokkal a szoross helyyekenn, gátokonn s Hidaknál valo nem szabadulhatások miatt a vizeknek ki tojulásai ... eő Nsgoknak s Embereiknek ... sok károkat okoztanak [Ádamos KK; JHb XIX/48]. 1826: Ezen Nemes Megyében a' Kelemenelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéből lefolyó zápor és nagy esső vize kitojulása ... tetemes kárt ... okozon [Msz; GyL].

kitolult kiáradt; revársat; über die Ufer getreten. 1795: ezenn Ádamosi, s Dombai mind két Határakonn a ki tojult Vizek sok felé ágazott árjaival sok károkat okoztanak [Ádamos KK; JHb XIX/48].

kitorlik (a jég fölé a víz) fölfakad/tolul; a se înălța/ridica; sich aufstauen (das Wasser über das Eis). 1582: az Vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott es Arat vala ... Az Plebanos Molnays az Gerendelyeyg mynd be fagyot vala tellyessel [Kv; KvLt VII/42]. — A jel-re l. MTsz torlik, dollik, kidollik al.

kitőkösködik kifelé vesződik/bajlódik, táj kifelé tökö-lódik vmivel; a se trudi să iasă; sich auswärts abmühen/plagen. 1762: egy jo bog Sotis láttam ... egy erős fekete ruhaba csongoított vala s elig tökösködik ki véle [Olt-szem Hsz; Mk RN. IX. 109].

A ki hsz-ként is felfogható; az esetben a címszó igekötő nélkül a maga betűrendi helyére kívánczik.

kitölt 1. kiönt; a vársa/turna; ausgießen. 1568: mondanak az azon nepek, hogj aly penz, es Sos Matthe ky tolte, s latok hogy jo penz [Kv; Tjk III/1. 188 Christina c(on)sors Ambrosi More vall.]. 1632: hogy el hozzak az bort, ki teolte az Annia kanczojabol, a kannaba az eo Vra az aztalra teolteott volt penzt ki, es ot torsoli volt [Mv; MvLt 290. 67]. 1651: Az Barla Miklos házánál lát-(am) hogi Barla Miklos egi Sakbol sok egetmast tolte ki [Aranyosrákos TA; Borb. I. Várfaluan lakot Sebestien Jlonas aszszoni (96) vall.]. 1736: Mikor innya kellett az fejedelemnek s fejedelemasszonynak, az fő-innya-adó elérhotta az bort, keziben lévő ezüst tángyérre kitöltvén benne egy keveset azt elsőbben a fejedelem szeme láttára megitta [MetTr 335-6].

2. fel/megtölt; a umple; auf/anfüllen. 1839: Azon balparti láb mellé a mederben 8 1/2 ölni hoszu jászoly gátot fonatván, s közit kovatstsal ki töltvén [Dés; DLt 717].

3. kiegészít; a completa; vervollständigen, zu einer Sache etw. (hin)zusetzen. 1585: Mintler Jstwan vallia ... En onnat el Menek haza, hogy eoowe veszenek, es az vta(n) Ne(m) tudom ky teolteotteye Razman Pal az 60 frtot vagy Nem [Kv; Tjk IV/1. 445]. 1591: Thudom hogy Zaz Lazlo Thelegdy Mihaly Jdeibe(n) birosagaba(n) kj teolteotte vala Kereztelj Pal Nylat az Zaz Antal Nylabwl [Szu; UszT]. 1600: Toth Jstwannak Bornem- yzane azzoniom ada fl. 25 ... mely penzt Toth Jstwa(n) megh olwassa heat talala az fl 25nek esmeth azzoniom megh olvassa es ky teolte nekie [Kv; Tjk VI/1. 403a prov. Franciscus Baka Coloswarien(sis) vall.]. 1606: az Actor ... egy ezüst pohara arrat atta volna megh Akkor ... s azzal teoltette volna ky az eoker arrat [UszT 20/245]. 1687: Szombat Gergely ada az meg nevezett Reteke Szombat Janos(na)k Örökösön ugy hogy az nyolcz forintot tölcze ki kilencz forintra [Szentmárton Cs; BáLlt 50]. 1703: A Szebeni Fortalitium epítésére rendelt dolgokb(an) nap szám szerint még restal Kkg Szekin nro 3283// Azért Kkg mindgiárt kesedelem nélkül küldgjön anny számu dolgokat oda ... mert már ez utan hideg és havas alkalmatlan üdökök várhatunk s a munka nem procedal, 8-ber(ben) ki kell tölti kk(ne)k a maga dolgossi számát [UszT IX. 77. 73 gub.]. 1802: mint egy három négy kupa hijjánosságát ki kellett más Zsákból töltönnünk. — Én ugyan ki nem tölttettem volna; Ha a' Politiae Director Tts Ferentzi Ur óda nem toppant volna [Kv; IB].

4. teljesít; a îndeplini; erfüllen | elvégez; a termina; verrichten. 1568: Boldisar fwto ... fassus est ... Esmet zent demeter napyg minket fogadoth meg, ad f. 6 kyth meg ne(m) attak my penyg ky toltottwk [Kv; Tjk III/1. 184]. 1588: Ha ky teolti^a az egi esztendei poenitentiát, oztá(n) megh engedik varosul ... az theoskerkedest [Kv; TanJk I/1. 72. — ^aA város végzése ellen tözsérkedő Mészáros János]. 1627: Thot Mihály Vramnak negj napi dolgot igerenek egez faluul hogj ne perellien vele ... Annak utanna az czerefalui Molmon teolték kj az negj napi dolgot egez faluul [Ákosfva MT; BáLlt 82]. 1681: Az Taxasokis nyárban akkor Tartoznak Klákájokat ki tölti valamikor, es valamely siető dologhban a' Tiszt kévannyá [Hátszeg H; VhU 151]. 1751: az eo szekere nem marad itt mivel eo ki töltötte a postálkodást | szeres nem vagyok az én rendemet ki tölttettem [Csapó KK; Berz. 12. 92/203]. 1783: (Az uzsorát) minden esztendő-

ben ki kellett töltönnem s tavalyis ki tölttettem [Szökefva KK; Ks 92]. 1810: a' rendes Nap Számakat érettek ki tölttettem [Adorján MT; Born. G. XIV. I Csorba Györgye (40) vall.]. — L. még UF II, 253.

5. eltölt; a petrece; verbringen. 1569: Mi az harom napot tellyessegel ki teoltwen vgy Jeottwnk ki beleolte de senki ellene nem zolt, sem tiltatott [Hacog/Gyf; GyfKápt.]. 1570: Eo kegyelmek varoswl egy Akarattal Azt vegeztek az Notarius dolgakba ... hogy vgian azon Legien Notarius es eztendeyet ky Theolchye [Kv; TanJk V/3. 4b]. 1602: Thomas Lakatos fassus est ... Az Lakatos legenj Sandor ... nallam teolte vala ky aprod ezten-deiet [Kv; Tjk VI/1. 639]. 1653 u.: Gyorkonak, ha ki akarja tölti az Inas esztendeit tartozzanak katonaságra felkészíteni: ha pedig nem, egy gyermek lovackát ad-gjanak nekj [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. 1801: Argye Eva tudom hogy Esztendeit ki töltötte [Erdősztyörgy MT; WH. Cziffra Vaszi (31) vall.].

Sz. XV/II. sz.: mindennek a bolond Esztendőt ki kell tölti [EMLt].

6. bosszúját ~i vkin a se răzbuna (pentru ...); seine/ihre Rache an jm auslassen. 1630: feniegete my eleőt-tünk is Szalay Giörgj az Eötueös Legnieket, hogj bizony ki tölti bosszúját rajtuk [Mv; MvLt 290. 203b]. 1765: ha valakire valami nehézsége volt ollyankor igye-kezte bosszúját ki tölti, verte, káromlotta, csufolta az olyan embert [Borbánd AF; Esz-Mk Vall. 187].

7. ránkorát ~i vkin gyűlöletét kimutatja vkivel szem-ben; a purta cuiva pică/ranchiună; seinen/ihren Haß gegen jn bezeigen. 1657: öngyásaga ellen való ranchorokat énrajtam akarják kitölti [KemI. 323].

8. kb. megbosszul; a se răzbuna; rächen. 1653: Ba-kon^a éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székely szekeres-féle ... És hagyók: ... ha megtaláljuk — főért fejet kell adnunk ... de nem találók fel ... oda lón vére akkor szegény jámbornak, hanem megfenyegetének, hogy soha nem hagyják — valakin esik meg, de kitöltik — a halálért halál léssen [ETA I, 138. — 1621-beli ese-ményre von. — ^aA moldvai Bacău-n].

kitölte eltölte/eltelése; epuizare; Vergehen. 1692/1752: az ganés földeket pedig ganéj ki töltiig birhassa [Impérfva Cs; LLt Fasc. 159].

kitöltés 1. fel/megtöltés; umplere, umplut; Auf/Anfüllung. 1848: a Sülyedékes hely ki töltésire adtam [Dés; DLt].

2. eltöltés; petrecere, împlinire; Verbringung. 1589/ XVII. sz. eleje: Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iouese ... az illien Jöueuenny Legeny köuesse az Ceh Articulusit, vgi mint: Jambor Nemzetsegeröl, es aprod esztendeinek igazan valo ki teölteseröl, bizonios el hihetendő bizonsagot hozzon [Kv; KőmCART. 10-1]. 1557: kitsiny defectusotska interuenialt ... harmadik Esztendejének ki nem töltésében [Kv; AggmLt C 24]. 1779: Fel serdült ifju Szalai Mihály ... aprod Esztendejének ki töltésere obligala magát [Kv; FésCLev.].

kitöltet kiegészített; a dispune să completeze; ergänzen lassen. 1671: A százszok gyaloginak hijok vagyon. Irok mentest udvarhoz, töltessék ki velek [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

kitölthet 1. kiegészíthet/pótolhat; a putea completa; ergänzen/vervollständigen können. 1597: Monda Ze-leos Balas, talam penze(m) ninch annyra, de Aranyom Tallero(m) mégh vagio(n) hogy ki tölthetem ha eötuene kell is [UszT 12/59 Nic. Benes de Lengelfalua jb vall.]. 1703: A Szebeni Fortalitium építésére rendelt dolgo-sokb(an) nap szám szerint még restal Kgk Szekin nro 3283/[Azért Kgk mindjárt késedelem nélkül küldgjön anny számu dolgo-sokot oda kikel ... a még irt nap szám szerint valo Dolgosok számát ki tölthesse [UszT IX. 77. 73 gub.]. 1765: miglen az parancsolt summát az után ki tölthettük, addig rajtunk ültek az Executorok [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19].

2. teljesíthet; a putea indeplini; erfüllen können | el-végezhet; a putea termina; verrichten können. 1763: Tu-dom hogy az Titt Exp(onen)s Aszsz(o)ny Ő Nga Sárossi Usorássain a' kik az interest egészen ki nem tölthették, vagy le nem szolgáltatták, azoktól pénzt vett fel^a a dolo-gért [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 30 Bándi Mihály (38) jb vall. — ^aMányika Juon ub]. 1782: Senkitis semi szolgál-lattal nem agraváltam, sőt meg hiba hoba eshetett, hogy ki nem tölthettek amint kellett volna, s abba maradt [Baca SzD; GyL. Molnar György nyil.]. 1840: egy Su-sánna nevű Léányom az el enyészett 839k Évben ... Bu-setzek Antalnál szolgált, ottan szolgálattát mely tökel-letesen ki sem tölthette, a' mikor ugyan tsak Deési keres-kedő Kapitány Kristoff Ur tsalogatni kezdette [Dés; DLt 1268].

Szk: gonosz szándékát vkin ~i. 1754: Balza Vaszi-ly ... a Tornáczból a' Kamarába bé rántott ... bestelen-ségemre igyekezett, jollehet gonosz szándékát rajtam ki nem tölthette, azután itt á a faluban sok Emberek előtt engemet bestelenit [Vályebrad H; Ks 62/22 Vályebrádi Mattyás Márk felesége Annók vall.].

3. az adót ~i az adót kifizetheti; a putea plăti impozi-tul; Steuer (aus)bezahlen können. 1671: nekünk penig bizony nincsen mit adjunk, csak az adót tölthetnők ki, valamint ha kölcsön kérhetnénk [TML V, 653 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

4. vkin bosszuságát ~i vkin bosszuságát töltheti; a se putea răzbuna pe cineva; seine/ihre Rache über jn aus-lassen können. 1695: En Tekei Tivadar ... ha ez ma-gam fejem kötését valamelly részemb(en) fel bontanam ... mind szabad és szabadságtalan helyéken ... meg fogattathassa(m) ... és rajta(m) bosszuságokat ugy amint akarjak eő glmek kedvezés nélkül ki tölthessék [Marossztkirály AF; WassLt Sz: Györgyi Mihály isk. m. vall.].

kitöltött 1. töltött, kárpitozott; tapisat, capitonat; (auf)gepolstert. 1802: Két karos, ki töltött, s egészen bé borított ülő székek ... Tizen egy ugyan ki töltött, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 52].

2. kitömött; impaiat; ausgestopft. 1823: Egy kitöl-tött Hattyu, melyett a' Moj meg ette (így!) [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

3. fel/megtöltött; umplut; auf/angefüllt. 1846: a' hid-nak ... két közbülső rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai ... közelebbi időkben javítottak ki [Dés; DLt 858/1847].

kitör 1. a sparge; (her)ausbrechen. 1570: Janos deak Kismester vchay ... vallya hogy ... Jelen volt mykor

Zabo Symon Magat az hazba ... Be Jktata, Es ... La-ta hogy Az urbeget haza kapwja keozy feleol Teortek ky egy aythot es azon Mentek Be [Kv; Tjk III/2. 117]. 1585: miért hogy az kúton valo vedernek az feneket ky teortek wolt, wy feneket chinaltatunk kadar Mihalyal attünk attül ... d. 6 [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. 1588: az waras zenayanal valo kapwnak harom Dezkaiat teorte wolt ky az zel [Kv; i. h. 4/I. 35]. 1602: Nemezyarto Jst-wan ... vallia ... latuk hogy egy eoregh ladat le deol-teottenek es ... az Ablakottis kyteortek [Kv; Tjk VI/1. 618]. 1831: Négy hetekkel ezelőtt Deesi Czira György Potentiose a' házamra jöven, két ablakamat ki törte [Dés; DLt 209]. 1842: az ajtot magak törték ki [Dés; DLt 1516].

2. eltör; a sparge; brechen. 1735: Nekem sem hyrem sem thanachom Benne^a hane(m) chiak az saygast hal-lam vgy vgra(m) fely geremeknekis chiak nem ky Teo-rem kezét [Kv; Tjk III/3. 60] — ^aA verekedés felől].

3. feltör/szánt; a desjeleni; aufbrechen, brachpfü-gen. 1773: ezenn ... Lábban volt egy Szánto Földe ezenn Csegelyben az hol most állunk ... tsak a' köze-lebb Tavaszon törték ki gyeptől Lennek [Mezőkók TA; Born. XI. 14 Pakulár Thoma (63) zs vall.].

4. átv vki-ből vmi kiütközik; a se arăta, a ieși la iveală; etw. zum Vorschein kommen, durchbrechen. 1797: Szi-lágyi Mihályból még Inas korában tsak hamar kitört a' Pogányi kegyetlenség s akkor is még mikor senkinek nem porontsolhatott, Balog Márton nevű Szabot ... igen rutul meg verte s kinozta minden igaz ok nélkül [Náznánfa MT; Berz. F. 3 Lit. N. No21].

5. ~i magát vmiből kivonja magát vmi alól; a se su-trage de la ...; sich einer Sache entziehen. 1589/XVII. sz. eleje: Valamikor az Colosuiri Biro es Tanacz hi-uattia az Farago uagi Rako Céh mestereket ... tartoz-zanak az Czéh Mesterek ... keömvies mestereket es Le-genieket, Inasokkal oda választani, rendelni es kuldeni ... Ha penigh valamely mester, vagy szolga rend, ebben ellenkeznek ... előtte el menne, magát el titkolna; Auagi egieb szin alat ebbeol magát ki törne hamis mod-dal: ... semmikeppen ez Varoson ne miuelhessen az migh illien dolgaert tizenket forintot le nem teszen [Kv; KómcArt. 14].

6. nyavalyatörés jön rá; a suferi de epilepsie; von der Fallsucht überfallen werden. 1678: szegény uram ... ha Isten nem könyörül rajta elmegyen vele, oly nyavalya ta-lálta; már hatszor volt rajta kórság törés, noha nem egé-szen kitörte, de bizony veszedelmesebbnek mondják az emberek, hogy nem ha kitörte volna [TML VII, 165-6 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

Szk: ~i a betegség/nyavalya 'idem'. 1666: Vallis uram talán eddig is megholt ... Tegnap negyvenszer is törte ki a nyavalya [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mi-hályhoz]. 1715: Barbara Joachim régtől fogva nyavaljas Hagymazos és betegség törő volt, mostis miolta az Töm-löczben vagon az Tömlöcz tartó fassioja szerént sok-szor ki törte a betegség, nemellj napokon edj nap hat-szor is ki törte [Kv; Tjk XV/1. 133]. 1734: Az Ur frissen vagon, az Aszszonytis alkalmasint el hadta az Hidegh, az Fiacskajokis még ugyan alteratio nélkül nincsen, de jobban vagon, az Nyavalyais ki törte volt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1811: Örömmel ir-hatom Nagyságodnak hogy a kistiam jobban vagon, igen felette terhes forro Nyavalyája volt, ugy anyira

hogy a forroságban a nyavalja is ki törte [Branyicska H; JHb Jósika János lev.].

Az 1734-i és 1811-i adalék esetében a 'kirázza a hideg, hidegláz/lelés/rázás jó/tör rá' jel-sel is számolhatni.

◇ **Szk:** ~i a jármát vkinek kb. baját/kárát okozza vkinek; a face/a cauza cuiva ceva rău; jm Übel/Schaden verursachen. 1710 k.: Még a népnek elei, tudósai és igazgatói is kitörék a jármát Felségednek és a töled reájok bizott igazságot és törvényt magok letapodák az utcán a földre [Blm. 1042].

kitördel kitöröget; a rupe rind pe rind; nach und nach (her)ausbrechen. 1625: enneke(m) aban az denotalt helyben ... uoltanak oltouaniokis ugy mint cöttuenig ualo, meliekben az marhak az fel ertek, ki ragtak es teordeltek [UszT 64a]. 1667: Tudom ... hogy el vonta elhomlitotta szölömet, mely czielekedetjert egy nehany-szor ki tördeltem szölömet az szölőjéből, sőt még az tö szölömetis ki vágta [Kv; RDL I. 148g NagyEnyeden lako Bakos István (32) ns, előbb kv-i lakos vall.].

kitörédezik a se sparge rind pe rind; nach und nach (her)ausbrechen. 1798: Az első nagyobb házának három ... Üveg ablakai vagynak mellyekben hát rész Táblátskák ki törődezvén Papyrossal vannak be töldözva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. 1817: A kapuknak Sarkainál lévő falból a téglák ki törődezvén, reparatiot, és vakolást kíván [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz].

kitörés 1. spargere; Ausbrechung. 1829: a' Pomogyi (: Pamhaggen :) Plébania Templomból, a' Segrestye ablakjainak a ... kitörésével a' következendő portékák lopadtanak el^a [DLt 68 nyomt. kl. — ^aKöv. a fels.].

2. *dtv* kirohanás (vki ellen); atac împotriva cuiva, ieșire dușmănoasă; Ausfall. 1847: A 4. kérdőpont intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbírótól kezdve fel a legfelsőbb hivatalokig tett kitörései, bujtotgatásai s becsmérései kivilágosíttatására [VKp 295]. 1880: Kebli tanácsunk házosfeleket békere intette ... Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitöréseit [M.bikal K; RAK 348].

3. *dtv* kb. kirobbanás; räbunfire; Ausbruch, Auf-ruhr. 1847: a királyi fiscus részéről az adózó nép mértéken túli szolgálattételre ne erőltessék, nehogy elke-seredésök valamely kitörésre adjon alkalmot [VKp 169].

kitöröt a-si fringe (gítul); ausbrechen lassen. 1823-1830: ha itt az ember bélt kirázatni vagy nyakát kitörötni nem akarja, szálljon le a szekérről [FogE 179].

kitörök 1. a se rupe; ausbrechen. 1597: Hagi az Eot-wessek tornia mellet valo folymanak (!) az rostely keowe mindenik ky teoret volt ... az be rakassal egietembe fize-te(m) Keomiwes Peternek es Matenak f. 3/50 [Kv; Szám. 7/XIII. 10 fogházépítési szám.]. 1617: tudom hogy 50 frt keótelet veti vala Mihalfy Thamas, monda chiani Istwan el raghom ugia(n) ha lehet azt az keótelet, monda Mihalfy Thamas, ha ragni kezdud tudo(m) hogy az ket első fogad ki teórik bele [Ms; BfN Thomas Janossy de Mogioros vall.]. 1727: az edgik egigjes szek-nek karja ki törött [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1844:

van két ablaka ... az edgyiknek egy hatod része merő-ben ki van törve — hat kis tábla meg hasadva ezekből is ki törve [Abafája MT; Tsb 35]. 1849: Az áltánnak ... padlázattya stakaturás — igen szép nagy ablakkal — mellyekből két nagy üveg táblák ki töröttek [Szentbene-dek SzD; Ks 73/55].

2. eltörök; a se fractura/rupe; brechen. 1774: egy Job-bagy ökörnek Lába ki tört ... máig is Kárban vagy on a szegény Contribuens ember [Mezőkerked K; LLt]. 1809: igaz az, hogy ... egy marha le esvén a köszálon lába ki törött [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. 1810: Ha va-laki ökrének, vagy fejős tehenének lába kitörnék ... az olly marha vágattassék ki a' közönséges falura [F.rakos U; Falujk 59 Sebe János pap-not. kezével].

3. vkinek a nyaka ~ vkinek a nyaka szakad/szegik; ísi fringe gítul; js Hals gebrochen werden. 1582: fel men-tek az baráttaiwal az haz heara ... Azon keozbe egy dezka ala fordul alatta az Veynek, es vgj essek ala, hogy Niaka ki teoreot vala [Kv; TJK IV/1. 106-7]. 1653: 1648 esztendőben ... Die 11 sept ... elesett a ló velem ...; úgy esém az árokba, hogy lsten miatt hogy a nyakam ki nem törék [ETA I, 152 NSz]. 1756: Keregut György et halva en feresztetem meg a fejen volt egy Sebetske de ő attol meg nem halt volna, hanem amit (!) jol meg tapo-gattam a Nyaka töröt volt ki neki [Bencenc H; BK Misc. 1143].

kitöröl 1. a șterge/radia; durchstreichen/ziehen. 1773: az interimaris notariusok candidatioja alkalmatosságá-val ... Némelyek a Tiszt Vrak közül ... nevemet a candi-datusok számából gyalázatosan ki törölni ... semmit sem tartozkodtak [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. 1820: Biro Todor Uramis kötélezvén arra magát, hogy ezen adosságot nemtsak hogy a Defferbol örökre ki tör-li, hanem az Executionis Relatiotis kezembe adja [Ne; DobLev. V/1038 Bartók Ádám kezével].

2. *dtv* (a föld színéről) eltöröl, kiirt; a desfiinja/supri-ma; (von der Erde) vertilgen. 1614: Ugyanebben az esz-tendőben^a támada fel ... Nagy András az pogán-ke-resztyén hajdúkkal az törökök praktikájokból ... Kik-nek fővezére vala amaz hosszú nyakú, megfonnyadt Im-refi János és Foktói Máté pap nevű lator, azkiknek Ma-gyarországban legelső tanácsok is az lón, hogy Erdély-ben az pápás és egyisten-valláson való religiót teljes-séggel kitöröljék [BTN² 56. — ^a1607-ben]. 1740/1785: Trauzner Sigmund Uram ... fenyegette, hogy tűz által egész Familiástól edgyütt ki törli^a [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 348. — ^aDétsai Istvánt]. 1761: oh szent Mindenható ... ne indulj fel miellenünk a Te búsulá-sodban, és ne törölj ki minket a mi bűneinkért [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

3. *emlékezetéből* ~a șterge din memorie; aus seinem/ihrem Gedächtnis wischen/löschen. 1581: Zemek elot vysselwe(n) egieb Republicakot, kiket effele belseo gywlessegh, es egymás elle(n) valo Indulat ... nem chyak meg rontot, de megh Embereknek Emlekezetybol is ky törtet [Kv; TanJK V/3. 240b].

kitörölget megtörölget; a șurge; wiederholt (ab)wi-schen. 1748: nálam ugy meg részegedet Kukály Czi-gány, hogi ... ugy esek a' Lajtorjára fővel hogi mind öszve ronta az ábrázátyát, én fél émelvén ki törölgetém a Vérből [Gyeke K; Ks 5. 11].

kitörölhető *átv* eltávolítható, kioltható; care poate fi șters; verwischbar, auslöschar. 1840: a cine minte indulat nem olyan könnyen ki törölhető Manyink forron dobogo szivéből [JHb Bornemisza János lev.].

kitöröltet a dispune să fie radiat/șters; durchstreichen lassen. 1710: (Szász János és hívei) azokat a magyarok részről hasznos articulusokat melyek az Approbata és Compilata Constitutiókban ... íratlak vala, a hét bírák jószágiban a magyar főbírák és viceispányok authoritására ... a császártól decretumot obtineálván, egészen kitörölteték [CsH 308. — 1699-re von. feljegyzés]. 1841: minthogy ... nemesi praerogativam tetemes sérelmével hibáson vonattattam adó fizetés alá ... könyörgők alázatosan, méltóztassanak nevemet az adó Tabellából kitöröltetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz kérése].

kitöröltetés radiere, ștergere; Durchstreichen/ziehen. 1809: Én Királyi fő Kormányozo ... minden Armalistákat, Egyházi Nemes Embereket, Primipilusokat, és Píxidariusokat, arról bizonyossá tésem, hogy mihellyt ők a közelebből tartando Gyírás Székeknek alkalmatosságával lustraltatnak ... azonnal az adoza Tabellákból jóvendőre nézve lejendő ki töröltetések aránt a Rendelések meg fognak tétetni [Kv; Somb. II].

kitöröltetik 1. a fi radiat/șters; durchgestrichen werden. 1710: A császár azért praescindálni akarván a magyaroknak a támodásra való fundamentumokat, azért akará, hogy kitöröltessék az a punctum a decretumból [CsH 206. — 1687-re von. feljegyzés]. 1794: a' Centum-paterek ... azt kívánták, hogy az említett Protocolatából töröltessék ki ezen Clausula: a' kik arra érdemesek [Kv; SRE 302–3].

2. (állományból) kivéttetik; a fi scos (din efectiv); aus dem Bestand gestrichen werden. 1809: a Székely Regimentudositása szerént a' könyörgő apja még 1776ba a' katonaság Számából ki töröltetvén a Fiának ... oda valo be íratatása tsak hibából történt volna [ÚszLt ComGub. 1580].

kitört 1. rupt; ausgebrochen. 1735: A Szőlőkben esett és esendő károk aestimatioja iránt tett ilyen determinatioja: lmo: egyben ki tört szőlőnek az arra denar(orum) 12. Karikáját le tört szőlőnek az arra denar 6 [Torda; TJkT I. 83]. 1820: Szél által ki tört két darabatska Fáért ... [Mezőbergenye MT; MRLt].

2. eltört; fracturat, rupt; gebrochen. 1672: ha valahol oly Santa vagy laba törött marha találkozne senkiis a' Mesterek között Czeh Mester hire nélkül meg ne vehesse [Dés; Jk]. 1702: Hogy ha valaholott olly sánta vagy lába ki tört Marha találkozne, Senkiis a' Mesterek között maga számára Czeh hire nélkül ne mereszelye meg venni [Dés; Jk].

3. (szántással) felrontott/tört; destelenit; brachgeplügt. 1753: Ör hegy oldalában gypből ki tört föld (sz) [M.nádas K; RLt].

kitörtet vmerre áttör; a forja ieșirea spre ...; aus/durchbrechen. 1657: az havas közt ... az rettenetes hó miatt, ott hálánk, az fejedelem paripán igen nagy veszályel, csak valahány magával kitörtetett falura [KemÖn. 50].

kitraktál szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: vmit vki kezéből ~ kb. (tárgyalás rendjén) vkit vmilyen birtokából/tulajdonából kiforgat; a despuia/deposeda pe cineva de avere; (im Laufe des Prozesses) jn um sein Gut/Besitztum bringen. 1662: Az eperjesi tractán is Munkács várát, s im most is Regéc várát mint s hogy tractálták volna ki kezéből^a [SKr 275. — ^aAz 1645. évi linzi békekötés után].

kitrombitál kikürtöl; a vesti cu trîmbița; ausposauen/trompeten. 1811: Músám! trombitáld ki, hogy már vagyonszen! ... Bátran trombitáld ki, hogy el-készítettük, Már a Labirintust fákkal bé-ültettük [ArÉ 89].

kittel 1. vastag vászonfajta; dril, un fel de pînză groasă; Zwillich. 1599: Kadas Menihardt Hozot ... 2 Veg Kittlett ... — //10^a [Kv; Szám. 8/XIV. 3. — ^aFels-ből kiemelve]. 1627: Hat sing kittelt tt f 2 [Kv; RDL I. 134]. 1629: Ket Darab ruha Egik kittelj tt f — d. 32 [Kv; i. h. 132]. 1630: Thordaj Borbeli Istuan Hozot beczebeöl ... 8. vech kittelt tt f — d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 43 hj]. 1674: Vagyon ... Három Derekaly kittely, Egy darab kittely tsak ugy [Beszt.; WassLt 12/6].

Szk: két ~. 1683: Egy darab kek kittely ... Kék kittely fertály hejan 17. sing [UtI] * tarka ~. 1712: M.Vasarhellyi Szöcs Martonne Aszszonyom adott az Eneklo székre három sing tarka kittelt [Marossztkirály MT; MMatr. 321].

2. ? kittely-/kittelyes párnahaj; față de pernă din dril; Kissenbezug aus Zwillich. 1620: Egi Kitleteöl, auagi parna hejtöl f — /5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 10–1]. 1686: Vánkos 8: Az vánkös(na)k negjen kittelj vagion [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

3. ? kittely-/kittelyes derékálhaj; toc/dos de saltea cu pene din dril; Unterbettbezug aus Zwillich. 1696: uj derékálj egj szep kittelj rajta [Kv; LLt Fasc. 146] | Uj derékaly 1. Kittely rajta jo [Buza SzD; LLt 193 Litt. B].

4. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vastag vászonból való; confecționat din dril; aus Zwillich, Zwillich-. 1610: Egy hitua(n) kittel lengettek uankos haj [Kv; RDL I. 6]. 1629: Egy Kittelj kis vánkös haj tt. f — d 50 [Kv; i. h. 132]. 1634: Egy kittely hitua(n) wankos hai f. — /32 [Kv; i. h. 105].

kittel-derékálhaj vastag vászon-huzat; toc/dos de saltea cu pene din dril; Unterbettbezug aus Zwillich. 1655: Egy kittely derékaly hay — f. 1 ... Egy kittely viselt derékaly hay ... d. 50 [Kv; RDL I. 29]. 1686: Négy kittelj Derek alj haj [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

kittelyes vastag vászonból való; confecționat din dril; aus Zwillich. 1656: Vagyon az nyozolyab(an) három hozu derékaly, edgik(ne)k egy hitva(n) kek kittelyes haja; Az masiknak egy veres fonalas vaszon haja [Doboka; Mk Inv. 1].

Szk: ~ derékaly. 1647: Egy Nyoszolya; vagyon raita kett viselt, kittelyes derékaly ... ket meztellen derékaly [M.királyfva KK; BK. 48 F. 16]. 1701: Kittleles derékaly N. 2 [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481]. 1748: Derékaly 7. Kitlejes Derékaly 2 [Vargyas U; CsS] * ~ derékaly-haj. 1615: Egj kekes kittelyes derékaly-hay lengettek megis zakadozot f — d. 16 [Kv; RDL I. 97 Junck

András kezével] * ~ haj. 1655: Egy kittely viselt derekaly hay ... d. 50. Mas kittelyes hay ... d. 50 [Kv; i. h. 29] * ~ hajú. 1728: Tarka kittelyes hajú mas Derekally [Told. 19]. 1739: Egi kittellyes hajú derekaly [Kv; Pk 6] * ~ párnahaj. 1705: egy kittelijis parna haj [Kv; Pk 6]. 1716: Egi Kiteles parna haj [Kv; Pk 6] * ~ vánkoshaj. 1627: Ket Kittelyes vankos hayak aestimalt: f. — d. 50 [Kv; RDL I. 133]. 1658: Haro(m) kittelijes uankos hay. Est. d. 60 [Kv; KJ].

kittelhaj vastagvászson párna/derekaly-haj; toc/dos de perná/de saltea cu pene de dril; Kissen/Unterbettbezug aus Zwillich. 1635: harom el kopot es igen el uiselt kittel heyak kekék f. 1 [Kv; RDL I. 107]. 1655: Egy kittely derekaly haj f. 1 Egy kittel hay fél derekalyra valo ... d. 60 [Kv; i. h. 29].

kittelhajú vastagvászson huzatú; cu față confecționată din dril; mit Bezug aus Zwillich. 1629: Egi agj, abban kett Kittel heiu derekali [Szentdemeter U; LLt]. 1728: Tarka kittely hajú Derekally ... Tarka kittelyes hajú mas Derekally [Told. 19].

kittel-vánkoshaj vastagvászson párnahuzat; față de perná confecționată din dril; Kissenbezug aus Zwillich. 1622: Egi lengetek kek kittel uankos hey f. — d. 20 [Kv; RDL I. 119]. 1623: Egi kittel vankos hej f. — d. 50 | Egi kittelj vankos hej vy f. — d. 75]. [Kv; i. h. 122]. 1625: Egy ui kittel Wankos hai rosas czifraiu f. — /80. Más egy koczkas kittely vankos hai f. — /60 [Kv; i. h. 126]. 1627: Egy viselt kek kittel vankos haj f. — d. 12 [Kv; i. h. 134]. 1633: Egi kittel va(n)kos hej ... d. 25 [Kv; i. h. 103].

kitud 1. megtud; a afla; erfahren, vernehmen. 1672: Azonban Isten behozá Bánfi uramat s Nalaczi uramat, megjelentvén az dolgot ő kegyelmeknek, másnap az templomban ülvén, mindent kitudtak [TML VI, 362 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1758: egy Simonka nevű jobbágy-inasom volt, ki is igen gonosz, istentelen, révszeges és lopó volt, sok pénzt s ládabeli portékát lopott tőlem. Nevezetesen egy aranygyűrűt ... Azért írom ide, hogy maig is az az gyanúm iránta, hogy itt a faluban vagygon valamelyik atyafinál. A posteritásom ezeknek posteritásánál vigyázza ha kitudja, ha reáakad [RettE 72].

2. megtudakol; a afla prin întreabări, a se informa; erfragen/kunden. 1880: B. K. E. felelni fog. Előbb kitudta Vásárhelyről — hol sok a jóbarátja (többek közt Dr. Engel Imre; Mentovich Gyula) —, hogy ki vagyok én [PLv. 72–3 Petelei István Jakab Ödönhez Mv-ről].

3. kitúr; a scoate/índepárta pe cineva; ausstecken/beißen. 1590: Aztis monda hogy eo rajta bator harmat vessenek az cziszarral ha ky nem tudgia az Capitant Jnnet [Szu; UszT]. 1620: Sarkőzj Istvan Vajda Giörgiöt belőle^a ki Tuda [Coptelke SzD; Ks. — ^aA házból]. 1644: atkozot legien az ki onnet ki tudna az hazbol az felesaget [Mv; MvLt 291. 404a]. 1725: az Dios szőlő végiben ... magamis foglaltam volt szőlőnek valo helyet de ki tudtak belőlle [Szentegyed SzD; WassLt Puskas Luka (40) jb vall.]. 1754: félek azon hogy ne talám azon Magyar uttazi Szállásombol ki ne tudgyon más valaki, azon reminkedem alázatossan Excellentiának, tarcson meg továbbra is kegyes Szárnyai alatt azon Szállásomon [Déva; Ks 75. VIIIb. 110 Asztalos Gaspar Relictaja foly.].

1769: minket bizony Bátyám Uram a mi Jussunkból ki nem tud [Mv; Told. 5a].

4. vmiből leszámít/von; a scădea; abrechnen/gelten. 1580: az fel eztendeý bert megh Aggyak nekyk^a eot eot forintot. Abbol tuggya ky adoyokat az ado zedeo polgar [Kv; TanJk V/3. 225b. — ^aA látómestereknek]. 1584: Az Alpret Molnabol lutot ez eztendeoben Buza cub 224. Czedulara haylot cub 5. Ez Eót keobleót ky tudwan marad Buza c(u)b 219 [Kv; Szám. 3/XII. 14]. 1594: Teórúen zereut ualo adojobokot hyt szerent mongjak, hagi szent Mihali adaiat attanak eztendeó által kez penzeöl f. 93 ... de az tyz drabantnak mit kellett uolna fizetni ebbeől ki tuttak az eő adaiokat [Bagos Sz; UC 113/16]. 1680: ugyan ezen hazban talaltunk ő Turokat is fa Puttonokban kik(ne)k is fait az meresbol ki tudvan merettek fel hoc modo^a [A. porumbák F; ÁLt. Inv. 13. — ^aKöv. a részl.]. 1708: Volt a' bor ki tudvan belőlle holmi aprólék kárt Urn: 40 [Kv; ACJk 73]. — L. még BGU 119.

5. (tisztéből) kiteszt/túr; a scoate (din funcție); des Amtes entheben/setzen, ausstechen. 1695: Tiszt Petelei Husz István Uram mostani Refr szasz Praedicator ... el öregedet állapotja és erőtelensége mia fogyatkozás ne legyen az Jsteni szolgálatban ... azért ... ő kmet öregében tisztiből az Ecclia ki ne(m) tudgya [Kv; SRE 29]. 1702–1764: E'kor tuttak ki Ajtoni mestert hoztak heljebé Csukar Györgjet toroczky mesterseghre [Torockó; MNy IV, 234].

6. kiakolbólit; a alunga; (hin)ausschaffen/satteln | erélyesen eltávolít; a índepárta; hinausweisen/werfen. 1657: török segítségével Magyarországból is kitudta Bosckai az németséget [KemÖn. 26]. 1719: egy pakulár ... pestisbe holt volna meg ... egy hétig juhostul mindenestül ki tudtuk a falubul [Abosfva KK; Ks 94]. 1736: Cera Szimijuvan kezdette ezen arkot asni s Brata el akarván tölle venni s ezis asni kezdette Cerat ki akarván belőlle tudni [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. 1738: egy ember hirtelen meg holt ... meg nem engedtem hogy az Templom körül temessék, azon okon az falusiakis egy kis suspiciot vettek, s ... az falubol ki akarták tudni s az házát el tüviselni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

7. kitessékel; a pofti afară; hinaus-schaffen/bugsieren. 1635: be joue Arannyas István, le ultetek, annak utanna el mene hazunktol, mert ugian ki tudak az hazbol, mert igen rezech uala [Mv; MvLt 291. 52a]. 1715: fel szokék Betski Miklos uram ... hogy ismét Szalavesztrát megh üsse, vagy vagja, de én nem engedtem ... Szalavesztrát is hazbol ki tudtuk [Középfva SzD; SLt 29. J. 24 Fet Vaszilia (35) jb vall.].

◇ Szk: vkit szép szín alatt ~ vkit kijátszik; a dejuca/păcăli pe cineva; überlisten, betrügen. 1710: De a Thökölyvel levő magyarok ... elálaták Thökölyt^a: ne hidjen az erdélyieknek, mert azok ki akarnák tudni szép szín alatt Thökölyt, hogy azokat a német ármádát bevehessék [CsH 230. — ^a1690-ben].

kitudakol megtudakol; a se informa, a afla prin întreabări; erkunden. 1802: Forro Lajosnak a' Fejit bé törték, ezen még nagyobbban tsudálkozván az Baro Urfi eő Nga parantsolta ujjabbanis, hogy mennék a Policzaj Director Urhoz és a' Nemes Szék Tiszteihez kérnék illendő elégtételt, és a dolgot tudakoljak ki jól 's referállyak [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Siklod (30) táblai scriba vall.].

kitudakolás megtudakolás; aflare; Erkundung. 1843: Városi Fő Jegyző Tkts Ifjabb Ferentzi Károly Úr engemet oda küldött a történt dolog ki tudakolása végett [Dés; DLt 586. 21].

kitudakolhat megtudakolhat; a putea afla; erkunden können 1850 k.: A' Papi Telken lévő Csűr másodsor meg fedődött 1831e ... vett Szalmával a' mint ki tudakolhattam [Szucság K; RKAk 99].

kitudandó megtudandó; care trebuie aflat; was zu erkunden/fahren ist. 1843: azok, kik ugyanazon napra erdőmagvetésre ki voltak rendelve, de ki nem mentenek, a biztonság eleibe állíttassanak. Mely utolsókat kitudandó, szelíden kikérdezte az alább irt uradalmi servitort [VKp 115].

kitudás 1. megtudás; aflare; Erkundung/fahrung. 1798: A' Jozság mennyiségének ki tudására ... adának a két Felek előnkben ilyen vallato kérdéseket^a [Gergely-fája AF; DobLev. IV/797. 2a. — ^aKöv. a vk-ek szövé.].

2. kiderítés; descoperire; Klarlegung, Ermittlung. 1872: Gondnok afának ... szoros kötelességévé tétetik a tettes kitudása s annak t. Hankovics György ügyvéd általi bépereltetése [M.bikal K; RAK 298].

3. kitűrés; scoatere, îndepărtare; Ausstechen/beißen. 1628: Ötött az ő Jozagabol Nagi Jlosuarol^a potentiose ki tuttak ... meli Jozagba giermeki uta(n) Jussat pretendalna, meli ki tudasert az ki ki tutta volna meg is keresne [SzJk 29. — ^aA.ilosva SzD].

4. kiakolbólítás; inlăturare; Hinausschaffen/satteln. 1663: Izente azt is, hogy Isten oltalmazza attól, hogy a magyaroknak kitudásokon igyekeznének, azt bizony meg sem gondolták, mert ha a magyarok vele^a együtt nem volnának, talám éhel is meghalnának [TML II, 415–6 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. — ^aA németekkel].

kitudatás kb. kiakolbólítás; scoatere, îndepărtare; Hinausschaffen. 1662: (E részben) Váradnak ... vitatása alatt a megmaradt kevés népnek a várból mintegy kiűzetéseig s kitudatásáig lett minden siralmas dolgok megírattnak [SKR 590].

kitudatik 1. kitudódik/derül; a se afla; bekannt werden, sich herausstellen. 1573: Erzebet Dabo Tamasne Azt vallia hogi Egy Gergel New legen ... Bezelette meg hogi egi Myhal New legentwl ... Kikelleo varat veot volt egy Bokor kapchot d. 80 ... De az Mint ... ky Tw-datot hogi veres Petermeye volna [Kv; Tjk III/3. 283]. 1657: Nem lévén azért semmi legatio, nem is lehet vala az successio, és így félő vala attól, hogy kitudatik az testamentumnak avagy nem létele, avagy erőtelensége [KemÖn. 304]. 1711: akar ki minemű nével nevezendő joszágat házi portékáját kezéhez vőtte^a, tartozzék Hadnagy Uram(na)k hirrre adni, s fel iratni; külömbé(n) a ki posthabeallya, s ki tudatik pro furto reputaltatik [Dés; Jk 355b. — ^aAz elvitt tárgyakat].

2. kitessékeltetik/záratik; a fi exclus; hinausgeschafft werden. 1662: De, ő, boldog Isten! csak mind annak a nevezetes véghelynek is közelítő fatális veszedelme siettetésére lött, hogy amelly főemberek a városbul a várbéliekkel összeesküdtek volna s azelőtt minden közönséges

jó dolgokban s tanácskozásokba hívattnak vala, most már onnat kitudatván, a főkapitány csak fekészülne s ... Rákóczi fejedelem mellé menne [SKR 510].

kitudatódik kitudódik; a se afla; bekannt werden. 1648: Illien oko(n) kellet citaltatno(m) az Incat, hogi ... azt mondotta ... mostani vtolszori szolgálommal ... gonoszul elte(m) volna es nilva(n) kitudatodot hogi mostani szwletet giermeke en teolle(m) valo volna [Kv; TJK VIII/1. 266].

kitudatott eltávolított; îndepărtat; hinausgeschafft. 1662: Bethlen fejedelem idejében ... Havasalföldiből kitudatott Gabrillás vajda ... a fejedelem szerzésiből azon helynek^a földessasszonyát, Zólyomi Erzsébetet ... feleségül elvévén ... belőle úri módon élt vala [SKR 514. — ^aSólyomkő várának].

kitudattathatik kiakolbólíthatatik; a putea fi îndepărtat; hinausgeschafft werden können. 1662: Ez szóval való biztatás pedig ... mind csak arra való vala, mint inkább minden javok mellől miképpen a várbéliek kitudattathassanak és azok a jancsárságnak torkokba jutathassanak [SKR 617].

kitudattatik kitudódik; a se afla; bekannt werden, sich herausstellen. 1693: Amj az ideghen Bor be hozast illethy ... Akik ... Nylwa(n) ky tudattattanak, Azokat mingiarast teorwenjre hyak [Kv; TanJk I/1. 227].

kitudhat 1. megtudhat; a putea afla; erfahren/vernehmen können. 1700: Krecsun Gotya ... az vasat el lopta, eő penig Krecsun Tréce mind járt utánna, hogy ki Tudhassa a vasat ki vitte el, külömben meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, mig kalacs penzel meg nem Tudta hogi ki vitte el [Csolnakos H; Szer.]. 1818: Brádon ... a' Gornik elől mind el szöktek, kiket hogy kik lettek légyen az általam bé küldött Listából ki tudhatunk [Váleybrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

2. kideríthet; a putea clarifica; klären/klarlegen können. 1765: mi ezen Erdőnek Szélességét Sohult is fel nem mértük, hanem csak éppen az allyát, az Erdők Határát distingváló út mellet, ezts azért cselekedette velünk hogy ... ki tudhassuk maga Erdejének Határát [Hosszútelek AF; JHb XXVII/25. 5].

3. kb. kiforgathat/túrhat; a putea deposea; jm um etw. bringen/vertreiben können. 1658: az kett Leanjm tegyek le az feleségem(n)ek az ket zaz forintot, de más keppen ki ne tudhassak belőlle^a [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr. — ^aA házból]. 1661: Nemzetes Váradí Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Varbeli házat ... hagyá az maga két attyafiának ... ugy mind az által, hogy az Orszagh valameddig le nem csendesedik, addigh lduetzült Ura attyafiai ... ő kglme attyafiai ki ne tudhassák a ház örökségből [Mv; MbK].

4. kiakolbólíthat; a putea scoate/inlătura; vertreiben können. 1701/1720: Találám RácZ János Vramat ... kiis nekem panaszkodék mondván ihol az Sogorom az hamis lelku réam Szállott, s ki nem Tudhatom az Házból; kglmedet kérem Szollyon kglld mellettem Vass György ur(amna)k hogi eő kglme légyen mellettem mert az Sogoromat eő kglme nélkül ki nem Tudhatom [WassLt St. Nemai de Légen (45) ns nyil.]. 1780/1804: az

olylan hasznót tartó Futó-bányák gazdáji admoneáltasának legitime annak colálására ... és annak gazdáji ... Bányák usulásától, az Occupáns el ne tilthassák abból ki ne tudhassák [Torockó; TLev. 6-7].

5. kiélégíthet; a putea satisfice; befriedigen/zufriedenstellen können. 1674/1681: (A) haz felet ... az ki Valtasnak idejeigh Szirmai Gabor es Posteritásai ... békességesen bírassak, valamit penigh építenek rajta, vagy ha gyümölcz fakatis ültetnek, azokis megh bótsültetvén, es azon bótsü az Summa melle le tévén^a egyszerűsmind az egész Summaval tudhassák ki magat^b vagy Posteritassit [Hátszeg; VhU 360. — ^aAz építés becsüösszegét az zálogösszeg mellé. ^bA zálogba vevő Szirmai Gábor].

kitudja 1. elkövetkező; viitor (necunoscut); Bevorstehende(s). 1657: újabban ... az svecusokat tudósítók, hogy kételen meg kelljen békellenünk római császárral ... melyben ily módot is követtünk vala, hogy az kitudját, jüvendőt meggondolván, egész Munkáctól megindulásunktól fogva magunkkal hordozzuk vala mind az svecusok, gallusok ... követjeket [KemÖn. 282].

2. 1667: Noha én már Szilvási uramhoz nem igen kéltelkedhetem, mindazonáltal, a kitudját eltávoztatván, jobbnak tartom, az inassa ő kegyelmének ne háljon vele egy várban [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. 1669: Kegyelmedet ugyan afféle kitudjától én nem félhetem, kivált addig, míg az fejedelemisszony él [TML IV, 409-10 ua. Bánfi Dieneshez]. 1746: azon emberek meg ijedvén a ki tudgyától Törvény nélkül meg bekellettek (O.rákos AF; Ks 91). 1749: bizony igazan meg vallom hogy felek az ki tudyatol hogy valami zagjvalás ne essék az dologban [Noszolyi SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. 1817: Veres János ... tudván a maga tete-mes hibáit fél a ki tudjától [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap nyil.]. — L. még CsH 144, 171, 364; TML IV, 86, VI, 528, 587, VIII, 24-5, 30-1, 55.

A címszó 2. jel-e ilyenféle nyelvi nyilatkozatokkal lehet rokon értelmű: nem tudhatni, mi következik, mi lesz, mire fordul a dolog; ki tudja, merre dől el a per stb.

kitudódik 1. kiderül; a se afla; bekanntwerden. 1617: Az ki vgj mond Iffu legeni mas Ember feleségeul paraznalkodnek es ki tudodnek miczioda teoruenie lenne annak [Mv; MvLt 290. 28a]. 1637: egy keczet Ditroban^a el loptak vala, s mint hogy az keczenek az bélit el ne(m) tudtak volt rejteni ki tudodek [LLt Fasc. 69. — ^aCs]. 1648: egy Viszai (!) Szabo Katha new szolgálóia megh terhesedve(n), azt mondotta volna az J(ncta) hogy bizonioso(n) ki tudodot hogy az A-tol valo volna az gyermeke [Kv; TJK VIII/4. 309]. 1677: Ha pedig az utan tudodnék-is ki a' dolog ... ugyan ezen processu observáltassék és Táblán prosequáltassék [AC 49]. 1749: Mihucz Peter ... monda ... ne is gyanakodgyam reá, mert mikoron ök Confrontatoria mennek ki tudodik ki által vólt Serteseinknek veszedelme [Vecel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1799: Ha e(n)nekutá(n)a is ki tudodnek hogy ezen mostan által adott Jóságomhoz valami abalienált Jus még másoknál le(n)ne is ... azokat is ... kiválthassák [Alvinc AF; Incz. XI. 31]. 1808: Midőn pedig ezen Osz-tály és nyilazás dolga folyt ... Székely Márton ő Kegyelme azt mondotta, hogy ha a fen Specifíált fekvő Jokan kívül oszlora valo Jokat birna még, és ezután ki tudodnek, tehát a' része veszszén el [Asz; Borb. II].

2. kiforgatódik/túródik; a fi deposedat; (hin)ausgeschafft/gesattelt werden. 1628: (A) Protestatiobol constal manifestissimé hogi en citaltatna(m) priorb (így!) voltam hogi sem mint ő ki tudodot volna a Jozagbol [Szjk 29].

3. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet/gegolten werden. 1646: az A(ctri)x maga hadgya hitire, tartozik ad 8 juralni ezekreol, juralua(n) ki tudodik az adossag summaiabol munkaiának illendeo beri s az teobbet tartozik refundalni [Kv; TJK VIII/4. 145]. 1677: a' Partiumbélieknek-is Terminussa kezdetödvén Karácson havának első napján, itiltessék három hétig ... minde-nik terminusokon a' Vasárnapok ki-tudodván [AC 175]. 1797 k.: Az kívánsága a kortsomárosn(a)k ... minden Veder Bornak el árulásáért egy garas Apadasra Csepegse ami illik hogy ki tudodjék [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kitudódott megtudott; descoperit; erforscht, herausbekommen. 1845: el szökése után Ádamoson^a tartott első, de későre ki tudodott buvo helyéből is fel találása előtt el illantván [KLev. — ^aKK].

kitudósodik kitudódik/derül; a se afla; sich herausstellen. 1665/1754: Hogy ha pedig valamely Legény az Kantárságból hozzánk jöne fizessen másfél Rhenens Forintokat ... ha pedig kitudósodik hogy maga kezire dolgozott, békéljék a B. Czehval [Kv; ACart. 20].

kitúr 1. scoate scormonind; aus/aufwühlen. 1593: Zeoch Andras vallia ... hallottam hogi montak hogi az ferenczi Jstuan maiorneianak gyermeke leot, es az dinok turtak ki az feoldbeol [Kv; TJK V/1. 384]. 1842: én ... egy gödrötskét ásva ... az említett Fazakat a benne lévő gyermekkel edgyütt bé helyeztettem, — és földel bé takartuk, — a' honnan azután a' sertések ki turták [Dés; DLt 82. 2].

2. kb. kihabzik/tajtékozik; a face spumă; (hin)aus-schäumen. 1686: az mig veres taytekkal a száján ki nem turja [HSzj tajték al.].

3. átv vkit vhonnan kiheppent, kimar; a scoate/îndepărta; jn irgendwo ausstechen/beißen. 1764: Rútul összeháborodám ezzel a Keczei Jánossal ismét az apahidai malom felett. Ki is minden úton-módon azon igyekezett, hogy kitúrjon onnat [RettE 170]. 1767: Huszti György uram kolozsvári elsőbben antiquitatis, azután theologiae professornak halálát Szathmári uram nem várhatván, kitúrá a professorságból [i. h. 210].

kitúrat 1. a face să fie scos prin scormonire; aus/aufwühlen lassen. 1732: felesed magokkal ... oda menvén körülötte lévő kertet le vágták, le vonták ... és ... az Varos sertéssit reá hajtották az belé vetett magott ki turrattak [Sásvári préd. MT; EHA].

2. kb. kihaboztat/tajtékoztat; a face să scoată spumă; (hin)ausschäumen lassen. 1632: Hallottam ezt Mezaros Jmrehne szajabol hogi mondotta, hogi megh latia ezt hamar Istuan hogi veres tajtekkal turatom ki ezt uele az kit most fizetek, mert ezt büntelen fizetteti velünk, illien szegeny fejünkben [Mv; MvLt 290. 74b].

kiturbál kiüz/zaklat/zavar; a alunga/izgoni; vertreiben. 1777: Az Atyámmal Kurucz Todorral edgyütt lak-

tam az Utrizált helyen, mint hogy ... udvar Birája Székely Márton egy néhány helyről ő Natságának benünket ki turbalt [Burjánosóbuda K; JHBK LVI/ad 1].

kitúrhat vkít vhonnan kiakolbólíthat; a putea îndepărta pe cineva din ceva; jn aus etw. (hin) aussatteln können. 1820: tudom Silip és Dregán úgy képzelődtek, hogy ha a' Báronét ki turhatták ők lésznek az udvarba 'a Nagyobbak [Aranyosrákos TA; JHB 48 Vitán Josefné Pantzi Jutzi (32) cigány zs vall.].

kitúrosodik kifehélyesedik/sebesedik; a face rană; wundgerieben werden. 1743: Gyurkának ki turosadván a Lová, annak orvoslására kék köre adtam^a [Múz.Beth. —^aPénzt]. 1807: egy barna szőrű Lo ... Háta ki-van turosodva [DLt 222 nyomt. kl].

kitündöklök kitűnik/derül; a reieși; hervorgehen, erhelten. 1810: magából a Mivéből a tündöklök ki; hogy nem maga szükségére, hanem el adás végett készített egy valójában drága és nem Sorsához illő Secretért [Kv; ACLev.].

kitűnik 1. kiviláglik/derül; a se clarifica, a reieși; hervorgehen/leuchten. 1840: most tűnik ki hogy a' ... 10 váltó forint nem is zálog Summa, hanem különös tartozás [Dob.; Somb. II]. 1843: itt tűnik ki, hogy ők valóba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalongyalás — és asztal rakási mester<se>geket nem értenek [F. zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferencz].

2. eltűnik; a dispărea; sich verduften. 1803: Máji Minyaís a házból ki tűnven, utánna újra Csegezi Antal is nem sokára oda jöve [Berekeresztúr MT; Berz. 3 F. 5 Lit. B. 1]. 1826: azzal Szász Zsigmond is ki tűnt a Házból [Somosd MT; CsS]. 1846: Virág László ... egy fertály bort parantsolván magának miután azt meg itta csak ki tűnt a fogadoból [Dés; DLt 530/1847. 10].

kitűnő 1. kiváló; excelent, foarte bun; hervorragend, ausgezeichnet. 1875: A Bucsinon^a át (hallom) kitűnő az út [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhez. —^aHargitai hágó].

2. nagyszerű; splendid; großartig. 1880: A legkitűnőbb reklám az, amit melletted Szász K. uraság ír [i. h. 81 ua. ua-hoz].

kitűnően excelent; ausgezeichnet. 1899: Egy igen szegény, jó fiút szeretnék kenyérbe tenni Kolozsvárra ... ügyvédi irodába került ... Kitűnően dolgozott; kezé-lába gazdájának [PLev. 202 Petelei István Gyalui Farkashoz Mv-ről]. — L. még i. h. 204.

kitüntet a onora; (be)ehren, auszeichnen. 1888: Mélyen lekötözött Bátyám azzal a hízog véleménynel, mellyel a demokráciáról írott cikkeket kitüntette [PLev. 143 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

kitüntetés 1. megtiszteltetés; cinste; Ehre. 1880: Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendő, Ödön, a Kisf. Társ részéről [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhez].

2. harcias ~ kb. kiváló harci magatartás; vitéjie in luptă; hervorragendes, kampflustiges Benehmen/Ver-

halten. 1854: Egyik szép atyámnak Apafy Mihály fejedelm, bizonyos harcias kitüntetésért nemességet adományozott [ÚjFE 7].

kitüntetett onorat, distins; ausgezeichnet. 1863: Czelder Márton a' missioba^a menetele előtt is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAK 80. —^aCzelder 1860-tól tíz évig romániai ref. misszióban tevékenykedett].

kitűz 1. kijelöl; a fixa/stabili; bestimmen. 1846: van szerencsém a' Méltóságos Urat arra kérni, hogy tava-szon tul öszve kelesek az ifiaknak ne huzodgyék ... ha a' Méltóságos Uris belé édgyezne, Május elsőbb napjait instálnám ki tűzni [Dés; Berz. Miss.]. 1867: A Révai Dénes ur felkelhető jövai el árverezése folyo november hónapja 17k napjára levén ki tűzve ... mi aránt ... értesiteni kívántam a Tekentes urakot jo idejébe [A.simén-fva U; Pf Marosi János Pálfi Lajoshoz].

Szk: célul ~. 1861: A' Magyar Tudos Akadeima (igy!) kebelében működő Statisticai bizottsága a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkesméréses kiderítését tűzven ki czélul ... e végre minden T. Papnak én is ide zárok edgyet^a [Gyalu K; RAK 57. —^aTi. tabellát].

2. kiír; a publica; ausschreiben. **Szk: pályadíjat ~. 1896:** Van némi vagyonunk, pályadíjakat tűzünk ki a gyűjtésre [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhez].

kitűzés kijelölés; fixare, stabilire; Bestimmung, Festsetzung. 1835 k.: Szolicsam fel bátyámat s egy szersmind Instályamis meg azon adosságok fel vétele aranti szám adása napja ki tűzésire [Pf Kovács Sándor lev.]. 1871: A gondnoknak kötelességévé tétetik, hogy a híveket a templom előtt szokott módon megállítván a bérhordás napjának kitűzéséről értekezzék [M.bikal K; RAK 293].

kitűzetik kijelöltetik; a fi stabilit; bestimmt werden. 1863: A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni. Ez alkalommal Fő Jegyzői választás tűzveten ki, az egész Papság meg hivatik [Gyalu K; RAK 79]. 1873: ujj egyházi tűzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházi ... általános kikiáltással megválasztatott [Burjánosóbuda K; RAK 18].

kitűzött kijelölt; fixat, stabilit; bestimmt, festgesetzt. 1835 k.: Szolicsam fel bátyámat ... azon adosságok fel vétele aranti szám adása napja ki tűzésire; melj ki tűzött napra bár hova is mindnyájan meg jeleggünk atyafi kötelességünk léend [Pf Kovács Sándor lev.]. 1839: ha a stipulált Summát, vagy pedig a pontokban ki tűzött büntetéseket pontoson fizetni nem akarnák, az Uradalom a leg rövidebb uton magának ... eleget vehessen [Kv; KmUlev. 2]. 1850: valaki méltó és helyes okát nem adná meg nem jelenésének a' czéh elől járói által ki tűzött órára Óra mulattságot fog fizetni 25 xrokat [ACLev. 31].

kiugarol kiszánt; a scoate arînd; auspflügen. 1598: Caspar Zegedi (46) ... fassus est ... Hozzú Istwannak búzaia wolt az peres feoldbe(n) addigh ameddigh most ki vgarlottak [Kv; TJK V/1. 194].

kiugathat *átv* ? 1710 k.: Az erdélyi hadak még harmad vagy negyed felől, mint a kopók távul ugatva, ezt a nagy medvét kiugathatják ugyan, úgy hiszem, de olyan segítségeket hívní sem a keresztyénség, sem a magunk, hazánk és népünk romlása, sem a jövődönök meggon-dolása nem engedi [BÖn. 761. — ^aA törököt].

kiugordik 1. kiugrik; a sári; herausspringen, (die Augen aus den Höhlen) treten. 1749: esküttis ... a' Le-gény hogj bár a' lába száradjon meg ha másuvá megjen Leányért és a' Szeme ugordjék ki ha el nem veszi ötét [Szásznyíres SzD; Ks].

2. vmit elhagy; a părăsi/abandona ceva; etw. verlas-sen. 1711: (A) jóságotis bekeségesen birtam ... s bi-zony nem ugy mint te jóságodba hanem mint magamé-ba bé szállottam, már hogy egy kús Leveletskére s Tad-rosi porontsolattyára ki uorgjam (!) belőlle és magamott éhel meg ölylem, azt bizony nem tselekszem [Kv; Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Gyerőfi Borbárához].

3. ? vki elől megugrik; a fugi din fața cuiva; entsprin-gen, ausreißen. 1619: Gáspár vajdával megegyezvén Gabriás vajda csak kiugordjék előtők, és Havasalföl-dét Sorban magának foglalván, onnan mindjárt Erdély-re mehetnek [BTN² 333].

kiugorhat a putea sári; hin/herauspringen können. 1710 k.: abból a hajóból ki nem ugorhatom; én csak imádkozám és Istenre bízám magamat [BÖn. 590].

kiugrándozik kiugrál; a sári rînd pe rînd (de undeva); nach und nach heraus/vorspringen. 1598: Kwn Iacob varos zolgaia ... wallia ... lata az Gellien vram lowaz-a hogi vizzewk az horwatot oda futot hat Darabosny s hirre teotte az kochisoknak ... ki vgrandozanak az Da-rabos kochissi, Ianost mingiarast megh fogak [Kv; Tjk V/1. 149].

kiugrat 1. a face să sară afară (de undeva); (hin)aus-springen lassen. 1572: Pocz Myklos latta Istwan vayda fyat az Keomyes gerg haza eleot Az vtan latta aztis hogi keomyes gerg hy vgratta az haztwl [Kv; Tjk III/3. 5]. 1589: Az Agyba fekyky volt Matyas deak Janos ko-waczne mellet ... Egi feyzet ragadot Janos kouacz hoz-za es az felesége melleol vgi vgratta kj [Dés; DLt 226]. 1599: Traúszner Ianos Takacz ... vallya: ... Az veres-belj katona vetekedjk vala az darabontokkal az pitúar-ban ... Azomba(n) ki úgrattak az katonatt ... s ot kin verekettek [Kv; Tjk VI/1. 330b]. 1634: Lata(m) azt hogi Molnar Georgy az mely hazban lakik Bandj Fe-renczynet ki ugratak [Mv; MvLt 291. 30b].

2. üz/kizavar; a alunga/izgoni; (hin)aus/vertreiben. 1590: en nem lattam hogj efelkor ment volna el ... Jst-ua(n) kowachne tagadgia, hogj eo nem monta hogj Tordarol ki ugrattak volna zsegénsege^a ieot volna el Tordarol [Kv; Tjk V/1. 40 Gal kowach vall. — ^aTollvét-ség: szegénységgel h.]. 1657: más veszedelmes szándékja vala ... Murádnak ... hogj mind Máté vajdát, mind Rákóczi Györgyöt kiugrassák székjékből jövő esztén-dőben és Magyarországra menjenek [KemÖn. 184]. 1674: az új vajdát az lengyelek Moldovából kiugratván, Havasalföldre szaladt volna [TML VI, 591 Bánfi Die-nes Teleki Mihályhoz]. — L. még Kemlr. 319; SKr 380.

kiugrik 1. a sári (din ...); (hin)ausspringen. 1570: mi-koron az Niomo(n) meg Jüttunk volna az my falunkba En hazamhoz Jndulek hat latá(m) hogh mind feleségeuel Egietembe(n) ky vgrek hazabol fegueres kezuel [Orosz-falu SzD; BesztLt 114 Demyen Janos vall.]. 1583: Leo-rinch, Peter kowach Zolgaia vallia, Zememmel latam hogy Gal Kowach ky vgrek es az Santa kowach zolgaia-tol el weowe Nag Nehezen az zekerczet [Kv; Tjk IV/1. 132]. 1599: Polyak Marto(n) es Makraj Peter ki ughra-nak, Nagy Janos be mene az hazba [UstZ 13/105 Mat-thias Chany de Rugonfalva ns vall.]. 1630: eleges szit-kozodtanak hittak ki bajra eöket ... latam azt hogj mind az harom ki ugrek az kapun [Mv; MvLt 290. 215b]. 1668: Azonban Lázár péter ki ugrék, hozzájok leove, hogj az puska roppana [K; Ks 65. 43. 10]. 1764: mikor el esett, mingiárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait [Torockó; TjkT V. 237]. 1775: Pentek Lukats ... Ettzakának idejen Strásak ... el aluván, Ház ablakán ki ugrat és igr vett magának sza-badulást [DobLev. III/515. 5a].

2. vkire ráugrik; a sári pe cineva; d(a)raufspringen. 1650: latam hogi ki ugranak szaz Janosnul lakatos Jst-uanra [Szu; UstZ 38c].

3. félreugrik; a sári la o parte; beiseite/auf die Seite springen. 1799: ugy hozzáz tsapatt, hogy ha ki nem ug-rattam volna előlle, a' fejemet bé hosztotta(!) volna [Náznánfva MT; Berz. 4. 31 Lit. N 27].

4. átugrik; a sári; hin/herüberspringen. 1597: Az my életünkén uala az J latua(n) az Actort ... fordita zek-er-czejet ... Azon ki úghrek a' kerten ala mene az vthon [UstZ 12/77 Martha cons. Alberti Balinth de Farkasla-ka vall.].

5. megugrik; a fugi; aus/entspringen. 1665: Az len-gyelországi marsalk kiugrott onnét, Slésiában van [TML III, 379 Teleki Mihály a fej-hez].

6. lerepül; a zbură; herunterfliegen. 1802: a' kotsis-is haza ment, a kalapját Forronak, melly ki vgrott volt a' Fejiből a' Sárban belé vetvén a' villával [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns togatus vall.].

7. majd ~ a bôréből a nu-și mai încăpea în piele (de bucurie), a nu sta locului; sich js/einer Sache sehr freuen. 1790: A' Feleségem ... majd ki ugrött (!) a' böriből örö-mébe, midön olvasta ... hogj Ngd ... szép furtsa, fûr-gé fiut hozott a' Világra [TL. Bodoki József prof. lev.].

8. ~ a szeméből az álom elillan szeméből az álom; a-i pieri somnul cuiva; der Traum entweicht den Augen. 1657: minden félelem és rettenés nélkül eleget aluttam, s felsekervén, azon állapotban tanáltam mindkét félt^a mint lefekvésemkor: ijedtemben nem ugrott ki szemem-ből az álom [KemÖn. 246. — ^aAz egymással szemben ál-ló magyar és német sereget].

kiugró ieșit în afară; hervorstehend/ springend. 1883: A középületek jó állapotban vannak a tornyot kivéve, melynek fedél-szarvazata és kiugró tornáca észak felől ... megvan rothadozva [A.szentmihályfva TA; ETF 107, 32].

kiújít megújít; a înnoi; erneuen. 1779: az Exponens Ur cõ Nga Emberei iziben az több vékeketis az meg jege-zésből ki újítván az halottis megvetettek [Záh TA; Mk V. VII/12].

kiújítás megújítás; innoire, renovare; Erneuerung. 1820: 'A Malmok Silipjeinek ki ujittására 116 tölgy-Deszka [Déva; Ks 105. 179].

kiújíthatás megújíthatás/javíthatás; posibilitate de renova; Möglichkeit der Erneuerung/Ausbesserung. 1872: Ajánltatik ... a templom kiújíthatására, illetőleg más anyagból építhetésre valami utat kigondolni [Bősháza Sz; ETF 107. 26].

kiújított megújított/javított; renovat; erneuert, ausgebessert, 1858: a' pinczébe lemenő lépcsők ki újított állapotban jok [Mv; Tsb 39].

kiújul megújul; a se reinnoi; sich erneuern/regenerieren. 1843: a mult hetfői jégveres tetemes karunkat okozá ... az ujj Lucernasunk ... tám csak ki fog ujjulni [F. zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kiúszik a iesi inotind; her/hinausschwimmen. 1671: Ilosvay Péter uram ... ma által akarván költözni az Nagy-Ágon, üresen hintaja öt szekeres lovával odavesze egy fellejtárával; a többi mégis kiúsztak [TML V, 493 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz Husztról]. 1842: égy kis fiu meg szerencsésen ki uszott [Nagykapus K; RAK 10].

kiutasít a da afară; (hin)ausweisen. 1852: a' házbol ki utosította [Dés; DLt 440]. 1880: Szegény Indaliról halottam ... az is megese, hogy vendéglőből kiutasították [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kiutasítás excludere; (Hin)Ausweisung. 1838: Farkas György a Felső sértésért a Czéh tagjai közül ki-utastást érdemel [Kv; ACLev. 9].

kiuzsorál szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ *magának* uzsorával kisajátít; a-și însuși (ceva) dind imprumut pe uzură/dobândă mare; durch Wucher enteignen. 1739: Tudom az Vtrumban lévő kis szegeletet hogy az időmbeli révész magaénak mondotta, és mindenben jo eleve kiis osorálta magának [Dés; Ks 28. V].

kiül 1. a se așeza afară; sich hinaus/heraussetzen. 1705: A generális ... a lovakat ... az officialisokkal kiülvén a kapuja eleibe előhordatta [WIN I, 584]. 1771: tudom hogy Bodor Jánosné Daroczi Istvánne Foglárne, Vasárnaponként ki ülnek a piacra jo reggel, s ott ulnek estvig soha edgyik sem megyen a Templomban [Dés; DLt 321. 34b Nb. Eva Sallai cons. Danielis Nagy (31) nb vall.]. 1823-1830: Háznál való időtöltése^a penig az volt, hogy kiült a tornácába, ... kettőt-hármat szippantott a pipából [FogE 152. — ^aA gr. Bethlen Pál nyug. generálisé].

2. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: a *had* ~ kb. a had csatára rendeződik; a lua poziție de bătaie; das Heer ordnet sich zur Schlacht. 1657: midőn felült volna^a ... és az ellenséget nézelni indult volna, az hadak is ülven s állván ki, az vezérnek is megizené, hogy hadait ... felültetné [KemÖn. 70. — ^aA fej.].

kiüldöz elkerget; a alunga; hin/herausjagen/treiben. 1763: Trombitás Balog István ... hideg télnek idején

házából ki kergette, üldözte [Uzon Hsz; HSzjP]. 1796: Tudom hogy Tilalmaztatott Kis Pál Uramektől azon Hely de Hogy a Kosakot onat ki üldözték volna valaha azt nem tudom ... Noha örözgették s üldözték onnan a Marhával járo gyermekeket [uo.; Kp 288 Mich. Kadar (53) lovas kat. vall.].

kiül 1. kiálló; ieșit în afară; hervorstehend. 1802: Két Hordonak két ujnyira ki ülő nyers fábol tsinalt tsapja volt [Kv; IB. Letzfalvi Szatsvay Sándor lev.].

2. kiugró; care ieșe/ieșit în afară; hervorspringend/ragend. 1884: A torony kiigazítása is alig szenved halasztást, mert kiülő tornácának faalkotmánya ... annyira rothadozott ... hogy leomlástól félni lehet [A.szentmihályfa TA; ETF 107. 32].

3. kidomborodó; ieșit în relief; ausbauchend. 1746: Egyfélejeles aranyos és kiülő virágokkal czífrázott ezüst selleg [Kökös Hsz; SVJk]. 1803: Egy ezüst Aranyas pontzolásos ki ülő virágu talpas magos tsőtörtős szép Pohár [Discosztmárton; UVJk 111] | Ezüst Pohár ... három ki ülő égy formájú ember főkkel, azok közbe(n) p(e)d(i)g ugyan égy forma három virágokkal és a' talpán felyül kerekdeden ki ülő tsőtörtéig ugyan hasonlókkal ékesítve [Szökefva KK; i. h. 91].

4. (ki)düledt, *táj* (ki)guvadt; bulbucut, bolhoșat; hervortretend, glotz-. 1802: Veltmán János ... ki ülő nagy kék szemű, kiülő Homloku [DLt nyomt. kl]. 1835: Szpen Flora ... fejérszeg lapos kopár ábrázatu, kiülő kék szemű [DLt 446 ua.].

5. boltozatos; bombat; gewölbt. 1802: Veltmán János ... ki ülő Homloku [DLt ua.].

kiülvén kiállón/ugrón; cu ieșitură; hervorstehend/springend. 1636: Ez uduarhaznak also resze az felső hazak syndeliezesetől es Tornaczitol ki üleön ezeze es Tornaczra vagon syndeliezue, ezeztue [Siménfva U; JHb Inv.].

kiültet 1. a dispune să se așeze afară; sich hin/heraussetzen lassen. 1590: ki leövenek ... az Mihali Kouach hazához odais vtanna menek, ott Mihaj Kouach fel Alla falu kepebe(n) Az fogott Birakba(n) sikeytis va-ghassitis^a eggiet eggieth ki yltete [Szu; UszT. — ^aÉrtsd: a Süköböl és Vágásból való fogott bírót].

2. a transplanta; hin/herauspflanzen. 1806: delutan a kertből virágokat ültettünk ki [Dés; KMN 330]. 1817: a mely gyalog ákátz fak voltak ... a Küköllő felől a Papel fak között még az őszel ki vevén azokat ültette a Kertesz a maga Haza felől ... ezzel ki nem érven végig a faluból a honnan lehetett szerzettem s azokat ültettem ki, hogy jövőndöben veres ákátzokot oltsak belé [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt lev.].

kiüresedett kiürült; golit; leer geworden. 1796: cő Fel-sége ... kívánnya ... ezen Nemes Erdély Országának Főbb, és Birtokokra nézve, tehetősebb Hazafiat arra indittatni hogy ... a Katonai ki üresedett Tárházat ... bizonyos Számu pénzekkel Segittének [Kőrösbánya H; Ks 74. VII. 164. 1/4].

kiüresít kiürít; a goli; leeren. 1582: Igiarto Georg vallia, ... feoweny Vala az fazeknek a' feneken, hog bele Maroklek ... eg Arany essek ky ... De Immar az eleöt

ki wresitette az Azzony beleolle [Kv; TJK IV/1. 116]. 1823: Várj meg mutatom hogy a Házadot ki üresittem [Radnótfája MT; TLT Praes. ir. 65/1927-hez Csernátóni Sámuel ns nyil.].

kiürít 1. kiüresít; a goli; leeren. 1695: salarista Uraimek(na)k ... hazokhoz az Ecclesia hordaiaban vigyék ugyan a' mustot, de mindgyárt azokbul ki üritvén, salarista Uraim magok edenyibe tölcsek [Kv; SRE 36]. 1794: Csőtörtőkön az apróbb hordókat ki üriti Takáts Uram [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1828: 3 halott a városon ... Hajdoni Actrix Simény Biri Nénem a kit éppen akkor ütött le a gutta midőn kávé Findsiaját már félíg ki üritette volna azt se várta míg egészen ki Üriti [Kv; RLt Horváth Sigmund Rettegő Györgyhöz].

2. kihajt/terel; a mîna/scoate afară; (hin)austreiben. 1846: egj Sokadalom hetjn egj falka marhat kj urit vala Barabas Georgj az udvararol oztan be zarola az kaput [HSzj falka al.].

kiüríthet felhajthat, megihat; a putea bea; (das Glas) leeren/trinken können. 1852: Már erre bizony csak ki üríthetnek vagy egy pohár borocskát magokis [Kv; Pk7].

kiürül a se goli; leer werden. 1671: az császár holnapután kimegyen vadászni ... tíz vagy húsz nap oda lesz, s addig itt^a kell ülnünk s valóban kiürül az erszény, mert nagy drágaság vagon [TML V, 660 Nemes János Teleki Mihályhoz. — ^aA portán]. XVIII. sz.: Ha kiürül^a, bétaszitom egy sovány árokban, Körmösebbel s nehezebbel akadok [EM XX, 499 Jánosi Sándor énekgyűjt. — ^aAz említett pénzes zacskó. ^bA közlő megjegyzése: Csonkán, homályosan megmaradt régi költemény].

kiürült care s-a goli; leer geworden. 1704: Az úr is ma kezdé az már eddig kiürült hordóit köttetni a jövő szüretre [WIN I, 213].

kiüt 1. kiver/csap; a scoate prin lovitură; (her/hin)auschlagen. 1594: Kis Demeter vallia ... Ghedeo Peter ... mingyarast ragada Mordalj puskáját es Ertzit Aczelliat rea vonwa(n) Akara leonj, Istwa(n) ezt latwa(n) v̄g vte ki kezebeol Az puskat [Kv; TJK V/1. 468]. 1675: Gyermekek kezéből az Lampast ki ütötted [Kv; TJK VIII/12. 115]. 1745: az legény Sem veszi tréfara az dolgot derekasint ellent kezd vetni a bottal, egyik katonának ki üti az bottal az kardot kezéből [Mocs K; Ks 5. X. 6. Molduván Vaszyly (36) jb vall.]. 1768: En egykor edgyüt tellem Molduvába Dobroszszal és az a kantzfa felen jarván midőn keritette volna öszve hozzá haitott es ugy ütötte ki semit [Páké Hsz; Szentkgy Jos. Szörtsei kezével Joan. Kelemen (40) jb vall.].

Szk: ~i az álmat vki szeméből. 1665: Anynyi praesidiumot hoz a két erősségből, bizony felelek, kiüti az álmat az emberek szeméből [TML III, 498 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kitör vmit; a scoate (ceva) rupînd; etw. (her)ausbrechen. 1633: Somosdi Mihali ... ennekem mo(n)da, menj el edes öczyem az Borbelihoz mert la mint meg vere, az fogamatis kj ütötte Czisszar Jstuan [Mv; MvLt 290. 135a]. 1637: ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj

Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvan-nak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon, ablak keresztit ki ütek [Mv; i. h. 291. 106b-7a]. 1761: Ferentz Lórintz ... az öreg Kőházi Jánosnak két fogát ki ütötte [Szászsztván KK; BK. Séra András (19) jb vall.].

Szk: (a hordó) fenekét ~i kifenekeli a hordót. 1593: Keoleseri Miklos vallia: ... mikor en oda menek Immar az feneket ki wteotte volt az hordonak, es megis oluasta volt ... tizen niolcz zaz es tiz swueget talalank ott [Kv; TJK V/1. 320] | kezdé magat menteni az asszony illien szokkal, ha mi teortentis nem eo oka, hanem az szolgalo leiany merte az bort ... az tilalom es en hagiastom<m> ellen szabadittattan ky keszte az bort vgy uagion hogy reia küldek, hagam hogy wssek ky az feneket [UszT].

3. leüt vmit; a da jos ceva; etw. herunterschlagen. 1584: Viczey Andrasne vallia Haromszore vagy keczer lata(m) hogy Zabo Gal ky wtthe az Sweget Danch Leorincz feiebeol, Akor megh Akara Leorincz erette wthny de akor el hagyta, mert azt monda Gal hogy Trefaba Zeretbe wteotte ky, Es megh az vtannis ky wte [Kv; TJK IV/1. 200e]. 1590: nagy rút zitkokkal rank tamaduan erőslégh Engemet Fozto Imrehet vice kiralbiri leüen vermet iartatak (!) süegemetis ki ütuen fejemből [Szu; UszT]. 1637: Kovacz Palne ... panaszkodok ot nalunk hogy cötet igen megh verte Jncze Miklos s az kontiotis ki üteotte fejéből [Mv; MvLt 291. 74a]. 1688: a' süveget fejemből ki üte [Kv; Ut].

4. kicsihol; a scăpăra (foc); Feuer schlagen. 1780: azon Legény akkor nem pipázot, és tűz a pipájában nem volt hanem a porgolát kapun ki érkezvén, akkor akart ki ütni [Karácsonfva MT; Told. 4]. 1823-1830: Baj volt hát, míg pipámat, dohányoszacskómat a zsebemből kihúzogattam úgy a kiütő szerszámokat, s kiütöttem de még nagyobb baj volt, hogy füstöt nem mertem bocsátani [FogE 146].

5. kisajtol; a stoarce/presa; auspressen. 1774: Lent vetettek hol többet, hol kevesebbet ... 'a Magját olajnak ki ütötték [Szentdemeter U; LLt Vall. 34].

6. kiárad/önt/vet; a se revărsa; über die Ufer treten. 1620: mikor valamenyire megh Newekedigh (!) es megh arad az Nadas, el nem folihat az Arkaban, hanem az partiat által hagwa(n) karos heljre wtt kj [Kv; TanJk II/1. 293]. 1723: mikor áradása van a' Nagy Szamos(na)k akkor az ide valo gát miatt fel toillya á mas Szamost^a ... viz áradáskor, mind az ide valo Deési mind á Sz: Benedeki határra ki ütött a viz [Dés; Ks 25. IV. 5. — ^aA Kis-Szamos; ez Szentbenedeken alól egyesül a Nagy-Szamossal]. 1746: eő Nagisága Malma Gáttjánál, mivel a' vizet fell dugja ki ütt a' Küküllő a' midőn meg árad [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. 1763: ez a' Patak sokszor ki ütt ... az elmúlt Esztendőben Szen Péter Bőjtiben ki ütött [Szecsel Szt; JHb Grip Dregán (26) jb vall.] | mikor Nagi essők voltak ez a Patak ki ütett [uo.; i. h.]. 1843: ha a viz meg nő s ki üt ... akkor az egész helyet eliszapolya [A.jára TA; BLt 12 Fr. Bálk (58) vall.].

7. ~i magát; a. 'ua.; idem'. 1746: ezen Gátnál a' Küküllő hamarabb kiüti magát, mintsem ... eő Nagysága Malma Gáttjánál [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. 1764: az ár vizek idején a' Maros szabadason nem folyhatott ki ütötte magát [Vajdasztván MT; JHb IX/46]. 1796: mély barázdákat ásattam, sőt nagy Gödrököt is

tsináltattam, mellyeket alol kövel, hogy a viz közébe vegye magát, fennebb ló trágyával ... hogy a vizet szárazsá leg fellyl kemény földel, hogy a Viz ki ne üsse magát rakattattam meg [Kv; KvLt Prot.oec-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme]. — b. kb. kiugrik; a sári afará; hinauspringen. 1689: Sztójka Vlád az alkalom alatt, az kamarából az ablakon ki ütötte magát, és el ment [Kopácsel F; BK. Lupul Szurlasul (?) relictia Sztánka (30) jö vall.]. — c. kiszakítja/tépi magát; a se smulge; sich losreißen. 1603: Ott addegh vetekedek veleonk hogy egikor ky wte magat, es el futa keozwlleonk [Kv; Tjk VI/1. 692]. — d. kiderül vmi; a se dovedí; sich herausstellen. 1832: Nehogy ide hátrébb az üsse ki magát, hogy az emberek étlen jöhetvén szolgálatra — amiatt az Oeconomiában valami hátramaradás ... essék [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

8. (tüz) kicsap; a izbucni; (Brand) (her)ausschlagen. 1584: Velmen Mihálne vallia ... Az giulas a' payta veginel wteot kj [Kv; Tjk IV/1. 208]. 1614: fel lobbant az fázek, minth egy langh wteött ki belleolle [Nsz; Vlt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. 1814: a Fedelen ütött ki a Tüz [KLev.].

9. vhonnan vmit kidug; a scoate afară (ceva de undeva); etw. herausstecken. 1760: a Réceze ki ütő a' Nyakát fejít az honya aloll [Kóród KK; Ks 17/XXXI].

Szk: ~i a fejét kidugja a fejét. 1770: a Falu között ... egy néhány Falusi lovakat talált össze gyűjtve. Kik mellett el menvén, látta hogy egy tsopot burjánból egy Czigány ki üti a fejét [Mezőpágy TA; Szentkgy].

10. kitör/csap; a ieşi (la luptă), a face o ieşire (dintr-o fortăreaţă); irgendwoher (hin/her)ausbrechen/schlagen. 1601: Almás megvétele után visszajő Básta Kolosvárra ... Kolosvárból az balonok kiútvén, és reájok menvén, a paraszt népet nagyobb részére ott mind le vágta [Monfr. XXX, 138–9]. 1621: Vizza teruen kiraly Vrkuntol^a Rima Zombatba(n) erkezuen, es ot talalua(n) egy nehani varos^a Gialoghiat mellic Fwlekebeol ki wtuen az Sanczra, rutul megh leoueöldöztek [Kv; Szám. 15b/XI. 292. — ^aBethlen Gáborról. Kv]. 1707: Ugyanezen nap a rácok Szebenből kiútvén, a Csáky ezerét felverik és dissipálják Szeredahelynél^a [Kv; KvE 249 VBGy. — ^aSzb]. — L. még CsH 212; ETA I, 96; Kemlr. 315; KemÖn. 47, 221; SKR 376, 545; SzO VI, 256; TML I, 371; WIN I, 264, 407].

Szk: csatára ~. 1662: Kik ellen Husztbul csatára kiútvén, erős csatát tartának vele [SKR 658–9].

11. kicsap/rúg vmerre; a se întinde pînă la/spre ...; hinausreichen. 1725: erdő vagion ... mely ... a' tsúp irányra alól le tart egienesenn észak felé, és ki út tsapanolag edgi keresztül álló erdőből útra [Ménés MT; BK].

12. vnova betör/hatol; a năvăli, a pătrunde cu forţa; einbrechen/dringen. 1694: Ekkor az Tatár Czika rablani ki üte [Kilyén Hsz; BLt]. 1757: mikor Beszterczénél a Tatár Erdélyre ki ütöt, az Hangiak ki jöttek^a volt Gyergyóba [Gysz; DE 3. — ^aMoldovából]. 1842: a pogány ki útvén ara is mint kisdég gyermek emlékezem [Százpatak Hsz; HSz]P Moses György (80) jö vall.].

13. kikerget/üz; a alunga/izgoni; hinausreiben/jagen. 1710 k.: édes Istenem! mire tartatom én mégis ebben a feneketlen tömlőben? ... maholnap fognak s elrepienek-e mint a labdát, messze kiütnék-e az én édes hazámból? [BIm. 1013].

Sz: 1662: Kemény Simon uram üsse ki az álmat az szeméből, serkentesse az embereket odaki ... mert bizony Bethlen János és Haller Gábor azon vagyon, hogy soha lábra ne álljunk [TML II, 263 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

14. kifűj; a improspăta/primeni prin aerisire; austreiben/wehen. 1618: Az mi földünkbe is, főképpen búzavermekben ... hogy ember az dohától-lehétől belé ne haljon ... nagy orvosság egy lepedővel szelet fogni azféle gödörbe, és mindjárt kiüti az dohot belőle az új szél [BTN² 147].

15. kb. kihajt/terel; a mîna afară; etw. hinausreiben. 1589: Teorwenyre kezesre kerettem az diznokat ky ne(m) atta, hanem Eggiket Birtalan Jakabet, ky wtete keozwlleok, Es az feoleot az teobbin Egy forintot veot ... az zaz harmincz Eot diznonak Bechywyet keoveotom Eo kemen: Es az Meollet ky wteot keozwlleok Az Bechywyewel waro(m) megh [Szu; UszT].

16. (vmivel értékben) felér; a fi egal ca valoare; einer Sache/etw. wert. 1791: (A földek) ha nagyságokra nevez nintsenekis akkorak, de jóságakra ki ütik az elébb említett maradatt, és Tavasszal bé vetett Láb Földeket [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9].

Szk: ~i az árát. 1789: Szeredába^a proba Marhát vágattam és a' hus 5 Drával ütötte ki az árát [UszL XIII. 97. — ^aCs].

17. (bizonyos mértéket/mennyiséget) megűt/elér; a ajunge (cantitativ); ein bestimmtes Maß/Quantität haben. 1775: Felelvén a pásztorkor arról, hogy a sertésnek közepesse két ujj szalonnát hoz le a makkról. Hogyha pedig ki nem ütne a két ujjat ... a bér is azoknak^a determinációk szerént lészen [Zalán Hsz; RSzF 188. — ^aA 12 „értő ember” szerint]. 1834: a' Kiadásban látván hogy ki nem üti a' Summát a' 29ik pont alatt titulo apadás 1 1/2 vékát tézen ... következőleg ezen 1 1/2 véka apadás difficultásul ki tevődik [Somb. II].

18. vmilyenre sikerül; a reuşi; geraten, ausfallen/schlagen. 1836: Kötelezzük magunkat hogy ha az osztály úgy üt ki hogy azon ősi jóságot ... négy fele kelyen vágni ... azon jóságból a néki jutando negyed részbe adjuk [Szentimre MT; BalLev.]. 1840: ha nem éppen inyam s gondolatom szerént ütne is ki a' jöendő, könnyen megbocsátanék magam magamnak [A.ilosva SzD; Kf Miss.]. 1847: A' posztocsinál által megfestett fonalat küldöm, egy kissé setétebben ütött ki a mustránál, de tán haszonvető lesz így is [Kv; Pk 7].

Szk: fonákul üt ki. 1846: a' mire csak rátettem keze-met, az bizonyoson eltévedt, 's a'mit csináltam az mindig fonákul ütött ki [KZsN 157].

19. (vkin/vmin) mutatkozik vmely betegség jele; a apărea semnele unei boli (pe cineva/ceva); an jm/einer Sache Zeichen irgendeiner Krankheit sich bemerklich machen. 1658: szegény Boricza asszony meghimlősedik; most kezdett kiütni rajta ... édes Öcsém uram, tudakozék az doktortúl, mit kellene mivéni, hogy mennél hamarább kiütné rajta, mert addig bizony meg nem könnyebedik [TML I, 169 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1739: az fiacsám ... már tizenharmad napja hogy rosszul kezdett lenni, harmad nap mulva ki ütött rajta az veres himlő [M.csesztve AF; Ks 99]. 1806: Susikán a ju himlő kiütött [Dés; KMN 316]. 1811: Meg halt ... Imbre mártón(na)k ... 3 holdnapos fia 1 Aprily Veres himlő nem útvén ki rajta [M.gyerőmonostor K; Rak 118].

20. vmilyen betegség/vész felüti fejét; a apărea/a se ivi o boală/epidemie; irgendeine Krankheit/Seuche ausbrechen/erscheinen. Szék: ~ a marhadög kitör a marhavész. 1853: hallottam hogy 800 forintot 4 ökröt vétél, kár most venni sok helyeken kiütött a' marhadög nehogy kárré valjad [Kv; Pk 6] * ~ a szapornya a takonykór jelentkezik. 1850: Lovaink ... Barom-orvosi felügyelet alatt vannak, és köztük a' szapornytza még eddig ki sem ütött [Szűv; DLT 470].

21. átv kiütözik; a se manifesta; zum Vorschein treten, bemerkbar werden. 1781: mind Isten mind haza törvényivel ellenkező, gyilkosságra, tolvajságra s minden gonoszra (: melyek mostanság, eddig nem hallatván Torotzkon, nyilván kiütettek s tapasztaltatnak :) utat nyitó szokásnak el törlesire rendeljük a' Strásálás ki állításában [Torocko; TLv. 2/5. — "Köv. az intézkedés].

22. szk-ban, in constructii; in Wortkonstruktionen: ~i magát az adósság adósság mutatkozik; a apărea datorii; Schuld sich zeigen. 1800: Groff Kornis István Vrol maradtatt harmadik adósságis ki ütötte magát [Széplak KK; Ks Simon Elek lev.] * ~i magát a dolog kiderül/napfényre kerül a dolog; a ieși la iveală; die Sache kommt zum Vorschein. 1804: Ugyan járek én ... Ötven hat forintom sintsen, Rét sintsen, mert most üte ki magát a dolog, a Napom a Rétet el adta Jablontzai Sogornak [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 6a]. 1837: most üti ki magát a dolog, hogy az Exp(onen)s Ur tudtán kívül küldetett bé a Láda zár alatt a benne valokkal edjütt [Doboka; BetLt, Sukán Gligor (22) kocsis vall.] * ~i magát az égés/tűz tűzvész üt ki; a izbucni un incendiu; Feuerbrand bricht aus. 1794: a tűz, hol; mitsoda helyen, vagy épületen, és annakis mellyik részén ütette ki magát? [Kük.; BK Szászvolgyi ir. vk]. 1834: Géresen égés ütven ki magát — ezek(ne)k fel segéllésére hirdetés nyomán alamisna szedés parancsoltatik [Nagykapus K; RAK 7] * ~i magát a kára vkinek vmiből kára adódik/ származik vkinek vmiből; a i se produce o pagubă cuiva din ceva; Schaden aus etw. entstehen. 1852: Ha akár a' mívelés el hanyagolásából vagy rosz mívelésből ... a' tulajdonos Urnak bár mi nemü kára ütne ki magát teljesen kár potolni kötelesek [Ne; DobLev. V/1345] * ~i magát a (marha)dög(e) kitör a marhavész; a apărea pesta bovinelor/taurinelor; Viehseuche bricht aus. 1769: valamely helységben a Marha dőgi ki ütne magát ... tartoznak az Birák és Eskütték az illyenekre ki rendelt Commissariusnak ... jelentést tenni [UszLt XIII. 97]. 1809: némelly oda való Polgárok egy foksani kereskedőtől bizonyos Számú Marhákat vásárolván, azok között tsak hamar a' megvetel után dög ütötte ki magát [i. h. ComGub. 1750 gub. — "Erzsébetvárosi] * ~i magát a pestis kitör a pestis; a apărea/a se ivi pesta/ciuma; Pest bricht aus. 1742: épen akkor üte ki magát az Pestis [Erked U; LLt Fasc. 78] * ~i magát a tolvajság kiderül a tolvajság; a ieși la iveală/a se dezveli hoția; die Dieberei wird bemerkbar. 1818: a' valóságos gonosztevők ... csaknem magok jelentik ki magokat, mégis homályban marad a dolog el-hunyik melyet büntetés nem követvén, a' tolvajság nagyobb kárral ujra ki üti magát [Dés; DLT 333] * ~i magát a torokgyilok kitör/járványosan terjed a torokgyik; difteria se răspindește ca o epidemie; Rachenbräune verbreitet sich epidemisch. 1852: Illyefalva^a és Szotyor helyiségeiben ... Torok gyilok ütötte ki magát [Kvh; HSzjP. — "Hszj] * ~i magát az út vohva kb.

vohva kivezet az út; drumul duce undeva afară; irgendwohin führt der Weg hinaus. 1800: Vagyon egy Út, mely a' Pintye kutya felől jö és itt üti ki magát egy kis tisztásba [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stéfutz Györgyi (36) jb vall. Vervölgyi Bányai János kezével] * ~i magát a víz felfakad/kibuggyan a víz; a țigăni/izbucni apa; hervorquellen. 1763: azon gátlás miatt Télben a' Marha pajtákbánis ki ütötte magát a' víz [Szecsel Szb; JHb Lupe Masán (50) jb vall.] * vkinek a cselekedete ~i magát a világ előtt napfényre kerül vkinek a tette; a ieși la iveală/lumină fața cuiva; js Tat kommt an den Tag. 1796: midőn tehát annyira ki ütötte magát Világ előtt T. Ambrus Gedeon Uramnak Cselekedete, hogy tovább Titokba nem lehetett tartani ... T. Esperest Uram ... a M. Fő Consistoriumnak meg irta 29. Martii az egész Dolgot [Krasznaréce Sz; KCs K. 1265] * vmin ~i magát vmi vmin keresztül kibújik/ütözik vmi; a ieși în afără străpungind ceva; etw. durch irgendetwas hervorstecken. 1780: Léányom ... akkor látta hogy kásztzon nyel ütötte ki magát a Sákon, nem lévén a Sák is igen jo [Bethlen SzD; BK. Joh. Ersek (43) jb vall.].

kiütés 1. kiverés; scoatere; Ausschlagen. 1768: (A ló) szeme ki ütését pedig illyen formálág beszéllek az Eszternákhöz való Batsok [Páké Hsz; SzentkGy. Alexius Szántó gy. kat. nyil.].

2. kiadás/öntés/vetés; revársare; Austritt. 1723: edgy néhányszor hol az Maros(na)k ki Ütése hol az Buni patak(na)k aradása ugy el töltette az egész Folti mezőt hogy ... csolnakokon jártunk [Folt H; ad nro 144]. 1774: Nem volt fogatkozás 'a Termésben, hanem 'a szénában volt néhánykor az Küküllőnek ki ütése Mián [Szentdemeter U; LLt Vall. 100]. 1814: az oculationak czéllya a víz ki ütése által okoztatni szokott károknak meg tekenése [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1826: ezen ductusnak alsó végénél a' Szele pataka régi árkától fogva 'a' hol a hely fenekesebb, 's a' kiütéskor a' víz elszokott terülni [Msz; GyL].

3. (tűz)kitörés; izbucnire; (Brand)Ausbruch. 1843: Csekelakán Silló Ádám házánál mulatkozás lévén, kik voltak ott jelen? ... Az égés ki ütésekor ki jelent meg ott leg először ... ? [Ne; KCsl 16].

4. betörés; năvălire, pătrundere; Einbruch/fall. 1657: Anno 1657 esztendőben ismét választattam az polgárságnak tsitzire, az mely esztendőben az kozákoknak és lengyeleknek kiütése miatt nagy budulás lévén az országban [Kv; KvE 176 LJ]. 1662: A lengyelek kiütések híre a fejedelemasszony Váradá vitetik [SKr 363].

5. kb. (betegség, járvány) megjelenés; apariția/ivirea (epidemie); Auschlag, Auftreten, Erscheinen. 1778: erős tsipős materia benne^a reked, és azokat mindenféle ... forró nyavalyákra ... ki ütésekre nyakra főre viszi [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub. — "Az emberekben]. 1807 k.: Erdélyi Tében (!) himlő. Alsó Répán^a szokásban van, mikor a Tehen meg bornyuzik ... a' Sajtárba felet Tēj(jel) Tögyit meg mosogatják, 's abba a Tejbe megferesztik a gyermeket és valami ártatlan kiütés himlő üt ki testin, melyel a természetet el kerüli [NNy 353. — "MT]. 1809: edig Istennek legyen hála ezen Székben^a a Marha dőgi nintsen sohal egy Helységben is hanem tsupán tsak egyedül Sövényységben, a melyet meg a ki ütésekor mindjárt ... meg jelentettünk [UszLt ComGub. 1680. — "Kőhalomszék].

kiütésekori betörésekori; din timpul năvălirii; in der Zeit seines/ihrer Einfalls. 1662: Melly grófasszony olly nagy kegyetlenséggel viseli vala magát, hogy a lengyelek kiütésekori csatakor bizonyos nemes emberek is fogatván s vitetvén fel a várba ... őket is egynehányszor ki akarta vitetni és megnyakaztatni [SKR 240].

kiüthet 1. kiverhet; a putea scoate (prin lovitură); (her)ausschlagen können. 1594: Peter mingyarast által leotte volna, ha Istua(n) magha oltalmába ky Nem wtette volna kezebeol a' puskat [Kv; Tjk V/1. 468].

Szk: *vmít ~ vki elméből/fejéből*. 1619: Ezt azzap soha ki nem üthettem fejéből, hanem ezeket ő az után az tractatus után beszélvén, Mehmet pasa uram valóba asserálta, hogy úgy kell lenni [BTN² 204]. 1710 k.: Példa vagyok én magam, melyet az egész világ és ördög se üthet ki elméből [BIm. 1031].

2. kiáradhat/önthet; a se putea revărsa; über die Ufer treten können. 1770: mások birodalmára pedig ezen körül lévő Nagy martok miánn nem remélhetünk oly nagy árvizet hogy ki üthetne s károkat tenne [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

3. mutatkozhatik; a putea apărea; auftreten/erscheinen können. 1809: Meg holtak ... Sinko Marton Ersok nevű 8 esztendő Leánya, az himlo ki nem üthetett rajta [M.gyerómonostor K; RAK 116].

4. *~i magát a*. kiáradhat/önthet/vethet; a se putea revărsa; über die Ufer treten können. 1772: a' Küküllő árka keskenyebb ... folyása tekervényesebb ... inkább egyben szorul a' Viz; és fel tojul; olly könnyen ki nem üthetvén magát [Désfva KK; JHb XX/27. 21]. — b. előadódhat, felmerülhet; a se putea ivi; vorkommen/sich ergeben können. 1844: az ítéletek végre hajtásában a felek kárával egybe kötött akadályok üthetik ki magokat [UszLt XI. 85/1. 41].

kiüthető kitörhető, kirobbanható; care poate să izbucnească; ausbrechen könnend. 1846: azon határozat eredményét, melyet ... a netalán kiüthető parasztlázadás előre való figyelem tárgyában megtettünk ... jeleníteni kévánom, hogy ... a mi hivatalos körünkhez tartozó havasi nép csendessége ... tökéletes legyen [VKp 140].

kiütő 1. kiáradó/ömlő; care se revărsa; über die Ufer tretend. 1826: protestalunk az eránt: hogy ha valami terhes esső mián azon helyen tanorokba levő gabonáinkba, füveinkbe a' kiütő víz tetemes kárt okoz [Msz; GyL].

2. *~ szerszám* szikracsiholó készség/eszköz; amnar; Funken schlagendes Werkzeug. 1823–1830: Kiütő szerszámom sem volt, annál fogva nem mindenkor pipázhattam [FogE 275]. — L. még i. h. 146.

kiütődik leszámítódik; a fi scăzut, a se scădea; abgerechnet werden. 1878: Abrahám Gergelynek Szőlő mivelésért téli karo pázsztorság eből ki ütődik Bekője 2 fr | a kiadásból ki ütődik 5 Fr [Etéd U; Nkf].

kiütött 1. kiáradt/csapott; revársat; über die Ufer getreten. 1791: az akkor felettébb megáradott s ki ütött Maros vizének sebessége [MNy XXXVIII, 208]. 1812: a belső vagy Nyárfás Berek apránként lassan lassan a gya-

kor ki ütett viznek áradása által szaparodott, nem pedig darabonként [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28a Puskás Vaszilie (50) jb vall.].

2. megjelent; care a apărut; (Krankheit) ausgeschlagen/erschienen. 1829: Surányi Kata ... Czombján is ki ütött fenés fekélyek miatt lassu járásu [Dés; DLt 883 nyomt. kl]. 1844: a Máré falván és több falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött baja senyv körüli nyomozásról kívánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [Usz; UszLt XI. 85/2. 47].

kiütött kiveret; a pune pe cineva să scoată ceva; (her)ausschlagen lassen. XVIII. sz. *eleje*: Az melly lő gengén épül, gyengén eszik, az holdnak harmadik hetiben Sze-min valóját, Lencséjét, inyit, vetesd megh, a farkas fogát ütesd ki, ezennel epülni kezd [JHb 17/10 ló tartási ut.].

kiüvölt kiordít/üvölt; a țipa afară; hinausschreien. 1570: Zeoch peter felesége, Az hazbol kezdi ky weolteny hogy my choda chigan Bestie kwrwafy wtthe Megh az Ebeth [Kv; Tjk III/2].

kiüz 1. kikerget; a alunga; aus/vertreiben. 1562: 1553 esztendőben Szegedet Tót Mihály az hajdukkal megvevé, de az Úr Isten nem tartá sokáig benne, mert az Isten igéjének hirdetőit kiüzték vala onnat [ETA I, 15-6 BS]. 1568: mikor az varban lakunk vala Egy leant kyt tartok vala, azt mongia vala az, hogy oda ment volt szabo Mihál az en feleségemhöz es az leant ky wsztek az hazbol [Kv; Tjk III/1. 225 St. Kowacz vall.]. 1598: az lo kerbe(n) mind adik tartotta a loua(it) mik az bogar ky wzte onnat [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1617: Elegge hallottam, hogy Antalfi Tamasne zitta Antalfi Matias, hogy nem zek hazba ualo, nem toruenibe ualo, ki kellene onnat uznj [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholai Tarcziafalviensis vallatójel-e a fej-hez. — Kelemen Lajos kijegyzése]. 1658: asz bernald ferenc rezzet birta daczó Pal es hatalommal wzytk ky őth belölle [Szemerja Hsz; SzO III, 327]. 1736: az urffi Olosz Vr(am) jobbágy Aszszonyát az házból ki üzték és más Papot szállítottanak belé [Algyógy H; BK]. 1764: ezen utrizált erdőtt ... az ő intimatiojakra vagtuk is de midőn vágtuk az Bagai^a lakosak közönsegesen ki jöven bennünket ... az ... erdőből ki üzték [Szászújfalú AF; JHb XVIII/64. — ^aM.bagói (AF)].

Sz. 1667 u.: ugy latom annak is el tölt ideie az mire rigent tanitotak, ha egyh aiton ki wznek, meny be az masikon, el köuettem ast edig, de nem lwn saporai [CartTr XVIII].

2. (állatot) vhonnan kihajt; a goni/izgoni; (hin)aus-treiben. 1570: Bak Matthias ... vallya ... Janos kouachne az ew gyermekekel Leh vagata az Jnat egy Tehennek, Azt Mongya vala Neky hogy vagd ely az kwrwanak az farkat es wzd ky Thowa [Kv; Tjk III/2. 18]. 1591: Thudom hogy az Demeter kouaczy kerty negied napigis mind le teorwe allot látam egyczer hogy mint egy 16 eokrot wzenek kj onnet azo(n) az resen mentünk volt be [Szu; UszT]. 1595 k.: Az meneslouakat en užem ki, de en akkor ne(m) tutto(m) kye az menes, hanem mastol hallam hogy az Boros Peteret kj wztek volt, ... en azert kolualdon yztem uala ki mikor ki wzem ugy techik tizen valanak [i. h. 10/115 Val. Antal de Zataloka jb vall.].

1608: a' barom a' szina feőben be szaladot nappal, az Paztorok ottan ki őztek a' szina feobeól [i. h. 20/357 Orban Thamas (35) Paloson^a lako feierwarmegiebe Hadnagy Matias Jobagia vall. — ^aNK]. 1629: egy kor egy malacza az Zülenek ala ment vala az Zomzedomhoz s az kutiaja megh mara kj úzé [Kv; TJK VII/3. 120].

Ha. 1604: úze ky [Kede U; UszT 77a]. 1608: eöztek ki. ki kellett őzni [Petek U; i. h. 20/357-8].

kiűzen l. kiizen

kiűzés 1. el/kikergetés; alungare; Vertreibung. 1619: Interim hozá elő azt is, hogy az Alexander^a kiűzéséért mint parancsolták volt az vezérek neki, hogy az véle való haddal az székelységet megűsse, rabolja [BTN² 181. — ^aAlexandru Iliasz moldovai vajda]. 1847.: Mély alázatossággal instálók azért a' Tekintetes Nemes Tanátsnak hogy előbbeni határozata tellyesítésére 's gonosz fiamnak ki üzésére méltotasságk erőt tizedet rendelni [Dés; DLt 617].

2. (tilalmasból) kihajtás; izgonire; Austreibung (aus dem Gehege). 1625: doceallianak hogy cziak keczier uztek kj tilalmas Erdeiekbeol ... Diznait es az kj wzeskor az falu Marhajtolis tilalmas volt, es az eő kj wzesek miat az Anak kara n(em) leőt [UszT 143a].

kiűzet 1. kikergettet; a dispune sã fie alungat; vertreiben lassen. 1590: Ha valamely azzonj állath auagi firfiu vetkezik az kinek vra ninchie<n>, az tiztarto zabad vele ha kj wzethj auagi pinzel bwnetethy [Km; GyU 13]. 1678–1683: Kolos monostorrol Pater Millej Istvan, es Derkaj Geörgi Uramekat, Kikis igen Is(te)n felő exemplaris io lelki tanitok valanak, azon Feidelemmel^a ki üzéték [Ks Kornis Gáspár kezével. — ^aII. Rákóczi Györggyel]. 1704: Akiak a kurucok közé kimentek, azoknak feleségeket ki akarván üzetni a commendáns, az a parancsolata, hogy ma 4 órákorig a várból mind kitisztuljanak [KvE 291 SzF].

2. kihajtat; a dispune sã fie izgonit (de undeva); aus/vertreiben lassen. 1606: egy Fodor Ferencz neuy ember vala Korondon, oda jűta, s mo(n)da hogy nosza wzzetek ki inne(n) eőkreket, s monda az major myert yzeti ki kegđ [UszT 20/72 Valentinus Kowacz (50) de Sofalua lib. vall.]. 1676: adgyon kezest vagy az Balogh Andras Uram marhajtat az kiket hazanal tart avagy tartatt üzese ki mentől hamareb [Kvh; HSzjP].

kiűzés kikergetés; alungare; Vertreibung. 1662: (E részben) Váradnak az ellenségtől való megszoríttatásául ... a megmaradt kevés népnek a várból mintegy kiűzéseig s kitudatásáig lett minden siralmas dolgok megirattatnak [SKr 590]. 1773: 13 Septembris mentem Kolozsvárra, az holott már valami egy héttel eljött volt a jesusiták kiűzése iránt való szomorú parancsolat [RettE 312].

kiűzetett elűzetett; alungat; vertrieben. 1621: Brassai Borbelj Janos ... az Hauasalj ki üzetet Vajdanal leue(n) ... attam nekj Czipot 3 [Kv; Szám. 15b/X. 7]. 1710 k.: Basirius ... ez is idegen, még pedig anglus nemzet, és ott is micsoda rendű, és onnét micsoda formán kiűzetett exul [BÖn. 546].

kiűzetik elűzetik; a fi alungat; vertrieben werden. 1614: Homonnai György az erdélyi fejedelemséget, Sorbán^a ... az hawaselföldi vajdaságot kívánván, mivel onnan üzetett vala ki: nehezen resistalhatánk azoknak, mivel sok külömb-külobmféle igéretekkal futják vala az portát [ToldE 224. — ^aRadu Șerban 1611. jún-szept-ben havaselvi vajda]. 1662: Ștefán vajda^a is pedig Moldvából kiűzetett vala [SKr 511. — ^aGheorghe Ștefan 1653–1658-ban moldvai vajda].

kiűztetés elűztetés; alungare; Vertreibung. 1662: a fejedelem komjának, Constandin vajdának^a ... már azelőtt is Havasalföldiből való kiűztetése előtt ... Sólomkő várát az élesdi jószággal, ... negyvenezer tallér summa fizetésért zálogosította vala [SKr 514. — ^aConstantin Șerban 1654–1658 között volt havaselvi vajda]. 1669: En Gyerő Monostori Kemény Simon ... meg tekintvén Néhai Nemzetes Várad Inczédi Mihály Ur(am) Eozuedgyének Nemzetes Csokási Katha Asz(szonyna)k sok szép Joszágitul valo meg fosztattatásat és édes Hazajabol az Pogányok által való keserves ki üzettetését ... Fogarasban ... pusztá ház helyemet ... adtam és ajándékoztam [Incz. III. 7].

kiűztethetik elűztethetik; a putea fi alungat; vertrieben werden können. 1661: mely nehezen üzettethetessék ki belőle^a az török, ha egyszer magáévá teheti, derekasan megmutogathatja ökegyelme [Kemlr. 344–5. — ^aErdélyből]. 1729: Tudgia I(ste)n micsoda febris ez, mert eszt a Doctorok ne(m) tudják orvosolni ... Az illyen hideglelésnek neme, bőjtéléssel és Imádcással; ne(m) chiniai (!) porokkal es essentiakkal üzettethetik ki [KJ. Rétyi Péter lev. Almakerékről (NK)].

kiűztetik el/kikergettetik; a fi alungat; (hin)aus/vertreiben werden. 1571: hwl penigh kyk az zegenyek keozwl sem Espotalba Nem akarnak Menny sem az zegitseg Megh Nem elegeznek ... wzetessenek ky az varosbol [Kv; TanJk V/3. 41a]. 1597: Miert hogi az vetket eomaga az azzony sem tagadgia ... az faitalan gonoz cletert az keozeonseges bewntetesnek helien ... megh vzeozotesssek es az varosrol ki ewzetesssek [Kv; TJK V/1. 134]. 1600: mind az ketten, mint ollyan Parazna zemelyek az perengerhez keottessenek ... az varosrol ky eozettessenek [Kv; TJK VI/1. 501]. 1685: Czimbalmos Janosne mostani Uraval masok peldajara az pelengerb(en) megh veretesssek esz az Varosbul ki üzettessék [Dés; Jk]. 1762: az Ia ... ezen vétkes cselekedetiért mint parazna a következő hoinapi vásár napján 9 orakor az Piaczon kaladáb(an) tétessék és tövissel Hohér által megvetettvén Várasunkbol ki üzettessék [Torda; TJKT V. 141].

kiűzhet 1. ki/elkergethet; a putea alunga; aus/vertreiben können. 1572: Bor Janosne orsolia Azt vallia hogi ... Nem leon Annye Embersege(m) hogi az latrokat ky wzhsem az hazbol megh leanomis az kurwa hozzam huzta vala az kezet hogi megh wsseon ertek [Kv; TJK III/3. 9]. 1584: Catalin Chizar Andrasne vallia ... hogy lamborokal keresse haza feleséget, mert mond nelkwl ky Ne(m) wzety hazabol [Kv; TJK IV/1. 301].

2. (tilalmasból) kihajthat; a putea izgoni; (aus dem Gehege) hinaustreiben können. 1625: Diznait eő kgme

Makkos tilalmas Erdeonkbe Jartattia ... meltan kj wz-hetwv, mert akkor az magunk marhaytol is tilalmas volt [ÚszT 142b].

kiűzött elűzött; alungat; vertrieben. 1621: Jeoue Egy Barassaj Borbelj mester melljet viznek Zakmar mellett lako Hauasalfoldebeol ki vzeot Vajda^a giugitanj [Kv; Szám. 15b/IX. 93. — "Valószínűleg Gavril Movilă, 1618–1620 között havaselyi vajda]. 1662: tudjuk is az evangéliumból, hogy az egyszer kivetett, kiűzött ördög, ha viszont visszaigyekezvén, az beeresztetik, sokkal dühösebben tér meg mégpedig más hét ... magánál ártalmasabbakkal együtt [SKr 703].

kivadásztathatik elővadásztathatik; a putea fi izgonit; hervorgejagt werden können. 1662: Az törökök közül a cserékre a gazokra is nagyon sokak szaladtak vala, de a harc megélétele után ... az gazokról ki nem vadásztathattak vala [SKr 413].

kivadásztatik elővadásztatik; a fi izgonit; hervorgejagt werden. 1662: (A törökök) gyalog a lovas könnyű hadak előtt nem szaladhatnának, rútul vágják, veszték, ölék őket, úgy, hogy a gazon, bokrokban ahol kik maradhattak benne, de még a csere és gaz közül is nagyon kivadásztatnak s levágnak vala [SKr 339].

kivádol bevádol; a acuza/píri; (an/ver)klagen, belangen. 1727: Ha valakit ki vádolnak az Birok, tartozik meg zálogoltatni sub poena fl. 1 [Szotyor Hsz; SzékFt 35]. 1830: azon bírságot, az melyet az erdőpásztorok az communitás bírájának praevicatorokat kivádolnak, az három részekre osztassék; úgy, hogy egy harmad rész menjen az erdőpásztoroknak; az más két részt elosztván: fele az hűtősségnek, az más rész pedig az falu cassába [Árkos Hsz; RSZF 118].

kivág 1. a táia (índepártind de la loc); (her)ausschneiden/hauen. 1629: az aratáskor mentem vala ki a porgolatom latni, lata(m) azt hogj három karot vágta ki a pergolatból [Mv; MvLt 290. 169a]. 1667: Monostorj Istua(n) vra(m) ... Nagy Szötcz Mihaly Vra(m)nak Szölejeből az Szepe Szölő teüet Veszzejeuel egjütt potentiose kj uagta [Kv; RDL I. 148]. 1745: a Seréb fát ki vágta vala és el hõngorítotték onnan [Ditró Cs; LLt Litt. D]. 1754: (Az erdő) mind jókora Tölgyfából áll sü-rütskeis noha sokatis ki vágta imitt amott benne [Uzdisztpéter K; CU]. 1786: A Kurta nevű orotvanyabol ... Kadar György vagot ki egy Mosollygo alma fát | egy Muskátly Kortvelly fat is ki vágta [Backamadaras MT; CsS]. 1805: az Erdőből hány szál Csere fija-tal fákat vágott ki, s találtunk 92 Csere fa Törőköket, melyekről a' fák le-vágtattak [Csekclaka AF; KCsl 16].

2. (kijirt); a defrija; ausroden, abforsten. 1586: az felekiek az városnak ... Nagy kart teotték mind hatari-ba(n) Erdeibe(n) s mind Mezeyben ... az város Erdeyét ky zallaltak ky vágta és Irtottak, kibeol Retet, kibeol zanto feoldet Irtottak [Kv; TanJk I/1. 26]. 1764: (A) Széna füvet nyujtotta osztán Hoszszu Vonu irtásokkal, melyet vagy Tövisessből, és Erdőből vagy fárattással vágott ki [Buza SzD; JHb IV/13]. 1786: ezen ... Szőlők földét elsőbben néhai Pungratz György vr ő Nga fogta irtotta vágta ki Nagy erdőből s be is gyeplüttette s ültet-

(tet)te is volt Szölő fákkal [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Biro Péter (47) ns vall.].

3. kihajít/penderit; a arunca/azvirli afară; hinaus-schleudern/werfen. 1630: Latta(m) az Nagj veszekede-seket, riualkodasokat, s rut vagdalkozasokat ... az ot ben leveő katonak mind kivagak s ki toliak az három le-gent az kapun [Mv; MvLt 290. 216a]. 1638: Tudom is, hogy egy katona — Nagy Mihály — volt ott szálláson, s mikor uram otthon nem volt, kiűztek engem az házból, s még ugyan azt mondotta énnekem az az Nagy Mihály, hogy: „ki esse lélek kurva fia vagy bizony kivágla az ajtón!” — s én kijöttem, asszonyom ott benn marako-dott az katonával [Mv; i. h. 291. 142a–3b átírással! Da-rabont Nagy István fia, Nagy Miklós varga vall.].

4. kiver; a goni/izgoni/alunga; hinaus-schlagen. 1669: Itt új hír támadá, hogy az velenczések újabb practicával Candiát vissza vették volna, és hogy az törököt kivágták volna belőle [TML IV, 609 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1706: Ezalatt a Dunántúl a kuruc ha-dak szép operatiókat tesznek; a soproni sáncból kivá-gják a németet. Eszterházy Antal és Vak Bottyán vezérli ottan a hadakat [Kv; KvE 247 VBgy].

5. (ablaküveget) bevág; a tăia (geamuri pentru feres-tre); (Fenster)glas einschneiden. 1790: Az ablakokhoz valo Üveg Táblákról mértéket vettem, és ma általis ad-tam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézakercesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

6. lékel, léket vág; a face copcă; ein Loch schneiden. 1768: azon vékek ujra bé is fagyta ... s az ... ő Nga emberei vágta ki ujra [Tóhát TA; JHb XI/22. 11].

7. átvág; a tăia de-a curmezișul; durchschneiden. 1589: Az halazok az Tonnak az Giatyat (!) ky vaktak [Kv; Szám. 4/VI. 40 Stenzely András sp kezével]. 1592: Az halazoknak valo fyeztesek (!) 19 die July Hidelwy ha-laz Kelemenek fyeztem harmadt Magarah hogy Az Ga-tott Az varos Touan ky vaktak es Az vyzett ky bochat-tak f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével].

8. kivágda; a tăia/decupa; (her)ausschneiden. 1805: Egy viseltes zöld bársony régi Magyar nyereg takaró, ezüstel varva; és közepe ki-vágva [Mv; TGsz 52]. 1828: akkor esmertük meg hogy abból azon Protocollatio egészszen ki van vágva [Dés; DLt 87/1829].

9. kihalásít/metsz; a face o tăietură lungă; heraus-schneiden. 1838: Komáromi László Urnak mikor a' pénze el vészett azon reggel a' szekér rudja alatt kapták meg Tkts Dobolyi Bálint Urnak egy kis bitskát ... s' a' Nadrágát is Komáromi László Urnak Szikszákos apro-lékos vagások látván, tökéletesen azt allította, hogy ki-tsinny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni 's nem más hanem Dobolyi Bálint Ur vágta ki [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Fosztó Sámuel (47) ns vall.] | azon éj-czaka a sebjét a Nadrágán keresztül ki vágta, 's 500. for-intját belőle el lopták [uo.; i. h. 3a Nemt(elen) Mun-tyán Silip (45) vall.].

10. rést vág; a face o spărtură prin tăiere; einen Schlitz schneiden. 1570: Zabo Janos deak ezt vallyá, hogy Latta mykor az Senténchyawal Zabo Simon Magat az hazba be lktata, Es Lata hogi az falt ky vagtak urberger haza fe-leol, es egy laytrat Tamaztotak volt az felseo hazba [Kv; TJk III/2. 117]. 1586: kerik Biro vramat hogy holot most Az Keomyvesek hon vadnak, Eo kgme vesse Rea mingyarast vagyak ky az falt, chinaltasson Rostelios Liukat eo kgme, Es mindenkepen az Viz foliast es Allast

zorítottassa teoltessel is az liukra [Kv; TanJk I/1. 37]. 1588: az haz fedeletis egi heljen kj vagtak [Vécke U; Bállt 81]. 1718: én vagta(m) ki égi felől az haz oldalát, s azon mente(m) be az hazb(a) [Branyicska H; JHb].

11. (falón) ablaknyílást hagy/vág; a lása loc (in zid) pentru rama ferestrei; (in der Mauer) Fensteröffnung lassen/machen. 1656: Vagyon az var arkara ki vagva, egy eoregh ablak melljen vagyon egy vas rosteli vas sarkakon forgo lakattiaival kolczaval edgyüth | Az gabonas haznak az felső reszen vagyon egi jo keőbből rakott pincze, melljen vagyon ki vagva 3 ablak | Ezen darabant hazban vagyon az curiara ki vaghva egy fa keresztes ablak [Uf II, 97, 143, 171].

12. felfűrészel/vág; a tăia cu joagărul; aufsägen. 1858: ha a tulajdonos Grof urnak ... détkára szűsége (!) lenne, ez esetbe az uraság a tőkétet a maga költségin a malomhoz szállíttatván ... a molnár ... Conventioja alapján ki vágja [Kendilóna SzD; TKhf 15 Kővárvidéki uradalomra von.].

13. kiszab; a croi; zu/ausschneiden. 1828: Magok a' Mészárosok is a' képzelhető kis nyereségetis sajnálván a' Timároktól egínéhány szeméjlen kívül, nem tsak a' magok által vágatt Marhák bőrét vágják ki szőres Botsorknak hanem a' más Mészárosokét is elfoglalják a' Timárokok előll [Torockó; TLev. 13/3].

14. kikanyarít/kiszakít; a rupe/detaşa/desprinde; ausschweifen/reißen. 1768: (Az út) ismég nap keletre térvén ide ki jöjjön ugy anyira, hogy három szegletű nagy darab helyet csufoson ki vág a Szent Lászlói határból [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. 1841: az én Tábla Földemet ... magunk előtt a leg betsületesebben ki méretve, igazságoson oly menységű Földet ki vágva, hasítva, s' az ötszem Alodiális Tábla Földjéhez Csatolva, örökös birtokába által adtam magának, s' maradékinak [M.zsombor K; Somb. II].

15. kibányász; a extrage; ausgraben, abbauen. 1757: az illyen látható Aranyos kőveket ... a' Bányákból vagy puska porral való szaggtatás által, vagy ahoz való atzélas vasból készült Eszközökkel a' Bányákból ki vágjuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

16. vés/metsz; a grava; (ein)meißeln/schneiden/gravieren. 1763: fogtunk az harangunk öntéséhez, mivel elhasadott volt. A betűket s a bárány képét zászlostól én vágtam ki, amint tudtam [RettE 151].

17. levág; a tăia; herunterschneiden. 1796: Gáti Pista késsel vágta ki a keszkenyőmet a nyakamból hogy meg ne fojldnom [Kv; AggmLt D. 15].

18. (hordófeneket) kiüt; a scoate (fundul butoiului); (Faßboden) ausschlagen. 1700: (A) monostori paterek jobbágyi szekereken lévén a borok, észrevették ... a szekereket megtartóztaták ... a tanácsházhoz hajták. Másnap mind kivágák a fenekeket [Kv; KvE 272-3 SzF]. 1726: harang félre veréssel a Falut őszve gyűjték, hogi a hordo fenekit ki vágják [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 3]. 1784: az Mlgs Uraság Kortsomainak Czegeirei mindenkor fen voltanak az Communitast illető Kortsomarlattasnak idején, az midon az kortsomarlás az Varosi Communitasé volt az régi jo szokás szerént, olly kor ... az illyen illetlenség idején hallattam ... hogy beszéllették bizony jo volna az Uraság Hordoinak feneket ki vágni [Torockó, TLev. 4/13. 50].

Szk: bort ~ boroshordó fenekét kiüt. 1726: Fő királybiro ur(am) borát a szekeren árulják vala az barom

vásárba, az harangot felre üttették Kovács Peter Ur(am) Tordai Márton ur(am) ... hogi a Falu őszve gyűlvén a bort vágják ki ... de a Falu nem cselekvé [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 2].

Ha a falu v. város végzése, ill. szokásjoga szerint tilalmas volt nem falu v. városbéli borral a falu v. város területén kereskedni, az ilyen bor hordóját a falu közös erővel kivágta, és így a bort elfolyattatja.

19. kaput hátra/kicsap; a deschide larg (poarta); (Tor) zurück/nach hinten schlagen. 1629: en szenat veők oda ... az hazhoz megh monda(m) hogi az ajton be haniom az szenat ne bancza az kaput, de az katona ki vaga az kaput s ugj menek be rajta [Mv; MvLt 290. 175b].

20. (állatot) levág/mészárol; a tăia (animale) pentru consum; schlachten. 1577: a my nemo barmot it a vasart veznek sohova Innet el ne lktassa, hane(m) az varasnak Iowara zeksegere vagjak ky [Kv; TanJk V/3. 144b]. 1620: Az Cseh Mesterek Regestrumot tarczianak, az belieghzet barmok feleől, ez eztendeőt által Zamot adgjanak, rolla Zam vewő vrainnak, meny Barmot vagnak ky az mezarosok, es megh Beliegh alatt meny marad az mezarosok közézőt [Kv; i. h. II/1. 288]. 1634: negy okreis marada, es az Atyam vaga ki [Mv; MvLt 291.16a]. 1712: ő kglmek mind az egész Városon lako Mészárosok képében ... az mostan Sz. Péterben vásárlott marhákatis kérék mű töllünk hogy hadd adhassák el inkább, hogy sem mint olyt oltsom magok károkkal ki vágják [Torockó; TLev. 13/1]. 1795: Kőtelesek lésznek ... ha vagy egy kivágni valo Marhája lézen az Udvarnak, aztot ki vágni, és ell Arulni [Déva; Ks 79. 25/17. 1/4]. 1798: a kőkősi^a Lakosok Nyeresegre Berbetseket hadtak meg hizlaltak ... ha meg hizták el adtak vagy ki vagtak [Kp IV. 291 Magyar József (40) col. val. — ^aHsz].

21. kiváj; a scoate (cu ghearele); aushacken. 1570: Ez kadas Myhalnet azkoris Esmerte Mykor kichin gyermek koraba az Darw vágta volt ky az egyik zemet [Kv; TJK III/2. 180].

22. átharap; a rupe cu dinjii; durchbeißen. 1710: a vele valók ... midőn az előzőri lövés után annyit késnek abban az erdőben, nem tudván mire vélni a dolgot, arra felé sietnek, szintén akkor érkezvén oda, mikor már a földön feküvő bálnak^a a vadkan torkát kivágta volna [CsH 73-4. — ^aZrínyi Miklós horvát bálnak 1664-ben].

23. felvág; a face o incizie, a deschide; aufschneiden. XVIII. sz. eleje: az ember is kétt keppen Szokot meg ficzamadodni a fejében és a bokájában(an), az fejből ki nem vehetni, mert mint az kergeteges borjunak, az ugy (!) kergén van az holyagja, s nehéz ki vágni [JHb 17/20 ló-tartási ut.]. 1780 k.: Az tarka lonak az vízi hollyagját ki vágtam xr. 30. [Szászváros; BK]. 1782: az oldalát a Feltsér ugy annyira ki vágta, hogy a három ujját a tenyeréig bele dughatta volna [Zágon Hsz; HSz]P Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) vall.].

24. ~ja vki belét belét ontja vkinek; a scoate maele cuiva, a spinteca burta cuiva; js Eingeweide (her)aus-schneiden. 1632: lata(m) azt hogi Sy Marto(n)ne fia erőssen kerget diznokat ... es szekerczeuel hajgalais ... monda Sy Martonne ki ne vagd fia(m) az belit hane(m) kericz ala, es rekeszvk megh [Mv; MvLt 290. 101a]. 1735: jűjen oda Szalai az erdőre ha oda jű a fejszével ki vágja a bilit [Mezőmadaras MT; Berz. 15. XXII/10].

25. kioperál; a scoate/indepărta prin operație; her-ausoperieren. 1676: ma talám szinte negyed napja, hogy

négy darab húst vágta ki az szememből. Ma ismét hetet vágta ki s igen rosszul vagyok [TML VII, 205 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. 1770: Annak utána resolválta megát, hogy kivágassa, melyet senki sem javallott egy chyrurguson kívül, aki az incisióra is obligálta magát, minthogy ki is vágott a belső részéből ajakának és orcájának mint két tyúknak a zuzza [RettE 234].

26. ~vkít a vasból kiszabadít vkít a bilincsből/rabságból; a elibera pe cineva din cătușe/captivitate; in von den Handschellen/der Gefangenschaft befreien. 1710: Szebenből Görgényben menék, ott a atyámat kivágák a vasból [CsH 152]. 1710 k.: kivágák a vasból, és megengedék, hogy a városban ítélőmesterhez, prókátorhoz mehessen [BÖn. 881].

27. kb. vizszakaszt a világból; a-l lua moartea pe cineva; der Welt entreißen. 1710 k.: az ő életének és dűcsőségének legnagyobb fényességében kivágád magtalanul! [Blm. 1040. — "Mátyás királyt]. 1728: Nagy szomorúságára Szomorú gyászára a T. Refor. Kolosvári Ecclesianak ... ditséretes és fundamentumos Tanítóját az Isteni kéz a világból ki vágta [Kv; SRE 155–6]. 1772: (Eperjesi Ferencet) az Isten kivágá az élők közül [RettE 278].

28. kiírad/csap; a se revärsa, a ieși din albie; über die Ufer treten/herausschlagen. 1801: Tudom ... ezen gátot ... egyenlő akarattal köttették foldoztatták viz áradás ideje után, nevezetesen, ha a' gát végénél ki vágott a' viz, együtt köttették fellyebb fellyebb, mind addig míg a' mostani viz járásáig jutot [A.jára TA; BLt 12].

29. ~ja magát szorult helyzetből kiszabadítja magát; a scăpa cu bine dintr-o situație dificilă; sich aus drückender Lage befreien. 1662: a nagy viadal közben ... mind a fejedelem, s mind a vele levők igen nagy harccal, munkával jutnának hozzá, míg magokat közülök kivágták vala [SKr 520].

kivágandó levágandó; care urmează să fie tăiat pentru consum; abzuschlachten. 1829: a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan behárapadzott ... nyavalyájokat a' vágo marhákat vizsgáló kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [Dés; DLt 569].

kivágás 1. (fa)levágás; tăiere, doborîre (a copacului); (Baum) Fällung. 1843: vágna a tehetősebbek évenként a zalatnai vagy más határon hat, a második osztálybéliék három, a szegényebbek egy öl fát, és jelenleg ezen ölfák kivágása árát pénzzel fizeteti a kamara magának [VKp 129].

2. 1788: az Ölt vizé(nek) Zajja 's fagya akadályoztat; talán készűl vagy a' Jégnek kivágása vagy jobb(an) is megfagyás által út, hogy a' Szakadati révén által verekedhessem [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap. gr. Teleki Józsefhez].

3. kihasítás/metszés; tăiere, spintecare; Aufschlitzen, Ausschneiden. 1843 k.: a szekérnek a hegyre fel jövő lassu hajthatásával szunyókálva jöveletekkel ... a lepedőnek kivágásával, Tíz Darab nagyobb és kisebb rendű Talpaím lopattak el [K; Klev.].

4. hasítás, metszés; tăietură, spintecătură; Schnitt. 1838: Komáromi László Urnak ... 550 forintját ... hallottam, hogy Thordán ... el lopták, magom szemimmel láttam az Nadrágán, és Lábravalóján valo ki-

vágást [Nagylak AF/Ne; DobLev V/1221.8b Foszto Sámuel (47) ns vall.].

5. kibányászás; extragere; Ausgraben, Abbau. 1710 k.: ada a császár a dési, széki, kolosi aknáktól az ország sublevamenjére harmincezer kő söt ... En, főcommissarius, adaték az ország pénzéből kivágására H. fl. 900 [BÖn. 887].

6. (állat-le)vágás; tăiere (a unui animal) pentru consum; Schlachten. 1603: Gall Janos ... vallia ... hallottam Kaytar Istwantul hogy monta, hogy nem elegeges eo azoknak az Marhaknak ki vagasara [Kv; TJK VI/1. 650]. 1791: vásárolyon őt, hat pár Marhakat ... azokat ... hiteles emberek előtt, és által ki vágatván, 's minden approlékait pénze téven s el-árultatván Laistromba adgya bé ... a' ju vágásra 's egyéb költségekre mit költött fel-jegyezvén hitelesen remonstrályon [Kv; TanJk 72].

7. vki belének ~a vki belének kiontása; scoaterea măjorului cuiva; Herausschneiden js Eingeweide. 1740: Szabo Gabor Vram ... a belének ki vágásával ... fenyegette az Uttza kapitányt [Torda; TJKt I. 182].

kivágat 1. a pune pe cineva să taie; fällen lassen. 1784: a Várhegyi hegyen nehaz Szabo Mihallynak itten laktában Bongorttya volt, fen a' Tetőn ... a' Hegy vége felé Szőlője volt; azután Cserébe menvén ... kezdette kivágatni a gyümölcs fákat belőle [Várhegy MT; MNy XXXIII. 337]. 1823–1830: Meg is fogantak volt a fák szépen, de osztán kijöveletem után Borosnyai János professzor botanikuskertet akarván oda építeni, kivágtatta, s a kertből sem lett semmi [FogE 128].

2. kiírat/pusztított; a pune pe cineva să defrișeze; ausroden lassen. 1572: tudom Azt hogy nagy lyegthet vegebe Egy nagy chyere vala ky Jol lehet koz fold vala de azth kerekas gyorgy kemeny Janos zolgaya vagata ky Irata megy zanto földnek [Gyercmonostor K; KP. Varga gyorgy jöb vall]. 1726: a Dandor Szőlő hegyben egy pusztás (: kit is mind ki kell vagatni és ujjal epíteni :) szőlőt [Backamadaras MT; EHA]. 1841: (A vágatnak) a' marha el rágás miánn elmetesevézett bokrait, most elore ki vágatni szükséges [Gyalakuta MT; LLt].

3. (falban) nyílást vágat; a pune pe cineva să facă o deschizătură (în zid); (in der Mauer/Wand) Öffnung machen lassen. 1592: Vrunck eo Nga parancholattiabol, három faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Zawarok es egiebb epittmeniek kellettenek [Kv; Szám. 5/XI. 11]. 1621: vagattuk ki az Borbely Martonne boltiatt Aytot Csinalua(n) raya Keomyes Mihallial [Kv; Szám. 15b/IV. 15].

4. szétvágat; a pune pe cineva să taie în bucăți; zerschneiden lassen. 1817: (A) Csős Málét ... fel mérettetvén Ugy hordottam bé a Csűrbe ... olyan volt, hogy kapával is alig vágottam és huzattam ki a Kasból tiz és tizen két Csők is meg rothadva égybe lévén ragadva [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

5. átvágat; a pune pe cineva să taie de-a curmezisul; durchschneiden lassen. 1664: volt egy bokor keöre csinalt malma az D. Terrestrisnek, de az Tatar Chan halat kivanvan az toth kivaghatta, s az halat megh ötte, az malmat fel éghette [UF II. 295]. 1706: Az eo Nga Halas-tojait ... Kuruczok vágata ki, és megis Halásztaták [Zoltán NK; KvAkKt Mss 261].

6. kibányásztat; a pune pe cineva să extragă; ausgraben/abbauen lassen. 1610/1616: Hadgyúk kgnek 's parancsolyúk is ... annak modgya es rendtartassa zerezt, az nyoltz szaz kö söt ki vagatvan, adgya meg mindgyarast mind az mostani Praedicatornak [RDL I. 100 fej.].

7. kiüttet; a pune pe cineva să scoată (ceva); ausschlagen lassen. 1585: Herczegh Caspar vram ... Negy vedres Altalagban ... Felekre^a hozta, ky korchomarlansnak okaert az idegen Borth ... Regy zokas zerezt az Atalogochkanak feneket ky wagattak volna, hogy ha Herczegh Caspar eszeben wewen az vetket a' tilalmas helyreol el nem vitette volna, es feleken megh talaltathatot volna [Kv; TanJk I/1. 7–8. — ^aA városnak tőszomszédságban lévő jbfalujába]. 1593: porkolab vram ... kwldeotte hazamra szolgálait andrast es miklost boros hordomnak feneket wagattam ky ... az mely bornak az feneket ky wagattam azt beczwiewel kewanom megh mely meg erit volna fl 14 [UzszT]. 1726: Kovács Péter ur(am) ... a' harangotis maga szolgálajaval üttete félre hogj a Falu öszve gyülljön s az hordo feneket ki vágassa [Mézöbánd MT; Berz. XV/14. 9].

Szk: bort ~ boroshordó fenekét kiütteti. 1700: Vizkeleti Zsigmond pater ... ennek a városnak sok bosszúságára járt, idegen bort gyakorta titkon behozott, s ha rajtaérték, országot bústott mindjárt miatta; akinek is talvaly egynehány borát kivágatták a tanácsház előtt [Kv; KvE 272 SzF].

A jel. (helyi) szokásjogi vonatkozására nézve l. *kivág* 18. al. a jegyzetet.

8. (állatot) levágat; a pune pe cineva să taie (un animal) pentru consum; schlachten lassen. 1795: Bizonyosak lehetnek az irtt Mészárosok, hogy Senkinek rajtokon kívül nem léssen szabad Mészárszékekben árultatni, szokott Husokat ki vágatni, és árulni [Déva; Ks 79. 25/17 1/4]. 1817: Az az Nagyságod Budatelki Béres ökre még életben vagyon Szabo Uram ki akarta vágatni, de ... nints is Semmi belső nyavalyája, hanem az első job Lábat fájtattya [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

9. kimetszet; a pune pe cineva să taie; (her)ausschneiden lassen. 1584: az egyik vallo ... sokszor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh ... az fazekasnet meg fenicgette hogy chontorkaiból ky vagattia nyelwet [Kv; TJk IV/1. 278].

10. fölmetszet; a pune pe cineva să facă o incizie; aufschlitzen lassen. 1773: a Madarát magam vágattam ki ... találtanak benne sok fovenjt és leg elől edgy fél Magjaroni követ [M.léta TA; JHb II/13].

11. kioperált; a pune pe cineva să scoată ceva prin operație; herausoperieren lassen. 1770: Annak utána resolválta magát, hogy kivágassa, melyet senki sem javallott egy chyrurguson kívül, aki ... ki is vágott a belső részből ajakának és orcájának mint két tyúknak a zuzza [RettE 234].

12. vasból ~ bilincsből/rabságból kiszabadított; a dispune eliberarea cuiva din cătușe/captivitate; von den Handschellen/aus der Gefangenschaft befreien lassen. 1668: ő nagysága kegyelmesen parancsolja, hogy Dévában felmenjek és az micsoda conditokat ő nagysága Bethlen Domokos uram eleiben proponáltat, ha ő kegyelme azokra rá megyen, ő kegyelmit az vasból kivá-

gassam [TML IV, 268 Naláczai István Teleki Mihályhoz].

13. ~ja magát a vasból kiszabadíttatja magát a bilincsből/rabságból; a reuși să se elibereze din cătușe/captivitate cu ajutorul cuiva; sich von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreien lassen. 1662: Sebessi Ferenc is a vasban és fogságban otthagyatott volna^a, magát azonnal kivágatván a vasból ... hogy addig onnan ki nem menne, hanem a helyre gondot viselni akarna ... mindjárt megírta vala. És így rabsága illy hirtelen, most egy kevéssé kapitányságra fordult vala [SKr 559. — ^aSzékelyhidon].

kivágatás 1. kibányászás; extragere; Ausgraben, Abbau. 1675: az Szegenyek számára jarando Sonak kivágatásáért ... f 22 [Kv; Szám. 25/1. 31].

2. kihasítás; defalcare; Ausreißen. 1801: Geometra ő kegyelmének minden meg kívántato assistentiával lésszünk, és minden nap ő kegyelme mellé a mérésre hat embert, az Lineak(na)k a vagy Tablak(na)k ki-vágatására nézve pedig annyi embert a' mennyit tsak kívánni fog a munkának sietős vagy terhes volta miatt adni fognak [M.zsombor K; Somb. II]. 1831: ezen 8500 öl hosszúságú Métának kivágatása alkalmatosságával, olyam mélységekbe, és köszirtes Hegyekbe ütköznénk belé, a melyek miatt a' Métézással ... meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

3. kiüttetés; scoatere; (Faßboden) Heraus schlagen 1681: A Várai Korczomallas ... Uy szerint Karaczo(n) napjaitol fogva Sz: Mihaly napig az D(omi)nus Terrestris számára Continualtatik; es senkinekis akkor ... nem szabados bort arulni, hordaja fenekenek kivagatasa poenaja alatt [Vh; VhU 10].

4. levágatás/mészároltatás; táiere, injunghiere (a vitelor); Abschlachtung. 1812: (Az adózó népet) az igavonó Marháik(nak) eladásáról ... igyekezzenek lebeszélteni ... az illetén helytelen eladását, vagy kivágatását az igavonó marhák(na)k, az engedetlenek(ne)k példás megbüntetésekkel is megakadályoztatni törekedni, szoross tisztí kötelességek(ne)k esmérjék [TVLt a gub. Torda városa tanácsához]. 1818: (A magisztrátus) Határozásánál fogva ki rendeltettünk a' Besztertzei országos Sokadalomban a' proba tételre szükséges vágo marhák(na)k meg vásárlására és azok(na)k kivágatásokra [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

kivágathat 1. kiirtathat; a putea pune pe cineva să distrugă; ausrotten lassen können. 1710 k.; Rabutin ... kérdé; hol vagyon Toroczkanak szőlője, mert ő bizony mindjárt kivágatja ... Mű mondók, hogy igen kevés szőlője vagyon, azt könnyű kivágni, de bizony ő százannyi szőlőnket vágathatja ki nekünk [BÖn. 967].

2. bort ~ boroshordó fenekét kiüttetheti; a putea pune pe cineva să scoată fundul butoiului; Boden des Weinfasses (her)ausschlagen lassen können. 1593: En az teoruent kerem magamnak hogy az melly hordo bort teoruenty alat hagiót tartani, abbol en egy cseppet sem attam, Azert the eggiket sem vágathattad volna ky [UzszT].

kivágatík 1. a fi táiat; (her)ausgeschnitten werden. 1820: a Szilva fák(na)k jobb részsze ki vágatott el posztitott [Martonos U; Pf].

2. kihasíttatik; a fi despícat; herausgerissen werden. 1754: valami igen szép nagy széles Sáros Asztal Keszkenjök szegtenek bé, melykis bizonyosan Abroszbol vagy pedig egjebünnét vágattanak ki [Felsalu MT; TGsz 33].

3. kímészáróltatik/méretik; a fi táiat și vîndut; (ab-)geschlachtet werden. 1809: â Tkts Ns Tisztségnek ... ide utositott betses Levelit ... vettük legyen, kívántuk arra attyafiságosan váloszolni, hogy ... a' marha Husnak fonttya 8 Xáron^a vagatik ki [Sv; UszLt ComGub. 1623. — ^aOlv.: 8 krajcáron].

4. kioperáltatik; a fi scos/îndepărtat prin operație; herausoperiert werden. 1825: also Szótsi Pável Dumitru ... Nyaka hátulso részén egy Holt-teteme lévén az operáció által ki-vágatott Chyr. Brassai János által [Dés; DLt 541].

5. megöletik; a fi ucis; getötet werden. 1662: És eképpen a jeles méltóságos vitézi fejedelem ember^a ... illy ideje előtt az magyar nemzet közül török császár éles fegyvere által, ó siralmasan! kivágatott vala [SKr 557. — ^aII. Rákóczi György 1660. jún. 7-én a törökökkel vívott szászfenesi ütközetben kapott sebében Nagyváradon meghalt].

6. *vasból* ~ bilincsből kiszabadíttatik; a fi eliberat din cătușe; von den Fesseln befreit werden. 1662: Mikes János s minden rabok vasbul kivágtatnak [SKr 579].

kivágtatlan szétvágatlan; nedecupat; nicht zerschnitten. 1759: szállíttasson el ... Egy Lepedőbe bé takarva, egy turedkb(en) 8 Sing s egy fertály gjapottas gyoltsot ... Egy Türedk gyoltsban 31 asztal keszkenőt ki vágatlant [Sárd AF; Tsb 51].

kivágatott 1. kivágott; táiat (din ceva); (her)ausgeschnitten. 1816: ugy békéllet meg, hogy az kivágatott négy lántz szem héjántságát is meg fizeti [Sszgy; HSzjP Civis Huszár ifiabb Gyárfás Pál (36) vall.].

2. kihasított; defalcit; herausgerissen. 1831: azon fenyvesben ki vágatott egyenes határ lineában, ötven ölet előre mérve határ domb erigáltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

3. kibányászott; extras; ausgegraben, abgebaut. 1605: Mostannis eo kgmek megh tekintüen illyen sullios es terhes wdeobely zolgalattyokat Attanak Ayandekon az Colosy Aknan biro vramnak a' kezen ky vagatot sölbol ket szaz keo söt [Kv; TanJk 1/1. 541].

4. levágott; táiat pentru consum; abgeschlachtet. 1709: A Meszar széken ki vagatott 16 Marhak(na)k fadgyatt ... olvasztatvan meg és fel meretven lött libr. 89 [Fog.; Uti]. 1828: sem Idegen, sem Hazafi ollyan Börököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre ... béhozni ne mérészeljen [Torockó; TLev. 13/3].

kivágattat 1. kiirtat; a pune pe cineva să defrișeze; ausröten lassen. 1756: Minthogy pedig ezen pvszta szőlő földnek nagy részit a' tövis bokor bé nőtte, annyira hogy a Creditorix Aszszony majd semmi hasznat sem vehetné, ha azon bokrokot ki nem vagottatna s ki nem tisztíttatná belőle [Ne; DobLev. 1/271. 1a].

2. (hordófeneket) kiüttet; a pune pe cineva să scoată (fundul butoiului); (Faßboden) herausgeschlagen lassen.

1578: Az Idege(n) bornak be hozassa felől eó kegmek Azt wegeztek warasul hogy biro vram mingiart egy zanon be hozassa a pellenger ala es az feneket ky wagattassa megis kialtassa hogy ky idege(n) bort be hozna, így lenne dolga [Kv; TanJk V/3. 157b].

3. *nyelvét* ~ *ja vkinek* nyelvét kimetszeti/vágatja vkinek; a pune pe cineva să taie limba cuiva; js Zunge herausschneiden lassen. 1672: Iglai Condert Marton citatva(n) az Inctát Boer Cathát, azt allegallya ellene, hogy eötet azzal diffamalta, hogy czinalta volt neki az gyermeket, melyet ha ne(m) docealhat fide dignis et sufficient(is) testib(us), nyelvét kevannya kivagattatni avagy mortuom homagiumá(n) convincaltatni [Kv; TJK VIII/11. 255].

kivágattatás 1. (hordófenék) kiüttetés; scoatere; Herausgeschlagen (des Faßbodens). 1734: Senkiis idegen bort be hozni maga italárais ... annál inkább kocsmárlásra ... be hozni meg nem engedetik bora hordaja(na)k a Város piaczczán valo ki vágattatása alatt [Dés; Jk 450b]. 1785: az Communitas ... a Mlgs Groff Ur eó Naga Tisztartóját kérte, vagy Admonealtatta hogy ne árultassan^a, de hogy fenyegette volna Hordoinak ki vágatátásával aszt nem tudam nemis hallattam [Torockó; TLev. 4/13. 9]. — ^aBort].

2. *nyelvének* ~ *a* nyelve kimetszetése/vágatása; tăierea limbii cuiva; Heraus schneiden js Zunge. 1675: az I engemet kurvának szidalmazott, több illette(n) szitkokkalis illetett; Per hoc si juris ezen cselekedetiért, nyelvének ki vágattatásán avagy nyelve váltságán kívánom az I-t convincaltatni [Kv; TJK VIII/12. 9].

kivágattatik 1. a fi táiat; (her)ausgeschnitten werden. 1811: Új Gyümöls fák ültetettnek, a' régiek ki-vágattatnak [ArÉ 29].

2. kiirtatik; a fi defrișat; ausgerodet werden. 1770: Utazé hogy azon Mikola rész Erdő helyly successive és az után kivágattatni s irtattatni kezdetvén azon darabotska helyly ... azután fagottotott (!) fel ... ? [Kv; JhBK LVI/1 vk].

3. kipusztíttatik; a fi distrus/nimicit; ausgerodet werden. 1742: az Szőlők igen meg vesztenek mivel igen nagy veszedelme lévén sok Szőlők többől kivagattatának | sok szőlők többől kivagattatának nemely resze pedig az mivelletlensege miá parraga maradot [Bh; Told. 25].

4. kiüttetik; a fi scos; herausgeschlagen werden. 1677: büntetessék, és a' rend kívül kezdet bornak feneké ki-vágattassék, vagy az executor vitesse-el; a' tizenkét forintnak peng két része a' panaszo félé, harmada az Executoroké legyen; ha szinte valamely Nemes ember maga házánál kezdené-is a' rend kívül valo Korcsomát [AC 106].

Szk: *bor* ~ boroshordó feneké kiüttetik. 1700: ne legyen szabad az idegen Bort be hozni ... ha ki peng ... behozna, ha behozta ad octavum ki nem vinne minden személy valogatas nélkül a piaczra kihuzatva bora kivagattassek [Dés; Jk 312b].

5. levágattatik/mészáróltatik; a fi táiat pentru consum; abgeschlachtet werden. 1797: azon marha mint egy nem elégséges volna hogy husnak ki vágottassék [Sinfva TA; Borb.]. 1809: Ezen 13. darab Marha ki vágattatván lett szín húsa, mely el fontoltatott 47. mása 66 font [Kv; MészCLEv.].

6. *nyelve* ~ *nyelve* kimetszettetik/vágatik; a fi táiat limba cuiva; js Zunge herausgeschnitten werden. 1648: Benkeo Balint ... Becsületes Feő Bira(n)k Kovaczi Gaspar Urunkat, ez haza(na)k s varos(na)k Birajat illien szokkal diffamalta: hogy hamis ... aztis mondotta, hogy Eb. An(na)k okaert megh kevanniuk hogy szauait comproballia Alioquin a jure azt kivanniuk hofi nyelue kj vagattassek [Kv; TJK VIII/4. 325]. 1726: Minthogy Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen őszve fekvéseket asserval ... arra nézve mint illy szokásos nyelveskedő személy az szék ház előtt keményen meg veretessék, és ha többbe valakit hasonlóképpen meg mocskol nyelve is kivágattatik [Kv; TJK XV/6. 52].

7. *vasból* ~ *bilincsből/rabságból* megszabadíttatik; a fi eliberat din cătușe/captivitate; von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreit werden. 1662: Mikes János és Horváth Tamás is a vasul kivágattatván, az vár oltalmára esküdtettek vala [SKr 585].

8. kb. kihúzzattatik/töröltetik; a fi štters/radiat; herausgestrichen werden. 1813: a' Csizmadia Czéhbanis Sopos Sámuel tsak azért, hogy tsak édgyszer Ütett Lármat a' Czéh Gyűlésben s mégis a' Catalogusbolis ki vágattatott a' neve [Dés; DLT 56. 21].

kivágattatott kivágott; táiat; ausgeschnitten. 1816: (Az ajtó tábla) közepire négy szegre ki vágattatott kis ablakcskát párkányokba eresztett deszka tojogato fed bé [Jobbágyfa MT; Bállt 67].

kivagdal 1. kivagdos; a tăia rind pe rind; nach und nach ausschneiden. 1620: Az Arokbol az fwzfakat vagdalliak kj, es igi az arkot megh zelesitwe(n), az feoldet mind ket feleől assak fel, es hordgiak kj az Arok Zelibe [Kv; TanJk II/1. 293]. 1691: Csiki Istvan ... a' temetőben) három gyümölcs termő fakat ... ki vagdalt [SzJk 250]. 1711: Az eő Nag(o)k itt Besenyőben leuő gyümölcsös kertiből az Termő fakat, fiatalokat kik vagdalták ki, és az gyümölcsös körül leuő kertet kik hordották pusztították? [Büzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 vk]. 1720: sok Elő Fakat is ki vagdaltak el pusztítottak [Ms; MbK 204]. 1799: Voltanak Valamelj Nagy szilvafák felesen; de ezekből a' szegény Lőrintzi igen sokat ki vagdalt talam azértis hogy idősek lévén a' Fák veszni tértenek [A.rákos NK; Pk 7]. 1820: a' nag fakat, szép fiatalokat ki ne vagdallják [Szászkerked K; LLt 67/1846].

2. kiüt; a scoate; herausschlagen. 1745: egy katona ki vont kardal ütni verni kezdte Csürke Pintyéhez az botot ki vagdalá kezéből [Mocs K; Ks 5. X. 6 Molduvány Vaszily (30) sz vall.].

3. boroshordó fenekét kiüti; a scoate fundul butoiului; den Boden des Weinfasses herausschlagen. 1704: Minden jószágá elpusztult a kurucok mia ... Ami bor ott volt, kit megitták, kiknek feneket kivagdalták [WIN I, 261]. 1705: a boroknak kivagdalták feneket [i. h. 586].

4. ~ *ja a belét* kiontja a belét; a scoate mafele cuiva; js Eingeweide herausschneiden. 1690: Doceallya az Actrix Marti Ilona az I. Laszlo Mihály Uram ellen hogj azt mondotta hogj az szorkantjujaval ki vagdallja az belit is [Kovácsna Hsz; HSzjP].

kivagdalt kivagdosott; táiat; herausgeschnitten, gefällt. 1829: a' ki vagdalt fűszfák ... két száiból állanak ... a' Molnár Kováts János azt beszéllette hogj Olá Gligor vagdalta ki [Csókíva MT; TSb 24].

kivagdaltat kivagdosat; a pune pe cineva să taie; her-aushauen/schneiden lassen. 1662: bemenvén a várba, az hidat be kezdék szedetni minden hídlásfáival, gerendáival, igáival és még cövekeit is kivagdaltatni, kapuját berakatni, tölteni és csak a vár oltalmára magokat készíteni kényszerítették vala^a [SKr 581. — ^aVárad várának 1660-beli a vár feladásával végződő török ostromakor]. 1844: A' sétáló ösvenyek a kert és gypük mellett sok ákátz, Jegenyé, fűz és egyébb vad, 's gyümölts termő fák is lévén, azokat 's azoknak jövéseiket az arendatornak ki vagdaltatni szabad nem lészen [Mv; TSb 37].

kivagdaltatik 1. kivagdosatatik; a fi táiat; herausgeschnitten werden. 1752: A Jázi Fő Biro harmad magával fátéalá előttünk hogj ... 22 Oltoványok vagdaltattak ki Szépek 's olyak hogj a' jövő Esztendőb(en) Gyümöltsöt is termettek vagy teremhettek volna [Jáz Sz; BK]. 1829: a' mely helyről a' fűz fák ki vagdaltattak a' valóságos viz hagyás, és a' küküllő vize ott folyt [Csókíva MT; TSb 24].

2. *vasból* ~ *bilincsből/rabságból* megszabadíttatik; a fi eliberat din cătușe/captivitate; von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreit werden. 1662: a Velence utcai járásbéli lakosokkal Tinódi Péter hadnagyok, a vár-béli rabok, kik a vasakból kivagdaltatván, a vár oltalmára esküdtettek vala, s itt is azon bástyai hadnagy fizett drabantival s az erdélyi gyalogok közül is valahányan [SKr 584-5].

kivághat 1. a putea tăia; (her)ausschneiden können. 1667: Eztis tudom hogj ... Csiepregi Mihály Ur(am) egykor alá hiva az mesgyén valami szeoleo teoket bé deoltogete az mesgyébeol az Szeots Mihály szeoleje felé, monda: hogj ezeket mind ki vághatnám, mert mind a mesgyeb(en) vadnak [Kv; RDL I. 148 Martinus Kováts Colosvariensis nunc Custos vinearum in promontorio Békáspatak (35) vall.].

2. *bornak fenekét* ~ *ja* a boroshordó fenekét kiütheti; a putea scoate fundul butoiului; den Boden des Weinfasses herausschlagen können. 1677: Az Egyházi rendek-is hasonlóképpen ... Korcsomát kezdeni ne mérészellyenek; alioquin pro testimonio vagy Tiszteket, vagy ha azt nem kaphatnak csak egy Nemes embert-is hivatván, boroknak fenekit szabadoson ki-vághassák [AC 107].

kivágott 1. kivájt; scobit; ausgegraben/gehöhl. 1652: Az Tömlőcz kü sziklából ki vágot. Mélysége negyed félől a föld színig. Torkolattya cserfa gerendákkal bélelt [Görgény MT; Törzs]. 1694: az belső Var Udvaranak az felső szegzeleti mellet va(gyo)n egy Kősziklából ki vágot Kut, melly tellyesseggel mindenestől fogva el pusztult [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1697: Ezen gabonas haz alatt is vagion egy kő sziklából ki vágott kis pincze [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 11].

2. kiirtott; defrigat; ausgerodet. 1827: állodialis Erdejek ... rész szerint jo Épületre valo rész szerint aprob nevedékeny, rész szerint pedig egészen kivágat és Pusztí-

tatott erdő [Cege SzD; WassLt Conscr. 14] | ez egészen ki vágott erdő [Mohaly SzD; i. h. 119].

3. vágott; táiat; herausgeschnitten. 1656: Ezen kasomatanak vagyon az var arkara ki vágott ablaka nro. 1, meliben vagjon egy vas rosteli, lakattia kolczia megh vagyon | Ezen pincze boltasos tehelyes jo, also resze teghla-val padimentumozott, harom ki vagot ablaka, ketteje lantornas [UF II, 96, 178]. 1831: hatvan kilentz ötlet, a' fenyves között e végre ki vágott nyilásan előre mérve hár-tár homp hányottatván, az alá temérdek hót szén temet-tetett [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

4. kiszakított; defalcit; herausgerissen 1841: most ezen igazán ki mért, 's az Bátyám ... Allodiális Tábla Földjéből ki vágott, hasított, oly Minéműségű, an(n)nyi menyiségű ... rész Föld, effective az én Tábla Földem-hez Csatoltatván ... kezemhez akarom venni [M.zsom-bor K; Somb. II].

5. kimetszett; decupat; ausgemeißelt/gestochen. 1779: 19-na Septembris temetettett a szegény gr. Bethlen Lajos úr ... Fekete bársonnyal volt bevonna a koporsó-ja, sűrűn megverve nagyfejű ezüst szegekkel, a két olda-lán pedig ezüst pléből kivágott betűkből: Ludovicus Comes de Bethlen, natus 1714, denatus Ao. 1779 [RettE 401].

6. felvágott/hasított; crăpat; aufgeschlitzt. 1736: Nyárban penig az öreg urak matéria köntösben jártan-ak, az vagy bitor vagy kanavác vagy kamuka volt, mert báronyban az egy fejedelmén kívül másnak járn szabad nem volt: az ifjú urak penig karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggett vagy skófiummal vagy arany fonallal varrott ingeknek az újja [MetTr 352].

7. "?: 1747: Láttam ... két katonát, égyiknek veres hoszszu kalpagja, a' másíknak pedig ki vágott Csákoja égy forma szederjes Mundérban valanak [Alör SzD: Ks 27. XVII].

8. készített; fäcut; verfertigt. 1746: Négy szegre ki vágott aknáju tölgyfa általag [Borsa K; Told. 49].

9. levágott; táiat pentru consum; abgeschlachtet. 1802: Egy ki vágatt Bikának husából, Böriből percipial-tak Mfor. 36 Pénz 16 [Torockó; TLev. 5]. 1837: ezen Honap ... 6-án ki vágott két Sertésekből jött ... Májos 19 szál ... Gömbözt vagy véres 6 Darab ... Nyelv ket-tő 's egy Gyomor átoljába és két Cseplesz Háj [Torda: TLt Közj. ir. 39/837].

10. kivet; care avea un ochi scos; (her)ausgeschla-gen. 1657: Másnap mindjárt érkezék az egyik szemét Fogarasban kivágott Csáki komornyikja, Pettényi [KemÖn. 142].

kivágakozik vágyakozik vhová; a dori sã meargã un-deva; sich irgendwohin sehen. 1669: elhiszem ugyan, mint olyan ember, házához ki fog vágyakozni, de igen jól esnék, ha Dávid deák uramat meg várhatná ő kegyel-me [TML IV, 590 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

kivágyik elvágakozik vhonnan; a dori sã plece de un-deva; sich (hin)wegsehen. 1710 k.: édes fiam, József ... Te, tudom, maholnap a scholából kivágyasz [BÖn. 483].

kiváj 1. a scobi; aushöhlen. 1761: Bort szűrő Lio, egyik egész fábol van ki vajva 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. 1840: a K Monostori Papiros Malomnál

... Bikkfa ormok a zsilipre egyik 1 1/2 öl hosszú a másik 4 schug és 8 czol egy schug szélesek készen ki vajva ki fa-ragva [Km; KmULev. 2].

2. ~ja vki szemét a-i scoate ochii cuiva; js Auge aus-drücken/hacken. 1584: Varro Casparne vallia ... chi-zar Agostonné ... Jgy kezdé bezelleny ... Az vram kialtany kezdé, oda futama(m). Es az eoneón markabol Ada az tizta Ep zemet 'a kezembe, ky vaitak volt herte-len a' zemet [Kv; TJK IV/1. 275]. 1658: A jenei katonák, hogy ha lehetne, az szememet is kívájnák, olyan az jenei ember [TML 164 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihály-hoz].

3. kivés; a ciopli cu dalta; ausmeißeln. 1595: Mikor az sok loat haítottak vala az közep kapúj kő kertben: Ot az nagy lakatnak vaittak ki az feneket: Attzellyat, fe-neket, czjnalt Lakatos Benedek rea ... d 10 [Kv; Szám. 6/XVII. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. kiszed; a scoate; herausnehmen. 1691: két véka kender magomot Dósa Tamás Uram az jobbágyához adta volt, hogy el vessé ő számára s nehezen tudtam ki vajni a keziből [F.volál Hsz; HSzJP Pater István cogno-mine Gál, mostan Százaz Pataki Parochus (40) vall.]. 1730: azon keresztet ... Thordai Borbély Istvánné á mint á Piacz felé ment volna ott á Sárból vajta ki [Kv; MvRKLev.].

Szk: ~ vkit a koszból. 1717: aztis hallotta(m) az Asz-szonjtól eő kgtől hogi négy forinton vette^a, és hogi csak az koszszából a mig ki vajtákis sokatt ocsmánykodtatott velle [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717-1738 László Jánosné Deberki Sophia (30) jb vall. — "Varró Já-nost"] * ~ vkit vki kezéből kiszed/szabadít vkit vki kezéből. 1717: Becski Ura(m) ... arczul Csapván Dobai Uramat, mind a két kezével az hajáb(a) ragada magam nagy nehezen vajtam ki a kezéből [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (54) ns vall.].

5. kivájkál; a scoate; ausgraben/wühlen. 1729: égy Katona ... á faval ugj meg verte föbe, hogy á száján és fülin bővön ki jütt á vér. Felesége vajván ki másnap alutt vért á füliből [Sövényfva KK; TSb 51].

◇ **Szk:** bajjal lehet egy szót ~ni belőle alig lehet szóra birni; abia poji scoate o vorbă de la cineva; kaum zum Sprechen bewegen können. 1841: a' Rosi kedve — mind a Barometrum az idő utánn jár — hol jobb-rosszabb — néha jo kedvel beszélget — néha bajjal lehet edgy szót ki vajni belőlle [Veresegyháza AF; DobLev. V/12].

kivájhat 1. kiszedhet/megkaphat vkitől vmit; a putea scoate ceva de la cineva; etw. herausbekommen können. 1730: (A) debitumnak meg fizetését determinalta vala Rh f 43 de az ölta semmikeppen ki nem vájhattuk [Viz-akna AF; Ks 83]. 1782: Kodrián György ... jövén Brádroi, a Lova farára vette ide valo Oprián Josát, s ak-kor a tarisnyájából 6 Rf. el lopot s még ma sem vájhatta ki tőle [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. ~ja magát vki kezéből kiszabadulhat, kiszabadít-hatja magát vki kezéből; a se putea elibera din mînile cuiva; sich aus js Hand befreien können. 1638: engemet-is megh fogot Moldouaj Marton, melliemen az dolmant s nem vaihatta(m) ki megamant kezéből [Mv; MvLt 291. 131a].

kivájt kb kivágott; scos (prin săpare), săpat; (her)aus-gegraben. 1844: Szalantai Ferentz és Szalantai Sándor

mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját megfizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak, — valamint Szintén az ot kivájt agyagot széjel háni (igy) | Erdelyi Samel (!) mestertársunk panaszoly (!), hogy Szilágyi Károly mester társunk a' kivájt agyagját elhorta [Zilah; ZFaz.].

kivakar 1. kikapar; a scoate (zgiriind pămintul), a dezgropa; (her)auskratzen/scharren. 1737: tiszta igassagh, es tudom hogi sokan engemet ki vakarnanak a Földből midón Isten el hozza az en vilaghi eletennek (!) punctumat [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.].

2. előkapar; a scoate la ivală; hervorkratzen/scharren. Sz: *affélet a tyúk is ~.* 1660: ha Kegyelmed holmit ide küld, ne hozza maga, hanem valami bizonyos embe-rétől csak titkon küldje ide, hogy senki ne tudja itt is Korda uramnál több, mert az mint ő nagysága mondja, affélet az tyúk is ki szokott vakarni [TML I, 539 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *holt tyúk mindent ~.* 1841: Méltotassék Nagyságod, Csendes humorral maradni, mert a mint mondják a holt Tyuk mindent ki vakar [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

3. kiszed vkitől vmit; a scoate ceva de la cineva; etw. von jm herauskriegen. 1879: a Kerekes 3 o. é. forintját nem kellene abban a tolvajzsebben felejtetni ... Én törtem rajta a fejemet, hogyan vakarjam ki; nem tudom még a módját [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kivakog elmakog; a spune bîlbîindu-se; herstammeln. 1766: A főispán úr is szépen beköszöne. Palatkai Imre vicensótárius, noha leirta volt amit reponálni kellett, mégis alig tudta kivakogni [RettE 198].

kivakoltat be/levakoltat; a pune pe cineva să tencuiască; (mit Mörtel) bewerfen lassen. 1814: A Groff Ur ő Nagysága ... az épületek Fedeleit a' hol hibások voltak megigazította, Falait ki vakoltatta és fejeirtette [Banyica K; BFR 117/1 Csetyerás Dani (54) col. vall.].

kiválaszt 1. a alege (din/dintre ...); herauswählen. 1579: Vaiollabanis^a Sombory Annaazzony Almadj Andrasne; Ezeket az Jobbagyokat ualasztotta ky [Szilke-rék SzD; JHbK XLV/14. — ^aVajola K]. 1606: Mikor Daniel Peter vram az falut perlj vala kj valazta' azkor Daniel Peter vram Lörincz gergelt, Chiato Petert, Thazo Peter Janos deakoth azt monda hogy kwléon akaria azokat keresnj [UszT 20/313 Sos gieörgj wargiasj lib. vall]. 1724: Mikor az Falu kilentz embert ki választ hogy hűtös embereket válaszanak az kiknek szere s négy eszten-dök alatt nem viselték semmi szín alatt magokrol el ne vet-hessék ha nem ha ollyak találtnak az ki (!) még az hűtösséget nem viselték [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. 1766: Ezenn földöt igen bajos volna ma a' többi földek közül ki választani [Údvarfva MT; Told. 69].

2. megválaszt; a alege; wählen. 1809: Néhai Harangozonknak halála után ... egyes akaratbol egy ahoz ér-tő 's tudo Sorbán János nevezetű sorosunkot ... arra kiválasztottuk [UszLt ComGub. 1643].

3. különválaszt; a separa/despărji; absondern, trennen. XVIII. sz. eleje: Az mely Menyenes á Mén Lovat Szabadon Szoktak ereszteti, az Meddő Kanczakot mind ki kell onnan választani, és az ollyanokat kézzel kell hágtatni [JHb 17/10 lőtarási ut.].

4. kiválogat; a alege (din ...); aussondern 1573: Sandor Janos felesége Anna ... vallia, hogi tawalj Zent Demeter Napban^a volt egy pentek Nap hogy Janos kenez ky valasztotta az eo Jwhayt az pastore keozwl [Kv; TJK III/3. 103. — ^aOkt. 26]. 1587: Az mely 11. kost az Johok keozwl ky walasztottak mellyet az feleken^a kwléon Eoriztettem [Kv; Szám. 3/XXXIV. 16 Zabo György isp. m. kezével. — ^aFelek, a város tőzsomszédos jb-faluja]. 1642: az dezmalaskor 12 kalongia buzat az tiztaiban valasztot ki [Gyalu K; GyU 80]. 1745: Görbe Gábor más hajto társával Kotsis Mártonnal, makkon hizot esztendős sértésemet ki választatta a' többi közül és m(e)g ették [Szásznyíres SzD; Ks]. 1753: az 307: véka tiszta buzának a szépit ki választván el vettem [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. CII]. 1865: Ha lennének könyveim közt ollyanak, melyekre leányaim vágyának, azokat válasszák ki magok számára [Kv; Végr. 4].

5. szétválaszt; a separa; sondern. 1757: az illyen látható Aranyos köveket ... a' Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz való választó tekenőtskével, melynek Sádtrok neve, ki választyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

kiválasztás 1. alegere (din ...); Auswahl. 1865: Az özvegy papnék és tanulok azutáni kiválasztását, kedves fiamra B Radák Ádámra bízom [Kv; Végr. 5].

2. választás; alegere; Wahl. 1787: Consistorialis gyűlés celebráltván ... a' Collegium és Eklesia Fundusi-nak administratiojára egy alkalmas Személynek ki vá-lasztása iránt, concludáltatott, hogy ... az említett Hi-vatal offeráltassék Pataki Mihály Urannak [Kv; SRE 247]. 1833: A' Harangazok ki választása s meg tétele leg inkább e' T. Papokat illetvén, ezt a' just kezekbe is adom, oly formán, hogy a Papi Háztol nem messze lako, szegényebb sorsu, arra alkalmas, hivséges sze-mélyekre bizzák ezen kötelességet [Vaja MT; HbEk].

3. megválasztás; alegere; Erwählung. 1794: mihelyt illendő Fundus szerzehetetik, azonnal a' illendő káp-lánnak ki választása és bé állítása iránt is fog gondos-kodni^a [Kv; SRE 294. — ^aA Consistorium].

kiválasztat kiválogattat; a pune pe cineva să aleagă; aussondern lassen. 1746: kiválasztata két negjed fű Tul-kot, edgj negjed fű tőgyelő Tehenet, és edgj öreg Tehenet idei borjával edgjütt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

kiválasztatik kiválogattatik; a fi ales; ausgesondert/ gewählt werden. 1823–1830: én vittem véghez, hogy a legjobb énekesek választassanak ki minden classisból [FogE 121].

kiválasztott ales; ausgewählt. 1843: megesmerem hogy, 106. Százhat font fonalat és három font három fer-tály veres fejtőt kezemhez vettem ameljből, fogam Szőn-ni következő kiválasztat formákat^a [Kv; IB. Konez-ni Ignázt takácsmester nyil. — ^aKöv. a részl.].

kiválik 1. különválik; a se despărji; sich absondern 1657: Elhagyván azért az vélem lévőket egyedül közeli-ték az parthoz, túl is pedig elhaladván az többi, kiválék és marada hátrébb egy jómódú, personatus és köntösös ember, kard oldalán és hosszú puska vállán [KemÖn. 195].

2. (folyóvíz) kiszakad; (despre apă curgătoare) a se despărți; (Flußwasser) sich trennen. 1840: A Papiros Malmon fellől, ahol a papiros malom vize a kis szamosból ki válik: vagyon fűsű tőzevelés — a mely tölgyfa tőzeveken 2 hosszú tölgyfa gerendákból és 4 keresztül való tölgyfa gerendákból áll [Km; KmULev. 2].

kivall 1. (be/meg)vall; a márturisi; (ein)gestehen. 1583: Az meli leani Ilona fogua uolt az Toromban^a ... mon-dotta ezeket ... De en ezeket mind azért vallom ki hogi Kendi Janos az Zoknianak valo poztot megh nem ada, csak bozzusagomban [Kv; Tjk IV/1. 157e. — ^aA városi börtönben]. 1632: Azt is hallom mástul, hogy eccer oda-jött az házunkhoz. De én azt sem tudtam különben, ha-nem azután hallottam, hogy maga kivallotta az asszony [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. 1732: a Tót lovász ... meg ijedvén attól hogy meg vereti, igazán ki vallotta, hogy János Déák uramtól hozott egy fertaly égett bort 3. pol-turán [Hévíz NK; JHbT]. 1768/1771: az irt Dsugya ... kemenyebb szóval imponálá nékem, hogy ne vallyam ki ezen folyo Inquisitioba, hogy ő azon 13 vftokat desu-malta rajtam [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1805: egy tserepből a virágot ki téptem s első(en) eltagadtam, de azután ki vallattam [Dés; KMN 59]. 1809: sok szoron-gatás után Noda Mátét megeskették, és ugy vallotta ki [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével].

2. felsorol; a enumera; aufzählen. 1648/1687 k.: Kö-vesdi Visita(ti)oba(n) á hét hites emberek hitek után val-lák ki előttünk á templomhoz valo eszközöket^a [MMatr. 394. — ^aKöv. a fels.].

kiváló külsőségbeli birtok/ingatlan; pămînturile/bu-nurile care se găseasc în hotarul satului; außenliegendes Gut/Immobilargut. 1614: az eőtöd rezet keuanom mind kw waloknak es mind ben waloknak [Szentegyhá-zasoláhlalu U; OfLev.].

kiváló 1. el/kiágazó; care se ramifică; abzweigend. 1799: a Köves Ország ut, és az abból ki való Bodoni ut [Kv; MvHn].

2. kiemelkedő/magasló; deosebit (de ...); hervor-ra-gend. 1866: nemzetünknek kiváló előnyére van ha men-től több szegény ifju tanul, és emelkedik ki tanulása által a'porból [Gyalu K; RAK 122 püsp. kl].

kiválóan kiemelkedően/magaslóan; deosebit; hervor-ra-gend. 1886: Az EMKE javára február hóban felolva-só estélyeket rendezünk Kolozsvárt ... Nekem jutott ez a kellemes megbízás, hogy téged a közreműködésre fel-kérjelek ... a rendező bizottság előtt azon meggyőződé-semnek adtam kifejezést, hogy ... teljesíteni is fogod es kiválóan nemes és hazafias cél érdekében teendő ké-résünket [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kiválogat 1. kiválaszt; a alege (dintre ...); auswählen. 1710: Kevés idő múlva kiválogatának közülök egyne-hány rab praedikátorokat, kiknek nevetek emlékeztetre leírtam^a [CsH 97. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1869: Válasz-szatok jobb oldali követet, hogy csináljanak osztrák ka-tonát az egész magyarországból, hogy valogassák ki a magyar fiuk javát ... s a maradékot, csonkákat, öre-geket hagyják meg honvédeknek [Pf Pálffy Károly lev. Kv-ról].

2. különválogat; a alege (din ...); absondern. 1638: Monda azirt Szeőcz Istua(n) my nekünk hogi nosza szep szerent valogassatok ki az eőkrejteket s hajczatok haza s ugia(n) ki valogatok az mint lehete [Mv; MvLt 291. 150a]. 1758: Azon reggel ki válogatta ki igen sietve on-nét Juhait míg Sárosi György Ur(am) ki érkezett, hogi ott ne érje [Msz; Sár. vk]. 1762: az fel adot panasz szer-ent p(rae)sumalhatni, hogi már ez előtt Meszaros eőke-gjelmek az bőreknek szepit ki válogatván, különösen el adták [Torda; TjkT V. 126]. 1831: (A négy juhót) Intze Sigmond Uram Baktsi Ádám Urammal ... a seregből ki válogatták [Martonos Hsz; HSzJP Bőjte Miklós (23) gy. kat. vall.]. 1836: Itt a többi Kender fanalakról el hal-gatok addig, míg az fen irtakott ki válagattya, és felveti; s engemet tudositt arról hogy azt abroszra és ... 42 keskenyőkre hány font fonal ment fel [IB gr. Bethlen Sá-muelné takácsnak szóló ut.].

kiválogatott különválogatott; ales; ausgewählt, abge-sondert. 1687: tisztek által ... percipiáltak^a ezek: Ott-való majorságból kiválogatott m. juh, nro. 43. Radnót-ról hajtott öreg ökrör, nro. 9^a [AUt 576 ebesfvi szám. — ^aIgy, percipiáltattak h. ^bFolyt. a fels.].

kiválogattat különválasztat; a pune pe cineva să alca-gă (din ...); absondern lassen. 1768: Azon bé hajtott ökröket ... menyire büntettette s taxalta? ... Kicsoda válagatottat ki azon bé hajtott ökrökből egy nehány pár ökröket ...? [Dob.; Born. VI/6 vk].

kiváolág kivált/különösképpen; mai ales, mai cu se-mă, îndeosebi; besonders, im besonderen. 1869: minden népiskolai hatóság és tanító utasittatik a ... feltételek és rendeletek pontos teljesítésére, kiváolág elrendelvé a törvényben megszabott tantárgyak tanítását, az iskolák-nak tanszerekkel kiállítását és a tanköteles gyermekeknek éven át 8 hónapig rendes feljarsát [M.bikal K; RAK 175].

kiváloságosodik bebizonyosodik; a se dovedi; sich bestätigen. 1777: Popa Juontol halottam nekem monda-ni, hogy ... Popa Peter jól nyugszik az ő munkájában. De rövid idő alatt meg mutattya, hogy mas keppen Lé-szen kiis valosagosodott, mivel el is eget a Háza [Ludvég K; KLev. Belgyán Jákob (54) zs vall.].

kiválosodik kiderül/tudódik; a ieși la iveală, a se afla; sich zeigen/aufklären. 1769: ha kik az Lakosok közül az ilyen gonosz tolvajok(na)k szállast adnának, az ollyan-ok, ki valosódván akasztó faval büntetésnék [UzLT XIII/97a].

kivált ige 1. (zálogból) visszavált; a scoate/răscumpă-ra (un amanet); (Pfand) auslösen. 1568: Andras Kato ... monda am meg szerzodem vele ky valtom az gyw-roth [Kv; Tjk III/1. 263]. 1591: Thudom az melj peres feold vagio(n) Nagj Veolgiben Seocz Mihaj ket paripa arraban attá vala Peter deaknak eo orota, teowe szanto feolde, eo bira, Thudom aztis hogi magarij Thamasnak attá vala zalogba(n) p(er) fl.8: Magiarj Thamas zwgo-dik (!) vala hogi Capitanj kj veotte kezebwl az feoldet de en azt nem tudo(m) kj szamara váltotta kj [Szu; UzLT]. 1632: Azt en nem tudom mint váltotta ki Zabo Istua(n) azt az zölöt ozton avagi nem [Mv; MvLt 290.69b]. 1696:

Magyar Bogáta^a nevű falucskát akarván ki váltanom [Monostorszeg SzD; Ks 11.XLVI.12. — ^aSzD]. 1784: Azon Jozságot melyet Nagy alias Szősz György ki váltatt [Csiba MT; Told. 45/16]. 1824: az Tisztelt Aszszany ... kaszállomat zálogul használhassa és birhassa minden törvényes lépés közbe jövése nélkül mind addig valamig azon pénznek megadásával kiváltam [Ne; DobLev. V/1093]. 1825: Ha mikor ki váltani akarná^a kötölös lészen a Tit Bornemisza Adám Ur a ki váltani való Szándékát ... jo korán ... meg jelenteni [Nagylak AF; i.h. V/1102. — ^aA jószágot].

Szk: *vérség jussán* ~. 1800: Szentpáliné ... vesztegető lévén ... el adta^a Néhai Compactor Enyedi Ferentz Vramnak ... a honnét is vérség jussán ... ki váltotta, és maga birodalma alá vette Néhai Tek. Borberek Josséff Uram [Ne; DobLev. IV/838. 1b. — ^aAz ingatlant] * *vki vérségén* ~. 1751: a Felesege verségen váltotta volt ki azon josszágot [Szacsva Hsz; DLev. 5/XIV] * *zálogból/zálogost* ~. 1803: Az Adámosi^a Rakosianum jus josszágokát zalogbol ki kelletvén ... váltani [Kv; Pk 7. — ^aKK] | tudom azt hogy az Öregebb Moses János Zsákon don mind örökös mind Zállagos Josszágot bírt, melyből a Vőjinek Tordai Mihálynakis valamit oda eresztett volt a bérírást, de hogy a Zállagost ki Váltották ... a Tordai Mihály bé bírásának mindjárt vége leve [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Márton (81) vall.] * *zálogot* ~. 1558: Az Mynt akkoron hattam wala hogy walamy Marhamat el aggyak es azzal az zalagokat ky walczmy Jak s Azert en az zalagoknak yob Rezet ky waltottam [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. 1713: ha én azon zálagimot ki nem váltom, az interese is huva tovább szaporodik [JHb II/1 gr. Mikes Miklósné Bethlen Druzsina gr. Csáky Istvánhoz].

2. megvált; a ráscompára; ablösen/kaufen. 1591: adattot B vram(m) az Tanachy akaratyabol a hoharnak godonak hogy eő Magat feleséget ky walchya es haza zeyen Lakyo(n) f 2 d 0 [Kv; Szám. 5/I. 5]. 1682: azon ket eőörökös Jobbagymat ... adom ... Polyk Janos vram(na)k eo kg(nek) Zálagb(an) ... illyen Conditio alatt ... sem magam sem maradekim azon ket Jobbagyokat eo kglmetől ... ki nem váltom ... sem kiváltani nem enghed(em)^a [Kv; RDL I.159. — ^aTizenkét évig].

3. (váltsággal) kiszabadít; a elibera (plätind suma de ráscompárare); (durch Ablöse) befreien. 1574: Deak Matthe Azt vallia ... Zekel Matthe Andrast, Eo veotte volt ky kezeszen, Az vtan Tahat az hagiót Birotwl Zeoch Mihaltwl esmet Rea keowetzet es Be vitette volt az varos haza eleol az Toromba, Esmet eo váltotta ky [Kv; Tjk III/3.342]. 1584: Anna Daroczy Balinthne ... vallia ... mikor Adossagert meg fogtak volna Daroczy petert, vram(m) váltotta vala ky, eo fizet vala megh erte [Kv; Tjk IV/1. 309]. 1670: Boncza Janos Mostani Felesége lopasa Mia fogsagban eset volt, melyből különben ki nem szabadulhata, hanem kenszeritetek fojadamni ... Diosi Janos Ur(am)hoz hogy Eő kegyelme ... Mostani rabsagabol valtana ki [M.köblös SzD; RLt I]. 1671: Végeztk ... hogy ha valamelly Rabnak felesége, az maga saját josszágának árrán váltya-ki az Urát, vagy váltotta-ki ennek előtte, addig az summáig valo jussa fenn vagyon az Ura josszágában az melly josszágot az magfenn vagyonának el-adásával tartott-meg [CC 62–3]. 1772: ki váltyáké a' Tömletzből vagy nem Kránka Tódort? [Korona MT; Told 26].

Szk: *ő magán* ~. 1588: Kendi Sandor rea kwldeoth feleségemet meg fogatta, ell vitette vajdahazara^a tizartoyawal, az fiam erte ment az anyaert eo magan váltotta ky [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jb vall. — ^aVajdaháza, eltűnt település Debren (Sz) táján] * *sarc által* ~ sarccal kiment/szabadít. 1666: Pokai Matyas Vr(am) is Poganonok rabsagaban esven, az Felesege Nemes Orban Judit Aszony ... Urát ... rabsagbol sancz által ki váltotta [BálLt 55].

4. (tilalmasba hajtott/tévedt állatot) visszaszerez/vált; a ráscompára (un animal luat de pripas); (ins Gehege getriebenes/verirrtes Tier) zurückverschaffen/auslösen. 1590/1593: az barmot kit it kaphattak, megis keotteit ki Malomnal az Deesi Molnarok, az migh kj váltottak teölleók [Szentmargita SzD; Ks]. 1592: Perechieni Georgi, Zekel Marton ... valliak Tawali haitottunk vala be egi lowat az buzáról ... mi mindennek attuk hire hogi kie volna ... hanem egiszer ieowenek oda ezek az Menes paztorok s vgi valtak kj teollunk [Kv; Tjk V/1. 275]. 1608: a' marhat ... Eyel ha szansandikkal öztek bele, az mint ki valthattak ugy hallottam hogy ket ket penzel waltottak ky [UszT 20/358 Orban Petken lako Simandi Janos Jobagia (60) vall.]. 1752: Boda Mihájtul hallottam az Diosadi Biráknak ezt mondani hogi mirt vittik a Tinaját Furu Györmi mert nem vátom ki ha ot meg döglök is [Diosad Sz; WLt Kis Kata Kolcsár István felesége (48) ns vall.]. 1768: a Mező pásztorok midőn Ludgyait bé hajtották ... eő Nga ezeket ki váltotta, a hajto pénzt ... mindenkor meg fizette [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1831: a Gujaba nem szokott marhák ki tsapangván, a szöllökből el köttettek, s azoknak én nekem kelletven megis ki váltanom [Dés; DLt 332].

5. katonaságtól kiment/megvált; a scăpa de serviciul militar; jn vom Militärdienst befreien. 1756: Volt ezen Ecclesianak egy Imreh István nevű Jobbágya, kiis a Katonak közi álván egy kevés idő mulva Kenszeritette az Ecclesiát, hogy váltsa ki onnat, de minthogy az Eccle meg elégedett volt a velle való Sok bajlódással ... nem váltotta ki [Nagyernye MT; EHA].

6. lecserél/vált vkit; a schimba pe cineva; jn ablösen. 1619: Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom innét az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod csak ez nyomorúságnak helyéről^a kiváltson és szabaditson [BTN² 218. — ^aA török portán való diplomáciai szolgálatból]. 1702: A die 15 Augusti Török Sigmund Attyánkfia Commissariuskodgják, usq(ue) ad 15 Septembris, akkor Janosfalvi Janos Attyánkfia 15. 7bris bé álván, usq(ue) ad 15 8bris continuuskodgják, és ismét váltsa ki Török Sigmund Attyánkfia, s continualkodgják egy holnapig [UszLT IX. 77. 47 gub.].

Szk: *~jék egymást* felváltják egymást (egymást felváltva teljesitenek szolgálatot). 1667: Ha a szükség úgy kívánja, Bethlen Gergely uram mellé rendeljen huszonöt lovasokat, kik holnaponkint egymást kiváltásák [TML IV, 97 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1702: A die 15 Augusti Török Sigmund Attyánkfia Commissariuskodgják, usq(ue) ad 15. Septembris(is), akkor Janosfalvi Janos Attyánkfia 15. 7bris bé álván, usq(ue) ad 15. 8bris kontinuuskodgják ... folytassák hivatallyokat egy egy holnapig, és ugy váltsák ki egymást [UszLT IX. 77. 47 gub.].

7. (vmilyen hivatalos iratot) kivesz, beszeresz; a procura/objine (un act oficial); (irgendein amtliches Schreiben) herausnehmen/verschaffen. 1592: Hoz Leörincz

vra(m) volt feyerwarra az Terminuson ... Valtot Leó-rincz vram egi Lewelet ki az teórweni haznal f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 139 Eppel Péter sp kezével]. 1609: Biro és Tanaczi akaratiabol váltottam kj az Articulus ... f. 2 [Kv; i.h. 126/IV. 153]. 1732: Fejertoi Szunyog Ferencz Ur(am) eö kglme ... küldvén levelét a Ne(m)es Város régen el veszet eö kglmenél levő levelek iránt, hogj valcsuk ki [Dés; Jk 429]. 1747/1752: a Mlgs Várodi Püspök Ur eö Exclája ... az kolosvári káptalanbol vagyis Archivumbol holmi Leveleket exquiráltatván ... azokat kiváltottam [Kv; JHbK XXIX/34]. 1782 k.: mikor modunk és alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltjuk a Sententiát [Ne; DobLev. III/567. 1b].

8. a pläti/achita manopera; auslösen, übernehmen. 1570: Zeoch Kelemen, Zeoch Pal ... vallyak, hogj Lat-tak My kor Zeoch Gêrh által hywatta Az Dawyd new legent ... Dawid azt Montha ... vgjan megh chinal-lyad^a Mert en k yaltom teoled, meg Adom az mybe vedel megzegeottem [Kv; TJk III/2. 161. — ^aA gereznát]. 1579: eg kónwet kotetem be az Cancellariüsnek eg penczt sem adot rea, ha nem Ennekem kellett az kónvketótól ki váltanam atam d. 14 [Kv; Szám. 1/XVIII. 14]. 1600: Egi zegini mendicansnak váltottam ki egi szwrit az zabotól d 20 [Kv; i.h. 9/IX. 29]. 1728: Ratkai Gombkötő Ferencz Ur(am), hogj egi hársfa farszeket csinaltott volna melyet ki nem váltott azért fel tiltatik az B.Che előtt hogj addig mig ő kglmel (!) ne(m) igazittja dolgát senkiis az my Mester Atyankfiai között ne dolgozza-(na)k okglme(ne)k [Kv; ACJk 138].

9. ~ja magát megváltja magát; a se rāscumpāra; sich loskaufen. 1800: a' zsellerit 'a Tkns Exp(one)ns Vrnak ... meg kötötte 'a Falu á ki magát ki váltotta egy marhájával [M.borgó AF; DobLev. IV/837. 2b Nyegon Gyirászim (58) paraszt személy vall]. Nyekita és Tisztartó ... el mentenek az Erdőre ... le vágtnak 17. szál fát, azért 'a Falu ... el fogta Nyekitat ... az Biro hazahoz kísérték, innet ki váltotta magát egy ökrivel [uo.; i.h. IV/837. 5b]. 1842: A' Czigányt ki telve a 15 nap melyre el bótástották Zuvatyost keresni, rögtön kezünkbe adják s akkor vagy ki váltja magát, vagy dolgoztattuk addig mig le dolgozza a pénzt [Ns; Pf Szentiványi László lev.].

kivált *hsz* főként, főképp(en), különösképpen; mai ales, mai cu seamă, îndeosebi; besonders, insbesondere. 1667: Mi ... alig várnök ... vagy Hunyadra, vagy csak Illyére is mehetnénk el, és mivel kivált az Inczedy uram megérkezése korán ott kell lennünk, az hol ő nagysága leszen [TML IV, 12 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. 1687: (A) hetes szegény Jobbágysok ... Juhászok mellett szoktanak telet szaka ki vált heltni [Máramarosziget; Törzs]. 1705: mindenüt, kivált a város piaczá(n) és a városon kívül szerte szélyel ördögattával, teremtettével, ebszülettével Dées varosa hivatalos magyar Papját ... szidalmazta [Dés; Jk]. 1711: ha csak lehet azon leszek hogj ha csak nézniis vasárnpra le men(n)yek kivált az erszenyemet ha meg töltened [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1723: Az Avar egetés ... absolute interdicaltatik ... az Szalma tűz is ki vált szoros helyeken ... sub poena f 12 prohibitaltatik [Told. 2]. 1768: végeztett a' Férfi Gyermekekről-is ... Hogy azokat is szüleik tanittassák, és kivált a' Hóstatiak a' Külső Cántorokhoz jártassák [Kv; SRE 227].

kiváltandó visszaváltandó; care urmează să fie răscumpărat; auszulösend. 1805: Jelentik előre ... hogj Ngod a' die dati semminemü ugy nevezett javításokon többé azon kiváltando Jóságokban ne igyekezzeék, hogj avalis az igaz örökösöknek ... jóságokat jobban és többel ne terhelje [Mv; Ks 92. — ^aTi. a beruházások, ill. javítások értékét a zálogos jóságot kiváltani szándékozó örökösöknek meg kellett téríteniök].

kiváltás 1. visszaváltás; rāscumpărare; Rückkauf. 1633/1777: (A malmot) Sárosi János Uramnak kell meg épitteni, ha mit reá kolt ... annak integra medietasat tartozzek Ozdi Miklos Uram vagy posteritási éppen minden fogyatkozás nélkül a' ki váltáskor ... le tenni [Szentrontás MT; DobLev. III/505. 3b]. 1643: Hogy res Istvan Uramis nem szanvan maga költséget faratsagat azon regtül fogvan el idegenedet eőreőkeős Jozagok-(na)k kiváltásában es recuperalasaban nem keves szorgalmatossaggal munkalkodott ... azon redimalt Jozagban is participalak eö kgek [Doboka; JHb II/70]. 1671: valakik a' reájok vetett adót még meg nem adták ... sem jóságokrol le nem tették ... meg-büntettesenek, jósági penig el-vétetessenek, s' a' ki le-teszi, vagy le-tette érette adassék annak és birhassa az Articulusban determinalt idő alatt a' ki-váltásig: Az mely jóságért mások tötték-le ... birhassa a' ki váltásnak idejég az Articulus szerént [CC 93]. 1734: az Attya el attá volt nulum Jussal, azon Idegen kénáltatta meg az Emptor Actort mint vért, Félesége jussan, téven tsak nyoltzad napi terminust az ki váltásra [Aranyosrákos TA; Borb. II Gr. Teleki Ádám aláírásával]. 1797: Ha az el idegenedett földekből pénzelt fog Also László Ur reluaini, a ki váltás idejen, az investialando Summa refundaltassék [Dés; Ks 89]. 1828: Nem láthattya által az említett Asz(sz)ony^a az ur gondolattyaait hogj szüntelen Instructioival háborgattya a' földének ki váltása iránt de pénzt egy szeder sem küld [Hsz; BLev. — ^aAlbisi Nemess Baktsi Boldisár özvegyének nyil.].

2. kiszabadítás/vétel; eliberare, rāscumpărare; Befreiung, Auslösung. 1657: Irja Kegyelmed, hogj Barcsai Ákos uram az szováti részt el adta ... más üdőben nem engedném, de most nincsen módom benne, mivel az mi kevés költségünk vagon, szegény atyánkfiainak kiváltásukra kell forditanunk^a [TML I, 68 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz. — ^aAz ez évi szerencsétlen kimeneteli lengyelországi hadjárat tatár rabságba esett foglyainak kiváltására]. — L. még SKr 390.

3. felváltás; schimbare, înlocuire; Ablösung. 1703: külgion annyi szamu Lovasokat megint ... a mennyi szamut előszer parantsoltunk volt, vgjan azok(na)k ki-váltására, de azokat az Tehetősibul es fejveresibul conscribaltossa és rendeltesse ... nemis erőten gjenge gyermekeket, vagi el csett öreg Embereket, hanem erős és egeséges, az Csatázásra és Haza oltalmára alkalmatos Embereket [UszLt IX.77.77 gub.].

4. (tilalmasból behajtott barom) visszaszerzése; rāscumpărare (a animalului luat de prapaz); Ablösung/Zurückwerbung (des aus dem Gehege eingetriebenen Viehs). 1782: találván azon Posta Rét Nevezetü kaszálloinkban Tizenhat számból álló Also Suki ökröket, azokat bé hajtattuk, kiknek ki Váltására, a' kárnak meg bcsültetése, és á kárnak meg fizetéséért praestalandó kezesség s hajto pénz meg fizetése mellett erőltettük ...

azon Also Suki Lakosokat [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 56 Nyemnyis Márk (80) zs vall.]. 1785: comparéalanak előlönkbe M: Igeni Baranyai János, és hites Társa Imreh Anna ó keglmek ... bizonyos számú Debitumért Tövis-sen árestált két ökröknek kiváltások végett [M.igen AF; DobLev. III/603. 1].

5. kivétel; scoatere; Aus/Einlösung. 1596: 7 Die 8briss attunk egi zegeny deak gyermeknek egi sarw feyelesnek ki waltassara f— d 16 [Kv; Szám. 7/II. 28]. 1749: En Levelek bé adására s ki váltására Csesztvei Tisztartónak porontsolak hogj ő tizenkét nemet forintott Mgos ur(na)k be küldgjen [Gagy U; Ks 83]. 1753: Inquisitor Uraimek által peragalt Relatoria(na)k ki Vál(ta)saert Flor. Hung. I Dr. 58 [Kraszna Sz; Borb. II]. 1782: A Donatio ki váltására fog kívántatni 948 Rfl. [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. 1839: a Tkts Urak Részekről két Transmissio(n)nak ki váltásokrol szoval izentem volt, még rég [Szu; Pf].

6. (hiba) megváltás; rāscumpārare (a gregelilor); Auslöse (für einen Fehler). 1701: Valamellyik Mester Posztóját ā szövébe, avagy Dürüczkölöbe, avagy a Rámán el vesztegetné és osztán a Látó Mesternek az a' Posztó nem tetzenék, és maga az Látó Mester ā Posztórol le akarná vágni ā petsétet, ā ki váltásának ā Posztóert adgyon edgy forintot az Czéhnek a mellett azt a Posztót az város piaczára nem szabad el vinni sem titkon sem nyilván nem szabad el adni ... hanem az idegen sokadalomba adgya el [Kv; PosztCart. 12].

kiváltat 1. (zálogtárgyat/zálogos jószágot) visszaváltat; a pune pe cineva sã rāscumpere (un obiect/bun zălogit); (Pfandstück) auslösen lassen. 1621: Zabo Leőrinzteöl Balas Deaknak Egi Granat menteiet es Fairinczteöl menteiet es Egi Nadragat Valtattak kj eő kk Birak Vraim uelem [Kv; Szám. 15b/IX. 19]. 1640: Taualy egy farkast fogtak volt az Ola Nadasi hataron, s — szokas szerent az fejedelem borara be ittak az beorit, de Jonas Vr(ram) meg ertuen, kiualtatta veleak az beort, es penz nelkul el veotte teoleok [Körösfő K; GyU 68]. 1645: tar-tozik az J. az A. poharat ad 15 diem ki valtani, alioquin Jouaibol valo annyaereo marhaua ā teorueny ki valtattya [Kv; TJK VIII/4. 44].

2. (foglyot) kiszabadított; a pune pe cineva sã elibereze (un prizonier); (Gefangenen) befreien lassen. 1772: járjon az ördög az ő Dolgába hiszen a' Feleséginek azt mondotta hogy éltel se vigyen oda neki ha az Apjával ki nem váltattya [Koronka MT; Told. 26].

3. (barmot behajtásból) kivétel, visszaszerezett; a pune pe cineva sã rāscumpere (un animal luat de prapas); (Vieh aus der Eintreibung) auslösen lassen. 1738: (A határból) az Grabaricsné asszony juhait behajtottuk, harmad napján az behajtásnak magam mentem vice ispán uramhoz, hogy mitevők legyünk, mivel nem akarják ki-váltani [T; Erdő I, 712].

kiváltatás (fogságból való) szabadíttatás; eliberare (din prizonierat/captivitate); Befreiung/Auslösung (aus der Gefangenschaft). 1657: kívánok asscuratoriát önagyágától és az országtól kiváltatásom felől, az mint megalkhatom vélek mentől hamarébb [KemIr. 326].

kiválthatatik visszaváltathatik; a putea fi rāscumpărat; ausgelöst werden können. 1677: (Fogaras Vára) a'

Méltóságos Lorantfi Susanna Fejedelem Aszszonytol éltéig ki ne váltassék; ő Nagyságának penig hólta után-is-is az ő Nagyságok legitimus haeresitől és posteritásától, a' nyolczvan ezer forint summa le-tétetvén, váltathassék ki [AC 60–1]. 1790: Hogy ha a Zalagosito Vásárhelyi Pál Ur valami Melioratiot, vagy Superaedificatum tenne a Zalagosított possessionaria portióban, tehát a tizen két esztendőnek le folyása után legitima aestimatio mellett, azokat a reluens tartozzék meg fordítani, a Zalog Summaval egyetemben, külömben addig az irt possessionaria portio ki ne váltathassék [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b].

kiválthatatlanul visszaválthatatlanul; fărã a putea fi rāscumpărat/redobîndit; nicht wiedereinlösbar. 1872: Kovásznai János, Péter, István, és András négy Testvérek örökkessen és kiválthatatlanul által adgyák, és adák Batzka Madarassan^a ... lévő erdejeket, és örökkös Jussakat [Mv; Born. XIV. 17. — ^aMT].

kiváltatik (zálogos jószág) visszaváltatik; a fi rāscumpărat (un bun zălogit/amanetat); (Pfandstück) ausgelöst werden. 1604: Az mit az Aszonj Galfy Mihalne el zalagosított az iozagban eöreksegeben, Az, valtassek az Aszonj reszebeöl ki, Az mit pedig Galfy Peter szalagosított el, azt az Galfy Peter reszebeöl ualczak megh [UzST 20/127]. 1758/1785: Ezen prerencensealt Zálogos Allodiaturák hogy ha ki váltatnak az Zalogjok osztas-sék két egyenlő részre [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 29]. 1792: a Kováts Juss ki váltattott, melyre a Leányok bé birtanak [Borb. II Pásint ex M. Sákod^a (47) ns vall. — ^aU]. 1814: (A szántóföld) hogy Méltóságos Gróf Gyulai Josef eő Nagyságától a' Jozság ki váltattatt ... a' Néhai Báro Kemény Simon Ur eo Excellentiájáa ... Hodájja tette [CU].

kiválthatatlanul nerāscumpărat, fărã a fi rāscumpărat; nicht ausgelöst. 1801: Midőn ... nēhai Bako Mária a Belsőt N. Balog Sandor Uramtól ki perlette a meg adott summával meg ment volte ezen ... földek(ne)k Zalogia a Vagy pedig még ki váltattatlanul vadnaké azt nem tudhattyuk [Szentimre MT; BalLev. V].

kiváltatódik visszaváltatódik; a fi rāscumpărat; ausgelöst werden. 1805: praeadmonéaltatik, és bizonyossá tétetődik Nagyságod hogy mentől előbb ki váltatodnék^a [Mv; Ks 92. — ^aA zálogos jószágok].

kiválthat 1. visszaválthat; a putea fi rāscumpărat; auslösen können. 1605: az Nēhai Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia ... vetettek Zaz forinthba zalagba Keofalubeli eoreokeos es zalagos rez iozagokat ... ha zinte ky walthatnakis, de negy ezdeidegh ne legyen szabad ky ualtani [Déva; JHB XXXVI/2]. 1625: Az az darab örökseget attam uolt szuksege(m)ben Simo Balintnak ... melliet mikor megh erttettem uolna hogi Simo Balint ki akarna kezeből ereztenj, megh ellenzettem hogi senkj ki ne ualthassa [UzST 37a]. 1699: végeztük ... Hallerkői Haller György Ur(am) ... a' Csatani Retet mely vago(n) Deesi Posta Mester Kaczko Jajda Janos Uramnál in fl. 100 zalagbann hogy szabadossan ki valthassa [Dés; Jk 281a]. 1721: mikor ... ki akarnak valtoni azon darab rétett Sz: György nap előtt kett het-

tel válthassák ki, nem azutan, le Téven egészen egyszersmind a fen meg nevezett ötven magyar forintokatt [Káptalan AF; DobLev. 1/98]. 1726: Eztet pedig az Borjúkertet adák ő kegyelmék falu képeben ... husz esztendeig ki ne válthassa Taploczafalva ő kegyelmétől [Taplocsa Cs; SándorO 274]. 1749: (A földeket) magok siát^a keresett penzekkel magok birodalmokra kiválthassák [Etéd U; NkF. — ^aÉrtsd: saját].

2. megválthat; a putea răscumpăra; auslösen können. 1735: Komornyik László Vram és az eő kme két ágon lévő Successorj és Posteritási a ... mostan Zalagban adott két jobbágyokat, tizenhat esztendő(k)k el folyása alatt Sem magok pénzenek magok ... Sem másoktól fel kért pénzenek magok vagy mások számára ki nem válthassák [Szilágyszécs; Borb. II].

3. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. 1704: És noha a kurucoknak elég német rabok van, akiknek feleségeket kiválthatnák, de minthogy még meg kell lenni a békeségnek, csak akkorra hagyják [WIN I, 215].

4. (behajtott állatot) visszaszerezhet/válthat; a putea răscumpăra (un animal luat de prapás); (eingetriebenes Vieh) ablösen/kaufen können. 1608: a' marhat ki szaladás keppen ment oda ne(m) zabad wolt be haytani, hanem ki kellet özni, Eyel ha szansandikkal öztek bele, az mint ki walthattak vgy hallottam hogy ket ket penzel váltottak ky [Petek U; UszT 20/358].

5. a putea plăti/achita; auslösen können. 1841: A' Réz mives mind untalan jár, hogy az édenyeket váltsam ki — de itt nints mivel, azért alázatosan Instálom Nsgodat méltotasson a' pénzt elküldeni hogy válthassam ki [Mv; 1B].

6. ~ja magát megválthatja magát; a se putea răscumpăra; sich auslösen können. 1677: A' lélecek való éktelen szitkozodás-is, mivel ilyen szörnyen el-áradot ... Végeztük hogy mindenüt igen meg-tiltassanak minden rendek között ... Szolgát és Paraszt embert a' kézi kalodában tegyenek, és délig ott tartassék. Ha pedig meg-akarja magát váltani, huszon öt öt pénzel válthassa ki [AC 228–9].

kiválthatás visszaválthatás; posibilitate de răscumpărare; Möglichkeit der Auslösung. 1843: sem(m)i határozott idő a ki válthatásra ne tévődjék [Mikeháza SzD; BetLt 5 özv. Sombori Istvänné kezével].

Szk: ~ jussával ad. 1809: Mező Csávason^a fordulván meg a Tiszteletes Vizsgáló Szék téve a Nemes Ekleisia ilyen jelentést, hogy egy kitsin régi Jozságotkájá meg Szaparittatván azon kitsin jusnak hozzá lett kiváltásával, melyet az Ekleisia avagy egész falu kiválthatás Jussával adott vala Uj paraszt Monki Samúnak [MMatr. 414. — ^aMT].

kiválthatatlan ki/vissza nem váltható; care nu poate fi răscumpărat; nicht auslösbar. 1824: a szomszédalt két Rétetskék ... lo ... őt Esztöndökik kiválthatatlanok légenek. 2o És mivel Ezüst Hűzasakban mégyen most a' Pénz ezekben légyen a kiváltásis [Asz; Borb. I].

kiválthatatlanképpen ki/visszaválthatatlanul; fără a putea fi răscumpărat; nicht auslösbar. 1662: Barcsai Ákos, kinek-kinek kötelességét felszabadítván, a fejedelemséget resignálta vala. Kinek úri tisztességes sustentatíójára, tartására Görgény vára, hozzá való minden fis-

calis jószágival ... maga életeig kiválthatatlanképpen, maga holta után pedig úgy, hogy ... Görgény vára ... tizenötezer forint summáig felesége kezénél maradna [SKr 642].

kiválthatatlanul visszaválthatatlanul; fără a putea fi răscumpărat; nicht auslösbar. 1696: Ada és Zalogosita ... Bároczi János Uram ... Vizi Marton Ur(amna)k ... az Nagylaki Berek előtt levő Nemes Retitt ... Negiven Magjari forintokban, Tiz esztendeig, kiválthatatlanul [Nagylak AF; DobLev. I/42]. 1754: Harko Mária Aszszany valamint édes Elei ... áltol adták volt egy ... Mező Bándi Sessiójakat az Titt. Kovács Péter Ur(am) eleinek ... Hatvan Esztendőig ki válthatatlanul [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. 1779: adok^a ... Dobolyi Josef Ur(am)n(a)k 120. magyarai Forintokban Zalogban 5. Esztendeig kiválthatatlanul [Nagylak AF; DobLev. III/529. 1a. — ^aEgy jb-ot].

kiváltható visszaváltható; care poate fi răscumpărat; auslösbar. 1814: által adtam ... Három Czigányaimat 's a Vágot Csere Borozdán lévő Mále földemett oly formán hogy ... Czigányam 's a Vágot Csere borozdán lévő Törökbuza Földem deposita summa ki válthatok légenek [O.palatka K; RLt O. 2].

kiváltképpen fő/különösképpen; mai ales, mai cu seamă, îndeosebi; hauptsächlich, besonders. 1552: (Zylay Fferench) ezth monda: ... Kiuálthkipen hogh Verneilius vramath vellw'nk el bochatna az varba, es myndent az my a varban maradna laistrom zerinth lenne [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andras erdélyi vajdához]. 1561: Illello dolog az okaert hogy ebben a Cehbenis az eleb valo es ides vin mesterek mynd zolasba mynd eg'eb dologba fewkepen Bochwltessenek. Es az o zoúakat az koßonseges ce dologba mykor zollyak egy mesteris kiuáltképpen az iffw mesterek kozzul ektelen es alkotmatlan negedes zokkal meg ne Bancha es az Cehbe ektelenul ne gestallyon [Kv; ÓCar.]. 1576: Eo kege Byro vram hagia meg az Mezeo pastoroknak hagi az Lombon valo Erdeore es Tölgesre vygazanak kywalkeppen Myglen az Erdeo oztasban lenek az Erdeo birak foglalatobok [Kv; TanJk V/3. 131b]. 1585: Kecheti Palffi Istwa(n) ffw ember eszt feleli, Latam hogy mi kor Mihál deak Adiudicatawal felettete az palfalwi teteo(n) mi ellenw(n)k azkor az loffieik, de kivalkeppen Luckach Thamas, Mihál deak mellett woltak [UszT]. 1592/1593: az peres porond zigetet Dees feleollis follja vala az viz kiuáltképpen mikor megh arat az viz deroka, ot foly vala ahol mostan az fwz vagion [Szásznyires SzD; Ks]. 1607: Vnus Testis nullus Testis, kjual keppe(n) kinzás es Vallatas kezbe(n) Valo Mondasa [Mv; BvLk 290. 7a]. 1629: mind a' két rendbéli mesteremberek ... azon egy Cehnak régi meg rögzött törvényivel, szokassaul és igasságaul élylenek; Kiuályképpen holott ... az Cizmazia Mesterek, az varga mestereknek Cehekben szabad akarattyok szerint allottanak volt [KvLt Cehir. I feji rend.]. 1756 k.: A Folyásokon hurkával moso Bányászok ... ha derék vizen valo Stompok-(na)k közönséges vagy melegvizét ellopják, kiváltképpen kevés viznek idején, vagy a' Stompok árkat elrontanak, 12 for. birságban incurrályia(na)k [Born. XXXVIII. 8 az abrubbányai bányászok törv.].

Szk: ~ való. 1571: Vegezetre eo K. varoswl keryk azon Byro vramat eo keget hogi az Jeowendeo kedre gywche beh eo kegelmeket az zaz vramat, Mert kywaltkeppen valo dolgok vagnak kyk varos zwkseget nezyk Eo k. vegezny akarnak rola [Kv; TanJk V/3. 33b.]. 1600: ellenwnk walo alnok vegezest az Vr Isten kiwalleppen walo gonduisselesebeól ... megh ertettwk [Dés; DLt 263].

kiváltó I. mn visszaváltó; care rāscumpārā ceva; zurücklösend. 1745: a mit ezen Haz helyre epitenek ha a kiválto felnek tetczik estimaltassik, ha penig nem tetczik szabadosan el horhassa (!) rolla [Szentbenedek AF; JHb XXVIII/66]. 1795: ha mit pedig gyönyörűsegre, Mulattságra, és maga Comoditássára valaki épittene ezt a kiválto Successor fizetni ne tartozzék [Kv; JHb XX/41].

II. fn a zálogba vető/visszaváltó fél; persoanā care rāscumpārā ceva; Rückkäufer. 1798: attam által azan Fel hold Szántó Földemet ... Zálogul ... ha meg tragyzná s haszna el vétele előtt a trágyának kellenék ki váltodni a Trágyának illendő arrat tartazzek a ki válto meg fizetni [Asz; Borb. I.]. 1818: A' Földeken, és szőlőkben ha melioratio leszén, azt is a' ki váltó köteles meg fizetni a Zálog summa mellett [Ne; DobLev. V/1012]. 1837: A Cél arányos hasznos ... és elkerülhetetlen jóvittásokban, a zállagban vevő Urat gátolni és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki válto által fordittassék meg [Dés; BetLt 5].

kiváltódik I. visszaváltódik; a fi rāscumpārat; ausgelöst/rückgekauft werden. 1659: mi eleöttünk alkuūanak megh az specificalt Józszághnak meg zalagositása felől; kett Szaz igaz mertekű Aranyakban ... es haromszaz Imperialis Tallerokban ... Ilyen conditionual ... hogy suo tempore, ehez hasonló penzel váltodgiek kys [Dés; Ks G. 32]. 1808: (A földet) ki váltatták azon Esztendőben, a melyben ki váltodott a Józszág [Szentmihálytelke K; BetLt 5]. 1824: Kötelezdem Magomat, én özvegy G. Petki Joseffné, Áts Ersébeth ... arra hogy ha akkor, az mikor az Nállam Zálagban lévő Józszág ki váltodnék, és meg eresztetnék, akkor én vagy Következőim, tartozom vagy tartoznak, az el adatt M. Bodoni Józszágat ... az fennebb említett Zálog summa és Jovitási árak le tétele mellett, által és viszsza adni [Mezőbodon TA; Ks 89]. 1844: a Grof jussán váltodott ki ezen ide valo birtok és józszág, Déésen [Páncélcseh SzD; BetLt I Molduván Maftej (70) vall.].

2. megváltódik; a fi rāscumpārat; abgelöst/gekauft werden. 1845: Minek utánna a Tehenek ki váltodtak, azokkal mi történt? [Dob.; RLt vk].

kiváltogat visszaváltogat; a rāscumpāra rind pe rind; nach und nach rückkaufen. 1712: Böer Samuel Uram és Feleséghe Ntzs Bároczi Christina Aszszony ... jelenté, hogi az mostani közelebb el múlt haborusághos üdőkben mind(en) marhájjokból nagjobbára ki pusztultanak volna ... sőt zállagbanis volná(na)k ugjan ott az faluban és határában holmi alkalmatossághí, melyeket akarnának ki váltogatni [Hari AF; DobLev. I/75]. 1731/1768: Tiszttségem után járando fizetésemből kezdettem ujonnan, lassan lassan, a' menyire jutott 's érkezhettem elpusztult Józszágimat ab ovo restaurálni, zállagosokat

ki-váltogatni [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Zsigmond végr.]. 1777: Etzken András Uram meg halálozván minden Jussa Bartos Marton Uram kezire menvén ... öklme abalinalgatta vala majd mind a Szántó Földeket, és a Fia Tzteletes Bartos Kelemen Uram váltogatta ki [Albis Hsz; BLev. Mart. Bod (66) lovas kat. vall.].

Ha: 1795: ki váltogatták [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev.].

kiváltogathat visszaváltogathat; a putea rāscumpāra rind pe rind; nach und nach rückkaufen können. 1712: Vadas István Uram ... adá Biro Samuel Uramnak ... Nemes ház helyét ... Biro Samuel Uramis adna eo kglmének egy benn valo örökséget hová házat epithetne magá(na)k és 60 magyar forintokat, melyekkel zállagban lévő földeit ki váltogathatná [Nagylak AF; DobLev. I/76].

kiváltott visszaváltott; rāscumpārat; rückgekauft. 1617: igi conuenialtunk ez eörőkségek dolgabol ... hogi mind eddigh More Lazlonak kezelnel maradnak ez kualett eörőkségek, valameddig az Szaz hetuen egi forintnak felett More Boldisar le nem tezi [Abrudbánya; Törzs]. 1681: Szylvasi Vramtol ki váltott széná rét 16 székér szenara valo [Hátszeg; VhU 148]. 1791: én is által adtam Kabos Uraktól ki váltott Pusztá czent-Miklosi (!) Praediumbéli réczit (!) [K; JHbB Fasc. 23/m]. 1802: az mostan ki váltott ... Toldalagiana részhez tartazando Sessio [Vadasd MT; Told. 42]. 1834: Minthogy az előll irt Egenlőleg ki váltott fél hold föld Köves halmas és Kevesebb termész levén, az Másadszor ki váltott fél hold földnél ... kevesebb summával váltott kisseb földet ... Szabo Sándor ... potolta [Asz; Borb. I Kolosi Mozes ns Sinfváról (TA) vall.]. 1854: Minden szántóimat kaszáloimat miket eddig árendába is bírt s az mostan ki váltottakatis jó moddal magok rendes idejékben meg mivelni köteles az miveletlenség vagy hanyagsága által okozott károsodásomat betsű szerént Tartozik meg fizetni [Egerszeg MT; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

kiváltozás magamegváltás; rāscumpārare (a proprie greşeli); Selbstauslöse. XVIII. sz. eleje: Vala melyik Mester az posztóját szövésbe avag az Druczelkébe avagy az Ramán el vesztegetne, és osztán az Látó Mesternek az poszto nem tetszenék, és maga az Mester az Posztoról le akarna vágni az petcsétet, az ki vattazásának (így!) az Posztoért adjon egy forintot [Kv; PosztCArt. 12].

kiváltozik ki/megváltozik (magát megváltja); a se rāscumpāra; sich auslösen. 1638 k.: Szasz Georgi Cassai Istua(n) iobbagia volt ki ualtozot it ualo iobbagi Tibortzi uolt [Szászfénes K; GyU 37].

kiváltság privilegiu; Sonder/Vorrecht. 1841: Varga Katalinnak urunk öfelségéhez beadott ... kérelemlevele, melyben azt adja fel, hogy az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ősi kiváltságaikban nyomatnak és úgy az illető földösuraság, mint a kerületi tisztség által különböző úrbéri és más huzavonákkal terheltetnek [VKp 63]. 1847: azon egyetem nagyhirű rectora ... Husz János a tanulók kiváltságait korlatolni kivanván,

25 ezer tanuló egyszerre oda hagyta Prágát [Méhés 5]. 1848: a' Czéh Százados kiváltsága megrontására ... sem(m)it sem tehet [Kv; ACProt 27].

kiváltságlevél privilegiu, document prin care se acordă anumite privilegii; Freibrief. 1843: Járása céljának a mondatik, hogy a három faluk kiváltságlevelét vigye fel öfelségihez és pereljen a királyi fiscussal [VKp 87–8].

kiváltságos privilegiat; bevoorrecht, privilegiert. 1847: Varga Katalin ... azt mondotta volna az embe reknek, hogy ők bányászok, s régi privilegiumjok tartá sa szerint semmi szolgálattal nem tartoznak ... Ölfákat ne csináljanak, mert ők kiváltságos bányászok, s effélék kel nem tartoznak [VKp 268].

kiválva vmit kivéve, vmi kivételével; cu excepția, in afară de ...; etw. ausgenommen. 1571: Vegeztek ezti eok. hogy Ez leowendoe Zokadalomba fazektwl, hars twl tekeneotwl ky walwa semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b]. 1575: Tőnek ilyen drynchelest hogy Illyesy Andras es Illyesy Lőrincz ada Syko Györg nek azt az lako helt, mezeobely feoldetül fywetül kj wal wa, melliet Jako Balas helynek hyttak [HSzj lakohely al.].

kíván, kíván 1. a dori; wünschen. 1557: Alberth pap Borsárol Ezth walla ... Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Bethgeh azzonyallath, hogy en ynam megh az Testamentomoth [Borsa/Szentmártonmacskás K; SLt S. T. 5]. 1568: Anna consors Georgy Aich ... fassa est ... monda seres Anna ne(m) menek mert nagy dolog az a kyt eo keuan [Kv; TJk III/1. 227]. 1572 k.: Azt nem kevanom hogy mass ember az en Terhemet vy selie soha sem kyvantam [Kv; TJk III/3. 30d]. 1592: en az mint te magad keuantad vgy chielekeöttem [Sz; UszT]. 1750: magam penig ezen dologban semmi gya nuval nem attingáltathatom, mert az én Jobbagyim Conscriptioja már vegbenis ment volt ... miert kivan tom volna en ä maseban retardalni a' munkát [Árkos Hsz; ApLt 3 Arkosi Benkö Raphaël Apor Péterhez]. 1801: szerentsés uttat kívának edes Atyám Uramnak [Mv; SLt 17 P.Horváth Zsófia atyjához]. 1803: Ké vá nam hogy ilyen Levelem találja a tisztelt Urakat ... al lando egessegb(en) [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1855: Bé res Szinyion aliás Butsi ... kötelezte magát, hogy házos Telkemért évenként 5. az az öt 4. ökrös napszámot té szen, a' hová, és minő munkára kívánni fogom [Kop pánd AF; DobLev. V/1396].

Szk: hitet ~ esküt kíván. 1676: azt izenék, hogy küld jük be páriba, miforma hütöt kevánunk tölök [TML VII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] * **hitet** ~ **magá nak** (perben) az eskü alatt való bizonyítás jogát magá nak kívánja. 1676: Arkosi István Ur(am) ... azt asse rallya, hogy mikor az Felesége betegessen ágyban fekü tt volna, szeme láttára az asztalra le tette^a, és így minutaja mellett kéváná magának az hitet [Kv; RDL I. 155a. — ^aAz 51 forintot].

2. rendsz levélbeli közlésben szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözlletben; (de obice) in corresponden te, in formule uzuale de politețe sau de salut; (in der Re gel) in brieflicher Mitteilung als übliche höfliche, gefälli ge Grußform.

A. Levélkezdő formulában; in formula introductivă a scrisorii; in einleitender Formel. 1656: Szolgáltatomat ajánlom Kigyelmednek, mint kedves öcsém uramnak. Istentől kívánsága szerént való sok jókat kívánok ke gyelmednek [TML I, 4 Bornemisza Susánna Teleki Mi hályhoz]. 1664: Mostani alkalmatossággal akarám Ke gyelmedet meglátogatni levelem által, kívánván Isten tül, hogy látogató levelem Kegyelmedet találja jó egész ségben [TML III, 105 Boldvai Márton ua-hoz]. 1667: Szolgálók és Istentől minden jókat kívánok Kegyelmed nek [TML IV, 51 Bethlen János ua-hoz].

B. Levélzáradékban; in încheierea scrisorii; im Brief schluß. 1661: Tied, édesem, míg él és azután is minden jót kíván Teleki Mihály [TML II, 187 Teleki Mihály fe leségéhez, Veér Judithhoz]. 1677: Kegyelmednek minden jókat kíván Apafi Mihály mp [TML VII, 517 a fej. Tele ki Mihályhoz].

Szk: szív(é)ből ~. 1659: Isten minden jokkal megh algya kgldet szibeöl kivanom [Dés; SLt FG.20 Dobolyi István lev.]. 1670 k.: Jo egessegel hosszú etlett aldgya l(ste)n Kgdt Ur(am) szüböl kevanom [Kv; ACJk 13a]. 1735: Isten Ngtokot s — kglmket Szerencsés idvösséges jokkal jo egésséggel álgya meg Szívünkéből kevánnyuk [Altörja Hsz; Borb. I] * **szívesen** ~. 1662: Szívesen kí vánnám Kegyelmeddel való szemben lételemek alkalmatosságát [TML II, 343 Bethlen Farkas Teleki Mi hályhoz]. 1725: Kivántam az Aszszonynak ... levelem által alázasosan udvarolnom, mely is hogy eörvendetes friss jó egéssegben tanálhassa az Asz(szon)t Mlgs Házá val edgyütt Szüvesen kívánom [Kv; ApLt 2 gróf Haller János anyósához] * **szíve szerint** ~. 1669: az Ur l(ste)n Nagy(ságo)d(a)t Kegls Ur(u)nk, minden nemu jokkal ... hogy megh algya szívünk szerent kevanuk [Utl]. 1733: Isten kldet minden lelki, testi jokkal jo egésséges, étlettel meg álgya szivem szerint kívánom [Borosbocsárd AF; Borb. II Récséi Boér Samuel kezével].

3. óhajt; a dori; vrea; mögen, begehren. 1542: Az the k. egesegeth igen kywannyok hallany, mynth az my kegyelmes vrwnketh [Fog.; LevT I,19 Daczo Mathe es Olah Balas Mayláth Gáborhoz, Fog. vára urához]. 1575: az hagiót Napra Melyre az feyedelem kewanya Meg zerezek az penzt [Kv; TanJk V/3. 111a]. 1587: Mazodzor kiuanuik aztis Nagadtül hog az portust ug jpitesse megh Nagod hog az hajosoknak az kj rakodas ban karok velunk egietemben ne essek [GyK A dési cel lérek végezése Gyulafi Lászlóval]. 1596: enneke(m) Nem akarmanak Rezett adny Benne, azért az én Reze metth kj kewano(m) osztatnj az weteol^b [UszT 11/101. — ^aOlv.: üvetöl, értsd: övétöl]. 1673: Brethalmi Viasz György praetendallya, hogy ... tartatva(n) megh égy pey herelt lovat melye(n) bal félöl valamenyire teczik B. h. rayta leveő bellyegh az lapoczkajánál ... keván contentaltatni faratságáról és kölczégeről [Kv; TJk VIII/11. 265]. 1722: kívántom Ngdsat tudositani a Conscriptio folyásának modalitása iránt [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. 1841: Gyárfás Elek most estve itt vala^s mondá hogy holnap indul haza egy néhány rendeimel té hát tudositani kívánlak állapotunkrol [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: kívánva ~. 1659: kívánva kívántam az alkalmatosságot, hogy ő nagyságának írhassek [TML I,397 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * **békességet** ~. 1620: az tracta között megmondá az vezér, hogy ... az német

nemzetséget is el nem yethetjük magunktól, mert az is békességet kíván [BTN² 388] * *frigyet* ~. 1568: Ezt^a a német császárt mikoron meghallotta volna, lön ezen nagy bánatja és az ő követi által a királytól frigyet kívánja [ETA I, 25 BS. — Miksa császár és király azt, hogy János Zsigmond elfoglalta a német várórség védelmezte Nagybányát] * *közre* ~ közös osztozásra valónak óhajt (nyilvánítani). 1650: az Fwlop Thamas resze keozre szállott, mert Fülöp Thamas megholt ... ennek reszet te megh vötted ... Azt(is) közre keuano(m) minden hozza tartozando pertinentiakal [UszT 8/64. 74a].

Sz: az igazság hamisságot nem ~. 1678/1683: az hüsegh igassagh, az igassagh hamisságot nem kivan [Ks Kornis Gáspár kezével] * *az irigység taplót* ~ gyújtani vki ellen. 1820: Ugy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kíván gyujtani ellenünk [M.zsombor K; Somb. II Sigmond Farkas kezével] * *maga kosarában ~ja szedni az eperjét*. 1670: Ugy látom, maga kosarában kívánja szedni az eperjét ... Ravasz nemzet a török ... az melyikben nagyobb hasznát látja, azt segíti [TML V, 88 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *az ördögnek lámpást ~ tartani*. 1720: tovább is az ördögnek Lámpást kivan tartani [MNy XL, 308].

4. elvár, követel; a pretinde/cere; verlangen. 1562: bezthercze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó teolók [BesztLt 72]. 1570: Vitez ferencz ... vallya, hogy Emlekezy arra My kor Heltay Gaspar ez varosrwl Besterchere Akar volt Menny ... Vegre hogi Megh Maradot volna kewanta volt az varostwl Az varas Thoyat [Kv; TJk III/2. 122]. 1578: Miert hogy penig Idegen feo nepek Ide^a Jeonek török keowetek is kik kewannak az biraktol az feredo tetelt ... kery eo kegmet biro vramat hogy Arra is lenne ... valamgy gongia, hogy epwlne megh^b [Kv; TanJk V/3. 163b. — "A fürdőbe. A fürdőbeli kemence". 1662: emberem szemmel látott relatiókat tehet ... minő képtelen, erőm és minden értékem felett való sarcot kívánjanak rajtam [SKR 386].

5. vmi megkíván/szükségel vmit; a necesita; erfordern. 1634: az z. zéknek ... regi megh rögtezt be vott Consuetudoia, meli azt kívannia, hogi in prima Instantia personalis Comparatio legien [SzJk 42]. 1671: Azert szükséges kglmednek a praefigalt napon es helyen fogyatkozasnelkül Comparialni, keresztzeni kötelessege s hazafihoz valo szereteti eszt kívannia [WassLt fej.]. 1757: a Malomnak ... a Viz felé meg indult allapottya, hogy ha nem corrigaltatik és Ujjabb Csatlássokkal meg nem erositetik, a mint kívánnya, az egész Kőpadotis magával a Vizben ne huzza [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1770 k.: praxisban levő Constitution(na)k meg bomolhatatlan vigora aszt kívánja hogy irt Koronkai Janost a' Constitutionba expressált mód szerént meg büntessük [Torockó; TLev. 9/14]. 1801: A' Kortsma Külső Tornátza roszt, ujjat kíván [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1807: Mind ezen elé számlált Politikai hibáknak, itt éppen szükséges fenytteke ... kívánnya ... hogy ... Agh Josef mint engedetlen Polgár ellen Fiscalis Actio rendeltessék [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1835: Énekes könyvünk ujbolí ki nyomtatásá s jobbitott ki adását pedig az előhalad(ó) nyelv és idő már sürgetve kívánta [Nagykapus K; RAK 11 püsp. kl kiv.].

Szk: A. a becsület ~. 1828—1830: hallottam ... hogy az egybeesküvés előtt meg szoktanak mátkasodni az ifjak, amikor egymásnak gyűrűt adnak. En ezet ok nélkül való és szükségtelen ceremóniának tartom, különben is gyűrűm nincsen, a sincs, amivel ide való gyűrűt vehetnék, amint a becsület kívánna [FogE 300] * *a circumstancia ~ja* a körülmény megkívánja. 1766: Dersi Pál nevű Betsületes Cancellista Jol Expedial ki mellé a Circumstantia kívánván kelletik egy Chatolicus Cancellistais [Berve AF; CartTr II. 832 gr. Gyulai Ferenc aláírásával] * *a dolog ~ja*. 1735: Törvényyelis ha a dolog ugy kívánnya prosequalni azokat a kiket illik [Torda; TJkT I. 78]. 1806: a' barmot ... tartozik a' Pásztor oltalmazni, Orvosolni ... és az orvoslás után; ha a' dolog ugy kívánnya haza felé indítani [F.rákos U; Falujk 11—2 Sebe János pap-not. kezével] * *az igazság ~ja*. 1657: Senki ez Hazaban lakok keozwl ... ne mereszellen az orszagnak ebbeli allapottjabannis el menni ez uarassrol ... mért az igasságis azt kevannia, hogy ha az bekeksségnek idein edgywt niuguttuk, disturbiumbannis edgywt oltalmazzuk ... égy mást [Kv; KvLt Vegyes III/127]. 1677: azt kívánván ... a' közönséges igasság, végeztet, hogy az olyan helyeken széna rétek, erdők, szántó földek ... a' köz és nyomásban lenni szokot határokon kívül juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és birattassanak a' határok [AC 104] * *a környüállás ~ja* a körülmény megkívánja. 1791: Az Hazasulandok ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' környüállás kívánja mives napon 3szor [M.bikal K; RAK 9]. 1817: Visoli István Urnak beteges környül állásai is azt kívánnyák, hogy savanyo vízhez joszágai közel légyenek [Árkos Hsz/Mv; Kp V.318] * *kötelessége ~ja*. 1662: bizony oly dolgot cselekszem, a minemül nem cselekedtem ebben a várbán, kötelességem is azt kívánván [TML II, 403 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *a szükség(e) ~ja*. 1570: (Az isp. m.) az perhez walo keolchegnek Tegye zeret ... ha penigh annyeh nem lehetne Menyet az zwksegh kewanna, Eo K. biro vra(m) tellesiche Rea [Kv; TanJk V/3. 13b]. 1640: mikor ... a' szükségewuannia az szolgaltott és administratiot, ottan ottan öket kelleitk hertelen elő allatni es uelet szolgaltatni [Fog; UC 14/48. 13]. 1722 k.: (Az) erdőből (:ha a Templom szüksége kewannia:) el adhatnak [Szászfülpös K; GörgJk 86].

B. építést ~. 1679: az első haz ... most megh lehetős az iden építést nem kíván [Dés; Jk 40a] * *gátolást ~ gátolást* szükséges. 1717: (A hidnak) porond felől való végi töltést, gátolást kíván [Dés; DLT 504] * *igazítást ~*. 1757: Igazítást kívánnak a' Malmok ... hogy látodgyék bőveb haszonnal való Gazdagság [Déva; Ks 92. I. 23]. 1817: a pinceze maga jo Bojt hatásas, tsak egy helyen kíván igazítást [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 4] * *javitást ~*. 1839: körös körül minden felé szakadatlan font kert vészti ... némi némű részeiben tsak ugyan javitást kíván [Mezőszilvás K; Tsb 2]. 1849: A fogado telkének két oldalain sövény kert, merőbe javitást kíván [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *renovációt ~ (meg)újítást* szükséges. 1680: Fűresz Malom ... Rovácskos töke hajto kereke ... kopat renovatiot kíván [A.porumbák F; ÁLT Inv. 38]. 1752: Az egész Épület vagy on már régi Sendely fedel alatt, mellyis renovatiot kíván [Pókafva AF; JHb XXV/73]. 1826: a Malam

Gattya is renovatíot kíván [Klic SzD; LLt 9/1] * *reparációt* ~ javítást szükség. 1705: Malom ... Zugoja reparatíot kíván némely részeiben [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1817: az udvarház ... a zsendelly alatt lévő Párkány egy darabatska helyét Repara(t)íot kíván [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 1]. 1827: Itten a Fogadonak, két kapui renovatíot kívánnak egészbe [Berend K; IB. Flora Ignatz hidalmási tt lev.] * *töltést* ~ → *gátolást* ~ * *újítást* ~. 1694: az meg irt házak ... a' szőlő felől való részei egészen való újítást kívánnak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. 1854: Az egész udvar körüli kerítés gyenge lévén, újítást kíván [Sárd KK; WassLt]. * *zsendelyeztetet* ~. 1857: Az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás Fedele igen erősen meg lévén romolva, merőbe új zsendelyeztetet kíván [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

6. kér; a cere; bitten, verlangen. 1570: Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Mynemw helt kewan ... aztis lassak megh, ha karos helien Nem leszen [Kv; TanJk V/3.17a]. 1572: Cun Menyhart zenth kyraly ... Ezt walla hogy Engeometys Az Neomeos uraym kezogibe Kewan Azhol assak vala az hatart [Kalotasztkirály K; KP]. 1584: Marta Ersek Balint felesége vallia Giermek Agyban mikor volnek ez Zabo Catot hittam vala Babanak, es eo bant vele(m), de mywel-hogy sokat kewan vala Nem fizethetek vala meg Neki [Kv; TJK IV/1. 222]. 1606: Executorokat kiwan, georfi Janost zöuerdi Janost Kereszturfalwiakot [UszT 20/300]. 1628: Kovacz Thamas ... hitötlénél el hagiua(n) feleséget el ment, es oda vagion. Azert az z. zektől tölle ualo el valasomatt, es nekem adot hiti alol fel zabadosomatt kiuanó(m) [SzJk 20]. 1697 k.: Kévánom ... Nyolcz öreg kancaza loyavmatt ... 9. örög Teheneymet [Hsz; BLt]. 1716: a Gombkötő munkájáról ... á szerkalábért, Mente kötőért kéván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. 1810: a Magyar Katonaság Számára készitendő Czepőkőkért ... a Czéhok ... egy párért mennyit kívánnak [Kv; DLt 132].

Szk: *abszolúciót* ~ a. elválasztást, föloldást kér. 1642: Keziben^a Iako Veres Mihali ielenti hogi ... hatta volt el felesége ötet ..., kiuanua(n) Absolutiot [SzJk 58. — ^aKeszű K]. 1671: az A. doceallya assertiojat, és nem docealhatva(n), cum poenā In debita vexationis absolutiot kívánnak [Kv; TJK VIII/11. 139]. — b. fölmentést/mentesítést kér. 1625: absolutiot keuanunk ... az megh Jrt penaktól [UszT 142b]. 1638: Mivel az ellen megh nem Tisztasagozhattak volna ... absolutiot kívának [Maksa Hsz; HSzjP]. 1781: méltatlan vexaltatásomért absolutiót kívának [Árkos H; RSzF 271] * *beteghaladékok* ~. 1584: Eleozzeor myert constal hogi azzoniom procatora es gongia viseleie beteg az okaiert Zichy Janosnak beteg haladékok kiwanok [Mv; BálLt 80] * *bíró* ~. 1592 k.: miért az ell vegzett dolgot megh haboritotta Arrul birot kiwanunk hogi el vegeztek mindenek keozteonk [UszT] * *díján* ~ gyalázkodási bírságot kér vkire. 1647: Hiuata ... magyar Nadassi Bese Peter neű iobbagiot, es felele igh hozza, hogi ... eo kgme gondiuseleioit Makai Myhaljt megh szidogotta uolna, es Dian kiwana eo kgme conuincaltatni Bese Petert [K; RLt 1]. 1693: Ország kerülte fáttya vetet nilvan valo kurvanak szidot ... farancosnak szidot azertis diomon ... kiuanom [Barátos Hsz; HSzjP] * *divorciumot* ~ elválást/választást kér. 1623: Halabor Borbara azzonj, ki hiteős

Urát ... Kalmar Mihalt citalta volt ... ki az szent házassagnak tizta rendit meg moczikolta volna ... teőlle Diuortiomot kiuanna [SzJk 15]. 1680: Causa Szekiensis. Haydu Borka diuortiumot kiva(n) Nagy Matthetol, ferjetől [i.h. 149] * *elválást* ~ a. a házasság felbontását kéri. 1640: Malomban^a Iako Kathona Marthon mostannis tolle el futot hitötlén feleségetől el valast kiua(n), mivel het eztendeie el mult hogi el hatta [i.h. 49. — ^aSzD]. 1655: Varallyan^a Iako Láposi Istvan jelenti, hogy felesége Nagy Ilona ... utolszor el ment annakis vagyon mar közel esztendeje. Azert tüle elvalast kíván [i.h. 76. — ^aBálványosváralja SzD]. — b. jegyesség felbontását kéri. 1666: Aknan^a Iako Szilagyi Kis Anna kivan matkajatul Tatsi Martontol el valast [i.h. — ^aSzászakna K]. 1679: Szakáts Samuel Koborlo matkajatul Ilonatul el válást kiua(n) [i.h. 138] * *fejét* ~ja fővételét kéri. 1590: Egy Jambornak leaniat el hitette es el hitta ... Itt most vgy lakik velle mint parazna paraznawal ... fiait az hazbul ky wzwe(n) kette(n) marad az hazba(n) ... Miertt hogy Jllie(n) Nemes varosba(n) Jgy Jstentelenul paraznaul El feiet kiuanom(m) Erette [Szu; UszT] * *időt* ~ a. (tárgyalási) időpont kitézését kéri. 1606: Protestalnak mind az ket fel hogj vadnak teőb bizonysgokis kikit ra hittak de kik betegők kik erőtlénők Jde nem erkeöztenek azoknak feleteknek napot es időt keűnnak | Protestalnak Az Al peresők hogj Vadnak meg teőb bizonysgok Annak wdeoth keuannak az bizonyisag mellet az töruentis kerik mind harman [i.h. 20/172, 313]. — b. (gondolkodásra) időhaladékokat kér. 1593: Megh erttwen Az Zaz Natio, Az magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatiak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valasztany Az Nemzet^a erre Maghanak esmet wdeot kewanth [Kv; TanJk I/1. 213. — ^aA szász] * *napot* ~ → *időt* ~ * *okulációt* ~ (helyszíni) szemlét kér. 1745: Mathe juon junior ... kíván azért ujalag oculatiot ... mi azert ki menvén ad faciem loci ujalag fel rudaltuk mindenik Attyafi reszit [Ujbárest H; Ks 62/3] * *ozslásra/ozslást* ~ osztoztat kér. 1591 k.: az irtas feőld felől való keresete(m)re ollya(n) valaszt tett, ozlast keua(n) [Szu; UszT]. 1592: Az az eőreksegh mynket egy Arant illet, Vas Boldisar fiay vagyunk. Azert ozslast keuanok teőlle Az teőruenteöl Adattatny [i.h. 10/79]. 1606: Protestalok azra hogj az melj rezet most Beőgeőzi Andras wramnak adoth wdeőuel azra is gondom lezen aztis ozlasra keuanom az teőbiuel eggyűth [i.h. 20/47] * *párt* ~ másolatot kér. 1604: Az J. part keua(n): kibe az A. ellengez [i.h. 18/37]. 1641: Az teőrvint, azzonyomot eo kegyelmet meg keövetem, az keserveseknek bozuioakra nem szolok, si juris Ezt per Stephanum Bod part kívának [Esztelnek Hsz; HSzjP]. 1810: a' praeinsertalt Instructiot szorul szora fel olvastuk s annak tartása szerint modo legitimo admonealtuk. Melyre Tolvaj István ő kegyelme tőun olyan feleletet: Értem hallam párt kívának [Egerbegy TA; Tolvaj lev.] * *részt* ~ vmből részt kér. 1570: Obel Gergel ... vallya, hogj ... hoz peter ... Il-len Testamentumot theot volt Eo eleotte ... hogj ... Ha ky Rezt kewanna az Ew Éreksegebeol Marhayabol lewelet hozzon Rola Mynemw Atthiaffa a legen Eo neky [Kv; TJK III/2. 206]. 1617: (Az) eőrőksegből More Boldisar, Lazlotol szinten ... rezt keuan [Abrudbánya; Törzs]. 1812: ... a kotsárdiak^a ... az Ekleziát perlík, azon Fok nevezetű Berekből részt kívánván [NagyIak AF; DobLev. IV/943.32a Vajda Czigány Dumitru (50)

jb vall. — ^aO.kocsárd (AF) lakosai] * *szabadságot* ~ *vmiben* szabad kezét kér *vmiben*. 1596: mynth hogy ez eleött is en birtam es enym az fellyel megh lrt eöreksegh, fiamra zabadsagot keuanok benne, mind pedig azhoz az eörekseghhez tartozando feöldekbeis zabadsagot keuanok [UszT 11/57]. 1606: az földben zabadsagot kiwan [i.h. 20/300] * *számot/számadást* ~. 1567: Az wegezes es Igiennessegh ... illien Condicioval lett, hogy ez vtan se tanach se kössegh wdö elewt zamot ne kewanianak az folnagytyl [Vizakna AF; TT 1881. 189—90]. 1573: Mindennapp Aztalara valo keolcegreöl penzreol es fillereol naponként zamot kewannak Teole [Kv; TanJk V/3. 90a]. 1606: arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk hogj az Jstuan nekwnk uer zeren ualo atya(n)k fya uala azert azt mongjuk hogy az ő igirety es mj reank zalot uere söt az mjt oda uie uolna arolis zamadast keuanunk [UszT 20/181] * *szembe* ~ vkinek szembesítését kéri. 1606: Ertem hogy az Arok keözet valo feöldet mind keresi en teöllem el az A. de en arra iljen valazt tezek hogy eleözer azokat az Atiafiakat az kikre nez az az eöreksegh s kik zalogon(n)is vetették az en Vra(m)nak ... zembe keuan(m), Az vtan valazt tezek [i.h. 20/29]. 1607: Az Al Peres zembe keuanta volt az Atyafiat Elekes Ambrust mostis sistanj keuanja [i.h. 269] * *szeperációt* ~ a. házastárstól való különválasztást kér. 1652: Sziner varallai Haznos Catha mostan Niarlo kekesen Nagi Mathe szolgalo kiua(n) az eö hitölten uratol Istua(n) kouacztol separatiot [SzJk 70]. — b. jegyestől való elválasztást kér. 1689: Nagy Bálint Annok mátkájától Vén Mihálytól separatiot kíván [i.h. 241]. 1691: György Miklós Judith kíván separatiot Posoni György Mátkájától [i.h. 249] * *szavatost* ~ szavatoló személy megnevezését kéri. 1671: Udvarhely Szekben Ufyaluban lako Simon Istvánnak veszvén el gonoszul faluja határárol ket eökrei ... es találva(n) Colosvári Raz Janosnál megh, eskeszik reajok septimo se Conjuratoribus szovatyostis kevanva(n) azon Raz Janostol [Kv; TjK VIII/11. 167]. 1673: Az A. szovatyost sem keva(n) az lteöl, magha fatealva(n) az Szék előtt hogy ... ne(m) az I. vonta el a megh tartott Lovat [Kv; i.h. 265] * *törvényt* ~ törvénykezést kér. 1570: bachy gérgh prokatora ... azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Igazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keressek fwstin es elegh Theorwent al neky rola, Ezben Josa Deakne Theorwent kewant hogy ely nem hozzatna onneth [Kv; TjK III/2. 108]. 1588: az Jakczy boldisarne azzonyom biraia zinte beoth keozepbe Jeowe aztan az eokeore teorwent kivana hogy teorweny legyen benne fogot Ember eleoth [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.]. 1599: Sigmond Gyeörgy elle(n) bizonicha megh Antalffy Thamas hogy karacho(n) elöt wáló Cheöterteke(n) wolt az napia. Sigmo(n)d Gyeörgyes azt bizonicha ha bizonihat hogy nap nelkeöl wolt, a mellet teörwe(n)t kewa(n) maganak [UszT 15/192].

7. szándékozik; a intenziona, a avea intenzia/de gínd; beacsichtigen. 1597: Az I pedig negallya uala hogj ne(m) keresett terhet, hane(m) chak tiztessegeöt keua(n)ta megh zabaditadni [UszT 12/119]. 1717: Bizony ha vétkeket tudnán benne nem kívánnám nap fényre hozni [Kv; Ks 96 Biró Moyses lev.]. 1735: Citatoria Relatoriambol világosan Constál, hogy engemet micsoda halatlan mérges meg étetésre valo materiakkal ... eleitől fogva kívánt el vesztetni és megolni amint hogy ... megis

étetett [Dés; Jk]. 1763: importalta(t)ik az A. Ur Productuma szerént ... hogj ferjemet s mind másakat halalos étetövel el vesztetni kívántam volna [Torda; TjKt V. 179]. 1784: Alázatos kötelességem szerént kívántom Nsgtokat az ide le folyo dolgokrol tudositani [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1805: Gyugyitani kívantolok és nem Gyugyultal en is ugye fogyotságodban el hadlak [Torockósztygörgy; TLev. 9/41].

8. vágyik rá, vmit szeretne megkapni; a dori ceva; begehren. 1572: Hoszw Jacob, Kolb Myklos es Pal verner ... vallyak, hogy kerdettek Zeles Antalt Myert hitta volna eeket, Mond hogi azert hogi az En vnokaym kewanyak az harmadot mely az Annyoktwl maradot [Kv; TjK III/3. 40]. 1579: Kúpachy ferencz Ő Nga secretariussa ... Igen kerete ha hálnak tehetnem szeret kyvanak, En az monostory halazokal halaztatek, Es oda küldem en azt [Kv; Szám. 1/XVIII. 19]. 1640: Miért kívánod oly igen? — Mondá a leány: — Csak asszonyom [Mv; MvLt 291. 236b átirásban!]. 1677: mivel a' Lopo ... nem csak nem^a kívánna felebarátyának marháját, de söt ugyan el-is lopja [AC 123. — ^aE szó ide csak elírásból v. sajtóhibából kerülhetett be]. 1721: kérem kigyelmede(t) ne izetlenkegyék kigyelmed velem, mert en senkiét nem kívánom [Csapó KK; Berz. 17/XII].

9. akar; a vrea; wollen. 1762: Az I(n)ctus ... szemtelenül hamislelkűségre erőszakkal kívánna az Birakot contra Constientiam indulalni [Torda; TjKt V. 143]. 1768: A Le ülő Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mesterekre kívánnak hárittani [Kv; ACJk 35]. 1792: én belém erőszakosan ne kíványan kötődni [Bezdéd SzD; Bállt I]. 1802: haza akarván menni Lajos, a' Sütő ötlet tartoztatni kívánta, tsakugyan kirángatván magát keziből a' Sütőnek, kiment [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus (19) cons. Jacobi Schreiber cauponis vall.]. 1808: ezen utánam olálkodo szándékok, és most is fenntartó Haragiok el enyészni nem kíván [Kv; ACLev.]. 1826: gyakran kívánta sértegetni [Dés; DLt 495].

10. törekszik; a se strädu; sich bemühen. 1769: betsülettétis nem hogy Örizni kívánta volna, söt eö ngát uton ut félen mindenüt szüntelen külömbb külömbb féle motsokkal, motsokolta, scintta, szolta sepülté [Told. 3a]. 1772: (Az) Inquisitor Cancellisták ... engemet forgattak mindenképpen, s kívántak magok tzéljuk szerént való Fassiora hajtani [Hadad Sz; TSb 21]. 1776: Tapasztaltuk a' Környül álló dolgokbol, hogy mind factiokkal, s mesterségekkel kívánták Groff Lázárt és Groff Kornis Annát egyik a' másikatól idegeníteni [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) és br. Ludovicus Révai (40) vall.].

◇ Szk: *bajt* ~ nehézséget támaszt/okoz; a crea greu-tăji; Schwierigkeit/Übel verursachen. 1671: Hanem most is meglátja Kegyelmed, micsoda bajt kívánnak az tizenötezer arany felől [TML V, 635 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *bűnre* ~ paráználkodásra készttet; a îndemna la desfrui; zur Buhlerei bewegen/nötigen. 1584: Jlona Theolcseres Adam zolgalo leania, valia, illyen bezelgetest hallottam zaiabol Annak a' leannak Akj ferkel Miklosnal meg terhesedet volt, Mondwan: egykor az vram firtogat vala Es bewnrn kewan vala [Kv; TjK IV/1. 227] * *késedelmet* nem ~ nem tür halasztást; ceva nu suferă amănare; etw. duldet keinen Aufschub. 1618: Azon leszek, hogy holnap meginditsam^a ... ez az dolog nem kíván késedelmet [BTN^a 117. — ^aDuna kö-

vetet]. 1619: azmint látom leveléből az én uramnak, talám nem találta Mehmet pasa Erdélyben az én uramat, s későn lesznek egymással szemben. Ez pengi késedelmet nem kíván, mert az uramot siettetik oda felmenni s idején kellene ahhoz látni [BTN³ 312] * okot ~ okot keres; a cáuta pricină; einen Grund/Gründe suchen. 1606: Sentent(ia) Sedis Jud(cia)riae ... keseő okot keuan(n)j az Jnek hane(m) az hitet hallja megh s fizessen [UszT 20/20 8].

kivánandó este de dorit; zu wünschend. 1662: Az méltóságos öreg Rákóczi György fejedelemnek megkeseredett haeresi ... nem állítván szükségesnek a testnek a föld színén sokáig való tartását, a test lélek nélkül csak földet, rothadást, porrá léteit lévén várandó és kívánandó, az temetés napját^a azért ad diem 10. Januarii anni 1649 rendelvén [SKr 305. — ^aI. Rákóczi György 1648. okt. 11-én halt meg]. 1677: az ő kegyelme által kívánandó kérdésekre való feleletekről, alázatosan kérem Nagyságodat, méltóztassék kegyelmesen parancsolni [TML VII, 458 Teleki Mihály a fej-hez].

kivánás 1. urare; Wünschen. 1581: az Vrsten országunk baly sok Jamboroknak zyweket fel Inditwan fel(geged) fcyedelemsege kiwanasara [Gyf; Törzs]. 1665: Feleségem Kegyelmednek és az asszonyoknak ő kegyelmeknek ajánlja szolgálatát sok jők kívánásával [TML III, 535 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1733: Az feleségem kgldet édes angiam asz(szo)nj s hugam asz(szony)t minden jok(na)k kívánásával nagj betsülettel köszönteti [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boér Samuel lev.]. 1762: Feleségem az Urat Bátyám Uramot vellemmel edgyütt ... minden áldások(na)k szives kívánásával köszönti [Záh TA; Told. 4]. 1815: Kedves Barátom! ... Él sokáig Boldogul ... Nagyot nőjj, mint a szalonna bőr a tüzen; 's minden joknak kívánása mellett [Kóród KK; Ks 101].

2. kívánság; dorintja; Wunsch. 1811: Sokszor hallottam a' Grófnémat mondani: Ha a' Férjfi nevek közül választani Kellene, nem mást, a' Jánost választaná ... bé-tölt kívánása, Gróf Bethlen Jánossal lett párosodása [ÁrÉ 177].

3. kb. követelés; pretentie; Verlangen, Forderung. 1663: Higgye is el, csak most is az székelektől és nemesektől dözma kívánása Hector uramnak nagy zenebonát csinált vala [TML II, 624 Teleki Mihály Készoni Mártonhoz].

kivánat 1. kívánság; dorintja; Wunsch. 1845: holnap a Nyilalo eszközöket el akarja készíteni, s az után fel is nyilatlatni, azomba az a kívánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen míg, köt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.]. 1847: Hivatalosan meg Keresvén benünket a Kolosvári Betsülletes Nemes Céh Erdemes elől Jároi ... hogy adnánk egy Hiteles bizonyítványunk ... Kivánatjokra ... adgyuk ezen Hiteles bizonyítványunkat [Kv; ACLev.] | kívánata szerint le megyek Nagylakra [Csapó KK; DobLev. V/1264 Vizy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. 1855: végig halgattam, a' mint nagy ígéretek 's fogadások között erőt vett a' nevezett legény Miklos Annison, szüntelen azzal biztatta Annist, hogy ne féljen, ne huzza magát olly erősen tőle, engedjen kívánatának [Uzon Hsz; Kp V.404 Ürmösi Rebeka (16) vall.]. — L. még VKp 275.

2. kérés; cerere; Bitte. 1863: Minden pap, ha az ujonczozó bizotmány helységébe ki szál, azok kívánatára az anya könyvet mutassa elő [M.bikal K; RAK 136 esp.kl].

kivánatos 1. kívánt; dorit; erwünscht. 1661: Szüvem szerint örülök ... hogy Isten Kegyelmedet jó egészségben és kívánatos válaszzsal, szegény hazánk megmaradására meghozta [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1664: Ő kegyelme ... ő felsége előtt mellettünk való törekedésével ... autoritása szerint való keresztényi maga alkalmaztatásával megromlott szegény hazánk kívánatosabb szerencsájével alkalmaztatódjék szoros ügyünkbeli nagy remenségünk [TML III, 340 a fej. ua-hoz]. 1704: Az fejedelemasszonynak is pedig, mikor megértette volna a kurucok idejövételit, nemigen kívánatos beszéde volt az asszonyhoz [WIN I, 189].

2. rendsz levélkezdés- és záradékként szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözlletben; de obicei la începutul și la încheierea scrisorii în formule uzuale de politete sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Briefschluß als Einleitungs-/bzw. Schlußformel eines gewöhnlichen, höflichen, gefälligen Grußes. 1651: Az Ur Isten Kedet Ura(m) kevanatos es hozzu ideighen valo egesseges ettel algya megh szivem szerent kevano(m) [Uzon Hsz; BLt]. 1652: Az Ur Isten Ngk(a)t, s, kegyelmeteket kevanatos io egeszegben sok esztendeig eltesse, es minden dolgait boldogicza Szivbol kevannyuk [Borb. I. Konstantinápolyi követjel.]. 1653: Szolgálatomat ajanlo(m) kegyelmednek mint nekem kedves Apam Vramnak, az Vr Isten eő Felsege kegyelmedet minden kivanatos uduosseges sok iokkal boldog szerenczes hoszsu ettel algya megh, es hozza megis hamar udeon, minden hozza tartozandojauul egyetemben [Szarhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. 1678: Éltesse Is(te)n Ngdat sok számos Esztendőkigh ... kévánatos jo egészegben [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. 1790: hogy Ngdot, a kedves drága Groffné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)kat, ugy a' Ngtok Mls Uri Szerelmesseiket ... kívánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szível kívánom [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Nsz-ből].

3. kellemetes; plăcut, agreeabil; angenehm. 1657: ebédlő házában ... szabad volt böcsületes főember szolgáltnak, mind magyarnak, németnek odaülni; jó kévánatos állapot vala ifjú embernek [KemÖn. 141]. 1697: Isten Kegyelmeből a' Tavaszi kivanatos napokkal a' szőlő munkajanak ideje eljüvén communi consensu deliberative vigeztük [Dés; Jk]. 1756: nem messze Vagion egy szép Cziprusfa bőséges ki terjedett ágaival, melynek alatta hasonló kívánatos árnyék hely observáltak [Branyicska H; JHb LXX/2].

4. 1761: oh szent Mindenható ... aki a Te ingyen való kegyelmességéből az mi eleinket a sovány földről és pogányág közül a Te karodnak ereje által ez kívánatos földre kihozván telepítettet ... ne törölj ki minket a mi bűneinkért [NyIr 200 Bánfi Farkas álma].

Az öszövetési fogantatású nyil-nak kívánatos föld szk-a hozzávetőlegesen a bibliai 'ígértet földje' szk-tal értelmezhető.

kivánatosan kívánt módon; in modul dorit; in gewünschter Weise. 1667: (Isten) a szegény gyermekecskének csudálatosan való megfordulásával kévánatosan vizsgálta meg asszonyom ángyomval együtt, nekem is

örömmre [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz Nsz-ből].

kivándorlás emigrare; Auswanderung. 1879: Az első felolvasó arról értekezik, hogy a székely kivándorlást úgy lehet megakadályozni, ha nyomtatunk egy lapot, azt ingyen kiosztjuk az atyafiak között, kérve őket: maradjanak itthon [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödön-höz].

kivándorol a emigra; auswandern. 1836: a' több Adosok közül némelyek el holtak, mások idegeny Tartományokba ki vándorlottak [Msz; SLt Vegyes perir.].

kivánhat 1. a putea dori; wünschen können. 1572: az En vnokaym kewanyak az harmadot mely az Annyok-twl maradot ... Kolb Myklos Mond hogy Io Marton vram azt Nem kewanhad, hane(m) chyak az elseo felesége vtan myh Illethne az vnokakat [Kv; TJK III/3. 40]. 1643: Enis vice versa azt keuanhatna(m) hogy mint hogy az Jozsagot eő kge meg erezti, az leuelekis kezben adna [Kv; Törzs]. 1668: valaki kívánhattyaé azt én tölem, hogy szintén úgy mennek én most elődedin elő a' dolgokkal a' ki bujdosokenyeremet még jó modgyával meg-sem emészthettem [KJ]. 1732: hogy sok ezekkel éngem szuperájjon aszt nem kívánhatya az M Ur. ily utolsó romlásomat, és hitván maradékimnakis kudusságokat [Kórod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1826: most Edes Anyámnak sem volt hogy ruházan fel mind mászor, nem is kívánhatam mikor költsön pénzél [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. kérhet; a putea cere; bitten können. 1687 k.: Proventus Pastoris ... a ki örökös a megyéb(en) bért adott a Praedikátor(na)k ... olyan hazasult esketéstől nem kívánhat a Praedikátor fizetést [Kebelesztiván MT; MMatr. 397]. 1840: az eltitlt részét itilendő summát maga vévén fel ... semmi további indemnizációt nem kívánhat [Nagyernye MT; BálLát 92]. 1843: a' Contractust több Levelekkel együtt Balás Annától kívánhattya az erről szollos osztálylevél értelmébe [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hitess assz. kezével].

Szk: részt ~. 1699: Philep Borka Aszszony ... abból részt nem kívánhat [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1804: Udösb Szakács Györgynek az Annya, Mojses Sára, egy testvér lévén Nagyob Moses Jánossal ezis részt kívánhatna a' Moses Jozságból [Usz; i.h.].

kivánható megkívánható; de dori, care merită să fie dori; wünschenswert. 1673: De ha minden várban kívántató requisitumok, élés, munitiok, egyéb minden szükséges kívánható alkalmatosságok meg nem lesznek, mi haszna itt akárcikket is tisztnek tartani? [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

kiváncokzás kívánás; dorintja; Begehrung. 1662: Boldvai Márton házához ebédre kíváncokzások [SKr 566 Tartalomjelző fejezetcíméből].

kiváncokzik 1. a dori să ... ; nach etw. verlangen, sich etw. erwünschen. 1600: Chyszar Mihaly ... vallia ... Harsany Peter keozep vchaban kewancokzwan chyszar Antalncwal hazat cherelt vala [Kv; TJK VI/1. 514].

1610: derek zeken zolitottak volt megh az Actorok, nap vetelis ot volt oda kevancokzunk [Kvh; HSzjP]. 1647: Az Captius Gagia Gaspar ujolagh valo Testimoniumoknak colligalasara keuancokzik [Kv; TJK VIII/4. 198]. 1665/1754: Mikor az Inas tanuló Esztendeit el-töltvén, az Betsületes Czéh előtt fél-szabaditatik és az Legényi Társaságban bé-lépni kíváncokzik; tartozik a' Társaságnak egy tál étekkel, egy darab petsenyével, és fél-veder borral [Kv; ACart. 11]. 1797: soha Király Judithoz semmi gyanu nem volt, nem is igen jártak hozzá, a ki egyszer oda ment nem kíváncokzott többször oda [Sszgy; HSzjP Moritz Gábor (77) szenátor vall.]. 1819: én mostan is hátulso házba lakam, és hogy hátulso szobába ujjolag is jussak azért férjhez mení nem kíváncokzam [Kv; Pk 2].

Szk: bizonyyságra ~ vki ellen (tanú)vallomást kíván tenni vki ellen. 1617: Noha azert in serie resposionis latattnak az lk az en ellenem spargalt diffamatiokat tagadni, de mas feleol in facie sedis nem tagadgiak, seot affirmalliak, mikor aperte az Teoruentül bizonisagra kiuancokznak ellenem [Kv; RDL I.11] * exmisszióra ~. 1784: Az inctus exmisszióra kíváncokzik az actionak meghallgatása után [Árkos Hsz; RSZF 278].

2. vágyik, vágyakozik; a dori (ceva) foarte mult; sich sehnen. 1662: A német fejedelemasszony, Catharina^a ... nem sok idő múlva a hazában való maradásától megunatkozván, és az országnak nem kicsiny szerencsével Erdélyből nemzete közé kíváncokzván ... elment vala jó békességgel [SKr 142. — ^aBethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin]. 1666: Én édes Feleségem ... soha így nem kíváncokztam hozzád, mint most [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1850: Nem csuda tehát, ha öreg mama váltig kíváncokzik Ádamosra^a, hogy Miklos urfit ott az udvaron a' kertben pajkoskodni 's betyároskodni láthassa [Kv; Pk 7. — ^aKK].

kiváncokzó törekedő; care se străduie; trachtend. 1844: Egész veszedelemben forogván Megyesfalva, a rajta keresztül folyni nagy igyekezettel kíváncokzó Maros veszedelmes vize mián [Meggyesfva MT; LLt].

kivánó 1. mn 1. doritor, care dorește să ... ; wünschend. 1659: én Kegyelmednek maradok jót kívánó szolgája [TML I, 330 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1697: magais Totfalusi^a Ur(am) ... mint Ecclesiaja kárát nem kívano keresztény Atyankfia minden maga vonogatása nélkül erre a' dologra rea igire magat [Kv; SRE 52. — ^aTótfalusi Kis Miklós]. 1711: Istentől jodott kívánó megh keseredett Anyad! Arva Kemeny Kata mpria [Ks 96 lev. Gyerőfi Borbárához]. 1783: mingyárt ország uttyán kívül vólt edgy Piatzotskát mutato pusztá hely, mely ... Inne napokon mulatni kívánó ifúságnak is mulato helye volt [Bergenye MT; LLt 58/13].

2. szándékozó; care intenționează/vrea să ... ; beabsichtigend. 1672: mindezeknek őfelsége bizony jó végét adja s Kegyelmed böcsületit sértetgetni kívánó gonosz akaróit, meg hallja, Isten megszegyeniti [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1755: Vegezetre néhai Atyánk elméjében jobbanis meg fogyatkozván, rá veszik holmi kárunkat nagyon munkalodni kívánó Emberek hogy Házasodnék meg [Albis Hsz; BLev.]. 1841: ezen senkit megsérteni nem kívánó, alázatos folyamodásukért senki se bántassék [VKp 62].

3. vmit igénylő; care necesită ceva; etw. verlangend, erfordernd. 1710 k.: Azért is sok napokat, heteket kívánó, házamtól messze való ... vadászatok ... nem követtem [BÖn. 502].

Szk: renovációt ~. 1738: Az Udvarház ... kertye ... egy néhány helyen romladozott, az udvar kapun fellyúl dülő félben álló renovatott kíváno Paláncsal [Szász-vessződ NK; Born. XX. 12] * *újítást ~.* 1694: az ... külső és belső Filegoriak(na)k avagy nyári házak(na)k sendeljes fedelek, meg szakadozott és elsorvadozott ujjitást kíváno [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

II. fn 1. persoană care dorește ceva; der/die Wünschende. 1662: (Gaudi András) a jó hír-névnek szerzésének nem kevésse való kívánója s serény ... bátor ember volna [SKr 440]. 1736: (A bort) vágy fazékban vagy kupában adták be ... Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelmed talán keresztályra vágy. Akkor kereskedni kezd a zsebiben ... kiveszen egy sustakot avagy négy polturát s adja az inasának, mondván: eredj, öcsém, hozz keresztályt ő kelminek, mert ő kelme keresztályra vágy. Így csúfolá meg az kristályval innya kívánókat [MetTr 328–9]. 1805: az edgy mast meg előzni kívanak hoztak be az kost adast [Torockósztyörgy; TLev. 9/41]. 1849: mely kéréssem után vagok a' Tkts Urnak irt kívánója Hátskuj Ferenzt [Torda; DobLev. V/1276].

2. szándékozó; persoană care intenționează să facă ceva; Beabsichtigende(r). 1838: Evictiotis válolának költsönösön magokra Postelitásokra (!) és másokra nézve, hogy édjik a masikot azon örökségben meg tartják s oltalmazák 42 ezüst forint vinculum alatt olly moddal, hogy az álló fél a' másolni kívánon vagy háborítton mind annyszor valahányszor meg vetessen s vétethessen [Bözöd U; Borb. II Bözödi Sebestyén Dániel székelv. ns kezével].

kívánság 1. dorință; Wunsch. 1560: kinek milto kywansagat kerezthyen attyaffywy zeretbeol (!) meg erthwen ... theon testamentumat my eleottunk [Fog.; SLt S. 10]. 1569: ha kteki kiuanya Vr(am) ez N.ga baratsaghat, vram vtan az enimet, hat k. vgy chelekzik az vram kiuanzagha zerynt [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lúkach Nagy sayoj tizt tarto Dombj Gergely beszt-i bírőhoz]. 1570: Az Tegla chinalo kewansagat eo kegek Ercek megh es eo k. visellie gongyath [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1671: Desre és Uj Tordába telepedőknek kívánságokra végeztük^a | Ez haza Fiainak kívánságokra végeztetett^b [CC 47, 56. — ^{a-b}Köv. az ogy-i végzés]. 1771: Pénteken csak bé jó a házomba két idegen barát ... kérdem mi volna kívánságok, felele a nagyobbik: egy pár tojás [Dés; Jk 321. 31b-2 Georgius Hancz (56) vall.]. 1820: Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kívánságod szerént kedvedet nem töltöm tehát a jóságom bajához s directiojához te se fejtér se feketét nem szollosz [Kv; Pk 7].

2. rendsz. levélkezdés- és záradékként szokványos udvarias, ill. kedveskedő üdvözlésként; de obicei la începutul și la încheierea scrisorii în formule uzuale de politețe sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Briefschluß als Anfangs-/bzw. Schlußformel eines üblichen höflichen, gefälligen Grußes. 1603: Algya megh az Kegmes Vr Jsten Kd(e)t minden kiuanzagha zerintt walo sok

iokkal [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. 1607: Keuanunk az Jstentwl Kemeteknek Keuanzagha Zerent walo sok Jo Szerenchieketh meg adatnj [UszT 20/354]. 1610: Az vr istenteól kevauunk kegeteknek minden Jo egiességet es keva(n)saga zerintt walo bodogh ítetet meg adatni [Dés; DLt 320]. 1625: Az Vristen ő szent felsége keuanzagha szerint ualo sok iockal algya meg [UszT 170a]. 1639: Algia megh Isten Kegldet minden kívánsága szerint walo jokkal [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos sk lev.]. 1708: I(ste)n keglmedet kívansaga szerint vallo aldassival áldgya meg szivem szerint kívanom [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

3. vágy, vágyakozás; dor; Begierde. 1662: Ezt a gonoszsgát hijja Szent Pál bünre figyelmezésnek a testnek kívánságiban [SKr 702]. 1772: Takács Mihály ... engem az Eczaka oda feketet maga mellé és meg ölelvén engemet ... reszketni kezdett a nagy kívánságba [Dés; DLt 321. 81a Visónk Francisk cons. Nob. Georgii Vajda (35) vall.]. 1808: ha igaz az hogy az vram Tiriával közösködöt, enis oka Vagyak, mert én az Vram kívánságának mindenkor nem engedtem [Radnótfája MT; Born. G. XI. 19 Ujfalán Irimiánét idézi Muntyán Juonné Szezak Voané (30)].

Szk: elől a ~ elepeszt/megöl a vágyakozás. 1811: Láttam ... Dianna Nimfáját ... feredezni le vetve ruháját ... Tsak futtában láttam, 's a' kívánság el ől [ArÉ 15].

4. kérelem, kérés; rugáminite, cerere; Bitte. 1684: mely lovat midon megh jartattam es nezettem volna, töllem megh ne(m) tarta, hanem kívansagomra nekem ada ő keglme [Nagyercse MT; Told. 8]. 1702: Jövének mi előnkben ... itt Déésen az mi jo Akaro Mészáros Nemes Atyánk fiai ... Mi ... meg halván ... alázatos Instantiajokat meltonak és illendőnek lenni itelvén kívánságokat Törvényes Articulusokat ... ki attuk [Dés; Jk 366a]. 1820: számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradott Interesseiről, melly hogy egészen ki fizetodgyék, irodott kívánsága szerint az már fenn irt 18 forintokhoz még 4 forint [Kv; ACSzám.].

5. kívánság; cerință; Erfordernis, Anspruch. 1653: A mi azért a kapitánság állapottyat illeti ... nem tudhatunk kgetek(ne)k mostan köztük lakozo oly Attyafiat, a' kit eleghsegessnek itilhetnek rea hogy abban a hivatalban Hazajához s Urahoz tartozo kötelessegenek hivatallya kívansaga szerint megh felelhetne [UszLt IX. 75. 12 fej.]. 1657: az hadak ... felülnek és mindnyáján utánad vonódnak; sietve az szoros állapotoknak kívánsága szerint [KemIr. 314]. 1677: Belényes Városi Nemesség ... Nemesi állapottyoknak kívánsága szerint, hadi Expeditiokban ők-is mint egyéb Nemes emberek, az Haza és Fejedelmek szolgálattayára lévén kötelesek, Réz és Vas Bányákról szállittando terheknek viselésétől immunisok [AC 146]. — L. még AC 18, 117, 174, 198.

◇ **Hn.** 1699: Kevansag arkanal (sz) [Rava U; EHA] 1797: Kívánság árkanál (sz) [uo.; EHA].

kívánt 1. dorit; gewünscht. 1677: Kívánom azért én is, hogy Kegyelmedet levelem találhassa szerencsés órában kívánt egészsegeben [TML IV, 175 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. 1685: Ugy látom nemely Becsületes Emberek ... nem lesznek idegenek az kívánt dolognak meg engedsetol [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz]. 1746: az sok buk között kívánom istentol hogy irasom találja kegyelmedet is kívánt jo egesegeben [Albis Hsz; BLev.].

1797: modo provizorio ugy belé ereszkedik a' kivánt Conscriptioban a' Fell peres Aszszony is, hogy az' ... Itélet, és Documentumainak erejék a magok valóságokban meg maradjanak [DobLev. IV/7972a]. 1835: Katonák számára Zabot Szénát kelletvén a' Sibió Közönségnek Örbé^a és Rettegre^b szolgáltatni, a' Báro ő Nagysága ... a magáébol szállította el a' kivánt Elést az említett helyekre [Zsibó Sz; WLt. — ^{a-b}SzD].

2. áhított, óhajtott; mult dorit; erschnt/wünscht | óhajtó; doritor; wünschend, Wunsch-. 1657: Miglen penig elhozod a' Te titkos itéletedben elrejtett mi megsza-badulásunknak kévánt idejét, örvendeztesd meg szíveinket jó híreknek hallásával [Kemlr. 334]. 1741: Nagyságod kegyes el intézett reflexioja és parancsolattya szerént alázatossággal requiráltam vala edjszersmint udvarlo, de magam szerencsétlen állapotaimatis alázatos-sággal Nagyságod eleiben, terjeszteni kivánt Levelem által [TL. Onadi B. Josef alumnus gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderam-ból]. 1753/1781: mikor az homályt a kivánt nap sugára el üzte, és a bekesség a Magyarok és a Császár között voltaképpen consum(m)áló-dott volna, mikor be lépett volna Al Gyógyra az kasztlynak pusztá kőfalait találta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197].

3. kért; cerut; gebeten. 1669: Noha az árvizek nagyok voltak, útnak egyébaránt is nehéz volt, de itt az kivánt passus után eleget várakoztunk [TML IV, 471 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. 1834: a' kivánt Extrac-tust meg találván küldem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg]. 1844: a Maréfalvan és több faluban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv körüli nyomozódásról ki-vánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [Usz; UszL XI. 65/2. 47].

4. megkivánt; pretins, cerut; erfordert, verlangt | meghatározott; fixat, stabilit; bestimmt. 1783: Azon idézésre a Tanúk a' kivánt napra bé nem mehettek Somlyóra^a [Percsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall. — ^aSz.]. 1793: azon el maradt Terrenumok is, az kivánt idő halasztásával, ujabbán is Conscribáltathatnan(a)k [M.bagó AF; DobLev. IV/13b-4a]. 1803: tessék Nsgod-nak a kivánt Törvényes ki jártatáson személyiesen ... meg jelenni [Ádamos KK; JHb XIX/64]. 1846: fa hid-hoz ... Schrofok ... talaltatnak az elbontando hidnál 26 darab ... mellyek hogy a kivánt ... nagyságot üs-sék potoltatnak darabonként 2 lábbal [Dés; DLt 858/1847].

kivánta I. mn I. kivánt; dorit; gewünscht. 1656: kérélek, édes kedves Öcsém uram, minden világi kivánta jó szerencsédért tarts meg amaz egymás között nem most kezdődött igaz atyafiuságot [TML I, 38 Bonis Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1729: a Falu az ő Kglme kivánta Discretiot ő Kglmen(e)k meg nem igiri s nem p(rae)stállja [Sövényfa KK; TSb 51].

2. **rendszer** levélkezdés- és záradékként szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözlésben; de obice la începutul și încheierea scrisorii în formule uzuale de politete sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Brief-schluss als Anfangs-/bzw. Schlussformel eines üblichen, höflichen, gefälligen Grußes. 1584: az kegyelmes wr Jszen felesgedeth soka elthesse es mynden kwantha yaj-wajjal meg lathogassa [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. 1710: Isten Minden kiwanta jókal álgya

még Uraszagodat Szibol kivanom [BCs. Feicskiszéki Dánfalvi Lukács Péter lev.]. 1746: Isten minden kewan-ta jókkal aldgya meg kegyelmedet Édes öcsem uram sziból kévanom [Albis Hsz; BLev.]. — L. még TML I, 21, 103.

3. megkivánt; pretins, cerut; verlangt, erfordert. 1853: ifb Wida György ... 5 ött pengő renens forint fizetés mellett ... Szöllőmnek ... mindené mű (!) művét köteles legyen becsületesen és kívánta módon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettegi Imre kezével].

II. fn kívánság; doringja; Wunsch. 1651: Az Ur Isten eő szent Felsege kéuánta szerent ualo testi és lelki jockal algia megh kegelmeteket [Asz; Borb.I]. XVII. sz. m. f.: I(ste)ntol Nagdnak minden kivant szerent lelki s testi jokat kivanok megh adatni Szüből [Kv; ACJk 52a]. 1688: Isten minden üdvessges kevanta szerent valo jokkal boldogicza Ur(am) kgket kedvesivel egygyütt [Mész-kő TA; Borb.I].

Az idézetekben a *kivánta* fn lehet a *kivántat* egysz 3. sz-ű birt. szr-os *kívánata* alakjából a harmadik nyílt szótagbeli magánhangzó kivetésével keletkeztet forma. Ez esetben a kijegyzések nem ide, hanem a *kivántat* címszó alá tartoznak.

kivántat szk-ban; in constructii; in Wortkonstruk-tion: ~ja vele kb. készlet vkit vmire; a indemna pe cine-va la ceva; jn zu einer Sache bewegen, nötigen. 1661: Bucsi uramnak megmond, szivem ... Az szekereket késztessék. Ilona is készüljön, mert nem sokáig kívántatom vele [TML II, 217 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz].

kivántatás '? 1662: a váras^a ... legszükségesebb helyeken való erősítése a várasnak igen nagy kárral hátravetődött vala ... mind erő s idő elvonódván, az is úgy mint kivántatnék, a szükségnek kivántatásáig véghez nem vitethetett [SKr 493. — ^aVárad].

A kusza, erőszakolt fogalmazású szövegben a *szükségnek kivántatásáig* rész szabadon alkalmasint így értelmezhető: a' szükség kívánta/követelte mértékig'.

kivántathatandó megkivánható, szükségelhető, szükséges; necesar, trebuincios; erforderlich. 1662: (Az) oldalceigház úgy meg is rakott vala a kőfalak alatt ... és várbán^a kivántathatandó mindenféle szükséges matériakkal, eszközökkel, hogy majd jobban alig kivántathatik vala [SKr 298-9. — ^aA váradi végvárbán].

kivántathatik megkivántathatik, szükségeltethetik; a putea fi necesar; verlangt/erfordert werden können. 1664: Hanem ha az Kegyelmed jó intimatiojából Bethlen uramék ő kegyelmek mutatnák ismeretlen voltomra oly istenes jóakarátjokat ... melyet én is, ha mibe itt a conventbéli szolgálatom kívántathatnék, hálaadóképpen meg szolgálni igyekezném ő kegyelmeknek [TML III, 129 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. — L. még SKr 299, 441; TML III, 191.

kivántatható '? 1793: azon eredeti quietantia, midőn a Leveles Tár számárais le irattott volna, az Urnak meg tartás, és a kivántatható történetben maga Legitimatíoja vegett ezennel viszá adatik [Torda; DobLev. IV/714].

A különösen erőszakolt fog-ú a *kivántatható történetben* szövegrész talán így értelmezhető: a' történetesen adódható esetben'.

kivántatik 1. a fi dorit; gewünscht werden. 1581: az ket fő procator ... ha kewantatyk ne(m) eggywt hane(m) egymás elle(n) agallion [Kv; TanJk V/3. 238b]. 1591 k.: Az bellica expeditioiban az gyalognak allatasabol ... eo Naga mostannis ha kywantatik Azon kegyelmessig chelekeduin Ne onevallion [Dés; DLt 233]. 1615: az Vduar haszat megh latuan az hun keuantatnek ... tortozek ó kigelmeis ennekem Kattonaj Mihalinak felet megh epiteny [Kérő (SzD) körny.; RLt O. 5]. 1695: az hová kivántatik annak irni ne neheztellje [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. 1710: igiretet (!) nekik^a mindenemü Contributio alól im(m)unitas egj Esztendeig sótt ha ugy kivantottik tovább valo reflexiois [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből. — ^aA lakóhelyükre visszatelepülőknék]. 1784: Azon ... Executionnak alkalmatosságával ... Földes Uram küldöt, hogy a' Déák(ok)(na)k a' mi kévántotnék, azt procurálnám [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48]. 1807: az eleb irtokból az bizonsagot azertis elő allittya ha kevantatni fogna [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. megkivántatik; a fi pretins/cerut; erwünscht werden | szükségeltetik; a fi necesar; erfordert werden. 1578: Az minemeő lisztz ide be kewantatik az haz zökse gere mindaz magwnk aztalra s mind az abrakosokera, arról ... ydein gondot wisellyen rea [OL. M.Kamara Instr. E-136 Inreg. fasc. 34 Fol. 104-6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. 1614: az vtolorj fellesegetteől Sopia Azzontol való negy Aruak penigh igen neuletlenek es sok gondviselles keuantatik mellettek 's dajkálkodás [Kv; RDL I.96a Andreas Junck kezével]. 1622: az teórujhez Sok keólsigh kivantatik [Mihályfa NK; JHb XXII/22]. 1637: miuel Eppitis kiuantatik, fw kippen az heazaton eo keglmegh (!) tartozzanak Eppiteni [Kv; KvRLt IV. 28]. 1710: adának es Conferálá(na)k ... felső falvi közönséges falu határáb(an) ... egy darab helyet fűrés(ne)k, melyen eo kgme fűreszt csenáltat-hasson, és tarthasson a menyi hely azon fűrészhez, fűrés Mester házához, gátjához s árkához tókék hordázásához kévántatik [Kásonfelfőfal; BCs]. 1746: mivel továbba haladván a dolog, sok költség és fáradság kivántatnek ... determináltatott^a [Torda; TJkT III. 37. — ^aKöv. a hat.]. 1762: amikor kivántatatt szabadasan vágatta, és hardattatta a fűz fát és parandat [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

kivántató 1. mn 1. dorit; gewünscht. 1691: az Nemet Tisztek vagy Commissariusok Jnspectiojatis ... ki tanollya igj osztán oda kévántato Portiok foytatása iránt egyező értelemből tegjenek kévántato dispositiot [Kv; Törzs.]. 1711: mostan ujjobban kivántato tiz tiz magyar forintokat le tégye és le tészi [Dés; DLt 489]. 1718: Pestis alkalmatosságával ... á midőn ezek^a vásárolnak is valamit, annak is legjen olly rendi, hogy tétessek le nekiék a kivántato bizonyos helyre [Kv; KvLt I/225 gub. — ^aA pestisekkel való érintkezésre kijelölt emberek].

2. megkivánt; pretins, cerut; erfordert, verlangt | szükséges; necesar, trebuincios; nötig. 1681: Le vagy-nak irván az inventariumban minden féle hámorhoz és bányához kivántato eszközök, miv szerek, marhák és minden egyéb alkalmatosságok [Szu; CsVh 106]. 1694: Pavimentuma(na)k tegla kovei ... egj rakásb(a) vannak: az ala kévántato tölgy fa darabokat, tsak most rak-ták be [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kú-

rialeír.]. 1720: Hintoert, lovakert arra kivántato szőnje-gekért párnákért, hámokért, nyergekért azokhoz kivántato haro(m) szolga liberiajokert f 510 [Gernyeszeg MT; WassLt]. 1737: M: Haller Kata Asz(sz)ony eo Nga ... maga tehetsége szerént, egyszer is mászsor is az M: Vr kévántato szükségseire interesre kölcsön Pénzt adgyon [Kv; JHbK XLV/23]. 1739: az következendő Compamentum körül kivántato neccesesarumok, vecturak, laborátorak iránt ... tétesse(ne)k dispositiok [Szentgyörgy H; Ks 99 Zejk István lev.]. 1754: Egy csomocska Stukaturához kévántato Drot [Roskány H; Ks 76. IX. 3]. 1863: A' temetésre és köállításra kivántato költséget reménylem a' ns ekklesia nem fogja tőlem sajnálni [Kv; Végr.].

II. fn a megkivánt/szükséges dolgok; lucrurle dorite/ necesare; die erforderen/nötigen Sachen. 1781: ha Cseledeinkben, Lovainkban, Szekereinkben vagy ezekhez kivántatokban romlás vagy tsonkulás esik, minél hamarébb kipotoltassanak, meggazittassanak [Told. 27]. 1852: Hogy az házak fel állittásával ne csonkullyanak napszámjai 's az malom meg csálására kivántatokkal, adok által 200. az az két száz Interes napszámot minden évre [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

kivántatott megkivánt; pretins, cerut; erwünscht/for-dert. 1690: az General ó kglmeis az maga resziről kivántatott Patenseket ... mennel felesebben keszittessen és külgye ki azon Ország gyűlésere [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. 1807: a Novizans állit bizonsagot, mint hogy az Szüleikhez s Szüleik körül kevantatot gondviselesben nem restelkedet producal Esketesevel meg bizonyította olvassak meg az Esketést [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kivár 1. kijövetelét várja vkinek; a aștepta ieșirea cui-va; js Herauskommen abwarten. 1593: az legenis be jeoue az mihelibe ... az Azzonis utanna be mene, es vartam fertalj oraigh beosegel, de nem geozom ki varni [Kv; TJk V/1. 331-2]. 1629: oztan vartuk kj onnat beleol nem jeot kj, hane(m) ot virradot [Kv; TJk VII/3. 114]. 1753: (A katonák) igen jo reggel kivárlják, hogy harmatos Fűvet vigenek, ha nem harmatos nem acceptállyák [Hidalmás K; Ks 91].

2. kb. megvár; a aștepta (ceva); abwarten. 1704: Én már erővel kényszerített peres vagyok, melyről protestálok, és ki is várom a protestációt adatni [WIN I, 132].

3. jót ~ vmiből vmit remél vmitől; a spera ceva (de la ...); etw. einer Sache zumuten/trauen. 1672: Isten be-ivén, megbeszélem, lássák ó nagyságok, ezt a várat vagy elhánytják, vagy jobban provideálnak réá, de ha sokáig így leszen, jót belőle ki nem várok [TML VI, 173-4 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz Kővárból (Szt)].

kivárlhat kijövetelét várhatja vkinek; a putea aștepta ieșirea cui-va; js Herauskommen abwarten können. 1629: Vramek valtigh vartak, de kj nem varhattak, hane(m) masnap szeredan jeot el onnat [Kv; TJk VII/3. 114].

kivarr kihimez; a broda; aus/besticken. 1643/XVIII. sz. köz.: Egy Gyöngy szín Selyem keszkenő ... a' négy Szegeletin Veres Selyem viragokkal ki varva [A.ilosva

SzD; SzJk]. 1681: Templombéli Asztalra valo Zöld at-lacz abrosz Nro 1 (: ez kis szélb(en) vagon esztendő szám rajta ki varva 1666. Item: Zolyomi Miklos. Mel-gith Klára :) [Vh; VhU 541]. 1758: Egy arannyal, s szí-nes Selymekkel varrott, hammú szín Lusztin Paplan, mellyen az magunk Czimere^a van ki varva [Nsz; TSb 21. — ^aA gr. Teleki családé]. 1804: egy gyöngy szín atlatz Magyar Szoknya mely ki van varva, színes selymekkel [Koronka MT; Told.19 gr. Toldalagi Anna menyasszo-nyi kel.].

kivarrás hímzés; broderie; Bestickung. 1816: Egy szálvonásos Ki-varással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJK 122]. 1837: Az udvari szolgáló Markotán Irinának ... adtam ... Egy gyóts Ingére 3 Rf. szór stramatúráért ki varására 24 xárt [Bu-dateike K; Born. F. Ih Biró Mózes tt kezével].

kivarrott 1. kihímzett; brodat; bestickt. 1570: Nyreo Andras ... vallya, hogy ... Latoth varrot gyatya (!) keotetis Trombitasnal ky varrot es Aranyas volt, hallotta hogy zabo Janosne Attha neky [Kv; TJK III/2. 24]. 1714: Asztali Abrosz közepén szépen kivarrott fl. Hung. 10 | Gyöngye Vászonybul agira valo egi Par Lepedő, alsó s felső részén különböfe Virágokkal ki varrott | Egy Umeg az Vallokon, és kétoldalon Zöld Seljemma ki varrott fl. Hung. 4 [AH 28, 30, 31]. 1823: Egy beteghez, particulat hordozo aranyazott ezüst pixis ... egy arannyal kivarrott zatskoba [Szentbenedek SzD; Ks 88. V Clenodia fam.]. 1849: Egy körül karolt polituras tábori székek ülete hárasztbol, rósát képezett virággal kivaratt [uo.; Ks 73/55].

Szk: ~ *bordúr*. 1807: Egy vapeurból valo Köntös stikkolt 's ki-vart bordúrral [DLt 378 nyomt. kl] * ~ *cafrang*. 1759: Egy szederjes s Angliai posztora arany fonallal és szkofiummal gazdagon ki varrott fecske farku magyaros czafrangot [Nsz; TSb 7] * ~ *csillag*. 1643/XVIII. sz. köz.: Egy Gyöngy szín Selyem keszkenő ... A közepin arany Szkofiummal ki varrott duplász tsil-lag, a' széleis abb(a) szegve [A.ilosva SzD; SzJk] * ~ *feherfersing*. 1800: 1 ki varrott Muschelinnből valo feher fersing [LLt br. Bálint Anna Mária kel.] * ~ *fehércondra*. 1812: Plopi Petruz Anténaszid ... vitt magá-val-el ... Hátszegi modon ki varrot fejr Czondrát [DLt 111 nyomt. kl] * ~ *főkötő*. 1800: Egy ezüst tradorból való, arannyal ki varrott, és aranyrojtokkal prémezett fő-kötő [LLt] * ~ *ingelő*. 1864: a melyet (!) a vállig ve-res hárasztal kivarrott ingelő takarja [Nagypetri K; NrÉrt. XXXIII, 273, NNy 299] * ~ *keszkenő*. 1752: egy Viola Szinü ki varrott keszkenő [Esz. gr. Petkiné lelt.] * ~ *lepedő*. 1801: Egy Király Szin Sellyemmel nagy virágokra kivarrott Lepedő [LLt 106/1] * ~ *lóborító*. 1714: Egy Övét Török Nyereg alja arany fonallal ki varrot Virágokkal, minium szín Lo borítóval egjütt fl. Hung. 10 [AH 19] * ~ *magyar lájbli*. 1850: Egy fekete posztó, sinórral kivarrott magyar lájbli [Mv; DE 2] * ~ *párnafő*. 1829/1830: Három, régi arannyal, és Selyemmel ki varrott párnafők Rf. 6 [Zabola Hsz/M. régen MT; TLt 196/1830 néhai Daróti Jánosné Nalácsi Anna lelt.].

2. ? szíronyozott; împodobit cu ornamente; mit Lederfaden bestickt. 1714: Hat Lora valo Vonjó Hám, Kő-zős (!) bőrből különböfe figurakkal ki varrott, hasonló hat Zabollaval fl. Hung. 200 [AH 17].

kivasal a călca; ausbügeln. 1842: köntössét kivasol-tam [Dés; DLt 85].

kivásik kb. kikopik; a se uza; ausgefahren werden. 1789: némely helyen az Santzok bé tölttek, és az utak ki vásván belőlük a töltés meg gödrösöttek [Szentábra-hám U; UszLt XIII. 97] | az töltött utakból, az porond, és fővény ki vásott, tsak az nagy kővek maradtak [i.h.].

kiveendő care urmează să fie scos; herauszunehmend/hebend. 1824: A kutbol ki vévendő Kő mellé kell jo épp kő 6 öl ölit fel véve és meg alkuva per 2 f ... 12 Rf [Dés; DLt 424].

kivégez 1. a executat; hinrichten. 1676: Az estve ... megjöven ő nagysága ... asszonyunkkal ő nagyságával nehezen tudtuk lecsendesíteni, parancsolat nem iraték Fogarasban: csak végezzék ki őket etc. [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz].

2. megöl; a omori/ucide; töten. 1849: Cseh Josef Ur ... a' midőn már nem tudott fel állani a Molnár Sánta Vaszi réa álla a Fejire Döfte a puskával ütötte és tántolt rajta és így végzék ki szemem láttára [Héjasfalva NK; CsZ. Szakats Juliánna Lörintzi Istvánné (45) vall.].

kivégeztetik a fi executat; hingerichtet/die Todesstra-fe vollzogen werden. 1849 u.: mig én Désen működtem, senki is ki nem végeztetett [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

kivehet 1. kiszedhet; a putea scoate; herausnehmen können. 1573: Ersebet Zabo Martonne zolgaloia Azt vallia hogy Eo tawali Eztendeobe zolgalt Borbel Balint-nal mykor az felesége Beteg volt ... halalig mynd Azt kyaltotta ... hagi Eo neky az Irmes Bor Miat kelj meg halny ... Mint egi globis meg allot az giomraba, ha eo azt ky vehetne ottan Meg gyogywlna [Kv; TJK III/3. 114]. 1605: Engem hiut uala el mattias kouaczj mocziar oldalba, hagi egi mehet talalt es segeliek ki uagnj en el menek uele es mikor ki akarok uagnj estue leon es kj nem vehetek estue hanem holual oda menenk es ugy segittek holual kj uenni [Uszt 20/335 Baiko Pal uargiasj Zabad szekel keoz bizonia az ket fel peresnek]. 1688: A Csith sz: Ivániak(na)k meg engedtetett, hogy a' Csithfalvi határban lévő harangot ki vehessék a' Földből és usuálhas-sák [Csitsztiván MT; MMatr. 332]. 1792: azt felelé Na-gjobb Tordai János és az Annja Moses Eva Aszony Vagion Testamentumunk. de Tordai Györgjnél vagion eő tartja a Leveleinket ... és azon Testamentumot nála nélkül ki nem vehetik a Ládából [Szentersébet U; Borb. II Agillis Paulus Jakabfi ex Sz Ersébet (26) vall.].

2. kihúzhat; a putea scoate/trage afară; herausziehen können. 1629: nekj fordula egyik katona ... ugy ute az katona feoben chakannyale baltauale hogy ki nem vehete az fejebeol hanem el eresztven az földre esek [Kv; TJK VII/3.212].

3. átv eltávolíthat; a putea îndepărta; entfernen kön-nen. 1671: Mű a mű tisztünket elkövetjük, valamire len segél, noha oly nagy töke feküdt vala előnkben mos-tan is, hogy valamig azt ki nem vehettük, egy nyommá sem mehettünk [TML V, 652 Nemes János Teleki Mi-hályhoz]. 1710: a fejedelemsasszony^a ... lévően Teleki Mihálynak oly közel való atyjafia ... ha Teleki Mihály

ellen insurgálnak, amaz mindjárt a fejedelemszöny mellé csapja magát, s onnan szép szóval ki nem vehetik [Csh 133-4. — ^aApa Mihályné Bornemisza Anna].

4. vmiből vmennyit meg/visszavehet; a putea lua îna-poi ceva; aus etw. etliches zurücknehmen können. 1657: Hogy it az Ratioban, az pecuniaria Erogatio superallya, a perceptiot, Oka az, Miuel proventus sokszor kezemnél nem volt, magam penzemet kellett keoltenem, az Uram eo kglme szükségere ... a' Remensegh alatt, hogy jeövendob(en) valami proventusbol ki vehetem, avagy maga eo kglme refundallya [Borberek AF; WassLt Perc. 30]. 1666: Én, Uram, ma mustrálok az fizetett rendet ... s fizetek magam pénzéből ... Talán az ország pénze ha gyűl, kivehetem a magamét [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *kárvallását* ~ i kárát vmiből kiszerezheti. 1710: mikor a pestis is megszűnnék, víz is elegendő volna, és a szegény Budai Péter eddig való kárvallását kivehetné a sok sóból, elrántják tőle a sóaknát, a számtalan adósság a nyakában marada [Csh 149. — 1679-re von. feljegyzés].

5. birtokába/kezébe vehet; a putea lua în posesiune; in Besitz nehmen können. 1598: Kerem penigh azon en zerelmes giermekimet ... hogj az en szerelmes felesége-met megh ne haborgassatok ... az eoteod rezt mind(en) helien valo Jozagimbol kj vehesse es birhassa mint Sa-iattiat, mind addegh megh az en Neümet Viselj [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1616: Egi Kouaczj Tiua-dar neuo ember ... zabad akarattia zeorent ada es valla eo magat eorokeos Jobagiul fiurul fiura Az vitezleo Also Balasfalui Cziereni Farkas uramnak, Belso zolnok varmegye feo Jspannianak ... ha valamikor ... eo ke-gme(ne)k Czierenj Farkas uram es maradeki neue alol el menne el büdosnek es el Idegenedny akarna ... Thehat Cziak ezen leuelnek ereieuel hozza niulhasson es minden neuel neuendezo Szabad Helickreol, szabad varosokbol ... megh kerhesse kj uehesse mint saját eörökos Joba-giat [JHb]. 1677: Dotalistákol mint vehetik ki a haere-cek jóságokat [AC 254]. 1777: tetszett ... a Poss(es)sor Urak Tisztyeinek 's embereknekis ... mivel már a' Táblák egyenlővé tétetődtek ... hogy ha kiknek egy-nél több Nyilak Competál, azok az hol Nyilak ki jő, ottan egész rátájokot ki vehessék, és ne külömböző helyeken adattassanak ki részek [Asz; Ks 89]. 1816: a több a fele jusbol asztalljosen (!) is Balog marton részt ki vehette volna [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *vki kezéből* ~ vki tulajdonából saját birtokába vehet. 1610: senki addeg az megh neuzet Jozagokat, Gaspar Mihaly Vram kezebeol ky ne vehesse es ne birhassa, Meglen az az ki kezebeol ky akarna venni ... Ket Ezer forintot tegien le [Balavásár KK; Ks 19/III. 22].

6. vmit vhonnan kiszerezhet; a putea procura ceva de undeva; etw. verschaffen/erwerben können. 1631: Mondta azt is, hogy öneki Varga Menyhártánál volna annyi — hogyha kivehetné tőle — ember lehetne utánna [Mv; MvLt 290. 61-2 átirásban!]. 1783: falusiaink nem dolgoztak semi interest, a Contractust kérték ki de sem-miképen ki nem vehették [Szokol K; IB. Pap Iliszie (60) jb vall.]. 1809: meltoztassanak ... a' F. K. Gubernium-nál exoperálni, hadd vehetné ki ... ne maradjak 50 forint kárba [Szentlélek U; UszLt ComGub. 1617. — ^aA befizetett összeget]. 1825: az Úr ... az Nemes Vármegye Archivumából ki vette az Exponens Aszony Fegyvereit,

a melyeket az Nemes Vármegye Marchalis Székétől az Exponens Aszony kért vala, de minekelőtte az Expo-nens Aszony ki vehette volna, az Ur a fia által ki vétetett [Ne; DobLev. V/1088. 2b].

Szk: *törvénnyel* ~. 1581: valamynemw Reze lót wol-na galaczy Josanak Lompyrba ... walamy Nemw ke-pen galaczy Jstwan wagy Tórwenyel wagy wala my ke-pen ky wehetneye es megh nyerhetneye galaczy Josa a wagy az ő gyermeke [Erked K; WLt. — ^aLompért K] * *vki kezéből* ~ kiszerezhet vmit vkitől. 1574: Aztalos pe-ter, Keore Iacab es Eottwes orban Azt valliak hogi ... hittak volt Eoket az Nyreo Myklosne hazához ... hogi az azzonnak betegsegeben valo vallasat meg hallanak ... Nyreo Miklosne ... Ig zolt hogi az mely ewsteos dakos Hwsarnal volna 50 flert zalogba az cyak eoma-gaye az azzonye volna ... es Kalmar Lazlo kerte volt fianak kakas kiralsagara az utan Nem vehette volna ky kezebeol [Kv; Tjk III/3. 371]. 1614: azt mondá az vezér, hogy adjuk elő azt az athnamét ... az cancellarius kezé-ből is kivehetjük vala az paríját, csak ötven aranyat ad-hattunk volna is neki, de azt sem adhatánk, mert otthon nem adtak vala pénzt [BTN^a 75].

7. kicsalhat vkitől vmit; a putea obține ceva de la cineva prin escrocherie; jm etw. abschwindeln. 1842: a ki titkon egy el Csábitott özvegytől 25 ftokat ki kölcsönöz — az tőle 47tet is ki vehetett [Nagykapus K; RAK 22].

8. át/magához vehet; a putea prelua ceva; zu sich/übernehmen können. 1677: A' Rovás avagy számlálás szerint valo Regestrumit az Ado Szedők igazán és szép rendben le-irván ... Vármegye pecsétí alatt, valamellyik Cápaltanban bé-adattassanak ... hogy a' Patronusok-is ki vehessék magok szükségekre ha kívántatik, s' így jobb móddal visellessenek gondot jóságokból valo ado-joknak bészolgáltatására [AC 71]. 1744: minden Szombaton az Hadnagy Compareállyon az udvari Tisz-tek eleibe, hogy ki vehesse az udvari parancsolatokat, és ahoz magát Conformálhassa [Déva; Ks 78. XIX. 1].

Szk: *kezéhez* ~ kézhöz vehet. 1656: illen valazt tün Borsaj Ist(uan) vr(am) Mohai Andras vr(am)nak az en levelej-m mind arestumban vad(na)k ... Papfaluan La-ko Hauselj (!) Istuan vrammal ... ha kivehetem kezem-hez en oda adom az pinzt fel uezem mostan [Légen K; Borb. 1].

9. ki/megkaphat; a putea primi; bekommen/erhalten können. 1679/1681: Az Urbarium szerent hetenkent ja-ro vasat igaza(n) futathassak es vehessek ki az ahoz lato mesterek [Vh; VhU 672]. 1764: a mennyit eddig azonn el romlott marhának bőriből s husából ki vehetett, a kezi-nél vagyon az Instans(na)k, az betsű szerént hatra levo p(rae)tensoja(na)k pedig felit Pap Márton hogy meg fi-zeesse itiltetett [Torda; TjkT V. 225]. 1813: bátorodom aztotis alázatosan jelenteni, hogy midőn a' Malom ga-bonával az örölhetesre nézve bővelkednék, a Malom-nak felettébb lévő el rongyoltatása mián ... semmi re-ménységem nintsen ához, hogy csak az árenda summá-nak felétis ki vehessem [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1822: Az edgyezés szerént az első pontban kitett 60 vasat min-den ember akadály nélkül ki vehesse [Gyérressztkirály TA; TLev. 9/2].

10. vkit/vmit kiszabadíthat vhonnan; a putea elibera pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. von irgendwo befreien können. 1710: mikor másnapon akarná Kemény János megostromoltatni Segesvárat ... Kucsuk basa kétezer

válogatott török hadakkal beérkezik estve későn Segesvárra; ainek is Kemény János ha mellette levő hadaival eleibe ment volna ... azt a kevés számú megfáradott hadat disszipálhatta és annakutána az új fejedelmet, Apafi Mihályt is Segesvárról kivehette volna [CsH 51. — ^a1661-ben]. 1841: a tsiko a kövekre le roskadván; ezt a nagy követ elmozdítottam, hogy a lábát ki vehessem [Dés; DLt 1541].

Szk: *kezesség* ~ vkit kezessállítással kimenthet/szabadíthat. 1764: Szétsi Ferentz valami búzát ki vivén az udvarból Tisztarto uram lántzra vettette volt érette s a Tömlötzeis akarván küldeni erette ő futott faradott belé hogy kezességén ki vehesse, nagy bajjal ki is szabadította [Bögöz U; IB. Csont János (30) szabad személy vall.] * *vki kezéből/keze közül* ~ vkit vki kezéből ki/megszabadíthat. 1591: Olah Janosne vallia ... Zeoch Pal ... le vona az azzontis, kontiatis, haianal fogúja valigh huza vona, vere azzont, Annyra hofi semmikeppen ki nem vehetik vala az azzont keze keozwl [Kv; TJK V/1. 160]. 1796: a' Kun György Uram embere meg fogta a' daróztomat, s ő utánna mások is réam jöttek ... huztak vontak s rángattak a' míg Kozma Vászil ki vehetet a kezéből [TSb 2] * *a zászló alól* ~ a zászló alól/katonaságtól kiszabadíthat. 1659: Az szegény Christoph deák-né asszonyomnak amaz jámbor szolgálja, Mezei Péter is megholt ... igen reménkedik, hogy azt a jobbágya fiát kivehettén az zászló alól ... ha akarod ... te ki is veheted onnét [TML I, 348–9 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

11. vkit kiostromolhat (vkit ostrommal ártalmatlanná tehet); a putea face inofensiv în urma unui asediu; jn durch Sturm unschädlich machen können. 1660/1799: Barcsai András ... Fogaras várába szorulván valami kevés hadakkal, sok katonát lövöldöztetett el alatta, mig kivehették belőle [Mv; EM XVIII, 455].

12. betegségből ki/meggyógyíthat; a putea vindeca pe cineva; von einer Krankheit heilen können. 1755: az miolta az szegény Feleségem igen Sullyos Forro hideglelés(en) volt alig veheték ki ... méreszlettem bátorkodni, mint régi jó Kegyes Patronus vramhoz vagy két Palaczkacskát küldeni egy kevés jó borért hogy annyivalis ételre kapvan talám erősedik az által is [Kecset SzD; TKI].

13. vkiből/vkitől kiszedhet/megtudhat vmit; a putea afla ceva de la cineva, a putea descose pe cineva; aus jm etw. herauskriegen/bekommen können. 1570: Orsola Bor Janosne ... vallya, hogy ... Kery Eotet az legenek Annya hogy ely Mennéh vele kënergeny az azzonhoz, Mykor ely Mentek volna, zoltak az azzonnak, De senny (!) valazt nem vehetnek ki Teole [Kv; TJK III/2. 164–5]. 1582: Maniky chaplar Ada(m) ... vallya ... Zekel Margit, monda hog Luczanak az Nireo Kalman zolgalo lennianak Nag hasa volna, kerdette kiteöl volna de ki Ne(m) vehette beleolle [Kv; TJK IV/1. 42]. 1620: Ezközben egymással bővebben tanácskozákn felőle, mint kellene bővebben kivennünk az muftiból az Balassi urammal való beszédének mélyebb voltát [BTN² 393]. 1710: (Apor István) senkihez egyet nem szólott, csak tusakodott magában, s nagyokat sóhajtott. Eleget forgozódtunk körülötte, s kérdeztük, mondja meg, miért búslakodik magában, de semmit belőle ki nem vehettünk [CsH 297].

14. (a sötétben) felismerhet, megláthat; a putea distinge/recunoaște; wahrnehmen können. 1843:

Ő körülmenyesen lebeszelli, mind a megtámadok alakját, mennyire sötétben kivehete — mind pedig a' meg támadás történetét [K; KLev.].

◇ Sz. 1671: soha bizony én is, más is el nem élhetünk az körösi jóságok nélkül hanemha megölnek bennünket, de különben lehetetlen kivehessék az falatot a szánkából, hogy mi a nélkül el legyünk [TML V, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz].

kivehetés posibilitate de scoatere; Möglichkeit der Herausnahme. 1823: ha gondolnák ketek a Koporso kivehetését igen jo lenne, ha pedig nem, ássonak néki egy fenék padmollyt és tegyék abba [Dés; DLt].

kivekturáz kifuvároz; a transporta la cîmp (cu carul); hinausbefördern. 1811: Azon várokozásért pedig minden véka után tartoznak a Débitorok 2. két szekér ganéjt ki vecturázni a MKöblösi Határra ahova fog kívántatni [M.köblös SzD; RLt].

kivellet szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion; *taksába* ~ kiarendálgat/bérelget; a lua în arendă din cînd în cînd; nach und nach in Pacht nehmen/arrendieren können. 1781: (A) Szántó földeket én ugy tudom, hogy a Városiak birták, s birják ma is, hanem a falusiak csak taxába velegeték ki [Msz; LLt 89/5].

kivenül kiöregedik; a îmbătrîni; veralten. 1828: Gező István elég becsületesen viseli magát; csak hogy már kivenült egy kisség [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

kiver 1. kikerget/üz vkit (házból/jószágból); a alunga pe cineva (din casă/proprietate); (aus dem Haus/Gut) her/hinaustreiben. 1568: Sophia Joannis zabo c(on)sors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen harom nap estyg az zolgalo leanyt igen Erössen zitta ... Meny el bestye hyres kurwa, mert ky verlek a kapumon, ne teg neke(m) dolgoth [Kv; TJK III/1. 207]. 1572: Aztys tudom hogy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth ... Erdewbol kyth az eloth bedechyek² kezdetenek volt Irtany, kyket kerekes gyorgy ki verth belole, es wgy Jrtatta kemeny Janos zamara [M.gyerőmonostor K; KP. Varga György jb vall. — ^aBedecs (K) lakosai]. 1573: Az felyewl megmondot Emberth, kywel bezellek vala poten(tia) mediante Akara hazambol ky verny [Fráta K; SLt S. 12]. 1610: Kenosi Janos ki jeoue az hazbul az ereszbe es mondek neki Janos Vra(m) ne bochiasa be kgd az rezegh legenjeket, inkab verje ki kgd az kapün, ne essek haborusag s ne zidalomkodgianak [UszT 49c]. 1633: Az Azzoni hofi az legeni morgolodik uala az hazba(n) mondgia uala nekj Pal meni ki az hazbol, mert ki verlek az asaggal [Mv; MvLt 290. 135a/2]. 1777: enkelötte birtak a Ködmönössiek a Konkojfalvi Határnak a Vale Kodminusuluj felöl valo részín egj néhány darab Földeket, de azoktol priváltattak mivel a Konkojfalviak ki verték őket belölle [Körtvélyes SzD; JHbK LVIII. 28].

Szk: *fégyveres kézzel/fegyverrel* ~. 1657: Szikszón^a az fejedelem hadaiban felesen vadnak részegek, ki iszik, ki aluszik, strázsájok nincsen ... én is sieték valóban az várasra, és az szerént tanálván őket ... Fégyverrel hajtottam, vertem ki őket [KemÖn. 213. — ^aAbauj-Torna m.]. 1792: az Arendatorokat fégyveres kézzel ki verték

belölle most csépetetik nagy gazlással a Gabonátis [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.].

2. (a városból) kiseprűz; a alunga/mátura pe cineva (din oraș); (aus der Stadt) stäupen/mit einem Besen hinausjagen. 1570: Margit chernas Myhalne ... vallya, hogy Mykor az Rengeo annat ky vertek volna, es az Jakab Molnar legen Bwdosoba eszet volna, Talalta volt harsongart alat zablyayawal dardayawal, Es Mond Ne-ky, Myt chinals Jt Jakab Mester ... Myert allas Jth ladde hogi ki verek Myattad az azzont, Erreh azt Mond-ya hogi ha ky vertek Nem en verette(m) ky [Kv; Tjk III/2. 106]. 1582: Mykor az azzont ky wertek attam az Chiganok wajdaianak f — d. 60. Az porozloknakis attam f. — d. 60 [Kv; Szám. 3/VIII. 39]. 1593: Kis Olah mihalt fogtatuk megh hogi az felesége egy latoral el zeo-keot wolt es az utan haza Jwt es uelle lakot az utan az feleségeül tudua(n) latorsagat ... A Teoruenj ugj talalta hogi mind az ketteot ki Veriek [Kv; i.h. 5/XX. 172–4]. 1596: Verenek ki egy mezkeowit^a embert, az ki az zegeni Zentegihaz vczay kowachot megh lopta volt [Kv; i.h. 6/XXIX. 65 Bachi Tamas sp kezével. — ^aMészkörről (TA) való]. 1609: Vertek egy gonoz azzont allatot kj, attam az porozlonak giepleore Tiz penzt ... Az Cziganjoknak ... d 60 Az porozloknak ... d 60 [Kv; i.h. 126/IV. 147].

Szk: *pellengéren* ~. 1589: Az Czyganok vertenek volt ky prengerén, ket Azont Martat es Illonat attam f. l. d. 20 [Kv; i.h. 4/VI. 42 Stenzely András sp kezével].

3. el/kiüz; a goni/alunga; vertreiben/jagen. 1562: Azon a nyáron Lippát megvevék a törökök, de azonhelyt Baptista és Frater György kincstartó barát esmét kiverék a törököt belölle [ETA I, 15 BS]. 1653: 1631 esztendőben ... valami hadak Erdélybe indulnak és a Tiszán által költöznek, sánczot is csinálnak Rakamaznál^a. De a fejedelem Zolyomi Dávidot és ifju Bethlen Istvánt hadakkal eleibe küldé, és a sánczból kiverék őket [ETA I, 143 NSz. — ^aSzabolcs m.]. 1710: soha a német a töröknek Erdélyt nem engedi, lévén Magyarországbán nagy erős armádája, aki mindjárt benyomul s a törököt kiveri [CsH 226. — 1690-re von. feljegyzés].

Szk: *székéből* ~. 1657: (I. Rákóczi György) kiveré az vajdát székiből [KemÖn. 172].

4. ~ az eső vkit ploaia obligă la încetarea/întreruperea lucrului pe câmp; der Regen schlägt jn hinaus. 1596: Masod naps voltanak lewelezeok 8 hogi az esseo kj verte attunk egiknek d 6 tt — d 48 [Kv; Szám. 7/II. 40]. 1606: 10 Jun: Voltak Hasongartban keötözök nro 4, attam(m) eggik(ne)k d 6, mert az eső ki uerte eoket tt f — d 24 [Kv; i.h. 12a/I. 43]. 1716: Még a szőlőket a sok éssős üdö mján el ném végészthék az vármegyéről jött kaszások is, nagyob részen héába töltötték el az napot 4 utal verté ki az éssős őket az kaszálásból [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

5. (állatot) kihajt/kerget/üz vhonnan; a goni/izgoni/alunga (animalele) de undeva; (Tier) hinausreiben/jagen. 1584: (A tehenet) regel verd ky az kapudon feyemmel eryl(m) vgmond megh ha annak az Curwanak^a hazara Ne(m) megien [Kv; Tjk IV/1. 263–4 Halasz Gergel-ne vall. — ^aA varázslással a tehen tejt elvevő asszony házára]. 1639: mint hogi az viz mind le döntötte ot az fekete Janosne Annia kertet be megien az marha, hat mind haza nepestül rajta volt Fekete Janos s ugi verte ki az kertiből az marhat [Mv; MvLt 291. 195a]. 1646: egy

sokadalom helin egi falka marhat ki vert vala Barabas Georgi az udvararol, osztan bezarola az kaput [Kvh; HSzjP Zabo Istvan (40) ppix vall.]. 1720: az To helyben szaladaskeppen szaladot Marhakat nem hajtottak be hanem csak ki verték az Lovászok az Ur parancsolattyabol [Koronka MT; Told. 26]. 1831: hazaérkezésemmel észre vévén azt, hogy a' kertemben Marhák vagynak a' málé szalma közt, onnan azokat a' kertemből ki vertem [Dés; DLt 332. 11].

6. kicsépel; a îmblăți; ausdreschen. 1605: Az cheples dolgat vegeztenek (igy!) hogy semmy fele etelt senky ne merezilyen nekik adnj, hanem chyak tizeden chepeltessen ... Ezen vram zorgalmatosok legyenek az chepelteteb(en) hogy iol ky veryek es mindenwt megh parancsoliak hogy ereossen ky veryek ereos bwnetes alat [Kv; TanJk I/1. 526]. 1679/1681: Csépléskor jo animadversioja légye(n) eő kglme(ne)k mind a Csür-Birora, ugi a Cséplőkreis, hogi a szemet jól ki verjék, szalmajab(an) ne maradgjo(n), a hites csür biroval igaz Ravasokat tartasson [Vh; VhU 669].

7. kikalapál/kovácsol; a bate/netezi cu ciocanul; aushämmern/schmieden. 1587: Sophia Varga Jacobne vallia, Ezt pesti Janostol hallotta(m) ... ha lo leót volna az planch hat ky tuttam volna beleolle werny de oly volt hogy az Rezis vgian ky Nezet beleolle [Kv; Tjk IV/1. 614].

8. vki kezéből kiüt vmit; a scoate ceva din mîna cuiva prin lovitură; etw. aus js Hand herausschlagen. 1591: Nagi Janos ... vallia ... Jstuan ereossen kezdé hozzam verni egy zekerczeuel, ammint otalmazhatam magamat valtig otalmazam magamat, egy bottal fel veottem az sok czapast, vegre hogi ki vere kezembeol az botot, en magamon vgi essek az seb [Kv; Tjk V/1. 162]. 1597: Nagi Andras az varos zolgaya ... wallia ... Nagy Benedeketis arczul wagta az fogoly legeny, neki terek az zabliat ki verem kezebeol [Kv; Tjk VI/1. 50–1]. 1631: az Erdeli Uram koczissa kardal forgodik vala, azt ki uerek az kezebeol [Mv; MvLt 290. 245a]. 1675: az J ... utamat hatalmasul, gonoszul ott leselkedvén meg állotta ... lámpásomat gyermekem kezéből ki verte, és magamat mindgiart vert, rongalt [Kv; Tjk VIII/11. 355].

9. vkinek vmijét/vmely testrészét kiüti; a scoate cuiva ceva (un dinte etc.) lovindu-l; etw./einen Körperteil/glied js (her)aussschlagen. Szk: *fogát* ~. 1779: Szörnyű casusok esnek a megigért tyroknak megszerzésében. Némelyik a fogát kiveri erőszakkal elől, némelyek resistálnak s afféle tyrofogó tisztartókat s más expressusokat halálra vernek [RettE 394] * *szemét az agyából* ~i. 1710: Teleki Mihály ... nagy haraggal mondá: „Ha az én feleségem ezt cselekedné velem, kivenném a szemit is az agyából ...” [CsH 116. — 1674-re von. feljegyzés].

Szk: 1850: Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünkünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz, de ennek így is kell menni, mert a meg van tiltva, hogy igazat beszélljünk, tehát a dolgot travesztalni kell, s abból utollyára absurdum kerül ki [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Samuel lev.].

10. kitör; a sparge; (her)ausbrechen. 1633: Felej Gasparne sokszor tapasztotta az ablakott, de Koczis Jonasne ismet ki verte, es azt mo(n)dotta, hogi ha zazor be tapatziais de eő ki veri es ugia(n) oda akar nezni mit czielekednek [Mv; MvLt 290. 140a]. 1806: az éjtzaka vagy 3 rak ki vernen a kalitzkanak fedelét el szökött [Dés; KMN 199].

11. kicsorbít; a face ştirb tăişul; schartig machen. 1770: Egyeb artalmára ezen rétnék azak a Banyak nintsenek, hanem a kövek le hengeredvén a Bánya szájából, kaszálás idejen a kaszának ki verik az élit, s a miá igen bajos meg kaszálni [Torockó; Thor. XVI/39].

12. forrás ~i magát forrás (fel) fakad; a jişni/izbucni; hervorquellen. 1851: a kut be omlása miatt több hejűtt források verték ki magokat utsza hosszában [Dés; DLT 1592].

◇ Szk: ~i a szentantalt ? 1870 k./1914: Csengetés: Fenn a toronyban két kis harang volt, melyeknek kötelei — csigákon levezetve — a felső sor folyosójának végén, Querfurt nevű szoba előtt függöttek s rendesen egy ezen szobában lakó V–VI. osztályos szolga volt a csengető (milyen öröm volt a kötelekbe fogózva kiverni a szentantalt) [MvÉrt. 9–10].

kiverődök kivergődik; a ieşi cu chiu, cu vai; sich heraus/hinaus/los/freiarbeiten. 1753: ha a Palorol valaki bele talál esni ez után, a soha ez után onnan ki nem jő ki nem mász eddig ha bé hullot is csak ki verdődöt, de már olly fel dugodot a víz hogi szinte a pallot éri némelykor [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

kiverekedhetik kikászálódhatik/keveredhetik; a putea ieşi/scăpa cu mare greutate; sich (mit Mühe) herausarbeiten können. 1662: a török táborbéliék ... elrémlének, és azonnal megfutván ... azon éjszaka annyira szélednének egynéhány mérföldön, és lápokra, vizes, sáros helyekre verődnének, hogy némelyek néhány hetek alatt is alig verekedhetek ki belőle [SKr 178].

kiverekedik kikászálódik/keveredik; a ieşi/scăpa cu mare greutate; sich (mit Mühe) herausarbeiten. 1662: Sokak mind lovastul a lápokba holtak, sokaknak lovok odaholt, s magok a szigetekre kiverekedvén, a nagy rétség közül ki nem hatolhattak, hanem azután a földnépetől éhélhalva találtak ... sokak pedig életben találtatván ... akármí barompástoroknak is könnyen megadták magokat [SKr 178].

kiverés 1. kiűzés; alungare, izgonire; Hinaustreibung/jagung. 1671: A szepesi templom elfoglalása és az praedikator minden javaiban megdúlása s kiverése bizonyos [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. 1677: Ha kiknek az Ország a' Fiscale bonumok között valamely jöszagot conferált ... ez Országból való ki-verésekor ... igazságos contentatio nélkül tőlök el ne vétessék [AC 43].

2. kikovácsolás; netezire cu ciocanul, forjare; Aus-hämmern. 1778: (A kovácsoknak) egy lapos <vas> kiverésért senki többet ne adjon 18 pénznél ... hosszú vas kiverés 12 pénz, ha gazda ad acélat [Árkos Hsz; RSzF 122].

kiveret 1. kikergettet/üzet vkit vhonnan; a dispune să fie alungat cineva de undeva; jn hinausreiben/jagen lassen. 1637: haza jő az eőcze ki uereti az haztulis az szolgat [Mv; MvLt 291. 120a]. 1712: Also Kőhéri jöszágotat ... Baranyai Mihály Vr(am) fegyveres szolgálait és jobbagyaival ... hatalmasul ... el foglalta ... szolgait, jobbagyait magával edgyütt viszzá jöven Három szék-ről ... ki veretem, és magam jöszágomban ujjban bé

szállottam máigis actu birom [Kál MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1793: az édes Anyámmal el mégyünk Oroszfaluba, 's ha Grof Uram Atyám oda jön. Aszszonyám az oláhokkal ki vereti onnét [Koronka MT; Told.]. 1801: hosszas tépelődések után osztán az a kettő akit ki verettek a házból el ment a többi is el oszlott késő estve [Szu-csák K; RKA].

2. kiseprűztet; a dispune să fie alungat/măturat de undeva; stäupen/mit einem Besen hinausjagen lassen. 1570: Kis Marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya hogy egy ked nap mykor az Rengeo Margit leanyat megh fogthak volna, Ment volt hozzaya hogy kéneregene Byronak erthe hogy ky Ne veretne ... Eo ely Ment Kwthy Antalhoz ... Kezd neky sok zowal kéneregny erthe hogy ky Neh veresse, Az felesége eleh zolal es ezt Mongya hogy ha Jsten alah zallanais Nem engedne hane(m) ky verethy [Kv; Tjk III/2. 101]. 1574: Jstwan kowacz ... az vallia ... Varga Imre ... Monta, Bestie kwrwanak fely haszogato(m) Inget es ky verete(m) az kapwn | Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak ... Igi zolt ... Istwan ... ha az Teorwenbe elegednek egymással Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty:az kapwn [Kv; Tjk III/3. 380]. 1588: az keet porozlonak Daidnak es Janosnak my koron az leant kj verettek d.60. Az Ciganoknakis attam d. 60 [Kv; Szám. 4/I. 21]. 1772: Nem tudhatom nyilván, az ebb Pitsájából esett ki vereti az emberemet, de ugy le nyelvelném hogy az Lutz vize le nem Mosná rolla [Dedrádszéplak K; CsV].

3. kicsépettet; a pune pe cineva să îmblătească, a da la îmblătit; ausdreschen lassen. 1595: Mindenemwt a' hol ez Eztendeoben az zegenyeknek buzaiook volt ... Azt ki weretwen leot vniüersal(ite)r 28 cub. [Kv; Szám. 6/XIII. 11]. 1623: ne vgy Czyepeltesse(n) az mint halliuk hogy zoktanak Czyepelny valob(an) ky veressek az Zemet Takarekossó(n) Ne leaniok Azzon nepek hanem ferfiak czyepellyenek [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1667: Dezma Arpat czürben talaltam hét Kalongjat ki veretem löt szeme enyi Cub 1/3 [Bonyha KK; UII].

kiveretett 1. kiveret/kalapált; netezit cu ciocanul, forjat; gehämmert. 1694: Az Kapu Heveder faja penig meg hasadozva, egy öreg Sing Vasbol pant formara ki veret lapos hosszu vas három tekeressel meg vān erossittetve [Kóvár Szt; JHb Inv.].

2. ki nem veretett arany kiveretlen arany; aur nelucrat/nebătut cu ciocanul; ungetriebenes Gold. 1677: ha kik ... magok határookban, por aranyat keresnének ... szabados légyen, de igazán való tized részt a' Fejedelem Tárházában tartozzék bé-szolgálatni; ha penig el-akarja váltani, mindeneknek előtte, a Fiscalis arany váltót tartozzék véle meg-kinálni, a' holott egy vert arany nyomoni frisselt arany ligában lévő ki nem veretett aranyért, három forintot tartozzanak adni [AC 63].

kiveretik el/kiüzetik; a fi alungat; hinausgetrieben/gejagt werden. 1662: Rákóczi György fejedelem pedig ezek szerint már eleiből nagyon kiveretvén, az egymás között lőtt végzés, hogy nem maga, hanem az új fejedelem és az ország részéről violáltatott, sértetett volna, kihozni abból akarja vala ... hogy a keresztyén hiti és fejedelmi szava alatt lőtt részeitől is azon contractusnak, végezésnek, magát nem köteleztetni állatja vala [SKr 401].

kiveretlen kikovácsolatlan, meg nem művelt; neforjat, nelucrat, nebátut cu ciocanul; unausgehämmert, nicht bearbeitet. 1681: Az vas futatásnak alkalmazosságával salak is szokot esni. Mint hogy azért mi az miveseknek meg fizettétünk, az salakot is hitelesen mi hasznunkra fordicsa az üszögében kiveretlen maradék vassal egygyütt [Szu; CsVh 107–8]. 1714: egy ki veretlen lapos vas [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85].

kiverettetik 1. el/kiüzetik; a fi alungat; vertrieben/jagt werden. 1711: az én Ur(am) ... az Olt Vizéb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborból ki verettett [Dés; Jk 359b–60a].

2. (a városból) kiseprűztetik; a fi alungat/măturat (din oraș); (aus der Stadt) gestäup/mit einem Besen hinausgejagt werden. 1646: (A tolvaj) Melto hogj erőssen megh uerettesek az pelengeren es az hazabol ki uerettesek, soha ide szabad júni ne legien es ha june fel akasztasok [Kv; Tjk VIII/4. 118]. 1699: Hathazi Szabo Janos-nak Nemes Juditnak ... ha hol ... eze(n) tul a' varason talaltatne feje vitettesek, mint a féle meg terhetetlen botrankozato es meg bejegzet lelki esmeretu szemelynek. A ferje Hathazi Szabo Jan(os) tavalyi sententiajais executioba(n) vitessek hasonlo keppen kiverettesek minthogy tudvan elt velle. Szállást senki sub fl. 12 adni nekiek senki ne mereszelyen [Dés; Jk 300a]. 1732: Banya vidéki Ujfalusi Mihály Soffit egy Absitos Nemettel paraznasagon találván ... vegeztetett hogj a Décsi Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher által keményen meg veszsöztessek es az Városrol az Szamoson által ki verettesek [Dés; Jk].

kiverettettetik kiveretik/kalapáltatik; a fi întins/bátut cu ciocanul; getrieben werden. 1558 k.: legyen tizta rez ky kyuerettetteteth vekony plehe es el Metelteteth [Nsz; MKsz 1896. 284].

kivergődik kikeveredik; a iesi cu chiu, cu vai; sich herausarbeiten. 1809: Erdélybe mindenütt el rontotta az Utakat, Hidakatt ugy az Arviz eső, hogy jarhatatlan az ut, alig tudtam kivergődni Erdelyből [Zilah; BfR 62/11 Dr. Zoványi Imre lev.].

Ha. 1821: ki vergődött [K; KLev.].

kiverhet 1. (a házból/jószágból) kikergethet/üzhet; a putea alunga (din casă/proprietate); (aus dem Haus/Gut) hinausjagen/treiben können. 1584: Vas Gergely vallia Sokzor intetem chizar petert hogy Aggya haza vizza a' leaniath chizar Istwannak. Es azt felelte mind feleslegestől hogy Isten latia ky Adnam, De egy zowal sem kery semmy Moggyat sem latom, hizem Nem verhetem ky hazambol [Kv; Tjk IV/1. 301]. 1597: migh az Azzoni Chakan Janosne az Vra neüet viseli, kyualtkeppen ez-tendoigh ugyan ne(m) verhetnek kj az Jozagbül ha gyermeke ne(m) volnais [UszT 12/5]. 1631: mit tehetek rola hizsem nem uerhetem ki^a [Mv; MvLt 290. 238b. — ^aLatorkodó férjét a feleség].

2. (haddal) el/kiüzhet; a putea alunga (cu armata); (durch Heer) verjagen/treiben können. 1620: Hispania az tengeren és Európából az szárazon oly derék hirtelen hadat indíthat az török ellen, hogy nagy könnyen Európából az törököt kiverheti [BTN⁴ 406]. 1710: Ha szintén a német béjött is, vagyon még annyi fegyver Erdélyben,

hogy magoktól is resistálhatnak s kiverhetik innen [CsH 186. — 1686-ra von. feljegyzés].

3. (fém) kikalapálhat; a putea întinde bătind cu ciocanul, a da (metalului) forma dorită; (Metall) aushämmern können. 1586: Seres Marton vallia, Igy zola pesty Janos ... eo maga Vram, megh valla hogy az ezwt Nem Io volt es a' probat fel Ne(m) Erne, Megis monda vra(m) hogy lassad ha ky Verhed [Kv; Tjk IV/1. 614].

4. vmit vkinek az elméjéből ~ feledtethet vkivel vmit; a putea face pe cineva să uite ceva; etw. aus js Sinn (her-) ausschlagen können. 1671: A fejedelemszöny most is éjjel-nappal azon vagyon, miképpen bonthassa a dolgot, de ennek elméjéből soha ki nem verheti [TML V, 601 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

kiverő 1. mn kikalapáló; de forjat; Schmiede-. 1637: Malom padgyauul, keővejuel, kergejuel ... Azon kjuwl egy keő fel emelni ualo uas rud; kett peőreöly ... egy szeget kj vereő vas csyakanyka [UF I, 420].

II. fn ? 1812: Egy száz tisztító vas ki verővel [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 11].

kivert 1. kb. (hámorón) megmunkált; prelucrat (în forjerie); (auf dem Hammerwerk) bearbeitet. 1677: Vas verő ház ... vagyon kivert vas rúdakban, ásókkal és kapákkal egygyütt négy mása kilenczven font [Madaras Cs; CsVh 50]. 1681: Vasas Kő Házacska ... Vagyon(n) ezen házban ... Hamorban ki vert hoszu rud vas promiscue Nr 5869 [Vh; VhU 523].

2. kikalapált, kovácsolt; forjat; ausgeschmiedet/gehämmert. 1662: Egynehány helyen való mesterséges vasból kivert vasvirágokkal mesterségesen cifrázott, festett és aranyozott rostélyos ajtók lévén a tornácokon^a [SKr 262. — ^aLichtenstein herceg csehországi kastélyában]. 1694: (Az ajtó) külső felire vastag fojtos szegekkel hazzaja szegeztetett Kereszt formara Ket Lapossa(n) ki vert edgyik szegeletitol az másik szegeletire erős szeles vas va(gyo)n rea szegezve, csinalva [Kóvár Szt; JHb Inv.].

Szk: ~ arany. 1655: Abrugh Banyai Fodor György is hozott hozzám példázatlan ki vert aranyat, hogy fel példázzam, de nem cselekette(m) [Kv; CartTr II Gabr. Új helyi vall.].

3. (ki)köpült; bátut; beim Buttern entstanden. 1789: A vajnak ki-vert édes tej savója, ha mindekelőtte magában meg-savanyodnék, sajtos részétől főzés által kitisztúl, és jól meg-szürettetik ... Nálunk^a a major-házaknál oláh-sernek hívják [MNy XVII, 48. — ^aErdélyben].

4. kiüzött; alungat; vertrieben/jagt. 1657: Ezalatt megértém azbéli practicájokat is, hogy ... Csákinak^a is több urakkal, császár tanácsival és az ... Erdélyből kivert Kovács Péter hadával ... oda kellett volna conflualódnok, és oly erővel bémenniek Munkácsban, hogy szándékjokat végben is vihetnék [KemÖn. 143–4. — ^aCsáky István gr.]. 1671: Az kivert szegény praedikátorok közül igyekeznek bemenni az méltóságos fejedelem kegyelmes urunkhoz esedezni [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

kívés kifarag; a ciopli; ausschnitzen/hauen. 1778: Hasonak való négy darabb fenyű fa nagygyából ki vésve [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

kivesz 1. kiszed/szedetet; a scoate/lua; herausnehmen. 1569: Apolina Rta Michaelis Jspan ... fassa est, hogy ezt latta Mikor az ladat meg Nytta Kalmar palne, de ezt ne(m) latta hogy a penzt ky wettek volna belöle [Kv; Tjk III/1.245]. 1585: lattam valami Pecheniet egy Zaczkobol az Biro hazanal veön ky Zeoke Demyen [M.valkó K; KP. Nagiobbik ferencz Istwa(n) vall.] | Pechenet(is) lattam ... hogy ki vöwek az Jzakbol [uo.; KP. Orban István jb vall.]. 1589: latam hogy az Sekrenbeol vewe kj egy chiomobw^a vgyan nagy chiamo is vala [Szu; UszT. — ^aA pénzt]. 1605: Az ezüst marhat ... en veóm ki, az Raczok Jarasa vtan [UszT 19/11 Fr. Bodo de S. Kiraly pp vall.]. 1634: úgy veok ki az ladabol egy lepedot ... ugy vum Babos Ötvos Janosnak hazahoz az lepedot, az melyben az gyermeket bele takarak [Mv; MvLt 291. 11a]. 1644: Azonba(n) megh nita Mezaros Miklos az ladat Egy gjwzebeöl penzt ve(n) kj, Mas gjwzvis vala oth [Mv; i.h. 424a]. 1655: Egyebet ne(m) láttam Peter kouacz pinzebe(n), hanem az feleséghe egy ladaibul uön ki nállunk 9. araniat [Dés; DLt 436]. 1756: Erdő Ferentznek az nadrág hasitékjából vövek ki, a Kovács László Ur gonoszul el veszet háza kulcsát [Kvh; HSzjP Rácz István (25) ns vall.]. 1812: meg találván pénzét tőstént Tiszteletes Esperest Uramot behívatta bizonyosságul azért, hogy lássa-meg, hogy egyebet Ládájából ki nem vészen a Groffnének [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

2. kiemel/húz vmiből vkit/vmit; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache aus etw. herausheben/ziehen. 1558 k.: Az purgalasa^a penig Ig lezen, Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es koz soth, keueseth es Mikor az kenko es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rolla es lezen te neked purgalt rezed [Nsz; MKsz 1896. 281. — ^aA réz]. 1585: Sophia Meszaros Janosne Vallia ... Ne(m) lattam mikor leöt A' gyermek, hane(m) azt latta(m) mikor Az peruatabol ky Yeowek. Nem tudom ky Vetteit volt oda | Ember Janos vram vallia ... huswet eleot valo Zeredan fogta Zwiny a' giermeket, es husuet Masod Napia(n) Ebed vta(n) veotewek ky, el Meczek Az vdwaron a' giermek keoldeoket de akor vere nem lara [Kv; Tjk IV/1. 453]. 1730: látam ugyan akkor, hogy Szakács Mátyás az Várláig nyult vala bé az godörbe, onnan ki vön egy ejteles égett boros forma korsót, a' kibén Sárka forma Viz vala, s azt az földhoz csapák [Altörja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata Provida vall.]. 1840: én is Segitettem — azon két Teheneknek ki húzásában, elsőben is a T. Pataki Ur Tehenét vettük ki, mint hogy az egészen az lszapba volt [Dés; DLt 116].

3. előhúzz/vesz; a scoate de undeva; hervorziehen/nehmen. 1582: Matheus Kis Tamas in Mako commorans, iuratus fassus ... Mas Nap ennekem monda Teoreok Pal: Nem talalom vala a' mellien az Azzonnak a' keosseonthywt, hanem hat ketzeres volt az zoknia, es onnet veom ky az Azzony keosseonthywyet [Kv; Tjk IV/1. 7]. 1598: Borsay Peterne Ersebet Azzony ... vallja ... Borgyasne mene az Hagyma zerben ... Gergely Antalheoz es rwtul kezdte velle pantolodny, zidny ... Gergely Antalne ekeozbe ki veowe az chyuprott Zattirabol es eote feoldheoz megh hogy lagyas vala az feold nem mindenesteol romlek el [Kv; Tjk V/1. 269–70]. 1604: latta mikor görfi Janos az peczietet ki wötte az

swuegeből ... wgi zolt hogj Jm tiltom kiralj biro wram pechietuel hogi senki Jnet semit el ne wigien [Csekefva U; UszT 77b]. 1616: az ... substitutus Biro ... az Szebibeöl egy czedolat ki vivyn, mely czedolat my eleöteonk eö maga el oluasua(n) ez vala tenora^a [Dés; DLt 335. — ^aKöv. a nyil.]. 1725: látam az hatolykai kiszeb Erdő Miklos hogy edgy papirosbol ki vön valami pénst, de nem sok vala [Karatna Hsz; HSzjP Anna Kovács (60) ns vall.]. 1766: a Sebiből ... ki vön egy aranyat [Gyszm; LLt Fasc. 149]. 1770: kérdé töllem; hogy hol vadnak az Ur Koltjai ... én arra bé menék és a' Derekaj alol ki vövé, és kezibe adám eö Nsg(ána)k [Bencenc H; BK nro 1017 Nic. Szászvárosi (23) lib. vall.]. 1793: látam Derekán lévő jo forma Nagy Dészüben belé nyula, Máriját vagy valami husz krajzárast ki vén belöle [Angyalos Hsz; HSzjP Providus Fr. Oláh (39) zs vall.].

4. kezéből ~ a. vkitől (erőszakkal) elvesz vmit; a smulge ceva din mîna cuiva; etw. jm (durch Gewalt) nehmen. 1570: Zeoch Antal ... vallya, hogy Lattha Mykor ... akarya ky vonny zablayath Istwan, felygh ky es vonta volt, hogy azt Lattha Nagy Jmre ky vezy kezebeol es az holna alath Akarya volt kettew thérny [Kv; Tjk III/2. 195]. 1591: Tot Balas vallia ... Kadar Balint egy zekerczet veon kj Deoreocozkeoleo Janos kezebeol [Kv; Tjk V/1. 149]. 1592 k.: hallam hogy czáttanas león, oda futama(m) tahágh le wtette az J az Actrix Jobbagiat ... Az botot, palchat en veóm kj kezebeol [UszT]. 1631: megh en egy embernek ki ucóm az kardot az kezebeöl hogj ereössen forgodik vala vele, s ki ueom en az kezeből valamy nehezen [Mv; MvLt 290. 245a]. 1760: háromszor vettem ki a fészit a keziből [Ditró Cs; LLt Fasc. 149]. 1784: Szejés Josefis ... Csáki Györgyhöz hozá döfe azon vasvillával meljet meg ragadván Csáki György kivón a Szejés Josef keziből [Béta U; IB. Agilis Kiszeb Szejés Istvánné Gál Anna (30) vall.]. 1812: a' páltzáját ... az Esperest ... ki vészi a' kezéből [Héderfája KK; IB]. — b. vki keze közül kiszabadít vkit; a elibera pe cineva din mînilu cuiva; jn aus s Hand befreien. 1656: ugyan meg is fogták volt az asszonyt s ök bizony az harangot félre verték s reájok támodván hatalmasul, az asszonyt ki vették az kezekből [TML I, 19 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1710: gyakran úgy meg is verte a fejedelem^a, ha mások ki nem vették volna keziből, talám meg is ölte volna [CsH 127. — ^aApafi Mihály a feleségét].

5. kilop, elcsen/oroz; a şterpeli/ciordi; wegstehlen/klauen. 1567: Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn ... fassa est ... az gylolchot az en ladambol ky wewtted el metelted es Vrad ingere foldottath [Kv; Tjk III/1. 69]. 1574: Marton porozlo hallota ... Bezelleték keozensegel hogi vicy Janos Ezwst Marhat veot volna ky Tompa Istwan ladaibol [Kv; Tjk III/3. 397]. 1589 k.: azt mondod ... hatalmasul hazadra mentem volna es ladadoth fel nyttam volna ... ezt mondom hogy en az te hazadra hatalmasul Nem mentem sem ladadoth fel nem nittam sem penzedöth kj nem vöttem [Szu; UszT]. 1775: az szolgállo a Ládából a szoknyát ki vette, azzal az ágyba el butt [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1849: Sánta Vaszinak a Fia öszve tört egy ládát, v. fel rontott, de mit vett ki belöle, nem tudgya a' Tanu [Héjasfva NK; CsZ].

6. (vmit a helyéből) el/levesz; a lua jos (ceva din locul său); (etw. von der Stelle) herunternehmen. 1694: Van-

nak ebb(en)^a: belőlű fűtő, Zöld mázos káljhás kemen-cze; mellj(ne)k szájjá-bol pánt vasát ki vették [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír. — ^aA házban]. 1759: a' Groff Ekejéből a' melyi hoszszu vass leg jobb volt, ki vette ... hasonlóképpen az Ekén lévő vas karikát, és portingát (!) is le vett, és haza vitte a maga Jószágában [Marosludas TA; TKI]. 1792: most közeleb múlt vásárnap pedig láttam, hogy Péter szekeréből az Özvegy egy Kereket ki akara venni, melyet ugyan tsak az özvegy falasztatott fel [F. lapugy H; Ks XLVIII/7. 11 Méda Nyikora (60) vall.]. 1841: én a' nyüget ki vettem a Lábokból^a [Dés; DLt 466. — ^aA lovakéből].

Szk: *fejéből* ~. 1800: allfalvi Lőrincz Menyhárd gyalog katonát megfogadván szolgaképpen conventióra csikjenőfalvi Imre Gergely gyalog katona személy ... Elhagyván minden hír nélkül ... Imre Gergely ... eléré Csik Székaszó korcsmánál ... a süvegét kivevé a fejéből, és a condraját is levettette magáról ... Imre Gergely mondván: ezt elveszem, barátom, mert erre még nem szolgáltál [Jenőfva Cs; RSzF 167] * *nyakából* ~. 1602: Susanna Thüry Georgine leánya ... tegnap latta hogy az Gellyen Vram korchiomayan Theoreok Caspar ky veotte az nyakabol az Tanizrat (!) es kenyeret sajtot eot [Kv; TJK VI/1. 610]. 1765: nekem egy három márájos bérlett Tarisnyamat a nyakambol Kornis Gábor uram maga ki vevén az Commissariusnak, s mellette lévő két Borbandi Domesticus Executornak adá talpaságban [Marosszitimre H; Eszt-Mk Vall. 213].

7. helyéről el/kimozdít, kiemel; a mişca din locul în care se găseşte, a muta; von der Stelle wegrücken. 1823-1830: az asztalt helyéről kivévén, a pad eleiben sok szalmát hordottunk ... akkor az öreg Veszprémit a padról lefordítottuk a szalmára hogy ugyan puffant [FogE 162]. 1842: szántó fölgyenek napkeleti végét ... Lukás Péter elborozdolta és a regi borozda követ ki véve a maga helyéről el is kövezte volna [Bodola Hsz; BLt 11].

8. kiás; a dezgropa, a scoate din pământ; ausgraben. 1575 k.: az Iuegeth kend Jol meg chinalt agiagal es assas- sek be Nedues Helyre az földben 4 hetig Meglen teliesse- gel vize legen; annak utanna ued ky az földből [Nsz; MKsz 1896. 281]. 1817: a mely gyalog ákátz fak voltak ... a Kükölli felől a Papel fak közöt még az őszel ki ve- vén azokat ültette a Kertesz a maga Haza felől [Héderfá- ja KK; IB. Űtő Bálint tt lev.].

9. vmiből vmennyit (vmilyen célra/magának) elvesz/ visszatart; a lua/reţine ceva din ceva (pentru sine); von etw. etliches (für irgendeinen Zweck/sich) nehmen/zu- rückhalten. 1569: Nyrg Josa, kwldoth volt ky 160 főt, Kys Imretől Beke Gergelnek Debrecenbe ... Kys Imre ... keszebe attá Beke gergelnek ... oth Kys Imre, az penzbe ki wot az zemelyek elöth f. 21 [Kv; TJK III/1. 255]. 1582: Sophia Gergel kowachne ... vallia ... Mondek en Sophia Azzony: Nem veolę ki az Aranyban. Monda Nem veottem eggetis [Kv; TJK IV/1. 48]. 1600: Puelacher Jstwan ... vallya ... Ez fogoly legendy ... egyzzer chygenenek keoldoott vala valamy penzt vizza, kybeol az en Zolgalo leaniomnak az eo teolle el vitt ha- rom forintot ky veok az penzbeol es vgy Adam megh az teobbit chygenenek [Kv; TJK VI/1. 400]. 1749: Sertések Erogatioja ... az Udvarb(a) kettött vettettvén fell hizni, azok közül maga(m) Deputatumb(a) vettem ki Nro 1 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. 1845: a' proba Marhá- ra tett uti költségbe vettem ki 14 ft 5 x [Dés; KvNJ 11].

10. (örökséget/vagyonrészt) birtokába/tulajdonába vesz; a lua în posesiune (o parte de moştenire/din avere); (Erbe/Vermögensteil) in Besitz nehmen. 1570: Martha Vichey Gergelne ... vallya, hallotta hogy Zonkolios Mattiast Jntete az Mwstoha Annja hogy ky venneye fe- lesege Reszet Markos Antaltwl [Kv; TJK III/2. 137]. 1590 k.: feoldeokbeol es erdeiekbol ki akartatok venni Varos zamara ki ueottetek es az uarossal nemly rezzet megh oztottatok [Szu; UszT]. 1595: Az my penig az Aruak reze volt azt telljessegl kj vötted kj mostis nalad vagion [i.h. 10/13]. 1634: Tudom azt hogi Tima Giörgy Tima Mati Cziobot Jstua(n)tol aniaiy Jozagot uötték ky Torueniel s biriak, az felle foldet [Kászónújfalú; BLt 3]. 1684: azt ne(m) pretendalua(n) Czutak Peter, es Czutak Jstuan Uramek, es posteritassi, hogy azok ki uötték uol- na reszeket [Impérfva Cs; BCs]. 1740: nehai Bernad Já- nos Uramis fenekedik vala, hogy az ide valo Jozságbol reszit Törvény szerént ki venné [A.csernátón Hsz; HSzJP Joannes Barrabas de Markosfalva (68) vall.]. 1815: (A bonifikációt) a Határ osztáljal jövendő egy más között fel osztando nova Sessiókbol in commodita- te ott ahol reszit ki vészi, ki adgyuk ... minden halasz- tás, és perbeli zörgés nélkül [Mezőbánd MT; DobLev. V/987].

Szk: *kezéből* ~. 1567: En Thomory Myklos ... Lat- wan Jozagonknak fejtetheb walo pwztwlasat, Orozfia- jabelj^a, es septerbelj^b Rezeonknak, mellyek Halabory Palnal Zalagon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezelet valamint es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thelliessegl el ne pwztwlnai [Gyf; Ks. — ^{a-b}Oroszfája és Septér K]. 1782: mikor a Jozságot kez- ziből Tkts Dobolli Josef Ur(am) vagy más akárkiis ki vészi, tartozzék azon reluált Jozságnakis árrát, reá tett költségivel egyetemben Bako András Uramnak effecti- ve ki fizetni [Ne; DobLev. III/569. 1b-2a] * *perrel* ~. 1595: mely hazat chinaltatott az my Aniank, Annak ā haznak a' feoldenek Job reszet nagy perrel vette kj mas ember kezebeol [Szu; UszT 9/50]. 1810: (Az erdőt) most ki akarják perrel venni a' Meltosagos Udvarlot [Dobo- ka; Ks 76 Conscr. 87] * *törvénnel* ~. 1606: mely feöl- det en birtam ... mert egy eztendeóbe birtam, teor- ui(n)nyel kellett volna kj ve(n)nj kezembeol [UszT 20/284].

11. szk-ban; in construcţi; in Wortkonstruktionen: *birodalmát* ~i birtoklási jogáról lemond; a renunţa la dreptul de posesiune; auf Besitzrecht verzichten. 1560: Az vi^a malombol, valami bamfi menyhartott jllethe volna, kezét es birodalmat ki veűen ... viszontak, bamfi pál, Engette es attha io Akarattyaua, bamfi menyhart- nak ... az also molnot [Kv; JHbK XII/7. — ^aOlv.: új] * *igazságát* ~i (tulajdon)jogáról lemond; a renunţa la dreptul de proprietate; auf Eigentumsrecht verzich- ten. 1561/1579: My elettwnk azert Thomory Christoffal felesége kepeben megh egiensedenek illien keppen ... hogj ... Tyzen harmadfelzaz es két forintot es Thizen- hat penzt ... meg fizyetwen es Ew Rezekert az kastely- bol minden Igassagokat ki vegiek [Kozárvár SzD; SLt AB. 4]. 1629: az meny resze Toroczky Annanak az Hazban uolt ... Ast eppen megh adta Toroczky Zabo Jstuan, Toroczky Annanak és az megh neuezet hazbol minden reszet, és igazsagat kj uűe Toroczky Anna [Kv; RDL I. 145] * *jussát* ~i 'ua; idem.' 1615/1687 k.: ā mely kitsiny rétetske vagyon ... a Kőpeczi Janos

Uram tója szél(ben) ha szintén valami jussa volna ő Kgl(ne)kis ahoz á rétetskéhez, de mind(en) jussát belőlle ki vette [Kebelesztván MT; MMatr. 298]. 1677: látvan azan házak(na)k mind Udvarak(na)k soroságát, maskeppen is az Marhatartásra alkalmatlan voltát ... Ada eő kglme ... Salanki Janos Ur(am)n(a)k ... in paratis 27 ... ki veven az megh vett házból minden eő kglmekett illethető Jövendőbeli Jussakatt [Ne; DobLev. I/25] * *kezet* ~i (birodalmából) 'ua; idem.' 1592: mikor en Zent Mihaly faluat s hatarat es Benchedy hatarth statualtatta(m) maga(m)nak vgy uagyo(n) hogy ez peres feöld akkor az A kezebe birodalmaba volth, Jambor Atiankffay teörekedessere Az A en neke(m) kezembe ereztette, ki vette kezét birodalmabol [UuszT]. 1604: ki veotte kezett a fellowl meg veott hazból [Kál MT; Berz. 2. 39/50]. 1771: aztis fel tették^a, hogy aval a' Toval^b ki vette volna Lugosi Ferentz Ur a' több Tokbol a' kezét; de nem hogy ki vette volna, söt azt ... fen hagyta volt, hogy abbanis, a' melyet a Somlyaianus Vrak részén birnak, szabadon halasztathasson [Fejér m.; DobLev. II/428. 8b. — ^aAz osztózo-társak. ^bAz osztálykor neki jutott toval] * *közét* ~i 'ua; idem.' 1621: az megh neuezet darab feöldheöz es kerthez ... valami versege Jussa es keozí eő neki^a ahoz es abba(n) ... volna, es lehetne, matol foguan abbol minde(n) Jussat es keozit beleölle ki veuén ada ... Colosi varga Janosnak es maradekinak [Kv; RDL I. 115. — ^aTeghlas Katának]. 1711: én az arany mivből ki vettem közömet, azért már énnékem ahoz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.] * *pretencióját* ~i jogigényéről lemond; a renunța la pretenții; auf Rechtsanspruch verzichten. 1664/1667: Kendi János vramis, az fellyeb meg említett pernek le hagyásával edgyütt mindenekből, jussát, igazságot és praetensioját ki vevé [Szentgerice MT; Ks NN. 25].

12. bérbe vesz, *rég* kiárendál; a lua in arendă; in Pfand nehmen, pfänden. 1804: ki vevék ... Sziles nevezetű helyütt hogy Szöllöt építsenek rája [Csekelaka AF; EHA]. 1811: Serbenázt Petre közlakos, Vöve és alkuvá ki Mlgos Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nsgátol ... Lisztelő Négy kerekű Malmát, hogy az hetenként tartozo Rabota béli Szolgálatyais el engetödygék [Oroszfa MT; Born. G. IX. 5]. 1813: amely földek arra valok voltak tiszta Buzaval, a többiek Rossal illendőleg voltak el vetve midőn a Tit. Arendátorok ki vették [Killyén Hsz; MvRKLev].

Szk: *arendába* ~. 1789: Toth Ferentz Uram (45) ... referállya ... Méltosagos Groff Eszterházi János Ur eő Nsga, méltotzatott volt parontsalni, hogy maga nézze meg azon vesztég heverő malmot ... mert ha meg igazithato léssen, eő Nagysága ki fogná venni Arendába [Abosfa KK; GyL]. 1797: Vagyon Csombordan edgy Hidas is melly edgy esztendőben vala ki adva 170 forint arendáb(an) ... Azután nem Mérté senki is ki venni arendába [Csombord AF; CU III/2. 16-7] * *felébe* ~. 1848: Munkács Szimnyion ... a' váam árenda után eddig birt szántól földet öszi vetés alá a' kolos monostori Uradalomtól felibe kivette [Km; KmULev. 3] * *haszonbérbe* ~. 1842: En az kardosi Malmat ... az uradalmi Hatóságoktól haszon bérben ki vettem [Kv; i.h. 2 Széles György nyil.]. 1852: Néhai Bartok Ádámnak Jóságát haszonbérben ki vettem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328] * *taksára* ~. 1828: Déési Hoszszu

István Urnak a Malaton lévő ... Házát ... Utánna járandó nyilaival egyetemben ... kivettem Taxára az ezen folyo Esztendő béli Aprilis 24ketől fogva következő 1829 ben (!) Estendő Aprilis 24ikeig [Dés; Törzs. Dési taxalisták Petsy Sigmond kezével].

13. (parlag/pusztá földet) megművel, termővé tesz; a începe să cultive/lucreze un teren necultivat; (Brachfeld) anbauen. 1805: Tudom, hogy To, és holt Szamosak voltak ott; de kié volt én nem tudom, hanem az Város egy nyilat az Ergébe adott és egy Nyáran birtamis, ki vévén a' berekből el-is vették töllem, most már nem tudom kik használlyák az Ergét [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Szász István (77) ns vall.]. 1822: (A) Szöllöt ... a' miveletlenség által el pusztulni hagyták, a Szöllő Tők el romlottak, a Gyep fel vette, s Fű aratni jártak beléje, azolta nagy munkával a Gyepből ki vette ... Töveit takarítottatta, sok sarju Szöllőket fel-bocsátott | azt instálom, hogy azon Szöllő még két esztendeig hagyassék nállom; én vettem ki a pusztából, ezutanis meg mivelettem betsülettel [Kv; Pk 4].

14. (vizet medréből) el/kivezet; a devia cursul unei ape; (Wasser aus dem Bett) ableiten. 1573: Gywlay Benedek, Azt vallia hogy meg fodor Istvan Elteben zolgalta fodor Istwant Maiorja volt ... Egykor felyt hagot volt az zeowenre es ... onnat latta tahat Nagj Arkot assat^a az eo kerteben ... kerdy eo az Embereket hogi Minek asnak az arkot, Ne talam az eo vira thowanak vyzet akaryak ky venny Mert Mind ky apad az vyz beleole [Kv; TJK III/3. 181. — ^aDarochy Janos]. 1591: Az Vizek foliasa Ahol volt az Pal Biro Eöreksege mellett, Az foliasabol ki vettek es vgi borozdoltak az Pal Biro Eöreksegere, ott folj mostanis [UuszT]. 1650: Vilagos(o)n megh bizonyítottta az J, hogi Miklos Ferencz az Arkot az reghy folyassabol ki vötte Azert nem tartozik Damokos Peter el ereszteti, hanem Miklos Ferencz ereszsze az reghy folyassaba [i.h. 8/64. 58c]. 1651/1653: az Prasmari^a folyasabol ki veöttek az Tatranghot [Bikfva Hsz; BLt. — ^aPrázmár (Br) lakosai]. 1757: a régi Alveussából az utra nezve ki veven azon Rakos patakot a közepe tájékara botsatottak azon helynek [Szentmihály Cs; EHA]. 1765: Toldalagi László Ur ... Malmáról a Jeddi^a Patak folyamattyát s vizét el fogják, s eddig való árkából, egészen ki vegyék, és azon uj ástott árokba bocsásák [Mv; EHA. — ^aMT].

15. (dézmát/járandóságot/fizetést) felvesz/kiszed; a stringe/incasa (dijma/venituri); (Zehent/Bezüge/Gehalt) einnehmen. 1579: Erre penig egez varasul oly Authoritast adnak Az zam veweo vrainnak hogy mind Arrestalassal es minde(n) egieb moddal Az varasset fogyatozasnelkwl mindenteol ky wegiek es rayta meg vehesek [Kv; TanJk V/3. 202b]. 1624: hiuata mi(n)ket ... Czegei uas georgh uram ... hogy mi vgi mi(n)t fogot birak ... Az mi marhat Az felseo swczii^a hatarba(n) es hauasba(n) talalnak Azbol Az igaz dezmat kiuenok [BSz; WassLt. — ^aF.szöcs SzD]. 1672: az halatis ha derekasso(n) gyalom(m)al halaszszuk ketfele osztassek igazan, az Gyalom reszit ki vvin elsoben mindenik rézből [Jára MT; BálLt 52]. 1747: mikor tavally az az hir futamodott volt Iosiroi, hogy nekünk vámolatlan örölt, aba semmi se volt, mert töllem valamint mászsor is ugy ki vette a vámot [Déva; Ks 101]. 1763: midőn a' Lent ki nyöttem volna, hirt tévén ... Mányika luonnak hogy a' Dézmát végye ki belőlle, a Lenemnek felétt ... vette el

[Gálvva KK; Mk V. VII/1. 37–8]. 1863: Vigyázzon minden T.Pap csupán saját illetékét vegye ki, nehogy másnak ne jusson vigyázatlanságból [Gyalu K; RAK 78].

16. vkit (fogságból/rabságból) kiszabadít; a elibera pe cineva din captivitate/robie; in aus der Gefangenschaft befreien. 1629: Chyomafai Istuanert leon kezes Paul(us) Adamosi ... az foghsagból kiveue(n) Chyomafai Istuan megint ... leon kezes Paul(us) Adamosinak Joszagat keotue(n) hogy ha el maradna dulhasson Joszagan [Kv; TJK VII/3. 144]. 1651/1653: az akkori ot valo Prasmari^a Falnagy vette ki az Teömléczebeol az megh fogot Szaszokat [Lisznó Hsz; BLt. — ^aBr]. 1675: így vöttük ki az fogsagbul [Sófva BN; Ks 42. G]. 1702: Buldzész alias Szőcs Iszpász meg szolita és monda Kérlek az Istenért Mivel én is T.Gargocs Mihály Ur(am) örökös jobbágja vagiok, kérjed ő kglmét hogj vegje(n) ki az fogságból [Keresztyénalmás H; Szer. Kordian Igna (30) jő vall.]. 1812: estve vatsorakor az udvarbol Grantzki Moses Uram ki jővén kérdeztem mi modon szabadult ki — mellyre azt felelte: A nagy Aszszony vettki [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

Szk: kezesen/kezeségen ~. 1569/1577: az feo kezes Dienes Gergely az Swky Istwan Jobagya Igy zola ... No andras mester Im ky veottwnk kezesegen két z forint keotel alat keoteode teis arra magadat, hogy ha te minket az kezesegben bele hadnal Tegedet ... minde-nwth meg foghassunk es az kettaz forintot raitad megh wehesswk [A.zsuk K; SLt XY. 24]. 1581: Neminemeo okokert fogta wolt megh Kemeny Janosne Azzonyom az eo Jakotelk Jobagiat Markos Jmrehet, mellyet mieleottunk weonek kj kezesegen^a [Gyerőmonostor K; KP. — ^aKöv. a kezesek fels.]. 1609: azt tudo(m) hogj görj lengel orzagbol haza Jőuc az uta(n) megh fogata bech palne kezesen ueuők ki az uta(n) őt zolgalla amigi ele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ambarus Istuan (35) zabatt (!) zekel vall.]. 1629: megh fogtatta az Aszont Uar-ga Janos oza(n) s my veőveők ki szanto Martonnal kezesegen [Mv; MvLt 290. 170b] * váltásagon ~. 1735: (Az) ökröknek keresésért szolgám ... ott bodorgot volna az I ... több komplex társával ... meg fogta nem elé-gedvén meg a bé hajtott ökrökkel, és Tömlöczbe tette, a honnatis váltásagon kellet ki vennem [Torda; TJKt I. 86].

17. vkit/vmit vhonnan (erőszakkal) kiszerez; a lua (cu forja) pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache (durch Gewalt) herausschaffen/bekommen. 1573: por-kolab ferenczne Azzonyom ... Az felyewl megmondot Embert h ... poten(tia) mediant Akara hazambul ky venny [Fráta K; SLt S.12]. 1614: Forgács Zsigmond, az kassai generalis ... szép haddal reájöve Báthori Gábor-ra Erdélybe^a ... bérekeszték Báthorit Szebenbe, de nem lőnek elég emberek rea, hogy kivegyék belőle [BTN² 59. — ^a1611 augusztusában]. 1618: (Kis Gergelyt) Selyci Kouacz Mathe ... megh fogta es az Annia kezebeol ki veven, mostis kapdos rayta, hogy ugyan Jobbagyaua te-gye [Gyf; Borb. I. fej.]. 1726: Gjörgi Gábor egj Darab időtől fogva kezdette mondani Mikor meg haragut hogj ha eő által menne az Harinnaj ur(am) Földire ötet Senki nem Venné ki onnét, mert eő oda valo Jobbági [Bongárd BN; Szentk. Nucz Vaszily (42) hűtös Falusbiro vall.]. 1752: (Az) ollyan Erdős helyly volt ... Sibora járván So-kadalamra mikor ott el mentem az ökrömet bé szalasztottam s nagy munkával és bajjal tudtam kivenni bellőlle [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28].

18. vkit vmilyen (rossz) állapotból/helyzetből ki-emel; a ridica pe cineva dintr-o situatie/stare oarecare (rea); jn aus irgendeinem (schlechtem) Zustand/Lage herausheben. 1591: Nagi Sofia vallia ... Ieoue ki Santa Istuanne, es monda, te kurua feleségw Tot Istuan. Jeue ki Tot Istuanis, monda, ezt halliatok ezt ne(m) mond-hatnak neke(m), mert ha az voltis ki veotte(m) beleolle, en Jamborul eltem az vtan velle [Kv; TJK V/1. 153]. 1592: szereteo Istwan vra(m), twdom hogy ennekeleot-teis zerzettel masnakis nemes lewelet, Azert enis azert yeottem Kedhez hogy ha ennekemis zerzenel kj vennel engemet az paraztsagbwl az Kd mwnciaba(n) adnek f. 12 [UszT]. 1670: Nad Udvarj Janos Ur(am) es eo kgle Felesege Torma Martha Aszszony ... Radak Andrast ... az nagy tudatlansagbol paraztsagbol ki veottek eo kgek es Colosvarra scholaban attak, jartattak, es ott az varosba(n), mint akar mely jo rendű nemes ember gyer-mekenek szallast asztalt tartottanak fizetert [Born. V. 30]. 1807: már egyszer ki vettelek a Sárból, 's mégis most belém kötélődzet [K; KLev.].

19. átv kb. vminek az állapotát/rendjét felfordítja; a răsturna starea/ordinea lucrurilor; den Zustand/die Ordnung einer Sache umstürzen/werfen. 1653: 1599 esz-tendőben Báthori Sigmund ... gondolkodék magá-ban ilyenképpen: hogy ő maga menjen el az országból, és a bátyját Báthori Andrást — ki Cardinális vala — hagyja az erdélyi fejedelemségbe, a végre pedig, hogy a törökkel megbékéljék és a régi állapotba állassa, a ki-ből Sigmund az országot kivőtte vala — hogy így az or-szág megmaradhasson a török szárnya alatt [ETA I, 51 NSz].

20. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: az (Úr)isten ~i a lelkét/a lelket vkiből Isten magához veszi vki lelkét; Dumnezeul ia sufletul cuiva; Gott nimmt js Seele zu sich. 1659: Írtam vala más levelemben, Jenei Mészáros János mellett törekednél, de már nem ki-vántatik, mert az Úristen megkönyörült rajta, a lelkit ki-vette [TML I, 331 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihály-hoz]. 1670: Az én Istenem venné ki az lelket inkább én belőlem, mert Isten előtt is haszontalan életem, nem szolgálhatom Istenemet úgy, az mint kellene [TML V, 413 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] * az Isten vkít az/ez (árnyék)világból/vkik közül ~ Isten a földi életből kiszólít vkit; Dumnezeul cheamă pe cineva din lumea celor vii; Gott beruft jn aus dem Erdenleben ab. 1562: 1540 esztendőben János királynak egy fia^a szüle-ték Budában az Isabella aszszonytól ... de a király azt nem láthatá, mert minekelőtte Erdélyből haza jött volna Budába az ő fia látni, annakelőtte ötet Isten kivéve a vil-ágból [ETA I, 14 BS. — ^aJános Zsigmond]. 1573: Sala Bartos ... vallia ... Mond Io Sogorom en oda Nem Mehettek, Mert az Isten engemet talam hamar ky vezen ez vilagbol [Kv; TJK III/3. 133]. 1590: maradot az my edes Atiántól ... Georgiffy Matetől mikor Isten ez Vil-agbul ki vőű vgj minth haro(m) zaz forinth kez penz [UszT]. 1600: Jsten zegeny Neb Istwan az valasztott vrain keozzeol ky veotte [Kv; TanJk I/1. 361]. 1614: Is-tennek el vegezet Akarattia volt, hogi az fazakas mihaly elseo feleséget az eleok keozzul ky vegie [Kv; RDL I. 95]. 1626: az eő Kegimek Attiat Teokeolj Janos vramat, es az Edes Aniokat Ez Arnyek vilagbol ki ueotte volna, es az mi iouaj maradtak azok az iok Eő Kgmeket Concer-nalna, negien [Kv; RDL I. 16].

21. vmi alól mentesít, vmitől felment; a scuti de ceva; von etw. befreien. 1581: eo kegmek voxot kerdwe(n) adot vetet fel, mely adobul senkit ne(m) veznek ky ne(m) is zabadetanak senkit twile [Kv; TanJk V/3. 245b]. 1664/1681: Megh tekintven Dances Geörgynek az kocssisagh hivatalyab(an) immar sok időtül fogva jámbor szolgatlattját ... Azert azt a hazat, kit most felesége után bir, mindennemű ado szedes vedes alól ki veszem, es paraszti szolgatal alól immunitalom [Vh; VhU 219]. 1666: becsületes Nalaczi István es Balogh Mate Hop mester hiveinknek ... insztantiojokra (!) Rettegi János al(ia)s Pulyoni ifju legeny, ki Udvari Gyalogink között lakván ho penzünkel es ruhankal el szökven ket izbenis, mellyert finalis sententia leven fejen, halalra adjudicaltatot volna, mely ifju legeny Fejedelmi keg(yes)segünkből azon sententia alól ki vöttünk es neki megh kegjelmeztünk [Szád. fej.]. 1780: a Portio alól ki vészi őket [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

22. (vkit vmilyen munkára) kiválaszt; a lege pe cineva (pentru anumite lucrări); (jn für irgendeine Arbeit) bestimmen/auswählen. 1600: Mikor Telegdi Mihály chenaltatni akara az Molnath, egy wasarnap minket egynehanian miwes embereket weón ki, Tudom hogy Zombattfalui Benedek ellenkez wala [UszT 15/269 Barra Mathe (60) Zabad Zekely vall.].

23. vkit/vmit elvisz/eltávolít vhonnan; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache von irgendwoher wegschaffen/entfernen. 1672: az giermeket Scholabul ki ne uegiek had tanoljon az uta(n) uezi háznat [CsÁlt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihálj nyitrai pléb. lev. haza Csík-szentgyörgyre]. 1806: (A bivalent) onnan kivették az huvá ő jó moddal tette [F.rákos Ú; Falujk 7]. 1846: Tudván Vetsei Uram hogy Tehene őly bódorgo, ne vette volna ki a Csordából [Dés; DLT 1136].

24. vkitől elvesz vmit/vmilyen jogot; a depeseda pe cineva de ceva/de un anumit drept; jm etw./irgendein Recht nehmen. 167: Az írják, hogy Magyarországon is szintén így háborgattatnak a fiscalitást bíró possesso-rok, s akik superaddálhatnak megmaradnak, akik nem, kiveszik tőlök, s mások iszonyú nagy summákon megveszik a királytól [RettE 208].

Szk: a fejedelem vkit a törvényből ~ a fejedelem vki-nek törvényadta jogát elveszi. 1615/1616: Mondek Gaspar Uramnak^a Uram mind Jo volna az, de külömb most az üdö, külömb az alapatis, nem vzen ki az Fejedelem minketis az mi törúenyünkből, nekünkis azon igassagal tartozik mint masnak [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Biksfalvinus elobb kolozsi préd.nyil. — ^aA kolozsi esküdtnek] * kezéből ~. 1565: Andreas Kakas ... hoc promisset. Byzon ky vezik vganis roudnap az tutorsagot kezetekből [Kv; TJK II/2. 70]. 1671: A Despositiot Convocatit a' mint eddigh volt hogy kezünkből ki nem vészi^b, miis köteleességünk szerint censurankat az demeritumokhoz accomodalljuk [SzJk 117. — ^aA fej. az egyházi rendek kezéből] * vki ~ i a kenyeret vki szájából. 1712: Ha pedig kgmd ... Azt akarja, hogy a kenyeretis számbol ki vegyék, ártatlanul, kgmedért, En oka ne légiek, se Isten, se ember előtt, valamire a Nagy szükség, kénserit, kételen leszek, arra lépem [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1727: Instálók annakokáért a Mlgos Fő Ispány Vr(amna)k ... méltotassék ... meg tekinteni ... ezen Causának régiségét és tizen ötödfél eszten-dőktől fogván valo terhes költségemet, és fáradságomat.

Ugy annyira hogy ez szük pénznek idején az Árváim szájkobol a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem [Ne; DobLev. 1/129].

25. ki/megvált; a rásccumpára; aus/ablösen. 1600: tud(o)m hogy az keórniól ualo faluk mind eoritzek barmokat teölle ha be hajtottak mogauai veóttek kj onnat tilalmas szena fw volt [UszT 15/101]. 1625: uett uolt kj teöllem az Incattus negj okret ... kettej az marhaknak az Inctus Jobagjanak szymboraiae uolt [i.h. 125]. 1782: az kárbol Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kénseriteték az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg, 's annak, és a hajto pénznek meg fizetése mellett Marhájakat vegyék ki ... ? [K; SLt XLII 5. 5 vk]. 1797: Évai Andrásnak obligatoriája Tizen hat M forint Annualis Taxáról, mellyben a Felesége el adott Házát ki vészi 1777 28 bbris [M.igen AF; DobLev. IV/777. 25 iratjegyzék]. 1807: modunk mostan nem lévően, hogy kész pénzül vegyük ki obligatoriánkat a' zálogból, tehát ezen obligatoriánkal aztat fel tserültük [Kv; Somb. II].

Szk: törvényre (kezesen) ~. 1616: veoth volt Theorvenyre kezessen kj Chuz Mihaltol egy darab lanchot [HSzj lánc 1. al.]. 1649: Egi wsteot veót kj teorvenire, s annak beocwin val(ora) f.3 [i.h. üst al.]. 1665: törvenyre vette ki zalogjat, az Szent Szekre vitte ki [i.h. borond al.].

26. testből vmit kiszed; a scoate ceva din corp; aus dem Körper etw. herausnehmen. 1584: Eöthweos Balas A(lia)s Henzel fatetur ... Megh sertettek giaktak volna Dardauai^a ... az lo mind Dardastol ell Ment, es talalt Az Alperes fia Rea es vgy veotte ky Az lobol Az Dardat [Kv; TJK IV/1. 333. — ^aA lovat]. 1585: az hially^a ollian vala mint ha zinte mosta(n) vettek volna ky az diznobul [M.valkó K; KP. — ^aOlv.: háj?]. 1622: Hogi az Bekes hadabol haza Jeöttek uala, az Szent Jmrehj Geörgj Andras ... monda Beczj Jmrehnek Edes Vram az magam reze(m) èoreökseget czjatozegiben kgnek adom ... azt azert ada Beczj Jmrehnek hogy megh otalmazta hogy az orrat el ne messek, Azt monda Beczj Jmrehis hogy azt neke(m) azrol adod hogy az szentegyhazban, kj uéom az ostrangot (!) az ajakadbol hogy az orrodát el ne messek [Csatöszeg Cs; BLt 3 St. Fwstös de Chiatozeg (70) ppix vall.]. 1642: edgik labamat altal lövek, az masikban allott megh az Golyobis abbolis Ispottal vettik ki [Fog; Told. 1].

Sz. 1614: Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyitse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igenis kimondja vagy fejedelmének, vagy előtte való tisztviselőjének, hogy ne vonja az más ember nyakából a maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki az töviset s az magáéba verje, azmint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem^a, s a magam fejem esett vala beléje [BTN² 45. — ^aNem jelentette fel a titkon praktikálókat. ^b1595-re von. feljegyzés].

27. ? kimarjit, helyéből kiránt; a scrinti; verrenken, (her)ausreißen. 1584: Ersebet Zakal Georgne vallia ... Negy hety giermekemet meg fogak^a, es az Aztalra teowek ... hog' el Menenek fel kelek, es az Aztalon talliam az giermeket, hat a forgo chontiat ky veottek a lababol es az vallatis ky veottek es egy hetig tarthatam mind el feketewle s meg hala [Kv; TJK IV/1. 250. — ^aA boszor-kányok].

28. vmit/vmennyit leszámít/von vmiből; a scădea ceva din ceva; etw./etliches von etw. abrechnen/ziehen.

1582: Ky wewen az ky Menetelnek Summaiat az be Menetelnek Summaiaabol Maradott nalla f 3/98 | Az Eotweos Andras perceptioia volt Summa Zerenth f. 1262/17. Ki wewen az perceptio Summaiaabol azt akith keolteot az az Exitusnak Summaiat Marad f 38/31 kywel Adossa maradoth [Kv; Szám. 3/VI. 12, 3/VIII. 66]. 1640: vagjon megh kesk penz jelen f. 68 d. 45 meljet Kip iro Istuan vram kezeben hattunk hogj az adosoknak el fizesse, meljet kj ueuen az fizetendo adossagbol az f. 95 d. 73 1/2 maradunk meghis adossa f. 27 d. 29 1/2 [Kv; RDL I. 117b]. 1792: Én azon dürrüzkölő építtetésének ellene nem mondok, hanem ha meg edgyezhetem Eö Exjával, építtesse fel maga költségén nem bánom s az után az rája téendő költséget a proportione az bé vévendő haszonból végye ki [Ádamos KK; JHb XIX/34].

29. kivételnek tekint, számításon kívül hagy; a socoti/considera ca excepjie; als eine Ausnahme betrachten, außer Rechnung lassen. 1545: Egymas akarathiabol vegeze(k) punkesth vtan tizen qtd napho hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azth semmj Egiebb ok el ne mu(la)thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzagh dolga Ez harom dolgoth Jgh vetthek kj kwzwlle hogj ha Ez twrthinnek hath harmad napal elebb Egik az masiknak tudnj agia [Fiátva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel” és „gaspar gerebb” lev. Fráter Györgyhöz]. 1559: Thowaba az Coloswary Mesthereknek ew kegyelmek Jlyen Zabadsagoth engethek, hogy Se Thewsernek, Sem egyeb Re(n)dbely embernek, mynd Jthwalonak, Jth az Coloswary hatharon, soha ne legyen zabad wagny walo Barmoth wenny, deh csak az Coloswary Mezarozoknak legyen zabad myndenkor ith Coloswarath mynd az pyaczon mynd az Coloswary hatharon wenny, Ezth kywewen, hogy az zegen Embernek Jarny es zanthany walo Barmoth, mynd yth walonak mynd kywel walonak zabad legyen wenny, de Mezarlasra ne legyen zabad, se Thewsernek [Kv; TanJk V/1. 58]. 1579: minde(n) zam adot tyzt visseleo ember senkit ky nem vewen(n) vgy keozwlle(n) Rea hogy valamikor eo kegmekek elő zolyttia eeket minden ok vetetlen elő Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert wagy Imezert ne(m) alhat elő [Kv; i.h. V/3. 202b]. 1592: Azt az darab zena füüett maganak tarta, es maradijknak es kj uiue Az teob ott valo eoreoksige es zena füüéj keozül [K; BálLt 89]. 1628: Azért tartozik Kosa Miklosne az Leuelben declaralt rész kertet kezében erzetjen Seres Janosnak; mert az mit eo p(ro)ducalt, tudni illik hogy eo az Kosa nemzettel meg alkuuan mindenekreol az Kert dolgais eligazodot; Az sem stal; holot diuisor vram arrol nyilua(n) valo tanubizonsagot tesznek, hogy kj veotte Seres Janos az alkalmabol az Kertet [Kv; RDL I. 18]. 1640: addég kohat ugya(n) nem ütheti fel sem penig fuvoiat miueles feieben meg nem indithattya, mwszereknek el vetele alat, megen magat az Czehben az mesterek közzé be nem szerzi ... tartozik az Czehben be szolgaltatni tizenkét forintot és a collatiotis megh adni ... Mester fiának fel Czehe vagyon, ki vewen azt hogy az ketszeri vendeglessel azis tartozik mint idegen, a mely teszen fl. 12 [Kv; KovCLev.]. — Vö. a *kivéve*, *kivéven* címszóval.

30. (iratot) át/magához vesz; a prelua (un act); (Schreiben) zu sich/übernehmen | (iratot/levelet) kivált; a ridica (un act/o scrisoare); (Schreiben/Brief) auslösen. 1573: Darochy Mihal Azt vallia hogi ... Hwthofer la-

nos adot volt Casparnak Marhat p(ro) fl 350 kireol Caspar adot volt ados lewelet Zeoke Andras Newere az Hwthofer Ianos es Nyreo Mathias zolgayokera ... ely leot Zeoke Andras es ky veotte az ados lewelet teolle, Es Kadas Illes adot wy ados lewelet neky [Kv; Tjk III/3. 287]. 1661: Pusztá Karaba(n) az mikor bele ictatta batyank Czeffei Vra(m) magat, akkor enis ott voltam, s ... az uj akkori donatiot magamis latta(m), kezembe volt nagy hartyara vala irva ... szegeny Attya(m) Vra(m) vötte volt ki az kaptala(n)bol, Kaptalan Pecseti alat [Sófva BN; Ks 41. K]. 1733: Nemes Városunk(na)k Privilegiuma az egész Város meg Nemessittetéséről ... egi leven a Nemes Torda Varoseval ... melyet mys az kaptalanb(an) be vivén, s onnan ki venni expedialtuk Notarius Dobolyi Márton, és Ersekujvari Szabo László Atyankfiat eö kgimeket [Dés; Jk 438a]. 1776: megkés-vén az ember az uton, már ki vette volt az alatt a Mlgs B. Henter Antal Urffi Huszára a Dispensatiot [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.]. 1829: ha a' Fel Peressek Esketésemet ki nem vették volna és a Horváth Jánossal folyt perben a Fgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentésekre, az reám Szállított Relportatiomot rég ki folytattam volna, ebben is tehát a Fel Peresek gátoltanak meg [Ne; DobLev. V/1155].

31. vkiből/vkitől kiesz/megtud vmit; a afla ceva de la cineva; über jn etw. herausbekommen. 1558: azirth my ezt Jgazan es Jgaz hwth szerynth Myszaros petertol ky veottwk, es ty kegielmeteknek varoswnknak pechiety Alath meg Jrattattwk [BesztLt 30 Felsőbánya tanácsa Beszt-hez]. 1593: Catus, Bachi Janos zolgaló leania vallia ... Ala menek az vram pincezebe egi kannaua, am megh en bort veok az kannaba, addigh eo az masik pin-czenek eggik dezkaiait le vona, az pesseltis eleo hoza, es egi forgachal az eleo ruhaiba kezde ki venni ... Annak vanna az vram megh hagia nekem, hogi vegiem ki be-leolle mint s hogi jutot az pinzhez [Kv; Tjk V/1. 345–6]. 1596: Biro vram ... paranchola, hogi ... ala mennenk Aphidára, varfalui Boldisarral zembe lennenk, es eggietmast vinnenk mind elesetet s mind bort hogi megh tartanuk es baratkoznank velle, es eggietmas ki vennenk beleolle [Kv; Szám. 6/XXIX. 67 Bachi Tamás sz kezé-vel]. 1638: ide jöue hozzam Szabo Samuel bort adek in-
nia s ki ueöm beleöle hogy az apia ... akar penzt adni rea^a, s idegen kezben akarja ejteni [Mv; MvLt 291. 140a. — ^aA zálogos szőlő kiváltására].

32. (jelszót) átvesz, megkap; a primi (parola); (Kenn/Losungswort) übernehmen/erhalten. 1676/1681: szuk-seges hogi az Strasak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adattassek ki; mely jelt az it létemb(en) töllem, absentiamb(an) penig a várbeli Capitanyomtol végyen ki a várbeli Porkoláb, hogi azo(n) jel mellet jobban vi-giazhassa(na)k az Strasák, es különböztethessék megh az ighaz jámbor embert a Latortol [Vh; VhU 661–2].

33. ~i magát a. kivonja magát; a se sustrage de la ceva; sich einer Sache entziehen. 1596: Az faiaiban^a ugián reszek volt s uagio(n) a nemes Vrai(m)nak merth az varos tilalmassa volth de hogy birora rendelték azúla es hogy az varos keozzul ki vették magokat ne(m) birtak az fyüét [Szu; UszT 11/39. — ^aA rétnék]. 1668: még a boerok szabadosok darabontokis egy egy veder bort tartoznak fel venni, és meg is fizetni, valakinek specialis exemptioja házának nintsen eö Nagyságoktol rola, egyéb aránt valaki magát abbol ki akarná venni, rea vi-

gyázzon a falu [UF II, 445]. — b. (betegségből) kigyógyítja magát; a se trata (de o boală); (aus der Krankheit) sich heilen. 1763: Azt hagyom azért tanácsul, hogy az ilyen negyednap hidegből senki magát ne siessen kivenni s ne is cselekedje magától, vagy ne minden inexpertus medicussal fogja dolgát [RettE 158]. — c. kiváltja magát; a se răscumpăra; sich auslösen. 1744: a szöngyörgyi piatzon hozám hozak ... az szász ... a szász lánczra tetettem, magát az szász kezesen ki vette őtt száz forintokon olyan Conditional hogy most szombaton az szász az zuatossat elő alittja törvényre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez].

◇ Sz: ~i a dér a savanyúságát a szőlőnek elveszi a szőlő savanyúságát a dér, megédesíti a szőlőt a dér; bruma face ca strugurii să devină dulci, bruma îndulcește strugurii; der Reif nimmt den Trauben die Sauerheit/versüßt die Trauben. 1793: a' Szőlőnek Savanyúságát ki vévén az déer Szörnyű édes az Mustya Kivált a Dobobelinek mert ezt érte kétszer az déer fain Borok lesznek Motsollyán már is nem adják az Mustnak vedrit két huszas alol [Mocsolya Sz; JF 36 LevK 255 Kovács György lev.] * ~i a ganézás hasznát a trágyázás hasznát élvezi/húzza; a trage foloase de pe urma gunoitului; den Nutzen aus der Düngung haben/ziehen. 1767: a míg a Ganézás hasznát ki nem veszi [Köpec Hsz; Köpec lev.] * ~i körmet (hóhér) kiszakítja vki körmet; (călăul) smulge unghiile cuiva; (der Henker) reißt jm die Nägel aus. 1744: (Kosztandinnak) Szebenb(en) fogság(an) lévén, a hóhér két ujjá körmet ki is vette volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ vki szavaiból vmit vki szavaiból kihámoz vmit; a deduce ceva din vorbele cuiva; aus js Worten etw. herauschälen. 1879: Jakab Árpád azt mondta, hogy az én rejtett szavaimból azt vette volna ki, hogy Ödön ... mintha ... tám megzavarodott volna? [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ vkit nyavalyájából meggyógyít vkit; a vindeca pe cineva; jn heilen. 1722: a Gyermececskénk igen el fogjotkozott ... az Szebeni Vetula itt volt, azt igrte s arra kötötte magát hogy karácson után vigye bé a Feleségem a fejít köti belé, ha oljan egészséges Gyermekek nem teszen belőle, mint akar kijé, sött az Feleségemetis épp(en) ki veszi njavalyájából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * az értelmét ~i vminek az értelmét kihámozza vminek; a deduce/inleaga sensul unui lucru; den Sinn einer Sache herauschälen. 1863: Minden T. Pap igyekezzék az utasítás értelmet tisztán ki venni mert ha a' bé vallásba^a zavar lejénd, magok lesznek felelősök [Gyalu K; RAK 78. — "Az ingóság-bejelentésben"] * gabonáját ~i gabonatermését maga veszi el; a culege recolta proprie; die Getreideernte selbst wegnehmen. 1593: Mikor azt az falu Erdejet fel oztottak uala akkoris en nekem rizembe hattak azt az heliet ... Mikor en az gabonamot en ki uőtte(m) uolna belőle ez eztendőben mikor oda fele vgarlanunk kellett uolna, meg mondak hog' Jancho Peter az en felől meg Tet foldemet meg zantotta, meg zollita(m) erde miért zantotta meg az en Irta foldemet [UszT] * gabonát porából ~i gabonát a porból kiszzeletet; a vintura cerealele de praf; Getreide aus dem Staub schwingen. 1796: En előre minden Gabonát meg rostáltattam és a porából ki vettem hogy meg ne romoljanak [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.] * a gyalázattól ~ vkit megment vkit a gyalázattól; a salva pe cineva de ruşine; jn vor Schande/Schmach retten. 1855: nekem azt mondá kitsi Mihály,

én soha se tagadom, 's nemis tagadhatom, mert miattam terhesedett meg Miklos Annis, én elveszem nőül, s az által a' gyalázattól kiveszem [Uzon Hsz; Kp V.404 Tóth András (22) vall.] * házát a város közül ~i házát a városi teherhordás alól kivonja; a face să fie scutit de sarcini publice; sein/ihr Haus den städtischen Lasten entziehen. 1578: En Zamossy Pether feyedelmewn Ew Nagha Zolgaya wywarban^a ... en ilyen wallasth es fogadast tezeok, mind zemylyemben, mind gazdam Azzony es maradekym gyermekymnek kepekben, az wytezero Cheffey Janos Deesy few Kamora Jspan wram Eleotth ... hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky nem Akarom wenny, Megh nem Akarom Nemesithetny Semmi okbul ... hanem az varossal egyetemben egyenleo terhet Akarok wyselnem myndenekben [Dés; DLt 202. — "Szűv-i várbán"] * kétségét ~i kételyét/kétségét elűzi; a-şi înlătura dubiile; seinen/ihren Zweifel vertreiben. 1591: Grúz Jstüanne, Orsolia Azzoni vallia ... ezt hallotta(m) zayabol feyerdi Balintnenak, Vgian ... ky Akartam ketsegemet wenny ha vagion Monja Chizar Tamasnak, Mert Kiraly vczej Judit Azzonj, azt mondotta Neke(m) hogy semmie Ninch, de en vgia(n) meg fogtam, s wagion Monja [Kv; TJK V/1. 114] * vki-ből egy hangot kivenni nem tud egy énekhangot nem bír kicsikarni/kényszeríteni vki-ből; a nu reuşi să scoată un sunet muzical de la cineva; aus jm keine Singstimme hervorzuwingen vermögen. 1823-1830: János Józsefnek tulajdonitom azt, hogy énektanulás nélkül maradtam ... mikor a praeceptorunk éneket tanított, és nem tudván hozzá, János engem mindenkor lekacagott, melynél fogva belém olyan szegénylős és félelem támadott, hogy belőlem soha egy hangot kivenni nem tudtak [FogE 79] * vki-ből egy szót kivenni nem tud nem tud vkit szóra bírni; a nu reuşi să scoată o vorbă de la cineva; jn nicht zum Reden/Sprechen bringen können. 1808: szegény Katsot meg látogatam, meg háborodatt szegény, örökké bé zárva üll, alig tudtam az Ajtot ki nyitatatni velle, s azután hogy kinyitatta, sok ideig szót nem tudtam belőle ki venni [F.detrehe TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.] * vminek a visszáját ~i ' ? 1657: Kivéven aképpen az dolognak visszáját, hogy az várbán bé nem bocsátatnak, az fejedelmasszonnak pedig német udvarnépe, fraucimeri, minden javai bérekedve lévén ... reámszorulának, és sok szókkal kérenek, hogy Munkácsra mennék el, és tractálnám udvaranépének s köntösének kiadatását [KemÖn. 149]. 1664: Az vajda ... jártassa Nagyságodhoz emberit és vegye ki visszáját, lehet-e Nagyságodnak országán való bátorságos általmehetése? [TML III, 307 Teleki Mihály a fejhez].

◇ Sz. ~i a szót a szájából kb. (közbevégyva) folytatja vki beszédét; a lua vorba din gura cuiva; (jn unterbrechend/jm in die Rede fallend) die Rede fortsetzen. 1722: akkor az Déákok mindgyárt szóval meg dorgálának, ezt mondván, miért veszem ki a szót az Emb(er) szájából [Köbölkút K; BetLt 6 Mich. Farkas (55) jb vall.] * lábát kengyeléből ki nem veszi percnyi pihenése sincs; a nu avea un pic de odihnă; keine Minute Ruhe haben. 1617: az egez eztendőben mind orzagostolis labunkat kengielwnkbeól ki nem vőttuk [KJ].

Ha. 1600: ki uezen [Kv; TJK VI/1. 381b Feies Janosne Orsolia azzoni vall.]. 1602: ki vezen [Kv; i.h. 626a]. 1800: ki veszen [Borsa K; IB. Petykó Roza vall.]. 1583:

ky vezewnk [Kv; Tjk IV/1. 126 Margit Pal Deakne vall.] — 1743: ki vészem [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. 1574: ky veszy [Kv; Tjk III/3.393 Keomies Balas vall.] 1629: kivészi [BTN² 422]. 1740: ki vészi [Bencenc H; BK]. 1827: ki vesszszük [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.]. 1742: ki vészik [Méra K; AggmLt C. 12]. 1764: vészik ki [Esztyén SzD; Told. 29]. — 1621: ueöttem kj [Kv; Szám. 15b/VI. 3 Nagy Bálint mb szám.]. 1778: ki vettél [K; KLev.]. 1584: kj veót [Kv; Tjk IV/1. 197 Kaimar Janos vall.]. 1593: veót ki [Kv; Tjk V/1. 345–6]. 1597: veott ki [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. 1728: vöttünk ki [Kv; ACJK 137]. 1588: veotték ky [Kv; Szám. 4/1. 19]. 1735: vötték ki [Kv; Szentk.]. 1754: vettenek ki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. — 1592: ki veotte [Kv; TanJk I/1. 193]. 1600: veotte ky [Kv; Tjk VI/1. 426] | ki weotte [UszT 15/33]. 1602: kj veotte [Kv; RDL I. 73]. 1614: ki votte [Fele MT; BethU 35]. 1732: ki vötte [Hosszútelke AF; Kath.]. 1746: ki vette [Torda; TjkT III. 68]. 1585: veottewk ky [Kv; Tjk IV/1. 396 Theoreok Kelemen vall.]. 1590: vöthwk ky [Szu; UszT]. 1843: ki vettük [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.]. 1570: ky veotték [Kv; Tjk III/2. 188]. 1593: ky vetek [Kv; Szám. 5/XXII. 1]. — 1586: veon ky [Kv; Tjk IV/1. 569 Catus Igyarto Georgy zolgaloia vall.]. 1590: veon ky [Kv; Tjk V/1. 49]. 1600: veon ky [Kv; Tjk VI/1. 406 Anna consors Daniels Keo meczó vall.]. 1602: weon ki [UszT 16/21 Ambrosius Zabo de Vduarhelj ns vall.]. 1629: ki ueön [Mv; MvLt 290. 151a]. 1754: ki vön [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1756: ki vön [Kv; Mk IX. Vall. 33]. 1782: vön ki [Martonfva Hsz; HSzJP Juditha Komsa (38) jb vall.]. — 1592: veom ki [Kv; Tjk V/1. 256]. 1767: ki vöm [Majos MT; Told. 26/5]. 1573: veowe ky [Kv; Tjk III/3. 166 Beke Gergel vall.]. 1586: ky veowe [Kv; Tjk IV/1. 569 Catus Igyarto Georgy zolgaloia vall.]. 1591: veúe ky [UszT]. 1592: ki veue [Kv; Tjk V/1. 244 Merai Tamasne Anna azzoni vall.]. 1599: veowe kj [Kv; Tjk VI/1. 277 Kis Janos vall.]. 1585: ki vewoek [M.valkó K; KP. Balint Gaspar jb vall.]. 1632: ki ueuők [Mv; MvLt 290. 86b]. 1644: Ueueok kj [Mv; i.h. 291. 424b]. 1589: ueuek ki [Gyerőmonostor K; KP]. 1595: kj ueuek [Szu; UszT 10/8]. 1630: ueuek ki [Mv; MvLt 290. 202b]. 1670: vövek ki [Szászcegó SzD; Told. 1a]. 1674/1781: vövek ki [T; JHbK LII/4. 178]. 1684: vövek ki [Dés; DLt 448]. — 1603: ky veot volt [Kv; Tjk VI/1. 647 Nyreo Daniel vall.]. 1705: kivötnenek volt. kivettenek volt [WIN I. 641, 645]. — 1570: Ew veotte volt ky [Kv; Tjk III/2. 15 Barath Lérinch vall.]. 1595: ki veotte volt [Kv; TanJk I/1. 269]. 1604: ki vettük volt [UszT 18/164]. 1644: kj veottwk vala [Mv; MvLt 291. 424b]. 1656: ueotték volt ki [Kv; CartTr II. 1026 Joh. Bakator (32) vall.] || 1631: ki uenne [Mv; MvLt 290. 254b]. 1849: venne ki [Kv; Végr. 45]. 1629: ki venne [Kv; RDL I. 132]. — 1590: ky weöthwnk volna [Szu; UszT]. — 1592: ki veotte(m) volna [Kv; Tjk V/1. 265 Kuti Janos vall.]. 1570: ky veotte volna [Kv; Tjk III/2.11] || 1814: ki vegyem [Dés; DLt 56. 24]. 1570: ky vegie [Kv; Tjk III/2. 144b]. 1600: ki vegyeok [Kv; Tjk VI/1. 422 Tekes Imreh vall.]. 1570: ky vegyek [Kv; Tjk III/2. 169 Erzebet zekely Gergelne vall.] || 1779: ki venni [Bh; LLt Bh-i cs]. — 1746: ki véné [Mocs K; JHbK XLVIII/10]. 1757: ki véné [Kv; Mk IX. Vall. 189]. 1787: ki véné [Cófva Hsz; HSzJP Josephus Pető (50) M(iles) vall.]. 1798: ki véné [Dés; DLt].

kivész 1. kipusztul; a pieri, a se usca; aus/absterben. 1690: Czicz hegie nevű helyben levő pusztá ... Szőlő ... Ali Bassa idejétől fogva mind pusztán áll, és már a tőkis annyira ki veszték belőle, hogy nemis láczanak [Dés; Hr 3/27]. 1750/1797: Tudom hogy a' Zobor bértzen alól egy darabotska földje van a' Mihályék(na)k ... de ki vesztenek a' fák belőlle [Nagydoba Sz; Borb. II Ns idősb Wig György (68) vall.]. 1813: az oltoványos kertbe ketskézett jártatott az Arendátor Ur, s a mián igen Sok oltoványok veszték ki [Killyén Hsz; MvRK-Lev.]. 1817: a Szilvásban is a hol fák ... meg aszván ki veszték, azok helyében is másokat ültetett [Héderfája KK; IB. Utó Bálint nt lev.].

2. elpusztul, tönkremegy; a se prápadi/distruge; zugrunde gehen. 1674: Kd(ne)k igen alazatosson könyörögök barczak vagi ket napra tekinthetnek haza mert maid el erkezik az dolog ideie akkor inkab nem mehetek bizton igen meghromlom mert ha nem providealhatok minden-tül el szakadok szemem Egj Czepis nem leszen az buzam is ki vesz ha elmehetnek most meghis reszeben el osztanam ne veszne kün [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1705: Az esőben minden kivész, a szőlő is pedig nem nőhet, hanem minden termés csak elrothad [WIN I. 494].

3. eldöglik/pusztul; a pieri; umkommen. 1637: pana-szolkodnak ... Az Also Vistiekre azon, hogy az Vizett hírek nélköl ottan ottan az Also Visti Molnokra veue(n) es fogua(n) ell, az hal olliankor a patakon mind ki uezs es megh itt alat az hal tartoba(n) sem jöuen az viz valami pisztrangh találkozik benne lenni olliankor mind megh hal [Dragus F; UC 14/42.139]. 1717: A Juh major iránt alázatosan akartam Ngodnak jelenteni ... egj számadása Sincsen kár nélkül ... talám Szeben tájékán valami jo bács <t>alálkoznék, mivel a mi kevés juha vagion Ngodnak itt mind ki vész az keze alól [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

4. elvész/vesztődik; a dispárea, a se pierde; verlorengehen, abhanden kommen. 1584: Kaimar Janos Junior vallia ... monda ennekem Bakj pal ... Imez en Sogorom az esse lelek Balassy Gergelj fel nitotta ladamat zetpetemet es kj veót hyremnelkwl marhamban, es annak vthanna ... feleségem tablayan talalta megh ... egy chathos eo volt, es az en ladambol vezet kj | Zabo Miklos, Es Szeöch Peter balliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennenk Balassy Gergelyheöz, es aminemeo ewstmarhay kj vesztenek volna az eo Beör zepetebeöl azokat teorwennelkwl Adna megh [Kv; Tjk IV/1. 197]. 1595: Ha kedigh az be zedésbe walami kár lenne gonoz adossok miatt, wagi ha marhat bechwittetnének, auagy keolchegh miatt, vagy ki wezne benne, felét ennek az fogiatkozásnak Sara azzony zenweggye, felét wiczey Ma-the, mint hogy az lucrumnak fele wiczey Mathét néj, fele azzoniomat illeti [Kv; RDL I. 132a]. 1617: onnet az Eo ladayokból az En marham ky vezet [HSzj kulcsos-láda al.]. 1637: Egjkor huiata oda ez az Banczi Mihaly ezt az szigjarto Istuannet, mikor az penz ki uezset volt ladajabol [Mv; MvLt 291. 79a].

5. kirekesztődik/záródik; a fi exclus; ausgeschlossen werden. 1586: Anna Elek Ianos zolgalo leannia, hallot-tam ezt Pesti Ianos zayabol ... Ha en Akartam volna zolny, olliat zolhatta(m) volna, hogy edegis kj veszet volna Beregzazy Lukach a' Czebeöl [Kv; Tjk IV/1. 614]. 1620 k.: Ha ky maga oda az havasba kazalnj ne(m) me-

hetett avagj szwkege ne(m) volt reaja az rezet masnak zabad ne(m) volt el adnj, ha el atta ky vezet az havasbol [Csz; Ks 90]. 1632: egi nehaniat ertem jmmar hog' ki ueztenek az malombol de tys ne(m) sokara ki uezte iol tudo(m), mert vöttetek eddig masfel száz forint haznat az molomnak [Mv; MvLt 290. 102b]. 1767: Ha valamely bányász ... ezen bányák Colálásáról költ Punctumokat, seu in Toto, seu in parte violálná, és bányáit vakmerőképpen éjtzakais ... dolgozná, az illyenek, comperiáltatván irremissibiliter bányájokból ki veszzenek, bursalis paenával (!) 12 // Forintig büntettesse(ne)k [Torockó; TLev. 7/1].

6. eltűnik/kóborol; a dispărea/hoinări; verschwinden, herum/umherstreifen. 1678: Csáki uram ... az egész nyáron, őszön s ez télen is mind Somlyón^a Horvát János házánál ... lakott, néha-néha kiveszett s oda járt [TML VIII, 16 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — ^aAlkalmassint Szilágysomlyó].

7. szeme ~ szeme világa elvész, megvakul; a-și pierde vederea; blind werden, erblinden. 1584: Geres Orgonas Miklosne ... vallia Azt(is) hogy eyel Machka kepebe leottek rea, es a' Zeme ki vezet es ez Lakatosnera gianakodik beleölle [Kv; TJK IV/1. 263]. 1590: Az Barmok dolga keouetkezik. Harom eöreg h wneó holt megh deöggel ... Ket harmad fw tinoth az Meduek Zaggat-tak el ... Vizontagh egi Tauali Tinonak mind az ket Zeme ki uezet vala [Kv; Szám. 4/XIX. 23]. 1600: Hogy Barotrol^a haza ieöwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt ... hanem Chiki Agotha ieöwe oda, s monda Albert Palnak, Pal vram had chenaltassak aniammal Zemedbe walot, bar chak haromzor erezzek bele, megh gyógywl, Az nap az faidalmas zembe erezthe mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) wolt, s wgy weze ki az ep zemeis [UszT 15/124 Antal Albertne Ilona, Almasso(n) lako vall. — ^aHsz].

8. átv eltűnik/vész; a dispărea; (ver)schwinden. 1710: Isten a mi bűneinkért már közelíti vala azt a veszedelmet ... hogy ... a Teleki Mihály factioja ... lábra kapon, mely miatt fejedelem, ország, szabadság, törvény, békeség, egyszóval minden jó kivesze Erdélyből, s minden ki-gondolható inség, háborúság következék helyiben [CsH 126. — 1676-ra von. feljegyzés].

◇ Sz: még az anyja teje sem veszett ki a szájából, im-már ... 1654: Hallam Pall pap Uramtol feddödue hogj Jstuan deaknak monda, megh az Annyad teje sem ueszet ki zsiadobol, jmmar embert itilsz [BLt 7 Györgj Peter Jmperfaluj^a (38) pp vall. — ^aCs] * vagy kivéssz innet, vagy én veszek ki vagy te pusztulsz/takarodol innen vagy én. 1620: Eztis hallotta(m) czinige Antalutl mikoro(n) az pallot vayda Janos vram(m) el vagma ... monda vayda Janosnak, hogy vagy ky vez innet, vagy en ky vezek de egyknek megh kel lenny [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Kad-das Demeter (48) jb vall.].

kiveszekedik 1. elhalálozik; a muri/deceda; dahin/verschenden. 1613: Tudom hogy Zekelj Istua(n) vram holta vtannys az Azzont zolgalak Endes Miklos es Ueres Janos Andrasz Peter hogy ky vezekedek az vta(n) atta uolt Istua(n) Kyraly Zekely Istua(n) vramnak [LLt De-metrius Balint de Z Kyraly (70) ns vall.].

2. eltakarodik/tűnik vhonnan; a pleca de undeva; verschwinden, sich fortmachen/scheren. 1582: Ilona Chany Gergelne ... vallia ... Azt(is) hallottam Rengeo

Anna zaiabol, Mondwan, Im Zaz czedulat iratok ... benne Vagion az Igiartho Georgy Latorsaga, ha penig innen ki kell vezekednem, valameli varosba es faluba Iarok minden Eb farkara eggiet eggiet keoteok benne hog nilwan legien mindeneknel dolga [Kv; TJK IV/1. 71].

kiveszet, kiveszejt szk-ban; în construcții; in Wort-konstruktion: ~ vkit fejedelemségéből kitud/túr vkit fejedelemségéből; a înlătura pe cineva de la domnie; aus seinem Fürstentum ausbeissen/stechen. 1619: Jól látom én^a, hogy mind csak ez ennek az oka, hogy nagyságtok kiveszesse az én uramat^b fejedelemségéből s mást valakit hozhasson erdélyi fejedelemségre [BTN^a 205. — ^aAz emlékiró a vele tárgyaló portai török pasákhöz. ^bBethlen Gábot].

kivesszőtetik kiseprűztetik; a fi alungat (lovit cu var-ga); gestäup/mit einem Besen herausgejagt werden. 1593: Myerthogy ez Leanzok az vetekert halait Erdem-lenenek a' teorwenynek igassaga zerent, De Allapottiok azt Mutattia hogy a' teorweny igassagah temperaltassek Azert Annak helyen Az perengere(n) megh verettesse-nek ez varosbol kj vezzeoztessenek j Myerthogy az Az-zony Kis Mihalne Ne(m) Jamborul eelt ... Az vrais pe-nig ezt tudwa(n) az felesége latorsagat seot vgja(n) ki kialtwa(n), meeghes velle lakot elis zókót velle Azert mind a ketteo kj vezzeoztettek ez varosbol [Kv; TJK V/1. 347, 370].

kiveszt 1. (vagyonából) kiforgat; a despuia (de avere); jn (um sein Vermögen) bringen. 1584: nagy suhaitwa monta Daroczy Janos es feleségeis halalok eleót a' fiok Daroczy Peter feleól, Mondwa(n) Im az hitwa(n) essez, mayd ky veszt minden Marhambol [Kv; TJK IV/1. 229].

2. (házból) kirekeszt; a nu lăsa să intre (în casă); (aus dem Haus) ausschließen. 1633: taualj niaro(n) ... egy vaczioran vendegett hua Abrugi Istua(n) az mi szalla-sünkra es sokaigh ivanak ... es egikor estue kesón kj veszteók Zabo Jacobnet es Abrugi Jstuant az habzball, es mikor az Eöczjem eszebe vötte volna, elegge haborga hogi eö ne(m) szereti az ollia(n) dolgot, egikor en kj me-nek hogi lassam houa lött el [Mv; MvLt 290. 127a].

3. kipusztít; a distruge/nimici; ausrotten. 1710 k.: Azt állítják ma a tudósok és a geographusok, hogy az Is-ten a zsidó respublicával együtt ezt a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból, és hogy talán sohult az egész világon sem terem, hanem csak Aegyptusban, a török császároknak egy kökértjekben [BÖn. 409]. 1778: egy kevés Spárgát küldöttem s követem hogy többet nem küldhetem mert 4 bokornál több meg nem maradt a' többít ki vesztették [Bikfva Hsz; ApLt 5 Apor Anna Nes-mes János galaci gondv-höz].

4. kezéből ~. a. (birtokából) el/kivesz; a depeseda pe cineva (de un lucru); (von seinem Besitz) nehmen. 1638: hiszem nem Pogani az jo sogor hogi ennekem is karom-mat kiuania, s en sem vagjok pogany hogi eö neki roma-lat kiuan(n)a(m), es ki ueztenem kezéből^a hogi eggiet massat el ueztegesse erette felszegh arro(n) [Mv; MvLt 291. 140b. — ^aA zálogos szözlöt]. — b. átv vmit elvesze-get/kihullat kezéből; a pierde/lăsa ceva din/de la mînă; etw. verschwenden/tun, aus den Händen fallen lassen. 1710 k.: Azt pedig mondani sem mertem, hogy ezen az

úton mint vesztk ki kezekből az diplomát^a örökösen, milliók kiadására kötelezik magokat, nemesi szabadságukat elrontják, és a szászokkal, sőt jobbággyokkal egy talyigára ülnek, kamarát és minden idegen igazgatást legitimálnak [BÖn. 929. — "Valószínűleg a Habsburg uralom alá került Erdélyben a rendiség jogait biztosító Diploma Leopoldinumra (1690–1691) von. utalás.]. — c. kitud/veszejt vki kezéből vmit; a face ca cineva să piardă ceva; etw. aus js Hand fallen lassen/ausstechen. 1710: Így vesztek ki a német császár keziből a szép országot a maga telhetetlen tisztel^a a Thökölyvel levő magyarok, mint Sándor Gáspár ... Petrőczy István^b ... elálataták Thökölyt: ne hidjen az erdélyieknek, mert azok ki akar-nák tudni szép szín alatt Thökölyt, hogy azalatt a német ármádát bevehessék, hanem instelláltassa magát elsőben a fejedelemségre, azután is kimehet a fővezér táborára. Így vesztek ki Thököly keziből a dolgot^c [CsH 216, 230. — "1689-ben. ^bFolyt. a nevek fels. ^c1690-ben].

5. kitud/veszejt vkit vhonnan; a inlătura pe cineva de undeva; jn bei irgendetw. ausstechen. 1619: (Ahmet thá-ja) igen orcátlan later ember, és ez azt kezdi mondani, hogy császár^a azzal biztatja Ferdinandust^b, hogy övéle le-szen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábort mind Erdélyből és Magyarországból kiveszti [BTN^c 398. — "A török szultán. ^bFerdinánd császárt és királyt].

kiveszteget elveszteget/prédál; a risipi/irosi/präpádi; vergeuden/schwenden. 1599: kezünk egy wy bort Vrna-r(um) 85. Aroltanak ... ket nap fl 2 d 70 ... Legh wtol veztegettünk egy zegeny o bort ki chak eyetel p(er) d 1 1/2 [Kv; Szám. 8/XVI. 14]. 1710 k.: az szebeni nyomorú-ságos Esztendők alatt ki vesztegettem vala kevés Pinze-met, a' mittske t.i. meg maradhatott az terhes költségünk-ből [CsV].

kivet 1. kidob/hajít vmit vhonnan/vmiből; a arunca afară; hinauswerfen/schleudern. 1573: (A) halat ... az Batyok ... az fodor Istwan towabol hozta volna ... Eo meg latya hat Regen holt meg Mond hogi Neky ne(m) kely vessék ky onnat [Kv; Tjk III/3. 180b Dobo Tamás-ne Erzebet vall.]. 1585: Keoteles Istwa(n) vallia ... Nem Monta Azt hogy eo nem elege a' Czeh Mestersegre, Es hogy eo Az czech ladaiat ky vetnye az vczara [Kv; Tjk IV/1. 439]. 1602: az feleségemet ... ereőssen rangatta tazigalta, egy palastiat es egy mordaly púskamot az haz-ból ki wetette [UszT 16/69]. 1633: Szalkay Mathe fel uőn egy feualt es kj vete az aiton [Mv; MvLt 290. 112a]. 1699: vit volt harom darab fat latvan hogy czirkalunk az ucza-ra vetette volt ki ott talaltuk [Rücs TA; KvAkKt Mss 344]. 1730: a mig ott mulaték látám a mint emlékezem hogy három Sustakott ki vete, el romlott fazék Cserepet is, látám, hogy ki vete Mátyás egy néhányat [Altörja Hsz; Borb. I]. 1771: Gyöngyösi István ... kapja magát ki megyen és bé hozzá maga Gyöngyösi a Gunyát, hát meg ésmérék hogy Gázmér Krista Mentéje és szoknyája melyeket vagy az Aszszony vagy az Ur vetett volt ki az ablakon [Dés; DLt 321. 31b St.Rátz (42) ns vall.].

2. kihány/lök; a zvirli/arunca afară; hinauswerfen/schmeißen. 1592: egy lyukat nytanak az kosaron és oda alla a Zaz Jakab fia peter benedek Janos és Zaz Leorinch rea hajta wgi utek meg ketteot az belet kivetek mind az kettonek s az kosarba egy odvas fa wala ebbe tevek el^a [HSzj kosár al. — "Az ellopott és leölt két disznót]. 1638:

vagy harom sasfat vetet ki Czikor Giörgy oda hatra, hogi az teöltés miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. 1772: (A szemét) Bányai János Uramék Hazok előtt lattuyuk, hogi ki vagyon vetve [Dés; DLt 321. 83a Petrus Jakots (53) ns és felesége Maria Salai (45) vall.].

Sz. 1762: az Sz: Háromságot olyba tartják, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki sepe-rné, és ki vetné [Torda; TJKt V. 110].

3. vmit vki elé odadob/vet; a arunca ceva în fața cuiva; etw. vor jn hinwerfen. 1751: Vándor Juon ... mid-dön az bor árrát akarná fizetni, három Tallért ki vete ré-szezen mondvan, ezen Tallerokat ma mostam és szá-szastattam meg [Balázstelke KK; IB. Georg Rempier (40) jb vall.]. 1786: ki vete Tot István két Garast azt mondván a Fogadosnak ne itt van az Pénz ... attza né-kem bort [Hidvég MT; GyL. Kotsis Stéfán (39) vall.].

4. vkit vhonnan kidob/kerget; a da afară pe cineva de undeva; jn hinauswerfen/treiben. 1598: Lakatos Tha-mas ... wallia ... azt lata(m) hogi az hegedewssel cozwe kapanak ... az zappanos legeny ... rut veres wala igen chaptodstak wolt arczúl ... hallam hogi Hor-wat Georgi monda wessetek ki az aiton az roz embert mit garazdalkodik it [Kv; Tjk V/1. 159]. 1606: Dienes Georgiet ketszeris uetek ki oztan az aitol le teori uala ha be ne erezzek, fogada azt hogy chak erezzek be semmi haborusagot ne(m) szerez, s ugy erezzek be [Dálya U; UszT 20/111] | Dienes Georgiöt, mint hogy uezekedik uala, ki uettek [i.h. 20/112 Matheus Antal pp Dallia-n(us) vall.]. 1630: kiuettet vala az Aiton az az Déak s az-ulta haragszom ra | monda Banhazi Ura(m) hogi fogjak, s keőteőzzek meg s vessék ki az hazból [Mv; MvLt 290. 194a, 196a]. 1631: mikor penze el fogiot Beőrveinek, mind Apiostol Anniostol rea tamattak Beőruere és ugy uettek kj az hazból eginihanizor [Mv; i.h. 46a]. 1764: midőn Imbre György holmi ott lévő musikasokban bele garázdnálkodott ... Murvai János meg tépte, s az ház-bolis ki vetette [Torda; TJKt V. 238]. 1766: midőn egy néhány versen unszolta volna ... Székelly János Domokos Ferentz egybe szida Apját Anyát Lelkit ... ek-kor en kivetem Domokos Ferenczet az Udvaromról [Szilágycseh; BfR 101. 2 Joannes Bátsi (40) jb vall.]. 1778: nem mertem Senkinek panaszolni, félvén, hogy ki vét a Házból [Pósa SzD; Ks 34. VI. 1].

Sz: ~ik az ajtón, visszajő az ablakon. 1710 k.: A sok mást gázló embert, és kivált Telekit megölmi nem lehet, bűn is effélét gondolni; amoveálni a fejedelem mellől haszontalanság, vessék ki az ajtón ma, harmadnapon az ablakon is visszajőnek [BÖn. 696] * ebrúdon ~ kiebrudal. 1811: a' Doctorok-is mennyi átkot hallnak, Mikor a' betegek kezek közt meg-halnak, Ilyenkor, hogy dől-gok türethőbbnek tessék, El-illantnak, ne hogy eb-rudon ki-vessék [ÁRÉ 168].

5. (a városból) kiseprűz; a alunga/mătura (pe cineva din oraș); (aus der Stadt) stäupen/mit einem Besen hinausjagen. 1582: 23 Marty wetenek egy kurwat ky attam az cyganoknak d. 60 Az porozlónak is attam d. 60 [Kv; Szám. 3/V. 11 Lederer Mihály sp kezével].

6. kb. elenged/ereszt; a da drumul; loslassen. 1675: Ha több pénz nem lesz, az végbeliek a nélkül maradnak, ha most megmaradnak is, mert noha sok lött s leszen ma is labancz, de ha kivetünk is benne, úgy is lesz ötezer ember ez, ha el nem mennek [TML VII, 117 Vesselenyi Pál és társai Teleki Mihályhoz Váradpüspökből].

7. vkit házából/jószágából kitesz/üz; a scoate/alunga pe cineva din casă/avere; jn aus seinem/ihrer Haus/Gut hinaussetzen/jagen. 1568: asz bernald fwrus^a reszet birta dacho pal es hatalomwal wetyk ky óth belölle [Sszgy; HSzJP Laurentius de Zentgyörgy vall. — ^aA Fruzsina becealakja?]. 1570: Sofia Zita peterne Ezt vallya ... Twdomant Theot rola Es ezt Monta o neky^a zeoch Myklos ... Mindennel haborgas, De ha Teorwen agya ky wetlek Jnnet kewzwlék ... fodor Jánosé ztis Montha neky hagi Byzon fely Borzad az wsteoked bele Te Zeoch Myklos myglen engemet ky vech Jnneth [Kv; TJK III/2. 77. — ^aFodor Jánosénak]. 1714: az Utrumb(an) forgó földet ... birván kevés ideiglen a Nagj Anjám, egj Ónya Sárja nevű ember kiis igen erőszakos s hatalmas ember volt, a nagj Anjámot ki vetette belölle erőszakosan [Monor BN; Ks S.11]. 1724: kérte a' Felesége ... az Urat Gónos Istvánt, hogy testáljon néki, mert ha meghal, ötet ki vetik mindenből a' Gonos Atyafiak [Ne; DobLev. I/106. 8b–9a Sára Veress rel. nob. quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.]. 1756: Togyéri Györgi földgjei az én Ipamra Togyéri Ivánra maradtak volt és arol a Togyéri Ivánrol én réam maradt volt Feleségem után, mig ki nem vetettek belölle [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztántin (80) jb vall.]. 1797: a' Néhái Nagy Aszszony azt méltóztatott nekem ... mondani, hogy mig élek, azon kis házból ki nem vét [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Szk: törvénnel ~ a házból/házából törvényesen kipelel ház(á)ból. 1584: Borbara Aztalos Janosne vallia, Tudom hogy mikor Besztercz(n) Beuchel Andrasnak feyet veowek, Mingiarast Az feleséget Teremy Martat Beszterczey Georgy teorwenyel ky wete az hazabol [Kv; TJK IV/1. 339]. 1608: Ha penigh ualakj teorwennel akarna ki uetnj Berei Martont az hazbol ugis Getzy Jstuan Vramnak iusson az haz penze utan, másnak senkinek se [Mezőbánd MT; MbK].

Sz. 1748: magától Molnár Jánostól hallottam mondani, hogy ... ugy ki veti Jozsivót a malomból mint egy kutyát [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

8. kilök/taszít vkit; a împinge/ímbrinci afară; jn hinausstoßen. 1596: le uagia ... az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiera haila s ki esek az erezbeól en ne(m) tudo(m) ha ki veteké. Aúagy eő maga akarattia(n) haila ki, de ugyan megh deczkene az pinche torkaba a' fara [UszT 11/53 Lucaas Damokos de Kaidichfalúa jb vall.].

9. vmely közösségből kiközösít; a exclude (pe cineva) dintr-o comunitate; aus irgendeiner Gemeinschaft (ver)bannen. 1593: Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panaszt teonek Keuli Mihalira ... hagi karot lopot volna, megh hagiuk neki hagi meg tizticha magat: Annak vtanna esmet tahat lopot egi zana, es megh egette, ezt ertuen ki vetwk az kalandosbol, mierthogi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; TJK V/1. 393]. 1710 k.: Ezen gyűlés alatt a gubernium Szász János ellen külön személyes querelát és vádlást irata ő felségének ... sőt a gubernium ekkor őt arestálni és a tanácsból is kivetni akará [BÖN. 871].

10. (vmely méltóságból/tisztségből) eltávolít; a înlătura (pe cineva dintr-o demnitate/functie); (aus irgendeiner Würde/Amt) entfernen. 1614: azmit az pasa Bethlen Gábornak fogadott, azt teljességgel véghez akarja vinni, és urunkat^a az fejedelemségből ki akarja vetni

[BTN² 72. — ^a1613-ban Báthory Gábert]. 1711: azon Becze Mártont ki vetvén a' Tisztartóságbol, Csomafalvi Csata Mihaly es Szárhegyi Gáspár Istvan Succedáltak vala [Kilyénfva Cs; WLT Emericus Kemenes (55) pp vall.]. 1756: Németi István Uram Róka torkokat lopot, azért úgy ki is vetette a' Nemes Tanáts a' szolgabírósból [Kv; Mk IX. Vall. 38]. 1760: A Dögmezei kérülő Lupuly beszéllette hogy ő minden esztendőben két tulkát teleltette azért hogy rutúl ne bányék velle, és ki ne vesse a' kerülőségből [Bethlen SzD; BK. Joan. Ersek (32) jb vall.]. 1821: itten Kéményesi Antal nevű Tisztje lévén ... a Nehai Grof meg nehesztelődöt és a Tisztségéből is ki vetette, ennek helyébe jött egy Bantsi nevű Tiszt [Görgey MT; Ks 79. 125].

11. nyakából ~ (ruhadarabot) nyakából ledob/vet; a-și scoate haina; (Kleidungsstück) vom Hals her/hinunterwerfen. 1600: Mich(ajel) Zenthianuy Seruitor ... fassus est ... Chako Balinth megh ragada mind zabliastol az Nemes ember ky vethe az mentet niakabol ... Enys megh fogam kezebe az kardot ky tekerem kezebeol [Kv; TJK VI/1. 445]. 1739: Szárikámot az nyakamból ki vetvén, mondám az Öcsémnek, Lőjje ... mert el kell vesznünk [Szentlélek Hsz; HSzJP St. Hodor (49) pp vall.]. 1744: a Pintyila fiát ... meg fogtuk vala, kiis a Glugajatt ki uettuen a nyakából ... maga el futa [Gyeke K; Ks].

12. kiköp; a scuipa; ausspucken. 1763: az I(nct)a ... maga vétkét titkolni akarván az Uranak készitett pogatsa irant, hagi nem volna egérkövel készitve, edes annyával, s más idegen legenyelis azon pogatsából etettet, kiknek hanemha orvassággal subvenialtak volna, rosz követte volna, ugj magais szájában vett belölle de el fordulván ki vetette [Torda; TJKT V. 180].

13. kihány/okád; a vărsa/voma; ausbrechen/kotzen. 1744: Láttam valami vizi bornyút hogy ... Péter hozott vala a falu közé mutatván nekünk, eben hal meg az eöcsém mind eszt uetette ki a száján de ki atta bé néki innya nem tudom [Gyeke K; Ks].

14. kendert ~ a scoate cinepa de la topit; Hanf (hin)/(her)auswerfen. 1686: én magam vetettem ki a' vízből két kalongya s tiz kéve virágos kendert [Madaras Cs; BK]. 1757: A Küküllő hertelen meg aradván és az Aszony eő Excellaja Kendere a vízbe lévén ... minden kár nélkül ki vetették [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1855: A jobbágy felesége a kendert kinyövi, eláztatja, kivetí, megszáritja, kitilólja, megheheli, ecseteli, megfonja, felmatolálja, megszövi és megfehéríti [ÚjFE 181].

15. (szövszékre) felvet; a înfășura/întinde (urzeala pe războiul de jesut); (auf den Webstuhl) (an)scheren/zetteln. 1838: tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának és instálak az vékonyab Asztal keszkenyőkhöz mégy (!) egy fél font, fonalat mert nem tudam ki vetni az Szélessegit az tizen négy keszkenyőnek [Kv; IB. Konetzni Ignátné Dombaji Anna Kamuka Takátsné gr. I. Bethlen Sámuelnéhez].

16. kifordít; a răsturna; herausreißen. 1808: a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára felkapott; tehát az Ekét kivetette a' Földből s annál fogva ... egy darab hosszszára ki nem Szántathatvan ... a' végénél Szántatlan maradt [Felőr SzD; BetLt 6 St. Gáál (64) zs vall.] ! midőn azon Meredek borozdára kapott az Eke Taliga, tehát az Ekét a földből ki-emelte s ki-vetette [uo.; i.h. Nic. Molnár (60) col. vall.].

17. kiemel/lök; a scoate (din ...); (her)ausheben/hängen. 1644: hallam egikor hogi fel vertek Csiszar Mihalynek az hazat ... az aitol ki vetettek az sarkabol ... s el uittek az penzt [Mv; MvLt 291. 400b]. 1682: az megh irt szánto földből az foglalo karot (: melyel el foghlaltatta volt Patko Abiga Aszoni :) azt én előttem ki veti az földből [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1740: a viz a Ngod Udvarát fél vetté a Csürben forrás kezdődöt, a patak a ki a' szőlő alól jó úgy el mosta hogy még a' kapú fél fát is ki vettette helyéből [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez]. 1751: az Uraság biráját az Falu Eskütteivel és leg örögőb Falusi két embereinket azon helyem el igazítása véget az föld színére Sallarium mellet midőn ki vittem volna ... az helynek metáját ki mutatták, meg metázták, ellébbi obligatioja ellen az I nem aquiescalt a metákat ki vetette, s mostonis háborgatom általa, azon darab földömben [H; Ks 62/5].

18. kertet ~ kerítést kijebb/kinnebb tesz; a muta gardul mai in afară; Zaun weiter hinaus/draußen setzen/stellen. 1607: regen az kерт ... az hol akkor az viz iar uala annak az partyaba(n) uala hogy az vizet ide vettette az uta(n) vette ki ide az kert az viz Zelyere [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1741: M. Szűcs János atyánkfia kivetette kertjét, a' Posta kerte; úgy Kántor Gál Istváné ö kglmeis, házához adatott telkén kívül kerteltetett bé, egy darab város földét; mely becsülletes Atyánkfiait admo-neáltatni kell ... hogy intra 3tium vegyék bé rendes mé-tájára kertyeket [Dés; Jk 554a].

19. (vizet medréből) kinyom; a face să iasă (din albie); (Wasser aus dem Bett) her/hinausdrücken. 1723: Az Adámosi malom gát nagyobb oka ennek a' Berec veszedelmének, a veti ki a vizet, a sövényfalvi és a Királyfalvi fel tolyja [Királyfva KK; MbK 162]. 1746: (A) Malom Gáttya midőn meg árad a' Küküllő ki tolyja a' vizet, és a' Dombaiak széna fűvében Sok károkat téssen, és hamarabb is kj veti az vizet mint az alsó Malom [Dicső-sztmárton; JHb XIX/28]. 1772: ezen Malom egy kevésse a' Viz mérték szerént alább vagion, mint a' több ... Malmok ... ez is ha annjira fel emeltetnék, mint a' többi vadnak, mikor a' többi forganának ezis forgana mikor meg állanának meg állana, mikor pedig a' többinek Gáttya a Vizet ki vetné, az ezé is tolná [Mikefva KK; JHb LXVII/2. 305].

20. kiárad/önt, táj kiüt; a se revărsa, a se vărsa peste maluri, a ieși din albie; über die Ufer treten, ausschwen-men. 1597: az kis kobatffaluak és Demjen Ferenc hyuak az peres helyre ... azt mo(n)dak hogy ... az mjatt üezett megh az orzag vta ahogy ki wet az viz [UszT 12/82 Petrus Mihaly de Kadachy sz vall.]. 1672: az mint az Ur ... malma uagion, azon felljv uagion edgj lapaljos helj oda mindenkor ki uetett derekason a kvékeölleő [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1723: A Sövényfalvi Territoriumra jövő árvizet ez a Sövényfalvi Malom Gáttya Causallyaé nagyobbára, vagy az Adámosi és Királyfalvi malmok Gáttyai Szerzik, s mi formában, és nevezetessen hol vét ki az ár Viz? [Kük.; MbK 150 vk.] az itt való Malom Gáttyának dagaszsa miá vét ki a Küküllő árja Közönséges ár Viznek idején is [Sövényfva KK; MbK 150]. 1744: neha a Nyaradis ki vét raja [Bac-kamadaras MT; Llt Fasc. 67. — a földre]. 1753: ha csak félíg meg árad is a Nyárad, mingjárt ki vét a Nyárad és a körül valo vidéket környeket el borittja [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

21. ~ magával kb. kisodor; a duce cu sine, a scoate pe uscat; ans Land treiben. 1864: (A tó) mikor nagy eső-zések vannak kiönt, s akkor ... vét ki magával tengeri csigákat [Egeres K; KHn 195].

22. (gép) magából kidob; a arunca afară; (Maschine) her/hinauswerfen/schleudern. 1823—1830: A fészülő masina mint egy malomgerendely olyan ... A masinát nagy keréknél fogva a viz hajtja, s a gerendely forogván a tokjában, az első végén bebocsátott gyapotot magától húzza be egy ferslagból, megfésüli s más végén más ferslagba kivetí [FogE 246—7].

23. kiró; a impune (o obligatie); auf(er)legen. 1681: Ha mikor peniglen reajok^a bort vetnek ki ... mindenik falura, a haro(m) Innepre haro(m) hordo bort ... meg merven a hordokat, mindenik helyrol a szerint tartoznak be fizetni a mint az bor ki csapoltatott [VhU 82. — ^aA jb-okra. Karácsosnyra, hűsvetra és pünkösdre]. 1847: Varga Katalin nálunk az embereknek azt mon-dotta, hogy ... meg kell kérni a felséges királyi kormányt, hogy jártasson végire, vajon igazságosan veti-e ki a tekintetes szolgabíró ur a népre az adó után jární szokott élési rovalokat [VKP 249].

24. ~ i magát a. élvetődik; a ieși (din ...), a apărea; (plötzlich) erscheinen. 1585: Sete Mate ... vallia, Az patay Gergelne hazanal valem, ky vethe magát ez Grusz lacab, S monda The vargane Esez lelek Curwa, tudodé mithe chelekedek veled [Kv; Tjk IV/1. 497]. 1597: Chizar Ferenczne Anna azzony ... wallia ... Zeoch And-ras ki wete magát egi dardawal nagi zitkozodwa [Kv; Tjk V/1. 105]. 1600: Andrasis hozza kezde vaghni ferench Janoshoz, Andras egikor ki wethi magát az kapún, monda fere(n)ch Janos hogy, Im el wezte az hitva(n) ember [UszT Georgi Andras Zentegihazas olah-falwy Zabad zekely vall.]. 1644: latam hogi Haidu Mar-ton az eo maga hazabol kj vete magát nagi zitkozodas-sal, cziakane vagi zekerce vala kezebe(n) nem tudhatom [Mv; MvLt 291. 435a]. — b. beleveszi/veti magát zhova; a se arunca undeva; sich irgendwohin hineinwerfen. 1589: Matias deak ... vigre le zalloth lowarul, Her-czegh Palneis azonba ki vete magát az kalongiak keözze es oth eoelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. — c. (vz) kiüti magát, kiárad; a se revărsa, a ieși din albie; (Wasser) über die Ufer treten. 1746: midőn meg árad a' Küküllő ki veti magát, de mitől jő ki én nem tudom [Ádamos KK; JHb XIX/8].

Sz: ~ i magát a rozsból? 1659: Sztépán Ferencz só-gornak is irtam, ha ott érné levelem, talán ő is kivetné az rosból magát [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihály-hoz].

◇ Szk: atyafiságából ~ megszakítja/tagadja az atya-fiságot/rokonságot vkivel; a rupe relațiile de rudenie cu cineva; Vettern/Verwandschaft abbrechen. 1675: Kegyelmed levelét böcsülettel vöttem. Már azt gondoltam, éppen kivetett atyafiságából [TML VII, 51 Teleki Mihály Mikola Zsigmondhoz] * bosszút szívéből ~ kiirtja szívéből a bosszút; a renunța la răzbunare; Rache aus dem Herzen tilgen, auf die Rache verzichten. 1600: Az Nemesség ... bozzut ky uetuen züueokbeol ... uelünk egyiüth elny, halny akarnak [Nsz; SzO IV, 138] * elméjéből ~ vmit kiver fejéből vmilyen gondolat/vélekedést; a-și scoate o idee din cap; irgendeinen Gedanken aus dem Kopf schlagen. 1664: Engemet sem-miképpen Szattmár-ra vissza nem bocsátanak, még ki

nem vetvén elméjékből magok felől gondalt jövődöbeli veszedelmeknek félelmét [TML III, 311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz] * *késéget ~ szivéből* kételkedést kiirt szivéből; a inlatura orice indoială din inimă; Zweifel aus dem Herzen tilgen. 1710 k.: Ez az üdö, nap 23. januárii, reggeli óra csudálatos coincidência omnibus circumstantiis consideratis az én szivemből minden késéget kivét annak az álomnak divinitasáról [Blm. 1034] * *szerencsét kezéből ~ elveti magától* a szerencsét; a da norocului cu piciorul; Glück von sich werfen. 1710: (Apor István) esmét monda: „Ilyen nagy dologban nem jó mindjárt kegyelmednek aperte a választ kiadni, hanem gondolkodjék kegyelmed, s a maga előtt álló szerencsét ne vesse ki a kezéből” [CsH 305. — 1699-re von. feljegyzés] * *törvényt a maga rendes sarkából ~ i* a törvényt el/kiforgatja; a rästälmaici injelesul legii; Gesetz verdrehen. 1760: nem lehet Törvényt maga rendes sarkából ki vetni, és a tiszta szívet ekképp(en) vexálni illetlen dolog [Igenpatak AF; TL. Teleki Ádám aláírásával].

kivétel 1. kivetés; scoatere; Herausnahme. 1625: Az harminczad dolga feleől, az Beczjwletes Varos, Egi nehani vrainkatt választva(n), hagi vrunkhoz eő felgehez mennienek, az Harminczad zazlonak Innet ki vetele feleől [Kv; Szám. 16/XXXIV. 237]. 1726: (A napszámósoknak) kik az felső csatornák egy néhány rendbéli vételin s ki vételin dolgoztak ... a Szamosbol bé szolgáló felső csatornák elein az partot meg czövekelték s fonták ... fizettem a d: 30 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1762: A pénz kivétele előtt (ha igaz hogy pénzt tanáltak): valo estve kétcer jött hozzám Lupsor Vonuly fia Juon hogy adjam oda a pénz kereső furut [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Ano cons. Bogdány Juon zs vall.]. 1837: Méhek kiadása ... A szénából lett ki vételkor találatott meg döögölve l Anya [Budatelve K; Born. F. lh Biró Mózes tt lev.].

2. (dézma) felvevés/szedés; stringere (a díjmei); (Zehent) Erhebung/Eintreibung. 1671: concludáltuk hogy ennek utánna a Fiscus számára való Dézmának ki-vételében ilyen mód observáltassék, hogy a Pinczejáráskor a Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Esküd-tivel együütt igasságosan mérjék-meg Istáppal, 'a melly hordokat meg-kell mérni, és a' szerént vétessék ki a Dézmát [CC 27].

3. birtokba/tulajdonba vétel/vevés; luare în posesiune; Inbesitznahme. 1800: ezen Pokai^a Jusnak ki vételével a' Titt Expns ur mind szénában mind Törökbuza föld dolgában tsonkaságot szenvedet [DLev. 3. XXXV. 6. — "Pókán (MT) levő]. 1810: az ... Klmed Testvére Tolvaj Mária, az ötlet illetett Egerbegyi, s Kertsedi egész Rátáját, mind belsőt, mind külsőt minden háborgatás nélkül Klmed kezínél hagyta, és azoknak ki vétellekkel kegyelmedet Soha nem szomorította [Egerbegy TA; Tolyaly lev.].

4. kiszabadítás; eliberare; Befreiung. 1595: Antal Georgieot ... Banffi Istuan vrunk kezébw l ki ueűek kezessen ket zaz forintigh Vajda Istuan Vrnk haza ieuoteleighlen ... Mely fw kezesseknek vgian ezen Antal Georgi ki vetelelen kezesek^a ... Korpaddon lakozandok [K; RLt O.5. — "Köv. a nevek fels.].

5. vki kezéből és birodalma alól való ~ vki hatalmas alól való megszabadítás; eliberarea de sub stăpînire cuiva; Befreiung aus js Gewalt/Macht. 1643: Ha azert

hatalmas gyeőzhetetlen Csaszarunk es fenyes Portaja my nekünk es az magyar nemzetnek joakarattal, gondviselessel, es Magyar orszaghnak mostani nemet Csaszar kezebeől, es birodalma alol valo ki vetelebe(n) elegedendo seghitsseggel lesze(n) ... valamigh my magyar orszagot birni foghiuk maghunk személyünkteől eő hatalmasaga(na)k esztendeönként tiz ezer Tallert adunk es küldünk be az eő hatal(mas)saga Tarhazab(a) [Törzs. fej.].

6. elvétel; luare; Wegnahme. 1674/1676: Az leveleknek ki vételét, és el csalását ugy hallottam, hogy el csala^a Kamuthi Miklos vramtul ő Nagátul, Eormenyessrűl való leveleit, hogy annál állandobbakat, erősebbeket ad fogada, de az után ugyan semmit nem ada [Köbölkút K; JHbK XX/21. — "I. Rákóczi György].

7. ki/megváltás; scoatere; Er/Ablösung. 1647: Birtalan Gergely proclamáltatta Peter Istvant Esztelnekit. Egi cziakannak teorvenire valo kivetele feleol, melj cziakanjert Juramentumot kellett deponalni [Hszj csákány al.].

8. (irat)kiváltás/vevés; scoatere (a unui act); (Schreiben) Ein/Auslösung. 1730: Malmunk oculálításakor lött Protestationk(na)k Parjának ki vételére, Oculator Urakhoz eő kglmekhez ... expedialtuk N: Kibédj Márton Atyánkfiát eő kglmet [Dés; Jk 398a]. 1807: A sub H. lévő Certificat(orium) Testimoniumnak ki vételiért Dr 24 [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1862: ha a törvényesen felvett Jegyző könyvekben a Cs. kir. Cataster által megállított classificatio lenne basisul meghatározva, a mérés kezdetén a telekkönyv kivételét vagy lemásoltatását az illető Elöljáróság által eszközölteti és nékem kézbesíti [Kv; Ks 92].

9. betakarítás; recoitare; Ernte, Eimerntung. 1796: Tessék Kegyelmetek(ne)k ... a pénzt fel venni és a Devicinált Földet^a ki botsáttani, a mostani gyümölsének ki vétel után [Albis Hszj; BLev. — "Szántóföldet]. 1828: Tessék ... az Urnak ... mind széna fűhelyeknek mind a Szántó földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni — tőstént mindeneket a kezure bocsát az ... Aszszony az ürességiben tanálkozokot, a' kik bé vagynak vetve termés kivetele után [Hszj; BLev.].

10. 1816: A' Gátra rekedett ember kivételiért 10 Rft 16 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

11. kevés ~ lel keveset kivéve/leszámitva; cu puțină excepție; mit wenig/bis auf wenige Ausnahmen. 1855: A személyzet kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekől állott [Újfe 157]. 1867: Nép iskoláink kevés kivétellel a' leg salynálatra méltóbb állapotban vannak [Gyalu K; RAK 139].

12. vmi ~ével vmin kívül, vmit leszámítva; cu excepția, în afară de ...; mit Ausnahme von ..., etw. abgerechnet. 1874: Középületei gyengék a templom kivételével, mely 1873-ban fából újonnan épült [Udvarhely Sz; ETF 107. 27].

kivételes szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ esetben kivételesen; in mod exceptional; ausnahmsweise. 1894: Jólesik, kivételes esetben, ime, kiáltanom: szép dolog az Árgirusod [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivételmedés átv eltérés/tévelyedés; abatere, depărta-re; Abweichung, Verirrung. 1662: Melly időbéli igazga-

tásnak az ő igaz vágásából való kivetemedés miatt aminémű nagy gonoszok követték volt a szegény hazát és az egész Magyarországon is már világoskodni és fenn lenni kezdett evangéliumi tudományt [SKr 85].

kivetemedik 1. kiszármazik, el/kivetődik; a pleca de undeva; weggehen. 1713: Marton Mihály ... nem régen vetemedék ki hazol de azt nem tudom hogy most hol lakik [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

2. *dtv* eltér/tévelyedik; a se abate; irregehen, sich verirren, auf Abwege geraten. 1662: Máltán hasonlittatik ... e mi szegény hazánkknak, Erdélyországnak ... állapota az Izrael és Júda nemzetének azon Istentől rendeltetett fejedelemségi igazgatás alatt való boldog állapotához, midőn azon igazgatások boldogul az ő igaz vágásiban viseltettek, és azokból ki nem vetemedtek; ellenben boldogtalan sorsához, valamihelyt azon igazgatások az ő igaz vágásból, vagy határiból kivetemedtek [SKr 72]. — L. még SKr 81, 434.

kivetés 1. kiadás/öntés; revársare; Überschwemmung. 1672: Az mint ide fel az Adamosi, s az Borzasi határ szeljben edjg patak szakad az kvékölleőben ott szokat elsőbe(n) ki uetni ez az kvékölleő, annak utanna osztan(n) fordul az kvékölleő arradása uagi ki uetese, az Dombai hatarra [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1723: miolta ez a Sövényfalvi Malom oda épüle, abban a B(er)ekben az ár viznek ki vetése miatt több kár vagyon [Királyfa KK; MbK 162]. 1760: a Nyárad vizenek kivetesekor árja anyira grassalt, hogy ... a Nagy István ur(am) ajtajaig is el hatott [Káposztássztniklós MT; Told. 45].

2. kb. kinnebb tevés; mutare; Hinaustun/legen. 1580: Az Seowennyek es gyopykh ky vetesse feleol ... wegezték hogy ... lassak meg Ahun affele gywpwt találnak eo kegme aggio(n) embert melleyek ... es vonasak le [Kv; TanJk V/3. 217b].

3. eladásra kitevés; scoatere la vânzare; Zum-Verkauf-Stellen. 1687: Salamon F(o)g(a)r(a)s(b)a szállittata 23. hordó Borok ki veteséirt az Kortsolyások(na)k cum d. 24 adtunk [Uti].

4. téglavetés; făcutul cărămizilor; Ziegelstreichen. 1814: még az 50,000 Téglából 2000 Téglá hibázik melynek ki vetésére ... magokat kötelezték ... 's tulajdon ételeken meg égetik [Felőr SzD; BetLt 6].

5. kiásás/hányás; sãpare, scoatere (cu cazmau); Ausgraben/werfen. 1805: megzãlogoltott Botzor az agyag kivetéséért [Dés; DFaz. 33].

kivétel 1. kiszedet; a pune pe cineva sã scoatã ceva; hervornehmen lassen. 1570: Therek Balazne Margit ... Ez vallowal zabo Miklosneh egy lewelet vetet az azaibol ky, Es Bwdy Tamasnak agya megh olwasny [Kv; TJK III/2. 196. — ^aVallja]. 1780: Az eo Nagysága belső értékire, vagyonnyaira, pénzire ... maga a Néhai Grof Ur eo Nagysága viselt gondot ... azok többnyire Ládákban Almárjomokban zár alatt álván ... de maga eo Nga azokban nem nyult, és nem tractalta azokat, hanem ... Cserei András Uram(na)k, mint leg belsőbb Inassának által adta a koltsoakat, és eo kegyelme által vétetett ki mindeneket, s tétetett vissza is [BK. Joannes Kőrösi de Rettg (22) ns vall.].

2. (helyéről) kiemelt; a dispune sã fie scos (din locul său); (von seiner Stelle) (her)ausheben lassen. 1595: Biro

W. vetete kj az 1. Retez fõt az kőfal kapuianak Job kez felöl való (!) kő balúanybol [Kv; Szám. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1757/1758: Jonás Pál Ur(am) az Nms Abrud bányai Magistratustol collatizált helyre Stompát épített ... én más kereket téven be az Stompban ... Semmi károm a tojulás miat nem volt, de osztán én utánna vádoskadtak Harsányi Uram(na)k azért hogy ki vetettem a régi kereket és mást töttem bõ ő kgilme parontsált, hogj tégyem vissza a régi kereket [Ab-rudbánya; Szer.]. 1845: A Serfözõ üstet ... ki vétettük [Dés; DLt 392/1846].

3. kiásat; a dispune sã fie dezgropat; ausgraben lassen. 1849: vélek ki mentem s sebb helyre el temettük a hogy lehetet — késõbbre az arendás kivétette s valami Dészkák közti tette s el temettette [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

4. vmiből vmit/vmennyit elvétel; a scoate ceva din ceva; von etw. etliches wegnehmen lassen. 1774: tudom hogy egy alkalmatossággal Bálint Uram Tisztarto lévén engemet bõ hivatatt az Udvarban ... hogy az Bor tötlekin jelen légyek, akkoron hogy a Borok meg forrottak tudom hogy egy Hordobol vétetett ki két nagy Cseberrel mellyekben lehetett könnyen 9 veder a mellyelis az uj Borokat meg töltöttük [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. vall.].

5. dézmát felszedet/vétel; a dispune sã fie strîns dijma; Zehent erheben/eintreiben lassen. 1671: a' Pinczejárskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Esküdtivel edgyütt igasságosson mérjék-meg Istáppal, a' melly hordokat meg-kell mérni, és a' szerént vétessék ki a Dézmát [CC 27].

6. kb. (el)/kihajtat; a dispune sã fie mînat/luat; ver/austreiben lassen. 1770: Mikor magának szántani ment a szegény ember, az ökrét a barázdából kivétette^a, a cimborás társáét otthagytá [RettE 243. — ^aKeczei Sándor].

7. vkit elvitet/távolított vhonnan; a dispune ca cineva sã fie îndepãrtat de undeva; jn wegbringen/entfernen lassen. 1736: az Jósika István fiait és Jósika Imrét, Jósika Istvánt, Jósika Dánielt kivételé az fejedelemszony erővel az udvarhelyi catholica iskolából és erőszakoson küldé az enyedi kálvinista iskolában, s erővel kálvinistát csinála belőlök [MetTr 438–9].

8. át/magához vétet; a dispune sã fie scos; zu sich bringen lassen. 1792: az Aszszony Marinka azt bátor-kodott a' maga Instántiájában iratni, hogy Engemet az ő Fia Péter, mástol Kölcsön vett pénzél meg ajándekoz-ván arra el bëllett hogy ő tölle erőszakoson is a Fianak Péternek részét ki venném, vagy vetetném [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 All Torjai Kiss Lukács Dobra Vidéki kraj-nik kezével].

9. (betegségből) ~i magát kigyógyíttatja magát; a reusi sã se vindece (de o boală); (von der Krankheit) sich heilen lassen. 1763: Nekem ezen esztendő egészésemre nézve elég szcrencsétlen volt, mivel harmadidén a quar-tanák esvén, abból hirtelen kivéttem magamat, annak utána sok egy s más nyavalyák ... s csaknem hypo-condriaca melancholiába estem, most sem vagyok jól [RettE 157–8].

kivétel 1. kivett; scos; abgenommen. 1828: azon re-portotiaj az Özvegy a Felperesek által azon Reporta-tiobol ki vétetett eseteksek vissza nem adása-riat ab Anno 1823 Itélet alá bé nem adhatta, illõ nem lévén az,

hogy az Özvegy Reportatioja ki folyását éppen a Felpese hátráltassák esketéseknél abból lett ki vételével [Ne; DobLev. V/1129.1a].

kivétethet vmiből vmennyit leszámíthat/vonhat; a putea scădea ceva din ...; etw. von etw. abrechnen können. 1663: Mindazonáltal kegyelmes Asszonyom, minthogy az bizony hamar nem lehet, Nagyságod ha azt akarja, azalatt az praesidium meg ne fogyatkozzék, küldjön elést ide, amazt felszedetvén, annak árát ugyanabból kivétetheti [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyay Annához].

kivétetik 1. vhonnan kiszedetik; a fi scos de undeva; herausgenommen werden. 1712: Csiki háromi inventatio, 1681. Ezek vétettek ki egy régi két felé nyíló ládából sub litera V superius notata, az felső skatulyából, bal kéz felől az hátulsó részcscskéjéből [Ebesfva; CsVh 104]. 1735: Az adosok(na)k regestruma az Vrbariumból Kivétetvén álljon az Ecclia ládájában [Árkos Hsz; SVJk]. 1766: Az következhető káros Consequentiakra nézve, szükségesnek lattyá a Mag(istra)tus, hogy a Város authenticum Sigillum conserváltassék ... a Város ládájáb(an), és midőn kívántatik ... onnét vétessék [Torda; TJKT V. 336].

2. (erőszakkal) elvétetik; a fi luat (cu forța); (durch Gewalt) weggenommen werden. Szk: *kezéből a bárdja* ~ (mészárosól) mestersége gyakorlásának joga elvétetik. 1692: végeztetett hogy minden mester szerrel Vágion az ki penigh szerire nem vágh az a mester büntetődik egy forinttal ... az ki penigh hus mellet részegen taláztatik annak az kezéből az bargya ki vétessék haladék nélkül [Kv; MészCLev.].

3. (járandóság) felszedetik/vétetik; a fi strins/adunat; (Bezüge) aufgenommen/bezogen werden. 1695: A' Mal-mokban a' mely négy öreg köből buzát, az előt való üdőkben nemely Quartásak ... nem jo uton a' talyiga tartásért szoktanak volt ki venni, ennekutanna az Ecclesia számára vétessék ki [Kv; SRE 41]. 1781: a' mennyi vas és atzél kívántatik esztendőre a' Verő részihez képest proportionalva(n) annyit a' verőbe ki szakasztván ... bé adni köteleztetvén ... és abból ... a' tized ki ne vétessék ... semmi szín alatt való el tartás vagy viszsza vétel szabad ne legyen [Torockó; TLev. 9/20].

4. (folyóvíz) elvezettetik; a fi deviat (o apă curgătoare); (Wasser) abgeführt/geleitet werden. 1662: Melly nagy bő víz ... oda fel jó messze gátolással a folyóvízből csövekre kivétetett és a föld alatt úgy hozattot volna alá [SKr 264]. 1732: a patak ... egyenetlen decursussa miat vetetett ki a regi árkából [Nagyida K; EHA].

5. vmi alól mentesítettik; a fi scutit de ceva; von etw. befreit werden. 1585: minden ember fertalionkent Aki-nek zekere vagyon Eokrewel, lowaywal, egy egy zeker keowet hozzanak kellemetes wdeoben, Es Az zaz Vraim keözzwlis senky ez terehbeöl ky ne vetessek, zabados be-leolle Ne legie(n) [Kv; TanJk I/1. 10]. 1681: ha kinek ... bora nem terem (: vagi szöleje is nincsen :) tartozik adni a D(omi)nus Terrestris számára ket ket forintot minde-nik személy ... eze(n) Contribu(ti)oból ki vétetnek zabadosok, Falusi Biro, virrasztok, egi szoval a várhoz való szolga, valaki a' szolgálatot Continuallya [Mogyorod H; VhU 80]. 1789: a F. K. Guberniumnak ... Decretuma Szerint a Szükséges Rendelések meg tetettenek volt az Iránt hogy a Vas Mivelők a hozzá (!) tartozó te-

reh hordozó Marhakkal együtt a Contributio alól egészen ki vetessenek [Kv; TLev. 7/8]. 1809: ha Ő Felsőge azon Kegyelmes Rendelését teszi irántunk, hogy az ado alól ki vétetünk, műis az Haza Törvényei szerént, a több Immunis Nemesekkel edgyüt ... birtakáinkhoz képest Insurgalni tartozunk [Asz; Borb.].

6. számításba nem vétetik, kivételnek tekintetik; a fi considerat/socotit ca excepție; als Ausnahme betrachtet/ausgenommen werden. 1565: Ha valamely fel, ez Napra^a rea nem menne ez dolognak Rendi tartasa zerint valo vegezesre had, es feyedelem dolga, ky vetetwen be-leolle, az feel, az masik feel ellen, harom zaz forinton maraggyon Tabla Teorwenye zerint [Kv; BesztLt 42. — "A kitűzött napra]. 1596: Jgi fizetmen penigh eztenedő altal az legenieknék ... Monostor Kapubali legenieknék neuk^a ... Zabo Jakab Az hadban ment ... Felten cze-keel Az hadban ment ... Kj vetettek [Kv; Szám. 6/XXIX. 176 Bachi Tamas sp kezével. — "Köv. a fels.]. 1677: ki-rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztet-tek a' Nemessi szabadságból ... a' kezesség állapottya-is ki-vétetik, holott abban-is kinek kinek írot törvénye a' maga kötése, csak hogy az olyanokban-is fél peresnek itilet ne tétessék, és jol meg-visgáltassék a' kezeseknek-is mentségek [AC 84].

7. leszámíttatik/vonatik; a fi scăzut; abgerechnet werden. 1574: Az mely fl 17 Az varos penzebeöl ely keoltet az Espotal mester ... ky veteszek vgian az espotal mesternenek Iwtando Marhabol [Kv; TanJk V/3. 98a].

8. (ki)töröltetik; a fi radiat/sters; (aus)gestrichen werden. 1782: Melly sok törődéssel, kölcséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ő Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regest-rumból ki vétessék, és örökösön a Nagy Atyánk ő Nagysága Fiu Ág maradékinak adassék, aszat bajos volna elő számlálni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

9. átv kiirtatik, eltávoztatik; a fi stîrpit; ausge-tilgt/entfernt werden. 1703: sok kára s hátramaradása lett közöttök való kitsiny Reformata Ecclia(na)k, melly miatt még Sz: egyházfiaikat sem találtanak, mert ha Me-gye törvénye szerént meg birtették, mindgyárt a' Pápis-ták közzé tsapta magát. Annak okáért hogy ez gonosz közzüllök ... ki vétessék fellyül emlitet Sz: Egyházfia-k, magok szabad jo akarattjokból fel vállalak a Sz: Egy-házfiuságot [Selye MT; MMatr. 217].

◇ Szk: *a város közül* ~ a városi polgárság soraiból kiemeltetik; a fi ridicat din rîndurile burgheziei; aus den Reihen des städtischen Bürgertums hervorgehoben werden. 1596: Incti Comp(ro)bant hogy mjoztatul foghúa az Varos kezsil ki vétettek az az hogj megh nemesittek, Az-ulta ne(m) birtak [Szu; UszT 11/37] * *vki jurisdiikciója alól* ~ vki hatásköre alól kivonatik; a fi scos de sub ju-risdicția cuiva; dem Wirkungskreis js entzogen werden. 1677: A' Fiscalis Jobbágyok a' mint cirkálás gonosz té-vőknek büntetések, ugy egyéb törvény szerint valo Exe-cutiok dolgából a' Vármegyék Tiszteinek Jurisdic-tioja alól ki nem vétetnek, ugy egyéb minden közönséges te-reh viselésekben ez Ország, Fejedelmek, s' Vármegyék szükségére nézendő expensakban a' Nemesség jóságá-val egyenlő terhet viselnyenek [AC 46–7].

kivétetődik 1. kiszedetik/szedődik; a fi scos; herausge-nommen werden. 1732: Ezen Ládából ... arany kap-

csok ki vétetődtek, és a depositumok közé tétettek [Kv; Ks 37 Kornis Zsigmond lelt.]. 1782: Közel ezen Határfához egy Határ köis volt fe(k)tve) De ezen kő onnét ki vétetődvn ... az Ec(clesi)a Erdeje szélei köz(epére) vétetődöt [Kide K; EHA].

2. vkinek hatásköréből kivétetik vmi; a fi scos ceva din resortul cuiva; etw. aus js Wirkungskreis (her)ausgenommen werden. 1670: Kigyelmed tudja, már régen mind Illye az többivel együtt az én dispositiomi alól ki vétetődött volt [TML V, 393 Kapi György Teleki Mihályhoz].

3. vkitől vmilyen jog elvétetik/vevődik; a fi luat cuiva un drept; irgendein Recht jm genommen werden. 1692: Mint hogj pediglen tartok az Kiraly biro Ur(am) meghaltalkodot elmejetől ... ebben arra kellene vigjazni 1. hogj semmi authoritas az Országk kezéből se fel vetés-be(n) se repartitióban ki ne vetetődjék [Szókfva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével].

4. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet werden. 1787: Melly Erogiati summája ... ha ki vétetődik az fellyebb irt Perceptionis summából ... marad incassalva Hf 76 Dr 56 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 11]. 1797: (A) bornak kupája ha el kél Dr. 20. jó belölle H fr. 320. melyből ki vétetődvn a' tőke pénzt (!) H fr. 144 ... in Summa 206. forint marad [Újfalú K; CU IX. 2. 120b]. 1814: az G. Ibaráné Capitalissa fell osztása alkalmazóságával ki vétetődött az Rhf 166 xr 40 [K; Ks].

5. ki/levonatik; a fi scăzut; abgezogen werden. 1790: jó lenne a' Nemes Cápálon előtt Ngodnak meg kívánni, hogj az halállal maradtott egészsz Massából legelőszször is az a' Summa 8 vagy mennyi ezer forint vétetődnek ki Ngtok számára [Szászníres SzD; Ks Lengyel János lev.].

6. mentesül; a fi scutit; befreit/enthoben werden. 1767: az betsületes Tanács béli Embereknek özvegyei ... Ki vétetődtek az egész kvartély pénz fizetésből [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

7. el/kivész; a dispărea; verlorengeden. 1662: amelly nemzetben a törvények ... pad alatt hevernek, sem a nép, sem a magistrátus nem jó, legkisebb gond a religió ... szükségesképpen ki kell vétetődni s elmúlni minden dicsőségnek, tisztességnek és valóságos örömmnek [SKr 696].

8. számításán kívül hagyatik; a fi omis din calcul; außer Rechnung gelassen werden. 1769: minden Nemes Ember ... minden Jobbágýáról haladék 20 xrajczárokat administraljon a Perceptoralis cassába ... ki vétetődvn az Iffiu Leginy Jobbágýok és akik mostoni jövények volnának [UszLt XIII. 97]. 1799: Also Árpáson Falusi teher hordozo ember ... ha a Falusi Biro, két eskütték, és egy 'Sitár ki vétetődnek, csak húszon maradnak össze [A.árpás F; TKI sub BD. IV/5 Vaszília Gráma (50) col. vall.]. 1804: a mi illeti a Szent Imrén fekvő Jokot ki vétetődnek ebből és osztály alá nem jönnek [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4b]. 1837: Ebből ki vétetődik azon ritkaság, mely a' Kováts Imre és az Fánuj Írtása között van [Páncélcseh SzD; EHA].

kivetett 1. kidobott/hányt; aruncat (afară); hinausgeworfen/geschmissen. 1806: lévén énnékemis égy keringő fejer malatoz az melj akkoris keringőb(en) volt ... meg találtam az utrizált Udvari fogadoház ablaka alatt hogj ottan valamelj ki vetett szílvá magot szemetskél

[Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffné Árkosi Susánna (22) vall.].

2. (tiszttségéből) kített/eltávolított; îndepărtat (din funcție); (des Amtes) enthoben. 1760: a' Borgai 'Sugyával Borgorol 4. Farkas bört hozánk ő kglmenek discretionban, kettőt a' Sugya, edgyet a' kivetett Krajnik György adták ... ajándékozott a' ki vetett Borgai krájn egy által vetőt [Bethlen SzD; BK. Morár Péter (36) jb. vall.].

3. kihajtott/üzött; (care a fost) alungat/izgonit; verjagt/trieben. 1662: tudjuk is az evangéliumból, hogj az egyszer kivetett, kiüzött ördög, ha viszont visszaigyekezvén, az beeresztetik, sokkal dühösben tér meg, mégpedig más hét maga mellé vött, magánál ártalmasbakkal együtt [SKr 703].

4. eladásra kített; (care a fost) scos la vânzare; zum Verkauf ausgelegt. 1726: Midőn az Exponens ur, Bándi Sokadalmi alkalmatosságra ki vetett borát, intercipialtuk, en az Kovacs Peter ur(am) csüreiben csépeltem [Mezőbánd MT; Berz. XV/19. 4].

5. kb. készített; ászat, pus; gelegt, verfertigt. 1674: Az pitvarban vagion egy negj szegre ki vetet kolbasz vagdalo bik fa asztal [A.porumbák F; UF II, 603]. 1742: csere lábokra ki vetett tornatza vagion az eszterha ki eresztve [Pókafva AF; JHb XXV/58].

6. 1843: által adatik ... ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készitetlen irtó papiros Tizenegy Mázsá, és kilentz font [Km; KmUlev. 2].

kivétetetés kiszedetés/vétetés; scoatere; Herausnahme. 1824/1825: Végzés: Ajánltatik Interimalis Fő Hadnagy aty(á)nkfiának, hogj ... a' kinek Joszága előtt a' Piatzon, vagy a' Kolosvári uttzán, vagy kövei, vagy fáí volnának le-rakva, vagy pedig Czövekek ... intesse meg, — amazoknak el-hordattatása, — a' Fel állított, s az uttzára kített Czövekek(ne)k a' Földből kivétetése iránt [Torda; TLt Közíg. ir. 252].

kivétetetik 1. kivétetik/szedetik; a fi scos afară; herausgenommen werden. 1704: Ezek a praemissák szülték aztán azt, hogj az mi az Gubernium felállítasától fogva ennyi esztendeig egy tanácson sem esett, az en Bécsbe menő fasciculusom felszakaszatnék és a projectum belőle kivétetetnék [WIN I, 177].

2. vmi vki kezéből ~ vmi vki birtokából/tulajdonából elvétetik; a fi scos ceva din posesiunea cuiva; etw. von js Gut/Besitz weggenommen werden. 1775: azon Verő ... ha ... valamiképpen kezünkől kivétetetnék, nem tsak egy rendbéli Divisionknak egészen fel kellene bomolni, melyből egy meg gátolhatatlan zurzavar lenne [Torockó; Bosla].

3. felszedetik; a fi strîns; eingeheimst werden. 1738: Senki Várasunk lakosi közöttül senkinek málé alá búza termő földét ne adja, kivált idegenek(ne)k; Secus Maléjok az ollyanok(na)k le-kaszáltatik; vagy marhaink reá hajtának, és a quartais az ollyas földektől, másunnan kivétetetik [Dés; Jk 501a].

kivethet 1. (vkit vmely jószágból) kitehet; a putea da afară/scoate (pe cineva dintr-o posesiune); (jn aus irgendeinem Gut) aussetzen können. 1598: ha penigh az en neuemet akaria viselnj elteigh kj ne vethessek beleol-le^a [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr. — ^aA végren-

delkező feleségét a jószágból]. 1614: Gywjteoh Imreh Beldy Jobagya az Fyedelem Jozagarol szolgal az Vranak; volna ver hosza de nem vetheti ky beleölle az falu feölditis violenter byrya [Menaság Cs; BethU 431]. 1621: ha az feleséginek Veres Christinanak Kakasdon eöreöksege nem uolna eo Jobbagy leuen semmi eöreökseget nem uehetne az Kakasdi hataron, mert mas akarki falubeli ember ki uehetne beleölle [DLev. I. II. 31. — MT]. 1734: a Testamentumis ugj Sonal hogi ha leg közelebb valo vér találkozik, az réhabeálhassa, azért akki meg vészi ugj vegje meg hogi ha az említett Leányok Nemes Emberekhez mennének Ferjhez akarmely vevőt kivethessenek belőlle [Dés; Jk 144a. — A házat]. 1774: az ide valo Fogadosnak Pintya nevezetűnek pediglen Szájából hallottuk beszélni, hogy ötett Senki Sem vetheti ki ajándék(k)al a Fogadobul, mert ha más egy aranyat ád, eö ketött ad Tiszteknek [Mocs K; KS Conscr. 36].

2. (vmely közösségből) kiközösíthet/tehet; a putea exclude dintr-o comunitate; (aus irgendeiner Gemeinschaft) ausstoßen/ächtchen können. 1684: valaki céh házánál fegyverre kapna valaki ellen, fél mesterségen marad érette ... ha penig alattomban fegyverért menne házához, osztán fegyveres kézzel céh házára menne hatalmasul, az ilyen dolgáért az céhből is méltán kivethetnék az ilyen embert, mikor a céh együtt vagyon, ha olyan dolog esnék [Dés; DFaz. 14].

3. (szolgáltatból) eltávolíthat, kitehet; a putea scoate/îndepărta (dintr-un post); (aus dem Dienst) entfernen können. 1790: ha a Szöllő Pásztoris, az ide meg irt punctumok ellen hibázik s, Törvénytelenül viseli magát Szűret előtt tsak egy héttelis ki vethessék a Szőlős Gazdák minden Fizetés nélkül [Karácsonfva MT; Told. 76].

4. kiáradhat/önthet; a se putea revărsa; überschwemmen können. 1723: a jászolgát miatt a Falu <u>ztaira a Viz olyan könnyen ki nem vethet mint a malom(na)k erectioja előtt [Királyfva KK; MbK 162].

5. ~i magát kibukkanhat; a se putea ridica; (plötzlich) auftauchen können. 1651: Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből^a [ETA I, 154 NSz. — A köhegy].

◇ Sz.: elméjéből ~ agyából/gondolataiból kirekeszthet vmit; a scoate ceva din minte/cap; etw. aus dem Kopf/den Gedanken schlagen können. 1661: Édes Uram ... az Isten Kegyelmedet oltalmazza szerencsétlenségűtl; de az inkább forog az elmében s ki sem vethetem elméből s most is bizony egynehány naptól fogva csak azon gyötrődöm [TML II, 191 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

◇ Sz. 1710 k.: a becsület, jó hírnév, és a gyalázat vagy dicsőret a virtusnak sarkantyúja, a vitiumnak, bűnnek, gonoszságnak pedig zabolája. Ugyan istentelen, utálatos most a világ, de ennél is fertelmesebb volna ezerszer, ha ezt a zabolát kivethetné szájából [BÖn. 425].

kivetkőztet I. átv kb. kiszabadít; a elibera; befreien. 1710 k.: Úljön össze szeretettel a keresztyén világ, vetkőztesse ki a religiót abból a ficamás, kendőzött, pémázott, maga találmányú köntöséből, azaz: vegye el tőle, amit maga hozzáadott, viszont adja vissza néki azt, amit róla levont, az igaz szeretetnek és alázatosságnak feje, candida köntösét: mindjárt feltalálja a Krisztus mátkáját, az első ecclesia religióját [BÖn. 432].

2. erejéből ~ érvénytelenít; a anula; ungültig machen. 1811: (Ha) találna lenni Dobollyi Josef ötsemnek valami Contractussa néhai férjemmel azon ... Balás Jozság iránt, az ellen Contradicalok, annak ellene mondok, erőtelenné, hamissá tészem, és minden használható erejéből kivetkeztem [DobLev. IV].

kivető I. mn 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ kötél kb. csónak/komp kikötő kötél; parimă de acostare (pentru bărci/pod plutitor); Anlegetau/trosse (für Boot/Fähre). 1690: Oltra csinálva, általjáró csónakon hidas öt gerendákra ... két fahorgon nyolcz szál hosszú kötél, item hajó szegeletin való hordozó kötél 2, az hajó orrán kivető kötél [Fog.; MNy X, 369] * ~ lámpás kb. kiakasztható/függeszthető lámpás; felinar care poate fi atârnat; Aushängelaterne. 1652: Ag'u golyobis Tizenkét fontos N. 203. Egy faklyával kivető lámpás N. 1. Vas szigonyos tűzes nyil N. 8 [Görgény MT; Törzs].

2. ~ tűzes kalács vmilyen lövészerszám; un fel de armă de foc; Art Schußwaffe. 1632: Vagion hét rendbeli polczokon allo twzes szerszammal tele czinalt cziupor, az mint a' porkolabok mongiak ... N. 1400 Ugian ott ki veteő jwzes kalacz ... N. 24 [Fog.; UF I, 136]. — Vö. a kalács² címszóval.

II. fn 1. kiselejtezendő személy; persoană care trebuie reformat (ca inapt); auszumusternde Person. 1623: Veöttwk hwsegtek leuelét, es hogy az Eött Szaz Gialogott megh keszitettek ... ad primum diem Augusty hwsegtek kwlgie ide Feieruarra, itt megh mustralua(n) eöket, megh valogattattuk, es az mely Szekbeöll ki uteők leznek, azokatis megh ualogattatua(n) uiszsza ereztik, hogy az ideő alat, migh megh indulunk helyekben iobbakat fogadgianak [Törzs. fej-i rend. Nsz-hez].

2. kivetni való dolog; lucru de obiecție; auszusetzende Sache. 1675: arról való Kegyelmed írását, intését is megiszolgálom Kegyelmednek és kérem, ezután is ha mit kivetőt lát, hall, ne mulassa el az intést [TML VII, 23 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1710: Vajha az ő dolgait is valaki felirathatta volna, ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna annyi kivetőt, mint az egy Telekiben [CsH 182. — 1684-re von. feljegyzés].

kivetődik 1. vhová elvetődik; a se strămuta, a pleca undeva (în altă parte); verschlagen werden. 1681/1695: jöve mi előnkben egy Lengyel János nevű ifjú legény ... Petrityevith Horvath Miklos ur(amna)k szolgálja ki mi előttünk maga élő nyelvével, tön ilyen jelentést, hogy mivel eotet az eö giermekségétől fogva, midőn az nagy éhség miatt hazájából ki kellett volna vetődni, Petrityevith Horvath Miklos vr(am) tartotta s, nevelte fel maga házánál ... akarná magát ... Petrityevith Horvát Miklos vr(amna)k és ... maradékinak kezek alá kötelezni [Széplak KK; SLt AM. 10].

2. ki/elszármazik; a veni (de undeva); entstammen/sprießen. 1722: annak a Foris Demeternek a Felesege beszéllette maga is hogy ő Háromszékről Gelenczéről vetődöt volt ki [Köbökút K; BetLt 6 Clara nobilis Georgii Kolosvar] cons. (53) vall.]. 1760: Providus Petrus Szánto (62) fatetur ... En Köhölom Széki Halmágyi ember lévén, még ifju koromban vetődtem volt ezen faluban, mely szerént tudom világosan, hogy az Utrumban meg nevezett Halmágyi Péter nem innen krizbárol

valo ember, mivel jól emlékezem arra, a mikor Neven-dék korában Fogarásból Halmágyra jött vala lakni, egy Nennye mellé ... s ott is lakott egy darab ideig, onnan pedig ki felé Buzás Botsárd felé ki vetődött, s ottan ... szolgálgatott [Krizba Br; BrÁlt Stenner IV. 33. — Binder Pál kijegyzése].

3. odavetődik, véletlenül odakerül; a veni intümlátor; (zufällig) dorthin verschlagen werden/geraten. 1796: A Házakat pedig meg meszeltetem hanem a Léányak háza ablakai rosszszak nevezetesen 2to ha parantsolja Natságad midőn Üveges vetődnek ki meg igazittatnám mivel Telire ugy nem maradhat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

4. kirobban, feltör; a erupe/izbucni; (plötzlich) (hin-)aussprengen/brechen. 1652: Cziprus tájatt ... A tengerben egy nagy kőhegy ... és ez a kő nagy hegy egykor meggyült, és olyan darabonként mint egy szentegyház ... kisebb-nagyobb darabokban a tengerből kivető-dött, némely darab a szárazra, s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel [ETA I, 153–4 NSz].

5. kb. (víz) kicsapódik; a se revärsa; (Wasser) hinaus-schlagen. 1621: Az nagy Templomot foldozgattak az Harom aczj Czereppel. Az Gradicz felettis feliebb emeltek az Hiazzatot hogi az viz ki vetedogiek az Gerendakrol fizettwnk munkaioktól d 60 [Kv; Szám. 15b/IV. 14].

6. (vízből) kiemelkedik, felüti magát; a se inálja (in apă); (aus dem Wasser) emporsteigen/auftauchen. 1710 k.: Kolosváratt a Nádas patakában ... estem volt egy nagy, kerek, mély göbébe, és a fenékre lemenvén felüt-köztem egyszer ... s ismét lemenék a fenékre ... egy Jancsi nevű inasom jöven le a patakon utánam ... vélet-lenül azon göbébe beesék s engem a fejével felütött a vízben, s kivetődvén én annyira, egy nagy vastag, éppen a víz közepire bécsüggő fűzfaágat ragadék meg [BÖn. 568].

kivetődött megmenekült; scăpat (din ...); entkommen, davongekommen. 1710 k.: Mint a nagy szélvész és hajótörésből kivetődt ember, már nyugszom vala, de mindjárt először egy nagy gond és azután a Béli szélv-sze találá [BÖn. 693].

kivetőség kivetni/kifogásolni való (dolog); lucru de obiectat; beanstandbare/auszusetzende Sache. 1794: Muntyán Gligort jól esmérem mint Tő szomszédomat ... Ami ki vetőség vagon benne, arra az ő bestelen száju Felesége szoktatta, de minden Veszekedésnek, s szomszédaiával való egybe háborodásnak Nem más; hanem a Felesége az oka [Déva; Ks]. 1798: Én eddig elé egyikben sem tapasztaltam Semmi ki vetőséget betsületes embernek lenni tudom [uo.; Ks 115 Vegyes ir.].

kivett 1. kibérelt, bérbe vett; luat in arendă; gepachtet. 1794: a Mlgs Matskási Ferentz vrtol ki vett Török búza Földeknek, Áldomással meg itala véget a Svább víztai Kortomában menvén holott jól meg borosodtak [Déva; Ks 79.XXVI. 10]. 1831: Feleségemmel sellerkedtem edgyütt itten Déesen a Rosa hegy alatt ... az Irsaeiktól ki vett egy Hazban [Dés; DLt 332.22]. 1845: A négy évék eltelése alatt Haszonbérő Barla Petro minden egyéb Ur-bér, dézma, avagy más Dátia adás, és így minden teher viselés nélkül használandja a ki vett telket, és utánna valóit, mint valóságos udvari pusztá Örökséget [Pagocsa MT; TSb 37].

Szk: *arendába* ~ bérbe vett. 1853: Arendába ki vett külső és belső Birtok [Egerszeg MT; DobLev. V/1361] * *bérbe* ~. 1814: A bérbe kivett mag lovat szabad lészen a' Falus Birájinak abba a' Csordaba választatni a' melyikbe tétik [F.rákos U; Falujk 86 Barrabás Áron pap-not. kezével] * *felibe* ~ feles művelésre vett. 1814: felibe ki vett föld [Dés; DLt 174].

2. kifogott/halászott; pescuit; ausgefischt/geangelt. 1742: alazatoson Ngdn(a)k küldöttem ket tegnapi napon vizből ki vet Szep uj sotalan Galoczát s ket per halat [Imecsfa Hsz; ApLt 2 Imecs Antal Apor Péternéhez].

3. el/kivezetett; deviat; ab/ausgeführt/geleitet. 1732: árokra ki vet patakon vagon az ujj Malom [Nagyida K; EHA]. 1772: Tudgyaé a Tanu ... hogy ... az Adá-mosi határból, a Kis Küküllő folyo vizéből ki vett árkon levő ... eő Exellja ... Malmán alol ... Fekete Josséff Uramnak ... az említett Kis Küküllő folyomattyán két kövű Lisztelő Malma volt [Kük.; JHb LXVII/2. 354. vk].

4. magához vett, kiváltott; scos; ausgelöst. 1704: exhibeála az archivumból kivött holmi aktákat [WIN I, 172]. 1825: Tessék ... az Archivumból ki vett Fegyvé-reit ... az Exponens Aszonynak által adni [Ne; Dob-Lev. V/1088. 2a]. 1828: az Horvát János Ur ellen valo reportatiobol ki vett esketésit az Özvegynek, a Felpere-sek azon Perbe vissza tenni nem akarják [Ne; i.h. V/1129. 1a].

5. kicsent, elorzott; furat, şterpelit; geklaut, entwendet. 1845: a Madarasiné leányával Rosival öszve szollalkozott a leányom Lori, ugy Madarasinéval is ki a leányomat minden féle képpen le piszkolt francos kurvának nevezte ... hihető azon okból, hogy az előtt kevés idővel leányommal öszve zördülvén Madarasi Rosi, emlegetett a Léányom nekie valami Zsebből kivett huszasakat [Dés; DLt 502. 2].

6. 1605: az J. arra ighjrte volt magát hogy valahol akaria ott alassa elé mind az tolle kj vett ket cökrekkel zekerral ... Andras feleöl azt mo(n)da hogy elé allattya eő mindenkor [UszT 19/5].

A bizonytalan fog. miatt a címszóra von. legrégibb adalék jel-e, sajnos, nem tisztázható.

kivettelt 1. kidobat/hajított; a pune pe cineva să dea/ arunce afară; hinauswerfen/schmeißen lassen. 1771: az én Uram ... vett ugyan észre az Zilahi István Uram ablaka alatt egy rakást ... hát láttya hogy egy Menté és egy szoknya, melyet fel vévén gondolá hogy ... Zilahi Uram a feleségével háborán élvén talám az Aszszony vetette volna ki a maga Gunyáját hogy oda hadgya az Urát [Dés; DLt 321. 2 Elizabeta Gaspar cons. nob. Ioannis Gyöngyösi (36) vall.].

2. kihányat; a pune pe cineva să arunce afară; hin/herauswerfen lassen. 1583: 30 (?) február ... Jsmett az kis templom felett az chyóthornaboll wettettem ky az howatth attam ... tolle d 12 [Kv; Szám. 3/IX. 6].

3. kidobat/löket; a pune pe cineva să împingă afară; hin/herausstoßen lassen. 1782: a' Melgos Ur ... ne hidgyen azok(na)k az hazudozok(na)k, Sőt maga elejében se botsássa, az udvarbolis vettesse ki [SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

Szk: *cseber-rúd* ~. 1680: bizony czeber rudon vet-tetem ki [HSzj *cseber-rúd* al.].

4. (vkít tisztségből/szolgálatból) kitétet; a dispune/ordona să fie dat afară (dintr-o funcție, dintr-un post); (jn des Amtes/des Dienstes) entsetzen lassen. 1710 k.: Keresztet^a Apor^b és a jezsuiták kivettették a császárral ... az ecclesiának és országnak szomorúságára [BÖN. 894. — ^aAlkalmasint Kereszteti Sámuel. ^bGr. Apor István]. 1855: Béres Szinyion ... nem térsen napszámokat ... tovább néki nem engedem Házomat és Telkemet ... tsakis a' F. Biro erejénél fogva volt hogy ki vettessem, ha kötelezésének eleget nem térsen [Koppánd AF; DobLev. V/1396].

5. kb. kiküldet/rendeltet; a ordona să iasă undeva; entsenden/beiordnen lassen. 1620: Miért hogj ... az Zena fwre ige(n) artalmas, az Nadas patak arkanak keskenysege ... vgj annyra hogj mikor ... megh arad az Nadas ... karos helyre wtt kj ... azert ... vegeztek, hogj fertalionkent Biro vram eő kglme ... vettesse kj az embereket Egi nap ... mind addig az megh Jo tagaso(n) az Arkat megh czinalliak [Kv; TanJk II/1. 293].

6. (munkát vkire) kirovat; a impune (executarea unei munci); (Arbeit jm) auf(er)legen lassen. 1590: Ezt ez (!) feoldet Biresekkel zantottak eleozeor az Jesuitak hogj az cökroeketh el attak vgj vettette ki az Bachyakra az zantast [Kajántó K; GyU 17].

7. bort ~ bort eladásra kitétet; a dispune ca vinul să fie scos pentru vinzare; Wein zum Verkauf hinstellen lassen. 1623: Búdós Niarlott, Eczetes borokot kj ne vettesse(n), hanem a' menemwek Seges Var senky (!)^a zek(en) teremnek tizta Ezw^b Sauanio borokott arultasson [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — ^aHelyesen: sinki? ^bOlv.: ézü; értsd: izü].

kivettetés 1. kitétetés; scoatere; (Hin)Aussetzung. 1829: Hibázott Szoszollom abba is, hogy a' midőn Özvegvi Curiából lett ki vettetésem után Curia nélkül nyomorognék ... Pávai Samuel Urtol egy Colonialis Fel Telket Interimalis Cserében miért vettem | ok nélkül emlegeti a F.peres néhai Férjének Lak házából Horváth János Ur által tett ki vettetését [Ne; DobLev. V/1155. 10b].

2. (hivatalból/tisztségből való) kitétel, eltávolítás; inepártare (din post/funcție); (des Amtes/Dienstes) Enthebung/setzung. 1710 k.: édes Istenem! a tanácsból való kivettetésemet ... én Felsőgednek az én szívemnek teljességéből alázatosan köszönöm [BIm. 997]. 1765: már egy néhány Esztendővel ez előtt jól lehet eléggé élt velem rosszul eő kegyelme ... meg békéltettünk, mind azon által ezen Fassiomért ujrais meg neheztelhet és ki tudgya, mint potens ember ... hitvány hivatalocskám-ban meg ronthat, példa az Balásfalvi Processusban szolgál Biroságom hivatallyából ki vettetésem [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316]. 1794: Mikle Pável előre magában fel tévén, nekem, 's másoknak is beszéllette, hogy vessük ki Exponens Uramot a' Krájnyikságból ... 's ezzel biztatván mindnyájunkat Sok izben ezen ki vettetésit Exponens Krájnyik Uramnak Szélltyiben beszéllette [Vályeb-rád H; Ks 81. 57/57 Bulza János (38) vall.].

3. kender-kivetés; scoaterea cinepii de la topit; Auswerfung des Hanfes. 1757: A Küküllő hertelen meg araadván és az Aszony eő Excellaja Kendere a vizbe lévén annak hamarab való kivettetésere segítséget kíván ... minden kár nélkül ki vetették [Kiskend KK; Ks 71 52 Szám.].

kivettetett kirótt; impus; auferlegt, verhängt. 1847: A bucsum-sászai^a kerületben pedig a rovatál útján kivettett pénzt Dávid Pável és a bucsum-pojeni^b kerületbe Kriznyik Todor szedték fel [VKp 290. — ^aAF].

kivettetik 1. (helyéből) kidobatik/hányatik; a fi scos (din ...); ausgeworfen/geschleudert/gestoßen werden. 1829: ezen ... régi határ kö a' régi helyéből kivettétvén más ujjabb helyre ásattatott fel és nemis olyan állásba a' mint régen állott [Csókíva MT; TSb 24].

2. kitétetik; a fi scos/dat afară; hinausgesetzt/ausgebootet werden. 1829: Özvegvi lako Hellyemből Horvath János Ur által ki vettétvén ... ezekből is a Fel Peresek által való vexáltatásom tettzik meg [Ne; DobLev. V/1155. 8a]. 1836: Az Alperes ... Horvát János Ur által Özvegvi Curiájából ki vettétvén, az édes Annja ... Házában vonta meg magát [Ne; i.h. V/1213.2b].

3. kirekesztetik/tétetik; a fi exclus (dintr-o comunitate); ausgeschlossen/gesetzt werden. 1561: Senky se mester se legeny az feletteb ualo rezegsege a' uagy az hasartban be ne merwilyon az cehnek kisbebegere Mert az kyt effle wetekbe találnak Else vetékert eg' lottal masikert kettouel harmadikert hwzonn egg' lot ezwstel bwn tettessek ha mynd erre is megy nem zwnnek ha mester lezen az Cehből ky vettessek [Kv; ÓCart.]. 1577: Miért hogj az vasar biraknak telyes authoritast attak, hogj az chyaplar senkinek ne korchyomallyon hyreknelkw ... vegeztek penig hogj, ha hyreknelkw valamely chiaplar valakinek korchyomallany el Menne ... tehat vytessek be az kalitkaba, ot harmad napig wlyen, az vtan az chyaplarok keozwl ky wettessek [Kv; TanJk V/3. 143b]. 1684: Kutyát nem szabad mesterember (nek ha) jígálni, annyival inkább megölni. Kivettetik az ilyen mesterember a céhből [Dés; DFaz. 13]. 1814: Timár Ujvári Samuelnének már utolszori nyilván való Talplopásaiért ... a' végeztetett, hogy a' Czehből örökre ki vettessek, és keze a' Mesterségtől fel tiltassék [Dés; DLT 56. 20].

4. (hivatalból/tisztségből) eltávolíttatik, kitétetik; a fi inepártat (din post/funcție); (des Amtes/Dienstes) entsetzt/enthoben werden. 1657: az egész Fagarasföldén lévő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez Fagarasi ola scholaban tanulni be jöni, különben grammatikságokból ki vettetnek a' jobbágyi állapotra [UF II, 187]. 1759: Hajkul Farkas ... midőn ide jött Tisztartoskodni, volt egy verembe 180. véka buza, melyet midőn én a' Tisztartoságból ki vettettem, és eo klme helyembe substituáltatott, ki nem vehettem, és néki számba nem adhattam [Marosludas TA; TKI Gabugyán Nyisztor (34) jb vall.].

5. kb. kiküldetik/rendeltetik; a fi trimis; ausgesandt/beigeordnet werden. 1806: Királyi szolgálatban azaz háboruban való menetelre ki vettétvén, ottan szükség nem lévén rája vissza botsáttatott [A.csernáton Hsz; HSzJP].

6. (bor) korcsmárlásra ~ (bor) korcsmárlásra kiadatik; a fi dat vinul spre vinzare în cîrciumă; zum Ausschank ausgegeben werden. 1694: Estendőb(en) neha sátoros innepi alkalm(atos)sággal egy hordo bor vettegett reájok ki korcsomarlasra; és az arra(na)k bé szolgáltatására [Láz AF; BÍR néhai ifj. Bálpatka János urb.].

7. kirovatik; a fi impus; auferlegt/verhängt werden. 1876: a munka fennakadásának kikerülése tekintetéből

az építés alatt úgy a gyalog, mint a marhás erő család szerint vetették ki [M.bikal K; RAK 326].

◇ Sz. 1783: Talám itéletet, és nehezítést is tértett az Ur Notarius Ur én reám, hogy az Ujjfalvi határon lévő zalagos bé vetett földből gabonát vitetett bé M. Szent Király^a gondviselőm ... Ne vályék azért hozzám eddig gyakorlott barátsági hívsége idegenséggé, és ne vetessem ki szeretetének kebeléből [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz. — ^aAF].

kivéve, kivén vkit/vmit nem számítva, vkinek/vminnek kivételével; cu exceptia cuiva/a ceva; ausgenommen, mit Ausnahme von. 1584: Semmy idegen Waggy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar, semmy marhaiait ell ne Adhassa idegen, waggy kyweol walo Emberek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath | Sokadalmok ideien penigh minden zekertewl az ket, ket, pinzt megh wegiek, ky wewen az Nemes emberek, Es az Thorday es dessy zekereketh [Kv; KvLt Vegyes III/4, PolgK 10]. 1605: Tetzet ezis hogy mint szinten egyeb lakos ... az Sütő hazok is im(m)uniskos ne legye(n)ek, hanem mind örüzetre (!), mind penig egyeb szolgálatra hirdettessenek és szolgálattassanak ... Ky veúe(n) az Szegenyek sütő hazait, ha nincz ferfi benne [Kv; TanJk I/1. 507]. 1671: ő Naga^a nem-is igyekezik külömben a' Fiscus jószágát szaporítani, hanem csak a Decretumban és Articulusban meg-irt útakon és modokon ki-vénén Vinczet jószágostol, melyet a' szükséghez képest magának reserválhat az Fiscus [CC 10. — Barcsay Ákos fej.]. 1719: A nagy szá-rasság miatt (: kivénen két vagy három falut, az hol valami látszott szalmájában :) sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt [Csz; SzO VII. 261]. 1812: Közönségesen ezen Falu Határa jo Gabona termő hely ... ki vévén, némelly tavul lévő, oldalos v. porondos helyeket [Szászfenes K; Ks 76 Consr. 257]. 1816: a' mi engemet illet a' bal Szememet ki véve mely most is erőssen rossz-szul van, Istennek hála jól vagyok [Mezőkapus TA; IB. Székely J. Bethlen Sámuelhez].

E címszót vö. a *kivesz* ige 29. jel-ével.

kivevés kivétel/húzás; scoatere; Herausziehen. 1844 k.: Piros. Zavaros. nem édes. galága.^a Muskotály-aszu. Kellemes üzü ... Diodi siller. Tisztácska. Szuszszant a dugasz ki-vevésekör [Csekelaka AF; KCsl 6. — ^aBor].

kivevő I. mn bérbe vevő; care ia în arendă; pachtend. 1818: Mely illetén edgy más között vegb(en) ment Compositionak mind én a ki ado mind a ki vevő exarendator Ur vagy meg jelent személyesse mindenekb(en) meg alloji es meg tartoji leszünk [Nagyak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével]. 1852: a felsőbb nagy rétnék csak széznabeli termése fog két felé osztatni, a' sárjaja a' kivevő három feledések' részibe juttatván egészen [A.esküllő K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével].

II. fn (rabot) kiszabadító/elszöktető; persoană care înlesneşte evadarea unui deţinut; (Sträfling) Befreier, Entführer. 1844: Biro Ferentz nevű rab ... el Szökött, az ötöt ki vevő ellen ... törvényes lépések tettek [ÜszLt XI. 85/1.15].

kivevődik 1. kivétezik/szedődik; a fi scos; herausgenommen werden. 1800: vevődött ki edgyik köntösös ládából egy fekete tafota hoszu köntös [O.fenes K; JHb LXVI. 46].

2. vmiből vmennyi elvevődik/kivétezik; a fi scos o anumită cantitate din ceva; von etw. etliches herausgenommen werden. 1835: az egész termésből a' két száz véka mindenkor vevődjen ki [Zsibó Sz; WLT].

kivezérel kivezet; a conduce; hinausführen. 1662: Az Isten csudálatosképpen vezérle ki a veszedelemből [TML II, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

kivezet 1. kivisz vkit vhonnan; a duce/scoate pe cineva de undeva; jn hinausführen. 1664: reájok támadván, házanként felkeresvén őket, mindenektől megfosztván, az városból kivezeté őket, egy fő richtmeszttert, kapitányt megölvén [Kv; KvE 189 LJ]. 1792: felette részeg lévén a' Szolgam dölengezett a' Hazba, és az Edényekbe is majd kárt tett s mondotta a' Feleségem Szimionnak, hogy vezesse ki, ne alkalmotlankodjék ott a' Házba [Salamon SzD; JHb I/49.10]. 1825: Szakás István a Bálba Antré nélkül jöven bé a Bilet szedő Fatens ki vezette [Dés; DLT].

Szk: a templomból ~ vkit (az egyházból való kiközösítés jeleként) vkit a templomból kivisz/kísér. 1743: Butzi Istvánné Körösfői Sára megbotránkoztatván Ecc-lankot motskos Szavaival, Reflectálá egész Ecc-lánk arra, hogi ... Esperest Boros Gáspár vram idejéb(en) a Templomból ki vezették, és Ecc-lán kívül való személy volt [Kszeg; RKAk 171].

2. (menyasszonyt) kezénél fogva ~ menyasszonyt kísér; a insoji afară pe mireasa; (Braut) bei der Hand (nehmend) hinausbegleiten. 1760: Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálólóházba, a menyasszonyt felkontyoltta s azután a vőfély kezénél fogva kivezette a vendégek közé, az holott mindennek kellett táncolni a menyasszonnyal [RettE 100].

3. (a hóhér) a városból ~ vkit kiséprűz; a alunga/mă-tura (din ...); stäupen, mit einem Besen hinausjagen. 1757: egy Pál Ersők nevű bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaság(an), és azon gonosz tselekedetiért megis korbátsoltatván, 's a' városból ki igazítatván végeztetett ... felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által elimináltassék ... hogy t.i. a' Hóhér publice ötvent útvén rajta. vezesse ki a' városból [Kv; TJK XVI/8. 350].

4. (állatot) elvezet; a duce/scoate (un animal); (Tier) führen. 1657: Kisica nevű igen sebes folyóvizben sok helyeken kellett általkelnem ... Végre szinte az utolsó révén el is csapa, forgatván lovastól, szerencsémre az part mellett lévén szinte, mind lovam, magam lábra kapánk, s kimenvén vezetém az hitván lovat ki fékemlejenél fogva [KemÖn. 60]. 1747: A Sz. Mihályfalvi lakosok sok számból álló nagj sereggel fel készülvén, botokkal, vas-villákkal, tséppel, és hajgáló kövekkel magokat meg rakván, és magokat széllél a' bokrokban meg vonván, midőn álló délben, a Tordaiak között némellyek ebédelt-(ne)k volna, némellyek pedig nyugot-(na)k volna ... egy Tordai ... ember(ne)k 4. ökrí(ne)k edgyikét ... szarvánál fogva ki vezették a' Sz. Mihályfalvi határra [Torda; TJKt III. 165].

kivezettet 1. kivitet/kergettet; a dispune să fie scos afară/alungat; hinausführen/jagen lassen. 1794: igazé az hogy ... erőszakosan káramkodásak között Báro Bánfi Ester Aszszany ő Nsagát kivezettetvén, minden Jovaitol meg fosztatta volna [Koronka MT; Told. 42/1 vk].

2. (lovat) elővezettet; a dispune să fie adus (calul); (Pferd) vorführen lassen. 1663: Kornis Gáspár úr ő nagysága is ígért egy lovat, ha megadná, ne neheztelné Kegyelmed azt is kivezettetni [TML II, 599 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

kiviccél kifiguráz; a-și bate joc de cineva; sich über jn lustig machen. 1835: egy vidám eszű Ember ... ki vittelte az új társaságot [Kv; JHb Kisdobai Bán Mihály Kállai Leóhoz].

kivickándozik kifickándozik/vackalódik; a reuși să scape zbătîndu-se; sich zappelnd befreien. 1795: Nagy Josit Nyakan ragadtam ... de ő erősebb lévén nállamnál az karom közzül ki vitzkándozott [Kv; KLev.].

kivicsorít a-și arăta colții; (mit den Zähnen) blecken, (die Zähne) fletschen. 1662: a Mezősegen, Novaj^a táján csak farkasokat egy sűrű cseréből huszonötöt fogatott vala ki^a nagyokat ... melly farkasokat a Szentpály János novai házánál mind a huszonötöt egy öreg ebédő-palotában mind egy szélében hasokra alá, lábokat farkokat elnyújtva, fogokat kivicsorítva, nyújtóztatva, mutatott vala meg a fejedelemasszonynak [SKr 282. — ^aK. I. Rákóczi György].

kiviendő 1. vhonnan elszállítandó; care trebuie transportat de undeva; von irgendwoher abzuliefernd/zu befördernd. 1678: az innét kiviendő lövő számszámokra és munitiókra nem tudom, hol tehettek volna szert [TML VIII, 158 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

2. az országból kiszállítandó, exportálendő; care urmează să fie exportat; auszuführend/zu exportierend. 1677: minden rendek, akár idegenek, akár Haza fia, a' ki-viendő marhátol^a igaz Harminczadot adgyanak [AC 62. — ^aArany- és ezüstkivitelre von.]. 1769: Molduvaba s Havasalföldre s más külső Országokra Nemes Erdely Országabol ki viendő heheletlen es hehelt lennek másajtol 30 xfr ... A Harmintzadon vetetik [Uzsl XIII/97]. — L. még AC 54,261.

3. kb. végbe viendő; care urmează să fie executat/efectuât; auszuführend/zu vollbringend. 1819/1831: Hunyadi Rosália Kérelem Levele, hogy a' Tar Anna Hunyadi Sámuel Divortiatája által ki viendő Executio fel függesztessék de 26ta Januar: 1808 [Aranyosrákos TA; Borb. II iratlajstrom].

Vö. a *kivítendő* címszóval.

kivihet 1. a putea duce/scoate afară; hinausbringen/führen können. 1633: Zalkay Mathe kj akarja vala vinni Zanto Marto(n)t az hazból, de zanto Martonne megh foga Zalkay Mathenak az zakalat es nem viheti kj [Mv; MvLt 290. 112a].

2. kiszállíthat; a putea transporta undeva afară; hinausliefern/befördern können. 1656: az hid reghi ros karfai ... bomlo felben vadnak, es ha valahol ott megh kivantatik az restauratio, itt derekasabban vagyon

hellje, mert egy eöreg h lőuő szérszamott ... semmikepen ki nem vihetné [UF II, 93]. 1704: az asszony ... húsz szekeret kíván, hogy egyetmását kivihesse [WIN I, 105]. 1849: mindenemet egyszerre Kelemen Béni ki nem vihette falura [Kv; Végr. Vall. 40].

3. exportálhat; a putea exporta; ausführen/exportieren können. 1677: Aranyat, Ezüstöt müben lévő haza fia, s Extraneusok mint vehetnek meg, és vihetnek ki [AC 251].

4. (hivatalos személyt) kiszállásra vihet; a putea duce la fața locului (persoane oficiale); (amtliche Person) zur Besichtigung bringen können. 1639: ha ... Rosa Mihaly Barczai Sigmond Uram eo Naga földérül el menne, avagy el budosnek, tehát ... Barczai Sigo(n)d Uram eo Naga vagy maradeki ... ezen levelünk erejével ... egy Vice Jspant es egy szolga birot az prae notalt kezesekre ki vihessenek, es elsőbenis azon kezeseknek marhajokbul vagy akar minémü jovokbul az megh irt negyven forintot exequalhassak [Arany H; BK. — ^aA kezésített személy szökése (és ismeretlen helyen való tartózkodása) esetén a kezeseknek személyenként ill. egyenként rendszerint 40–40 fr-ot kellett a kezésített személy földesurának fizetniük]. 1671: Az nyom követésről és ellopott vagy nyuzott Marháknak meg-fizetéséről írott elébbeni Articulusok tartassanak-meg illyenképpen ... efféle dolognak el-igazítására es executiojára a Vicé Jspánt minden helyeken edgy forintal, a' Fő Birot huszonnégy pinzel vihessék-ki a régi usus szerént [CC 86–7]. 1674: ha Apor Farkas Ur(am), successori, uagi legatariusi ki iöni uagi ki küldeni negligálnak Kászoni Márton Pap Ur(am), successori, uagi legatariusi szabadoson, az fellyeb specificált mód szerint aestimatorokot uihessenek ki [Ksz; IB].

5. kb. el/kimenekíthet; a putea duce (pentru a salva); bergen können. 1705: Kolozsvárt egészben a kurucok pusztán hagyatták, úgyhogy minden embernek belőle ki kellett hamarsággal menni. Aki mijét kivihette belőle, aki pedig mijét ki nem vihette ... ott elástás és elrejtették [WIN I, 597–8].

6. a zászló alól ~ katonaságtól jobbágyásra (visz-sza) vihet; a putea scoate de la armată pentru a-l face iobag; von Militärdienst zur Leibeigenschaft/Hörigkeit führen/bringen können. 1677: A' kiket peniglen a' Zászló alá irattunk regestrumunkban, azokat gyermekeikkel, jóságockal edgyüt, azon Tiszt viselő hiveink ... megoltalmazzák igasságokban, edgyet-is azok közzül jobbágyocká tenni semmi uton ne engedgyenek ... exceptis illis, kik immár e' mái napig processusban volnának ... a' kik penig e' mái napig processusban nem voltak, azokat ez után-is ne kereshesse, és a' Zászló alól ki ne vihesse [AC 153].

7. kivezényelhet; a putea trimite în misiune; beordnen können. 1630: az vezér ... az végvárakból az hadat ki nem viheti semmikeppen [BTN² 427–8]. 1676: fizetett had ninczen az kevés gyalognál egyéb, azt az várból ki nem vihetem [TML VII, 240 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

8. nyomot ~ vmilyen nyomot vmely település határá-n kívülre követhet; a putea merge pînă în afara localității pe urmele unui animal pierdut; irgendener Spur außerhalb der Grenze einer Siedlung folgen können. 1671: Az nyom követésről ... Hogy ha valamely Falukon vagy Városokon kívül száll-meg valaki, és marhája

el vész, tartozzék a' káros Emberrel edgyütt a' falu vagy Város a' nyomot fel-venni, és ha azon határból a' nyomot ki nem vihetik ... tartozzanak azon helynek lakói a' káros Embert contentalni [CC 86–7].

9. kihajthat; a putea mina afară; hinaustreiben können. 1591: Baniai Geörgi Deakne, Margit Azzoni ... vallia ... mi mind nap esthigh ot^a uoltunk ... olikor ieottwnk penig my haza onnat hogi megh chiak lowainkat sem uihettek ki az Vizre gazolni [Kv; TJK V/1. 146. —^a Aratóban]. 1716/1793: Isten eo felsege az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig [A. csernáton Hsz; SzékFt 30].

10. tökéletességre ~ tökéletesen véghezvihat; a putea realiza/indeplini fără cusur; vollkommen aus/durchführen können. 1828: Még most Esztendeje tettünk volt szót edgyütt hogy meg szerezzük magunknak ... minyájan Testvérekül közön birato Kertet, melyet mind eddig elé tökéletességre hol egy, hol más akadály miatt ki nem vihettünk [Marossztkirály MT; Pf].

kivihetetlen megoldhatatlan; care nu poate fi rezolvat, nerezolvabil; unlösbar. 1823—1830: a Zilai idétlen kívánságára nem állottam, megmondván neki, hogy e nemcsak szokatlan dolog, hanem kivihetetlen is, mert mivel mi publicus praeceptorok vagyunk, a kollégium azt várja tőlünk, hogy jól kidolgozzuk orációkat [FogE 294]. 1833: Mi Tordai Kenyér Sütőnek arra szorítottatván, hogy kenyerünket fontal mérve Árulnok, mint utolsó romlásunk nélkül ki vihetetlennek láttyuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kivihető megoldható; care poate fi rezolvat, rezolvabil; lösbar. 1863: nép iskoláink hanyatlásának főbb oka az, hogy iskola tanítóink kellőleg nintsenek díjazva ... Tanátskozni, és gondolkodni kell a visitatioig az iskola tanítók díjazására nézve, hogy akkor tévődjék, a' mi kivihető [Gyalu K; RAK 83].

kiviláglik kiderül, (világosan) kitűnik, nyilvánvalóvá válik; a reieși (clar); sich aufklären/zeigen, offenbar werden. 1842: Az 10 szám alatti Tanu ... vallomásából ki világlik az, hogy Alexander Mária, Hadnagy atyánkfia ... Huzo vononak, Czigányok Vajdájának 's nem varós^a Hadnagyának valonak nevezte [Dés; DLt 1452a. 9. — Értsd: város]. 1849: azok kiknél vagy szolgáltam, vagy laktam tanu bizonyosságot tehetnek rollam, melyből kivilágland hogy Kelemen Bénibe van a ravaszság [Kv; Végr. Vall. 34].

kivilágosít 1. kiderít, felfed; a dezveli, a scoate la iveală; enthüllen, aufdecken. 1795: ki világositottuk a bizonyosságok által aztis, hogy a Birtokos Urak, s Aszszonyok közül is ki ? holl ? mit bir ? [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 4a]. 1820: az Ali peres B. Urak Documentumaik arra mutatnak, hogy a' Mgs Felperes résznek ezeket kellene szükségesséppen meg mutatni, ki nyomozni, és ki világositni [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel aláírásával].

2. átvi megvilágít; a lämuri/clarifica; beleuchten, klarstellen. 1804: A Nagy Laki Trauzner just, melyet Gerendiék el-nyeltek volt, alig ha ki nem kurkászom, a'

dolog régi, de a' levelek meg közelitik 's ki világositják [Palatka K; DLev. I. II. 24]. 1829: ezeket is Szoszolom miert nem világositotta így ki hogy a' Felperességek Cassáltatott volna első tekintettel is [Ne; DobLev. V/1155].

kivilágosítandó kiderítendő/mutatandó; care urmează să fie clarificat; zu erhellend/beweisend. 1828: azt itéli a Törvényes Királyi Tábla, hogy ... tartoznak az allperesek, azon Felkelhetőket, melyek még az al peresnél maradtanak, az Executio alkalmatosságával ki világositando mennyiségben is ... ki adni [Mv; DobLev. V/1136].

kivilágosíttatás kideríttetés, megbizonyíttatás; clarificare; Klarstellung, Bezeugung. 1847: A 4. kérdőpont intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbírótól kezdve fel a legfelsőbb hivatalokig tett ki-törései, bujtogatásai s becsmérlései kivilágosíttatására [VKp 295].

kivilágosodás kiderülés; clarificare; Aufklärung/helung. 1806: azt meg nem bizonyíthatja az Felperes, hogy az Alperes a' gyanu ki világosodása után-is erősítette volna gyalázátjára azt a' miről előbb láttattak gyanakodni [Dés; DLt 250]. 1830: a ... Plébánus Ur által a praetendaltatott, hogy ezen Földnek Északi Végébe lévő ... darab rész is azon Szántó Földhez tartozó lenne, tehát ennek valósága Ki világosodására nézve ... az ahoz tartozonak praetendált részis fel mértük [Kajántó K; KmULEv. 2].

kivilágosodhatik kiderülhet, nyilvánosságra juthat/kerülhet; a putea fi clarificat/scos la iveală; sich ausweisen/aufklären/offenbar werden können. 1777: Az Inctus maga eleitől fogva gyakorlani szokot gonosz tselekedit ámbár oly titkoson folytatta légyen hogy a' közönséges rossz hírnél egyéb rolla mind e ideig Semmi ki nem világosodhatott, mostan pedig nyilvánossággá tetődőven hogy eleitől fogva rolla közönségesen tartatott rossz hir, bizonyos volna ... marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világosan tolvajló let volna ... Meg kívánnya azért az A. hogy ... Halállal büntetődjék [H; Ks 114 Vegyes ir.].

kivilágosodik kiderül, kiviláglik, napfényre kerül; a se clarifica, a ieși la iveală; sich herausstellen/aufklären/ergeben. 1644: effele sok aprolek lopogatasat eleget halottam ... egjeb affele aprosagh eleg eset az szomszedsagba(n) nemelik ki vilagosodat [Mv; MvLt 291. 400b]. 1687: ki világosodott hogj Tolvajok voltak, buzátis lop-tak malombul, nem is tagadgya Veres Jancsi [Szilágy-cseh; GramTr VIII. Szűcs Mihály praesidarius tizedes vall.]. 1795: hogy ha a ... Zálog Summája ... vagy több, vagy kevesebbnek lenni találatnék, és valami levélből ki világosodnék, ezen ... adosság a szerént vagy szállittassék le, vagy Neveltessék [Kv; JHb XL/8]. 1803: A' Remeteiekről semmit se tudtunk; de ők a' mint az után ki világosodott, a' Topplitzai határon lappangot-tak [Toplica MT; Born. XVC/79 Bukur Todor (45) col. vall.]. 1808: ha az eskető Regiusak jók volnának, az dolgot értenék, az igazság szépen ki világosodnék [F.detre-hem TA; Ks 65.44. 11 Kemény Ignác nyil.].

kivilágosodott rábizonyosodott; (lucru) dovedit; einer Sache überführt. 1736: (A béres) megtalálása' esetében elfogatván, mint kivilágosodott gyilkos szoros őrizet alatt kísértessen a' Tordai Praetoriumhoz [DLT 505 kv-i nyomt. kl].

kivilágos-virradtig (estétől) világos hajnalig; pină dis-de-dimineajă; bis zum hellen Morgen. 1828 k.: Huzzad huzzad sokáig Ki világos virattig [Asz; EMLt Egyes versek gyűjt. — ^aTáncszól].

kivirágzik átv kivirul; a inflori; auf(er)blühen. 1894: megirtad Argirust. Milyen egy gyönyörűséggel olvastam el, testvér. A te ártatlanságod, naivságod mind kivirágzott benne [PLEv. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivisz 1. kint levő helyre visz; a duce/scoate afară; hinausbringen. 1570: Nagy Vinceze ... vallya, hogy egy More Janos New Atthiafia ... azt Bezelly volt hogy vas tamassal es Teobekel, Addegh Jtatak az Rengeo Anna Vrat hogy ely alwt az agion Az felesetet ky vytte az hazbol es azt chelekettek vele myt akartak [Kv; TJK III/2. 106]. 1582: Nehez Mathias ... vallia ... Hagia Minekonk vrunk hozzu Marthon hog kj vinneok, mikor ket feleol meg fogtuk volna ... Az Hazbol Vgian ki hoztuk, es esmeg le esek Az kapw keozeot [Kv; TJK IV/1. 76]. 1600: mikor sert vittek kj abban ittak eois yutt [UszT 15/27 Antonius Hegy de Bikafalua jb vall.]. 1630: Fogam kis Vramnak az kezett s kj Vüm az kapun [Jobbágyfa MT; BálLt 48]. 1633: egy pad szekett ... az vczara vinek kj [Mv; MvLt 290. 113a]. 1770: vövém a' téglázo vasamot, és ki vüvém melegitenni [Gyf; Bk sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.].

Sz. 1654: Hallam Pall Pap Uramtol hogj ... pirongato szokkal szol uala, azon Mihaly deak monda, megh mondam hogj uigienek ki az Eördogok az hazbol [Ksz; BLT 7 Thamas Marthonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.].

2. kihord; a căra/duce afară; hinaustragen. 1581: vegeztek o kegmek hogy az ganet kit az hid kapun ky vizek az wyonna(n) zelepelt vtra vigiek. kerik ... mindenel oda hordassa a ganet [Kv; TanJk V/3. 236a]. 1585: Az Scholaban mikor az Zuksegh helt mind a keteot megh tiztitatuk az gyermekeket es Lectoret, vittenek mind az keteobol rútsagot ky húzon három kadal [Kv; Szám. 3/XIX. 27–8]. 1589: Tudom hogy roka beort vit vala feiervarra Zabo Thamas es latam hogy tiz roka beort vin ki egy zaz az Thamas Vram zallasarul [Szu; UszT]. 1667: Az mint ... az Taller adot le tötte vala az gyermek Joszagaert arra buzat vünek kj harmincz ket köblött | 4 Szekerem nyolcz nyolcz Keöböl buzat vünk kj [Jobbágyfa MT; BálLt 50]. 1810: a Pap szöleiben a Trágyát ki vigyék és meg szaporítsák a tü szőlőtoket [M.bikal K; RAK 41].

3. (máshová) elvisz/szállít; a transporta/duce (în altă parte/altundeva); (anderswohin) weg/fortbringen/berfordern. 1578: voxot kerdwe(n) eo kegmek wegeztek, hogy senky borat idegennek az varosrol hogy ky wygyek el ne adhassa, mert valaky el aggya az vegezes elle(n) az varas zamara foglallyak el [Kv; TanJk V/3. 172b]. 1594: Mikor vres hordott megh merettenek az bjrak, kiket az falukra korchiomakra ki vittenek, az Biraknak kik az

hordokat megh mertek egi pint bor arrauat tartoztanak [Somlyó Sz; UC 113/5. 7]. 1609: Az kadaroknak hat altagert melliet ki vünek borral mikor vrunk ki mene fizetem f 4 [Kv; Szám. 126/IV. 418]. 1619: En uim kj Varadra az penzt [Csatószeg Cs; BLT]. 1644: Mi ki vüeók Zekereo(n) Zent Annara Georffy Georgieót [Mv; MvLt 291. 424b]. 1645: Arannias keszkenjokot skophiumosokot sokat uinek kj [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. 1655: en ... rá vöm magamat^a, igirék penzt nekik, mondák hogy Monostorra az pásztor házhoz vinném ki az pészst, ott kezemb(e) adgyák az aranyat, ki vüm az penzt szacskob(an) [Kv; CartTr II Joannis Perecseni Relicta vall. — ^aA vásárra]. 1694: Latam aszt hogy az tavaszal Moso Marton az hazatul vün ki az sozelejeb(en) Egy nagy tereh szölő fat [Jobbágyfa MT; BálLt 50]. 1710: Nekem sem vala semmi kedvem többször schólában menjek, de ugyancsak kivinek^a [CsH 139. — ^a1679-ben].

Szk: *lófarkon* ~. 1671 k.: mikor saczommal bé jöttél volt Jászvásárra ... hivatallak szállásomra, hogy mutasd megh magadot és saczomat ... nem jövel ... tsak budogláll vala migh lo farkon ki nem vinek az Varosbol, kire nézve megh haragudván az Tatárok ... viszsza vinek Krimbe és el vágák arromot [A.csernátón Hsz; HSzjP] * *magával* ~. 1692: Peti neű szakacs Inas szökötte el vagy nem? nem tudom, mivel hogy Beldi Kelemenne Aszonyom az el mult fárságon ki vive magaval [Gyergyóújfalu; LLt Botth Mihály jur. ass. ns vall.]. 1755: Slesiai Gombkötő Dániel magával Szekerem ki vün Karatnára [HSzj *gombkötő* al.].

4. kikísér/vezet; a conduce pină afară, a însoți afară; hinausbegleiten/führen. 1585: Mikoron oda Jutank, tehát harmat el eytettek hogj Nem engednek volt az teoby el zaladanak es vgi fogdosok meg wkett, ky wyweok az fogliokat az kuthoz chionkara [M.valkó K; KP. Toluall Gaspar jb vall.]. 1598: Kraiczar Andras ... vallya. En witem ki Bachy Petert Varadra s en zzegeottettem be Bodony Mihalyhoz [Kv; TJK V/1. 186]. 1710: A goromba parasztember könnyen ráigéri magát. Azonban a papok egy házban berekesztik, megkötözik s megtanítják, hogy mit beszéljen, mikor ad publicum kiviszik [CsH 193. — 1686-ra von. feljegyzés]. 1849: N.Cseh Josséff Uratis ... láttam, hogy fűjsze fokával, s vas villával ütve toszigálták s ugy kísérték a' felső falu vége felé. az hol ki viven a' Falubol, ott meg is ölték [Héjjasfva NK; CsZ].

5. *kézfogásra* ~ (leányt) kézfogóra kivezet; a însoți (fata) la ceremonia logodnei; (Mädchen) zur Verlobung hinausführen/begleiten. 1736: De minekelötte az kézfogásra kivitték volna az leányt, ugy akkor is mikor kéretek, megkérdezte az apja s az anyja, hogy vagy-on-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, ugy igérték oda, vagy ugy vitték ki az kézfogásra [MetTr 376].

6. magával visz; a duce cu sine; mit sich bringen. 1625: az Kinczies Janos fia ludat vit kj az erdőre ott cőttek meg [UszT 90a]. 1704: Ugyan ma az úrral kimentünk vala lovon vadászni ... Vizakna felé, egy szép sűrű cserébe, kopókat is viven ki [WIN I, 221].

7. vkit erőszakkal el/kihurcol; a lua/duce pe cineva cu de-a sila; jn mit Gewalt fort/wegschleppen. 1710: Voltanak ezek mellett egynéhány schólamesterek is. Ezek közül azért 41 személyeket példa nélkül való kegyetlenséggel Magyarországból kivittének a sicíliai szí-

getnek ... recuperálására^a [CsH 97–8. — ^a1674-ben]. 1823–1830: Hívtam a gyermeket szolgálja által, nem jön, bemegyek az anyja házába ... hívom őt, nem jön ... Megragadom derékbe a gyermeket ... kiviszem a gyermeket ennek és anyjának sikoltásai között a tanulószobába [FogE 111–2].

8. halottat kiszállít; a duce mortul (la locul de înmormintare); Toten hinaustragen. 1574: Zeoch Balas Igen beteg volt, leot volt oda hazához Zabo Peter ... mond Zabo peter No tudom Mybe betegwt meg mert az eo fél-debol ky asta az hatar keowet es az en feoldemre vitte kyt harom Ember fely Nem birt volna ... Nem hytem volna hagi vensegere llen alnak chigan legeny, Isten fely Ne gogicha hane(m) Negen vigei ki agiabol az chigan agebet [Kv; TJK III/3. 375]. 1662: temetéséhez öccse, nagyságos Kornis Ferenc, majd egész esztendő alatt igen nagy pompával és solennitással, sok költséggel készülvén, Papmezőre kivitte volt, és a magátul újonnan épített kápolnába levő rakott temetőhelyében nagy tisztességgel temettette vala [SKr 305].

Szk: *lajtorján* ~. 1760: Hát azt hallotta a tanu ... hogy ki mondott ily szokot, hogy Nimet Jozsefné meg érdemlené, hogy mikor meg hal lajtorján vinnék ki? [Ilyefva Hsz; HSzJP vk].

9. helyszíni szemlére/kiszállásra visz; a duce pe cineva la faja locului in vederea unei investigatii; zur Lokalbesichtigung bringen. 1550: mykoron Iztrydy mahal (!) Es zekely gergely akaryak, tathat, Ewk egy alkalmas napoth wallazzanak, Es sombory Lazloth es pokay Lazloth, Es ez vyzolyay Gergely papoth, az peres fewld zynreh ky wygyek, es az fewld zynyn myndenyk feely byzonysagokoth wygenek, es az byzonysagoth megh erthwen, walamellyknek az fewldhez Job ygassaga len, az fewld annak maragyon [Mányik SzD; BfR 192/23 Isztrigy Mihály és Székely Gergely kötéslev., kiadva: MNy LVIII, 491]. 1597: wynek ky bennonket, es ... mwtogettak akkoris az Hatar keresztet fakat [Szinye SzD; Ks]. 1607: minkett harman ky viuene hagi Bizonysagokatt mjnd az kett felnek be veonók [UszT 20/351]. 1672: mikor az Ur Mikola Sigmond Ura(m) malma még keszen ne(m) uala ... nagj aruiz jeoue, s az Ur ... Biraja engemet, s Nemes Gergelyt ki uvn hagi megh nezneok az Kvékeleonek arradasat [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1677: Hogy ha penig az Exponens esztendőnek el-telése előtt fel nem fogná^a ... a' Tiszteket és adjunctusokat ki-vivén simpliciter recuperallya az elébbi Possessor [AC 109. — ^aA pusztá szőlőt]. 1739: Nalatzi Maria Aszszany az akkori szolga birott Miskoltzi uramat az Falu örögjeivel edgiütt ki vitte az meg nevezett helyre, és az belé rugo földek(nek) vegeit meg haratarzák [Hidegviz NK; JHb XXIII. 149.9]. 1843: Kegyelmed ... a Kertszé Fogadoba Ejszakának idején Testimonium szedni Regiusokat vitt ki [Bágyon TA; KLev.]. — L. még AC 57, 197; RSZF 151, 174.

Szk: *attesztációra* ~ tanúságtételre visz. 1671: Ha mikor penig a' Fundus Regiusokon kívül való helyre akarnák ki-vinni Attestatoria, azzal ne tartozzanak, expialtatván ha határ igazítása, vagy valamely oly casus intervenialna ad faciem loci kívántatnék menniek [CC 60] * *exekúcióra* ~ végrehajtásra kirendel. 1748: Minapib(an) ... meg hallá Uram ... hogy Executiora akarja ki vinni a' Tiszteket Mikefalvára^a [Héderfája KK; Bállt I. — ^aKK]. 1770: Ebédre Ugrócra mentem,

ott találtam Sombori Sándor uramat. Kivünn executiora, de a falu repellált [RettE 228. — ^aK] * *exekúciót* ~ (*vkire*). 1782 k.: mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltjuk a Sententiát és a mellett ki viszsziük az executiot [Ne; DobLev. III/567. 1b]. 1815: (Az) Attyafiak, sogorak ha lehetne meg melyeszténének ki-vált Székely Mihály ötsém, A ki ... executiot vitt ki reám [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz] * *szőlő látni* ~. 1570: Kadar Matthias ... azt wallya, hogy eotet Kalmar Jiles vytte wolt ky az Zeolew latthny mellyet veot volna ... az zeoleot Mwtogetia volt hogy meddegh veotte [Kv; TJK III/2. 91] * *vminek kára látni* ~. 1594: ky Vitte az polgarokath valami keoles megh itetesnek kara latny [Dés; DLt 246] * *vminek meglátására* ~. 1693: minket ki vün az ő szolajenek meg lattasara [M.péterlaka MT; JHb X/2].

10. kivezényel; a trimite în misiune (în altă parte); ausrücken lassen. 1619: az végvárakban azmely fizetett nép vagyon, az mind Magyarország s Magyarország fizetésén vadnak, azokat általánfogva Magyarországból s az végvárakból kivinnj nem engedik s az várakat pusztán nem hadják [BTN^a 307]. 1710: Kucsuk basa trombitát fútatván ... a hadait Segesvárból kivivé [CsH 51]. 1854: a' földes ur ügyessége 'Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' főbb lázadokatt bé fogták [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

11. Isten ~ *vkít* Isten *vkít* kivezérel; a ajuta Dumnezeu pe cineva să iasă de undeva; Gott führt jn hinaus. 1663: Az mint penig az dajkamtól izentél, arra választ nem tehetek, hanem ha Isten kiviszi, magától izenek [TML II, 458 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: a hirtelen megholt szél a hajós szava szerént hirtelen feltámadá és meg kezdette vala bántani vélem a csolnakba való ülést, de Isten osztán kivün Calais-be, majd éjjél felé [BÖn. 591].

Sz. 1670: Az Isten ki ne vigyen innen, ha otthon is ezen utamra való készületemre 400 forintnál többet nem költöttem [TML V, 403 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

12. kiszerez/vált; a răscumpăra; auslösen. 1578: mykor affele zóket Jobbagy ide leo vagy varasba vagy hostatba es be zal ... ha kit ky akarnak vinny, es az a' kit kernek^a kezeseket allathat ket zaz forintig, hogy eo fizety meg ha meg esnek az teorwenbe [Kv; TanJk V/3. 175b. — ^aKikérnek, kiadatni kérnek]. 1585: Nemes embernek Ne engegyienek sohol a hostatokbolis hatalommal Jobagiót, vagy zolghat hazakból ki vinny Wagy egieb hatalmot chelekedny [Kv; PolgK 17]. 1593: mj túlaydon pereczienbe löttwnk kezesek Eo kgmének az mikor ki vittwk az feliwll megh Jrt foghliokat [Perecsen Sz; WLT]. 1606: az Jeoueuny Jobbagiokat ki nem Engettik vinny [Dés; DLt 285]. 1677: A' Mely gonosztévóket a' Tisztek ... meg-fogván ... a' Fiscalis Várakban, és Keritet Mező Városokban-is, az hol arra illendő fog-házak és tömlőczök szoktanak lenni, tartozzanak bé-vinni ... midőn onnan ki-viszik, ha meg-szabadulásra valók, azok a' kik oda vitték, a' szokott tömlőcz váltsággal tartoznak [AC 129–30].

Szk: *kezeségen* ~. 1628: Ez Botoka janost ... en előte(m) viuek ki kezesigen w kegelmitwl en valek egik^a [Göc SzD; WassLt Johannes Göci (50) ns vall. — ^aÉrtsd: kezes]. 1643: Ezek az meg irt kezesek vinek ki kezesegen [Cegő SzD; Ks 41.G].

13. törvényre/törvény elé visz vmit; a aduce o ches-tiune în fața tribunalului; vor Gericht bringen. 1665: Király István Sepsi Sz. György Egyház fia proclamaltta Nagy Balast de Sz. György, Nem bornalt volt az Deaknak megbüntetem, törvényre vette ki zalogjat, az Szent Szekre vitte ki, ha mit mondana megvarnam [HSzj boronál al.].

14. kiséprűz/üz; a alunga/mătura din ...; stäupen/verjagen. 1639: en kialtamis hogj nosza ne hadgjakot mert im az nylua(n) valo oruot most viszik ki az varosbol [Mv; MvLt 291. 201b].

15. kivégzéshez elő/kivezet; a conduce la locul execuției; zur Hinrichtung vorführen. 1585: Christina keotelwereo Iacabne vallia hogy enneke(m) ezt mo(n)da leorincz Mester egkorba ... valamikor en vgmond teobzeor Keotelwereknek Czeh Mestere lezek bator ky Vigienek s fel Akazanak [Kv; TJK IV/1. 440]. 1647: Czigan Andras ... Czigan alias Vajda Ferencz new Cziganat ugj vaghta hogy a mia cziai hamar megh holt ... Azert ... elseöbe(n) hew fogoval meg fogdostassek annak utanna ki uiuen vagattassek negye mint ollian Toluaj es Gilkos [Kv; TJK VIII/4. 207]. 1655: Mikor Gergely Palt, s Mihaly Deákot megh kintzotak ... azmely szekeren ki vittek eoket veotte(m) gyeplet ... az mely Czigan az Hengernek segitet ... fizetem neki [Kv; Szám. 28b/II. 138]. 1705: a kuruc trombitást ... a trombitást a nyakába tévén, csak kivívék a piacra, kit is pater imádkoztatván, amíg vitték ... csak felakaszták azon módon, mind trombitástul [WIN I, 564].

Szk: *fővetelre* ~. 1670: Colosvarat fo vetelre ki viven egy trombitast az hoher nem jol talalta vagni ... az hoher az cselekedetiért, az elegy belegy Catonak darabontok holtigh vertek ... az trombitas megh holt az Borbelynal [Kv; ACJK 4a].

16. (lovat féken) kivezet; a scoate de undeva (calul de frâu); (Pferd beim Zügel) hinausführen. 1786: Tot István is bé jöve ... Tot István még az Lovatis bé vezeté a Kortsoma Házban ... s azzal én meg kapom az Tot István keziben az kötőfék szárát és azzal ki vívém az Lovát, s el eresztém [Hidvég MT; GyL. Joralin János (52) fogadós vall.].

17. (állatot) kihajt/terel; a mîna afară (un animal); (Tier) hinaustreiben. 1585: megh kialtassa Biro vram hogy harmad ezten Napig ez Waros hatarabol minde(n) ember Akynek luha vagon A hatarbol, ki wigye vagy el Aggya [Kv; TanJk I/1. 12]. 1596: Az chirembe ualek <hal>lam az peresek zitkozodasokat, tahagh Gyenes Pal diznokot kerget, ki uiszi az ressen [UszT 11/81]. 1645: Erkedreis innen vinek kj mind kanczalouakot teheneket, Johokat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1693: Lovaimat füvelni az mezőre ki akartak volna vinni [Dés; Jk]. 1722: Sandor Cigany maga odatta el az Lovakat az pajta oldalatos es adta az fának Mihoknak, ő vitte ki az falu vegire [Marosbogát TA; TL]. 1749: szekeres társa ... recusalt hogj a' lovát etszakára pascuatora ki ne vigje, de az I ... majd mind edgj erőszakoson vitte ki [Torda; TJKT III. 263].

18. vhová el/kivezet; a conduce ceva undeva; etw. irgendwohin fort/hinausführen. 1810: boros pintze ... Csere fábol Csinált hordo alá való ászok fák benne. A' pintze nedves lévén circirt 10 ölnyre a' káposztás kertbe istaly van ki vive, melyen a' pinczéből való viz ki fojván a' végiben lévő kis kőből rakot égy ölnyi mejségü

kutban meg állapodik [Doboka; Ks 76 Conscri. 28–9]. 1841: Ezen konyhát egy tölgy fa muntli pánt el választván arról a konyha kémény(ny) téglából jo modgyával vagon ki vive [Kn; KmULev. 2].

19. bajára/dolgára visz; a scoate/duce afară pentru a-și face necesitățile; zur Notdurft bringen. 1582: En fylep Janosne magdalena aszon ... uallom hogy ... Jamborb ferfyat Nem lattam egyet Igyarto georgnel amynt felesgeuel bant mert zememmel lattam hogy felesetet eöleben ueötte az ember es ugy yutte ky aztys zememmel lattam hogy az azony meg rutolta magát az ember zarazt haytogatot alaya az azonnak [Kv; TJK IV/1. 58c]. 1684: Desfalui Miklosne Aszonj ... ollyan el eset Ember volt magaua jo tehetetlen volt hogi magatol nemis mehetet ki, ha magok ki nem vitek [Torockó; Pk 7]. 1770: Olosz Ferentz Ur ... Gyogyon valo betegséigiben volt mind egy hat hetekig fekvő beteg, s néhányszor olly Suljassanis ... hogy más vitte ki is [Algyógy H; BK sub nro 1017 Ruszán al(ia)s Szakás János (45) jb vall.].

20. munkára kirendel; a ordona/porunci (cuiva) să se prezinte la lucru; zur Arbeit bestellen. 1570: Kialtassa Meg Biro vram, hogi Minden vincere! (!) oly gondot visellienek az zeoleo Myweltetesre, hogy az Myweseket Regel Mindiarast ky vigie az zeoleobe [Kv; TanJk V/3. 12a]. 1580: Leg előzer vegeztek eő kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest, Otth a' zölöbe le ne hagyja wlny, hane(m) A migh kostyat zwryt le tezy es el helyheztey az mywes addeg nywghatyk, de mingiart az mwheoz kezdesse(n) wellek [Kv; i.h. 214]. 1600: Mikor Telegdi Mihaly chenalatni akara az Molnoth, egy wasarnap minket egy nehianan miwes embereket weön ki, Tudom hogy Zombatfalui Benedek ellenkez wala [Sz; UszT III/2. F. 269 Barra Mathe Zabad Zekely (60) vall.].

21. eltávolít; a îndeapărta; entfernen. 1705: A generál megengedte, hogy amely inasa Bethlen Miklós uramnak maga mellett volt egész rabtságban és most halálosan megbetegedvén odabé, kivitték onnan, és mást vittének bé helyette^a [WIN I, 541. — ^aMás inast]. 1710 k.: Die 15. aprilis vitték ki a strázsát a házból, barátim, szolgáim hozzám ki s bé való járását is megengedték [BÖN. 980]. 1727: David Ferencz vra(m) meg parancsolta a' Jobbágyoknak hogy se üssek se ne verjék ő kglmeket csak Szenen vigyek ki a' Jozságbol [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 5].

22. (vízből) kihúz; a scoate (din apă); (aus dem Wasser) herausziehen. 1752: az Borbándi vizen, és Gáldon Szerentsésen általis költesztem, de az Tövisiben egésze(n) az szánom az Jég mortról ugy döztöze, hogy magom a közöpettib(en) béle estem, el lépet az viz, az szánt dölvé vivék ki az lovaim, az mi véle(m) vala ... mind meg vizüle [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

23. kilop (lopva) kihord; a duce/scoate afară hoștește/pe ascuns; herausstehlen. 1584: Deak Adam vallia ezt(is) hogy ... Andras ... piros sarutis vit volna az Azzonnak segesuarat es vgy vitte ky [Kv; TJK IV/1. 350]. 1751: minden esztendőn számtalan magatt vitt ki a' Csürtöl [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1764: Tudjae a Tanu nyilván és bizonyoson ... Hogy ... Méltóságos L. Baro Boros Jenői Korda György Ur eo Exel(en)tiaja ... Bögözi Udvarabol ... Szétsi Ferentz nevű kertész Inassa étzakanak idején Buzát vagy akarmi gabonát

Sákba lopva a Faluban ki vitt volna? [Bögöz U; IB vk] | Hallattam másokat beszélteni hogy mikor a nevezett kertész Jnas^a buzát vitt volna ki éjjel az udvarból a patakon egy Bokor nevű oláh Segejtette volna fel tenni a Hátára [uo.; IB. Nagy Ferentz (43) szabad személy vall. — ^aSzétsi Ferentz].

24. exportál; a exporta; ausführen, exportieren. 1577: Végeztük ezt is, hogy ... juhok, berböcsöt és e félet se ez országi se idegen embernek ne legyen kereskedésre szabad felszedni és kivinni ez országból idegen országban [EOE III, 117 og-y-i hat.]. 1600: proudus Franciscus Baka Coloswarien(sis) ... fassus est ... en attam(m) az Safarnak Toth Jstwannak cleibe az barmokat vgy mint ket zaz hwzon harmat ... Bornemyza Gergelj Vra(m) ... monta Toth Jstwannak hogy az eo kgme newere vygie ky ynnét ez orzagbol Merth az vthy lewelis Bornemyza vra(m) newere volth [Kv; TJK VI/1. 403a]. 1677: Müben lévő aranyat és ezüstöt, az Ország lakosin kívül valo embereknek venni, és az Országból ki-vinni, sem afféléknek adni szabados ne legyen külömben, hanem ugy, hogy vagy materiaban, vagy penig vert jo féle arany, és ezüst monetavul fizesse az árrát ... az Haza lakosinak mindazonáltal szabados afféléknek-is ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek ... igaz Harminczad adgyanak; kivéven a Nemessi rendet, kik Harminczad adással nem tartoznak külömben, hanem ha afféle marhákat nyereségre és kereskedésre vettek volna, és ugy vinnek-ki az Országból [AC 62]. 1705: Ugyan valami zsidók is jövének fel az úrhoz, kik beszélék, miképpen Köleséri uram 500 forint ára ezüstöt (!) kontrabontálta volna meg, minthogy nem volt szabad kivinni ezüstöt innen [WIN I, 376]. — L. még AC 54, 61, 134, 230, 249.

25. piacra visz; a duce la piață; zum/auf den Markt bringen. 1671: Már a sokadalom Nagy-Bányán nem messze; ha akkorra az túróts az tehén bőröket ki nem viszik, kárt vallok [TML V, 443 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1683: Az mely Meszaros pedig szerez Lezen az Reggelre valo hust annak előtte valo Nap ... be vagja, melegen ki ne vigye [Dés; Jk 20b].

26. (falat) kinnebb vesz/visz; a muta mai in afară (petetele); Wand/Mauer mehr nach auswärts bringen/setzen. 1797: A régi tornya az ekléziának megromladován, lerontotta és más új tornyot kezdett építeni a templomnak déli végéhez a vár kőfalát megszakasztván közibe és a földszínen fejlű négy ölnyre a falait ki is vitte [Uzon Hsz; ETF 107.9].

27. véghez visz, elér vmit; a realiza, a duce la capăt; durchführen, etw. erreichen. 1823—1830: (A) professzorságot ... Kovásznai Sándor nyerte el, aki Statuum Praesidis gyalakuti gróf Lázár János fia mellett praecceptor volt, e pedig nagy úr lévén, kivitte, hogy Kovásznai lett professzor [FogE 306]. 1847: (Varga Katalin) beleelegedvén a pojényi emberek megegyezésekkel a királyi fiscus ellen folytatandó per dolgába, ámitani kezdette az embereket, hogy mit ő ki akar vinni, megteszi [VKp 188].

28. érvénytelenít, megszüntet; a anula; ungültig machen. 1617: Ennek az három falunak törüeniek fel gomolioduan ugi mintt Madaras(na)k Balintfalunak, Szent Laszlonak az 3 falu kertyek dolga felől. Ezert kelletit ezué giülni az három falunak, hagi az kertnek megh bünteteseett a 3rom falu törüeniet ki uittek uolt az három faluból [Msz; Törzs].

29. elhírel/pletykál; a divulga/răspîndi; austragen, verklatschen. 1705: az elmúlt húsvéthétfőn az öntözödésért kiprédikálván bennünket Zilahi uram, kiért az úr megnehezeltvén, benn a házban kemény szókat szólott Zilahi uram iránt ... Melyeket is megmondván valaki Zilahi uramnak, minthogy soha olyan dolog nem esik az úr házában, akit ki nem visznek a leányok és ki nem hirestnek, azért Zilahi uramnak is kétképpen mondván az úr szavait, igen megszorodott rajta [WIN I, 417–8]. 1710 k.: Ó, ki keserves dolog vala abban a mű boldogtalan tanácsunkban, hogy a hűt, becület és közönséges jó félretételével, abból minden kimégyen vala, mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [Blm. 992].

Szk: hazugságot ~ hazugságot hiresztel. 1666: Tavaly itben létele után való kimeneteliben sok hazugságokat vitt ki^a [TML III, 555 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — Barkóczi Sándor] * szót ~. XVIII. sz. köz.: Hogy ha valamely Legény az Vra házából a Szót ki vinné vagy imitt amott Gazdáját Gazdaszszonyát gyálázná az illyen Legénynek Lészen büntetése Denár. 60 [Kv; FésCjk 45] * titkot ~ titkot kifecseg/hord. 1583: Senki keőzzullunk a Ceh titkat ki ne uigie es magat es Cehbely ereősseget oly igen nala tarczia, hogiha kwelembet czielekezik es masut ky hintetegi az Ceh nelkul ualo leteleuel bntessek mind addig. Amigh ereős birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.].

30. 1684: <Az> céhmesternek az céh házából nem szabad <a>ddig az céhmesterséget kivinni, míg az céh együtt léssen, hanem képebelit kell hadni, ifjú céhmesternek hasonlóképpen [Dés; DFaz. 12].

Ha az atyamester v. az ifjú céhmester vmilyen okból a céh közös vendégségéből eltávozott („a céhmesterséget kivitte”), „képebeli”-t, azaz helyettesít kellett hagynia.

31. közét ~i tulajdonjogáról lemond; a renunța la dreptul de proprietate; auf Eigentumsrecht verzichten. 1645: tiltok ... Flistók Lorinczné Aszszonyomot, az mi kgmes Urunk tilto poronciolattya szerint, hogy harmadnap alatt ismét Erczéből az faluból, kivigye közet s ki költözze, mind szanto földtol, kazalo réttől, in summa mind(en) névél nevezendő ioktol valamit Erczeb(en) birt [Nagyercse MT; Told. 27].

◇ Sz: fogát ki nem viszi ki nem menekedik; a nu reuși să scape de undeva; nicht hinausfliehen. 1842: ha ot kapot volna soha fogamat onnat ki nem vittem volna [Dés; DLt 1298].

Ha. 1672: kiviszen [TML VI, 415 Rosnay Dávid lev.]. 1694: viszen ki [Jobbágyfa MT; BálLt 50]. 1704: kiviszen [WIN I, 241]. 1823—1830: kiviszen [FogE 218]. — 1834: kivitem [Msz; SLt Vegyes perir.]. 1806: ki vitt [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1592: vittek ki [UstT]. — 1657: kivivének [KemÖn. 180]. 1692: ki vivek [Szászsztlászoló TA; SLt AF. 20]. — 1570: vytte wolt ky [Kv; TJK III/2. 91]. 1588: ky witte wolt [Kv; Szám. 4/I. 60]. 1782: ki vitte vala [K; KLev.] || 1597: ki vinek [Kv; TJK VI/1. 64]. — 1746: ki vitte volna [Szentegyed SzD; WassLt] || 1632: vid ki [Mv; MvLt 290. 63a]. 1597: ki vigie [Kv; TanJk I/1. 290]. 1570: vigeek ki [Kv; TJK III/2. 164].

kivitel 1. vhová való kihordás/szállítás; transportare; Hinausbringung/beförderung. 1582: Keowetkezik az feredeo haznal walo keoz chynaltatas weottem az thannachyazhoz egy Eoreg talpait d. 65 ... Az talp es labfaknak es dezkaknak ky witeleteol fizette(m) d. 35 [Kv;

Szám. 3/V. 28–9 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: Az wago hydon valo taligas fyztette(m) hogy ky hordotta az Czeouekokat 6 vttal, ky vitellel... d. 36 [Kv; i.h. 4/VI. 24 Stenzely András sp kezével]. 1590: Kazaltatas-ra valo zekeresseg Zente Balint 8 vial zekereskedet fizetem Bor ky viteleyert f. 2. Benesy Balasnak zekeresnek Bor ky viteleyert f. — d. 50 [Kv; i.h. 4/XXI. 84a Kis István sp kezével]. 1614: minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleség(es)teol gyermekestéol marhastol be boczatassanak... marhaioktól pedig es gabonaioktól, se az be vitelkor, se az kj vitelkor bert ne uegiene, hanem az haz berlegienek contentussok [Ks 87 egy-i végzés]. 1677: a' holt testeknek ki-vitele minden helyekről meg-engedtesék [AC 138]. 1849: nem engedem itt maradt portékáimnak falura kivitelét [Kv; Végr. Vall. 40].

2. (helyszíni szemlére való) kivítés; ducere (la faja locului in vederea unei investigatii); (zur lokalen Besichtigung) Hinausführung/bringung. 1762: a Tktes Ns Kézdi Szék... tett vala is jo Resolutiot az el mult Héten, midon három Tktes Assessor Vraimekot deputalta, exmitalta, hogy ha meg nem egyezhetnének tehát. kinek kinek a maga Ratáját adsignálnak; de a Fiak közül az egyik Sem a békességre, sem az Executoroknak ki vitelére nem accedált [Hsz; BLev.].

3. kivezenylés; trimitere in misiune; Beiordnung, Ausrückung. 1662: amelly haza szabadságát illető bizonyos punctumok ezen békességben^a felforgottak... Az külső nemzetből álló hadaknak az 1625-béli 21. articulus szerint az országból való kiviteléről. Hasonlóképpen a magyar vitézeknek az ország végházaiból való ki nem viteléről [SKr 272. — ^aA linzi békekötés].

4. exportálás; exportare; Ausführung, Exportierung. 1579: keryk Byro vramat... Aggia az feyedelemnek is eleybe, hogy semmyt az Nemes vram Jobbagy az Limitatio zerent ne(m) adnak, es az bór ky wytele sem tilodyk sem Mwbe sem azon kyweol [Kv; TanJk V/3. 190a]. 1612: Arannak es Ezwstnek ki vitele... minden rendetwl megh akariük fogni... senki Plie Araniat Ezwsteott, es Teoredekybeys... ki vinni... hirwnk nelkwl szabad ne legien [Kv; PLPr 2 fej.]. 1677: Müben lévő aranyat és ezüstöt, az Ország lakosin kívül való embereknek venni, és az Országból ki-vinni, sem affélének adni szabados ne légyen... az Haza lakosinak mindazonáltal szabados affélének-is ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek, akár idegenek, akár Haza fiai, a' ki-viendő marhátoł igaz Harminczadot adgyanak | Reznek ez Országból való ki-vitele szabados | Vsnak az Országból való ki-vitele, qua modalitate prohibeáltatik [AC 62, 267, 273]. 1769: Valakik titkon ez országból nagy és jo főle Monétákat idegen országra vinni talátnak, 30 darab monétáknak ki vitelire szabaditának, de azon feylül kinél töb talátnak confiscáltatik [UszLt XIII. 97a].

5. piacra vitel/vivés; ducerea la piață; Hinausbringung (zum/auf den Markt). 1809: Hogy pedig a' Pataki István meg tartoztatott Szallonnain kívül másoknak, az Udvarhelyi Piatzon fel szedett szallonnák... kivitele meg engedtetett volna, tellyességgel nem bizonyittathatik [UszLt ComGub. 1753u].

6. kijelbb/kinnebb vivés/vezetés; mutarea mai in afară; Hinaustragung (mehr auswärts). 1823: A' Kövesd Pataka Arkanak a' Szamosig lejendő ki vitele vitessék tokelletességre [Dés; EHA].

7. véghezvitel; realizare; indeplinire; Durchführung. 1873: (A határozat) kivitelére a gondnokot, egyházfiakat, az egész p[re]sbiterium tagjait megbízzák, a tanítót is közreműködésre felkérve [M.bikal K; RAK 304].

? **kivitendő** exportálandó áru; marfă de exportat/pentru export; auszuführende/zu exportierende Ware. 1825: A' még zöld és tilolatlan bé-hozatando Kender és Lennről minden Szekérbe bé-fogott marhátoł 6 xr. a' ki vitendőkért (!)^a pedig 18 xr. fizetődik [INyR 8754 kv-i nyomt. — ^aNem merő tollbotlás viendő h.?.] — Vö. a *ki-viendő* címszóval.

kivitel 1. külső helyre vitet; a pune pe cineva să scoată afară; hinausbringen lassen. 1586: Anna Lakatos Gergelne vallia... Leorinczet pedig ki vitétek, es ot az Mihelbennis Rezeleot mit Ragadoz a' legheniekheoz^a [Kv; TJk IV/1. 547. — ^aRészeg emberről szól a vall.]. 1738: Zágóban a falu hűtös polgarat gomolyaban köttetvén, és jeges vizzel meg öntöztetvén az hideg aerre ki vitette az hol is az nagy hidegben annyira meg badgiadtott, hogy fél holtan lévően tandem ugi bocsáttatta ell [Hsz; Ks 99].

2. el/kihordat; a pune pe cineva să care afară; weg/forttragen lassen. 1582: Semlieswthoe Istwan... vallia, Borbely Tamas eo velle vitetet es hordatot ky eg Nag Rakas ganés feöldet [Kv; TJk IV/1. 57]. 1595: vitetünk az Scolabol 2 zeker ganet ki... f—/12 [Kv; Szám. 6/XIII. 37]. 1701: a' harmadik sölőben 36. Szan Ganit ki vitettem [Noszoly SzD; ApLt 6 Hollaki János Kálnoki Sámuelhez]. 1793: A' Marhák... akármí jó (!) töreket vitettemis ki nem ették [Kv; JF 36 LevK 372–3 Vég Mihály pref. lev.].

3. vkít/vmit kiszállított; a dispune să fie transportat/dus; jn/etw. hinausbefördern lassen. 1573: Lenart Istwan es Ladas Ianos... Azt valliak hogy az ely Mwlt zwretkor... Barbely Ianos vitetet volt ky egy kis Saytot... Melliet allatanak volt fely Nem az eo zeoleie Eleot hanem Mas helien [Kv; TJk III/3. 300]. 1578: keryk biro vramat eo keg: hogy eszmeg megh kialtassa wyonna(n) hogy vala ky vagy oda ky wytet enny az mywesnek, vagy pedig ithon etelt ad neky penz nelkwl vagy Italt 10 ftral bwntetik meg [Kv; TanJk V/3. 167a]. 1581: 13 Nouemb(ris) wyttetem az Malomban Buzat es lyztet ky wytettem myert hogy Az Taligawal nem gyoztek hordani sar miaa zekeresnek fyztetem f. 1 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas mb kezével]. 1679: Az német rabokat vitesse ki Kgltek Kővárból, felette kérem [TML VIII, 543 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. 1830: meg kért szegény Lajos... hogy ha a' Vármegye Bált ad a fozás szerént Vitesd ki ötetis [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. helyszíni szemlére (vagy kiszállásra) vitet; a dispune să fie dus la faja locului (in vederea unei investigatii); zur Lokalbesichtigung bringen lassen. 1761: Tudgya e a' Tanu hogy azon Malma eő kglmének... fel gyujtatot és el égetetett Minek okáért... Az Exponens eő kglme híre itette és kiis vitette oda a' Falut M.Köblöst, kiis mven ott maga nyomot kereset [M.köblös SzD; RLt vk]. 1821: a Tekintetes Exponens Ur... a' processualis Szolga Biro Ur jelen létében a Falusi Öregebb Embereket a Hely színire ki vitette, és ki jártottatta... és azon le kaszált fű az Exponens Urnak iteltetett és járattatott [Apahida K; RLt O. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.]. 1824: a Szolga biro Ur a' Város Hadnagyával a Fálnagygyal,

és Zsendellyes András Urammal ki mentenek a' Nevezett Ludába^a a' város könyvével ki vitette a' Szolga biro Urat, Hadnagyot, Falnagyot, és 3om Hűtest [Fog.; Konst. — ^aValószínűleg határresznév].

5. el/kivezényeltet; a dispune să fie trimis în misiune; beordnen/abkommandieren lassen. 1662: A fejedelem önagsága írta volna, hogy immár a dolog alkalmasint végbemenvén^a, Mehmet passát már az országbul kivitetetné, de valamig az erősségek, várak a fejedelem önagsága hűsége alá mind meg nem hódolnának, ő nem hogy kivitetné, de inkább a hatalmas császár kegyelmes parancsolatjából havasalföldi, moldvai vajdákat hadaival s nagyobb erőket is oda fordítván holdoltatnának meg [SKr 671. — ^aA töröktől pártolt Apafi Mihály ellen támadt Kemény János fej. a nagyszöllősi csatában elesett (1662. jan. 23-án)].

6. kiséprűtet/űzet; a pune pe cineva să alunge/izgonească; (aus)stäupen/mit einem Besen verjagen lassen. 1593: Egi igen zitkos gonoz kwldws Azont az Andras Cato haza meleol a' warosbol hogj ki witettünk attunk d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 170].

7. kivégzéshez elő/kivezettet; a dispune să fie adus la locul de execuție; zur Hinrichtung vorführen lassen. 1637: az A(ctr)ix septimo se eskedgiek az fejere az Captivusnak, es vitesse ki ütesse el az fejet [Mv; MvLt 291. 104a]. 1654: azo(n) Kiraly Janos szolgainak ... meghöletesebe(n) jele(n) volta(m), es mind harmunkat azo(n) Ifiu legennek halálaért az Mag(istra)tus Töruenniel prosequa(n)ua(n), mind harmunkat mint Consentienseket az Törueni halála sententiazt, kihez kepest mindenikűnt ad locum suplicii ki vitetue(n) az Tarsomnak Szemerei Palnak feyetus vettek [Fog.; KCs Daud János kezével].

8. munkára kísértet/vitet; a dispune să fie scos la lucru; zur Arbeit begleiten/führen lassen. 1687: Udvarbíró ur(am) kezdette, hét nyolcz Rabotis szóló mivelni, Tengeri buza kapálni és maga kertét kapálni ki vitetni [Szilágycséh; GramTr VIII. 480 Kukré János Strása Mester (50) vall.].

9. ~ vkit vkivel kb. vkivel vkinek a holttestét kikísérteti; a pune pe cineva în situația de a fi obligat să însoțească un mort la groapă; js Leichnam durch jn hinausbegleiten lassen. 1710 k.: Csakhamar menék Szentmiklósrá és könnyezve menék bé a kapun, fohászzkodván Istennek, hogy ne vitesse Isten úgy ki vélem ezt a feleséget azon a kapun, mint a másikat [BÖn. 754].

10. (bort) árusításra kitétet; a dispune să dea vinul spre vânzare; (Wein) zum Verkauf auslegen lassen. 1665: Az korszoma meg nem fogyatkozik, mert még az kit karcsonyban kivitettek, ott vagyon, igen savanyú, nem iszszák [TML III, 399 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

11. ~i magát a. a szabadba viteti magát; a cere să fie dus/scos în aer liber; sich ins Freie bringen lassen. 1778: az emberek, kivált a gyermek ... erőss hideg vizet isznak, havat rágnak és hidegre magokat ki vitetik, mely miatt a' Torkok, tüdőjök veszedelmes inflammatiot kap [MVAlt Mátyus, ConsSan. gub.] — b. vidékre/falura viteti/szállítja magát; a dispune să fie dus la țară; sich aufs Land bringen/befördern lassen. 1772: (Gr. Lázár János) svacellust kapott úgyannyira, hogy kivitette magát Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradt [RettE 285].

kivitetés 1. el/kiszállíttatás; transportare; Weg/Hinausbeförderung. 1598: Az minemeű buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani, miuelhogy Seghesuarzek Chyktol tauol uagion ... Haggiuk azert nektek^a hogy tys az Segheswarzekieket, affele akarminemeű terheknek Chykbol kyzallytasara, es uitetesere, semminemeű ideőben ne kenzerichietek, es arra eoket ne ereöltsetsek [SzO IV, 133–4 fej. — ^aSennyei Pongrácnak, a székelyek kapitányának és Becz Imrének, a csiki vasbányák prefektusának].

2. el/kivezényeltetés; trimitere în misiune; Hinauskommandierung. 1664: azt mondja ő nagysága, ha az székelyhidiak ugyan refractariuskodnak, azt fogják mondani, Nagyságod az ország csak az várakbul akarta kivitetni az németeket, és amazoknak való engedetlenségek akaratjokkal volna. Nagy hitire monda, ha ő dolga volna, nem kívánná kivitetéseket [TML III, 309 Teleki Mihály a fej-hez].

3. elvitetés; ducere cu de-a sila; Wegbringung. 1679: Kegyelmed elmenetelén, vagy mint maga írja, elvitetésén csudálkozom én is, de bizony mások is ... Én javallanám, Kegyelmed jűne be, ne gondolkozzék Kegyelmed, bizony legkisebb alkalmatlansága sem leszen. Azaz Kegyelmed elhíteti mindennel, hogy akarátja ellen lett kivitetése [TML VIII, 478 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

kivitetet 1. kihordathat; a putea pune pe cineva să care (ceva) afară; hinausragen lassen können. 1578: ky ky mind az eo maga haza elejt meg tiztichia, es a ganet ky hordassa, A kinek penig erteke rea ninchie(n) hogy ky witethesse az zalo^a penig giakorlya hazat, az olyan-nak eo keg Biro vram legien Itelety zerenet segitseggel [Kv; TanJk V/3. 164b. — ^aOlv.: szálló; értsd: beszállást].

2. el/kiszállíttathat; a putea ordona să fie transportat (unde); wegbefördern lassen können. 1665: Az Szakmárról ide jött ingenirrel már hozzá kezdettem, az egyik bástya elhányatásában munkálkodik most. De, édes Sógor, én addig az elhányatásához nem kezdetek, míg a benne valókat mind ki nem vitethetem arra elegendő szekereken [TML III, 398 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhidről].

3. el/kivezényeltethet; a putea dispune să fie trimis în misiune; hinauskommandieren lassen können. 1662: A fejedelem önagsága írta volna, hogy immár a dolog alkalmasint végbemenvén, Mehmet passát már az országbul kivitetetné [SKr 671. — A teljesebb szöveg kivitet 5. al.].

kivitetik 1. a fi dus/scos afară; hinausgebracht werden. 1586: Jgiarto Georgy vallia, Senky Nem bantotta en lattomra Leorinczet, hane(m) az Reszegseget es rutolkodasaert, vgia(n) meg zidalmazwan ky Vitetek, Megh Enis monda(m) hogy vigiek ky, vigiek a' Camara-ba [Kv; TJK IV/1. 545]. 1662: (Fogthúy János) előárccal az földre esék, fogattatván, kiviteték, és soha többé egy szavát sem vehetvén, másodnapra megholt vala [SKr 517].

2. el/kiszállíttatik; a fi dus/transportat; weg/hinausbefördert werden. 1662: a Rákóczi fejedelem teste^a Váradbul kivitetett, s annak hire s egyéb szükséges dolgok

is megírtattak vala Erdélybe [SKr 559. — ^aAz 1660. máj. 22-i százfenesi csatában halálos sebet kapott és jún. 7-én Váradon meghalt II. Rákóczi György]. 1723: Georgius Bara de Szemeria ... Vr napján reggel maga Piaczi Házánál való kis Bólyába ... magát fel akasztva találatik veres Köntössébe kiis a' Bestelen Király szekerén ki vitetvén szeker által el temettetett Selye nélkül a' Farkas uttza végén levő Akasztó fához [Kv; TJK XV/4. 52].

3. helyszíni kiszállásra vitetik; a fi dus la fața locului în vederea unei investigații; zur Lokalbesichtigung gebracht werden. 1818: Fő Ispányi Parulámra mondom: hogy az Executio ... ki nem fog vitétni [H; Ks 111 Vegyes ir.].

4. el/kivezényeltetik; a fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden. 1678: Kivánnók azért édes Teleki uram Kegyelmedtől érteni, mire offerálja magát a német az magyarok lelki testi szabadsága megörvösítésében? ... Az németek kivitetnek-e az várakból? Palatinus és magyar tisztek állítatnak-e minden helyeken? [TML VIII, 251 a fej. Teleki Mihályhoz].

5. (kivégzéshez) elő/kivezettetik; a fi adus (pentru execuție); zur Hinrichtung vorgeführt werden. 1591: Mielhogi mind az eo maga nielue uallasabol, s mind penigh az bizonsagokból világosan megh teccik, hogi ez Pap Mihali lopta el az Thamas Deak louat, teccik az teoruennek hogi ki vitessek, es fel kepttessek [Kv; TJK V/1. 131]. 1593: Mierthogi constal Mondro Peternek nielue vallasabol az eo Jstentelen gonoz chelekedeti, ki ... zanzandekkel vrara ... tamadat, es teob lator tarsaual megh eolte ... Azert ... lo farkon megh hordoztassek, fogoual megh fogdostassek es az bwnetesnek heliere ki vitessek, ott keze laba el vagdaltassek, vegezetre teob tagait (!) negi rezre vagassek es fel fwggeztessek karoba [Kv; i.h. 449–50]. 1603: Az Actor Darabos Janos heted magaua az orzagh teorwenje zerenth in suplementum testium eskewdgyek rea ezen Fajdosy Benedekre es annak vthanua vitessek ky annak helyere es az halálért halalt szemüedgyen feje el vitessek [Kv; TJK VI/1. 671]. 1711: szép szerént vallja meg Ungvari, velle kik, és ő is kikkel paraznalkodot s mi indította, erre az gonosz munkára ... melliet ha ne(m) cselekeszik hogi minden gonoszagi nap fenyre jőjenek hoher altal meg torturaztatik, meg csepegtetik, annakutanna az egetesnek helljire ki vitetv(en) meg egettetik gunjaival edgjütt [Kv; TJK XV/1. 69].

6. *pellengér alá* ~ nyilvános büntetéshez kivezettetik; a fi adus pentru a primi pedeapsa în public; an den Pranger geführt werden. 1674: meg vizsgálúan eo Kgimek Tanaczul ... az Inek I(ste)ntelen gonoz czelekedeti ... speciesse leve(n) czelekedeti az ördöggel valo correspondentia(na)k váráslás(na)k, bűjös, bajoskodás(na)k, Tczet azért a' törvény(ne)k hogy pro exemplo alioru(m) az szolgák által az pelengér alá kivitetv(en), ighe(n) erősse(n) palczákkal megh veretessék ... ez várasrol ... de facto el tavozzék, ... Secus ha itt találatik ... fel akasztatik [Kv; TJK VIII/11. 335].

7. exportáltatik; a fi exportat; ausgeführt/exportiert werden. 1677: A' Mint egyéb Munitiok, ugy a' Saletrum-is az Országbol semmiképpen ki ne vitessek [AC 134].

kivitetődik 1. kiszállítódik; a fi transportat; hinausbefördert werden. 1797: a Ládák ujira Koronkába^a ki vitétdjenek [Mv; Told. 42/1. — ^aMT].

2. kirendeltetik; a fi dat ordin să iasă undeva; beigeordnet werden. 1828: harmad nap mulva ā Ns V(á)r-(me)gye ereje ő Klme ellen ki fogna vitétdni [Fejér m.; DobLev. V/1133].

kivitetethetik kivezényeltethetik; a putea fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden können. 1792 k.: ezen ország ... feles számu mezei katonaságot tart, akik a küljő (!) Tartományokrais ki vitéttethetnek [UszLt X. 80].

kivitetetik 1. kiszállítatik/vitetik; a fi dus/scos afară; hinausbefördert werden. 1794: a' holt Test a' Templomban ne tartassék hanem tsak Predikatzio előtt vitetvén bé annak végződésével onnan ki vitéttessék ... a' kopersok jól be tsináltassanak [Kv; SRE 315].

2. kiseprűztetik/üzetik; a fi alungat/măturat (din ...); (aus)gestäubt/verjagt werden. 1645: (A fogoly) vrat kinek otalmara uolt keoteles, traducalta es diffamalta ... azert in exemplum alio(rum) ki vitéttetue(n) czigan kezben adgyak es a plenger alát meg verettetue(n) palczáual ... miuel ... sok akadályokat szerzet é varosban, innet el Mennyen, legyen bekessegek teolle [Kv; TJK VIII/4. 29].

3. kivégzéshez elő/kivezettetik; a fi adus la locul execuției; zur Hinrichtung vorgeführt werden. 1603: myert hogi nagy Balinth nem tagadgya hane(m) eleo nyelűwel megh vallya az theorweny eleot hogi eo foztotta megh az holt tetet ... Tetzky azert az theorwennek hogi elseoben lo farkon meg hordoztassek, masodszor hew fogoual megh fogdostassek es annak vthanua helyere ky vitéttessék es kerekben teorettessek [Kv; TJK VI/1. 657]. 1660: Veres Mihályne Bartha Anna dolgat ... helyben hattak eo kigyelmek, hogi ki vitéttessék az Vizre es annak Modgya szerent megh probaltassek annakutanna annak helylere vitéttetvén megh egettettessek [Kv; TJK VII/3. 294].

4. exportáltatik; a fi exportat; exportiert werden. 1677: A' Réznek ez Országbol valo ki-vitele, abbol közönséges szükségét nemz, de ellenben meg-tiltása-is a' közönséges szabadsággal ellenkezik; Végeztet annak okáért, hogy külömben ki ne vitéttessék, hanem ha árosa ez Országban nem talátnék [AC 236].

kivitt 1. kiszállított; (care a fost) dus, transportat; hinausbefördert. 1594: Ratio Vasorum Vacuorum ... Baghosson vagion dezmará ki ujt hordo No. 40 [Somlyó Sz; UC 78/7. 14].

2. kiszállásra vitt; care a fost dus la fața locului în vederea unei investigații; zur Besichtigung gebracht. 1794: ki vitt Nemes V(arme)gye törvényes Executor Tisztit erőszakos ellent állásokkal az elég tételbe executioba meg akadályozták [SLT 17 P. Horvath Ferenc kezével]. 1798: a' mi jobbítás esett a' Szöllőkb(en), ... azoknak árrok a' hely színere ki vitt örcgék által Hitek után meg betsültetvén ... a' Fell peres Aszszony ... által fizetendő summa pénz ezekben vitéttett fel^a [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26. — ^aKöv. a fels.].

3. külföldre vitt; scos din țară, dus în străinătate; ins Ausland gebracht. 1677: senki ez Országból Aranyat, és Ezüstöt ki-vinni ne mérészellyen ... Ha penig az után tudattnék-meg annak ki-vitele ... azon Transmissio végsőképpen meg-láttatassék, és itillessék: Meg-bizo-

nyosodván pedig a' dolog, vagy azon ki vitt materiát vissza adni, avagy ahoz hasonlót vagy pedig annak igaz árrát, a' Fiscus Tárházában bé-adni tartozzék, és azon félyül a' tiládom ellen valo cselekedetért, két száz forint-is meg-büntetessék [AC 61–2].

4. piacra vitt; care a fost dus la piață; auf den Markt gebracht. 1809: az e' féle ki vitt szalonnákért meg nem büntetett senkit az két Fél Communitas [Szu; UslT ComGub. 1753u].

kivivődik 1. kiszállítódik/vitetődik; a fi transportat; hinausgebracht werden. 1866: ha sietnek tudósításaikkal még a' visitatoria ki vivődnek^a [Gyalu K; RAK 130. — ^aA rendelt taneszközök].

2. kihordódik; a fi cărat/dus; hinausgetragen werden. 1882: Elhatároztatik, hogy ... minden bérfizető telektől az egyház földjére két szekér trágya vivődjek ki az egyes bérfizetők által [Damos K; RAK 200].

kivizsgál (hibát/panaszt) megvizsgál; a examina/cer-ceta; (Fehler/Klage) untersuchen/prüfen. 1837: azt állítja az árendátor Kasza István: valameddig az eskütség ki nem vizsgálja a közhírré tett hibákat, mindaddig nem fizetné bé az árendát commonitásunk kasszájában [Jenőfva Cs; RSzF 132]. 1847: mindezeket kivizsgálván, az egész dolgot úgy terjessze öfelsége szent színe eleibe [VKp 156 Varga Katalin kezével].

kivizslat átfürkészk; a umbra în lung și în lat (în căutarea vinatului); aus/aufspüren. 1803: Az ebekkel az erdő ... hajtom; fel-hajhászom ... fűtészem ... veretem, buvom; ki-vizslatom, fürkészem, hogy vadat ejthessek [MagyVir. 166].

kivizslató kb. kíváncsiskodó; curios; herumspürend/schnüffelfind. 1771: Persi meg marad ... szelid jó erkölcsű Aszony szép gyapat fano nem ki vizslato [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.].

kivon 1. átv is kihúz/vesz vhonnan vkít/vmit; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. herausziehen/nehmen. 1570: Seres Lőrincze Sofia azzon ... valya ... Egy lean ... Az zalmara fwta otth be asah Magat az zalmaba, Azonba ely Jēwenek az varas Zolgay addegh keresek hogi megh Talalak Es az zalmabol ky vonak ely vyvek fogwa [Kv; TJK III/2. 89]. 1592: Nicolaus Mark ... fatetur, Tablas Matiasal ketten kwde minket Mezaros fabianne kerelom zerent Bachi Peternehez, hogi megh kerdenwk azont mondana ammint ennek eleotte az swteohazba zolt volna, tudni illik fattias kuruanak, Pelenger ala valonak, es kit az drabantok alol vontanak volna kj [Kv; TJK V/1. 232]. 1633: monda Phvleop Palne Timar Janosnenek miért loptad el az en beoreomeot es az Timar Janosne beorej keozul vona ki az Maga beoret [Mv; MvLt 290. 134b/2]. 1697: Kérdem hová mégy Sogor Aszszony monda ... az Iskolába megyek ... ki vonom az ördög lelküt ma Szebenit az Agyból, mondam neki az lelkekre kérlek Sogor aszony ne gyalazd magadat, hiszem vagyó(n) neked olyan urad, mint Szebeni [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szent Györgyi, al(t)a's Bánkfalui Szebeni György (53) pp vall.]. 1698: egy rakoncizat ki vona a szekérből, azzal üte Lupuli Istvánhoz [Hidvég Hsz; HSzJP Szakal Martonne Keresztes Anna (24) jb

vall.]. 1701: Kovács Palnenit egiszer egy Legenyt az Derékally alol vontak volt ki [Cseb U; Ks 90].

Szk: szeptet ~. 1581: ket legennek hogy az Szeget ky wontak es zarufakat hordotanak attu(n)k d. 24 [Kv; Szám. 3/IV. 7]. 1582: harom leginjek hogi harom napra Segytthenek. Sendelt hordanj, es zezett ky wonthanak attam d. 36 [Kv; i.h. 3/VII. 9] * vki kezéből ~. 1594: Dorottea, Deway Janos felesége vallia ... Hogi Kazta Jstwan, Az hatalmaskodok elle(n) be esek aytonkon, es en megh fogham ereossen tartom vala, de ky vonak kezembeol, es ky toliak Az Kapun [Kv; TJK V/1. 469]. 1638: egy Baltat ragada, hogi Vayda Mihaly Vramot adgio(n) üsse, de megh ragadak es ki uonak kezéből [Dés; DLt 402].

Sz: vki szájából ~ja a koncot vki szájától elvonja az ételt-italt. 1585: Anna Aztalos Imrehne vallia ... Monda Istua(n)nak a' Biro Mihaly leania, Zereteo Istua(n) vram Nem Vonzuk ky Zadból a' koncot Igial ha kel, Monda Istua(n) kurwa lelek Curwaneó megh az Curwa Aniad sem vonna ky zambol Az koncot, Ezen eoze Menenek és egybe chompolodanak, valtigh vonak egy mast [Kv; TJK IV/1. 536].

2. (kardot/tört) hüvelyéből elő/kiránt; a scoate/trage afară (din teacă); (Schwert/Dolch) aus der Scheide (heraus)ziehen/zücken. 1568: Michael chaplar ... fassus est ... az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uoolt az fratay Gergely zolgiait ... Az legenye pengi Maga otalmaba vontha ky az zablyat [Kv; TJK III/1. 140–3]. 1569: bernald balas ... megh ecczer az kardotis felig, ky vonta vala, es vgy fenyegeti vala apamat [Mezőbánd MT; VLT 7/692 Blasius Zabo de Band vall.]. 1600: Azon Jakochy Andras ki vonta a' zablyat, az aiton be kezde eöklelni ferench Janoshoz [UslT 15/65 Georgi Andras Zenthegihazas olahfalvy zabad zekely vall.]. 1630: lata(m) hogi ez az Halom Gieörgy ... ot az Aztalos Marton haza eleöt kardoskodik vala, szidgia vala ereossen Asztalos Martont esse lilek fianak, hogi iüiön ki szinte ki nem vonta vala az kardot [Mv; MvLt 290. 258b]. 1724: Nalácz László ur kargyát ki voná, Pasko Sigmond ur(am) az Pálczájával hadoz vala, Nalácz László ur(am) pengi az kardal Pasko Sigmond ur(am)-hoz lédgymte [Mihályfva NK; BK sub nr. 984 Matthias Kovács (36) ns vall.].

3. kivonszol; a tiri afară; hinaus schleppen. 1568: georgius gombor (?) ... fass(us) e(st), Ezt lattam hogi az Zabo gasparne zolgaya, az kayantay Embert ky vona az konhabol, es egy darab zolq karoual adig el vere hogi mynd el tőrek Rayta [Kv; TJK III/1. 196]. 1588: Monda Pascha vayda ... Bestye kwrwa fia ream rohananak Meztelen fegyverrel meg foganak Meg keotezeonek (!) az vtzara ky vonanak ereossen meg verenek rangatanak [Zsákfva Sz; WLT Luc. Barlas jb vall.]. 1591: Sas Georg vallia ... keresswk az gilkost, tchat egi kertbe uonta megh magat: ki vonuk onnat es az Capitan kezebe aduk [Kv; TJK V/1. 163]. 1596: Miklos be megyen, ysteöken fogia ki vonnia az Jt zellel vondoztak minth zerették, vji uagdallyak megh [UslT 11/54 Gr. Istuanfi de Kaidich-fálua jb vall.]. 1654: hallam azt Mihaly deaktol hogi megh szida marczona kurua fianak Jstua(n) deakot s azt monda hogi mit sugorogh az matkaja kwrül hizem elötte wolt az eleöt, ha hazara megyen hazaboljs kj uonnja [BLT 7 Mihaly Andras Jakab faluy^a (40) pp vall. — ^aCs].

Szk: *hajánál fogva* ~. 1568: Petrus Bak ... fassus est, Ezt latta(m) hogy az kayantay embert az zabo gasparne zolgaya hayanal fogva vona ky es vgy vere, egy karoual amynt zerethe [Kv; TjK III/1. 196]. 1582: Latam hog ez fel perest ky vonak ketten hayanal fogwa [Kv; TjK IV/1. 14].

4. kihúz/ment; a scoate, a salva de la înec; (er)retten, bergen. 1573: Beke gergel ... azt vallia hogi mykor Segeswarrol leouenek Meggies fele ... mykor az Togatnal leouenek haylany kezd az Baly gergy kochia ... De azomba Be deol az Thoba felesége germeky Rayta voltak. Azt latwan Eo zeokellet Be az thoba Es vgi vonta ky feleséget ... Mongia az azzony hogi meg egik germeke oda vagion esmet Be Ment es az vyz fenekereol vonta fely egi leankayat [Kv; TjK III/3. 270]. 1710 k.: én ott a fán csüggöttem a vízben, osztán egy övemem veték bé, kivonának [BÖn. 568–9].

5. kiemel/vesz; a ridica/scoate; herausheben/nehmen. 1638: az Csizmadia Ista(n)ne ugi el holt vala hogi az szekerből is vonam ki az Aszont [Mv; MvLt 291.121a].

Szk: *feket ~ a ló fejéből*. 1593: bekes Jstwan zolgaia ... egi wj zekeres feket wont kj Az lúnak az feiebol [Kv; Szám. 5/XXI. 126]. 1636: az Sombori Jstvan loua ... vond ki az feket az feiebol [Mv; MvLt 291. 72b].

Sz: *az istrangot vki nyakából ~ja* a kötelet vki nyakából kiveszi, vkit megment/szabadít a bitófától. 1592: Margit foris Gasparne vallia: ... Zeoch Janosne mongia uala Gasparnak, te Gaspar ... az Istrangot az nia-kadbol vonak kj [Kv; TjK V/1. 291].

6. (helyéből) el/kimozdít, kiemel/húz; a mișca din loc; (von der Stelle) wegrücken/erausheben/ziehen. 1570: Zytta Es haygalt Rea zeoleyebe, karot vonth ky az Alperes zeoleye gepwyebcol [Kv; TjK III/2. 48]. 1585: O war Kis aytoianal walo palonak Eggik Choweket ky wonta wala az Jeg az korczolias hogy be wertte ötöd magaval Atta(m) f.—d. 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. 1596: latam hogy 16 karot ki vontak uala az felperes kertibe az Alperesek [Uszt 11/66 Gr. Miklos de Kobatfalua (63) pp vall.]. 1639: immar akkor megh eset volt az karlatok hogi fel bontottak az szekeret ... az kötelet megh ottak az ispeltsi ki vontak szepen s ugi vettek ki a poztot, megh esmet szepen be czenaltak [Mv; MvLt 291. 186b]. 1685 e.: (A) fedese kert ... Ajtaja vas sarkos ... egyik vas sarkot ki vontak, az ajto felbül [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 10].

7. el/félrehúz; a da la o parte; zur Seite/wegziehen. 1614: More Gasper bezellette enneke(m) hogy egyczer egy Czyuport feőzet volth Imrephine egy varaslo vén Azzonnyal az twznel ... az Vén Azzony be fut Imrephinehez s mond neki Ngos Azzoniom ne(m) tudom mi vagion az twznel, de azt mondgya hogy Gabor, Gabor, ham az Jstenert Vonnyak ki az twzteol ne feőyeön oly hamar, Merth Vgy Jeő Bathori Gabor^a lowa nyaka zkadttaban hogy talam megh hal [VLt 53/5267 L. Bornemizza de Colosvar (23) cubicularius et apparitor Medgyesen vall. — ^aA fej. — a varázslás következtében — kedveséhez, Imrefinéhez].

8. (emberi/állati testből) kiszed vmit; a scoate ceva (din corpul unui om/animal); (aus dem Körper eines Menschen/Tiers) etw. herausnehmen. 1584: Fodor Albert vallia ... egy leankamnak a' zemenek Niauualiaia león, Es Nagy Rutsagot zeört es egieb rutsagot Nialta-

nak vontanak ky zemebeol [Kv; TjK IV/1. 247]. *XVIII. sz. eleje*: A mely lo vagy Kancza fel borzadva vagyon, bágyatul viseli maghat, vony kégyő fű gyökeret, a melye hegyesibe annak minden részeiből egybe vonnya a rút genetséghez, és mind a Szugyin folyik ki, de negyed napra a gyökeret ki kell vonni a Szugyiből, es az Orvosság a lónak sokféle belső nyavalyainak meg előzésére való [JHb 17/10 ló tartási ut.].

Sz. 1568: Michael trefa ... fass(us) e(st), Ezt Tudom hogy balint Tiwadar monda zanizlo keneznek, hogy myert Jyeztetek el az legent, s monda zanizlo kenez, en ne(m) lyeztette(m) hanc(m) azt monda(m), hogy ne wonnya ky az twisiet az mas Ember lababol, es az eo lababa tegye [Kv; TjK III/1. 204]. 1667: Én, látja Isten Szilvási uramat ... úgy szánom, ki nem írhatom, de azt nem cselekedhetem, hogy az ő kegyelme lábából kivonjam azt a tüvisset s magam lábába verjem [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

9. *vki nyelvét ~ják* kiszakítják/vágják a nyelvét; a-i smulge/tăia limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden. 1583: Petrus Gruz ... fassus est ... Am Balas kovachne eg kamaraba Reytezet Balossy Gergelliel, hon Ne(m) volt penigh Akkor Balas kowach, ky lambor Azzonyhoz Nem Illenek En Monta(m) Nekj, Mit zolasz te gonoz Azzony ha Neked ezert kj Vonniak Nielwedet, Es monda Kwrwa gondollion velle, Meg kwldwlom Az varost es meg valtom Nielwemet [Kv; TjK IV/1. 149]. 1674: Causa R. D. Andreae Vezekenyi Pastor(is) Eccl(es)iae Rettegians(is)^a. A proponit. Ennekem azért kellett Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citáltatno(m), hogy engemet hol edgyüt s hol masut illetlen szokkal diffamalt melyek tisztém es szemelyem ele(n) valok; leg kiváltképpen hogy violentiát akarta(m) rajta tenni melyet ha nem doceálhatna a nyelvét vonnyák ki es a perrengelre szegezzék [SzJk 126. — ^aRetteg SzD].

10. kihajt/üz; a alunga/izgoni; hinaustreiben/jagen. 1588: biro vra(m) adatot egy Cigánnak hogy az varasbol egy komondort vontak ky d. 2 [Kv; Szám. 4/1. 24].

11. (halat hálóval) kifog/húz; a pescui/prinde peste cu plasă; (mit Netz) ausfischen. 1744: a Korda Györgyné Aszsz. ő Nga tojab(an) ugy annyira meg szaporodott volt az hal, hogy ... egy Vonással hat s hét Száz halat is ki vontak [Mezőszengyel TA; JHb XI/18. 27].

12. ki/felvontat; a duce (în) sus; heraus/auftragen. 1588: Tanachy es Byro vram Akaratyabol vöttünk wolt 7 hordo Borokat ... Korchiolyasnak hogy azon 7 hordo Borokat ky wonta es pinzekbe esmeg be ereztette fizettem nekye f. 4. d. 74 [Kv; Szám. 4/III. 39]. 1596: Biro vram paranchola, hogi az kik az Chizar Tamas borat ki vontak, az mellet Apahidara kwldoettek eo kegme(ne)k, hogi megh fizessek nekik, fizettem f — d 16 [Kv; i.h. 6/XXIX. 70 Bachi Tamas sp kezével].

13. (kezet) ki/visszahúz; a-și retrace (mîna); (Hand) zurückziehen. 1638: ezt az Sombori gyürkatis latam hogi az elő rwha^a alol uana ki az kezét, es megh mondam a' hitetlen kürua mit kotorasz ott [Mv; MvLt 291. 142b. — ^aVarga Miklósnénak].

14. kifeszít; a întinde; ausspannen. 1701: Az köz Poszto ... ha ... meg lesz ványolva vonnyák ki a Rámán harmincz öt singre ... hogy inkább vizsgálhassák a Láto Mesterek az hibáját az szövében [Kv; PosztCart. 10].

15. (vizet) el/kivezet; a scoate (apa); (Wasser) ab/hin-ausleiten. 1757: az Ik ... banyajok(na)k Colálásától egjebütt el nem fogottatt(na)k. hanem azan hely az hol az viz van maradgjan vesztegségben se az vizet ki ne vonnyák se an(na)k uttyát ne igazgassák hogj az Oculatorok meg láthassák ugj az mint az dolog van [Torockó; Bosla].

16. a fegyver ki vagyon/volt vonva harci készütsé-g(ben) van/volt; a fi gata de luptă; in Kampfbereitschaft stehen/gestanden haben. 1606: teoreok es <ne>met czia-zar keozeot most is ki uonua uagion az feguer [UszT 20/17]. 1662: mind csak a mi üldözésünkre volt porta fegyvere kivonva, a magokét nem akarták hüvelyekből kivonni [SKr 467. — II. Rákóczi György vádja a vele szemben fej-mé választott Barcsay Ákossal való vitá-ban].

17. vkít vmilyen kötelezettség alól kihúz/vesz; a scuti pe cineva de anumite îndatoriri/obligatii; in irgendeiner Pflicht entziehen. 1587: az meg Cserelt Jobbagjot Njw-todj Gjgeorgj vram Semmj keozeonses falw dolgabol mint hid, porgolat zent egj hazon valo chenalas ... kj ne vonnya es attol meg ne tartoztassa [Nagykend KK; LLt].

18. nyilat ~ nyilcédulával sorsot húz; a trage la sorji, a hotári, prin sorji, o împărţea; durch Pfeilzettel Los ziehen. 1592: Aztis tudgia hogy Herczegh Pallal valo oz-lasakor Herczegh Georgynek Jutot Tot Janos mind fyaual eoziue, mert eo vontha kj az Nylati rea [DLt 235 Lucas Fodorhazy de Nema jud.nob.com.Zolnok int. vall.]. 1714: Infra scripti recognoscáljuk, Hogy az mely divisor Méltos(á)gos Urak Branciskai jóságrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak ... Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptionk és pecsétünkkel corrobora-lván [Branyicska H; JHb XL.V]. 1761: Krakkai Péter Uram(na)k offeralta B. Josika Daniel Vrfi ő Nga maga részéről valo Nyil vonást, kiis a Maros parton fekvő Curiarol valo Nyilat voná ki [uo.; JHb XXXV/46. 17]. 1799: néhai T. Jármí Agnes Aszszonytól maradt Jóság-ot midőn fell osztani szándékozták és a nyilokot ki vonni ügyekeztek az Expo(ne)ns Aszszony ... férje ... azt proponálta ... hogy ha az osztzo atyafiak nyilvo-nás nélkül atyafiságoson meg egyeznek, tehát ... azon nyilot, a mely a választástól meg marad, az Exp(öne)ns Aszszonyal részibe elvéteti [Ne; DobLev. IV/821].

Nyilas osztálykor a felosztandó ingóságokat v. ingatlanokat egyenlő ré-szekre, nyilakra osztva nyilcédulákra írták; az így kialakított nyilakra az-tan sorsot húztak.

19. leszámít/von vmiből vmennyit; a scădea ceva din ceva; von etw. etliches abrechnen/ziehen. 1760: ez a ha-szontalan korhely Somai Gergely ... Nem méltó, hogy emberséges ember conversatiot tartson vele. Azért jóba-rátim száma közül is kivonom [RettE 101]. 1833: Min-den vederből egy garast le vonva l f 36 xr. s ezt ki vonva a' 103 fbol 24 xrbol valamint a 29f 19 xrt ... marad még fizetni való restantia [Somb. II].

20. kihúz/töröl vmit; a tăia/şterge ceva; etw. (aus)-streichen. 1584: Viczey Caspar vallasa es Barat Peter vallasa ide eleo vagion A masodik foliúmon megh Irwa, Iolilehet ky vont(m)^a [Kv; TJK IV/1. 290. — ^aValóban a 286. l-on ki van húzva a jelzett két vallomás]. 1602: Zaththary Andrasne Cathalin azzony ... vallia ... Zep Janos ... mondotta Jgyarto Simonnak Jmmar ko-ma vond ky Regestrumodbol ezt az Adossagot mert

mostan halandok vagiunk, es ha holtom teortenyk felet-te nehez volna ha feleségemet awagy gyermekimet busi-tanak erette [Kv; TJK VI/1. 573]. 1637: az mely szóniegh ennalam vagyon zalagba(n) azt az testamentombol ki uontak mert az Aszony az Ura temetesere keölteotte [Mv; MvLt 291. 77a]. 1701/1720: az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintott, hogy Felesegem után valo gyermekimet ne illesse [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon^a (45) ns vall. — ^aSzD].

21. kiszív/választ; a extrage/separa; aussaugen, tren-nen, absondern. 1574: A cemment Negy allatokra va-gyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkw az arannak az o tekeletessege es alla-pattiaira Nem hozhatny; az tegla so hathatos allatok an-nera, hogy valamj ezust az aranban vagyon, azt Magok-ban kyzyak. Az on kegig es az veres rez az ezustot, Mel-lieth az tegla es so ky vont es hozza zitta az aranbol azt Megh tartiak es oltalmazak [Nsz; MKsz 1896. 291].

22. ~ja magát. a. kihúzza/szabadítja magát (vhon-nan/vmilyen helyzetből); a se scăpa (de undeva); sich aus einer Lage befreien. 1600: Georgius Chiere ... fas-sus est ... Sardy Janos az zolgaianak az ewsteokebe niul vala de ky vona kezebeol magát [Kv; TJK VI/1. 444]. 1774: Tonka Nutz ki vonta magát keziből, és ottan levő egy osztvátában valo Hasajoval meg utőtte Karját [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.]. — b. vmely közös-ség irányítása alól kihúzza magát; a nu accepta să fie îndrumat de o comunitate; sich der Lenkung/Leitung einer Gemeinschaft entziehen. 1570: Buday Thamas Es Eothwes Janos ceh mesterek Bizonsagi, Eothwes pal Ellen, hogy Egez ceh mywelte az Bwntetest, Eothwes pa-lon, Masodzor Eothwes Pal az Ew engedetlenzegewel mywelte azt hogy az cehbél ky vonta Magath [Kv; TJK III/2. 1]. 1578: En Zamossy Pether, Feyedelmewnkw ew Nagha zolghaya wywarban ... ez el Mult Napokban, az Nymethy Nehai Zeoch Istwanntwl Annazzontwl ... weotthem wala egy hazatth ... Ezt megh Erthwen az Deesy wraim waroswl, Tharthwan Attwl hgy En Ew keozteok azt az hazat megh Nemesithenem, es maga-mat, az warossy Eggysesgebowl ky vonnam, waroswl Enghemet azon hazbwl ky wetettenek wala es pynzemet le Theottek [Dés; DLt 202. — ^aA szív-i várban]. — c. vmilyen munkából/vmely kötelesség alól kihúzza ma-gát; a se sustrage de la o anumită muncă/îndatorire; sich der Pflicht irgendeiner Arbeit entziehen. 1593: az keo-zeonsiges tereh wiselisbeol magokat az limitatio ellen ky akaryak vonni [Dés; DLt 241]. 1594: Megh ertettek eo kegmek biro vramnak panazolkodasat az corzes dolga feleol, Azert eo kegmek ekképpen vegeztenek feleol-le hogi az Birak vram kwwl, Tanachbeli tiztviseleok, pol-garok kwwl kapu kolch tartok, Jspotali mesterek kwwl, minden rendbeli zemeliek eorizzenek, es senki attol ma-gat ki ne vonnia [Kv; TanJk I/1. 233]. 1649/1681: Ha-czok nevű Varosomban megh telepedet Jóvevény keres-kező Görögöket ... minden paraszti szolgálatul, ado-zastul, szedő vevő expensaktul ... Immunitaltam ... Az mi penig közönséges jo, Templom, Schola, Pap haza, es az Malmok gattyanak megh csinalassa, abból eo ma-gok sem Vonnyak ki magokat [Vh; VhU 311–2]. — L. még AC 233; CC 2.

kivonás 1. kihúzás; scoatere; Ausziehung. 1725: Az el bontott Tornáczon valo Sendely Szegek ki vonásáért az

Czigány Gyermek(ne)k fizettem Den 9 [Kv; Ks 15. LIII. 5].

2. elő/kirántás; scoatere (a din teacă); Hervorziehen, Herausreißen. 1633: aztis hallattam hogi supogot az szablaia, de ki vonasat ne(m) lattam [Mv; MvLt 290. 135a/2]. 1666: Nemzetes Gávai Miklos Ur(am) vivén ki bennünket Doboka varmegyebe(en) Olah Budakra Executiora ... előnkben jüvén az Falu végre Apaffi Istvan-ne Aszonyom eő Naga procuratora Eőtvőös Peter Vram ... Az Olah Budakiak kepebe(en) ki iővén az egész Falu-val edgyüt Repulsiot tűnek mezetelen kardnak ki vonásával [O.budak BN; Ks 41. C. 7]. 1671: ha mellyik fél bántodását praetendallia, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obviahattya per viam repulsionis (: ha ki azzal akar élni :) az executiot [CC 76]. 1736: a legitima Executiót nem admittálta; hanem egy kardnak félig való ki-vonásával Repellált [Dés; Jk 205a].

A kardnak már csak félig való kivonása is a régiségben a törvényes elmentmondás, ill. tiltakozás szokásjogi jele volt.

3. (helyéből való) el/kimozdítás, kiemelés; mişcare (din loc); (von der Stelle) Wegrückung/Aushebung. 1751: Metyies Igna Expositioja. Bézno nevű helyemen edgy kész ágasakra helyheztetet kotárkamat ... az helynek bajos volta miá el nem vihette ... más katárkához ment ... kisebb lévén annak ki vonására haza hozására tsak edgy ökröm lévén, az biro ökrivel edgyben fogta és hazais hozta [Vályebrád H; Ks 62/22].

4. elvontatás/shállítás; transportare; Weg/Fortschleppen/beförderung. 1598: Tordara mentem hayo dezka uennj uottem 25 dezkat f 6/29 az ky uanasatul fizettem d 25 [Kv; Szám. 7/XVI. 122].

5. fel/kivontatás; urcare, aducere; Hinaustragung/schleppen. 1582: Az Quartas Vraimtol weottem egy 75 wedres bort attam erette f. 7 ky vonasatol attam az korcholyasnak d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. 1587: az mely bort az Bek Leorincz pincyebeol az zegynyek zamara adanak annak az ky vonasatol es be ereztesseteol attam az korcholyasnak d. 50 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. 1621: Korchiolias Martonnak az egy hordo Chyknak ki vonasatol Szeller Marton vr(am) pinczeiebeol fizettem ... d 10 [Kv; i.h. 15b/XI. 274].

6. nyilak ~a nyilas/nyállal való sorshúzás; tragere la sorji (pentru a hotări o împărţea); Losziehung durch Pfeil. 1728: A' Lekenczei határ felől kezdődővén a nyilak ki vonása; Az első Nyil jutott, Jármí György Uram(na)k [M.déllő TA; IB VI. 225/14]. 1769: az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztotztatások s Nyilaknak kivonásáig ... a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédekkel együtt mind a közösből lótt intertentiojok [Felőr SzD; BelLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. 1793/1794: NE-nyedi Szántó Sándor Ur ... kéri az In(clyta) Commisiot, hogy még avagy tsak három napi idő engedtessek hogy a' maga Leveleit producalhassa, addig pedig a' Nyilaknak ki vonása marasztassék el [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 13b–14a]. — L. a kivon 18. alatti jegyzet.

kivonat ige 1. kihúzat; a pune pe cineva să scoată ceva; hinausziehen lassen. 1582: Az waras zege az kytty ky vonatam kytty az Rosda megh nem eott, volt negy

Ezeor [Kv; Szám. 3/V. 26 Lederer Mihály sp kezével]. 1597: Az letzekbeol sindelegbeol kj vonattam a' zegeket ezekeitis fel vertek [Kv; i.h. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1609: Az melj zegeket az Silipbeol kj vonatam(m) ... azokat Jgengettetem meg az Chigannal fizetem Teolle ... d 16 [Kv; i.h. 126/IV. 48].

2. kihozat, a pune pe cineva să aducă afară ceva; her/hinausbringen lassen. 1570: Dengelegy Peter azt valya ... hogi egy vasarnap az Nagi Neste leania eo vele ket Ladat az Mezar zekbeol egy kamarabol vonatot ky, es az keofal melle egy kis hazba vitette be vele [Kv; TJk III/2. 66d].

3. el/kiszállítat, kihúzat vhová; a dispune să fie transportat; irgendwohin hin/weg/fortbefördern lassen. 1588: Kouetkozky Az Waros Tóuara valo Kolchyege ... Azon Kazakat Kyuel az Nadat Aratyak attam f. — d. 8 ... Zemet Byraknak, hogy az Nadat ky wonatak az Tyzed alyauual attam ... f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/III. 22]. 1609: Az Jstua(n) uram loua(n) vonattuk ki az etelt [Kv; i.h. 126/IV. 414. — ^aA Királyrétére a kaszásokhoz]. 1653: a székely urak ... taraczkot, ágyukat vonatának ki [ETA I, 46 NSz]. 1680: Regeni Aztalos Janos ... Varos Directora leven, ugyan az Nemes Varos parancsolattiabol Nemzetes Veresegyhazi Mihaly Ur(am) hazatol az Tipograffiabol az Eniedi idegen bort ki vonattam az piaztara (!), es feneket be ontvan az privilegium tenora szerent az földre bocsattuk (!) [Kv; ACJk 32b]. 1736: az Papis egy általal bort az falu közönséges uczájára az porandra ki vonatván oda adta a Falusiaknak [Algyógy H; BK].

4. ki/felvontattat; a dispune să fie scos/urcat; hinaus/herauftragen lassen. 1571: kirem kdet ... hogy te kmed kwidene eg' Emberit az en Emberemmel oda petresfallwara, kj hadna megh az kmed zowawal az zeginsignek hogy chak eg' vedret se adgianak addig se papnak se senkinek mig az vr w Naga dizmasa oda nem mygien ... az papnakis Jzennje Megh kd hog ligien veztegsigbe ne hordgia es ne dezmalia az mustot az en Emberem nelkw, ha azt akaria hogi pinchejbwlis kj ne vonassam [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Joan. Thorma provisor Casp. Zwch beszti főbíróhoz]. 1582: fizettem az korcholyasnak hogy kis Azzonyu(n)k zamara Egy bort ky vonatot az weres peterne pinczeiebeol d. 25 [Kv; Szám. 3/VIII. 28]. 1632: Capitan Vram pinczejiben két Negiunes bor, kiket az Inuentalas eleött egi nappal uonattak uolt ki, az teőb borok keőzzwl, ő bort akarua(n) erette adni No 2 [Fog.; UC 14/38. 115]. 1774: most három Esztedeje akkori Tisztarto Csutak Uram ... három Hordo Bort Vitetett Katonába ... egy Hordo Bort, mely legiobb volt Éjtzakának Idején vonatott ki a Pintzeből [Mocs K; KS Conscr. 38].

5. (fogat) kihúzat; a pune pe cineva să scoată (dintele); (Zahn) ziehen lassen. 1727: Luka és Jüvon itt K. Lonán lovászkdvén ... edgyütt ismét el szökvén ... Luka lovat tanitván a loval le esett, és a fogat meg ütven s az ütis miatt meg feketedvén ki vonatta hogy inkább meg ne esmerjik [Kendilóna SzD; TKI].

6. vki nyelvét ~ja vki nyelvét kiszakíttatja/vágatja; a dispune să fie smuls/tăiat limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden lassen. 1573: Nerges peter Azt vallia hogi ... az vchan Megen volt lakatos peterne leorinch ky leot es Azt Mongia volt; Te lator te koffia Eb vagy ky vonatom Nyelwedet es az alfeledre foldatom [Kv; TJk

III/3. 248]. 1614: Tudom azt hogy Kamuti Farkas Vram gyakorta hitta az feyedelmet Vinczre. Hogy iere Kglmes Vram Vinczre Jgyunk Aztis hallottam hogy mondotta ne gondoliunk velle Kglmes Vram had Czyueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyeluet uonatnunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Nsz; Vlt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.].

7. *sátort* ~ *sátort* felvonat/kifeszített; a dispune sã fie ridicat cortul; Zelt aufschlagen lassen. 1705: Ma reggel a lovas németek mind kimenének ide a sãnc eleibe, holott baron Tige és Montecelliék *sátort* vonattanak ki [WIN I, 430].

8. *nyilcédulákkal* sorsot húzat; a pune pe cineva sã tragã la sorți; durch Pfeilzettel Los ziehen lassen. 1761: midõn a Curiákról való Nyilak készek lettek volna, egy kucsmába tévők õket, és offerálá B. Daniel Urffi õ Nga, Imreh Vrnak hogy elebb õ Nga vonna nyilat, de Imreh Ur azt felelé Daniel Vrfinak; Vonnyon Ecsém Vram az Urfiis magának ki vonata egigjet Illyei Krakkai Péter Vrammal [Branyicska H; JHb XXXV/16. 13]. — L. a *kivon* 18. alatt a jegyzetet.

9. *töröltet*; a dispune sã fie șters; streichen lassen. 1573: vegeztek volt eo k.varosswl Ez elymwlt gywlesben, Az leszego haydwk es egieb Jeowen (!) Emberek feleol kyk az varosnak gondot es Bwt hoztak ... Ne engedjek az varos Newe alat elny kereskedny eoket, szeot vgian az Regestumbol ky vonassak ha oda lrtak volnais az feleket kyknek Eoreksegek es hazoknepe Ninchen [Kv; TanJk V/3. 75b]. 1613: Eo felesége az Orzagal elle-ne valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeo Articulus iratott es Czinaltatott volt ... azokott eo felesége cassaltassa es ki vonassa, Arulo neveonk orzagunkban ... ne legien [KJ. — ^aBáthory Gábor]. 1739: A.A.^a respondent ... õ kigielme az appellátát vonassa ki és ereszkedgünk a Dolog mellé [Dés; Jk 317a. — ^aÉrtsd: az actorok, azaz felperesek].

kivonat *fn* extras; Auszug. 1848: Mar a havi kivonatot is el készítem, a mit is edig csoportos el foglalásom miatt nem tehettem [Mezőcsán TA; Born. F. le Lukács György br. Bornemisza Jánoshoz]. 1849: Hogy ezen kivonat a két rend beli ki nyomozásba le sorolt Tanuk hit szerinti vallás tételekből ... ugy emlékek szerint szovalis előttünk tett Fel Fejtésekből irtuk ki (igy!), arról igaz Hitünk szerint tészünk bizonyoságot Héjosfalván Május 7-én 1849 ... Babás Gáspár és Orbok Moses Ki nevezett Biztosok [Héjasfva NK; CsZ]. 1868: Ezennel ... kötelességekké tétetődik komolyan, a T. Uraknak hogy ezen katonai esketésekről szollo kivonatokat ... az 1866ban ki küldött minta szerint bé küldeni (Gyalu K; RAK 148).

Szk: *anyakönyvi* ~. 1862: Az erdélyi Korlátnokság rendelete, hogy a leg szigorubb igazsággal adják ki az Anya könyvi kivonatokat a bé sorozando ifjakra néze [Gyalu K; RAK 75] * *keresztelési* ~ *keresztlevél*. 1855: a kaczkai Ev. Ref. Sz. Ekklesia Anya könyvének keresztelési kivonattya [Kackó SzD; Végr.].

kivonatás *töröltetés; stergere; Streichen*. 1642: Az my penigh azt prétendallia ... hogy ne(m) akarna azt az Caussat prosequalni ... ky is vonatta^a ... in facie Sedis Jud(icia)rie leot az ki vonatas es Annihilalas [Dicsősztmárton; Ks 39. XVI. 3. — ^aA protokollumból].

kivonatik 1. kihúztatik; a fi scos; (her)ausgezogen werden. 1846: az elbontando hid karzatjaiba netalan találathato oszegek kivonatvãn, melyeknek számát tsakis azután lehetne meg határozni minekutãna ki vonattanak, egyébarãnt a felállítando hidhoz kivantatnak ... 152 darab, 9 hüvejk hoszsu szegek [Dés; DLt 858/1847].

2. *nyelve* ~ *vkinek* nyelve kiszakíttatik/vágatik vkinek; a fi smuls/tãiat limba cuiva; js Zunge wird herausgerissen/geschnitten. 1654: az el mult napokba(n) Rút illetlen, es mod nelkult valo oczmany szõkal szidalmazõt Raduly passara ... azért azt mondom ... az nyelve az alla alat vonassek ki [Szãd.].

kivonattat 1. kihúzat; a pune pe cineva sã scoatã; herausziehen lassen. 1593: Mikor az templum hiazsãt el kezttük vala akkor segitet 2 legený az Achoknak ... Attunk nekik ketten f — d 20 ... Item o hiazõ zeget vonatattunk ky az czyganokkal 8100 Azoknak kj vonogatattol Attunk f l d 12 [Kv; Szãm. 5/XX. 124–5].

2. *töröltet*; a dispune sã fie șters/radiat; streichen lassen. 1710: még Apafi Mihály idejiben, a német bejövõvel, külön szakadván a pápista urak, főrendek, sok projectumokat adtak vala be a több religiõknak, kívãnvãn kivonattatni mindazokat az articulusokat, melyek régi idõktõl fogva a pápista religiõnak exercitiumát Erdélyben meghatároztták vala [CsH 300. — 1699-re von. feljegyzés].

kivonattatás el/kivitetés; inderpãrtare; Fort/Herausbringung. 1677: Ha valamely Nemes ember házãhoz Fejervãrat valamely lator bé-szalad, kiknek házok exemp-ta, a Vãrmege Tisztei, avagy ... a Nemesség Hadnagya ... tartozzék ... reã menni ... én akar ki házãnál is meg-fogni ... ha a Tiszteknak elégséges ereje arra nem lenne, a Fejedelmek Gyalogiból tartozzanak adni elégedendõt, kik által véghez vihessék a latornak megfogását, és házãtól akar kinek ki-vonattatását [AC 59–60].

kivonattatik 1. *nyelve* ~ *vkinek* nyelve kiszakíttatik/vágatik vkinek; a fi smuls/tãiat limba cuiva; js Zunge wird herausgerissen/geschnitten. 1645: (A fogolynak) az plenger alat nyelue kj vonattassek es a plengerre szegeztessek [Kv; TJK VIII/4. 12]. 1648: Benkeo Balint ... illien tiszteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(na)k bezite(n)seghere mondot, hõgi eõ kglme mind haza nepesteõl hamis volna ... Megh kevaniuk Tisztünk szent, hõgi ez hallatlan diffamatioert az Inctus(na)k nyelve ki vonattassek, es annak utanna feje vetettessek [Kv; TJK VIII/4. 322]. 1675: (Az alperes azt monda) én vesztett(em) volna meg ... Boszorkányi mesterségemmel ... meg kévanom hogy, mivel nyelvét ellene(m) öldõklõ éles fegyverül fel tévén, hiremb(en) nevemb(en) megh õlt, nyelve ki vonattassék száiaból [Kv; TJK VIII/12. 1.].

2. *a nyil* ~ a *nyilcédula* kihúztatik; a fi efectuat trage-re la sorți; der Pfeilzettel wird herausgezogen. 1793/1794: Az Harmadik Nyil, minthogy már az két első kivonattatott marad a Sárdi részen lévõknek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 21a]. 1817: (A) Nyilak eszerint el intéztetvãnn s ki vonatattvãnn juta az első nyil vonás szerént az Triumphansoknak [Torda; i.h. IV/913. 17]. — A jel-re nézve l. a *kivon* 18. alatt a jegyzetet.

kivoncol kivonszol/hurcol vkit vhonnan; a tîri afară pe cineva de undeva; jn herausschleppen. *XVIII. sz. eleje:* onnat ki voncolta volna az Uczára [Kv; EMLt Némethi lev.]. 1759: Tkts Mósa László Uramis ... az hajabába akada ... Marusán Gavrillának ... szándékozták a' Rettegi Határra ki vontzolni [Árpástó SzD; BK]. 1823: Kájzer Juonis bé érkezet, jol meg verte^a, és a Házbol ki-vontzolta [Radnótfája MT; TlT Praes. ir. 65/1827-hez Sütő Parasztyiva (40) vall. — ^aA kakaskodó Csernátoni Sámueli]. 1844: Nagy Tamást a Székből ki vonczolva Kun is ütötte verte [Torda; KLev.].

kivoncoltat kihúzzattat/vonattat; a dispune să fie tîrit afară; herausziehen/tragen lassen. 1827: ki vontzoltatták^a erőszakal [Szind TA; Mészkei lev. — ^aA fákat].

kivondoz kihurcol/vonszol; a scoate afară (cu forța); her/hinausschleppen/zerren. 1653: a kolosváriak ... a jésuíták klastromát eltörék törvénytelenül és magokat megölék s megsebesíték, a városból kivondozák, s azután mindeneket felpredálák^a [ETA I, 90–1 NSz. — ^a1603-ban a jórészt ref. és un. kolozsváriak a jezsuiták klastromát, templomát összerombolták, magukat a jezsuitákat a városból kiűzték].

kivondoztat szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: a belit ~ja vkinek a belét kiontja vkinek; a-i scoate mafele cuiva; js Gedärme vergießen. 1691: Kováts Katha vadollya férjet Illyes Petert, hogj velle a' hazassaghi egygyeseg(en) ... mod nélkül banik ne(m) ugj mint keresztye(n) ember, nem szenvedheti, majd ugjan fejere alattja ugj fajtalanokodik ... kiert intette, ne czelekedgje, de még nagyobbakkal fenyegete, hogi belitis ki vondoztattya [SzJk 255].

kivonhat 1. kihúzzhat vkit/vmit vhonnan; a putea scoate/trage afară pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. herausziehen können. 1601: Brassaj Peter ... vallja ... az darabant ... annak vgj vaga az feyeben az chakanyat hogy hertelenséggel ki nem vohata (!) az feyeből [Kv; TJK VI/1. 546]. 1604: nagi sokan Jóuenek be hogy az palantban wgiének ... az tarizniat özwe kötötte, mint egy Jzakot wgi meg rakta hogy alig wohattak (!) ki benne Zalankent [UszT 20/320]. 1655: az Pintze aytayan az retez megh veszet uolt, ugy hogy kj uohattak (!) az dez-kabol, az uassauel eggieöt az czinalasaertt fizeteönk d 12 [Kv; SzCLev.].

Szk: ~ vkit a vízből kihúzzhat vkit a vízből. 1633: (A harcsa) oli ige(n) nag' uala hog' az tarso(m) mikor az Vallara uötte az földet erte az farka, söt az Vízbenis ug' be rantotta uala hog' ha ot ne(m) leszek uala mellette az tarso(m)nak ug' oda öle uala az harcza ötet, ugia(n) elig uohata(m) (!) ki az tarsomat az Vízbeől [Mv; MvLt 290. 120a].

2. kihurcolhat/vonszolhat; a putea duce/scoate afară cu forța; jn her/hinausschleppen/zerren können. 1670: Levay Ferents megh ragada melly(en) s monda No te ördögh atta Lelkü miért szidod megh anyámat, ajtot nyitanak, hogy az ajton ki vonnyák, de nem vohatak (!) ki [Görgénysztimre MT; RLt Petri Szilagi cons. Margerita Nagy (32) ns vall.].

3. vki mellől elvonhat vkit; a face ca cineva să plece de lângă cineva; von der Seite js jn weg/fortziehen. 1662:

Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk veszedelmére ... azt víven végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felindítván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellől kivonhassa [SKr 358].

4. a telet ~ja a telet kihúzzhatja/átvészelheti; a putea supraviețui iernii; überwintern/den Winter überstehen können. 1676: sibonganak igen, hogy provideálniok kell a térlül és vagy veszniök kell vagy nyerniök, vagy legalább ha sok nyughatatlansággal is, de a telet hazájokba ki vonhatják, ha semmi egyéb haszna nem lenne is, noha többet reménlenek [TML VII, 278–9 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

5. ~ja magát a kontribúcióból kihúzzhatja magát az adófizetés alól; a se putea sustrage de la plata impozitelor; sich der Steuerzahlung entziehen können. 1671: ABrug Bányán civilis fundust biro Nemesség dolgából is végeztetett, hogy ha házok nem exempta, azzal hogy magok személyekben Nemessek, ne vonhassák ki magokat az városhoz valo contributioból, hanem tartozzanak contribualni az civilis fundusokrol [CC 83].

◇ Sz. 1710: Ez a nagylelkű pap, elszörnyülködven a Teleki Mihály istentelenségén, mint vesztette el a sok szép hadakat, a következő vasárnap felállván praedicállani, és textust vévén Jeremiásból, caput 31.: „Olyan sárban ugrottatok, melyből lábatokat ki nem vonhatjátok” — olyan praedicatiót tön, valaki vagy akkor hallotta, vagy most olvassa, álmélkodhatik rajta [CsH 190. — 1686-ra von. feljegyzés].

kivonható szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ ebédőasztal kihúzzható ebédőasztal; masă extensibilă/care se poate mări/lungi; ausziehbarer Eßtisch. 1806: Az Ház^a közepében edgy két festékű jo moddal készült két felől ki-vonható ebédő asztal Hflr 12 [Ne; DobLev. IV/897. 1a. — ^aÉrtsd: szoba].

kivonó I. mn 1. húzó; de tras; Zieh-. **Szk:** ~ gombocskak. 1764: Egy ablak rámkra szegletes Sorkokért, által foglaló vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró fordítókkal 1 Rf 8 xr [HSzj által-foglaló-vessző al.] * ~ karika. 1656: három rekesben csinált 2 fele nilo vas sarkon panton forgo ajto, mind az ket felen csapo zarjai kolcsai ki vono karikaj megh vagjon [UF II, 134] * ~ karikácska. 1699: (Az ablakon) ki vono karikacska hat [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

2. kihúzzható; extensibil; ausziehbar. **Szk:** ~ asztal. 1753: Az Palatába ... tálaltatatt ki vono vagy egybe járo nagy kerek asztal toldalekokkal edgyütt nro 1 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc inv.] * ~ asztalláb. 1737 k.: Edgy ki vono asztal láb [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] * ~ fiók. 1720: vagjon egy könyvtarto téka három szakaszos, az allyában ki vonó fiokja [Köröspatak Hsz; HSzjP] * ~ (karikás) ágy. 1766: (A) vendég ház(an) vagyon két ember(ne)k valo nagy ágy nro 1 ugyan más ki vono Ágy nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 16]. 1799: Kivono karikas ágy a Legenyek szurkos Fekete vászonnal, és rásával boritot [Szu; UszLt XII. 87]. 1824: Egy festet ki vono ágy [Mezőbodon TA; Ks 89] * ~ to-lókácska kihúzzható fiókcska. 1820 k.: Vagyon még ezen Házban Falban járo két almárium egy nagyobb, más kisebb ... a nagyobbikban vagyon egy kivono kisded Tojokácska is [Dés; RLt].

3. fel/kivontató; care a urcat/transportat (ceva); hinauf/austragend. 1730: Rusch Vr(amna)k adott discretio borent Hfl 14 Den. 48 1/2 azt ki vono s el vivo legények-(ne)k Den. 24 [Kv; Szám. 56/XIX. 18].

4. magát ~ vmely kötelezettség alól magát kihúzó; care se sustrage de la o anumită obligație/indatorire; sich irgendeiner Pflicht entziehend. 1702: a' Kgltek Székire repartialtatott Pénz és Buza Quantum dolgát, minden Rendekekre ugj repartiállya, az mint az közönséges igasság kívánnya, hogj ne hallattassanak ennek utánna azok az adozás és terehviselés alol magokat sokképpen ki vono exemptusok hanem minden ember pro sua qualitate et facultate concurrállyan az Contributioknak praestálására [UiszLt IX. 77. 45 gub.].

II. *n* kihúzó gomb/fogantyú; miner (de tras); Ziehnopf/griff. 1793: Az első házban tanálatott ... egy diófából való Chaszli, kétt fiokú, jó vas zarjával, és a ki vonoja mindenik(ne)k rézből [Kosesd H; Ks 78. XVII. 1].

kivonódik 1. kihúzódik vki vhonnan; a se retrage de undeva; sich zurückziehen. 1677: Én félek, az új fogadott hadak is, ha elmennek az magyarok, azok is ki ne vonódjanak velek [TML VII, 484 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. levonódik/számítódik vmiből vmennyi; a fi scăzut ceva din ceva; etliches von etw. abgezogen/gerechnet werden. 1797: A' Kortsomárosi fizetés is 6. pénzvel egy veder bor után ki vonodván marad 17 mf. és 10. kis pénz [Vizszilvás SzD; WassLt Conscr. 80]. 1834: Tengeri Szédéskor 'Sukon 10 Napot mulattam 3 ciposz cseléddel, eze<kne>k is consumtiojok 1 1/2 véka ki vonodik [Somb. II]. 1843: költségeim ... 570 Rft és 35 xr már ebből vonodgyék ki 60 veder bor [DobLev. V/1243. 2a].

kivonogal 1. kihúzogát; a scoate rînd pe rînd; wiederholt herausziehen. 1642: Mikor Ferencz Andrasneval egy eleten lakom vala azon udvaromon vetettem Peterselymet, Retket, Fokhagimant, ismet Benediktat egikor nevedekven latam, hogy apronkint ki vonogalyak [HSzj élet al.].

2. kitörölget; a tăia/șterge rînd pe rînd; nach und nach streichen. 1608: Pettkj Janos vram az Regestromot veue, es az Kornis vram iobbaginak neweket kj vonogala [Muzsna U; Tsb 21].

kivonogat 1. kihúzogát/rántogat; a scoate rînd pe rînd; öfters herausziehen. 1653: a kengyelfutójok vonogatták ki az ő hegyes törököt^a [ETA I, 134 NSz. — ^a1621-ben a török császár fogadása alkalmával].

2. kihúzgál/húzogát; a smulge rînd pe rînd; her/hinauszerren. 1603: Egikor ... oda menenk az föld Zenere a hol anak Elötte el czioualtak wolt ki wonogata es mas helybe raka^a [Sófva U; UiszT 17/29. — ^aA határcsövákat].

3. kitörölget; a șterge rînd pe rînd; nach und nach streichen. 1574/1687: a darék levélben látunk illj deformitást hogy az meg nevezet hat forint más féle tintával és kéz írással volt mivel a régi kéznek írását ki vonogatták volt [Futásfva Hsz; HSzjP].

kivonogatás 1. kihúzogátás; scoatere; (wiederholtes) Herausziehen. 1593: o hiazoz zeget vonattattunk ky az czyganokal 8100 Azoknak kj vonogattastol Attunk f l d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 124–5].

2. kitörlés; ștergere, șters; Streichen. 1701/1720: az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintott, hogj Felesegem után valo gjermekimet ne illesse ... az harmincz két forint(na)k ki vonogatását láttam, az forint számának ki vonogatasa jól meg láczván [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon (45) ns vall.].

kivonsz 1. kihúz; a trage afară; herausziehen. 1570: Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanya ... vallyak, hogy az Nagy Palne ... Menth volt az kényerzerbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl es hogy Nem akart adny, egyet az palazt ala Reyth benne es ely Indwl vele ... vtanna megien az lean es az holna alol vonza ky az kalachiot | Porozlo Marton ezt vallya hogy cotet egy lowas legennyel egetembe kwlte volt fodor esthwan Byro az Zabo Balint hazahoz hogy az zolgalo leant megh fognak ... az ablak kereztyt Teoryk be es azon hagnak be az hazba Az leant az agy alol vonzak ky [Kv; TJK III/2. 7, 57a]. 1629: hazud az beste kurua fia, mert az dezkat ragatta vala megh Szeöcz Pternit hogi ki vonszuk vala s abba serte megh az kezét [Mv; MvLt 290. 162b]. 1681: Ploszka Bányá ... Vagyon itt: Öregh vas fogo (: mellyel az Kemenczeből az öszve folyt Tüzes massa vasat ki vonszak :) [Vh; VhU 578].

2. kivonszol; a tîrî afară; hin/herausschleppen. 1572: Deseo Benedek ... aztis latta hogy Albert ky vonza volt az Ayton gaspart hogi Ne banchak es az teobytwl ke-tagw fawal oltalmazza volt [Kv; TJK III/3. 24]. 1574: Erzebet Iaray Matene Azt vallia hogy ... Zaly Istwan ... hitta ky onnat Illen zowal leo (!) ky Esse lelek kwrfafia onnath, Mert ely loptad zeowenyemet, de ky vonzлак onnat Mint egy Ebet, Meg erlek zaz penzel es fely keotetlek az harsongartba [Kv; i.h. 371]. 1598: Zabo Istwan ... vallia ... Jstwan deak ... monda Jm lattiatok io vram en nalla(m) sem puska semmi ninchien en hozza(m) leowe ez esse lelek kurwafia de megh ma ky vonzom az hazbol es megh eoleom ... Zabo Istwanne Sophia Azzoni vallya ... Jstwan deak monda eszez bestie lelek kurwa megh ma estwe vachiorara vendeged lezek s kj vonzлак hazadbol az kutnak Gardayat be hania(m) de tennen magadis vtannad (!) vetlek az kutba [Kv; TJK V/1. 219]. 1654: Az utannis azt monda ugjan Mihalj deak, hogj az hazara megyek, ki uonszom onnunnis [Ksz; BLt 7 Thamas Martonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.].

Szk: lábbal ~ lábánál fogva kihurcol/vonszol. 1653: Borsos Tamás ... igen szépen a dolgot^a eleibe adja a népnek ... a nép nagyobb része reá hajól, de némelyek így szóllának: „Mi soha abban nem fáradunk, hanem előttünk az erdő és a havas, de oda menyünk ... tok váratokba és kastélyotokba, mert onnan úteket is lábbal vonznak ki” [ETA I, 75 NSz. — ^aA mv-i templom körüli várfal építésének tervét]. 1667: Az én igaz szívem s hűségem ezt érdemlette, hogy nyolczház jobbagygyal kínáljon ő nagysága engemet Gyaluért? ... Isten úgy segéljen, nem adom, valamig lábbal ki nem vonszanak belőle [TML IV, 207 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. *vki nyelvét kivonszák* kiszakítják/vágják a nyelvé; a-i smulgc/tăia limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden. 1586: Borbely Palne Borbara Azzony Vallia

Igyarto Georgne be kwlde a' toronyba^a Orsoliahoz ezert hogy megh kerdezsem ky Akarattibol irtak az feleletet ... Azt felele a' leany ... En hiremmel Nem volt ... Mondank, ha ky viznek tala(m) az Nielwedet ky Vonzak, Monda, tuggya az Vristen hogy Ne(m) vettem olliart kiert Nielwemet ky Vonnak [Kv; TJK IV/1. 596. — ^aA városi tömlőcbe].

4. *kivonssza magát* vmely kötelezettség alól kihúzza/vonja magát; a se sustrage de la o anumită obligatie/in-datorire; sich irgendeiner Pflicht entziehen. 1584: semibwl ki nem vonzom magamat [Dés; DLt 214]. 1614: Az Zekely vraink ... arra igirik magokat, hogi ... eo keglmek sem uonzak kj magokat az keozeonseges iobol [Ks 87 egy-i végzés]. 1660: Isten s az világ előtt tudományt tések arról, ha kik ez közjóra indított dolgokban, ha csak kivonsszák is magokat, avagy annál inkább opponálják, Istennek ha mi itéleti az olyanokra fog következni, nem mások, hanem magok lésznek okai [KemIr. 339].

◇ Sz: *kivonssza vkinek a szájából a koncot vki a-i lua* cuiva piinea/pita de la gură; den Knochen aus js Mund herausziehen. 1585: Anna Aztalos Imrehne vallia ... Monda Istua(n)nak a' Biro Mihaly leania, Zereteo Istua(n) vram Nem Vonzuk ky Zadbol a' konczot Igi al kel, Monda Istua(n) kurwa lelek Curwaneó megh az Curwa Aniad sem vonna ky zambol az konczot, Ezen eoowe Menenek es egybe chompolodanak [Kv; TJK IV/1. 536] * *az ördögök vki torkából ~nak vmit ?* 1570: Golnar peter ... vallya, hogy ... Ezt halwan az azzon, Mond Simo(nn)ak bestie kwrwa fy legy, vganis Mindenkor az Eotthues Adorian Marhaiara eyhez, De ky vonzak aztis az Erdégegh (!) thorkodbol [Kv; TJK III/2. 166] * *vki orrából vki ~ vmit*. 1582: Foris Caspar ... vallia, hallam Andras Kato zaiabol, hog monda Zabo Georgnek, No the kopasz pandnte (!?) tuggiak azt hog ennekem mind Apam Anyam Iambor volt es en maghamis Iambor voltam de ky vonzom megh az Athiamtol marattat az orrodobol [Kv; TJK IV/1. 1. — ^aA homályos fog-ú szövegben a szólásszerű rész talán vmilyen atyai sérelem jóvátételi szándékára vonatkozhatik].

kivont 1. kihúzott; care a fost scos; herausgezogen. 1621: Ez egez eztendóbe(n) minde(n) fele Eppitesekhez ... veottwnk ... Monostor beli Ferencz Czigantol ... o sendeljéből ki uont Zeget 6. Zazat [Kv; Szám. 15b/IV. 29–30].

2. kifaragott, rég, táj kivonagolt; cioplit/lucrat cu cuțitoaia; ausgeschnitzt. 1816: Négy kerékbe valo ki vont küllő fák [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

3. (hüvelyéből) kihúzott/rántott; scos (din teacă); (aus der Scheide) gezogen/gezückt. Szk: ~ *mezitelen bicsokkal*. 1619: egykor csak azon vöm eszembe magamot, hogy hát az az lator török, azkit mi megfogtunk vala, kivont meztelen bicsakjával az sokaság között igen jó felém ... s úgy csapa hozzám az késsel az lóháton, hogy az veres mentembe két helyen is általmene az bicsak [BTN² 284] * ~ *(mezitelen) fegyverrel*. 1591: Tw penigh ky vont fegyveritekel ... Le szalatok louatokról, es the fozte Emre Réam Jeowely [UszT]. 1682: Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira [M.köblös SzD; RLt 1]. 1702: Kerekes Szabo György ... ki vont meztelen Fegyverel, és fel porozot puskával

ream rohanvan ... földre ejtet, hasamra ült, tépét, szaggattat, harapdosot, kőrmölt veremet kiontotta [Dés; Jk] * ~ *(mezitelen) karddal*. 1753: a mint gettete volna Domokos Péter ur(am) ki vont kardal azon ökrök mellett levő Bérések mind az Küküllőb(e) szökdestek [Balavásár KK; Ks 15. LXXVII. 17]. 1763: Dánér Mihály ki vont meztelen kardal invadalvan keserves sebhéteket tön fejin [Uzon Hsz; HSzjP] * ~ *(mezitelen) pallossal*. 1662: Kornis Zsigmond ... kivont meztelen pallosával nagy vitézi bátorsággal emberkedvén, Bihar vármegyét nékiek vitte vala [SKr 175]. 1682: Tudode lat-tade ... Nemes Diosi Ianos ur(am) Nemes házán kívül megh czöveket ket paripaira ki ment ki vont pallossal vagy hegyes töröl hogy megh eölje vagy által verje lovait [M.köblös SzD; RLt 1 vk] * ~ *(mezitelen) szablyával*. 1600: boldysar danyel Azon Chyorgo kut arokabol ky wont mezytelen zablyával hozzam vaga zo nelkw, mely myat meg sebesedem [UszT 15/5]. 1631: Az Köczis Andrast lata(m) hogy ki vont szabliával vala, de en ne(m) latam, hogy vaghta, avagy gyakta volna varga Mihalyt [Mv; MvLt 290. 241a] * *félíg ~ fegyverrel repulsiot tesz kb.* a foglálót/végrehajtót el/visszautasítja, a foglalás/(itélet)végrehajtás ellen tiltakozik. 1654: belől alva(n) az kapuián Kenderesi Orsolia aszoni féligh ki vont fegyverel repulsiot tön az Executionk ellen maga szemelye szertent [Borsa K; MNy XLIII. 147. — Vö. a *kivonás 2.* alatti jegyzettel] * *félíg ~ (mezitelen) fegyverrel/karddal repellál 'ua'*. 1654: Midőn ... be akartunk volna az Moczar Istua(n) házába menni, legh ottan ... Czegéb(en) lako Szőke Ferencz ... Vás Ianos Ura(m) Jobbágya előnk(b)é jóuén minket azon portiókb(a) bé Menni Nem engedé, hanem féligh ki vont Meztelen fegyverrel háromszor egymás utá(n) Vas Laszlo és Vas János Uramék képeben arceála, és repellála az bé Mene-től, hogy az Osztatatast (!) megh nem engednek [Dob.; WassLt]. 1666: tovább akarván menni Vitezlő Felső Szent Mihályfalvi Mihaly Ferencz az egész Aranjas Szék lakosi képekbe(n) es Nevekbe(n) az vicinusok és Commetaneusok lattokra ott az hol az litigios(us) hely meg választatik az Thorda vármegyei Borrévi hatartol ... féligh ki vont kardal repellála bennünket. Mely repulsiójokra eo kglmek(nek) (: mivel fegyver az mi kezünkben nem adatott volt Ngdtol Kglmes Vrunk :) cesalnunk kelle [Thor. III/6 országos kommisszió jel.].

4. (nyilvánással/nyilas osztózással) kihúzott; dat cuiva (în urma unei împărțeli prin tragere la sorti); (durch Pfeilziehung/teilung) herausgezogen. 1714: recognoscáljuk, Hogy az mely divisor Méltos(á)gos Urak Brannickai jóságrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak ... kívánván töllünk reversálisunkot, hogy az ki vont nyilaknak meg állój leszünk ... Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptiont és pecsétünkkel corroborálván [Branyicska H; JHb XLV]. 1721: jutatt ... kinek kinek az eo magok Szabad meg edgjezések(ből) let jo akarattyak szerént kivont nyil Czedulák szerint [Gergelyfája AF; JHb XXVII/1]. 1807: A Földek(ne)k a' ki vont Nyilak szerint valo ki metázására ki menvén a' Torjai határon ... kinek kinek nyilja assignáltatatt [Hsz; Kp IV. 306].

5. kitörölt; care a fost șters; gestrichen. 1592: Nem kell ki vonni^a ... El kel ez felseo kj vont tanutis olwasni [Kv; TJK V/1. 295. — ^aUtána a kihúzott szöveg melletti bejegyzés]. 1710: Die 13 July solemnis Bé Gyűlése lévén

az B: Céh(ne)k mind az fellyül ki vont dolgok Sopialodvan az fenn meg irt büntetést Bagyoni János Ur(am) meg attá fl : 1 [Kv; ACJk 77].

kivontat 1. terhet ~ (kaptatón) terhet felvontat; a reusi sã urce încãrcãtura (pe urcuș); (auf der Steigung) Last hinaufschleppen/ziehen lassen. 1773: Tompa Gligor ... a Kaptaton ... maga ôkreivel nem birta ki vontatni a terhet [Hesdát TA; JHb II/3].

2. ilan (kaptatón) fel/kihajtat; a reusi sã urce (cu carul) pe urcuș; (auf der Steigung) hinauffahren. 1790: A mult napokb(an) fel indított Jantso ur Guraszádáról három úrmós átalag és holmi konyhára valokat ... a sok jég és alkalmatlan ut mián Foltnál tovább ôkôrrel nem jöhettek ... úgy hallom hogy kívált az Omlási hegyeken, nints anyi lelke az embernek hogy ki vontasson [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. (vízből) kihúz; a trage la mal; (aus dem Wasser) herausziehen. 1632: a Felső <berek> ... a hun a tutalyt kivontattyák [Udvarfva MT; Barabás, SzO 369]. 1672: itt az Adamosi határo(n) az falun fellyül az szena buglyakat Suljok Jstua(n), s Petki Jstvan Uramek idejebe(n), az aruizbeől vontattak ki [Ádamos KK; JHbK XXI. 16]. 1729: az hidast mi vontatok ki az Küküllőből, de hogi ki vontattuk ôszve romlot [A. karácsonfva KK; Told. 31]. 1768: az felső Berek ... az hon az Tutajt ki vontatták [uo.; EHA].

4. kihord/hurcol; a căra; hin/heraustragen/schleppen. 1598: attam az Cziganoknak hogi az meg holt Barmokath az Majorok keozzul ki ûontattak az mezeore f l [Kv; Szám. 8/V.67].

5. (holttestet) el/kiszállít; a duce/transporta (un cadavru); (Leichnam) weg/hinaustragen. 1589: Attam az Ciganoknak, hogi az Monostori legint, ki felakasztotta volt magat, ky vontattak, es eltemettek f. l [Kv; Szám. 4/X. 16].

6. lófarkon ~ lófarkon kihurcoltat/vonszoltat; a tîrî/scoate afară legat de coada calului; auf Pferdeschwanz hinausschleppen lassen. 1710 k.: Miletum nevű szigeten egyszer a leányok néki bolondulván, kezdették magokat felakasztani szaporán, melyet az atyák, anyák semmiképpen meg nem tudtak orvosolni, míg osztán azt találták fel, hogy a magokat felakasztottaknak testeket meztelen, lófarkon vontassák ki, s ne temessék el; ezt meglátván a leányok, megszűntek a magok felakasztásától [BÖN. 426].

7. felvontat; a pune sã urce/scoatã; hinaufschleppen lassen. 1568: Franciscus Korchiolas ... fassus est, hogy Az mely borokat En ky vontattam volt fenesy Mihalnak ... akkor ennekem Fenesy Mihal fizetet [Kv; TJK III/1. 241].

kivontatás felvontatás; urcare, urcat; Hinauftragen. 1589: Keuetközzyk Az 7 Boroknak ky vontatassa pinzekbol. Harmatol az Boroknak ky vontatasarol attam korchyolasnak f. — d. 75 [Kv; Szám. 4/XII. 13].

kivontathat kihúzathat/emeltethet; a reusi sã scoatã; her/hinausziehen/heben lassen können. 1774: én töllem ... küldött 1768ban egy Malom követ Egerbegyig hogy vigyem, amellyis (: hogy Szán se Szekér ut nem volt :) a nagy Csányi^a völgyben el szakadván az Jég az Sárban maradot, mellyetis 10 Ôkôrrel ki nem vontatthattunk

onnat [Keszű K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall. — ^aTA].

kivonul tréf csoportosan kimegy vhová, kirándul; a face o excursie în grup; irgendwohin gruppenweise hinausgehen/Ausflug machen. 1879: Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást ... Azt hiszem, a jövő héten (szerdán vagy csütörtökön, nem tudom) ki fogunk ünnepélyesen vonulni két székely cúgon ... Délutánra fogunk kimenni [PLEv. 57 Petelei István Jakab Ódönhöz].

kívül I. hsz 1. vminek a külső részén/külsején; afară, în exterior; außen. A. kívül, kívül, kívül, kívül, kívül. 1558 u.: ved az tey zinõ vizeth ... es distillald megh hath utal, meglén az veres rez plehe ... Meg feieredik Mind kívül es Mind belül [Nsz; MKsz 1896. 286]. 1587: Hogy az Uy Mallomnak 6 Kereket Kyweol meg Borították Arra walló Keolchyege [Kv; Szám. 3/XXXIII. 15]. 1595: Olah Demeter Tapasztotta ezt az 1. faalt, es az 2 zobat belől küüül földgatta [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 if]. Heltai Gáspár sp kezével. 1599: Az kiraly vcayz Sewteohaz kemenczeyét földoztatta megh kiwwl, fizetett d 17 [Kv; i.h. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. 1602: az laborfalvi hatarra meneoben beleol mellette az cziegel, kuwel mellette Gazda Marthone [Réty Hsz; HSzjP]. 1632: Borsos Tamás uram ... hagyatt volt ... a Tekenőssben ... egy darab kaszáló rétet, alól vicinussa számos embereké (így!), küvöl pedig falu szabad erdeje tartja [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367]. 1636: az kert seoueniehez ragasztua uagyon kiuöl egy hituan akol [Siménfva U; JHb Inv.]. 1674: Vagyon ... Négy Czapa pohára, küvöl aranyas belől fejr [Beszt.; WassLt 72/6]. 1683 k.: Vadnak két Aranyas Poharak ezüstök. kívül es belőlis Aranyassok [Nagyfalu Sz; SzVJk 51]. 1795: Küvöl deszkás Kert a' fogadó Kôrrül (!) [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1819: belől az ajtoba egy kanapé, küvöl pedig a' más ajtoba kövek voltanak rakva [Kv; Pk 2].

B. kiül, küül. 1595: Szegöttem meg lgartto kü miues giörgiell Hogi az varos ku fallatt ky ttorie ... kell kuullis Egi vas rostillnak lenni [Kv; Szám. 6/XV. 65]. 1625: Az fa kamorakat kiwl hogi meg parkanioztak, es az Ajtokat hogi meg bellettek adt(am) 5 szaz lech szeget [Kv; i.h. 16/XXX. 35]. 1628: Egy fedeletlen, kwül Arannias Labas kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.4]. 1637/1639: Egi ... aranos so tarto küül mereo aranyos [Kv; RDL I. 111].

C. küjel, küjjel, küjjül. XVIII. sz. eleje: (Egy föld) v(icinusa) ... küjel Vad Demeter ... Szanto földé [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1748: ada ... egy darabb Cziheres Szena Füet ... Kinek Vitzinusa egy Felöl ... Gagy György Tanorokja mellet lefojo árok küjel pedig a Gyükeres Ut [Etéd U]. 1759: (Egy föld) vicinussa ... küjel az ország utja [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1768: Fenyütöbe (sz) vicinusa küjel az erdő belől rosz pallag es arok [Körispatak U]. 1797: az utrizalt joszág ... vicinussa küjel Henter Antal vr(am) [Oroszhegy U; Ks 65/43]. 1813: Felső István Szegibe vagyon egy három szegű föld vicin(usa) ... küjjül a Küküllő [Újszékely U; WassLt]. 1863: (Egy) kaszáló ... Szomszédgya küjel Márton István, belől maga Beretzki János [Szováta MT; Bereczki József lev.].

D. küljel. 1688: (Egy föld) vici(nu)ssa külyel vagy fellyel ... Incze Mattiás Szántó földé [Kilyén Hsz; LLt Fasc. B. 220]. 1744: duplás fenyő Ajtaja ... külyel vas retesz rajta [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1775: (Egy föld) A Tépelő nevű helyb(en) Vi(cinusa) ... külyel egy Bertz [Bözöd U]. 1796: (Egy föld) So székbén ... külyel Kozma István, belül Erdő János ... Szomszédságokban [Kozmás Cs]. 1851: szántó föld ... belől szomszédja Kovács András, külyel a' Vár dombja [Csókfvá MT; KelM].

E. küil. 1664: Vagyon egy mas lada küil vagyon az zárja [Kv; SzClev.]. 1707/1778: (Egy) kaszálo rét ... küil valo vicinussa Néhai Balogh Györgyné [Ilencfva MT; DLv. 6]. 1711: egy darab Föld ... vici(nusa) küil az Sovány oldól belől az Foljo patak parlagul áll [Menaság Cs]. 1748: egy nagy darab kaszálorétság vic(inusa) egy felől a ... Kanta nevezetű Allodialis Gyogytanak meg felől pedig a Haraszkereki Határ [Szentbenedek MT].

2. kinn, künn, kint, künt; in afară; draußen. A. *kível, kívül, kívül, kívüli, kövül, küvel, küvöl, küvül, küvül.* 1578: keryk ... biro vramat, hogy ... az vtakat ... meg teoltesse eo kegme, feokeppe(n) az Monostor vczaba kyveol [Kv; TanJk V/3. 174b—5a]. 1584: Senky ez Warosban se beleol se kövwl buzának zabnak arpanak mely az Vasaron el nem kelne zallast ne adgyon [Kv; PolgK 13—4]. 1589: az Kapuhoz tamaztotta volt Matyas deak Mizaros Mihánel es az Inasa kiwul vigiaz volt [Dés; DLt 226]. 1596: Az Ispotalj haznal kywul wadnak coregh borok mind oh s mind wy No 19 [Kv; Szám. 6/XIX. 24—5]. 1597: (A) haidük ... hozanak egy sebes Teoreok rabat kit kiüeol Monostor vtzaban Gyogytanak meg [Kv; i.h. 7/XII. 7 Filstich Lörincz sp kezével]. 1599: Monostorwczaban kiwul Balog Mihálne tartot egy le teot firfi gyermekket | kiwul zen wczaban [Kv; i.h. 8/XVI. 25, 29]. 1606: Magyar vczaba(n) kiwul lako Kis Janosnak ... f l d 80 [Kv; i.h. 12a/I. 38]. 1628: ház vagio(n) keouwl magyar vczaban [Kv; RDL I. 137]. 1633: Vagion Egi kert küüül az viz között [Kv; RDL I. 22]. 1636: kwueol Magyar uczában lako Nagi Mihálj [Kv; i.h. 109]. 1647: Ez kapu eleott vagyon kwuwl 13. száál fenyeo Gerenda [Megyerék AF; BK]. 1649: Az Meleg Földvayak ... az pastort ... mind virattigh háza körül kívöl strasaltak [SzJk 68. — ^aMelegföldvár (SzD) lakosai]. 1692: (Az) erkely alat kívül vagyon ket bor vető öreg korcsolya [Görgénysztime MT; JHb Inv.]. 1831: kívült ha szemesen nem őrizték könnyen el lophatták azokat^a [Dés; DLt 332. — ^aA lovakat].

B. küil, köül, küöl, küül. 1570: Zeoch Gërgh ... kerdy volt myert winck kywl azonban hal zozatot az hazban beleol [Kv; Tjk III/2. 16f]. 1573: chapo Balas azt vallia hogi Latta kywl az korchoma haz eleot al volt az Kowach Benedek hazos leania [Kv; Tjk III/3. 229]. 1574: Aztalos Ianos Azt vallia hogi ... Zeoch gërgh kywl az vchan volt [Kv; i.h. 357]. 1593: monostor wczaban kwol [Kv; Szám. 5/XXI. 43]. 1595: Biro vramat kerik eo kegmek hogi ... kwul az hostatokrais vigiaztasson [Kv; TanJk I/1. 262]. 1608: Vagion Egy Giwmeolcz kert kiwl Szen vczaban [Kv; RDL I. 83]. 1628: Vagio(n) Egi giwmeoltseöz kert, keöwl az magyar vca Kis ayto palional az szamos mellet [Kv; i.h. 137]. 1637/1639: Küül szena vczaban ... puzta maiorhely [Kv; i.h. 111].

C. küjel, küjfel. 1588: Az varas kwchiahoz chinaltattam egy kwchy kast kuil Monostor vczaba p(ro) d. 80

[Kv; Szám. 4/I. 24]. **XVIII. sz. eleje:** küjel egy kús pasintos ut menyen ala mellette [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1744: ott küjfel Birton Istvánné mellett [Csöb U; LLt Fasc. 67]. 1761: a' bölkényen innen küjel zab föld [Szarhegy Cs]. 1847: küjel az ország Utja felöl [Malomfva U; Ben.].

D. küjel, külljel. 1733: Külyel ez melet örökös^a [Szentmihály Cs; Borb. II. — ^aFöld]. 1775: küjel az Erdő felöl [Homoródsztpál U]. 1776: külyel az Úton a Vardi határ felé [Magyaros MT; BetLt 7].

E. küil, küll. 1573: Mennenk az Ghereb hazához es ott venneok be az wallast ... ne legyen Egyk zalassan hanem chyak Bathor az zomzed haznal chyak kwl legyen [Sófva (BN) körny.; RLT O. 5]. 1618: be Jeoue Mate az kapun Boga Balint kwl monda^a [Kozmás Cs; BLt 3. — ^aKöv. a nyil.]. 1680/1718: az Szemeriai also labban az Uzoni uthoz közöl küil (sz) [Kilyén Hsz]. 1741: a' Sütő ház oldala mellett küll egy romlott hajotska [Mezőbánd MT; LLt Fasc. 146 Litt B]. 1773: Küil a Tanarokján vagyon egy Delnitzája [Szarhegy Cs; LLt].

Szk: ~ felé. 1738: Dombok vadnak külyel felé [Bözöd U] * ~ *felöl.* 1688: küil felöl lakat [Kv; BLt]. 1703: vici(nusa) küil felöl Incze Peter földé [Szemerja Hsz; LLt]. 1694: Kamora ... Ennek talp faja, kívül felöl vízes heljen lévén, elszüljedett s el-is rothadott [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] * ~ *való a.* külső. 1592 k.: Az kwul való földeket ... te nekeds ... az varos ky atta [Ust]. 1652: az ebédő Palotanak ... az kívül való alfalan ket ablak [Görgény MT; Törzs.]. — **b. kinti.** 1600: mas kwul wallo ladaba(n) ... egy panchel kezthw wagio(n) [Kv; KvLt 16/4. — Kiss András kijegyzése].

3. kívülről, kintről, kívül felől; din afară; von außen (her). A. *kivül, kívül, küvöl, küvül.* 1573: fenessy mihal ... kywul az aitott Egy fawal Jgen fezegetty [Kv; Tjk III/3. 295]. 1579: ő Nagnak azonünkknak hoztanak onet kywöl eg orwas azont magyarorzagbol [Kv; Szám. 1/XVIII. 10]. 1585: onnet kyweol Eger leorincz be tolia ez petert | egy zekeret kwitek volt onnet kywul ayandeko(n) az Vranak [Kv; Tjk IV/1. 520, Szám. 3/XXII. 1]. 1621: Szekely Lazlo hadnagy Jeouen onnat kiüül B. Vr(am) paranchiola hogy Ayandekot kwlgiek nekie [Kv; i.h. 15b/XI. 43]. 1630: ezekis innet kiüül be rohanak [Mv; MvLt 290. 216a]. 1636: Az magától lévő Jehova Isten ... mindeneket magáért tselekedett ... Nem mint ha ő Isteni felsege magán-is tökéletes ditsősegu és tiszteletü nem volna, és mint ha küvöl az ő természet és állat szerént való ditsőseges és tiszteletes voltához még valahonnan, és valakitől, több valami járulhatna [ÖGr 5]. 1694: Udvar-ház ... a' Tornattzán kívül, két jó támaszokal meg-giamolittatott [Kisened AF; BfR]. 1729: Mogyorosi István Pap Uram onnan kívül be jöven [HSzjP Nagy László de Sepsi Magyaros^a (50) vall. — ^aHsz]. 1775: Káruyl Minya az ház ajtot bé kezdé kívül fákkal rakni [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Molnár Mihály (24) lib. vall.]. 1777: Etzken Miklosnak ... a Felesegit tudom hogy ... be jöve onnan kívül ide Albisan [Albis Hsz; BLEv.].

B. küil, küül. 1572: Tapazto Thamas Azt vallia, hogy ... vtolsor be leot volt onnat kywl eo hozza Ment volt [Kv; Tjk III/3. 41]. 1573: Lakatos Istwan Zen wca Azt vallia ... Azomba hogy otth Bezellene az olahal vgy Iwt oda Mezaros Ianos onnat kywl [Kv; i.h. 197]. 1596: On-

nat kwwl hoztak egi Algius mestert, Iacobus newwt [Kv; Szám. 6/XXIV. 32 Bachi Tamas sp kezével]. 1625: Juta egy Lengiel onnet kuul, Ladislaus Latoczki [Kv; i.h. 16/XXXV. 194].

C. *küljel*. 1754: belől az árok partyán pástos-forrott helyekenn jár az ember ... Külyel ... az árok mellett igen rút Sáros Fakadékos az hely [Szárhely Cs; LLt Fasc. 152]. 1758: a falut mind utzánkint, mind küljel is ... egész éjjel szorgalmason strasallják [HSzj tized al.].

4. kívülre, ki; afará; nach außen. A. *kivöl, kívül, küvöl*. 1579: Maradek peter kywöll magyarorzbaban (!) 4 loal vyte az chanady Andrast [Kv; Szám. 1/XVIII. 21]. 1582: Az Thanachnak titkat kyweöl nem hordozom^a [Kv; TanJk V/3. 256b. — ^aA notárius esküjéből]. 1589: Engem kiwul allattak, de en nem tudom mith csináltak oda be [Dés; DLt 226]. 1773: én és a Kis Aszszony Juliska kívül kerülven az ablakon neztünk bé [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Joannis Varga (66) jb vall.]. 1806: Innen kívül kerekedvén látok a széna tartott [Bodola Hsz; BLt].

B. *kül*. 1698: Fugitivus ki az orszagan kül ment volna nincsen egy is [Újfalu K; WassLt].

II. *nu 1. átv is vmítől kifelé, vmin túl; dincolo de ...*, *afará din ...*, *in afará de ...*; *über (hinaus), außerhalb*. A. *kivel, kívil, kivöl, kívül, kövül, küvül*. 1569: Az ghenebenesy hatar peng Az kereszt fanal towab Nem Megyen, azon kyweol Bandy hatar [Mezőbergenye MT; VLT 7/692 St. Zep de Bergenye pp vall.]. 1583: az Jdegen Nemzet Arosok feolellis vmint Georeogeokreöl, olazokrol, Nemetekreol Raczokrol es minden egieb ez varos kiweol lako Aros Rendekreol vegezzenek^a [Kv; TanJk V/3. 273b. — ^aKöv. a végzés]. 1585: f. 185 Mellyet telliesseggel az Thorda ucza Kis Ayton kjwel valo Themeteo kertnek Epwletire keoltwen, Arröl ... Zamot adtanak | Az felekj Juhokatis Azonkeppen bewntessek, ha az zabot hatar kiweöl találialk Johokath [Kv; Szám. 3/XXIII. 15, TanJk I/1. 12]. 1596: Az Scola Cloacanak a folyama (!) hogi mind az thimar Balint haza alat, s mind az waros falan kiwiilis be teolt volt meg tisztittatek [Kv; Szám. 7/II. 33]. 1597: latom hogy az meh kosarostol az kerten köyul az Bodo Gergely kertin köyul ... vagion [UszT 12/37 Mich. Cyki de S. Kiraly jb vall.]. 1600: az Tibald Gergely kertin kivöl ... walo darab zena fwwechke [i.h. 15/87]. 1612: hazokban es hazokon keouel [Tötör SzD; Ks 42.E]. 1640: az falu hidgia küüül ualo reten [M.köblös SzD] | az varason kiüöl, egy piszt-rangh Tartois vagyon [Fog; UC 14/48. 12]. 1652: az Jsola kertnek kapuia küüül [Várfva TA; Borb. II]. 1653: Gyula Fejertuarat az keritesen kiüöl Nagy Tegla uczában [Gyf; Told. 1a]. 1659: az porgalaton kiüül [Gyula K; SLt AQ. 17]. 1665: vagyó(n) ... régi ház az külseo falán küvül ... az coregh palotana (n) küvül [Bethlen SzD; BLt]. 1678: Sebestyen Anna ... mirigyes löt volna, de háza(n) küvül lattak járását [Szjk 135]. 1692: Az falún küvül ... vad(na)k valami vad körtvely fák [Aranyos-rakos TA; UnVJK]. 1735: En magam p(ro)curaltam a Collegium kívül valo szállását az Vrfinak [Kendilóna SzD; TL]. 1736: száraz üdön vizetis a falun kívül valo patakából ... hordottak [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 161]. 1790: a viz ... elterjedet a maga határánn kívüllis [Kebelesztiván MT; CsS].

B. *kiül, kiél, küél, küöl, küül*. 1570: Kallany (!) fabian ... vallia ... Latta azt hogi az gepwn kywl egy Mashoz

keztenek verny [Kv; Tjk III/3. 48]. 1587: Somlyay Gasparis ha mit el foglalt volna az Almady Reéz Eoreokban az falu zynin kjwl ... zynafwet ... Tartozzek ... Eggik az Masiknak megh Erezteny [M.palotka K; JHbT IX. 23]. 1592: Az varos kwwl penigh valaminemw feöldek az varoshoz tartoztak ... azokat a' varos minden hasznaywal birhassa [Kv; DiósyInd. 42]. 1593: attam ... I zal kozorü fat az monostor kapun kwol walo gemnek [Kv; Szám. 5/XXI. 19]. 1607: eöreókseget ada neki, vgimint ... az Galfy Ferencz Kapuia(n) küül egy tanorokoth [UszT 20/54]. 1608: az falun kuul bir uala ... egi feoldet [Kozmás Cs; BLt]. 1626: Boczkor Matthias es egy louas ot alnak uala az kerten küül [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Czedeo Leörinczne margit azonj vall.]. 1648: az varos feolde(n) küül az orszagh uttia(n) ... czieleketted raita(m) az potentiat [Kv; Tjk VIII/4. 313]. 1660: Az Kereszt fan kiulis vagion egy fecze farku foldem [Impérfva Cs; BLt]. 1695: Az Uzonni uto(n) kuulis van egy fel áll^a [Kilyen Hsz; LLt. — ^aFöld]. 1747: az magok lovokot ... az kerthez adagatták völt adig küül az kerten az orszag uttyáb(an) [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb]. 1774: az Falun küül levő Fogado [Mocs K; KS Conscr. 19].

C. *küjel, küjfel*. 1815: vagyon a' Falun küjel ... lak helyek | Senkit Falun küjfel ne engedgyek lakni [Orsova MT; Born. G. XV/13 Mány Tyénýa (59) vall.].

D. *küljel, külljel*. 1593: En arra Emlekezem hogy ahol a' belseo fwzek vadnak azon kwlliel vala az ut [UszT 10/92]. 1690/1745: egi száraz árkon küjfel ... hanyatunk huszon kilentzedik halmat [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. 1693: az Falun külljel vic(inusa) belöl Benko Georgi, kül Nemes Tamas uram [Kilyén Hsz; BLt]. 1703: Fejérden Kolosváron Külyel lakik [Gysz; LLt]. 1727: Nem szabad az Tanorok kapun külyel csak edgj lepesneg marhajat jarom vagy kötel nekül hajtani [Szo-tyor Hsz]. 1781: a Falu közönséges helye vagyis Erdeje mellett le folyo árok külljel [Kissolyos U].

E. *kül, küll*. 1638: it az Bereczki Janos kapuian kül adot egi Rettet [Torboszló MT; MvÁlt Bereczki lev. 20. — Pál Sándor kijegyzése]. 1647: Az palankon kwl egy szalmas Tarteo haz [M.királyfa KK; BK 48. 16]. 1650: kpvít tartot miklos Ferencz az czur kapunal kvl [Gagy U; UszT 8/64. 58b]. 1665: oljan rut ut ot nem volt kül az porgolat kapun mint most [Andrásfva MT; BálLt 50]. 1696/1781: közelebb Tököli Imre Ur ez hazában bé jövetele alkalmatosságával ... sok betsületes rendek és haza fiai hazájokon kul bujdostak völt [Branyicska H; JHb LXXI/3. 456]. 1738: az Uzonni Uton küll ... Vic(inusa) belöl Eskeo Palne Aszszonyom kuvüll T. Szekele Elek Uram [Kilyén Hsz; LLt]. 1753: mikor masadikszor itt az also falu vegin küll ... meg fogák ... Csiki Jánost ott voltam [Marossztygyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1794: Barátosi Iosef Uram ... egy fel emelt rudal a kapun kül járt [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt]. 1834: találtunk ... azokon kül Három Fialat Körisfát [Vécke U; Told. 39]. 1847: a Dr veszélyen kül van [Kv; Pk 7].

Hn. A. 1635: az Kakan kwwl (k) [Kökös Hsz] | az meregh teörö(n) küüül (k) [Uzon Hsz]. XVII. sz. köz.: Az Kerten kuuul (sz) [Kozmás Cs]. 1670: Az Tanorok kapun küüül (sz) [Uzon Hsz]. 1692: az Város retin küvül (k) [Torockó] | Az Köből kuto(n) küvül (sz) [Bágyon TA]. 1721: az porgolat kapun kívül (k) [Köröspatak Hsz] | a' malom Árkan kiüul (k) [Szárhely Cs]. 1728: Egető revin belöl az Szotyori rethen kívül (sz) [Illyefva

Hsz] | a temetőn kívül (sz) [Fotos-Martonos Hsz] | a lykas kőn kívül (sz) [Uzon Hsz]. 1737: A' temetőn kívül (ke) [Vécs MT]. 1749: Felszegen kívűl Csegely Föld [Szentimre Cs]. 1757: á Felső Vegin kívűl valami Nád nevezetű különös helye (sz) [Szépvíz Cs]. 1764: á Török-buza gjeűn kívűl [Mikefva KK]. 1774: a' Bágyani után kívűl (sz) [Aranyosgerend TA]. 1776: Az Nagy Tón kívűl (sz) [Sámson Sz]. 1778: Az Orotványokon kívűl (k) [Balavásár KK]. 1818: vápa erdein kívűl [Vaja MT]. 1833: A' Faron az olto kutyján kívűl (sz) [M.péterlaka MT]. 1842: az Forrás Tóján kívűl [Nyén Hsz]. — B. 1589: Agjagazdon kwul [Szenttamás Cs]. 1633: Az Zentegi haz kiwl (e) [Búrjánosóbuda K; BHn 40]. 1664: az Czere hegzen kiwl valo Uy Szeőlleők [Kercsed TA]. 1695: Az Banya(n) küül az felső labban (sz) [Kilyén Hsz]. 1696: Kapolnan küül (sz). az Lyukas könn küül (sz) [Szotyör Hsz]. 1699: az Dombon küül (sz) [Csikfva MT]. 1711: Kurta hegyen az бүкөн küül (sz) [Ménaság Cs]. 1718: Szántó Földek ... Az Major hazon küül [Bac-kamadaras MT]. 1761: á Potyo nevezetű kerten küül [Verebes Cs; Hr 91]. — C. XVIII. sz. eleje: Az Szárhegyi Uton fejel nagy völgyön küül (sz) [Tekerőpatak Cs]. 1743: Nyirbe a Temetőn küül (sz) [Étéd U]. 1768: A Falun küül az oldalon (sz) [Nyáradkarácsony MT]. 1772: A Felső Hágon küül (sz) [Szászfénes K] | Hoszsú Kerten küül (sz) [Kozmás Cs]. 1773: A Székelyi Parlag Keresztfáján küül [Alfalu Cs] | a Petrédék Kertin küül (sz) [Szárhegy Cs]. 1818: a' Hidon küül (sz) [Szemerja Hsz] | A' Likas kőn küül (sz) [Szotyör Hsz]. 1821: Gáboron küül az Árok mellett (k) [Mikóújfalu Hsz]. — D. 1678: az Domb karen (!) küüll (sz) [Datk NK]. 1679: 'a Malmon küüll (k) [Szováta MT]. 1693: Pap Csereje a' temetesen küüll [Almás U]. 1711: az akasztó fán küül [Illyefva Hsz]. 1720: A Középső erdő alatt valo mezőn pái szegin küüll (sz) [Szentimre Cs]. 1732: felső határ-b(an) az Tanorok kapun küüll (sz) [Szemerja Hsz]. 1738: Sáros patak oldalán küüll (sz) [Bözödújfalu U]. 1764: A Bánya Bükke között a Kuton Küüll (sz) [Ditró Cs]. 1773: A Kert hajlason küüll [Gyszm; GyHn 39]. 1775: A' Pora Vapáján küüll (k) [Muzsna U]. 1781: a Falu közönséges helye vagyis Erdeje mellett le folyo árok küüll [Kissolyos U]. 1797: Sáros kuton küüll (sz) [Bordos U]. 1800: Nagy Tanorokon küüll (sz) [Kobátfva U]. 1818: a' Siklod felé fordulo határba a' Harang nyakon küüll (sz) [Küsmöd U]. 1830: a Megyes fejen küüll [Hidvég Hsz]. 1840: az Egeresi malmon küüll [A.sófva U]. — E. 1660: az Porgolat kapun küül [Kál MT]. 1665/1753: az Tanorok Kapun küül (sz) [Dálnok Hsz]. 1670: Az Tanorok kapun küül (sz) [Uzon Hsz]. 1671: Az Porgolato(n) küül az Zab Föld (sz) [Erdőszengyel MT]. 1672: az falun küül (sz) [Kilyén Hsz]. 1679: Szent egyhazon küül [Szováta MT]. 1693: Uzoni uton küül [Szemerja Hsz; BLt]. 1711: also mezőb(en) az Deák kapujan küül (sz) [Ménaság Cs]. 1712: az Akasztó fán küül [Nagyajta Hsz]. 1714: az Tanorokon küül (sz) [Lengyel-fva U]. 1727: a Csüres-kerten küül (sz) [Gyalu K]. 1744: A Porgolat kapun küül (sz) [Bordos U]. 1752: Száva göd-rin küül (sz) [Iszló MT]. 1754: Az Csoka hegzen küül (sz) [Mezőmadaras MT]. 1760: Szőke földin küül az omlás-ban (sz) [Mikháza MT].

2. hvova nem tartozólag/tartozva; care nu ține/aparține de ... ; außer(halb). A. *kívíl, kívől, küül*. 1612: az Cehen küül valo Csiszmasiak beszédetis vettem [Kv;

PLPr. 14]. 1626: ha ... Kis Simon Mate alias Reui Mate az w Nagha feolderől el szwknk ... tehát w Nagha ... az felől megh Neűezet sűmmet megh vehesse rajtok^a mind hazoknal hazok kiűeol [Dés; Ks 9. XXX. — ^aA kezeseken]. 1643: Mivel az Czeh articulussa ellenis vetkeztek ... hogj az Czeh kívűl levő Töserkedő Legenynek barmat az Barmok kozze haytottak el; Azert vegesztűk egesz Czehul, hogj valamigh az Czehnak kedvet nem keresik az Czehol őrűsek legyenek [Kv; MészClev.]. 1677: sőt azon egy religion valo Papok-is magok Ecclesiáján kívűl valokat ... ne admittályanak [AC 11]. 1740: Hadnagi atyánkfia ő kigielme parancsollya meg, a' kerűlőknek és Pásztoroknak, hogj ha Csordán kívűl talál(n)ak akármí némű marhákat, hajcsák bé [Dés; Jk 559a]. 1846: A' műhelyeken kívűl czellengő legények fel keresésért 50 xr a Sz[olga] B[író]nak [Kv; ACSzám. 6].

B. *küül, küül*. 1603: Tetzett eo kegeknek ... hogj ... minden varosi rend kewl valo colteozetet (így!) ... Ezen az eo Erdemek zarent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk 1/1. 460. — A teljesebb szöw. *aranylánc* al.]. 1636: Az mellyek Inuentarium kwul talaltattak ezek^a [Kv; RDL 1. 100. — ^aKöv. a fels.].

3. vmin kívűltre; in afara ... ; außerhalb. 1592/1593: En sokszor iartam az Christoff vram Malmaba eorleni, de barmomat ot iartattam az porondon vgian megh mondottak hogj azon kewűeol ne bochiassuk mert be hajttiak az Deesiek [Décs SzD; Ks]. 1593: Az monostor kapwn kiwl hozattam egi talpfat [Kv; Szám. 5/XX. 131]. 1781: jöttem ide az udvari kerten kívűl [Árkos Hsz; RSzF 272]. 1785: azon napnak ejszakáján az kuvaszam ugatván ki menék a' gjeűn kívűl [Backamadaras MT; CsS].

4. vkít/vmit kivéve, vkinek/vminek kivételével; in afără de cineva/ceva, exceptind pe cineva/ceva; jn/etw ausgenommen, mit Ausnahme von ... A. *kívíl, kívűl, kívűlt, kövöl, küül, küüll*. 1569: my Hawadot ... minden hozza tartozoiwal egietembe az valogatott drabantok kyweol ... az my hyweonknk More Lazlonak ... attwk [SzO II, 263 a fej. Telegdi Miklóshoz, a hat székel szék kapitányához]. 1584: en az en mochy lozomat az oray meg senkynek nem kötöttem sem attam ő kegelme kwuóly [Csapósztyörgy T; Ks]. 1585: Az teobbit ez haro(m) kyweol el iartuk volna [Kv; Tjk IV/1. 440]. | Kadar Antal zinte Azt vallia Amit Zeoch Andras Az Zena Adas kyweol [Kv; i.h. 463]. 1588: Matol fogwa harom hetigh ha ez hatban talalliak Az ket Espotal mester luha keoweol, valamely varossy embernek Juhat, mingyarast ... Az Negy valasztot vram huzat az Juhokban ottan le vaghassanak [Kv; TanJk 1/1. 66]. 1591: Interim vgia(n) be vetettek az egj feold kiүүл kit megis denotaltam [UszT]. 1600: Ahol penigh az en giérmekemen kiűeöll walamelly attiamfia megh akarna waltany^a ... Bathory Peter wrannak 35 forintot tegien le [Perecsen Sz; Wlt. — ^aEgy rétet]. 1623: szalad sert is sokadalom napian kwweol nem szabad varosunkban arulni [Kvh; HSzj sokadalom al.]. 1628: az tőb megh neuezet Giermeki semmi go(n)dviselessel rea ne(m) voltanak Zabo Istuanon kűuöl [Kv; RDL 1. 136]. 1633: az olta ez soha Déesen kűuöl masut nem lakot [Dés; DLt 380]. 1642: ez harom Atyafi ... megh haluan, az egy Vaczi Benedeken kiүүл, ez az Vaczi Benedek marat ez megh nevezet Banyanak Birasaban [Abrudbánya; Törzs]. 1650: Soha en nem tudom hogi ez az Geörgy Deak nagioib Lazar Ist-

uan vram kiveöl valakit mast szolgált volna [Peselnek Hsz; LLt Fasc. 69]. 1653: Ezeket az bonomokat az faló (!) adomanjan kóvöl En ... vettem [Kercsed TA; Borb.]. 1695: (A porciót) kezbe(en) botsattja ... az Jobbagyokon kívüül [Ádamos KK; Pk 7]. 1740: Az Commisssionalit(er) jött Parancsolatokat veghez vittem, az Földi Györgyén kívül [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez]. 1759: az Gyermekeknek majd mi változása sem volt, egy kiss étzakai forroságán kívül [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. 1764: kikis az előt Imbre Györgjen kívül oda járossok soha nem voltak [Torda; TJkT V. 236]. 1770: Az Tavaszb gabona az árpan kívül ... igen apron marada [Lekence BN; Ks 47. 67/29]. 1820 k.: (Almárium) két kinyílló ablakkal mellyek ... épek két évig Táblan kívült [Dés; RLt I].

B. küül, köül, küül, küül. 1591: En fraty Gabor magyar fratarul^a ... az vitezleo fraty Janos Vramnak Nagy Deuczyrben^b ... egy puzta hazamat attam Eoreokbeh, ... minden hozza tartozo Eoreoksegekkel Egyetembef(n) ... Az Egy szeoleo kwül [SLt Z. 7. — ^aK. SzD]. 1592: az ket zaz es 80. forint kwül ha mit bizonyithatok enis bizonyttok [UszT]. 1593: attam Ciehibe^a ... Egy fell haz heliet ... ket Zanto földön kwöl [Percsen Sz; WLt. — ^aSomlyócséhi Sz.]. 1602: Nagy Balasne Cathalin azzonj vallia ... az azzonj megh fogtatasa vtan senkj a nemeteken keowl a' haznal ne(m) volt [Kv; TJk VI/1. 635]. 1606: Michael Antoczj de sukeo ... fassus est ... mindenek ki ad (!) az Eo rezzit az mas fel keobe(ol) buza kiul az kit keolceonbe veottek [UszT 20/141]. 1639: egy kús hazon küül hagyva valahol valami talalmánya volt ... Lazlo Georgyennek [Korond U; P]. 1643: (A rétet) Ionas Dejak vramo(n) keövl egi nemes Emberis soha ne(m) birta [Vista K; RLt Szabo Mihali (80) vall.]. 1763: Lázár Istvan vramon küül ... jobbagyságra ... nem kötelezzik magokat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 160]. 1766: az tizen harom kupa bornak az árnan küül az penz nalla maradtat [Gyszm; LLt Fasc. 149].

C. kijül. 1619: az fővezér kijül és Görcsi apánk kijül az egész vezérek mind improbiált az dolgot, hogy nem kellett volna lenni, mert olyan szent békességet nem kellett volna felbontani Ferdinandus ellen^a [BTN^a 345. — ^aCélszás Bethlen Gábornak II. Ferdinánd ellen ez évben indított hadjáratára].

D. küljel, külljel. 1664: It ura(m) Is(tene)mnek hálá nem tudom gldk oly türhetetlen kárat az egy Demetere(n) külyel [Kozmás Cs; UtI]. 1827: egy Béres székért tsináltatván annak 4 kerekén külljel minden fa Eszköze a' legjobb moddal megvasazva [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

E. kül, kült. 1585: ezen Kwül minde(nt) mind erdeön mezeön az kj eouek kette oztassanak [Gagy U; UszT]. 1589 k.: Ezeket az eg' Abroz kwül megj Ada magiary tamas [Szú; UszT]. 1680: Az ... jobbagyok ... az Gyer-giaikon kül osztassanak egh arant ket reszre [Gyf; Bál-Lt I]. 1692: az mely szözlöt birt Banyai Miklos mind Eöri volt az egi Sandor hegyen kül [Kercsed TA; Borb.]. 1820: másnak nem volt szabad erdöltni a meg neveztem Urakon kült [Albis Hsz; HSzJP Ambarus Josef (59) vall.].

5. vki/vmi felett, vkin/vmin felül, vmit meghaladólág, vmin túlmenölég; in afará de cineva/ceva, pe lingä ... ; über jn/eine Sache hinaus, überdies, etw/jn übertreffend. A. kévül, kivel, kívül, kívül, kívült, kővöl, kövül, küvel, kü-

völ, küvül. 1546: agyanak Banffy Bernaldnak negy Eketh, ahoz, az kj mostan nala wagon, az Thyzen nyolcz eke kywel lezen [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1577: ez fellywl megh newezett Joszagok kywöll ... Egg' Markos Neww falu [Uzon Hsz; BLt 7]. 1585: Buday Tamas Vram ... ez keoltsag kjweolis ... Tulaidonabol keolteot es az Eghaznak Epwletire confelrat teobetis [Kv; Szám. 3/XXIII. 16]. 1592: Az Zaz Vraim kyweol is Akiket az Ado zedeo vram tudnak ... megh izenniek hogy be hozzak ... minde(n) adaiokath [Kv; TanJk I/1. 183] | ezen kwüölilis négy fíjat esmerte [Dés; DLt 235]. 1597: Stamp Ianos ... wallia ... tudom azt hagi az zeginy Andras kowachnak hazan kywllis marat eoreoksege [Kv; TJk VI/1. 46]. 1598: Vargha Imreh keoweolis egy nehanj kochys legeniek Jeottenek oda hozza-ya [Kv; i.h. 247] | Azon kyuel ha kinek Ados volnek ... az keozbeol megh fizesse(nek) [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1602: ezen küüüllis valaminemü ezüstös Arannias zerzamid vadnak ... hagiom az en gienmeknek bogati katanak [Márkod MT; BálLt 93]. 1604: wala miek lelkek kiwül wala mindent el wwnek [UszT 18/167 Ambrus Gergely Korondi pp vall.]. 1609: Ezökön köwöl az Biro tizen harmad magual vagion [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1627: Wicey Mathenak adtunk reszen keouwl Egy hegies gyemantos giwrwt [Kv; RDL I. 132]. 1629: ezeken kiueol egyeb aprosagh haz ekeöz is eleg vala [Mv; MvLt 290. 157a]. 1633: Ezeken kwuwl zenafwueketis ... hagyah Fozto Thamas es Jakob [Uzon Hsz; BLt 7]. 1653: vagyon Vér hozza az kit illet az Joszag ő kegyelmen kívülis [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1654: Azon küuel egy pusztá ház hely [Bód SzD; Ks Bánffy Anna urb.]. 1658: Ezeken keöveöl az menyé Leöveő szerszamo(m) talaltatik, Oszsak igazan Negy fele az Negy gyermekim ... Vagyon ezeken kövül egy török kard zalagban [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1673: az Relictanak assignaltunk (!) ... az kis bolton kövül az kis deszkas kamarat [Kv; RDL I. 154]. 1683 u.: Felettebb az ministeris ne oneraltatnék az Fizetes kívül valo Terhes Praedikallással [Kraszna Sz; SzVJk 39]. 1703: azon kívült is elég Tere viselés van rajtunk [Fog.; UtI]. 1755: Ezenn Kancza Ménessenn Kivüül vala még edgy nihány darabbal álló Paripa Ménes is [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1760: Mősa László Ur(am) ... Mindezekén küvül ... vett egy Sessiot [Dés; BK]. 1765: (A) Monár reszen kívöl 58 vėkát percipiáltak [Kóród KK; Ks 18. CI. 5]. 1777/1780: Mint hogy ... ezen Fogadoban a korcsmáros mindenkor Jobbágy, ennek a Jobbágyi relaxatioján kívül semmi egyébb fizetése nintsen [Alparét SzD; JHbK LII/3. 164]. 1780: Cseplő reszen küvüül lett Metr 173 [O.kocsárd AF; Berz. 8. 72]. 1796: Ezekre sem költ ... a Mlgs Uraság Semmit egy kis kenyéren és egy egy portiocska pálinkán kívül [Verebes Cs; i.h. 7. 66. V. 1.]. 1818: Üveg Csüört ennél kívül még csak edgyet birnak [HSzj üveg-csüör al.].

B. küül, köül, küel, küöl, küül. 1570: Lamprich Bernald hagiolt volt felesegenek ... az oztozas kywl fi 10 [Kv; TJk III/2. 181]. 1577: erceben az Barathok Rezen kwül megh oztottwk erceben az barathok Rezen kywl, harom haz hely wölth [Vajdasztván MT; BfN 71/19]. 1585: ame(nn)yt az en kegmes vram(m) nekeom adott, en a' keowl senkit ne(m) bantok, megh eleghszem awal [Firtosváralja U; UszT]. 1589: Lombik ezeken kwel vagion Nro 131 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 47 Joh. Desy ötvös

hagy.]. 1591: Ha penig valamit akarnak eo kegmek ez kwwl vallatni ky az tanacz kwwl eszet, eo kegmek zabadon vallathatnak [Kv; TanJk I/1. 164]. 1593: protestalok ha ezek kwwl volnanak teob feoldek kik ezemben Jutnanak ne legien keső meg neúeznem [Szu; UszT 9/44]. 1598: Ezeken kiwly ... keolteodtek w kegmek ... meg f 4 d 56 [Kv; Szám. 7/XVIII. 35 Th. Masass sp kezével]. 1657: ada ... ezeken küül egy szena fw tano-rok kertet [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. 1666: Ezeken küül, minden nemv InConuenjentiak az Joszágh dolga-bol ... Annyhilalodnak [Altörja Hsz; Borb. I]. 1672: ezeken küüls két fia pap [Torda; Berz. LXIV/3]. 1721: az eő excelentiaja földet az eő excelentiaja jobbágin küül kik birják ... ? [KSz; Ks 37 Kóvár II/18 vk].

C. küljel, külljel. 1656 k.: Vagyo(n) meg^a az ked legistrom(an) külljel az meljrol emlekeztenek az emberek [Hsz; BLt. — ^aTi. jobbágy]. 1724: Minden héten hetfün Törvény legyen azon külljel háromszor egy héten Falu közönséges dolgainak igazgatására ... csemetés legyen [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. 1810: olyan épületek ... melyeket Groff Kornis János Ur Ő Nagysága a' Ioszá Matériálélján és erején külyel épített [Doboka; Ks 76 Conscr. 18].

D. kül, küll. 1568: en bizonal semit ezen kwl ne(m) tudok [Kv; Tjk III/1. 200]. 1605: Ezen kwl az 100 Aranian Egy Pey lowat ada [Ne; BálLt 90]. 1621: ezen kyl Kar Jstuan vramnak semmi nemw dominiomja ne legeni (!) [Kv; RDL I. 113 Tuissi János nyil.]. 1631: tartozzanak ... ezer magiar forintot kesz penszül adni, az három ezer forinton küül az kit az feleségemnek adnak [Nagy-teremi KK; JHb XXI/1.5 Sükösd György végr.]. 1647: Ezeken kwl vagion három Bor Czapon [Drassó AF; BK 48. 16]. 1722: az Conscriptor Társaim tseledjeikkel új alküdtak, hogi az ser és eget boron küül napjában egj szémülyre den. 9. fizessenek bor pinzt [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédi Iósef lev.]. 1741: Azokon küül Majorság kenderis van [Mezőbánd MT; LLt 14/250]. 1790: Szokta-nak mind ezeken küll még ... kenderit és szőszöt meg fonni [Csicsóahagymás SzD; HG Conscr. Csitso Hagymasiensis]. 1823: zab let tsipló részín küül [Kv; Sk 5].

6. nélkül, -t(a)lanul, -t(e)lenül; fára (sá ...); ohne, -los. A. kivel, kívül, küvül, küvül. 1571: egyeb teorwente-lensegeketh is, ... mynt teorwen kyweol valo birságok-at ... ew Nagysaganak twttára adgyak [SzO III, 336]. 1583: Kozuary annazzon ... feöldwaratt, mely va-gyon Doboka warmegeben ... Mynden kenzerettes ky-wel, Jllen vallasth ... teón [SLt V.13 Jmreh deak Papay a gyfi-i káptalan hites notáriusa kezével]. 1591: holta vta(n) ... minde(n) fizetes kyweol ... a' varosra á tho vizza zallion [Kv; TanJk I/1. 158]. 1593: sem teorwinyel, sem Törwin kywol meg nem haborittya [Dés; DLt 237]. 1640: Michaél Szekj ... feleségevel ... törvény ki-völ keölt össze [SzK 52]. 1674: Mező Örményest^a az őregh Rakoczi Georgy Kamuthi Miklostul minden igas-sagh kivul foglalta el [JHbK XX/20. — ^aK]. 1675: Direc-tor Vramék ... valamely szegény Nemes Embert ele-gendő ok küvül perrel ne(m) fárszthatnának [Kv; Tjk VIII/12. 80]. 1677: a' Fejedelmek lovainak tartásával-is a Szászág nem terheltek, szükség küvül [AC 242]. 1737: (Az alperes) ... egy szegény idegen embert minden igaz és méltó ok küvül meg támadván a földre le vert [Torda; TjkT I. 140]. 1753: az falubanis minden verekedes Tol-vaj kiáltás küvül el fogának két Bérest közüllünk [Ma-

rossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1769: (A vádlott) a Szol-gaját meg zálagalta minden igaz után küvül [Gyf; Bosla]. 1799: Erkezven a' Mlgs Főbiro Ur Parantsolattya, hogy minden ki fogásan küvül, kötlősségünknek tartasuk Tordára le menni [Torockó; TLev. 5]. 1836: haladékon küvül jo kedvel végye fel a Curátorságot [Bözöd U; Pf].

B. küül. 1570: az Azzonpepek ... vgian Istenert ker-tek az vrokot hogy tērwenny kywl Neh chelekedyenek [Kv; Tjk III/2. 169]. 1572: az Safar vram ... mikor penznelkwl zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenety-re Ne tegienek alkolmatlan es Tyttessegh kywl valo Bo-zwsagos valaszt, hanc(m) megh Beochwylyek Byro vramat [Kv; TanJk V/3. 55]. 1578: Az teob tellyes rezbely Jozagnak, Lazar leorynczeth myndenestül fogua beke-seges vrasagaban hagyuan, mynden ellene mondas kywl [Jobbágyfa MT; BálLt 79]. 1602: ezeket az factumokat teorweny kiwl czelekekett volna rayta [Gyf; Told. 27]. 1814: minden ok nélkütl hatalmasképpen a' Szegény Embernek Vérét ki ontottad, a' ki mostis halálos Sebeiben minden reménységen küül halálos Sebeiben fette-reng (igy!) [Görgénysztime MT; Born. G. IX. 6 instr.].

C. kül. 1584: Csak egy Chaplaris az hozzáok rendelt Emberek hirek nélkül az az a wasarbirak akarattia kwl ne korchiomalhasson senkinek hanem valaky Bo-rat Chiaplarral akaria ky merethny, az wasarbiraktwl kerien chiaplart [Kv; KvLt Vegyes III/11]. 1613: Ez mondas kwl is ... által lathatta [SzO VI, 30 A szászok segesvári gyűlése Usz-hez]. 1625: Nem tudo(m) Kincsie-s Janosnak semmi tiztessigh kwl valo dolgot [UszT 90a]. 1628: Praemnel kwl valo zoknia [Gyalu K/Kv; JHb Ka-muthi lev. XII/44. 9]. 1723: jüt Nemasági ur(am) ... hozzám is uram hon nem letib(en) s erőssen kinalta magát megis fogott, de nekem feles aproim vad(na)k az eő klgme Csinálása külis, nálam semmire nem mehet [M.hodák MT; VGy. Pétre Ojniczáné Mária (28) vall.].

Szk: eszén ~ zavarodott elmével. 1791: többet völt eszinn küvül, mint ép álapattyában [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9] * kérdésem ~ vitathatatlanul. 1795: a Cserébe maradtott uttzátol fogott ház helyyetske kérdé-sen küvül osztályra valo lett volna [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 5a]. 1800: kérdésen küvült [Dés; DLt] * kétség ~. 1678—1683: az ő szent felsege törve-nit, s, az természet regulait, ki ki maga előt viselven ... kecseg küül szent lelke által, ugj igazgattja s, vezérli az ötlet felőket [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1796: kétség ki-vül kívánta magát meg kimilleni az emberek szájától [Lukafva MT; DLev. 4. XL. A]. 1825: Kétség küvült [Dés; DLt 1078] * mód ~ szerfelett. 1581: Az Barnasi-bokra az mynemő panaz vagio(n) eo kegmé Inchie megh, hogy mod kyweol senkin ne hatalmaskoggianak [Kv; TanJk V/3. 241a]. 1720: (A) Szegény Seller embereket mod küvül valo portiozassal Servitiumokkal ne aggravallyák [Kv; SRE] * rend ~ való rendküvüli. 1752: alvasat is lattam az Exponens aratojaban rend küül valott [Kál MT; Pf]. 1825: Rendküül valo költségekre ... Summa Rf 3 [Szk; Borb. I] * száma ~ számtalanszor. XVIII. sz. eleje: Kun Miklos ... karomkodasat pedig ataval köteremtetvel szama küvül hallottam [Karatna Hsz; HSzJP]. 1761: Ferentz Lörintz ... előttem száma küvül kurvának pronuncialta Molnár Jánosnét [Szász-sztiván KK; BK. Mich. Demeter (37) jb vall.]. 1779: sza-lonnát font szám szerint lattam száma küül hogy adott [Kszeg; BfN Bh-i csomó] * tudtán ~. 1835: Isten őriz-

zen engemet attól hogy ... az Ecclesia Temetkező heljelt el foglaljuk, de hibáson esett az 1832-ben hírünk és tudunkon kívül esett jártatás [M.déllő TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Samuel ref. esp-hez].

7. vmi ellen, ellenére; contrar, in contra; trotz(dem). A. kívül, kívől, küvöl, küvül. 1561: ha valamelik ew közvölök ez veghezisth megh nem allana, es ez kywöl chelekednek ... Törwin zerinth megh vehessyk azon [Fráta K; SLt U 28]. 1575: mywelhog az Nagod para(n)chiolattia Jg tartya vala hog se repulsio se Inhibicio se co(n)-tradictio se semmi tilalom ellen ... az Joszagbol ky ne mennw(n)k ... my az nagod paranchiolattia tartasa szerint chelekettwnk es ... mi(n)denek ellen bokesiges vrasagaba hattwk az fellul megh Jrt co(n)tradiktioi keöweoly [Simontelke BN; JHbK XIX/24]. 1592: Janos kiraly paranczollattia hogy Coloswar semmi terhet Ne vissellien az eo Reeghy zabadsaga kyweöl [Kv; DiósyInd. 30]. 1690: (A) Nemes Tanács akarattya kívül be ne jöhessen [Dés; Jk]. 1724: hall(ottam) másoktúl, h(ogy) az Ifjú Asz(ony) panaszkodott, hogy az ura, természet kívüls bánt ő kglmével [M.királyfa KK; BK. Eperjesi Mihályné (37) főzőasszony vall.]. 1831: Raisman Ferentz ... az Műhelyekben válogatot, és allatomasan regulán küvül máshoz ment [Kv; ACLev.].

B. küül, küöl, küül. 1575: az Zathmari nemetek ... minemő hertelensseggel özve gyűltenek es fel bodultanak, azon modon el özolnak. sewt en ugian nem hihetem, hogy chyzar hire es parancholattia küül effele haborut meryenek kezdeny [BáthoryLev. I, 313]. 1593: senki ... zabot ... hat hat penznel fellieb vekaiat ne aggja, mert ha valaki ez kwül chelekedik; teolle el vezik, es az Tanach hazhoz vitetik varos zamara [Kv; TanJk I/1. 220]. 1628: az en fiamis ... engedelmesseggel ... legyen az en Ura(m)nak es az en dispositio(m) kweol semiben megh haborittanj ne mereszellje, neis haboricza [Bonyha KK; Eszt-Mk].

C. küjel. 1829: kéri az ökrinek mint akaratyán küjél el adattatnak a pénz vissza fordittásával vissza adattását [Torda; TVLt 260].

D. kül. 1561: Senki egy mesteris tob myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyit ... kyt legennyel es ket inasal iol meg Chinalhat ... Az ky ezen kwl chelekedik ... bwnntettesek megy [Kv; ÖCART.].

Szk: rend ~ a rendtől/szokásostól eltérőleg. 1740: (A molnár) jól őrlötte, rend kívül nem vámlotte? [Hsz; SzentkGy vk]. 1744: a Fonás rend kívül volt [Rava U; LLt Fasc. 67]. 1758: (Az ub) kit erőltet az rend kívül valo szolgálatl [Fejér m.; TKI 19/42 vk] * szokás ~ szokástól eltérőleg. 1618: Egykor Kamuti^a urammal ketten csak nagy placide szokás küvül beszélgetünk vala, hogy mely igen elfogyott az nagy régi Báthori familia [BTN¹ 104. — ^aKamuti Farkas, a tájt Erdély portai főkövete, az emlékiró felettese]. 1638: Panaszkodnak keozeonsegesskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiuol penz nelkw [Szászfenes K; GyU 36]. 1661: eddigh valo Szokás küvül Fejedelmi Széket küldött [KJ].

8. vki helyett; in locul cuiva; statt js. 1619: Kérdé smét, hogy: Az uradnak micsoda jó módja vagyon abban? Ha Isten adja, hogy az urad az németeket megverhetné, vajon azok az országok nem kezdenek-e magoknak más fejedelmet választani az urad kijül? [BTN² 343].

kívül-belül pe din afară și dinăuntru, în exterior și în interior; außen und innen. 1575: eo K. biro vra(m) hirdetesse meg hog Minden Ember harmad Eztennapig mind kywl beleol haza Eleol keorakasat Teokeyet ely zerezze Tyzticha haza eleol [Kv; TanJk V/3. 122b]. 1611: Egi labos chieze pohar mind kiwül beleöl aranias es pikeljes ... f 16 [Kv; RDL I. 88]. 1628: Egy fedeles kwül belöl Arannias kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. 1651: Edgy kús ... küvül belöl Arannyos Fedeles poharoczk [WassLt Wass Judit kel.]. 1724: egy Székér szín kapuján vas kapots és retez kül, belöl [Koronka MT; Told. 29/12]. 1732: a Nemes-Curia ... Oldala ... nagy részint kül belöl tapaszott [Szentjakab SzD; i.h. 11/67]. 1737: külllyel belöl tapaszos ... Lo Istallo [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11. 1]. 1777: Az el adás után, a' házak ... kívül belöl meg vakoltattak [Dés; Ks 79. 29. 263]. XVIII. sz. v.: Flintat kitisztítottam Kűhü Belöl [Szászváros; BK. Desi Ferentz puskaműves kezével]. 1817: A Felső Molnár Ház ágosakra építetett, vesszözvel font oldalú, kívül belöl tapaszos [Ördögösfüzes SzD; Örm-Múz].

küüle 1. vmin kívül, vmitől kifele; in afară de ... ; außer(halb). 1554: Az fewdewn lakok dolgath ygy hathak az vrak lenny hogy az ky yghaz fewldewn lako ... ez meghthartassék, az kyk ennek kyvöle valok, megh rothassanak [Mv; SzO II, 108]. 1568: Chyak ezen ke(re)m kegyelmeteket (igy!) hogy kegđ el Ne feletkezek feleole(m) hogy en mostan Nem othon wagyok hanem hazam kywle [BeszLt 79].

2. vkinek/vminek a kivételével; exceptiōd pe cineva/ceva, cu exceptia ... ; jn/eine Sache ausgenommen, mit Ausnahme einer Sache/Person. 1554: Az Regy ewstewl maradoth ló feyek, kyk nem layos kiraly halala vthan ló fwwle letthenek, azok megh maradgynak az fizetebewl. Ezeknek kywölök mynden Rendbelyek megh fyezsek az adoth [Mv; SzO II, 108]. 1560: magyar frathan es ohla (!) frathan^a, a' mynt ennek előtte byrodalmok wolt, mostansy wgyan byrtokok alat legyen, ez felwl megh mondot hazhelnek kwüle [SLt S. 4. — ^aA két ikerfalu (K) egybeolvadt]. 1586: soha senki ő küvölök semmi közit hozzá^a ne mondhasa [A. csernátón Hsz; SzO V, 140. — ^aA birtokhoz]. 1610: az megh neuezet retett ... en kwuöllem peniglen s giermekim kwuöl ... se egy se mas ki ne valthassa [Tövis AF; Bállt 62]. 1632: en ő küvüle más ferfiat nem esmerte(m) [SzJk 39]. 1639: olliat mondok, az melliet soha kwüled senkinek nem mondotam [Mv; MvLt 291. 175a]. 1849: a szamosujvári ... házomat ... el zálogosithatja, árenda erányába le kötheti ... a nőm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy küvüllem más férjet nem ősmérend [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

3. vmi felett, vmin túlmenőleg; în afară de ..., pe deasupra; über etw. hinaus. 1554: wagyon ... Az Kerek hegen egy hod fold ennek kowle erdeie meze (!) akarmy newel neweztessyk minden hozza tartozowal, amykypen en byrttam az en germekymnek terhit en reiam vettem [Sárd K; Törzs]. 1569: Chyereny Clara Azzonnis az ew fyanak Jztrigy Janosnak Minden Athay Jozagat ... megh Erezte az felwl megh mondoth baldbely^a Reznek kwele ky wolna [Mányik SzD; IB VI. 225/13. — ^aBáldon (K) levő]. 1588: Ezeknek Kyweolle Költeott Gergely deak ... egyetmasz Aprolekra | Ezeoknek Az Keol-

chyegeeknek Kyuolle ... Koltottem f. 30 d. 88 [Kv; Szám. 4/III. 10, 31]. 1590: Attam Buzat el 5 koblot ... Ezoknak kyuolle kolt az Haaz zywksereg ... kobol 36 3/8 [Kv; i.h. 4/XVII. 3].

kívülebb kinnebb; mai spre afară; weiter draußen. 1735: néhai Szilvasi János ur(am) gondolván hogj a' Patai határ talám az említet helljeken kívülebb fog lenni ... vicinusokat convocaltotvan ... azok ... mutottak a' Patai és Dezméri határokat [Szamosfva K; JHbK XLII/27].

kívülette 1. kívül, rajta kívül; în afară de el; außer jm. 1589/XVII. sz. eleje: Ez Varosban az teöb Ceheknek modgia szerent, az Keömiues Mestereknekis eszt engettwk, hogi az tisztesseges lakásnak hellienek kwuwlította, ha kik ... edgimást megh rutollia, szidalmazza ... megh itültessenek [Kv; KömCart. 27-8]. 1677: Authoritassok légyen pedig minden legitima Executiokra, mint azonáltn nem excludaltatván mellőlök és kívüllöttök^a is ... egyéb legitimus Executorokat-is [AC 207. — ^aA káptalani és konventi tisztségviselőknek]. 1783: ezen tzelunkot el nem érhettyük, mert kívüllöttö a több Compossessor Tarsaink nemesek lévén egj mást azon Tanorok Sántza, Gyepüje conservatiojára es tilalmanak oltalmazsara ki ki magát le kötheti [Ádamos KK; Pk 7].

Szk: ~ való. 1670: Kegyelmed Uram tudja, mi mely erőtelnek vagyunk ... Azért ily extremitásunkban ... kellett azhoz nyúlunk ... hogy tudniillik kívüllöttünk való egyéb keresztyén erőre is nézzünk [TML V, 287. Nagybánya bírāja és tanácsa Teleki Mihályhoz].

2. vki/vmi kivételével; exceptiōnd pe cineva/ceva, cu exceptia ... ; jn/etw. ausgenommen, mit Ausnahme einer Sache/Person. 1583: Mindenek az haznak kwueóleotte valamj Eoreókseg volna, ket feli ozzak [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. 1671: Az ő és Uj Tordai s' Désiek, hogy Mészár széket és korcsomát tarthassanak, másnak kívüllettek azon helyyekben Mészár székeket és korcsomákat tartani szabad ne légyen sup (!) poena Articuliari [CC 48]. 1669: Akarám Kegyelmednek ez alkalmatossággal jelentenem ..., hogy engemet azon méltóságos rendek némely dolgoknak jól végre menésének alkalmatosságára nézve, melyet sem másra, sem levelekre kívüllöttem nem akarnának bizni ... nemzetes Kende Gábor uramhoz ő kegyelméhez küldöttének [TML IV, 421 Farkas Fábán Teleki Mihályhoz].

kívülföldi kb. máshonnan való; care este din altă țară/provincie; von außerhalb des Landes. 1666: Kívül földi avagi szaszsgrol be jüt aczoknak es kerekeseeknek | Kívül földi szaszsgrol valo keoműveseknek [UF II, 328].

Vö. a *kiföldi* és *külföldi* címszóval.

kívülfűtő 1. mn kívülről fűthető; care poate fi încălzit din afară; von außen heizbar. 1633: Azon felső tornaczbol nyilik az lugos kert felöl az Uduarlo palotara egy berlett festet ajto ... egi parazt kahlias kemencze kül fűtő ... Egi külfűtő mazas kemencze No 1 [Fog; UF I, 313].

Szk: ~ fűtő. 1823—1830: nem is meleg a szoba, pedig külfűtő öntöttvas fűtő vagy benne; rendszerént reggel és este fűtik be, akinek tetszik s módja van benne, többször is [FogE 225] * ~ kemence. 1618: Egi eőregh

kwuwl fűtő kemenczet csináltak attam(m) 6 singh usat hozaza [Kv; RDL I. 103]. 1629: Egi zep küül futteo mazas kemencze [Szentdemeter U; RLt]. 1632: Az Koniha feleől ... valo also rend hazban ... egy dezakabol csinált rekeszeczke kibén vagion ... Egy kiuwl fűtő parazt kalihás kemencze [UC 14/38 Kománai urb. 121]. 1636: Ez(en) Tornaczra nylnak három küül fűtő kemencze szajak | Kertesz haz ... Vagyon benne egy kül fűtő mazas kalyhas kemencze [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: vagion ebben^a egy kwl fűtő zeold kemencze [Drassó AF; BK 48 Fasc. 16. — ^aA középső házban (szobában)]. 1652: Ezen Palotába(n) egy régi küül fűtő zöld mázos kemencze, mellette egy kis ház, kiből azon kemenczet fűtik [Görgény MT; Törzs]. 1656: Egy szep kül fűtő zöld mazu kalyhas kemencze [Doboka; Mk Inv. 5]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) ezen kapu között ... Küül fűtő, Sarga mázos, Lapos kalyhas kemenczeje Nro 1 ... Kő Kémenye Nro 1 Fűtő helyének deszka Tablas Ajtaja Nro 1 [Vh; VhU 502, 508, 510]. 1747: menven ... az Palotab(a), melynek ... Zöld mazos kül fűtő Csipkés kemencéje [Aranykút K; Ks 73/55 gr. Petki István lelt.] | küül fűtő Zöld mazu Nagj kementze faragott kő lábokon 's tüzhelyen áll [Borsa K; Told. 24]. 1810: a' nappali ház ... Vagyon benne egy fejr mazu kerek czilinder formájú párkányos ujj modi Czifraságu magos, küül fűtő kementze, fejr kerek gomb a tetején [Doboka; Ks 76 Conscr. 40]. — L. még UF I, 138, 313.

II. fn kívülről fűthető kemence; sobă care poate fi încălzită din afară; von außen heizbarer Ofen. 1736: Az lakadalomnak penig rendszerént hosszú színt csináltak, s abban volt; ha téiben volt az lakadalom, két három kül fűtője volt az színek hogy meleg legyen [MetTr 381].

Ha. 1647: kwl fűtő [M.királyfva KK; BK 48/16]. 1681: küül fűtő [Hátszeg; VhU 595]. 1685 e.: Kül fűtő [Gyf; MvRK Lev. Urb. 22—3]. 1694: Kül-fűtő [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1699: küül fűtő [O.csesztve AF; RLt]. 1724: küül fűtő [Koronka MT; Told. 29/12]. 1814: kül fűtő [Mezősályi TA; RLt]. 1831: küül fűtő [Mezőbánd MT; TGsz 50].

küülfűtős küülről fűthető; care poate fi încălzit din afară; von außen heizbar. 1745: nagy zöld mázos kementze, mely két felé lévén rekesztve, fele kül fűtős, fele pedig belől tüzelő vas szemöldökre tsinált [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: ~ kemence. 1679: Kő labokon álló Vinczi kalyha formara csinált mazos küül fűtős kemencze [WLT, MNy XXXVIII, 132].

küüli 1. vmin kívüli lévő; care nu aparține de ... ; außer(halb) einer Sache stehend/befindlich. 1847: az Asztalos Czéhon Küüli Asztalos Kászoni András hány verseni meg jelenéséről a Közügy Igazgatoji Hivatall előtt adnánk egy bizonyítványt [Kv; ACLev.].

2. *kifogáson* ~ *tanú* kifogás alá nem eső/nem kifogásolható tanú; martor căruia nu i se pot ridica obiecții; einwandfreier/untadelhafter Zeuge. 1843: az elébbiekben megirt kérdőpontokban foglalt környülményekre nézve csakis a bucsumi nemesek és az abrudbányaiak lehetnek kifogáson küüli tanúk, mivel a többiek mind a királyi fiscushoz tartoznak [VKp 131].

kivüljáró használatra kiadott; dat in folosintă; zur Benützung gegeben. 1586: Ez Niolez Zaz, tizenegy forint Niolezwa(n) ket penz ... Igyarto Simonnak, Es Veisz Tamásnak Egyházfiaknak éppen kezeknél Maradoth, Nem tudwan eheöz, az Casulakat Es kywe (!) Iaro Ezwst Zermakokat es Egieb Inuentariumot Zwnieget es effelet [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. 1588: Az egihazfiaktól, Weisz Tamastól es Jgiarto Simontól ig' Veottek zamoth: Maradot volt Nallok az thawaly parcial tartassa Zerent, keesz penzwl, zalaghul, Restantiaul ide nem tudwan az kjeool Jaro ezwst marhakat, zwniegetek, Casulakath f. 760/43 ... marad nallok keesz penzwl, zalagul, Restantiaul minden kjeool Jaro ezwst es egieb ezkeoz kjeool, Akj teszen f. 835/63 [Kv; i.h. 4/II. 18].

kivülről kívül felől; (pe) din afară; von außen (her). 1677: (Az istálló) ajtajának fa hevedere, kilincse az ajtón kivülről, keresztül által járó fa zárjával egygyütt [Madaras Cs; CsVh 52]. 1748: egy igen jó föld a Pál berkire jó véggel kivülről [Koronka MT; EHA]. 1800: meg állatt az ház Ajtojába kivürről a' pitvarba [Dés; DLt]. 1810: mikor a' Tehenét fejné a' kapunak kivülről eső sorka irányból eg kövel bé aranyozvan a' vagy gorontsal ... éppen a' Fejét találta [Dés; DLt 96/1811]. 1814: egy Ház ... két üveg ablakkal és küjjelről két fenyő fa bé tevő Táblával [Forró AF; KCsl 5]. 1845: azon ablakra kívürről két felé nyíló tábla [Dés; DLt 111].

kivülső külső; (situat în) exterior; außen, Außen. 1690: Az tatár tábor ... hóstátinkat rútol felégette, az egész Hidelvét kivülső Magyar utcát és Közép utcát, Farkas utcát [Kv; KvE 220 BP].

kivülszegező kívülről záródó; care se închide (pe) din afară; von außen schließend. 1636: Kettej az kapunak vas retez feős beleől szegezők, Az kettej uisont kiul szegező vas retezes, es retezfeős [Simonfva U; JHb Inv.].

kivülvaló kb. máshonnan való személy, idegen; străin; Auswärtige(r), Fremde(r). 1584: Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik eőreöksiges varas belí ... Az másik kyweöl walok idegen sowagok [Torda; DLt 212]. 1662: Az városbéliek pedig, hogy sem az várbéliektől, sem a kívülvalóktól meg ne rontatnának ... neutrálisságra kötelezték vala magokat, míg a várnak^a állapotj elválnék [SKr 208-9. — "Szatmár várának]. 184: kül valok pedig négy penznel fellyeb merni ... ne mereszellyek [Dés; Jk]. — L. még SKr 555.

kivünnől kívülfelőlről, kívülről; (pe) din afară; von draußen. 1816: ezen Lármát a fia Lőrinczi Mihály eőkime kivünnől meg halván hirtelen ... a házba bé jött [M.köblös SzD; RLt Kálai Sándor felesége Morár Irina vall.]. — Vö. MTsz kívünnen.

kizaklat kiüldöz/zavar; a alunga/izgoni afară (de undeva); hinausjagen/treiben. 1757: Boér Samuel vr(am) ... a' felső Tanórakból a gyermekeket puskával zaklatta, kergette ki [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1806: szilva szedésakor Basa Dániel eő Klmének 5. Sertéssei az Also Czitzhegyiben ... voltanak ... azon helyről az

hol voltak, az Exponens Ur két kutyái zaklatták ki a Hegyből [Dés; DLt 82/1810]. 1854: Sorsosaim nagyobb részével magam is, kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszorítva, éltem megszokott rendszeréből kizaklatva, éltem alkonyán Kolozsvárra menekültem [Újfe 4].

kizár I. zárat kinyit; a descuia/deschide; aufschließen/machen. 1769: ki zárván az Ajtott, ki jött hozzám Tyiu György [Bukaresd H; Ks]. 1771: (Zilahi Istvánné) látá hogy ... Aszszony fekszik a Férje mellett, le rántván a paplant rollak, végik (!) önté foro vízzel őket ... azzal kapá magát Zilahine Aszszonyom a mint le vetkezett volt a Dáma fel foga szoknyáját, Mentéjét, és ki veté az ablakon, azzal semmit nem szemetezvé tovább a háznál serényen el jött onnan Botskor István Uramhoz, a midőn is hallá hogy mindgyárt magok ki zárták az ajtokat és az ablak alatt nagy Lövés esvén szinte kétségbe esett [Dés; DLt 321. 43b Elizabeta Tot cons. St. Jakots (45) vall.].

Szk: *bé és ~*. 1849: azon kultsal megpróbálva a' szoba ajto zárját, ugy találuk mikép azon kultsal bé és ki lehet zární a' kérdéses szoba ajtot [Kv; Végr. Vall. 73].

2. vhonnan kirekeszt/tilt; a încuia așa însănd pe cineva afară, a încuia așa în fața cuiva; ausschließen/stoßen/weisen. 1592: Joüegh Peterne, Ersebet Azzoni vallia ... Egikor Jutta megh Niari Marton, es ereossen kezdé magában busulni es teoreodni Im ez esse Neste küruah zinte megh emezteneh, zariatok ki Immár [Kv; Tjk V/1. 183]. 1633: ez az Cassay Ferencz az en hazamra jött vala mezitelen kett elő pallossal eczakanak idejen es erőül be akart jöni, hihető hogi nem volt igen io szandekkal. es hogi az Aniam ki szarta az aito(n) az ablako(n), sokaigh szidalmazta rutul bennünkett [Mv; MvLt 290. 130b]. 1813: Maga a' Grof eő Ngais panasolta nékem, hogy bé menvén a' Grofné hálo házába mikor enyelegni akart a' Grofné magáról eltaszigálta, sőt maga házábolis a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 's ki zárta [Héderfája KK; IB]. 1826 k.: Nagy nyomoruságot okozna nekünk Szolgáló Embereknek a Kelemenbelki Csulak ágy nevü Pataknak határunkba lévő bé hozattása, azzal is, hogy a legelő Marháinkat a Küküllő víztől itatás dolgába kizárná a nyomáskor; mert ... a nagy mély árkon lehetetlen volna itatás végett a Küküllőhöz még csak közelíteni is Marháinknak, csordáinknak [Gyalakuta MT; Gyl].

kizárás zárkinyitás; deschidere; Aufsperrung/schließung. 1849: miután bizonyos tudomást kaptunk arról, hogy azon kults az, mely a' Krizsán Mária ott lakása ideje alatt azon ajtohoz használtatott azzal a' bé és kizárást előbb ottan elpróbálva elmentünk a' Kelemen Béni ... szállására [Kv; Végr. Vall. 73].

kizárat vhonnan kirekesztet; a dispune să fie încuiat așa în fața cuiva; von irgendwo ausschließen lassen. 1754: hogi pediglen az Exponens Aszszont és ... férjét kik zárátták ki és peccsételték ki ... arról semmit sem tudok mondani [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kizáratik vhonnan kirekesztetik; a fi așa încuiată în fața cuiva; von irgendwo ausgeschlossen werden. 1848: Vértő szívvél kell felfedeznem azt, hogy ... véres verejtekkel lett fáradozásomnak az a váratlan jutalma lett,

hogy ... a tegnapi napon ily példásan, és a Publicum bámulására Házombol ki zárattam | Betző Sámuelről ... Házombol ... ki zárattam [Koppánd AF; DobLev. V/1274].

kizárattathatik kitiltathatik; a putea fi interzis accesul; ver/ausgewiesen werden können. 1843: Mindezen urakat ... ki kellene a zalatnai királyi uradalomnak köréből tiltani. Vagy ha azok Abrudbányáról, s némileg Zalattáról is — mint bányászhelységekről ... ki nem zárattathatnának, azokat a királyi uradalomnak jobbággyai dolgába való akármilyen szín alatti befolyástól közigazgatási úton elrekeszteni [VKp 123].

kizárlattat kirekesztet/zárat; a dispune să fie încuiată ușa în fața cuiva; ausschließen/sperren lassen. 1650: Damasdi Istvan ... Bennünket oda mennven Seniorunkkal egiben az Parochialisbol ki szarlattatott, és maga előttünk tudua(n) oda menetelünket el ment nem comparealt [SZjk].

kizáró tiltó; de interdicere; verbietend, untersagend. 1847: Végre kiterjesztette bujtoztatását oda is, hogy ... a korcsomárolási kizáró jogot nem tekintve, magoknak italokat tartózkodás nélkül vigyenek bé [VKp 296].

kizárolag (în mod) exclusiv; ausschließlich. 1862: az én szálláson ... találtató minden ... felkelhetők ... u: m: arany és ezüst neműek, kész pénz, status és magány kötelezvények, egyéb féle drágaságok ... halálom után egyenesen és kizárolag Wessely Maria özvegy Stark Károlyné Urasonynak tulajdonává váljanak [Kv; Végr.]. 1869: az urbéreseknak szombati fájok járt ... a csöbi erdőreszből nem csak kizárolag a csöbiek kaptak ily szombatifát hanem ... a Bordosi, Kelemen-telki és Fületelki ... vrbéresek szombatifájokat rendesen a csöbi erdőreszekből kapták ki [Csöb MT; Told. 21].

kizárt kizáródott; strangulată; eingeklemmt, inkarzeriert. 1868: Betegség neme kizárt sérv [Kv; RHak].

kizesztrál kiházasít; a înzestra, a da zestre (unei fete); aussteuern. 1680/XIX. sz. eleje: En azt hallottam, hogy

az Sinkai Papoknak úgy mint Popa Álgának, és Popa Románnak az szülő atyoknak az Atya Boér volt ... az szülő atyok pedig úgy mint Popa Román az én Anyámnak az atyával egy testvér volt, kiknek is Persánban Boéri örökségek voltak, mely örökségből az Anyáma<t> kiis Zestrálták [Persány F; Szád. Mondrán lako Algya Stefán (70) boér vall.].

kizöldellik 1. kizöldül; a înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen, ergrünen. 1757: ezen föld az mellyen most állunk árpával volt bé vetve, és már szépen kiis Zöldellett volt az melly is az mint látók ki vala szántva, mellyetis ... Sombori Gjörgj Uram ekéjével szántattatott ki [Gálfva KK; Ks 66. 45. 179].

2. zölden kilátszik; a apărea pe ici-colo culoarea verde a vegetației; stellenweise als grün erscheinen. 1814: 30a Aprili dél előtt 10 orakkor meg indult a havazás és éjfélig szüntelen esett mint Tél közepéb(en) la Maji reggel mindenfelé fejjé volt minden, a fák tsak imitt amott zöldellettek ki a ho alol mellyek már egészen ki voltak levelezve estve feléig állot a földön a ho [Dés; KMN 378].

kizöldül a înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen, ergrünen. 1704: Ugyan ma voltam kinn lóháton a füveskert nézni, és ugyan a várost is megkerültem. Az generális fia, gróf Amadeus játszóhelyénél, a citadellájánál is voltam, akit most csinálván, a hantok megszáradván vizet öntöztek, hogy inkább kizöldüljön [WIN I, 95]. 1758: lévén néki azon határon edgy darab szántó földé ... mellyet ő maga orotott volt tövisből ki, s úgy tsinált Szántó földé, bé vetvén árpával s az árpa szépen ki zöldülvén rajta, Sombori György Uram Béres ekeivel ki kezdette volt szantani [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. 1803: a tavaszal, ha az erdő ki zödül Legenyeket hozok és elveszem tőlöd [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kizöldülhet a putea înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen/ergrünen können. 1812: itt teméntelen hernyo vagon, úgy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem zód<ű>hetnek^a mindjárt mihelyt égy kitsit zödül le eszik [M.egregy Sz; JF V. Baczó László lev. — ^aA lev. kelte: május 19].